GOVERNMENT OF INDIA ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL ARCHÆOLOGICAL LIBRARY

ACCESSION NO 16316

CALL No. Sa 245 / Ait/Au

D.G.A. 79

•				
	•			

Aitareya Brāhmana.

Mit Auszügen aus dem Commentare von Sāyanācārya und anderen Beilagen

herausgegeben

von

Theodor Aufrecht.

Bonn,

bei Adolph Marcus.

1879.

CENTRAL A EOLOGIGAN
LIBRARY, N. W DELHI.
Acc. No. 16316
Date. 21/2159
Cuil No. S. 2 V 5/At - Aug.

Ueber den Verfasser des Aitareyabrāhmaṇa theilt Sāyaṇa in der Einleitung zu seinem Commentare folgende Ueberlieferung mit:

Prakritasya tu brāhmanasyaitareyakatve sampradāya-· vida etām ākhyāyikām ācakshate | kasyacit khalu maharsher bahvyalf patnyo vidyante | tāsām madhye kasyāscid Itareti nāmadheyam | tasyā Itarāyāh putro Mahidāsākhyah kumārah | etac cāranyakānde samāmnāyate | etad dha sma vai tad vidvān Mahidāsa Aitareya iti | tadīyasya tu pitur bhāryāntaraputreshv eva snehātisayo, na tu Mahidāse | tatah kasyamcid yajñasabhayam tam Mahidasam avajñayanyan putrān svotsange sthāpayām āsa | tadānim khinnavadanam Mahidāsam avagatyetarākhyā tanmātā svakīyakuladevatām bhūmim anusasmāra | sā ca bhūmir devatā divyamūrtidharā satī yajňasabhāyām samāgatya Mahidāsāya divyam sinhāsanam dattvā tatrainam upavesya sarveshv api kumāreshu pāṇdityādhikyam avagamayyaitadbrāhmanapratibhāsanarūpaṃ varaṃ dadau | tadanugrahāt tasya Mahidāsasya manasā: Agnir vai devānām avama ityādikam strinute strinuta ityantam cetvārinsadhyāyopetam brāhmaņam prādur abhūt | tata ürdhvam: Atha mahāvratam ityādikam ācāryā ācāryā ityantam âranyakavratarūpam ca brāhmanam āvir abhūd iti 🛓 tasyaitareyasya prādurbhūte catvārinsadadhyāyopetabrālimaņe catuḥsaṃstho jyotishtomaḥ prathamaṃ vidhīyate, tato gavām ayanam, tata Ādityānām ayanam, tato 'ngirasām ayanam, tato dvādaṣāhas, tato 'nyat sarvam prāsangikam iti drashṭavyam |

Entkleiden wir diese Angabe aller phantastischen Ausschmückung, so bleibt der Name Mahidāsa Aitareya stehen, und diesen Mann dürfen wir immerhin als den Ordner oder Herausgeber des uns vorliegenden Brāhmaṇa ansehen. Als ein Philosoph begegnet er uns im Aitareyāraṇyaka 2, 1, 8, 2. 3, 7, 1. Chāndogyopanishad 3, 16, 7. Es ist ein einzelner Name, der aus der Schule der anderweitig erwähnten Aitareyin heraustritt.

Zu dem Kaushītakibrāhmana steht das Aitareya in einem verwandtschaftlichen Verhältniss. Die Adhyāya 7—30 • des ersteren entsprechen den ersten dreissig des letzteren dergestalt, dass derselbe Stoff durchaus in ähnlicher Art, aber oft in abweichender Form und Anordnung behandelt wird. Die Sagen, welche beiden gemeinsam sind, werden meist in denselben Ausdrücken vorgetragen. Man fühlt, dass beide Schriften aus einer Schule hervorgegangen sind, nur dass die gemeinsame Lehre verschieden gefasst ist. Ein bedeutsamer Zug im Kaushītaka ist der, dass rituelle Streitfragen an die Namen Kaushītaki und Paiūgya geknüpft sind. Auch ist die Form der Darstellung im Kaushītaka viel knapper gemessen als im Aitareya, das sich in einer gewissen Breite zu ergehen liebt.

Der Stoff der letzten zehn Adhyāya im Aitareya ist im Kaushītaka in keiner Weise vertreten, es sei denn, dass die Sage von Sunahsepa in wenig veränderter Gestalt im Kaushītakisūtra erscheint. Kapitel 7, 1 handelt von der Vertheilung der Stücke des Opferthiers und ist vielleicht aus Asvalāyana 12, 9 hinübergenommen. Wenigsten ist es ungewöhnlich, dass grössere Stücke des Brāhmana im

Sūtra wörtlich wiederholt werden. Es folgen neun Kapitel über Sühne von widerwärtigen Zufällen beim Opfer (Asv. 3, 10. 11). Kapitel 13-18 enthalten die Erzählung von Sunahsepa, deren Einschaltung dadurch gerechtfertigt wird, dass sie vom Hotri dem gesalbten König vorzutragen sei. Kapitel 19-34 besprechen das untergeordnete Verhältniss des Kshatriya im Verhältniss zu der Priesterklasse, die dem ersteren zukommende Speise und die Vorbereitung für die Salbung. Kapitel 8, 1-4 haben die bei der Salbung anzuwendenden Stotra und Sastra zum Gegenstand, Kapitel 5-23 behandeln die Wiederholung des Salbungsactes, Kapitel 24-27 die Wahl des Purohita. Das Buch schliesst • mit einem im Styl der Upanishad gehaltenen Abschnitt über den Kreislauf des Vergehens und Wiederauferstehens von Blitz, Regen, Mond, Sonne, Feuer. Alle diese Materien , stehen mit dem Vorwurf des Buches, den Funktionen des Hotri beim Jyotishtoma, entweder in keinem oder dem losesten Zusammenhang, und man kann sich kaum der Vermuthung enthalten, dass ursprünglich das Aitareya gerade so wie das Kaushītaka in dreissig Adhvāya zum Abschluss gekommen sei. Dem steht nicht entgegen, dass die Regel Pāninis V, 1, 62 nach welcher trainsa, catvarinsa ein Brahmana mit je dreissig, vierzig Abschnitten bezeichnet, wahrscheinlich auf das Kaushītaka und Aitare a zu beziehen ist. Diese Angabe würde die relative Zeit des Grammatikers betreffen, ohne die oben ausgesprochene Ansicht zu widerlegen.

In den Grihyasūtra von Sānkhāyana 4, 10. 6, 1 und Asvalāyana III, 4, 4 werden unter anderen Namen Kaushītaka — Mahākaushītaka, Aitareya — Mahaitareya als Lehser angerufen. Auf dergleichen Benennungen ist in den Grihyasūtra kein besonderes Gewicht zu legen. Folgt man anderweitigen Analogien, so würde Mahākaushītaka,

Mahaitareya ein durch allerlei spätere Zusätze erweitertes Brāhmana bezeichnen.

Das Verhältniss zum Gopatha ist bereits in den Anmerkungen angedeutet. Vergleicht man die bezeichneten Stellen, so kann kein Zweifel obwalten, dass Entlehnungen der gröbsten Art vorliegen. Das würde bei einem elenden Machwerke, wie es das Gopatha ist 1, von wenig Belang sein, wenn nicht wahrscheinlich wäre, dass es bereits Yāska bekannt war.

Von viel grüsserer Bedeutung ist, dass allem Anschein. nach bereits die Taittirīyasamhitā das Aitareya benutzt hat. Die Uebereinstimmung von einer Reihe von Stellen, namentlich im sechsten Buche der Ts., beruht zwar minder auf dem Wortlaut als dem Inhalte, dennoch wird eine unbefangene Prüfung beider Brāhmaṇa die hier ausgesprochene Ansicht bestätigen und weiter begründen helfen.

Fragen wir nach der Gottheit, die in unserem Brähmana nicht bloss wie die verschiedenen Gestalten des vedischen Pantheons aus alterthümlicher Gewohnheit ohne Blut und Leben an uns vorschwebt, sondern in Wahrheit und Wirklichkeit gescheut und gefürchtet wird: so tritt uns als solche, ebenso wie im Kaushītaka und Satapatha, jener Rudra entgegen, der in den späteren Siga übergeht. Als der Herr der Geschöpfe seiner eigenen Tochter nachstellt, suchen die Götter vergebens nach einem Rächer dieser Unbill. Sie thuen ihre grauenvollsten Gestalten zusammen und aus dieser Verbindung entsteht der Gott, der den Namen Bhūtapati führt. Er verwundet Prajāpatic und erhält zum Lohne die Herrschaft über die Thiere und heisst hinfür

¹⁾ Der Unwerth des Inhaltes wird nur von der schlechten Ausgabe, die es in der Bibliotheca Indica erfahren hat, überboten.

Pasupati (3, 33). Um die gefürchtete Erwähnung seines Namens zu meiden, muss der Wortlaut eines vedischen Verses geändert werden (3, 34). In 6, 14 tritt er in sehwarzen Gewändern auf und nimmt bei einem Opfer die Opferthiere für sich in Anspruch. Auch hier wird in ängstlicher Scheu sein Name mit Stillschweigen übergangen. So wurde denn waser Brähmana zu einer Zeit abgefasst, wo der alte Polytheismus in Verfall gerathen war, und ein neuer Glaube sich Bahn gebrochen hatte.

Die Person, welche ein Opfer darbrachte, war mit Leib und Seele in die Hände des Opferers gegeben, und dieser konnte dürch eine Störung der herkömmlichen Gebräuche nach Belieben ihm Schaden zufügen. Solche Mittel sind in 2, 33. 3, 3. 7. Zauber, die zur Vernichtung von Feinden dienen, in 3, 22 und 8, 28 angegeben. Von diesen Auswüchsen des Aberglaubens hält das Kaushītaka sich frei.

Man wird von mir ein Urtheil über die Leistung meines Vorgängers erwarten. Der neunte Band der Indischen Studien überhebt mich der unangenehmen Verpflichtung das Fehlerhafte zu rügen und rechtfertigt die gegenwärtige Ausgabe. Die Uebersetzung von Haug verdient als der erste Versuch, ein ganzes Brāhmana in ein Europäisches Gewand zu bringen, alle Anerkennung, und die Anmerkungen haben unsere Kenntniss des vedischen Rituals bedeutend gefördert. Der Hauptfehler von Haug war, dass er den Commentar nicht verstand, oder die Mühe scheute ihn zu verstehen. Der Text ist nachlässig behandelt. Um mich gegen Vorwärfe zu schützen, lasse ich einige Beweisstellen folgen. 1, 14 hat Haug: esha vai somo rājā yo vajate, und überretzt: "he who brings the sacrifice is the king Soma." Alle Hss. lesen: somarājā und der Satz bedeutet: "derjenige welcher opfert, hat Soma zum Könige". - 1, 15 liest Haug: tad yathaivado manushyarajany agate 'nyasmin vārhaty ukshānam vā vehatam kshadanta evāsmā. Die Hss. leşen: tad vathaivādo manushyarāja āgate 'nyasmin vārhaty ukshānam vā vehatam vā kshadanta evám evāsmā. — 2, 14. Haug: te 'bhitah praticaranta aitva, die Hss. te 'bhitah paricaranta ait. — 2, 17. eshām eva devalokānām, die Hss. eshām eva lokānām. - 2, 31. tam yathā grihāni tam, die Hss. tam yathā grihān itam. — 3, 19. pāsān iva. die Hss. pāsād iva. - 3, 23. yad u virājan daşinīm abhi sam padyetām, die Hss. yad u virājam dasinīm abhisamapadvetām. — 4, 3. tad atichandasah, die Hss. tad yad atichandasah. — 4, 15. te ete jyotishī. ubhayatah sam loke te. "they are the two Jyotish (lights) on both sides facing. (one another) in the world". Das steht für: te ete jyotishī ubhayatah samlokete "diese beiden Jyotis-Tage blicken von beiden Enden einander ar". 5, 3. apyante chandansi tritīye 'hany eva tad eva, die Hss. āpyante chandānsi tritīve 'hany etad eva. - 5, 18. mahas cit tvam indra yata etāni sūktāni, die Hss. mahas cit tvam iadra vata etān iti süktam u. s. w. Wen die Mühe nicht verdriesst beide Ausgaben zu vergleichen, wird Abweichungen mannigfacher Art entdecken. Für den von mir gegebenen Text übernehme ich die Verantwortung in jeder Beziehung.

AITAREYA BRAHMANA.

1 Agnir vai devānām avamo Vishnuh paramas, tadantarena sarvā anyā devatā 2 āgnāvaishnavam purolāsam nirvapanti dikshaniyam ekādaşakapālam 3 sarvābhya evainam tad devatābhyo 'nantarāyam nirvapanty 4 Agnir vai sarvā devatā, Vishnuh sarvā devatā 5 etc vai yajñasyāntye tanyau yad Agnis ca Vishnuş ca. tad yad agnavaishnavam purolāsam nirvapanty, antata eva tad devān ridhnuvanti 6 tad · Thur: yad ekādasakapālah puroļāso dvāv Agnāvishnū, kainayos tatra kliptih kā vibhaktir ity 7 ashtākapāla agnevo, 'shtāksharā vai gāyatrī, gāyatram Agnes chandas; trikapālo vaishnavas, trir hīdam Vishņur vyakramata: sainayos tatra kliptih sā vibhaktir 8 ghrite carum nirvapeta yo 'pratishthito manyetā 9 syām vāva sa na pratitishthati yo na pratitishthati 10 tad yad ghritam tat striyai payo, ye tandulās te punsas, fan mithunam: mithunenaivainam tat prajaya pasubhih prajanayati prajātyai 11 prajāyate prajayā pasubhir ya evam vedā 12 rabdhayajño vā esha ārabdhadevato yo darşapūrņamāsābhyām yajata. āmāvāsyena vā havisheshtvā paurnamāsena vā tasminn eva havishi tasmin barhishi dīkshetaisho ekā dīkshā 13 saptadasa sāmidhenīr anubrūvāt 14 saptadaso vai Prajāpatir: dvādasa māsāh pañcartavo hemantasisirayoh samāsena. tāvān samvatsarah, samvatsa'rah Prajāpatiḥ 15 prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda || 1 || 1 ||

1 Yajño vai devebhya udakrāmat, tam ishtibhih praisham aichan, yad ishtibhih praisham aichans, tad ishtīnām ishtitvam, tam anvavindann 2 anuvittayajño rādhnoti ya evam vedā 3 hūtayo vai nāmaitā yad āhutaya, etābhir vai devān yajamāno hvayati, tad āhutīnām āhutitvam 4 ūtayah khalu vai tā nāma yābhir devā yajamānasya havam āyanti, ye vai panthāno yāh srutayas tā vā ūtayas; ta u evaitat svargayānā yajamānasya bhavanti 5 tad āhur: yad anyo juhoty, atha yo 'nu cāha yajati ca kasmāt tam hotety ācakshata iti 6 yad vāva sa tatra yathābhājanam devatā amum āvahāmum āvahety āvāhayati, tad eva hotur hotritvam 7 hotā bhavati, hotety enam ācakshate ya evam veda || 2 || 2 ||

1 Punar vā etam ritvijo garbham kurvanti yam dīkshavanty 2 adbhir abhishiñcanti 3 reto vā āpah, saretasam evainam tat kritvā dīkshayanti 4 navanītenābhyanjanty 5 ajyam. vai devānām, surabhi ghritam manushyānām, āyutam pitrī- . nām, navanītam garbhānām, tad yan navanītenābhvañjanti, svenaivainam tad bhagadheyena samardhayanty 6 anjanty enam 7 tejo vā etad akshvor vad ānjanam, satejasam evainam tat kritvā dīkshayanty 8 ekavinsatyā darbhapinjūlaih pāvayanti 9 suddham evainam tat pūtam dīkshayanti 10 dīkshitavimitam prapādayanti 11 yonir vā eshā dīkshitasya vad dīkshitavimitam, yonim evainam tat svām prapādayanti 12 tasmād dhruvād yoner āste ca carati ca 13 tasmād dhruvād yoner garbhā dhīyante ca pra ca jāyante 14 tasmād dīkshitam nānyatra dīkshitavimitād ādityo 'bhyudiyād vābhyastamiyad vapi vabhyaşravayeyur 15 vasasa prornuvanty 16 ulbam vā etad dīkshitasya yad vāsa, ulbenaivainam tat prornuvanti 17 krishnājinam uttaram bhavaty 18 uttar**a**m vā ulbāj jarāyu, jarāyunaivainam tat prornuvanti 19 muslītī kurute 20 mushtī vai kritvā garbho 'ntaḥ sete, mushtī kritvā

kumāro jāyate. tad yan mushtī kurute, yajňam caiva tat sarvās ca devatā mushtyoh kurute 21 tad āhur: na pūrvadīkshiṇah samsavo 'sti, parigrihīto vā etasya yajňah, parigrihītā devatā, naitasyārtir asty aparadīkshiṇa eva yathā tathety 22 unmucya krishnājinam avabhritham abhyavaiti, tasmān muktā garbhā jarāyor jāyante 23 sahaiva vāsasābhyavaiti, tasmāt sahaivolbena kumāro jāyate [[3][[3]]]

1 Tvam agne saprathā asi, soma yās te mayobhuva ity ājyabhāgayoh puronuvākye anubrūyād, yah •pūrvam anijānah svāt tasmai 2 tvayā yajňam vi tanvata iti, yajñam evāsmā etad vitanoty 3 agnih pratnena manmanā, soma gīrbhish tvā vayam iti, yah pūrvam ījā-· nah syāt tasmai 4 pratnam iti pūrvam karmābhivadati 5 tat-tan nādrityam 6 agnir vritrāņi janghanat, tvam somāsi satpatir iti vārtraghnāv eva kuryād 7 vritram . vā esha hanti yam yajña upanamati, tasmād vārtraghnāv eva kartavvāv 7 agnir mukham prathamo devatānām, agnis ca vishno tapa uttamam maha ity agnāvaishnavasya havisho yājyānuvākye bhavata 9 āgnāvaishnavyau rūpasamriddhe, etad vai yajňasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamāṇam rig abhivadaty 10 Agnis ca ha vai Vishnus ca devānām dīkshāpālau, tau dīkshāyā īsāte, tad yad āgnāvaishnavam havir bhavati yau dīkshāyā īsāte tau prītau dīkshām pravachatām, yau dīkshayitārau tau dīkshayetām iti 11 trishtubhau bhavatah sendriyatvāya | 4 | 4 | |

1 Gāyatryau svishṭakṛitaḥ saṃyājye kurvīta tejaskāmo brahmavarcasakāmas 2 tejo vai brahmavarcasaṃ gāyatrī 3 tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evaṃ vidvān gāyatryau kuræta 4 ushṇihāv āyushkāmaḥ kurvītā 5 yur vā ushṇik 6 sarvam āyur eti ya evaṃ vidvān ushṇihau kurute 7 'nushṭubhau svargakāmaḥ kurvīta 8 dvayor vā anusḥtubhoṣ catuḥshashṭir

aksharāni, traya ima tīrdhvā ekavinsā lokā; ekavinsatyaikavińsatyaivemāň lokān rohati, svarga eva loke catuhshashtitamena pratitishthati 9 pratitishthati ya evam vidyan anushtubhau kurute 10 brihatyau srīkāmo yasaskāmah kurvīta 11 şrīr vai yaşaş chandasām brihatī 12 sriyam eva yasa ātman dhatte ya evam vidvā nbrihatyau kurute 13 pañktī yajñakāmah kurvīta 14 pānkto vai vajna 15 upainam yajno namati ya evam vidvān panktī kurute 16 trishtubhau vīrvakāmah kurvītau 17 jo vā indriyam vīryam trishtub 18 ojas vīndriya vān vīryavān bhavati ya evam vidvāns trishtubhau kurute 19 jagatyau paşukāmah kurvīta 20 jāgatā vai paşavah 21 pasumān bhavati ya evam vidvān jagatyau kurute 22 virājāv annādyakāmah kurvītā 23 nnam vai virāt 24 tasmād yasyaiveha bhūyishtham annam bhavati sa eva bhūyishtham loke virājati, tad virājo virāttvam 25 vi sveshu rājati, sreshthah svānām bhavati ya evam veda || 5 || 5 || 5

1 Atho pancavīryam vā etac chando yad virad 2 yat tripadā tenoshņihāgāyatryau, yad asyā ekādasāksharāni padāni tena trishtub, yat trayastrinsadaksharā tenānushtum. na vā ekenāksharena chandānsi viyanti na dvābhyām, yad virāt tat paňcamam 3 sarveshām chandasām vīryam avarunddhe, sarveshām chandasām vīryam asnute, sarveshām chandasām sāyujyam sarūpatām salokatām asnute, "nnādo 'nnapatir bhavaty, asnute prajayānnādyam ya evam vidvān virājau kurute 4 tasmād virājāv eva kartavye 5 preddho agna, imo agna ity ete 6 ritam vāva dīkshā satyam dīkshā, tasmād dīkshitena satyam eva vaditavyam 7 atho khalv āhuḥ: ko 'rhati manushyah sarvam satyam vaditum; satyasamhitā vai devā, anritasaṃhitā manushyā iti 8 vicakshaṇavatīm vācam vadec 9 cakshur vai vicakshaṇam, vi hy enena pasyatīty 10 etad dha vai manushyeshu satyam nihitam yac cakshus 11 tasmād acakshāṇam āhur: adrāg iti. sa yady adarṣam ity āhāthāsya ṣrad dadhati. yady u vai svayam pasyati, na bahūnām eanānyeshām ṣrad dadhāti 12 tasmād vicakshanavatīm eva vācam vadet, satyottarā haivāsya vāg uditā bhavati bhavati || 6 || 6 ||

Iti prathamapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Iti prathamādhyāye shashṭhah khanḍah.

1 Svargam vā etena lokam upa prayanti yat prāyanīyas, prāyanīvasya prāyanīyatvam 2 prāno vai prāyanīva, udāna udayanīyah, samāno hotā bhayati, samānau hi prā-. nodānau, prānānām kliptyai prānānām pratiprajňātyai 3 yajño vai devebhya udakrāmat, te devā na kim canāsaknuvan kartum na prājānans, te 'bruvann Aditim: tvayemam ya-· jňam prajanameti. sa tathety abravit, sa vai vo varam vrina iti. vrinīshveti. saitam eva varam avrinīta: matprāyanā yajñāh santu madudayanā iti. tatheti. tasmād ādityas caruh prāyanīyo bhavaty āditya udayanīyo, varavrito hy asyā 4 atho etam varam avrinīta: mavaiva prācīm disam prajānāthāgninā dakshinām, Somena pratīcīm, Savitrodīcīm iti 5 Pathyām yajati 6 yat Pathyām yajati, tasmād asau pura udeti, pascāstam eti; Pathyām hy esho 'nusamcaraty 7 Agnim yajati 8 yad Agnim yajati, tasmād dakshinato 'gra oshadhayah pacyamānā āyanty, āgneyyo hy oshadhayah 5 Somam yajati. 10 yat Somam yajati, tasmāt pratīcyo 'py āpo bahvyah syandante, saumyā hy āpah 11 Savitāram yajati 12 yat Savitāram yajati, tasmād uttaratah paṣcād ayam bhūyishtham pavamānah pavate, savitriprasūto hy esha etat pavata 13 uttamām Aditim yajati 14 yad uttamām Aditim yajati, tasmād asāv imām vrishtyābhyunatty abhijighrati 15 pañca devatā vajati, pānkto yajnah. sarvā disah kalpante, kalpate yajño 'pi 16 tasyai janatāyai kalpate yatraivam vidvān hotā bhavati | 7 | 1 |

1 Yas tejo brahmavarcasam ichet prayājāhutibhiḥ prān

sa iyāt, tejo vai brahmavarcasam prācī dik 2 tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evam vidvān prān eti 3 yo 'nnādyan' ichet prayājāhutibhir dakshinā sa iyād, annādo vā esho 'nnapatir yad Agnir 4 annado 'nnapatir bhavaty, asnute prajayānnādyam ya evam vidvān dakshinaiti 5 yah pasūn ichet prayājāhutibhih pratyañ sa iyāt, pasavo vā ete yad āpah 6 pasumān bhayati ya evam vidvān pratyañn eti 7 yah somapītham iehet prayājāhutibhir udan sa iyād, uttarā ha vai somo rājā 8 pra somapītham āpnoti ya evam vidvān udaññ eti 9 svargyaiyordhvā dik, sarvāsu dikshu rādhnoti. 10 samyañco vā ime lokāh, samyañco 'smā ime lokāh srivai dīdyati va evam veda 11 Pathyām vajati, vat Pathyām vajati, vācam eva tad yajňamukhe sambharati 12 prānāpānāv • Agnīshomau, prasavāya Savitā, pratishthityā Aditih 13 Pathyām eva yajati, yat Pathyām eva yajati, vācaiva tad yajñam panthām apinayati 14 cakshushī evāgnīshomau, prasavāya Savitā, pratishthityā Aditis 15 cakshushā vai devā yajnam prājānais, cakshushā vā etat prajnāvate vad aprajňeyam; tasmād api mugdhas caritvæyadaivānushthyā cakshushā prajānāty atha prajānāti 16 yad vai tad devā yajňam prajanann asyam vava tat prajanann, asvam samabharann; asyai vai yajňas tāyate, 'syai kriyate, 'syai sambhriyata, iyam hy Aditis. tad uttamām Aditim yajati. yad uttamām Aditim yajati, yajňasya prajňātyai svargasya lokasyānukhyātyai | 8 | 2 |

1 Devavisah kalpayitavyā ity āhus, tāh kalpamānā anu manushyavisah kalpanta iti; sarvā visah kalpante, kalpate yajňo 'pi 2 tasyai janatāyai kalpate yatraivam vidvān hotā bhavati 3 svasti nah pathyāsu dhanvasv ity anvāha 4 svasty apsu vṛijane svarvati | svasti nah putrakṛitheshu yonishu svasti rāye maruto dadhātaneti 5 Maruto vai devānām visas, tā evaitad yajňamukhe

'eĭklipat 6 sarvais chandobhir yajed ity āhuh. sarvair vai echandobhir ishtvā devāh svargam lokam ajavans, tathaivaitad yajamānah sarvais chandobhir ishtvā svargam lokam jayati 7 svasti nah pathyāsu dhanvasu, svastir id dhi prapathe sreshtheti pathyāyāh svastes trishtubhāv. agne naya supathā rāye asmān, ā devānām api panthām aganmety Agnes trishtubhau, tvam soma pra cikito manīshā, yā te dhāmāni divi yā prithivyām iti Somasya trishtubhāv. ā visvadevam satpatim, ya imā visvā jātānīti Savitur gāyatryau. sutrāmāṇam prithivīm dyām anehasam, mahīm ū shu mātaram suvratānām ity Aditer jagatyāv 8 etāni vāva sarvāni chandānsi: gāyatram traishtubham jāgatam, anv anyāny; etāni hi yajñe pratamām iva kriyanta 9 etair ha vā asva chandobhir yajatah sarvais chandobhir ishtam bhavati ya evam veda || 9 || a ||

Tā vā etāh pravatyo netrimatyah pathimatyah svastimatya etasya havisho yājyānuvākyā, etābhir vā ishtvā devāh svargam lokam ajavais, tathaivaitad vajamāna etābhir ishtvā svargam lokam jayati 2 tāsu padam asti: s vas ti rāye maruto dadhātaneti. Maruto ha vai devaviso 'ntarikshabhājanās, tebhyo ha yo 'nivedya svargam lokam etīsvarā hainam ni vā roddhor vi vā mathitoh, sa yad āha: svasti rāye maruto dadhātaneti, tam Marudbhyo devavidbhyo yajamānam nivedayati; na ha vā enam Maruto devavisah svargam lokam yantam nirundhate, na vimathnate 3 svasti hainam atyarjanti svargam lokam abhi ya evam veda 4 virājāv etasya havishah svishtakritah samyājye syātām ye trayastrinsadakshare 5 sed agnir agnīnr aty astvanyān, sed agnir yo vanushyato nipātīty ete 6 virādbhyām vā ishtvā devāh svargam lokam ajayans, tathaivaitad yajamano viradbhyam ishtva svargam lokam jayati 7 te trayastrinsadakshare bhavatas. trayastrinsad vai devā: ashṭau Vasava, ekādaṣa Rudrā, drādaṣādityāḥ; Prajāpatiṣca Vashaṭkāraṣca. tat prathame yajñamukhe devatā aksharabhājaḥ karoty, akshareṇākshareṇaiva tad devatām prīṇāti, devapātreṇaiva tad devatās tarpayati || 10 || 4 ||

1 Pravājavad ananuyājam kartavyam prāyanīyam ity āhur, hīnam iva vā etad īnkhitam iva vat prāvanīvasvānuyājā iti 2 tat-tan nādrityam 3 prayājavad evānuyājavat kartavyam, prana vai prayajah prajanuyaja; vat prayajan antariyāt prānāns tad yajamānasyāntariyād, yad anuyājān antariyāt prajām tad yajamānasyāntariyāt 4 tasmāt prayājavad evānuyājavat kartavyam 5 patnīr na samyājayet, samsthitayajur na juhuyāt 6 tāvataiva yajño 'samsthitah 7 prāyanīyasya nishkāsam nidadhyāt, tam udavanīyenābhiniryaped, yajñasya samtatyai yajñasyāvyavachedāyā8tho khalu yasyām eva sthālyām prāyanīyam nirvapet tasyām udayanīvam nirvapet, tāvataiva yajñah samtato 'vyavachinno bhavaty 9 amushmin vā etena loke rādhnuvanti nāsminn, ity āhur, yat prāyanīyam iti. prāyanīyam iti pirvapanti prāyanīyam iti caranti, prayanty evāsmāl lokād yajamānā ity 10 avidyayaiva tad āhur. vyatishajed yājyānuvākyā 11 yāh prāyanīyasya puronuvākyās tā udayanīyasya yājyāh kuryād, yā udayanīyasya puronuvākyās tāh prāyanīyasya yājyāh kuryāt tad vyatishajaty ubhayor lokayor riddhyā. ubhayor lokayoh pratishthityā. ubhayor lokayor ridhnoty, ubhayor lokayoh pratitishthati 12 pratitishthati ya evam vedā 13 dityas caruh prāyaniyo bhavaty āditya udayanīyo yajñasya dhrityai, yajñasya barsanaddhyai, <u>y</u>ajñasyāprasrańsāya 14 tad yathaivāda, iti ha smāha, tejanyā ubhayato 'ntayor aprasransaya barsan nahyaty, evam evaitad yajñasyobhayato 'ntayor aprasransāya barsau nahyati yad adityas caruh prāyanīyo bhavaty āditya udayanīyah 15 pathyayaivetah svastyā prayanti, pathyām svastim abhy udvanti; svasty evetah prayanti, svasty udyanti svasty udyanti $\|11\|_5\|$

Iti prathamapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyah.

Iti dvitīyādhyāye pañcamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Prācyām vai diṣi devāḥ somam rājānam akrīṇais, tasmāt prācyām diṣi krīyate 2 tam trayodaṣān māsād akrīṇais, tasmāt trayodaṣo māso nānuvidyate; na vai somavikrayy anuvidyate, pāpo hi somavikrayī 3 tasya krītasya manushyān abhy upāvartamānasya diṣo vīryāṇīndriyāṇi vyudasīdais, tāny ekayarcāvārurutsanta, tāni nāṣaknuvais. tāni dvābhyām tāni tisribhis tāni catasribhis tāni pañcabhis tāni shadbhis tāni saptabhir naivāvārundhata, tāny ashtābhir avārundhatāshtābhir āṣnuvata, yad ashtābhir avārundhatāshtābhir āṣnuvata, tad ashtānām ashtatvam 4 aṣnute yad-yat kāmayate ya evam yeda 5 tasmād eteshu karmasv ashtāy-ashtāv anūcyanta, indriyāṇām vīryāṇām avaruddhyai || 12 || 1 ||

1 Somāya krītāya prohyamāṇāyānubrūhīty āhādhvaryur 2 bhadrād abhi ṣreyaḥ prehīty anvāhā 3 yaṃ vāva loko bhadras. tasmād asāv eva lokaḥ ṣreyān, svargam eva tal lokaṃ yajamānaṃ gamayati 4 brihaspatiḥ pura etā te astv iti. brahma vai Brihaspatir. brahmaivāsmā etat purogavam akar, ṇa vai brahmaṇvad rishyaty 5 athem ava sya vara ā prithivyā iti. devayajanaṃ vai varam prithivyai, devayajana evainaṃ tad avasāyayaty. āre ṣatrūn kriṇuhi sarvavīra iti. dvishantam evāsmai tat pāpmānam bhrātriyyam apabādhate 'dharam pādayati 6 soma yās te mayobhuva iti tricaṃ saumyaṃ gāyatram anvāha some rājani prohyamāṇe, svayaivainaṃ tad devatayā svena chandasā samardhayati 7 sarve nandanti yaṣa sāgatenety anvāha 8 yaṣo vai somo rājā, sarvo ha vā etena krī

yamānena nandati yas ca yajne lapsyamāno bhavati yas ca na 9 sabhāsāhena sakhyā sakhāyaeity. esha væi brāhmaņānam sabhāsāhah sakhā yat somo rājā 10 kilbishasprid ity. esha u eva kilbishasprid 11 yo vai bhavati, yah sreshthatām asnute sa kilbisham bhavati 12 tasmād āhur: mānuvoco mā pracārīh, kilbisham nu mā yātayann iti 13 pitus hanir ity. annam vai pitu, dakshinā vai pitu; tām enena sanoty, annasanim evainam tat karoty 14 aram hito bhavati vājināyetīndriyam vai vīryam vājinam 15 ājarasam hāsmai vājinam nāpachidyate ya evam vedā 16 gan deva ity anvāhā 17 gato hi sa tarhi bhavaty 18 ritubhir vardhatu kshayam ity. ritavo vai somasya rājno rājabhrātaro yathā manushyasya, tair evainam. tat sahāgamayati 19 dadhātu nah savitā suprajām isham ity äsisham äsäste 20 sa nah kshapābhir ahabhis ca jinvatv ity. ahāni vā ahāni rātrayah kshapā, ahorātrair evāsmā etām āsisham āsāste. prajāvantam rayim asme sam invatv ity āşisham evāşāste 21 yā te dhāmāni havishā yajantīty anvāha 22 tā te visvā paribhūr astu yajňam | 23 gayasphānah prataranah suvīra iti. gavām nah sphāvayitā pratārayitaidhīty eva tad āhā 24 vīrah ā pra carā soma duryān iti. grihā vai duryā. bibhyati vai somād rājňa āyato yajamānasya grihāh. sa yad etām anvāha sāntyaivainam tac chamayati, so 'sya santo na prajam na pasun hinasti 25 ma m dhiya m sikshamānasya deveti vāruņyā paridadhāti 26 varuņadevatyo vā esha tāvad yāvad upanaddho, yāvat parisritāni prapadyate; svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 27 sikshamān asya deveti, sikshate vā esha yo yajate 28 kratum daksham varuna sam sisādhīţi, vīryam prajňānam Varuņa sam sisādhīty eva tad āha 29 yayāti viṣvā duritā tarema sutarmāṇam adhi nāvam

ru hem eti. yajňo vai sutarmā nauh, krishnājinam vai sutarmā naur, vāg vai sutarmā naur; vācam eva tad āruhya tayā svargam lokam abhi samtarati 30 tā etā ashtāv anvāha rūpasamriddham 31 etad vai yajňasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 32 tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām 33 tā dvādaṣa sampadyante: dvādaṣa vai māsāḥ samvatsaraḥ, samvatsaraḥ Prajāpatiḥ 34 prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda 35 trih prathamām trir uttamām anvāha, yajňasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāvāvisrańsāva || 13 || 2 ||

1 Anyataro 'nadvān yuktaḥ syād anyataro vimukto 'tha rājānam tpāvahareyur 2 yad ubhayor vimuktayor upāva-· hareyuh, pitridevatyam rājānam kuryur 3 yad yuktayor, ayogakshemah prajā vindet, tāh prajāh pariplaveran 4 yo 'nadvān vimuktas tae ehālāsadām prajānām rūpam, yo yuktas tac cakriyānām, te ye yukte 'nye vimukte 'nya upāvaharanty, ubhāv eva te kshemayogau kalpayanti 5 devāsurā vā eshu lokeshu samayatanta. ta etasyām prācyām disy ayatanta, tāis tato 'surā ajayans, te dakshinasyām disy ayatanta, tāńs tato 'surā ajayańs. te pratīcyām disy ayatanta, tāns tato 'surā ajayans, ta udīcyām disy ayatanta, tāns tato 'surā ajayans, ta udīcyām prācyām disv ayatanta, te tato na parajavanta. saisha dig aparajita, tasmad etasyām disi yateta vā yātayed vesvaro kānriņākartos 6 te devā abruvann: arājatayā vai no jayanti, rājānam karavāmahā iti. tatheti. te somam rājānam akurvans, te somena rājāā sarvā diso 'jayann. esha vai somarājā yo yajate. prāci tishthaty ādadhati, tena prācīm disam jayati. tam dakshinā parivahanti, tena dakshinām disam jayati. tam pratyancam avartayanti, tena praticim disam jayati. tam udīcas tishthata upāvaharanti, tenodīcīm disam jayati 7 somena rājňā sarvā diso jayati ya evam veda | 14 | 3 |

1 Havir ātithyam nirupyate some rājany āgate 2 somo vai rājā yajamānasya grihān āgachati, tasmā etad dhavīr ātithyam nirupyate, tad ātithyasyātithyatvam 3 navakapālo bhavati. nava vai prānāh, prānānām kļiptyai prānānām pratiprajñātyai 4 Vaishnavo bhavati. Vishnur vai yajñah, svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 5 sarvāṇi vāva chandānsi ca prishthāni ca somam rājānam krītam anv āyanti, yāvantah khalu vai rājānam anuyanti tebhyah sarvebhya ātithyam kriyate 6 gnim manthanti some rājany āgate. tad yathaivādo manushyarāja āgate 'nyasmin vārhaty ukshāṇam vā vehatam vā kshadanta, evam evāsmā etat kshadante yad agnim manthanty; agnir hi devānām pasuh || 15 || 4 ||

1 Agnaye mathyamānāyānubrūhīty āhādhvaryur 2 abhi tvā devā savitar iti sāvitrīm anvāha 3 tad āhur: yad agnaye mathyamanayanu vacahatha kasmat savitrim anyāheti 4 Savitā vai prasavānām īse, savitriprasūtā evainam tan manthanti. tasmāt sāvitrīm anvāha 5 mahī dyauh prithivī ca na iti dyāvāprithivīyām anvāha 6 tad āhur: yad agnaye mathyamānāyānu vācāhātha kasmād dyāvāprithivīyām anvāheti. dyāvāprithivībhyām vā etam jātam devāh paryagrihnans, tābhyām evādyāpi parigrihītas. smād dyāvāprithivīyām anvāha 7 tvām agne pushkarād adhīti tricam agneyam gayatram anvahagnau mathyamāne, svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayat 8 atharvā nir amanthateti rūpasamriddham. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 9 sa yadi na jāyeta yadi ciram jāyeta, rākshoghnyo gāyatryo 'nūcyā 10 agne hansi ny atrinam ity etā 11 rakshasām apahatyai 12 rakshānsi vā enam tarhy ālabhante, yarhi na jāyate yarhi ciram jāyate 13 sa yady ekasyām evānūktāyām jāyeta yadi

dvayor, atho ta bruvantu jantava iti jātāva jātavatīm abhirūpām anubrūyād 14 yad yajñe 'bbirūpam tat samriddham 15 ā yam haste na khādinam iti 16 hastābhyām hv enam manthanti 17 si sum jātam iti. sisur iva vā esha prathamajāto yad agnir 18 na bib hrati | visām agnim svadhvaram iti 19 yad vai devānām neti tad eshām o3m iti 20 pra dowam devavītave bharatā vasuvittamam iti prahriyamānāyābhirūpā 21 yad yajne 'bhirūpam tat samriddham 22 ā sve vonau ni shīdatv ity 23 esha ha vā asya svo vonir yad agnir agner 24 ā jātam jātavedasīti 25 jāta itaro, jātavedā itarah 26 priyam sisītātithim ity. esha ha vā asya priyo 'tithir yad agnir agneh 27 syona a grihapa-'tim iti, sāntyām evainam tad dadhāty 28 agnināgnih sam idhyate kavir grihapatir yuvā | havyavād juhvāsya ity abhirūpā 29 yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham .30 tvam hy agne agnină vipro viprena san sateti 31 vipra itaro vipra itarah, sann itarah sann itarah 32 sakhā sakhyā samidhyasa ity. esha ha vā asya svah sakhā yad agnir agnes 33 tam marjayanta sukratum puroyāvānam ājishu | sveshu kshaveshu vājinam iti 34 esha ha vā asya svah kshayo yad agnir agner 35 yajñena yajñam ayajanta devā ity uttamavā paridadhāti 36 yajñena vai tad devā yajñam ayajanta yad agnināgnim ayajanta, te svargam lokam āyais 37 tānī dharmāni prathamāny āsan | te ha nākam mahimānah sacanta yatra pūrve sādhyāh santi devā iti 38 chandāhsi vai Sādhyā devās, te 'gre 'gnināgnim ayajanta, te svargam lokam āyann 39 Ādityās eaivehāsann Angirasas ca, te 'gre 'gnināgnim ayajanta, te svargam lokam āyan 40 saishā svarsyāhutir yad agnyāhutir. yadi ha vā apy abrāhmanokto yadi duruktokto yajate 'tha haishahutir gachaty eva devān, na pāpmanā samsrijyate 41 gachaty asyāhutir devān nāsyāhutiḥ pāpmanā saṃsrijyate ya evaṃ veda 42 tā etās trayodaṣānvāha rūpasamriddhā 43 etad vai yajñasya samriddhaṃ yad rūpasamriddhaṃ, yat karma kriyamāṇam rig abhivadati 44 tāsāṃ triḥ prathamām anvāha trir uttamāṃ, tāḥ saptadaṣa sampadyante. saptadaṣo vai Prajāpatir: dvādaṣa māsāḥ pañeartavas. tāvān saṃvatsaraḥ, saṃvatsaraḥ Prajāpatiḥ 45 prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya eveṃ veda 46 triḥ prathamāṃ trir uttamām anvāha, yajňasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisransāya || 16 || 5 ||

1 Samidhāgnim duvasyat,ā pyāyasva sam etu ta ity ājyabhāgayoh puronuvākye bhavata ātithyavatyau rūpasamriddhe 2 etad vai yajñasya samriddham 'yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 3 saishāgneyy atithimatī, na saumyātithimaty asti. yat saumyātithimatī syāc, chasvat sā syād 4 etat tv evaishātithimatī yad āpīnavatī 5 yadā vā atithim parivevishaty āpīna iva vai. sa tarhi bhavati 6 tayor jushānenaiva yajatī 7 dam vishnur vi cakrame, tad asya priyam abhi pātho asyām iti vaishnavyau 8 tripadām anūcya catushpadayā yajati 9 sapta padāni bhavanti. siro vā etad yajňasya yad ātithyam, sapta vai sīrshan prānāh, sīrshann eva tat prāṇān dadhāti 10 hotāram eitraratham adhvarasya, pra-prāyam agnir bharatasya srinva iti svishtakritah samyajye bhavata ātithyavatyau rūpasamriddhe. etad vai yajnasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamanam rig abhivadati 11 trishtubhau bhavatah sendriyatvaye 12 lantam bhavatīlāntena vā etena devā arādhnuvan yad ātithyam, tasmād ilantam eva kartavyam 13 prayājār evātra yajanti nānuyājān 14 prānā vai prayājānuyājās, te ya ime sīrshan prānās te prayājā, ye 'vāncas te 'nuyājāh. ca yo 'trānuyājān yajed, yathemān prānān ālupya sīrshan dhitset tādrik tad 15 atiriktam tat, sam u vā ime prānā vidre ye ceme ye ceme 16 tad yad evātra prayājān yajanti nānuyājāns, tatra sa kāma upāpto yo 'nuyājeshu yo 'nuyājeshu || 17 || 6 ||

Iti prathamapañcikāyām tritīyo 'dhyāyah.

Iti tritīyādhyāye shashtah khandah.

1 Yajño vai devebhya udakrāman: na vo 'ham annam bhavishyāmīti. neti devā abruvann, annam eva no bhavishyasīti. tam devā vimethire, sa haibhyo vihrito na prababhūva. te hocur devā: na vai na ittham vihrito 'lam bhavishyati, hantemam yajñam sambharāmeti. tatheti. tam samjabhrus 2 tam sambhrityocur Asvināv: imam bhishajyatam ity. Asvinau vai devānām bhishajāv, Asvināv adhvaryū. tasmād adhvaryū gharmam sambharatas 3 tam sambhrityāhatur: brahman pravargyena pracarishyāmo hotar abhishtuhīti || 18 || 1 ||

• • • 1 Brahma jajñānam prathamam purastād iti pratipadyate. brahma vai Brihaspatir, brahmanaivainam tad bhishajvatī 2 yam vai pitre rāshtry etv agra iti. vāg vai rāshtrī, vāčam evāsmins tad dadhāti 3 mahān mahī astabhāyad vi jāta iti brāhmanaspatyā. brahma vai Brihaspatir, brahmanaivainam tad bhishajyaty 4 abhi tyam devam savitāram onyor iti sāvitrī. prāno vai Savitā, prānam evasmins tad dadhāti 5 sam sīdasva mahān asīty evainam samasādavann 6 añjanti yam prathayanto na viprā ity ajyamānāvābhirūpā, yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 7 patamgam aktam asurasya māyayā, yo nah sanutyo abhidasad agne, bhava no agne sumanā upetāv iti dve-dve abhirūpe, yad yajne 'bhirūpam tat samriddham 8 krinushva pājah prasitim na prithvīm iti pañca rākshoghnyo, rakshasām apahatyai 9 pari tvā girvaņo giro, 'dhi dvayor adadhā ukthyam vacah, sukram te anyad yajatam te anyad, apasyam

gopām anipadyamānam iti catasra ekapātinyas 10 tā ekavinsatir bhavanty 11 ekavinso 'yam purusho: dasa hastyā angulayo dasa pādyā ātmaikavinsas, tam imamātmānam ekavinsam samskurute || 19 || 2 ||

1 Srakve drapsasya dhamatah sam asvarann iti nava pāvamānyo. nava vai prānāh, prānān evāsmins tad dadhāty 2 ayam venas codayat prisnigarbhā ity 3 ayam vai veno. 'smād vā ūrdhvā anye prānā venanty avānco 'nye, tasmād venah. prāno vā ayam san nābher iti, tasmān nābhis, tan nābher nābhitvam. prānam evāsmins tad dadhāti 4 pavitram te vitatam brahmanas pate, taposh pavitram vitatam divas pade, vi yat pavitram dhishanā atanvateti pūtavantah prānās. ta ime 'vānco retasyo mūtryah purīshya ity, etān evāsmins tad dadhāti || 20 || 3 ||

1 Ganānām tvā ganapatim havāmaha iti brāhmanaspatyam, brahma vai Brihaspatir, brahmanaivainam, tad bhishajyati 2 prathas ca yasya saprathas ca nāmeti gharmatanvah. satanum evainam tat sarupam karoti 3 rathamtaram ā jabhārā vasishthah || bharadvājo brihad a cakre agner iti. brihadrathamtarayantam evainam tat karoty 4 apasyam tvā manasā cekitānam iti Prajāvān Prājāpatyaḥ. prajām evāsmins tad dadhāti 5 kā rādhad dhotrāsvinā vām iti nava vichandasas. tad etad yajñasyāntastyam, vikshudram iva vā antastyam, anīya iva ca sthavīya iva ca. tasmād etā vichandaso bhavanty 6 etābhir hāsvinoh Kakshīvān priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 7 upāsvinoh priyam dhāma gaparamam lokam ya evam vedā8bhāty chati, javati agnir ushasām anīkam iti sūktam 9 pīpivācisam aşvinā gharmam achety abhirupam. yad yajne 'bhirūpam tat samriddham 10 tad u traishtubham, vīryam vai

trishtub, vīryam evāsmins tad dadhāti 11 grāvāneva tad id artham ja nethe iti süktam. akshī iva karņāv iva nāsevety angasamākhyāyam evāsmins tad indriyāni dadhāti 12 tad u traishtubham. vīryam vai trishtub, vīryam evāsmins tad dadhātī 131e dyāvā prithivī pūrva citta ya iti sūktam 14 agnim gharmam surucam yāmann is h ta ya ity abhirupam. yad yajne 'bhirupam tat samriddham 15 tad u jāgatam. jāgatā vai pasavah, pasūn evāsmins tad dadhāti 16 yābhir amum āvatam yābhir amum āvatam ity. etāvato hātrāsvinau kāmān dadrisatus, tān evāsmins tad dadhāti, tair evainam tat samardhayaty 17 arūrucad ushasah prisnir agriya iti rucitavatī, rutam evāsmins tad dadhāti 18 dyubhir aktubhih pari pātam asmān ity uttamayā paridadhāty 19 arishtebhir asvinā saubhagebhih | tan no mitro varuno māmahantām aditih sindhuh prithivī uta dyaur ity etair evainam tat kāmaih samardhayatī 20 ti nu pūrvam patalam || 21 || 4 ||

1 Athottaram 2 upa hvaye sudughām dhenum etām, hinkrinvatī vasupatnī vasūnām, abhi tvā deva savitah, sam ī vatsam na mātribhih, sam vatsa iva mātribhir, yas te stanah sasayo yo mayobhūr, gaur amīmed anu vatsam mishantam, namased upa sīdata, samjānānā upa sīdann abhijnv, ā dasabhir vivasvato, duhanti saptaikām. samiddho agnir asvinā, samiddho agnir vrishanāratir divas, tad u prayakshatamam asya karmā, tmanvan nabho duhyate ghritam paya, ut tishtha brahmanas pate, 'dhukshat pipyushīm isham, upa drava payasā godhog osham, ā sute sincata ṣriyam, ā nūnam asvinor rishih, sam u tye mahatīr apa ity ekavinsatir abhirūpā. yad yajne 'bhirūpam tat samriddham 3 ud

u shya devah savitā hiranyayety anūttishthati, praitu brahmanas patir ity anupraiti, gandharva ittha padam asya rakshatīti kharam avekshate, nāke suparnam upa vat patantam ity upavisati, tapto vām gharmo nakshati svahoto, bhā pibatam asvineti pūrvāhne yajaty 4 agne vīhīty anuvashatkaroti, svishtakridbhājanam 5 yad usriyāsv āhutam ghritam pæyo, 'sya pibatam asvinety aparāhne vajaty, agne vīhīty anuvashatkaroti, svishtakridbhājanam 6 trayānām ha vai havishām svishtakrite na samavadyanti: somasya gharmasya vājinasyeti. sa yad anuvashatkaroty, agner eva svishtakrito 'nantarityai 7 visvā āsā dakshi nasād iti brahmā japati 8 svāhākritah sucir deveshu gharmah, samudrād ūrmim ud iyarti veno, drapsah samudram abhi yaj jigāti, sakhe sakhāyam abhy ā vavritsvo, rdhva ū shu na ūtaya, ūrdhvo nah pāhy anhasas, tam ghem itthā namasvina itv abhirtīpā, vad vajñe 'bhirūpam tat samriddham 9 pāvakasoce tava hi kshayam parīti bhaksham ākānkshate 10 hutam havir madhu havir indratame 'gnāv asyāma te deva gharma | madhumatah pitumato vājavato 'ngirasvato namas te astu mā mā hinsīr iti gharmasya bhakshayati 11 syeno na yonim sadanam dhiya kritam, yasmin sapta vāsavā iti samsādyamānāyānvāha 12 havir havishmo mahi sadma daivyam iti yad ahar utsādayishyanto bhavanti 13 sūyavasād bhagavatī hi bhūyā ity uttamayā paridadhāti 14 tad etad devamithunam yad gharmah. sa yo gharmas tac chisnam, yau saphau tau saphau, yopayamani te sronikapāle, yat payas tad retas. tad idam agnau devayonyām prajanane retah sicyate. 'gnir vai devayonih. so 'gner devayonyä ähutibhyah sambhavaty 15 rinmayo yajurmayah samamayo vedamayo brahmamayo

'mṛitamayaḥ sambhūya devatā apyeti ya evam veda yaṣ caivam vidvān etena yajñakratunā yajate | 22 | 5 |

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samayatanta, te vā asurā imān eva lokan puro 'kurvata, yathaujīyanso balīyansa evam. te vā avasmavīm evemām akurvata rajatām antariksham harinīm divam, te tathemānl lokān puro 'kurvata. to devā abruvan: puro vā ime 'surā imānl lokān akrata, ' pura imāil lokān pratikaravāmahā iti. tatheti. te sada evāsvāh pratvakurvatāgnīdhram antarikshād dhavirdhāne di-·vas. te tathemānl lokān purah pratvakurvata 2 te devā abruvann: upasada upāyāmopasadā vai mahāpuram jayantīti. tatheti, te vām eva prathamām upasadam upāvans tayai-· vainān asmāl lokād anudanta, yām dvitīyām tayāntarikshād, yām tritīyām tayā divas, tāns tathaibhyo lokebhyo 'nudanta 3 te vā ebhyo lokebhyo nuttā asurā ritūn aşrayanta. te . devā abruvann: upasada evopāvāmeti, tatheti, ta imās tisrah satīr upasado dvir-dvir ekaikām upāyans, tāh shat samapadyanta. shad vā ritavas. tān vā ritubhyo 'nudanta 4 te vā ritubhyo•nuttā asurā māsān asrayanta, te devā abruvann: upasada evopāyāmeti, tatheti, ta imāh shat satīr upasado dvir-dvir ekaikām upāyans, tā dvādasa samapadyanta. dvādasa vai māsās, tān vai māsebhyo 'nudanta 5 te vai māsebhyo nuttā asurā ardhamāsān asrayanta. te devā abruvann: upasada evopāyāmeti, tatheti, ta imā dvādasa satīr upasado dvir-dvir ekaikām upāyans, tās caturvinsatih samapadyanta, caturvinsatir vā ardhamāsās. tān vā ardhamāsebhyo 'nudanta 6 te vā bhyo nuttā asurā ahorātre asrayanta, te devā abruvann: upasadāv evopāyāmeti, tatheti, te yām eva pūrvāhna upasadam upāyans tavaivainān ahno nudanta, yām aparāhne tayā rātres; tāns tathobhābhyām antarāyans 7 tasmāt supūrvāhņa eva pūrvayopasadā pracaritavyam svaparāhne

'parayā; tāvantam e*a tad dvishate lokam parisinashti || 23 || 6 ||

c 1 Jitayo vai nāmaitā yad upasado, 'sapatnām vā etābhir devā vijitim vyajayantā 2 sapatnām vijitim vijayate va evam veda 3 yām devā eshu lokeshu yām ritushu yām māseshu yām ardhamāseshu yām ahorātrayor vijitim vyajayanta, tām vijitim vijayate ya evam veda 4 te devā abibhayur: asmākam vipremānam anv idam asurā ābhavishvantīti. te vyutkramyāmantrayantāgnir Vasubhir udakrāmad, Indro Rudrair, Varuna Adityair, Brihaspatir Visvair devais 5 te tathā vyutkramyāmantrayanta, te 'bruvan: hanta vā eva na imāh privatamās tanvas tā asya Varunasya rājuo grihe samnidadhāmahai; tābhir eva nah sa na samgachātai yo na etad atikrāmād, ya ālulobhavishād iti. tatheti. te Varunasya rājño grihe tanüh samnyadadhata 6 te yad Varunasya rājño grihe tarūh samnyadadhata tat tānī:-naptram abhavat, tat tänünaptrasva tänünaptratvám 7 tasmād āhur: na satānūnaptrine drogdhavyam iti 8 tasmād v idam asurā nānvābhavanti || 24 || 7 ||

1 Siro vā etad yajñasya yad ātithyam, grīvā upasadaḥ. samānabarhishī bhavataḥ, samānam hi ṣirogrīvam 2 ishum vā etām devāḥ samaskurvata yad upasadas. tasyā Agnir anīkam āsīt, Somaḥ ṣalyo, Vishņus tejanam, Varuṇaḥ parṇāni. tām ājyadhanvāno vyasrijans, tayā puro bhindanta āyans 3 tasmād etā ājyahavisho bhavanti 4 caturo 'gre stanān vratam upaity upasatsu, catuḥsamdhir hīshur: anīkam ṣalyas tejanam parṇāni 5 trīn stanān vratam upaity upasatsu, trishamdhir hīshur: anīkam ṣalyas tejanam. dvau stanau vratam upaity upasatsu. dvishamdhir hīshuḥ: ṣalyas ca hy eva tejanam caikam stanam vratam upaity upasatsv, ekā hy eveshur ity ākhyāyata, ekayā vīryam kriyate 6 paro varīyānso vā ime lokā arvāg anhīyānsaḥ, parastād arvācīr

upasada upaity eshām eva lokānām abhijityā 7 upasadyāva mīlhusha, imām me agne samidham imām upasadam vaner iti tisras-tisrah samidhenyo rupasamriddhā. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 8 jaghnivatīr yājvānuvākyāh kuryād 9 agnir vritrāni janghanad, ya ugra iya saryahā, tvam somāsi satpatir. gayasphāno• amīvahe,dam vishnur vi cakrame, trīni padā vi cakrama ity etä 10 viparyastäbhir aparähne yajati ·11 ghnanto vā etābhir devāh puro bhindanta āyan yad upasadah 12 sachandasah kartavyā na vichandaso 13 vad vichandasah kuryād, grīvāsu tad gandam dadhyād, īsvaro · glāvo janitos 14 tasmāt sachandasa eva kartavyā na vichandasas 15 tad u ha smāhopāvir Jānasruteya, upasadām kila vai tad brāhmane: yasmād apy aslīlasya srotriyasya mu-. kham vy eva jūāyate triptam iva rebhatīvety. ājyahavisho hy upasado, grīvāsu mukham adhyāhitam; tasmād dha sma tad āha | 25 | 8 |

1 Devayarmas vā etad yat prayājās cānuyājās cāprayājam ananuyājam bhayatīshvai saṃsityā apratiṣarāya 2 sakrid atikramyāṣrāvayati, yajñasyābhikrāntyā anapakramāya 3 tad āhuḥ: krūram iva vā etat somasya rājño 'nte caranti yad asya ghritenānte caranti: ghritena hi vajrenendro vritram ahans 4 tad yad: aṅṣur-aṅṣush te deva somāpyāyatām indrāyaikadhanavidaā tubhyam indraḥ pyāyatām ā tvam indrāya pyāyasvā pyāyayāsmān sakhīn | sanyā medhayā svasti te deva soma sutyām udrigam aṣīyeti rājānam āpyāyayanti, yad evāsya tat krūram ivānte caranti tad evāsyaitenāpyāyayanty, atho enam vardhayanty eva 5 dyāvāprithivyor vā esha garbho yat somo rājā, tad yad: eshṭā rāya eshṭā vāmāni preshe bhagāya | ritam ritavādibhyo namo dive namah prithivyā iti prastare nihnavate, dyāvāprithivībhyām eva tan namaskurvanty, atho ene vardhayanty eva vardhayanty eva $\parallel 26 \parallel 9 \parallel$

Iti prathamapañcıkäyäm caturtho 'dhyayah. Iti caturthadhyaye navamah khandah.

1 Somo vai rājā Gandharveshv āsīt, tam devās ca rishayas cābhyadhyāyan: katham ayam asmān somo rājā gached iti. sā vāg abravīt: strīkāmā vai Gandharvā, mayaiva striyā bhūtayā paṇadhvam iti. neti devā abruvan, katham vayam tvad rite syāmeti. sābravīt: krīnītaiva, yarhivāva vo mayārtho bhavitā tarhy eva vo 'ham punar āgantāsmīti. tatheti. tayā mahāṇagnyā bhūtayā somam rājānam akrīṇans 2 tām anukritim askannām vatsatarīm ājanti somakrayaṇīm, tayā somam rājānam krīṇanti 3 tām punar nishkrīnīyāt, punar hi sā tān āgachat 4 tasmād upānṣu vācā caritavyam. some rājani krīte Gandharveshu hi tarhi vāg bhavati, sāgnāv eva praṇīyamāne punar āgachati | 27 | 1 | 1 |

l Agnaye pranīyamānāyānubrūhīty āhādhvaryuh 2 pra devam devyā dhiyā bharatā jātavædasam | havyā no vakshad ānushag iti gāyatrīm brāhmaṇasyānubrūyād 3 gāyatro vai brāhmaṇas, tejo vai brahmavarcasam gāyatrī; tejasaivainam tad brahmavarcasena samardhayatī4mam mahe vidathyāya sūsham iti trishtubham rājanyasyānubrūyāt 5 traishtubho vai rājanya, ojo vā indriyam vīryam trishtub; ojasaivainam tad indriyena vīryena samardhayati 6 ṣaṣvat kṛitva īḍyāya pra jabhrur iti 7 svānām evainam tac chraishthyam gamayati 8 ṣrinotu no damyebhir anīkaih ṣrinotv agnir divyair ajasra ity 9 ājarasam hāsminn ajasro dīdāya ya evam vedā 10 yam iha prathamo dhāyi dhātribhir iti jagatīm vajsyasyānubrūyāj 11 jāgato vai vaisyo, jāgatāh paṣavah; paṣubhir evamam tat samardhayati 12 vaneshu citram vi-

bhvam vişe-vişa ity abhirūpā. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 13 ayam u shya pra devayur ity 14 anushtubbi vācam visrijate 15 vāg vā anushtub, vācy eva tad vācam visrijate 16 'yam u shya iti yad āhāyam u syāgamam yā purā Gandharveshv avāksam ity eva tad vāk prabrūte 17 'yam agnir urushyatīty 18 ayam vā Agnir urushvaty 19 amritād iva janmana ity, amritatvam evāsmins tad dadhāti 20 sahasas cit sahīyān devo jīvātave krita iti 21 devo hy esha etaj jīvātave krito yad Agnir 22 ilāvās tvā pade vayam nābhā prithivyā adhīty 23 etad vā ilāyās padam yad uttaravedīnābhir 24 jätavedo ni dhīmahīti, nidhāsyanto hy enam bhavanty 25 agne havyāya volhava iti, havyam hi vakshvan bhavaty 26 agne visvebhih svanīka devair ūrnāvantam prathamah sīda yonim iti 27 vişvair evainam tad devaih sahāsādayati 28 kulāyinam ghritavantam savitra iti, kulāyam iva hy etad vajne krivate vat paitudāravāh paridhayo gulgulūrnāstukāh sugandhitejanānīti. yajnam naga yajamānāya sādhv iti, yajnam eva tad rijudhā pratishthāpayati 29 sīda hotaļi sva u loke eikitvān ity; Agnir vai devānām hotā, tasvaisha svo loko yad uttaravedīnābhih 30 sādayā yajňam sukritasya yonāv iti; vajamāno vai yajno, yajamānāyaivaitām āṣisham āṣāste 31 devāvīr devān havishā yajāsy agne brihad yajamāne vayo dhā iti; prāņo vai vayah, prānam eva tad yajamāne dadhāti 32 ni hotā hotrishadane vidāna ity; Agnir vai devānām hotā, tasvaitad dhotrishadanam yad uttaravedīnābhis 33 tvesho dīdivān asadat sudaksha ity, āsanno hi sa tarhi bhavaty 34 adabdhavratapramatir vasishtha ity, Agnir vai devānām vasishthah 35 sahas rambharah sucijih vo agnir ity, eshā ha yā asya sahasrambharatā yad enam ekam santam bahudhā viharanti 36 pra ha vai sāhasram posham āpnoti ya evam veda 37 tvam dūtas tvam u nah paras pā ity uttamayā paridadhāti 38 tvam vas ya ā vrishabha praņētā | agne tokas ya nas tane tanūnātn aprayuchan dīd yad bodhi gopā ity 39 Agnir vai devānām gopā; Agnim eva tat sarvato goptāram paridatta ātmane ca yajamānāya ca yatraivam vidvān etayā paridadhāty, atho samvatsarīnām evaitām svastim kurute 40 tā etā ashtāv anvāha rūpasamriddhā. etad vai yajāasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rīg abhivadati 41 tārsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tā dvādasa sampadyante: dvādasa vai māsāh samvatsarah. samvatsarah Prajāpatih, prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda, trih prathamām trir uttamām anvāha, yajāasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisransāya || 28 || 2 ||

1 Havirdhānābhyām prohyamānābhyām anubrūhīty āhādhvaryur 2 yuje vām brahma pūrvyam namobhir ity anvāha. brahmanā vā ete devā ayunjata yad dhavirdhāne, brahmanaivaine etad yunkte; na vai brahmanvad rishyati 3 pretām yajňasya sambhuveti tricam dyāvāprithivīvam anvāha 4 tad āhur: yad dhavirdhānābhyām prohyamānābhyām anu vācāhātha kasmāt tricam dvāvāprithivīyam anvāheti. dyāvāprithivī vai devānām havirdhāne āstām, te u evādvāpi havirdhāne; te hīdam antarena sarvam havir yad idam kimea. tasmāt tricam dyāvāprithivīyam anvāha 5 yame iva yatamāne yad aitam iti, yame iva hy ete yatamane prabahug itah 6 pra vam bharan manushā devayanta iti, devayanto hy ene mānushāh prabharanty 7 ā sīdatam svam u lokam vidāne svāsasthe bhavatam indave na iti, somo vai rājenduh, somāyaivaine etad rājňa āsade 'cīklipad 8 adhi dvayor adadhā ukthyam vaca iti 9 dvayor hy etat tritīyam chadir adhi-

nidhīvata 10 ukthvam vaca iti yad āha, yajñiyam vai karmokthyamoyaco, yajñam evaitena samardhayati 11 yatasrucā mithunā yā saparyafah | asamvatto vrate te ksheti pushvatīti 12 vad evādah pūrvam vattavat padam āha tad evaitena sāntyā samayati 13 bhadrā saktir yajamānāya sunvata ity āsisham āsāste 14 visvā rūpāni prati muñcate kavir iti visvarūpām anvāha 15 sa rarātyām īkshamāno 'nubrūyād 16 visvam iva hi rūpam rarātyāh suklam iva ca krishnam iva ca 17 visvaņ rūpam avarunddha ātmane ca yajamānāya ca yatraivam vidyān etām rarātyām īkshamāno 'nyāha 18 pari tyā girvano gira ity uttamayā paridadhāti 19 sa yadaiva havir-•dhāne samparisrite manyetātha paridadhvād 20 anagnambhāvukā ha hotus ca yajamānasya ca bhāryā bhavanti yatraivam vidvān etavā havirdhānavoh samparisritayoh paridadhāti 21 vajushā vā ete parisrivete vad dhavirdhāne, yajushajvaine etat parisrayanti 22 tau yadaivādhvaryus ca pratiprasthātā cobhayato methyau nihanyātām atha paridadhyād 23 atra hi te samparisrite bhavatas 24 tā etā ashtāv anvāha rūpasamriddhā, etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, vat karma kriyamānam rig abhivadati. tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tā dvādasa sampadvante: dvādasa vai māsāh samvatsarah, samvatsaralı Prajāpatili, prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda, trih prathamām trir uttamām anvāha, yajňasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisrańsāya || 29 || 3 ||

1 Agnīshomābhyām praṇīyamānābhyām anubrūhīty āhādhvaryuḥ 2 sāvīr hi deva prathamāya pitra iti sāvitrīm anvāha 3 tad āhur: yad Agnīshomābhyām praṇīyamānābhyām anu vācāhātha kasmāt sāvitrīm anvāheti. Savitā vai prasavānām īṣe, savitṇiprasūtā evainau tat praṇayanti.

tasmāt sāvitrīm anvāha 4 praitu brahmanas patir iti brāhmanaspatyām anvāha 5 tad āhur: yad Agnīshomābhyām pranīyamānābhyām anu vācāhātha kasmād brāhmanaspatyām anvāheti. brahma vai Brihaspatir, brahmaivābhyām etat purogavam akar, na vai brahmanyad rishyati 6 pra devy etu sünriteti. sasünritam eva tad yajñam karoti. tasmād brāhmaņaspatyām anvāha 7 hotā devo amartya iti tricam agneyam gayatram anvaha some rajani praniyamane 8 somam vai rājānam pranīyamānam antareņaiva sadohavirdhānāny asurā rakshānsv ajignānsans, tam Agnir māya. yātyanayat 9 purastād eti māyayeti. māyayā hi sa tam atyanayat, tasmād v asyāgnim purastād dharanty 10 upa tvāgne dive-diva, upa priyam panipnatam. iti tisras caikām cānvāhe11 svarau ha vā etau samyantau yajamānam hinsitor yas cāsau pūrva uddhrito bhavati, yam u cainam aparam pranayanti, tad yat tisras caikām eā-. nyāha samjānānāv evainau tat samgamayati, pratishthāyām evainau tat pratishthāpayaty, ātmanaş ca yajamānasya cāhińsaya 12 agne jushasva prati harva tad vaca ity āhutyām hūyamānāyām anvāhā 13 gnaya eva taj jushtim āhutim gamayati 14 somo jigāti gātuvid iti tricam saumyam gāyatram anvāha some rājani praņīyamāne, svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 15 somah sadhastham āsadad ity. āsatsyan hi sa tarhi bhavati 16 tad atikramyaivānubrūyāt prishthata ivāgnīdhram kritvā 17 tam asya rājā varunas tam asvineti vaishnavīm anvāha 18 kratum sacanta mārutasya vedhasah | dādhāra daksham uttamam aharvidam vrajam ca vishnuh sakhivān apornuta iti 19 Vishnur vai devānām dvārapah, sa evāsmā etad dvāram vivrinoty 20 antas ca prāgā aditir bhavāsīti prapādyamāne 'nvāha 21 syeno na yonim sadanam dhiyā kritam

ity āsanne 22 hiranyayam āsadam deva eshatīti 23 hiranmayam iya ha ya esha etad devebhyas chadayati yat krishnajinam 24 tasmad etam anvaha25stabhnad dyām asuro visvavedā iti vārunvā paridadhāti 26 varunadevatyo vā esha tāvad yāvad upanaddho, yāvat parisritāni prapadvate; svavaivainam tad devatavā svena chandasā samardhayati 27 tam yady upa vā dhāveyur abhayam vecherann evä vandasva varunam brihantam itv etavä paridadhvād 28 vāvadbhvo hābhavam ichati vāvadbhvo hābhayam dhyāyati, tāyadbhyo hābhayam bhayati yatraiyam vidyān etayā paridadhāti, tasmād evam vidyān etavaiva paridadhyāt 29 tā etāh saptadasānvāha rūpasamriddhā, etad vai vajñasva samriddham vad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati. tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tā ekavinsatih sampadyanta. ekavinso vai Prajāpatir: dvādasa māsāh pañcartavas traya ime lokā, asāv Āditya ekavinsa uttamā pratishthā 30 tad daivam kshatram, sā ṣrīs, tad ādhipatyam, tad bradhnasya vishtapam, tat Prajāpater āvatanam, tat svārājvam 31 ridhnoty etam evaitābhir ekavinsatyaikavinsatyā + 30 | 4 ||

Iti prathamapañeikāyām pañeamo dhyāyaḥ. Iti pañeamādhyāye caturthaḥ khaṇḍaḥ.

1 Yajnena vai devā ūrdhvāh svargam lokam āyans, te 'bibhayur: imam no drishtvā manushyās ca rishayas canuprajñāsyantīti. tam vai yūpenaivāyopayans, tam yad yūpenaivāyopayais tad yūpasya yūpatvam, tam avācīnāgram nimityordhvā udāyans, tato vai manushyās ca rishayas oa devānām vajňavāstv abhyāyan: yajňasya kimcid eshishyāmah prajňätyä iti. te vai yūpam evävindann aväcīnāgram nimitam, te 'vidur: anena vai devā vajñam ayūvupann iti. tam utkhāvordhvam nyaminvais, tato vai te pra yajñam ajānan pra svargam lokam 2 tad vad vūpa ūrdhvo nimīvate, vajňasya prajňätyai svargasya lokasyanukhvatvai 3 vajro vā esha vad vūpah, so 'shtāsrih kartavyo. 'shtāsrir vai vajras, tam-tam praharati dvishate bhrātriyyāya vadham, yo 'sya strityas tasmai startayai 4 yajro yai yupah, sa esha dvishato vadha udvatas tishthati. tasmād dhāpv etarhi yo dveshti tasyāpriyam bhavaty amushyāyam yūpo 'mushyāyam yūpa iti drishtvā 5 khādiram vūpam kurvīta svargakāmah, khādirena vai yūpena devāh srargam lokam ajayans, tathaivaitad yajamānah khādirena yūpena svargam lokam jayati 6 bailyam yūpam kurvītānnādyakāmah pushtikāmah. samām-samām vai bilvo gribhītas, tad annādyasya rūpam; ā mūlāc chākhābhir anucitas, tat pushteh 7 pushyati prajām ca pasūns ca ya evam vidvān bailvam vūpam kurute 8 yad eva bailvā3m | bilvam jyotir iti vā ācakshate 9 jyotih sveshu bhayati, şreshthah svānām bhayati ya evam veda 10 pālāsam yūpam kurvīta tejaskāmo brahmavarcasakāmas, tejo vai brahmavarcasam vanaspatīnām palāṣas 11 tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evam vidvān pālāṣam yūpam kurute 12 yad eva pālāṣā3m | sarveshām vā esha vanaspatīnām yonir yat palāṣas. tasmāt palāṣasyaiva palāṣenācākshate, 'mushya palāṣam amushya palāṣam iti 13 sarveshām hāsya vanaspatīnām kāma upāpto bhavati ya evam veda || 1 || 1 ||

. 1 Añjmo yūpam, anubrūhīty āhādhvaryur 2 añjanti tvām adhvare devayanta ity anvāhā 3 dhvare hy enam devayanto 'njanti 4 vanaspate madhuna daivvenetv. etad vai madhu daivyam yad ājyam 5 yad ūrdhvas tishthā dravineha dhattād yad vā kshavo mātur asyā upaštha iti. vadi ca tishthāsi vadi ca savāsai dravinam evāsmāsu dhattād itv eva tad āho6e chravasva vanaspata ity ucchrīyamānāyābhirūpā, yad vajne 'bhirūpam tat samriddham 7 varshman prithivyā adhīty. etad vai varshma prithivyai yatra yūpam unminvanti 8 sumitī mīyamāno varco dhā yajñavāhasa ity āsisham āsāste 9 samiddhasya şrayamānah purastād iti 10 samiddhasya hy esha etat purastāc chrayate 11 brahma vanvāno ajaram suvīram ity āsisham evāsāsta 12 āre as mad amatim bādhamāna ity, asanāvā vai pāpmāmatis, tām eva tad ārān nudate vajnāc ca yajamānāc co 13 c chrayasva mahate saubhagāyety āsisham evāsāsta 14 ūrdhva ū shu na ūtaye tishthā devo næ saviteti 15 yad vai devānām neti tad eshām o3m iti. tishtha deva iva Savitety eva tad āhol6rdhvo vājasya saniteti. vājasanim evainam tad dhanasām sanoti 17 yad anjibhir vāghadbhir vihvayāmaha iti. chandānsi vā anjayo vāghatas, tair etad devān yajamānā vihvayante: mama yajnam āgachata mama yajñam iti 18 yadi ha vā api bahava iva yajante, 'tha hāsya devā yajňam aiva gachanti yatraivam vidvān etām anvāho 19 rdh vo nah pāhy anhaso ni ketunā visvam sam atriņam daheti 20 rakshānsi vai pāpmātriņo, rakshānsi pāpmānam dahefy eva tad āha 21 kridhī na ūrdhvan carathāya jīvasa iti yad āha, kridhī na ūrdhvāñ caranāya jīvasa ity eva tad āha 22 yadi ha vā api nīta iva yajamāno bhavati, pari haivainam tat samvatsarāya dadāti 23 vidā deveshu no duva ity, āsisham evāsāste 24 jāto jāvate sudinatve ahnām iti 25 jāto hy esha etaj jāyate 26 samarya ā vidathe varvardhayanty evainam tat 27 punanti dhamāna iti. dhīrā apaso manīsheti, punanty evainam tat 28 devayā vipra ud iyarti vācam iti. devebhya evainam tan nivedayati 29 yuvā suvāsāh parivīta āgād ity uttamayā paridadhāti 30 prāno vai yuvā suvāsāh. so 'yam sarīraih parivritah 31 sa u sreyān bhavati jāyamāna iti. sreyāñchreyan hy esha etad bhavati jayamanas 32 tam dhirasah kavaya un nayanti svādhyo manasā devayanta iti. ye vā anūcānās te kavayas, ta evainam tad unnayanti 33 tā etāh saptānvāha rūpasamriddhā. etad vai yajňasya samriddham yad rupasamriddham, yat karma kriyamanam rig abhivadati. tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tā ekādasa sampadyanta. ekādasāksharā vai trishtup, trishtub Indrasya vajra. indrayatanabhir evabhi radhnoti ya evam veda. trih prathamām trir uttamām anvāha, yajñasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisransāya || 2 || 2 ||

1 Tishthed yūpā3h | anuprahare3t ity āhus 2 tishthet paṣukāmasya 3 devebhyo vai paṣavo 'nnādyāyālambhāya nātishthanta. te 'pakramya prativāvadato 'tishthan: nāsmān ālapsyadhve nāsmān iti. tato vai devā etameyūpam vajram apaṣyans, tam ebhya udaṣrayans; tasmād bibhyata upāvartanta, tam evādyāpy upāvrittās. tato vai devebhyahenaṣavo 'nnādyāyālambhāyatishthanta 4 tishthante 'smai paṣavo 'nnādyāyālambhāya ya evam veda yasya caivam vidusho yū-

pas tishthaty 5 anupraharet svargakāmasya 6 tam u ha smaitam pūrve nv eva praharanti 7 yajamāno vai yūpo yajamānah prastaro, 'gnir vai devayonih; so 'gner devayonvā āhutibhyah sambhūya hiranvasarīra ūrdhyah svargam lokam eshyatīty 8 atha ye tebhyo 'vara āsans ta etam svarum apasyan yūpasakalam, tam tasmin kāle 'nupraharet, tatra sa kāma upāpto yo 'nupraharane, tatra sa kāma upāpto yah sthāne 9 sarvābhyo vā esha devatābhya ātmānam ālabhate vo dīkshate. 'gnih sarvā devatāh, Somah sarvā devatāh. sa yad agnīshomīyam pasum ālabhate, sarvābhya eva tad devatābhyo yajamāna ātmānam nishkrīnīte 10 tad āhur: dvirūpo 'gnīshomīyah kartavyo, dvidevatyo hīti. nādritvam, pīva iva kartavyah, pīvorūpā vai pasavah, krisita iva khalu vai yajamāno bhavati, tad yat pīvā pasur bhavati, yajamanam eva tat svena medhena samardhayati • 11 tad āhur: nāgnīshomiyasya pasor aşnīyāt, purushasya vā esho 'snāti yo 'gnīshomīyasya pasor asnāti; yajamāno hy etenātmānam nishkrīnīta iti 12 tat-tan nādritvam, vārtraghnam vā etad dhavir yad agnīshomīyo. 'gnīshomābhyām vā Indro vritram ahańs, tāv enam abrūtām: āvābhyām vai vritram avadhīr, varam te vrināvahā iti. vrināthām iti. tāv etam eva varam avrinātām: svahsutyāyām pasum, sa enayor esho 'oyuto, varavrito hy enayos. tasmāt tasyāsitavyam caiva līpsitavyam ca | 3 | 3 | 3 |

1 Āprībhir āprīṇāti 2 tejo vai brahmavarcasam āpriyas, tejasaivainam tad brahmavarcasena samardhayati 3 samidho yajati 4 prāṇā vai samidhaḥ, prāṇā hīdam sarvam samindhate yad idam kimea; prāṇān eva tat prīṇāti, prāṇān yajamāne dadhāti 5 Tanūnapātam yajati, prāṇo vai Tanūnapāt, sa hi tanvaḥ pāti; prāṇam eva tat prīṇāti, prāṇam yajamāne dadhāti 6 Narāṣaṅsam yajati, prajā vai naro, vāk saṅsah; prajām caiva tad vācam ca prīṇāti, prajām ca vā

cam ca yajamāne dadhātī7lo yajaty. annam vā ilo; 'nnam eva tat prīnāty, annam yajamāne dadhāti. 8 barhir yajati. pasavo vai barhih; pasūn eva tat prīnāti, pasūn yajamāne dadhāti 9 duro yajati. vrishtir vai duro; vrishtim eva tat prīnati, vrishtim annādyam yajamāne dadhāty 10 ushāsānaktā yajaty, ahorātre vā ushāsānaktāhorātre eva tat prīnāty, ahorātrayor yajamānam dadhāti 11 daivyā hotārā gajati. prānāpānau vai daivyā hotārā: prānāpānāv eva tat prīnāti, prānāpānau vajamāne dadhāti 12 tisro devīr vajati. prāno vā apāno vvānas tisro devyas; tā eva tat prināti, tā yajamāne dadhāti 13 Tvashtāram yajati, vāg vai Tvashtā, vāg ghīdam sarvam tāshtīva; vācam eva tat prīnāti, vācam yajamāne dadhāti 14 vanaspatim yajati. prāno vai vanaspatih; prānam eya tat prīnāti, prānam vajamāne dadhāti 15 svāhākritīr vajati, pratishthā vai svāhākritavah, pratishthāyām eva tad yajñam antatah pratishthāpayati 16 tēbhir yatharishy āprīnīyād, yad yatharishy āprīnāti, yajamānam eva tad bandhutāyā notsrijati [4] 4 [] 4 []

1 Paryagnaye kriyamāṇāyānubrūbūty āhādhvaryur 2 agnir hotā no adhvara iti tricam āgneyam gāyatram anvāha paryagni kriyamāṇe, svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 3 vājī san pari ṇīyata iti. vājinam iva hy enam santam pariṇayanti 4 kpari tri vishty adhvaram•yāty agnī rathīr ivety, esha hi rathīr ivādhvaram pariyāti 5 pari vājapatiḥ kavir ity, esha hi vājanam patir 6 ata upapreshya hotar havyā devebhya ity āhādhvaryur 7 ajaid agnir asanad vājam iti maitrāvaruṇa upapraisham pratipadyate 8 tad āhur; yad adhvaryur hotāram upapreshyaty, atha kasmān maitrāvaruṇa upapraisham pratipadyata iti 9 mano vai yajūasya maitrāvaruṇo, vāg yajūasya hotā, manasā vā ishitā vāg vadati, yām hy anyamanā vācam vadaty, asuryā vai sā vāg adeva-

1

jushtā, tad yan maitrāvaruna upapraisham pratipadyate manasaiva tad yācam īrayati, tan manaseritayā vācā devebhyo havyam sampādayati || 5 || 5 ||

1 Daivyāh samitāra ārabhadhvam uta manushyā ity āha 2 ye caiva devānām samitāro ye ca manushyānām tān eva tat samsāsty 3 upanayata medhyā dura āsāsānā medhapatibhyām medham iti 4 paşur vai medho, yajamāno medhapatir; yajamānam eva tat svena medhena samardhayaty 5 atho khaly āhur: yasvai yāya kasyai ca devatāyai pasur ālabhyate saiva medhapatir iti 6 sa yady ekadevatyah pasuh syān medhapataya iti brūvād, yadi dvidevatyo medhapatibhyām iti, yadi bahudevatyo medhapatibhya ity. etad eva sthitam 7 prāsmā agnim bharateti 8 pasur vai niyamānah sa mrityum prāpasyat. sa devān nānvakāmayataitum, tam devā abruvann; ehi, svargam vai tvā lokam gamayishyāma iti. sa tathetv abravīt, tasya vai me yushmākam ekah purastād aitv iti. tatheti. tasyāgnih purastād ait, so 'gnim anuprācyavata 9 tasmād āhur: āgneycovāva sarvah pasur, Agnim hi so 'nuprācyavateti 10 tasmād v asyāgnim purastād dharanti 11 strinīta barhir ity, oshadhyātmā vai pasuh, pasum eva tat sarvātmānam karoty 12 anv enam mātā manyatām anu pitānu bhrātā sagarbhyo 'nu sakhā sayūthya iti. janitrair evainam tat samanumatam ālabhanta 13 udīcīnāň asya pado ni dhattāt, sūryam cakshur gamayatād, vātam prānam anvavasrijatād, antariksham asum, disah srotram, prithivīm sarīram ity. eshv evainam tal lokeshv ādadhāty 14 ekadhāsya tvacam āchyatāt, purā nābhyā apisaso vapām utkhidatād, antag evoshmänam värayadhväd iti. paşushv eva tat prāṇān dadhāti 15 şyenam asya vakshaḥ kṛiṇutāt, prasasā bāhū, salā doshanī, kasyapevānsāchidre

sronī, kavashorū, srekaparņāshthīvantā. shadvinsatir asya vankrayas, tā anushthyoceyāvayatād, gātram-gatram asyānūnam kriņutād ity angāny evāsya tad gātrāni prīnāty 16 ūvadhyagoham pārthivam khanatād ity āhaushadham vā ūvadhyam, iyam vā oshadhīnām pratishthā, tad enat svāyām eva pratishthāyām antatah pratishthāpayati || 6 || 6 ||

1 Asnā rakshah samsrijatād ity āha. tushair vai phalīkaranair devā haviryajnebhyo rakshānsi nirabhajann, asnā mahāvajňāt, sa yad asnā rakshah samsrijatād ity āha, rakshāńsy eva tat svena bhāgadhevena yajñān niravadayate 2 tad āhur: na yajñe rakshasām kīrtayet, kāni rakshānsy, riteraksbā vai yajña iti 3 tad u vā āhuḥ: kīrtayed eva 4 yo vai bhāginam bhāgān nudate, cayate vainam, sa yadi vainam na cayate 'tha putram atha pautram, cavate tv evainam iti 5 sa yadi kīrtayed, upānsu kīrtayet. tira iya vā etad vāco yad upānsu, tira iyaitad yad rakshā-. nsy 6 atha yad uccaih kirtayed, isvaro hāsva vāco rakshobhāsho janitor 7 yo 'yam rākshasīm vācam vadati sa 8 yām vai dripto vadati yām unmattah, sā vai rākshasī vāñ 9 nātmanā dripyati, nāsya prajāyām dripta ājāyate ya evam veda 10 vanishthum asya mā rāvishtorūkam manyamānā, ned vas toke tanaye ravitā ravac chamitāra iti, ye caiva devānām samitāro ye ca manushvānām, tebhya evainam tat paridadāty 11 ad hrigo samīdhvam, susami samīdhvam, samīdhvam adhrigā3u iti trir brūyād apāpeti cādhrigur vai devānām samitāpāpo nigrabhītā, samitribhyas caivainam tan nigrabhītribhyas ca samprayachati 12 samitāro yad atra sukritam krinavathāsmāsu tad, yad dushkritam anyatra tad ity āhāgnir vai devānām hotāsīt, sa enam vācā vyasād; vācā vā enam hotā visāsti, tad yad arvāg yat parah krintanti

yad ulbanam yad vithuram kriyate, samitribhyas caivainat tan nigrabhītrībhyas ca samanudisati, svasty eva hotonmueyate sarvāyuh sarvāyutvāya 13 sarvam āyur eti ya evam veda || 7 || 7 ||

1 Purusham vai devāh pasum ālabhanta, tasmād ālabdhān medha udakrāmat, so 'svam prāvisat, tasmād asvo medhyo 'bhayad, athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa kimpurusho 'bhayat 2 te 'svam ālabhanta, so 'svād ālabdhād udakrāmat, sa gām prāvisat, tasmād gaur medhyo bhayad, athainam utkrāntamedham atvārjanta, sa gauramrigo bhavat 3 te gām ālabhanta, sa gor ālabdhād udakrāmat, so 'vim prāvisat, tasmād avir medhyo 'bhavad. ·athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa gavayo 'bhavat. te 'vim ālabhanta. so 'ver ālabdhād udakrāmat, so 'jam prāvisat, tasmād ajo medhyo 'bhavad. athainam utkrānta-· medham atyārjanta, sa ushtro 'bhavat 4 so 'je jyoktamām ivāramata, tasmād esha eteshām pasūnām prayuktatamo yad ajas 5 te 'jam ālabhanta. so 'jād ālabdhād udakrāmat, sa imām prāvisat,•tasmād ivam medhvābhavad. athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa sarabho 'bhavat 6 ta eta utkrāntamedhā amedhyāh paṣavas, tasmād eteshām nāsnīyāt 7 tam asyām anvagachan, so 'nugato vrīhir abhavat. tad yat pasau purolāṣam anunirvapanti: samedhena nah paşuneshtam asat, kevalena nah paşuneshtam asad iti 8 samedhena hāsya pasuneshtam bhavati, kevalena häsya pasuneshtam bhavati ya evam veda 1848

1 Sa vā esha pasur evālabhyate yat puroļāsas 2 tasya yāni kiṃṣārūṇi tāni romāṇi, ye tushāḥ sā tvag, ye phalī-karaṇās tad asrig, yat pishṭaṃ kiknasās tan mānsaṃ, yat kimetkaṃ sāraṃ tad asthi 3 sarveshāṃ vā esha paṣūnām medhena yajate, yaḥ puroļāṣena yajate 4 tasmād āhuḥ: puroļāṣasatraṃ lokyam iti 5 yuvam etāni divi roca-

nāny agnis ca soma sakratū adhattam ļyuvam sindhūnr abhisaster avadyād agnīshomāv amuncatam gribhītān iti vapāyai yajati 6 sarvābhir vā esha devatābhir ālabdho bhavati, yo dīkshito bhavati, tasmād āhur: na dīkshitasyāṣnīyād iti, sa yad agnīshomāv amuncatam gribhītān iti vapāyai yajati, sarvābhya eva tad devatābhyo yajamānam pramuncati, tasmād āhur: əṣitavyam vapāyām hutāyām, yajamāno hi sa tarhi bhavatīty 7ānyam divo mātariṣvā jabhāreti puroļāṣasya yajaty 8 amathnād anyam pari ṣyeno adrer itīta iva ca hy esha, ita iva ca medhah samāhrito bhavati 9 svadasva havyā sam isho didīhīti puroļaṣasvishṭakrito yajati 10 havir evāsmā etat svadayatīsham ūrjam ātman dhatta 11 iļām upahvayate, paṣavo vā iļā, paṣūn eva tad upahvayate, paṣūn yajamāne dadhāti | 9 | 9 |

1 Manotāyai havisho 'vadīyamānasyānubrūhīty āhā.. dhvaryus 2 tvam hy agne prathamo manoteti süktam anvāha 3 tad āhur: yad anyadevatya uta pasur bhavaty, atha kasmād āgneyīr eva Manotāyai havisho 'vadīyamānasyānvāheti 4 tisro vai devānām Manotās, tāsu hi teshām manānsy otāni. vāg vai devānām Manotā, tasyām hi teshām manānsy otāni; gaur vai devānām Manotā, tasyām hi teshām manānsy otāny; Agnir vai devānām Manotā, tasmin hi teshām manānsy otāny. Agnih sarvā Manotā, Agnau Manotāh samgachante. tasmād āgneyīr eva Manotāyai havisho 'vadīyamānasyānvāhā5gnīshomā havishah prasthitasyeti havisho yajati 6 havisha iti rūpasamriddhā, prasthitasyeti rūpasamriddhā 7 sarvābhir hāsya samriddhibhih samriddham havyam devān apyeti ya evam veda 8 vanaspatim yajati. prāno vai vanaspatir 9 jīvam hāsya havyam devān apyeti yatraivam vidvān vanaspatim yajati 10 svishtakritam yajati. pratishthā vai svishtakrit,

pratishthāyām eva tad yajňam antatah pratishthāpayatī111ām upahvayate. Pasavo vā iļā, pasūn eva tad upahvayate, pasūn yajamāne dadhāti dadhāti | 10 | 10 | 10 |

Iti dvitīyapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Iti shashṭhādhyāye daṣamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā vai yajňam atanvata. tāńs tanvānān asurā abhyāyan: yajňavesasam eshām karishyāma iti; tān āprīte pasau pura iva paryagner yūpam prati purastād upāyans. te devāh pratibudhyāgnimayīh puras tripuram paryāsyanta yajñasya cātmanas ca guptyai. tā eshām imā agnimayyah puro dīpyamānā bhrājamānā atishthans, tā asurā anapadhrishvaivapadravans, te 'gninaiva purastad asurarakshansy ·apāghnatāgninā pascāt 2 tathaivaitad yajamānā yat paryagni kurvanty, agnimayîr eva tat puras tripuram paryasyante yajňasya cátmanas ca guptyai. tasmāt paryagni ·kurwanti, tasmāt paryagnaye, nvāha 3 tam vā etam pasum . āprītam· santam paryagnikritam udancam nayanti 4 tasyolmukam purastād dharanti 5 yajamāno vā esha nidānena yat paşur, anena iyotishā yajamānah purojyotih svargam lokam eshyatīti tena jyotishā yajamānah purojyotih svargam lokam eti 6 tam yatra nihanishyanto bhavanti, tad adhvaryur barhir adhastād upāsyati 7 vad evainam ada āprītam santam paryagnikritam bahirvedi nayanti, barhishadam evainam tat kurvanti 8 tasyovadhyagoham khananty 9 aushadham vä üvadhyam, iyam vä oshadhinam pratishthā, tad enat svāyām eva pratishthāyām antatah pratishthapayanti 10 tad ahur: yad esha havir eva yat pasur, athāsya bahv, apaiti lomāni tvag asrik kushthikāh saphā vishāņe, skandati pisitam: kenāsya tad āpūryata iti 11 yad evaitat paṣau purolāṣam anunirvapanti, tenaivāsya tad āpūryate 12 pasubhyo vai medhā udakrāmańs, tau vrīhis caiva yavas ca bhūtāv ajāyetām, tad yat paṣau puroļāṣam

anunirvapanti: samedhena nah pasuneshtam asat, kevalena nah pasuneshtam asad iti 13 samedhena, hāsya pasuneshtam bhavati, kevalena hāsya pasuneshtam bhavati ya evam veda | 11 | 1 |

1 Tasya yapām utkhidyāharanti. tām adhvaryuh sruvenābhighārayann āha: stokebhyo 'nubrūhīti 2 tad yat stokāh scotanti, sarvadevatyā vai stokā: nen ma ime 'nabhiprītā devān gachān iti 3 jushasva saprathastamam ity anvāha 4 vaco devapsarastamam | havyā juhvāna āsanīty 5 Agner evaināns tad āsye juhotī 6 mam no yajňam amriteshu dhehīti sūktam anvāhe7mā havyā jätavedo jushasveti havvajushtim äsäste 8 stokänäm agne medaso ghritasyeti, medasas ca hi ghritasyaca bhavanti 9 hotah prāṣāna prathamo nishadyety. Agnir vai devānām hotāgne prāsāna prathamo nishadyety eva tad āha 10 ghritavantah pāvaka te stokā sco-tanti medasa iti, medasas ca hy eva hi ghritasya ca bhavanti 11 svadharman devavītaye sreshtham no dhehi vāryam ity āsisham āsāste 12 dubhyam stokā ghritașcuto gne vipraya santyeti, ghritașcuto hi bhavanty 13 rishih sreshthah sam idhyase yajñasva prāvitā bhaveti yajňasamriddhim āsāste 14 tubh ya m scotanty adhrigo sacīva stokāso agne medaso ghritasyeti, medasas ca hy eva hi ghritasya ca bhavanti 15 kavisasto brihatā bhānunāgā havyā jushasva medhireti havyajushtim eväsästa 16 ojishtham te madhyato meda udbhritam pra te vayam dadamahe | scotanti te vaso stokā adhi tvaci prati tān devaso vihīty 17 abhy evaināns tad vashatkaroti, yathā somasyāgne vīhīti 18 tad yat stokāh scotanti, sarvadevatyā vai stokās, tasmād iyam stokaso vrishtir vibhaktopācarati | 12 | 2 |

1 Tad āhuh: kā svāhākritīnām puronuvākyāh kah płaishah kā pājyeti 2 yā evaitā anvāhaitāh puronuvākyā, yah praishah sa praisho, yā yājyā sā yājyā 3 tad āhuh: kā devatāh svāltākritaya iti 4 Visve devā iti brūyāt 5 tasmāt svāhākritam havir adantu devā iti yajantīti 6 devā vai vajñena sramena tapasāhutibhih svargam lokam ająvańs, teshām vapāyām eva hutāyām svargo lokah prākhyāyata, te vapām eva hutvānādrityetarāni karmāny ūrdhyāh svargam lokam āyans, tato vai manushyās ca rishayas ca devānām yajňavāstv abhyāyan: yajňasya kimcid eshishyāmah prajňātyā iti. te 'bhitah paricaranta ait paşum eva nirāntram sayānam, te vidur: iyān vāva kila pasur vāvatī vapeti 7 sa etāvān eva paşur yāvatī vapā8 tha yad enam tritīyasavane şrapayitvā juhvati: bhūyasībhir na ähutibhir ishtam asat, kevalena nah pasuneshtam asad iti 9 bhūyasībhir hāsyāhutibhir ishtam bhavati, kevalcua hāsya pasuneshtam bhavati ya evam veda || 13 || 3 ||

1 Sā vā eshāmṛitāhutir eva yad vapāhutir, amṛitāhutir agnyāhutir, amṛitāhutir ājyāhutir, amṛitāhutir somāhutir. etā vā aṣarīrā āhutayo, yā vai kāṣeāṣarīrā āhutayo, 'mṛitatvam eva tābhir yajamāno jayati 2 sā vā eshā reta eva yad vapā, preva vai reto līyate preva vapā līyate, ṣuklaṃ vai retaḥ ṣuklā vapāṣarīraṃ vai reto 'ṣarīrā vapā, yad vai lohitaṃ yan māṅsaṃ, tac charīraṃ, tasmād brūyād: yāvad alohitaṃ tāvat parivāṣayeti 3 sā pañcāvattā bhavati, yady api caturavattī yajamānaḥ syād, atha pañeāvattaiva vapā 4jyasyopastriṇāti, hiraṇyaṣalko, vapā, hiraṇyaṣalka, ājyasyoparishṭād abhighārayati 5 tad āhur: yad dhiraṇyaṃ na vidyeta kathaṃ syād iti, dvir ājyasyopastīrya vapām avadāya dvir uparishṭād abhighārayaty 6 amṛitaṃ vā ājyam, amṛitaṃ hiraṇyaṃ, tatra sa kāma upāpto ya ājye, tatra sa kāma upāpto yo hiraṇye, tat pañca sampadyante 7 pā-

nkto 'yam purushah pancadha vihito: lomani tvan mansam asthi majja. sa yavan eva purushas tavantam yajamanam samskrityagnau devayonyam juhoty. Agnir vai devayonih. so 'gner devayonya ahutibhyah sambhuya hiranyasarīra urdhyah svargam lokam eti || 14 || 4 ||

1 Devebhyah prātaryāvabhvo hotar anubrūhīty āhādhvaryur 2 ete vava devah prataryavano yad Agnir Usha Asvinau, ta ete saptabhih-saptabhis chandobhir āgachanty 3 āsva devāh prātarvāvāno havam gachanti va evam veda 4 Prajāpatau vai svayam hotari prātaranuvākam anuva. kshyaty ubhaye devāsurā yajñam upāvasann: asmabhyam anuvakshyaty asmabhyam iti. sa vai devebhya evanvabravīt 5 tato vai devā abhavan, parāsurā 6 bhavaty ātmanā,. parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 7 prātar vai sa tam devebhyo 'nvabravīd, yat prātar anvabravīt, tat prātaranuvākasya prātaranuvākatvam 8 mahati. rātryā anūcyah sarvasyai vācah sarvasya brahmanah parigrihītyai. vo vai bhavati yah sreshthatām asnute, tasya vācam proditām anupravadanti. tasmān mahati rātryā anūeyah 9 purā vācah pravaditor anūcyo 10 yad vāci proditāyam anubrūyad, anyasyaivainam uditanuvadinam kurvat 11 tasmān mahati rātryā anūcyah 12 purā sakunivādād anubrūyān 13 Nirriter vā etan mukham yad vayānsi yac chakunayas, tad yat purā sakunivādād anubrūyān: māvajniyām vācam proditām anupravadishmeti, tasmān mahati rātryā anūcyo 14 'tho khalu yadaivādhvaryur upākuryād, athānubrūyād 15 yadā vā adhvaryur upākaroti, vācaivopākaroti, vācā hotānvāha; vāg ghi brahma. tatra sa kāma upāpto yo vāci ca brahmaņi ca || 15 || 5 ||

1 Prajāpatau vai svayam hotari prātaranuvākam anuvakshyati sarvā devatā āṣaṅsanta: mām abhi pratipatsyati mām abhīti. sa Prajāpatir aikshata: yady ekām devatām

ādishtām abhi pratipatsyāmītarā me kena devatā upāptā bhavishyantīti. sa etām ricam apasyad: āpo revatīr ity. āpo vai sarvā devatā, revatyah sarvā devatāh, sa etavarcā prātaranuvākam pratyapadyata. tāh sarvā devatāh prāmodanta: mām abhi pratyapādi mām abhīti 2 sarvā hāsmin devatāh prātaranuvākam anubruvati pramodante 3 sarvābhir hāsya devatābhih prataranuvākah pratipanno bhavati ya evam veda 4 te devā abibhayur: ādātāro vai na imam prātarvajňam asurā vathaujīvānso balīvānsa evam iti. tān abravīd Indro: mā bibhīta, trishamriddham ebhyo 'ham prātar vajram prahartāsmīty, etām vāva tad ricam abravīd, vajras tena yad abonaptrīyā, vajras tena yat trishtub, vajras tena yad vāk, tam ebhyah prāharat, tenainān ahais, tato vai devā abhavan, parā asurā 5 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 6 tad āhuh: sa vai hotā syād ya etasyām rici sarvāni chandānsi prajanayed itv. eshā vāva trir anūktā sarvāni chandānsi bhavaty, eshā chandasām prajātih | 16 | 6 |

1 Satam anūcyam āyushkāmasya, satāyur vai purushah satavīryah satendriya, āyushy evainam tad vīrya indriye dadhāti 2 trīņi ca satāni shashţis cānūcyāni yajñakāmasya, trīņi ca vai satāni shashţis ca saṃvatsarasyāhāni, tāvān saṃvatsarah, saṃvatsarah Prajāpatih, Prajāpatir yajña 3 upainam yajño namati yasyaivam vidvāns trīņi ca satāni shashṭim cānvāha 4 sapta ca satāni vinsatis cānūcyāni prajāpaṣukāmasya, sapta ca vai ṣatāni vinsatis ca saṃvatsarasyāhorātrās, tāvān saṃvatsarah, saṃvatsarah Prajāpatir yam prajāyamānam viṣvam rūpam idam anuprajāyate. Prajāpatim eva tat prajāyamānam prajayā paṣubhir anuprajāyate prajātyai 5 prajāyate prajayā paṣubhir ya evam vedā6shṭau ṣatāny anūcyāny abrāhmaṇoktasya, yo vā duroktoktah samalagrihīto yajetāshtāksharā vai gā-

yatrī, gāyatryā vai devāh pāpmānam samalam apāghnata. gāyatrvaivāsya tat pāpmānam samalam apahanty 7 apa pāpmānam hate ya evam veda 8 sahasram anūcyam svargakāmasva, sahasrāsvīne vā itah svargo lokah, svargasva lokasva samashtvai sampattyai samgatyā 9 aparimitam anūcyam, aparimito vai Prajāpatih. Prajāpater vā etad uktham yat prātaranuvākas, tasmin sarve kāmā avarudhyante. sa yad aparimitam anvāha, sarveshām kāmānām avaruddhyai 10 sarvān kāmān avarunddhe ya evam veda 11 tasmād aparimitam evānūcyam 12 saptāgneyāni chandānsy anvāha. sapta vai devalokāh 13 sarveshu devalokeshu rādhnoti va evam veda 14 saptoshasyāni chandānsv anvāha: sapta vai grāmyāh pasavo 15 'va grāmyān pasūn runddhe ya evam veda 16 saptāṣvināni chandāńsy anvāha. saptadhā vai vāg avadat, tāvad vai vāg avadat, sarvasyai vācah sarvasya brahmanah parigrihītvai 17 tisro devatā anvāha. trayo vā ime trivrito lokā, eshām eva lokānām abhijitvai # 17 || 7 ||

1 Tad āhuh: katham anūcyah prātaranuvāka iti 2 yathāchandasam anūcyah prātaranuvākah. Prajāpater vā etāny angāni yac chandānsy, esha u eva Prajāpatir yo vajate, tad vajamānāva hitam 3 paccho 'nūcyah prātaranuvākas, chatushpādā vai pasavah, pasūnām avaruddhyā 4 ardharcaşa evānūcyo, yathaivainam etad anvāha; pratishthava eva. dvipratishtho vai purushas catushpadah pasavo, yajamanam eva tad dvipratishtham catushpatsu pasushu pratishthāpayati, tasmād ardharcasa evānūcyas 5 tad āhur: yad vyūlhah prātaranuvakah, katham avyūlho bhavatīti, yad evāsya brihatī madhyān naitīti, brūyāt tenetv 6 āhutibhāgā vā anyā devatā anyāh stomabhāgās chandobhāgās, tā yā agnāv ābutayo hūyante tābhir ābutibhāgāḥ prīṇāty, atha yat stuvanti ca sansanti ca tena stomabhāgās chandobhāgā 7 ubhayyo hāsyaitā devatāḥ prītā abhīshṭā

bhavanti ya evam veda 8 trayastrinsad vai devāh somapās, trayastrinsad asomapā. ashṭau Vasava ekādaṣa Rudrā dvādaṣādityāh Prajāpatiṣ ca Vashaṭkāraṣ caite devā somapā, ekādaṣa prayājā ekādaṣānuyājā ekādaṣopayājā ete 'somapāh paṣubhājanāh. somena somapān prīnāti, paṣunāsomapān 9 ubhayyo hāsyaitā devatāh prītā abhīshṭā bhavanti ya evam vedā 10 bhūd ushā ruṣatpaṣur ity uttamayā paridadhāti 11 tad āhur: yat trīn kratūn anvāhāgneyam ushasyam āṣvinam, katham asyaikayarcā paridadhatah sarve trayah kratavah parihitā bhavantīty 12 abhūd ushā ruṣatpaṣur ity Ushaso rūpam, āgnir adhāyy ritviya ity Agner, ayoji vām vrishaṇvasū ratho dasrāv amartyo mādhvī mama ṣrutam havam ity Asvinor, evam u hāsyaikayarcā paridadhatah sarve trayah kratavah parihitā bhavanti bhavanti | 18 | 8 |

Iti dvitīyapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ.

Iti saptamādhyāye 'shṭamah khaṇḍah.

1 Rishayo vai Sarasvatyām satram āsata, te Kavasham Ailūsham somād amyan; dāsyāh putrah kitavo 'brāhmaṇah katham no madhye 'dīkshishteti, tam bahir dhanvodavahann; atrainam pipāsā hantu, Sarasvatyā udakam mā pād iti, sa bahir dhanvodūļhah pipāsayā vitta etad aponaptrīyam apaṣyat; pra devatrā brahmaņe gātur etv iti, tenāpām priyam dhāmopāgachat, tam āpo 'nūdāyans, tam Sarasvatī samantam paryadhāvat 2 tasmād dhāpy etarhi Parisārakam ity ācakshate, yad enam Sarasvatī samantam parisasāra 3 te vā rishayo 'bruvan; vidur vā imam devā, upemaṃ hvayāmahā iti, tatheti, tam upāhvayanta, tam upahūyaitad aponaptrīyam akurvata; pra devatrā brahmaņe gātur etv iti, tenāpām priyam dhāmopāgachann upa devānām 4 upāpām priyam dhāma gachaty upa devānām, jayati paramam lokam ya evam veda yas caivam

vidvān etad aponaptrīyam kurute 5 tat samtatam anubrūyāt 6 samtatavarshī ha prajābhyah parjanyo bhavati yatrāivam vidvān etat samtatam anvāha 7 yad avagrāham anubrūyāj, jīmūtavarshī ha prajābhyah parjanyah syāt tasmāt tat samtatam evānūcyam 8 tasya trih prathamām samtatam anvāha, tenaiva tat sarvam samtatam anūktam bhavati || 19 || 1 ||

1 Tā etā navānantarāyam anvāha 2 hinotā no adhvaram devayajyeti dasamīm 3 āvarvritatīr adha nu dvidhārā ity avrittāsv ekadhanāsu 4 prati yad āpo adrisram āyatīr iti pratidrisvamānāsv 5 ā dhenavah payasā tūrn varthā ity upāvatīshu 6 sam anyā vantv upa yanty anvā iti samāvatīshv 7 āpo vā aspardhanta: vayam pūrvam yajňam vakshyamo vayam iti yas cemah pūrvedyur vasatīvaryo grihyante yās ca prātar ekadhanās, tā Bhrigur apaşyad: āpo vai spardhanta iti, tā etavarcā sama. jñapayat: sam anyā yanty upa yanty anyā iti. tāh samajānata 8 samjānānā hāsyāpo yajñam vahanti va evam vedā 9po na devīr upa yanti hotrigam iti hotricamase samavanīvamānāsv anvāha vasatīvarīshv ekadhanāsu eā-10 ver apo 'dhvaryā3u iti hotādhvaryum prichaty 11 āpo vai vajño, 'vido yajnā3m ity eva tad āho12tem anannamur ity adhvaryuh pratyāho 13 temāh pasyety reva tad āha 14 tās v adhvaf yo Indrāya somam sotā madhumantam | vrishtivanim tīvrāntam bahuramadhyam vasumate rudravata ādityavata ribhumate vibhumate vājavate brihaspativate visvadevyāvate | yasvendrah pītvā vritrāņi janghanak pra sa janyāni tārisho3m iti pratyuttishthati 15 pratyuttheyā vā āpah, prati vai sreyānsam āyantam uttishthanti, tasmāt pratyuttheyā 16 anuparyāvrityā 17 anu vai sreyānsam paryāvartante, tasmād anuparyāvrityā, anubruvataivānuprapattavyam 18 īṣvaro ha yady apy anyo yajatātha hotāram yaṣo 'rtos, tasmād anubruvataivānuprapattavyam 19 ambayo yanty adhvabhir ity etām anubruvann anuprapadyeta 20 jāmayo adhvarīyatām | princatīr madhunā paya iti 21 yo 'madhavyo yaṣo 'rtor bubhūshed 22 amūr yā upa sūrye yābhir vā sūryaḥ saheti tejaskāmo brahmavarcasakāmo 23 'po devīr upa hvaye yatra gāvaḥ pibanti na iti paṣukāmas 24 tā etāḥ sarvā evānubruvann anuprapadyetaiteshām kāmānām avaruddhyā 25 etān kāmān avarunddhe ya evam vedai 26 mā agman revatīr jīvadhanyā iti sādyamānāsv anvāha vasatīvarīshv ekadhanāsu cā 27 gmann āpa uṣatīr barhir edam iti sannāsu. sa etayā paridadhāti || 20 || 2 ||

1 Siro vā etad yajňasya yat prātaranuvākah, prāṇāpānā upānṣvantaryāmau, vajra eva vāñ. nāhutayor upānsvantaryāmayor hotā vācam visrijeta 2 yad ahutayor upānsvantaryāmayor hotā vācam visrijeta, vācā vajrena yajamānasya prānān viyād, ya enam tatra brūvād: vācā vajrena yajamānasya prānān vyagāt, prāņa enam hāsyatīti, sasvat tathā syāt, tasmān nāhutayor upānsvantaryāmayor hotā vācam visrijeta 3 prānam yacha svāhā tvā suhava sūryāyety upānsum anumantrayeta, tam abhiprānet: prāna prānam me vachety, apānam yacha svāhā tvā suhava sūryāyety antaryāmam anumantrayeta, tam abhyapāned: apānāpānam me yacheti. vyānāya tvety upānsusavanam grāvānam abhimrisya vācam visrijata 4 ātmā vā upānsusavana, ātmany eva tad dhotā prānān pratidhāya vācam visrijate sarvāyuh sarvāyutvāya 5 sarvam āyur eti ya evam veda | 21 | 11 |

1 Tad āhuḥ: sarpe3t | na sarpe3t iti | sarped iti haika āhur, ubhayeshām vā esha devamanushyāṇām bhaksho yad bahishpayamānas, tasmād enam abhisamgachanta iti vadantas 2 tat-tan nādrityam 3 yat sarped, ricam eva tat sāmno 'nuvartmānam kuryād. ya enam tatra brūyād: anuvartmā nvā ayam hotā sāmagasyābhūd, udgātari yaso 'dhād, acyoshtāyatanāc, cyoshyata āyatanād iti. sasvat ta-. thā syāt 4 tasmāt tatraivāsīno 'numantrayeta 5 yo devānām iha somapītho yajñe barhishi vedyā3m | tasvāpi bhakshayāmasīty 6 evam u hāsyātmā somapīthad anantarito bhavaty 7 atho brūyan: mukham asi mukham bhūyāsam iti 8 mukham vā etad yajñasya yad bahishpayamāno 9 mukham sveshu bhayati, sreshthah svānām bhavati ya evam vedā 10 surī vai Dīrghajihvī devānām prātahsavanam, avālet, tad 'vvamādvat. te devāh prājijnāsanta, te Mitrāvarunāv abruvan: yuvam idam nishkurutam iti. tau tathety abrūtām, tau vai vo varam vrināvahā iti. vrināthām iti. tāv etam eva varam avrinātām: prātahsavane payasyām, sainayor eshācvutā, varavritā hy enayos, tad yad asyai vimattam iva tad asyai samriddham, vimattam iva hi tau tayā nirakurutām | 22 | 4 |

1 Devānām vai savanāni nādhriyanta, ta etān puroļāṣān apaṣyans, tān anusavanam niravapan savanānām dhrityai, tato vai tāni teshām adhriyanta 2 tad yad anusavanam puroļāṣā nirupyante, savanānām eva dhrityai; tathā
hi tāni teshām adhriyanta 3 puro vā etān devā akrata yat
puroļāṣās, tat puroļāṣānām puroļāṣatvam 4 tad āhur: anusavanam puroļāṣān nirvaped, ashṭākapālam prātaḥsavana,
ekādaṣakapālam mādhyamdine savane, dvādaṣakapālam
tritīyasavane; tathā hi savanānām rūpam tathā chandasām
iti 5 tat-tan nādrityam, aindrā vā ete sarve nirupyante yad
anusavanam puroļāṣās, tasmāt tān ekādaṣakapālānæva nirvapet 6 tad āhur: yato ghritenānaktam syāt tataḥ puroļāṣasya prāṣnīyāt somapīthasya guptyai, ghritena hi vajre-

nendro Vritram ahann iti 7 tat-tan mādrityam, havir vā etad yad utpūtam, somapītho vā esha yad utpūtam, tasmāt tasya yata eva kutas ca prāsnīyāt, sarvato vā etāh svadhā yajamānam upaksharanti yad etāni havīnshy: ājyam dhānāḥ karambhaḥ parivāpaḥ puroļāsaḥ payasyeti 8 sarvata evainam svadhā upaksharanti ya evam veda | 23 | 5 |

•1 Yo vai yajñam havishpañktim veda, havishpañktinā vajñena rādhnoti. dhānāh karambhah parivāpah purolāsah payasyety esha vai yajño havishpañktir, havishpañktinā văjñena rādhnoti ya evam veda 2 yo vai yajñam aksharapanktim vedāksharapanktinā yajnena rādhnoti, su mat pad vag da ity esha vai yajño 'ksharapañktir, aksharapañktinā yajñena rādhnoti ya evam veda 3 yo vai yajñam narāsansapanktim veda, narasansapanktina vajnena radhnoti. dvinārāsansam prātahsavanam dvinārāsansam mādhyamdinam savanam sakrinnārāsansam tritīyasavanam, esha vai yajño narāsansapanktir narāsansapanktinā vajnena rādhnoti ya evam veda 4 vo vai yajñam savanapañktim veda, savanapanktinā yajnena rādhnoti, paşur upavasathe trīņi savanāni paşur anūbandhya ity esha vai yajňah savanapañktih, savanapañktinā yajñena rādhnoti ya evam veda 5 harivān Indro dhānā attu, pūshanvān karambham, sarasvatīvān bhārætīvān. parivāpa, Indrasyāpūpa iti havishpanktvā vajaty 6 riksāme vā Indrasya harī 7 paṣavaḥ Pūshānnam karambhah 8 sarasvatīvān bhāratīvan iti. vāg eva Sarasvatī prāno Bharatah 9 parivāpa Indrasyāpūpa ity, annam eva parivāpa, indriyam apūpa 10 etāsām eva tad devatānām yajamānam sāyujyam sarūpatām salokatām gamayati, gachati ṣreyasaḥ sāyujyam, gachati ṣreshthatām ya evam veda 11 havir Agne vīhīty anusasavanam purolāsasvishtakrito yajaty 12 Avatsāro vā etenāgneḥ priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad

13 upāgneh priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam veda yas caivam vidvān etayā havishpanktyā yajate yajatīti ca yajatīti ca ||24||6||

Iti dvitīyapancikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Ity ashṭamādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā vai somasya rājňo 'grapeye na samapādayann. aham prathamah pibeyam aham prathamah pibeyam ity evākāmayanta, te sampādayanto 'bruvan: hantājim ayāma, sa vo na ujjeshvati sa prathamah somasya pāsvatīti. tatheti, ta ājim ayus, teshām ājim yatām abhisrishtānām Vayur mukham prathamah pratyapadyatathendro 'tha Mitrāvarunāv athāsvinau 2 so 'ved Indro Vāyum ud vai jayatīti, tam anuparāpatat: saha nāv, athojjavāveti, sa nety abravīd, aham evojjeshyāmīti, tritīyam me, thojjayāveti. neti haivābravīd, aham evojjeshyāmiti. turīyam me, 'thojjayāveti, tatheti, tam turīye tyārjata, tat turīyabhāg Indro bhayat tribhāg Vāyus 3 tau sahaiyendrayāyū udajayatām saha Mitrāvarunau sahāsvinau, ta eshām ete yathojjitam bhakshā: Indravāyvoh prathamo 'tha Mitrāvarunavor athāsvinoh 4 sa esha indraturīyo graho grihyate yad aindravāvavas 5 tad etad rishih pasyann abhyanűvāca: niyutvāń indrasārathir iti 6 tasmād dhāpy etarhi bharatāh satvanām vittim prayanti, turīve haiva samgrahītāro vadante 'munaivānūkāsena, yad ada Indrah sārathir iva bbūtvodajayat | 25 | 1 |

1 Te vā ete prāṇā eva yad dvidevatyā 2 vāk ca prāṇaṣ caindravāyavaṣ, cakshuṣ ca manaṣ ca maitrāvaruṇaḥ, ṣrotraṃ cātmā cāṣvinas 3 tasya haitasyaindravāyavasyāpy eke 'nushṭubhau puronuvākye kurvanti gāyatryau yājye 4 vāk ca vā esha prāṇaṣ ca graho yad aindravāyaæas, tad api chandobhyāṃ yathāyathaṃ klapsyete iti 5 tat-tan nā-drityaṃ. vyriddhaṃ vā etad yajñe kriyate yatra puronu-

vākyā jyāyasī yājyāyai yatra vai yājyā jyāyasī, tat samriddham, atho yatra same. yasyo tat kāmāya tathā kuryāt prāṇasya ca vācaṣ cātraiva tad upāptam 6 vāyavyā pūrvā puronuvākyaindravāyavy uttaraivam yājyayoḥ. sā yā vāyavyā tayā prāṇam kalpayati, Vāyur hi prāṇo. 'tha yaindravāyavī tasyai yad aindram padam tena vācam kalpayati, vāg ghy aindry. upo tam kāmam āpnoti yaḥ prāṇe ca vāci ca, na yajňe vishamam karoti || 26 || 2 ||

1 Prāṇā vai dvidevatyā, ekapātrā grihyante tasmāt prānā ekanāmāno, dvipātrā hūyante tasmāt prānā dvandvam 2 yenaivādhvaryur yajushā prayachati, tena hotā pratigrihnāty 3 esha vasuh purūvasur iha vasuh purūvasur mayi vasuh purūvasur vākpā vācam me pāhīty aindravāyavam bhakshayaty 4 upahūtā vāk saha prānenopa mām vāk saha prānena hvayatām; upahūtā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojā, upa mām rishayo daivyāso hvayantām tanūpāvānas tanvas tapojā iti 5 prāna vā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojās, tan eva tad upahvayata 6 esha vasur vidadvasur iha vasur vidadvasur mayi vasur vidadvasus cakshushpās cakshur me pāhīti maitrāvarunam bhakshayaty, upahūtam cakshuh saha manasopa mām cakshuḥ saha manasā hvayatām; upahūtā rishayo daivyāsas tahūpāvānas tanvas tapojā, upa mām rishayo daivyāso hvayantām tanūpāvānas tanvas tapojā iti. prāņā vā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojās, tān eva tad upahvayata 7 esha vasuh samyadvasur iha vasuh samyadvasur mayi vasuh samyadvasuh şrotrapāh srotram we pāhīty āsvinam bhakshayaty, upahūtam srotram sahātmanopa mām srotram sahātmanā hvayatām; upahūtā rishayo daivyāsas tanūpāvānas

tanvas tapojā, upa mām rishayo daivyāso hvayantām tanūpāvānas tanvas tapojā iti, prāṇā vā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojās, tān eva tad upahvayate 8 purastāt pratyancam aindravāyavam bhakshayati, tasmāt purastāt prāṇāpānau, purastāt pratyancam maitrāvaruṇam bhakshayati, tasmāt purastāc cakshushī, sarvatah parihāram āṣviṇam bhakshayati, tasmān manushyāṣ ca paṣavaṣ ca sarvato vācaṃ vadantīm ṣṛṇṇvanti || 27 || 3 ||

1 Prānā vai dvidevatyā, anavānam dvidevatyān vajet prānānām samtatyai prānānām avyavachedāya 2 prānā vai dvidevatyā, na dvidevatyānām anuvashatkuryād 3 yad dvidevatyänäm anuvashatkuryäd asamsthitän pränän samsthäpayet, samsthā vā eshā yad anuvashatkāro. ya enam tatra brūvād: asamsthitān prānān samatishthipat prāna enam hāsyatīti, şasvat tathā syāt, tasmān na dvidevatyānām anuvashatkurvāt 4 tad āhur: dvir āgūrya maitrāvaruno dvih preshyati: sakrid āgūrya hotā dvir vashatkaroti: kā hotur ·āgūr iti 5 prānā vai dvidevatyā, āgūr vajras, tad yad hotāntareņāguretāgurā vajrena yajamānasya prāņān vīyād, ya enam tatra brūyād: āgurā vajreņa yajamānasya prānān vyagāt prāna enam hāsyatīti, şasvat tathā syāt, tasmāt tatra hotāntareņa nāguretā 6tho mano vai vajňasya maitrāvaruno, vāg yajnasya hotā, manasā vā ishitā vāg vadati; yām hy anyamanā vācam vadaty, asuryā vai sā vag adevajushtā. tad vad evātra maitrāvaruno dvir āgurate, saiva hotur āgūh | 28 | 4 |

1 Prāṇā vā rituyājās, tad yad rituyājais caranti, prāṇān eva tad yajamāne dadhati 2 shal rituneti yajanti, prāṇam eva tad yajamāne dadhati 3 catvāra ritubhir iti yajanty, apānam eva tad yajamāne dadhati 4 dvir ritunety uparishṭād, vyānam eva tad yajamāne dadhati 5 sa vā ayam prāṇas tredhā vihitaḥ: prāṇo 'lāno vyāna iti, tad yad ri-

tuna ritubhir rituneti yajanti, prāṇānām saṃtatyai prāṇānām avyavachedāya 6 prāṇā vā rituyājā. nartuyājānām anuvashaṭkuryād, asaṃsthitā vā ritava, ekaika eva 7 yad rituyājānām anuvashaṭkuryād asaṃsthitān ritūn saṃsthāpayet, saṃsthā vā eshā yad anuvashaṭkāro. ya enaṃ tatra brūyād: asaṃsthitān ritūn samatishṭhipad dushshamam bhavishyatīti, ṣaṣvat tathā syāt. tasmān nartuyājānām anuvashatkuryāt || 29 || 5 ||

1 Prāṇā vai dvidevatyāḥ, paṣava iļā. dvidevatyān bhakshayitveļām upahvayate. paṣavo vā iļā, paṣūn eva tad upahvayate, paṣūn yajamāne dadhāti 2 tad āhur: avāntareļām pūrvām prāṣnīyā3t | hotricamasam bhakshaye3t iti | 3 avāntareļām eva pūrvām prāṣnīyād, atha hotricamasam bhakshayed 4 yad vāva dvidevatyān pūrvān bhakshayati, tenāsya somapīthaḥ pūrvo bhakshito bhavati. tasmād avantareļām eva pūrvām prāṣnīyād, atha hotricamasam bhakshayet. tad ubhayato 'nnādyam parigrihṇāti somapīthābhyām, annādyasya parigrihītyai 5 prāṇā vai dvidevatyā, ātmā hotricamaso. dvidevatyānām saṃsravān hotricamase samavanayaty, ātmany eva tad dhotā prāṇān samavanayate sarvāyuḥ sarvāyutvāya 6 sarvam āyur eti ya evaṃ veda [30] 6 [

1 Devā vai yad eva yajne kurvans tad asurā akurvans, te samūvadvīryā evāsan na vyāvartanta. tato vai devā etam tūshnīmsansam apasyans, tam eshām asurā nānvavāyans. tūshnīmsanso vā esha yat tūshnīmsanso 2 devā vai yam-yam eva vajram asurebhya udayachans, tam-tam eshām asurāh pratyabudhyanta. tato vai devā etam tūshnīmsansam vajram apasyans, tam ebhya udayachans, tam eshām asurā na pratyabudhyanta. tam ebhyah prāharans tenainān apratibuddhenāghnans. tato vai devā abhavan, parāsurā 3 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 4 te vai devā viji-

tino manyamānā yajňam atanvata, tam eshām asurā abhyāvan: vajñavesasam eshām karishyāma iti. tān samantam evodārān parivattān udapasvans, te 'bruvan: samsthāpayāmemam yajñam, yajñam no 'surā mā vadhishur iti. tatheti. tam tūshnīmsanse samsthāpayan: bhūr Agnir jyotir jyotir Agnir ity ājyapraüge samsthāpayann: Indro jyotir bhuvo jyotir Indra iti nishkevalyamarutvatīye samahāpayan: Sūryo jyotir jyotih svah Sūrya iti vaisvadevāgnimārute samsthāpayais, tam evam tūshnīmsaise samsthāpayais, tam evam tūshnīmsaise samsthāpya temārishtenodricam āsnuvata 5 sa tadā vāva yajnah samtishthate, yadā hotā tūshnīmsansam sansati 6 sa ya enam saste tūshnīmsańsa upa vā vaded anu vā vyāharet, tam brūyād: esha evaitām ārtim ārishyati. prātar vāva vayam adyemam saste tūshnīmsaise samsthāpayāmas, tam yathā grihan itam karmananusamiyad, evam evainam idam anusamima iti. sa ha vāva tām ārtim richati, ya evam vidvān samsaste tūshnīmsansa upa vā vadaty anu vā vvāharati. tasmād evam vidvān samsaste tūshnīmsanse nopavaden, nănuvyāharet | 31 | 7 |

1 Cakshūnshi vā etāni savanānām yat tūshnīmsanso. bhūr Agnir jyotir jyotir Agnir iti prātaḥsavanasya cakshushī, Indro jyotir bhuvo jyotir Indra iti mādhyamdinasya savanasya cakshushī, Sūryo jyotir jyotiḥ svaḥ Sūrya iti tritīyasavanasya cakshushī 2 cakshushmadbhiḥ savanai rādhnoti, cakshushmadbhiḥ savanaiḥ svargam lokam eti ya evam veda 3 cakshur vā etad yajūasya yat tūshnīmsansa. ekā satī vyāhritir dvedhocyate, tasmād ekam sac cakshur dvedhā 4 mūlam vā etad yajūasya yat tūshnīmsanso. yam kāmayetānāyatanavān syād iti• nāsya yajūe tūshnīmsansam sansed, unmūlam eva tad yajūam parābhavantam anu parābhavati 5 tad u vā āhuḥ: sansed

evāpi vai tad ritvije 'hitam, yad dhotā tūshnīmsansam na sansaty, ritviji hi sarvo yajnah pratishthito yajne yajamānas, tasmāc chanstavyah sanstavyah || 32 || 8 ||

Iti dvitiyapañcıkāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti navamādhyāye 'shṭamah khandah.

1 Brahma vā āhāvah, kshatram nivid, vit sūktam. āhvavate 'tha nividam dadhāti, brahmany eva tat kshatram anuniyunakti. nividam sastvā sūktam sansati, kshatram vai nivid vit sūktam, kshatra eva tad visam anuniyunakti 2 yam kāmayeta: kshatrenainam vyardhayānīti, madhya etasyai nividah sūktam sańset. kshatram vai nivid vit sūktam, kshatrenaivainam tad vyardhayati 3 yam kāmayeta: visainam vyardhayānīti, madhya etasya sūktasya nividam sanset. kshatram vai nivid vit sūktam, visaivainam tad vyardhayati 4 yam u kāmayeta: sarvam evāsya yathāpūrvam riju kļiptam syād ity, āhvayetātha nividam dadhvād atha sūletam saiset. so sarvasya kliptih 5 Prajāpatir vā idam eka evāgra āsa, so 'kāmayata: prajāyeya bhūyān syām iti. sa tapo 'tapyata, sa vācam ayachat, sa samvatsarasya parastād vyāharad dvādasakritvo, dvādasapadā vā eshā nivid, etām vāva tām nividam vyāharat, tām sarvāni bhūtāny anvasrijyanta 6 tad etad rishih pasyann abhyanūvāca» sa pūrvayā nividā kavyatāyor imāh prajā ajanayan manūnām iti 7 tad yad etām purastāt sūktasya nividam dadhāti, prajātyai 8 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda [33 [4]]

1 Agnir deveddha iti şansaty, asau vā Agnir deveddha, etam hi devā indhata, etam eva tad etasminl loka äyātayaty 2 Agnir man viddha iti şansaty, ayam vā Agnir manviddha, imam hi manushyā indhate. 'gnim eva tad asminl loka āyātayaty 3 Agnih sushamid iti şansati. Vāyur vā Agnih sushamid, Vāyur hi svayam ātmānam

saminddhe svayam idam sarvam yad idam kimca. Vāyum eva tad antarikshaloka āvātayati 4 hotā devavrita iti sansaty, asau vai hota devavrita, esha hi sarvato devair vrita, etam eva tad etasmiil loka äyätayati 5 hota manuvrita iti sansaty. ayam vā Agnir hotā manuvrito, 'vam hi sarvato manushyair vrito. 'gnim eva tad asminl loka āyātayati 6 pranīr yajñānām iti şaisati. Vāyur vai pranīr yajñānām. yadā hi prānity, atha yajño 'thāgnihotram. Vāyum eva tad antarikshaloka āyātayati 7 rathīr adhvarānām iti saisaty, asau vai rathīr adhvarānām, esha hi vathaitae earati rathīr ivaitam eva tad etasmińl loka āyātayaty 8 atūrto hoteti sansaty, ayam vā Agnir atūrto hotemam ha na kas cana tiryañcam taraty. Agnim eva tad asminl loka āyātayati 9 tūrņir havyavāl iti sansati. Vāyur vai tūrnir havyavād, Vāyur hīdam sarvam sadyas tarati yad idam kimca, Vāyar devebhyo havyam vahati. Vāvum eva tad antarikshaloka āyātayaty 10 ā devo devān vakshad iti sansaty, asau vai devo devān āvahatv, etam eva tad etasminl loka āyātayati 11 yakshad Agnir devo devān iti şansaty, ayam vā Agnir devo devān yajaty, Agnim eva tad asmiùl loka äyātayati 12 so 'dhvarā karati jātavedā iti sansati. Vāyur vai jātavedā, Vāyur hīdam sarvam karoti yad idam kimca. Vāgum eva tad antarikshaloka āţātayati | 34 || 2 ||

1 Pra vo devāyāgnaya ity anushtubhah 2 prathame pade viharati, tasmāt stry ūrū viharati 3 samasyaty uttare pade, tasmāt pumān ūrū samasyati, tan mithunam, mithunam eva tad ukthamukhe karoti prajātyai 4 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda 5 pra vo devāyāgnaya ity evānushtubhah, prathame pade viharati, vajram eva tat parovarīyānsam karoti, samasyaty evottare pade, ārambhaņato vai vajrasyānimātho daņdasyātho parasor, vajram

eva tat praharati dvishate bhrātrivyāya vadham, yo 'sya stētiyas tasmat startavai [35][3]

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samayatanta, te vai devāh sada evāyatanam akurvata, tān sadaso 'jayans. ta āgnīdhram samprāpadyanta, te tato na parājayanta, tasmād āgnīdhra upavasanti na sadasy, āgnīdhre hy adhāravanta. yad ägnidhre 'dhārayanta tad ägnidhrasyāgnidhratyam 2 teshām vai devānām asurāh sadasyān agnīn nirvāpayām cakrus, te devā āgnīdhrād eva sadasyān agnīn viharanta, tair asurarakshānsy apāghnata, tathaivaitad vajamānā āgnīdhrād eva sadasyān agnīn viharanty, asurarakshānsy eva tad apaglınate 3 te vai prātar ājyair evājayanta āyan. yad ājyair evājayanta āyans tad ājyānām ājyatvam 4 tāsām vai hotrānām ayatīnām ajayantīnām achāvākīyāhīyata. tasyām Indrāgnī adhvāstām. Indrāgnī vai devānām ojishthau balishthau sahishthau sattamau pārayishnutamau. tasmād aindrāgnam achāvākah prātahsavane sansatīndragnī hi tasyām adhyāstām 5 tasmād u purastād anye hotrakāh sadah prasarpanti pascāchāvākah, pasceva hi hīno 'nusamjigamishati 6 tasmād yo brāhmano bahvrico vīryavān syāt so syāchākīvām kurvāt, tenaiva sāhīnā bhavati | 36 | 4 |

1 Devaratho vā esha yad yajňas, tasyaitāv antarau raṣmī yad ājyapraŭge, tad yad ājyena pavamānam anuṣa-isati praŭgeṇājyam, devarathasyaiva tad antarau raṣmī viharaty alobhāya 2 tām anukṛitim manushyarathasyaivāntarau raṣmī viharanty alobhāya 3 nāsya devaratho lubhyati na manushyaratho ya evam veda 4 tad āhur: yathā vāva stotram evam ṣastram, pāvamānīshu sāmagāḥ stuvata, āgueyam hotājyam ṣańsati: katham asya pāvamānyo nuṣastā bhavantīti 5 yo vā Agniḥ sa Pavamānas 6 tad apy etad ṛishinoktam: agnir ṛishiḥ pavamāna ity 7 evam u hāsyāgneyībhir eva pratipadyamānasya pāvamānyo nuṣa-

stā bhavanti 8 tad āhur: yathā vāva stotram evam sastram. gāyatrīshu sāmagāh stuvata, ānushtubham hotājyam sansati: katham asva gāvatrvo 'nusastā bhavantīti 9 sampadeti brūyat 10 saptaita anushtubhas, tas trih prathamaya trir uttamavaikādasa bhavanti, virād yājyā dvādasī, na vā ekenāksharena chandānsi viyanti na dvābhyām, tāh sholasa gāyatryo bhavanty 11 evam u hāsyānushtubbhir eva pratipadyamānasya gāvatryo 'nusastā bhavantv 12 agna indras ca dāsusho durona ity āgnendryā yajati 13 na vā etāv Indrāgnī santau vyajavetām, agnendrau vā etau santau vyajayetām, tad yad āgnendryā vajati, vijityā eva 14 sā virāt travastrinsadaksharā bhavati, travastrinsad vai devā: ashtau Vasava, ekādasa Rudrā, dvādasādityāh, Prajāpatis. ca Vashatkāras ca. tat prathama ukthamukhe devatā aksharabhājah karoty, aksharam-aksharam eva tad devatā anuprapibanti, devapātreņaiva tad devatās tripyanti 15 tad. āhur: yathā vāva sastram evam yäjyāgneyam hotājyam sańsaty, atha kasmād āgnendryā yajatīti 16 yā vā āgnendry aindrāgnī vai sā, sendrāgnam etad uktham grahena ca tūshnīmsansena ce 17 ndrāgnī ā gatam sutam gīrbhir nabho varenyam | asya pātam dhiyeshitety aindrāgnam adhvaryur graham grihmāti, bhūr Agnir jyotir jyotir Agnir Indro jyotir bhuvo jyotir Indrah Sūryo jyotir jyotih svah. Sūrya iti hotā tūshnīmsansam sansati: tad yathaiva şastram evam yājyā | 37 | 5 |

1 Hotrijapam japati, retas tat siňcaty 2 upäňsu japaty, upäňsv iva vai retasah siktih 3 purähāvāj japati. yad vai kimcordhvam āhāvāc, chastrasyaiva tat 4 parāňcam catushpady āsīnam abhyāhvayate, tasmāt parāňco bhūtvā catushpādo retah siňcanti 5 samyaň dvipād bhavati, tasmāt samyaňco bhūtvā dvipādo retah siňcanti 6 pitā Mātarisvety āha. prāņo vai pitā prāņo Mātarisvā prāno

reto, retas tat sincaty 7 achidrā padā dhā iti. reto vā achidram, ato by achidrah sambhavaty 8 achidrokthā kavayah sansann iti. ye vā anūcānās te kavayas, ta idam achidram retah prajanayann ity eva tad āha 9 somo vişvavin nīthāni neshad brihaspatir ukthāmadāni şansishad iti. brahma vai Brihaspatih, kshatram Somah, stutasastrāni nīthāni cokthamadāni ca. daivena caivaitad brahmanā prasūto daivena ca kshatreņokthāni şansaty 10 etau ha vā asya sarvasya prasavasyesāte yad idam kimea 11 tad yad etābhyām aprasūtah karoty, akritam tad. akritam akar iti vai nindanti 12 kritam asya kritam bhavati, nāsyākritam kritam bhavati ya evam veda 13 v.a.g āyur visvāyur visvam āyur ity āha. prāno vā āyuh, prāno reto, vāg yonir; yonim tad upasamdhāya retah siñcati 14 ka idam sańsishyati sa idam sańsishyatīty āha. Prajāpatir vai kah, Prajāpatih prajanavishyatīty eva tad āha | 38 | 6 |

1 Āhūya tūshnīmṣansam ṣansati, retas tat siktam vikaroti, siktir vā agre 'tha vikritir 2 upānṣu tūshnīmṣansam ṣansaty, upānṣy iva vai retasah siktis 3 tira iva tūshnīmṣansam ṣansati, tira iva vai retānsi vikriyante 4 shatpadam tūshnīmṣansam ṣansati shadvidho vai purushah shalanga, ātmānam eva tat shadvidham shalangam vikaroti 5 tushnīmṣansam ṣastvā purorucam ṣansati, retas tad vikritam prajanayati, vikritir vā agre 'tha jātir 6 uccaih purorucam ṣansaty, uccair evainam tat prajanayati 7 dvādaṣapadām purorucam ṣansati, dvādaṣa vai māsāh samvatsarah, samvatsarah Prajāpatih, so 'sya sarvasya prajanayitā, sa yo 'sya sarvasya prajanayitā, sa evainam tat prajayā paṣubhih prajanayati prajātyai 8 prajāyate prajayā paṣubhir ya evam veda 9 jātavedasyām purorucam ṣansati jātavedonyangām 10 tad āhur: yat tritīyasavanam eva jātavedasa āyatanam,

atha kasmāt prātaḥsavane jātavedasyām purorucam ṣaṅsatīti 11 prāṇo vai jātavedāḥ, sa hi jātānām veda. yāvatām vai sa jātānām veda te bhavanti, yeshām u na veda kim u te syur. yo vā ājya ātmasaṃskritim veda, tat suviditam $\parallel 39 \parallel \tau \parallel$

1 Pra vo devāvāgnava iti sansati, prāno vai pra, prānam hīmāni sarvāni bhūtāny anuprayanti. prānam eva tat sambhāvayati, pranam samskurute 2 dīdivānsam apūrvyam iti sansati. mano vai dīdāya, manaso hi na kim cana pūrvam asti. mana eva tat sambhāvayati, manah samskurute 3 sa nah sarmāni vītava iti sansati. vāg vai sarma, tasmād vācānuvadantam āha: sarmavad āsmā ayānsīti. vācam eva tat sambhāvayati, vācam samskuruta 4 uta no brahmann avisha iti saisati, srotram vai brahma, srotrena hi brahma srinoti, srotre brahma pratishthitam. srotram eva tat sambhāvayati, srotram samskurute 5 sa yantā vipra eshām iti sausaty, apāno vai yantāpānena hy ayam yatah prāno na parān bhavaty. apānam eva tat sambhāvayaty, apānam samskuruta 6 ritāvā yasya rodasī iti sansati. cakshur vā ritam, tasmād yataro vivadamānayor āhāham anusthyā cakshushādarsam iti, tasva srad dadhati, cakshur eva tat sambhāvayati, cakshuh samskurute 7 nū no rāsva sahasravat tokavat pushtimad vasv ity uttamayā paridadhāty, ātmā vai samastah sahasravāns tokavān pushtimān, ātmānam eva tat samastam sambhāvayaty, ātmānam samastam samskurute 8 yājyayā yajati, prattir vai yājyā, punyaiva lakshmīh. punyām eva tal lakshmīm sambhāvayati, punyām lakshmīm samskurute 9 sa evam vidvāns chandomayo devatāmayo brahmamayo 'mritamayah sambhūya devatā apyeti evam veda 10 yo vai tad veda yathā chandomayo devatāmayo brahmamayo imritamayah sambhūya devatā

apyeti, tat suviditam 11 ity adhyātmam, athādhidaivatam $\parallel 40 \parallel s \parallel$

1 Shatpadam tūshnīmsansam sansati. shad vā ritava. ritūn eva tat kalpayaty, ritūn apyeti 2 dvādasapadām purorucam sansati. dvādasa vai māsā. māsān eva tat kalpayati, māsān apyeti 3 pra vo devāyāgnaya iti sansaty. antariksham vai prāntariksham hīmāni sarvāni bhūtāny anuprayanty, antariksham eva tat kalpayaty, antariksham apyeti 4 dīdivānsam apūrvyam iti sansaty, asau vai dīdāya yo 'sau tapaty, etasmād dhi na kim cana pūrvam asty, etam eva tat kalpayaty, etam apyeti 5 sa nah sarmāni vītaya iti sansaty. Agnir vai sarmāny annādyāni yachaty. Agnim eva tat kalpayaty, Agnim apvety 6 u ta no brahmann avisha iti sansati, candramā vai brahma. candramasam eva tat kalpayati, candramasam apyeti 7 sa ·yantā vipra eshām iti saisati. Vāyur vai vantā, Vāyunā hīdam yatam antariksham na samrichati. Vāyum eva tat kalpayati, Vāyum apvety 8 ritāvā vasya rodasī iti sańsati. dyavaprithiwi vai rodasi, dyavaprithivi eva tat kalpayati, dyāvāprithivī apyeti 9 nū no rāsva sahasravat tokavat pushtimad vasy ity uttamayā paridadhāti. samvatsaro vai samastah sahasravāns tokavān pushtimān, samvatsaram eva tat samastam kalpayati, samvatsaram samastam apyeti 10 yājyayā yajati, vrishtir vai yājyā vidyud eva, vidyud dhidam vrishtim annādyam samprayachati. vidyutam eva tat kalpayati, vidyutam apyeti 11 sa evam vidvān etanmayo devatāmayo bhavati bhavati | 41 | 9 |

> Iti dvitīyapañcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti daṣamādhyaye navamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Annādyam vā etenāvarunddhe yat pratigam, anyānyā. devatā praŭge sasyate, 'nyad-anyad uktham praŭge kriyate 2 'nyad-anyad asyānnādyam graheshu dhriyate ya evam vedai3tad dha vai yajamānasyādhvātmatamam ivoktham yat pratigam. tasmād enainaitad upekshyatamam ivety āhur, etena hy enam hotā samskarotīti 4 vāyavyam sansati. tasmād āhur: Vāyuh prānah prāno reto, retah purushasya prathamam sambhavatah sambhavatīti. yad vāyavyam sansati, prāņam evāsya tat samskaroty 5 aindravāyavam sansati, yatra vāva prānas tad apāno, yad aindravāvavam sansati, prānāpānāv evāsya tat samskaroti 6 maitrāvarunam sansati, tasmād āhus: cakshuh purushasya prathamam sambhayatah sambhayatīti. yan maitrāyaruņam sansati, cakshur evāsya tat samskaroty 7 āsvinam sansati, tasmāt kumāram jātam samvadanta: upa vai susrūshate, pi vai dhyāyatīti. yad āsvinam sansati, srotram evāsya tat samskaroty 8 aindram şansati. tasmāt kumāram jātam samvadante: pratidhārayati vai grīvā atho sira iti. yad aindram sahsati, vīryam evāsya tat samskaroti 9 vaisvadevam sahsati, vāryam evāsya tat samskaroti 9 vaisvadevam sahsati, vaisvadevam ihy angāni. yad vaisvadevam sahsaty, angāny evāsya tat samskaroti 10 sārasvatam sahsati, tasmāt kumāram jātam jaghanyā vāg āvisati, vāg ghi Sarasvatī, yat sārasvatam sahsati, vācam evāsya tat samskaroty 11 esha vai jāto jāyate sarvābhya etābhyo devatābhyah sarvebhyah ukthebhyah sarvebhyas chandobhyah sarvebhyah pratigebhyah sarvebhyah savanebhyo ya evam veda yasya caivam vidusha etac chansanti [[2]][2][

1 Prānānām vā etad uktham yat pratigam, sapta devatāh sansati, sapta vai sīrshan prānāh, sīrshann eva tat prānān dadhāti 2 kim sa yajamānasya pāpabhadram ādriyeteti ha smāha yo 'sya hotā syād ity. atraivainam yathā •kāmayeta tathā kuryād 3 yam kāmayeta: prānenainam vyardhayānīti, vāyavyam asya lubdham sansed. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham, prancnaivainam tad vyardhayati 4 yam kāmayeta: prānāpānābhyām enam vyardhayānīty, aindravāyavam asya lubdham saised. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham, prānāpānābhyām evainam tad vyardhayati 5 yam kāmayeta: cakshushainam vyardhayānīti, maitrāvarunam asya lubdham sansed. ricam vā padam vātīvāt, tenaiva tal lubdham. takshushaivainam tad vyardhayati 6 yam kāmayeta: srotrenainam vyardhayānīty, āsvinam asya lubdham sansed. ricam vā padam vatīyāt, tenaiva tal lubdham. srotrenaivainam tad vyardhayati 7 yam kāmayeta: vīryenainam vyardhayānīty, aindram asva lubdham sansed, ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham. viryenaivainam tad vyardhayati 8 yam kāmayetāngair enam vyardhayānīti, vaisvadevam asya lubdham sansed, ricam vā padam vātīvāt, tenaiva tal lubdham.

angair evainam tad vyardhayati 9 yam kāmayeta: vācainam vyardhayānīti, sārasvatam asya lubdhani sansed. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham. vācaivainam tad vyardhayati 10 yam u kāmayeta: sarvair enam angaih sarvenātmanā samardhayānīty, etad evāsya yathāpūrvam riju kliptam sanset. sarvair evainam tad angaih sarvenātmanā samardhayati 11 sarvair angaih sarvenātmanā samridhyate ya evam veda || 3 || 3 ||

1 Tad āhur: yathā vāva stotram evam sastram. āgneyīshu sāmagāh stuvate, vāyavyayā hotā pratipadvate: katham asya āgneyyo 'nusastā bhavantīty 2 Agner vā etāh sarvās tanvo yad etā devatāh 3 sa yad Agnih bravān iva dahati, tad asya vāyavyam rūpam, tad asya tenānusansaty 4 atha yad dvaidham iva kritvā dahati, dvau vā Indravāyū, tad asyaindravāyavam rūpam. tad asya tenānusansaty 5 atha yad uc ca hrishyati ni ca hrishyati, tad asya. maitrāvarunam rūpam. tad asya tenānusansati 6 sa yad Agnir ghorasamsparşas tad asya vārunam rūpam, tam yad ghorasamsparsam santam mitrakrityexopäsate tad asya maitram rūpam, tad asya tenānusansaty 7 atha yad enam dvābhyām bāhubhyām dvābhyām araņībhyām manthanti, dvau vā Asvinau, tad asyāsvinam rūpam, tad asya tenānusansaty 8 atha yad uccairghoshah stanayan bababākurvann iva dahati yasmād bhūtāni vijante, tad asyaindram rūpam. tad asya tenānusansaty 9 atha yad enam ekam santam bahudhā viharanti, tad asya vaisvadevam rūpam, tad asya tenānusansaty 10 atha yat sphūrjayan vācam iva vadan dahati, tad asya sārasvatam rūpam. tad asya tenānusansaty 11 evam u hāsya vāyavyayaiva pratipadyamānasya tricena-tricenaivaitābhir devatābhih stotriyo 'nusasto hhavati 12 visvebhih somyam madhv agna indrena vāyunā | pibā mitrasya dhāmabhir iti vaisvadevam uktham sastvā vaisvadevyā yajati, yathābhāgam tad devatāḥ prīṇāt? [] 4 [] + []

1 Devapātram vā etad yad vashatkāro. vashatkaroti, devapātreņaiva tad devatās tarpayaty 2 anuvashatkaroti, tad yathādo 'ṣvān vā gā vā punarabhyākāram tarpayanty, evam evaitad devatāh punarabhyākāram tarpayanti yad anuvashatkarotī mān evāgnīn upāsata ity āhur dhishnyān, atha kasmāt pūrvasminn eva juhvati pūrvasmin vashatkurvantīti 4 yad eva somasyāgne vīhīty anuvashatkaroti, tena dhishnyān prīṇāty 5 asamsthitān somān bhakshayantīty āhur yeshām nānuvashatkaroti, ko nu somasya svishtakridbhāga iti 6 yad vāva somasyāgne vīhīty anuvashatkaroti, tenaiva samsthitān somān bhakshayanti; sa u eva somasya svishtakridbhāgo. vashatkaroti | 5 | 5 | 5 |

1 Vajro vā esha yad vashatkāro. yam dvishyāt tam dhyāyed vashatkarishyans, tasminn eva tam vajram āsthāpayati 2 shal iti vashatkaroti. shad vā ritava ritūn eva tat kalpayaty, ritūn pratishthāpayaty, ritūn vai pratitishthata idam sarvam anupratitishthati yad idam kimca 3 pratitishthati ya evam veda 4 tad u ha smāha Hiranyadan Baida: etāni vā etena shat pratishthāpayati. dyaur antarikshe pratishthitāntariksham prithivyām prithivy apsvāpah satye satyam brahmani brahma tapasīty, etā eva tat pratishthāh pratitishthantīr idam sarvam anupratitishthati yad idam kimca, pratitishthati ya evam veda 5 vaushaļ iti vashatkaroty, asau vāva vāv, ritavah shal, etam eva tad ritushvādadhāty, ritushu pratishthāpayati, yādrig iva vai devebhyah karoti, tādrig ivāsmai devāh kurvanti | 6 | 6 | 6 |

1 Trayo vai vashaṭkārā: vajro dhāmachad riktaḥ 2 sa yam eyoceair bali vashaṭkaroti sa vajras 3 taṃ-tam praharati dvishate bhrātṛivyāya vadhaṃ, yo 'sya stṛityas tasmai startavai, tasmāt sa bhrātṛivyavatā vashaṭkṛityo 4 'tha yah

samah samtato nirhānareah sa dhāmachat 5 tam-tam prajās ca pasavas cānūpatishthante, tasmāt sa prajākāmena pasukāmena vashātkrityo 6 tha yenaiva shal avarādhnoti sa rikto 7 rinakty ātmānam rinakti vajamānam, pāpīyān vashatkartā bhavati pāpīyān vasmai vashatkaroti, tasmāt tasvāsām nevāt 8 kim sa vajamānasva pāpabhadram ādriyeteti ha smāha vo 'sva hotā svād itv. atraivainam vathā kāmayeta tathā kuryād 9 yam kāmayeta: yathaivānījāno 'bhūt tathaivejānah syād iti, yathaivāsya ricam brūyāt tathaivāsya vashatkuryāt. sadrisam evainam tat karoti 10 yam kāmaveta: pāpīyān syād ity, uecaistarām asva ricam uktyā sanaistarām vashatkuryāt, pāpīvānsam evainam tat karoti 11 yam kāmayeta: sreyān syād iti, sanaistarām asva ricam uktvoccaistarām vashatkuryāc, chriya evainam tac chriyām ādadhāti 12 samtatam ricā vashatkrityam, samtatyai 13 samdhīyate prajavā pasubhir ya evam veda | 7 d v ||

1 Yasyai devatāyai havir grihītam syāt, tām dhyāyed vashatkarishyan, sākshād eva tad devatām prīnāti, pratyakshād devatām yajati 2 vajro vai vashatkārah, sa esha prahrito 'santo dīdāya, tasya haitasya na sarva iva santim veda na pratishthām, tasmād dhāpy etarhi bhūyān iva mrityus, tasya haishaiva santir esha pratishtha vag itv eva, tasmād vashatkritya-vashatkritya vāg eity anumantraveta, sa enam sānto na hinasti 3 vashatkāra mā mām pramriksho māham tvām pramriksham, brihatā mana upahvaye vyānena şarīram, pratishthāsi pratishthām gacha pratishthām mā gamayeti vashatkāram anumantrayeta 4 tad u ha smāha: dīrgham etat sad aprabhy, ojah saha oja 5 ity eva vashatkāram anumantrayetau6 jas ca ha vai sahas ca vashatkārasya priyatame tanvau 7 priyenaivainam tad dhāmnā samardhayati 8 priyena dhāmnā samridhyate ya evam veda 9 vāk ca vai

prāṇāpānau ca vashaṭkāras, ta ete vashaṭkṛite-vashaṭkṛite vyūtkrāmanti. tān anumantrayeta: vāg ojaḥ saha ojo mayi prāṇāpānāv ity, ātmany eva tad dhotā vācaṃ ea prāṇāpānau ca pratishṭhāpayati sarvāyuḥ sarvāyutvāya 10 sarvam āyur eti ya evaṃ veda || 8 || 8 ||

1 Yajño vai devebhya udakrāmat, tam praishaih praisham aichan, yat praishaih praisham aichan, yat praishaih praisham aichan, tat praishānām praishatvam 2 tam purorugbhih prārocayan, yat purorugbhih prārocayans, tat purorucām puroruktvam 3 tam vedyām anvavindan, yad vedyām anvavindans, tad veder veditvam 4 tam vittam grahair vyagrihnata, yad vittam grahair vyagrihnata, tad grahānām grahatvam 5 tam vittvā nividbhir nyavedayan, yad vittvā nividbhir nyavedayans, tan nividām nivittvam 6 mahad vāva nashtaishy abhy alpam vechati, yataro vāva tayor jyāya ivābhīchati sa eva tayoh sādhīya ichati 7 ya u eva praishān varshīyasovarshīyaso veda sa u eva tān sādhīyo veda, nashtaishyam hy etad yat praishās 8 tasmāt prahvas tishthan preshyati || 9 || 9 ||

1 Sauryā vā etā devatā yan nividas, tad yat purastād ukthānām prātahsavane dhīyante madhyato madhyamdine 'ntatas tritīyasavana, Ādityasyaiva tad vratam anuparyāvartante 2 paecho vai devā yajňam samabharans, tasmāt paccho nividah sasyante 3 yad vai tad devā yajñam samabharans, tasmād asvah samabhavat tasmād āhur: asvam nividām sanstre dadyād iti, tad u khalu varam eva dadati 4 na nividah padam atīvād 5 van nividah padam atīvād, vainasva tac chidram kuryād, vainasva vai chidram sravad vajamāno 'nu pāpīyān bhavati, tasmān na nividah padam atīyān 6 na nividah pade viparibared. yan nividah pade vipariharen, mohayed yajñam, mugdho yajamanah svät, tasmän na nividah pade vipariharen 7 na nividah pade samasyed. yan nividah pade samasyed, yajñasya tad āyuh samharet, pramāyuko yajamānah syāt. tasmān na nividah pade samasyet 8 predam brahma predam kshatram ity ete eva samasyed, brahmakshatrayoh samsrityai. tasmād brahma ca kshatram ca samsrite 9 na tricam na caturricam ati manyeta nividdhanam, ekaikam vai nividah padam ricam sūktam prati, tasmān na tricam na caturricam ati manyeta nividdhanam, nivida hy eva stotram atisastam bhavaty 10 ekām parisishya tritīyasavane nividam dadhyād 11 yad dve parisishya dadhyāt, prajananam tad upahanyād, garbhais tat prajā vyardhayet. tasmād ekām eva parisishya tritiyasavane nividam dadhyan 12 na süktena nividam atipadyeta 13 yena süktena nividam atipadyeta, na tat punar upanivarteta, vāstuham eva tad 14 anyat taddaivatam tacchandasam süktam ähritya tasmin nividam dadhyān 15 mā pra gāma patho vayam iti purastāt sūktasya sansati 16 patho vā esha praiti yo yajne muhyati. mā yajňād indra somina iti, yajňād eva tan na pracyavate 17 mānta sthur no arātaya ity, arātīyata eva

tad apahanti 18 yo yajñasya prasādhanas tantur deveshvātatah | tam āhutam naṣīmahīti 19 prajā vai tantuh, prajām evāsmā etat samtanoti 20 mano nvā huvāmahe nārāsansena someneti 21 manasā vai yajñas tāyate, manasā kriyate 22 saiva tatra prāyascittih prāyascittih || 11 || 11 ||

Iti tritīyapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Ity ekādasādhyāya ekādasaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devavisah kalpayitavyā, ity āhus, chandas chandasi pratishthāpyam iti. sonsāvom ity āhvayate prātahsavane tryaksharena, sansāmodaivom ity adhvaryuh pratigrināti pañeāksharena. tad ashtāksharam sampadyate. 'shtāksharā vai gāyatrī, gāyatrīm eva tat purastāt prātahsavane 'eīklipatām 2 uktham vācīty āha sastvā caturaksharam, om ukthasā ity adhvaryus caturaksharam, tad ashthāksharam sampadyate. 'shtāksharā vai gāyatrī, gāyatrīm eva tad, ubhayatah prātahsavane 'cīklipatām 3 adhvaryo sonsāvom ity āhvayate madhyamdine shalaksharena, sansāmodaivom ity adhvaryuh pratigrināti paneāksharena. tad ekādasāksharam sampadyata. ekādasāksharā vai trishtup, trishtubham eva tat purastān madhyamdine 'cīklipatām, uktham vācīndrāyety āha sastvā saptāksharam, om ukthasā ity adhvaryus caturaksharam, tad ekādasāksharam sampadyata. ekādaṣāksharā vai trishtup, trishtubham eva tad ubhayato madhyamdine 'cīklipatām 4 adh varvo sosonsāvom itv āhvayate tritīyasavane saptāksharena, sansāmodaivom ity adhvaryuh pratigrināti pancākshareņa, tad dvādaṣāksharam sampadyate, dvādaṣāksharā vai jagatī, jagatīm eva tat purastāt tritīvasavane 'cīklipatām. yktham vācīndrāya devebhya ity āha ṣastvaikādaṣāksharam, om ity adhvaryur ekāksharam. tad dvādasāksharam sampadyate. dvādasāksharā vai jagatī, jagatīm

eva tad ubhayatas tritīyasavane 'cīklipatām 5 tad etad rishih pasyann abhyanūvāca 6 yad gāyatrē adhi gāyatram āhitam traishtubhād vā traishtubham niratakshata | yad vā jagaj jagaty āhitam padam ya it tad vidus te amritatvam ānasur ity 7 etad vai tac chandas chandasi pratishthāpayati 8 kalpayati devaviso ya evam veda || 12 || 1 ||

1 Prajāpatir vai vajňam chandānsi devebhyo bhāgadhevāni vyabhajat, sa gāyatrīm evāgnave Vasubhvah prātahsavane 'bhajat, trishtubham Indrāya Rudrebhyo nadhyamdine, jagatīm Visvebhyo devebhya Ādityebhyas tritīyasavane 2 'thāsya yat svam chanda āsīd anushtup, tām udantam abhy udauhad achāvākīyām abhi. sainam abravīd anushtup: tvam nv eva devānām pāpishtho 'si, vasva te 'ham svam chando 'smi, yām modantam abhy udauhīr achāvākīvām abhīti, tad ajānāt, sa svam somam āharat sa sve some 'gram mukham abhi paryāharad anushtubham. tasmād v anushtub agriyā mukhyā yujyate sarveshām savanānām 3 agriyo mukhyo bhavati, srashthatām asnute ya evam veda 4 sve vai sa tat some 'kalpayat. tasmād yatra kva ca yajamanavaso bhavati, kalpata eva yajno 'pi 5 tasyai janatāvai kalpate yatraivam vidvān yajamāno vasī yajate || 13 || 2 ||

1 Agnir vai devānām hotāsīt, tam mrityur bahishpavamāne 'sīdat. so 'nushtubhājyam pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat. tam ājye sīdat. sa praugeņa pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat 2 tam mādhyamdine pavamāne 'sīdat. so 'nushtubhā marutvatīyam pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat. tam mādhyamdine brihatīshu nāṣaknot sattum. prāṇā vai brihatyaḥ, oprāṇān eva tan nāṣaknod vyavaitum. tasmān mādhyamdine hotā brihatīshu stotriyeṇaiva pratipadyate. prāṇā vai brihatyaḥ,

Ç,

prāṇān eva tad abhi pratipadyate 3 tam tritīyapavamāne 'sīdat. so 'nushinbhā vaisvadevam pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat. tam yajnāyajnīye 'sīdat. sa vaisvānarīyeṇāgnimārutām pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmad. vajro vai vaisvānarīyam pratishthā yajnāyajnīyam, vajreṇaiva tat pratishthāyā mrityum nudate. sa sarvān pāṣān sarvān sthāṇūn mrityor atimucya svasty evodamucyata, svasty eva hotonmucyate sarvāyuh sarvāyutvāya 4 sarvam āyur eti ya evam veda || 14 || a ||

• 1 Indro vai Vritram hatvā nāstrishīti manyamānah parāh parāvato 'gachat, sa paramām eva parāvatam agachad. anushtub vai paramā parāvad, vāg vā anushtup. sa vācam pravisyāsayat, tam sarvāni bhūtāni vibbajyānvaichans. tam pūrvedyuh pitaro 'vindann, uttaram ahar devās. tasmāt pūrvedyuh pitribhyah kriyata, uttaram ahar devān yajante 2 te 'bruvann: abhishuṇavāmaiva, tathā vāva na āṣishṭham āgamishyatīti. tatheti. te 'bhyashuṇvans, ta ā tvā ratham yathotaya ity evainam āvartayann, idam vaso sutam andha ity evaibhyah sutakīrtyām āvir abhavad, indra nedīya ed ihīty evainam madhyam prāpādayantā 3gatendreṇa yajāena yajāena yajāena rādhnoti ya evam veda | 15 | 4 | 1

1 Indramevai Vritram jaghnivānsam nāstriteti manyamānāh sarvā devatā ajahus, tam Maruta eva svāpayo nājahuh, prānā vai Marutah svāpayah, prānā haivainam tan nājahus, tasmād esho eyutah svāpimān pragāthah sasyata: ā svā pe svāpibhir ity 2 api ha yady aindram evāta ūrdhvam chandah sasyate, tad dha sarvam marutvatīyam bhavaty, esha ced acyutah svāpimān pragāthah sasyata: ā svā pe svāpibhir iti [16][5][

1 Brāhmaņaspatyam pragātham sansati 2 brihaspatipurohitā vai devā ajayan svargam lokam, vy asminl loke

'jayanta. tathaivaitad yajamāno brihaspatipurohita eva jayati svargam lokam, vy asminl loke jayate 3 tau vā etau pragāthāv astutau santau punarādāyam sasyete. tad āhur: yan na kim canāstutam sat punarādāyam sasyate, 'tha kasmād etau pragāthāv astutau santau punarādāyam sasyete iti 4 pavamānoktham vā etad yan marutvatīvam, shatsu vā atra gāyatrīshu stuvate shatsu brihatīshu tisrishu trisatupsu, sa vā esha trichandāh pañcadaso mādhyamdinah pavamānas, tad āhuh: katham ta esha trichandāh pañcadaso mādhyamdinah pavamāno 'nusasto bhavatīti 5 ve eva gayatrvā uttare pratipado vo gāvatro 'nucaras, tābhir evāsva gāyatryo 'nusastā bhavanty; etābhyām evāsya pragāthābhyām brihatyo 'nusastā bhavanti 6 tāsu vā etāsu brihatishu sāmagā rauravayaudhājayābhyām punarādāyam stuvate. tasmād etau pragāthāv astutau santau punarādāyam sasyete, tae chastrena stotrafi anvaiti 7 ye eva trishtubliafi dhāyye yat traishtubham nividdhānam, tābhir evāsva trishtubho 'nuşastā bhavanty 8 evam u hāsyaisha trichandāh pañcadaso mādhyamdinah pavamāno "nusasto bhavati ya evam veda | 17 | 6 |

1 Dhāyyāḥ ṣaṅsati 2 dhāyyābhir vai Prajāpatir imāńl lokān adhayad yaṃ-yaṃ kāmam akāmayata 3 tathaivaitad yajamāno dhāyyābhir evemāṅl lokān dhayati yaṃ-yaṃ kāmaṃ kāmayate ya evaṃ veda yad eva dhāyyā3ḥ | 4 yatrayatra vai devā yajňasya chidraṃ nirajānaṅs, tad dhāyyābhir apidadhus, tad dhāyyānāṃ dhāyyātvam 5 achidreṇa hāsya yajňeneshṭam bhavati ya evaṃ veda yad v eva dhāyyā3ḥ | 6 syūma haitad yajňasya yad dhāyyās. tad yathā sūcyā vāsaḥ saṃdadhad iyād, evam evaitābhir yajňasya chidraṃ saṃdadhad eti ya evaṃ veda yad v eva dlāyyā3ḥ | 7 tāny u vā etāny upasadām evokthāni yad dhāyyā. agnir netety āgneyī prathamopasat, tasyā etad ukthaṃ. tva m

soma kratubhir iti saumyā dvitīyopasat, tasyā etad uktham. pinvanty apa iti vaishnavī tritīyopasat, tasyā etad uktham 8 yavantam ha vai saumyenadhvareneshtva lokam jayati, tam ata ekaikayopasadā jayati ya evam veda yas caivam vidvān dhāyyāh sansati 9 tad dhaika āhus: tān vo maha iti saised, etām vāva vayam Bharateshu sasyamānām abhivyajānīma iti vadantas 10 tat-tan nādrityam 11 yad etām sansed, īsvarah parjauyo 'varshtoh 12 pinvanty apa ity eva sańsed 13 vrishtivani padam, Maruta iti mārutam, atyam na mihe vi nayantīti vinītavad, vad vinītavat tad vikrāntavad, vad vikrāntavat tad vaishnavam, vājinam itīndro vai vājī, tasyām vā etasyam catvari padani vrishtivani marutam vaishnavam aindram 14 sā vā eshā tritīyasavanabhājanā satī madhyamdine sasyate, tasmād dhedam Bharatānām pasavah sāyamgoshthah santo madhyamdine samgavinim ayanti. so jagati, jāgatā ķi pasava, ātmā yajamānasya madhyamdinas, tad yajamāne pasūn dadhāti | 18 | 7 |

1 Marutvatīyam pragātham sansati, pasavo vai Marutah, pasavah pragāthah, pasūnām avaruddhyai 2 janishṭhā ugrah sahase turāyeti sūktam sansati, tad vā etad yajamānajananam eva sūktam, yajamānam ha vā etena yajñād devayonyai prajanayati 3 tat samjayam bhavati, sam ea jayati vi ea jayata 4 etad gaurivītam. Gaurivītir ha vai Sāktyo nedishṭham svargasya lokasyāgachat, sa etat sūktam apaṣyat, tena svargam lokam ajayat, tathaivaitad yajamāna etena sūktena svargam lokam jayati 5 tasyārdhāḥ ṣastvārdhāḥ pariṣishya madhye nividam dadhāti 6 svargasya haisha lokasya roho yan nivit 7 svargasya haital lokasyākramaṇam yan nivit, tām ākramamāṇa iva ṣaṅsed, upaiva yajamānam nigṛihṇīta yo 'sya priyaḥ syād, iti nu svargakāmasyā 8thābhicarato, yaḥ kāmayeta: kshatreṇa

visam 'nanyām iti, tris tarhi nividā sūktam visanset. kshatram vai nivid vit sūktam, kshatrenaiva tad visam haoti 9 yah kāmayeta: viṣā kshatram hanyām iti, tris tarhi sūktena nividam visanset. kshatram vai nivid vit süktam, visaiva tat kshatram hanti 10 ya u kāmayetobhayata enam visah paryavachinadānīty, ubhayatas tarhi nividam vyāhvayītobhayata evainam tad visah paryavachinattī 11 ti nv abhicarata, itarathā tv eva svargakāmasya 12 va yah suparnā upa sedur indram ity uttamayā paridadhāti 13 priyamedhā rishayo nādhamānāh | 14 apa dhvāntam ūrnuhīti. yena tamasā prāvrito manyeta tan manasā gached, apa haivāsmāt tal lupyate 15 pārdhi cakshur iti cakshushī marīmrijyetā 16 jarasam ha cakshushmān bhavati ya evam veda 17 mumugdhy asmān nidhayeva baddhān iti. pāṣā vai nidhā, mumugdhy asmān pāsād iva baddhān ity eva tad āha | 19 | 8 |

1 Indro vai Vritram hanishyan sarvā devatā abravīd: anu mopatishthadhvam, upa mā hvayadhvam iti. tatheti. tam hanishyanta ādravan. so 'ven: mām vai hanishyanta ādravanti, hantemān bhīshayā iti. tān abhi prāsvasīt, tasva svasathād īshamāṇā visve devā adravan. Maruto hainam nājahuḥ: prahara bhagavo jahi vīrayasvety evainam etām vācam vadanta upātishtbanta, tad etad rishih pasyann abhyanűváca: vritrasya tvā svasathād īshamānā visve devā ajahur ye sakhāyah | marudbhir indra sakhyam te astv athemā visvāh pritanā jayāsīti. so 'ved: ime vai kila me sacivā, ime mākāmayanta, hantemān asminn uktha ābhajā iti. tān etasminn uktha ābhajad, atha haite tarhy ubhe eva nishkevalye ukthe āsatur 2 marutvatīyam graham grihņāti, marutvatīyam pragātham sansati, marutvatīyam sūktam sansati, marutvatīyām nividam dadhāti: Marutām sā bhaktir 3 marutvatīyam uktham sastvā

marutvatīyayā yajati, yathābhāgam tad devatāḥ prīṇāti 4 ye tvāhihatye maghavann avardhan ye ṣāmbare harivo ye gavishṭau | ye tvā nūnam anumadanti viprāḥ pibendra somam sagaṇo marudbhir iti 5 yatra-yatraivaibhir vyajayata yatra-yatra vīryam akarot, tad evaitat samanuvedyendrenainān sasomapīthān karoti || 20 || 9 ||

1 Indro vai Vritram hatvā sarvā vijitīr vijityābravīt Prajāpatim: aham etad asāni yat tvam, aham mahān asānīti. sa Prajāpatir abravīd: atha ko 'ham iti. vad evaitad avoca, ity abravīt. tato vai Ko nāma Prajāpatir abhavat; Ko vai nāma Prajāpatir. yan mahān Indro 'bhavat, tan Mahendrasya mahendratyam 2 sa mahān bhūtyā devatā abravīd: uddhāram ma uddharateti. yathāpy etarhīchati, yo vai bhavati yah sreshthatām asnute (sa mahān bhavati). tam devā abruvan: svayam eva brūshva yat te bhavishyatīti. sa etam māhendram graham abrūta, mādhyamdinam savanānām, nishkevalyam ukthānām, trishtubham chandasām, prishtham sāmnām, tam asmā uddhāram udaharann. 3 ud asmā uddhāram haranti ya evam veda 4 tam devā abruvan: sarvam vā avocathā, api no 'trāstv iti. sa nety abravīt, katham vo 'pisyād iti. tam abruvann: apy eva no 'stu maghayann iti. tān īkshataiya [21 [10]

1 Te devā abruvann: iyam vā Indrasya priyā jāyā vāvātā Prāsahā nāmāsyām evechāmahā iti; tatheti. tasyām aichanta, sainān abravīt: prātar vaḥ prativaktāsmīti, tasmāt striyaḥ patyāv ichante, tasmād u stry anurātram patyāv ichate, tām prātar upāyan, saitad eva pratyapadyata: 2 yad vāvāna purutamam purāshāļ ā vritrahendro nāmāny aprāḥ | aceti prāsahas patis tuvishmān itī3ndro vai prāsahas patis tuvishmān 4 yadīm uṣmasi kartave karat tad iti, yad evaitad avocāmākarat tad itv evaināns tad abravīt 5 te devā abruvann: apy asyā ihā-

stu, ya no 'smin na vai kam avidad iti. tatheti. tasya apy atrākurvais 6 tasmād eshātrāpi sasyate! yad vāvāna purutamam purāshāl iti 7 senā vā Indrasya priyā jāvā vāvātā Prāsahā nāma, Ko nāma Prajāpatih svasuras. tad yāsya kāme senā jayet, tasyā ardhāt tishthans trinam ubhayatah parichidyetarām senām abhy asyet: Prāsahe Kas tvā pasyatīti tad yathaivādah snushā svasurāl lajjamānā nilīyamānaity, evam eva sā senā bhajyamānā nilīyamānaiti yatraivam vidvāns trinam ubhayatah parichidyetarām senām abhy asyati: Prāsahe Kas tvā pasyatīti 8 tān Indra uvācāpi vo 'trāstv iti. te devā abruvan: virād vāiyāstu nishkevalyasya yā trayastrinsadaksharā 9 trayastrinsad vai devā: ashtau Vasava, ekādasa Rudrā, dvādasādi; tyāh, Prajāpatis ca Vashatkāras ca. devatā aksharabhājah karoty, aksharam-aksharam eva tad devatā anuprapibanti, devapātrenaiva tad devatās tripyanti 10 yam kāmayetānāyatanavān syād ity, avirājāsya yajed gāvatryā vā trishtubhā vānyena vā chandasā, vashatkuryād: anāyatanavantam evainam tat karoti 11 yam kāmayetāyatanavān svād iti. virājāsya yajet: pibā somam indra mandatu tvetv etavāvatanavantam evainam tat karoti || 22 || 11 ||

1 Rik ca vā idam agre sāma cāstām, saiva nāma rig āsīd amo nāma sāma. sā vā rik sāmopāvadan: mithunam sambhavāva prajātyā iti. nety abravīt sāma, jyāyān vā ato mama mahimeti. te dve bhūtvopāvadatām, te na prati cana samavadata. tās tisro bhūtvopāvadans, tat tisribhih samabhavad. yat tisribhih samabhavat tasmāt tisribhih stuvanti, tisribhir udgāyanti; tisribhir hi sāma sammitam. tasmād ekasya bahvyo jāyā bhavanti, naikasyai bahavah saha patayo. yad vai tat sā cāmas ca samabhavatām, tat sāmābhavat, tat sāmnah sāmatvam 2 sāman bhavati ya evam veda 3 yo vai bhavati yah ṣreshṭhatām aṣnute sa

sāman bhavaty, asāmanya iti hi nindanti 4 te vai pañeānyad bhūtvā pañeānyad bhūtvākalpetām: āhāvās ca himkāras ca prastāvas ca prathamā ca rig udgīthas ca, madhyamā ca pratihāras cottamā ca nidhanam ca vashatkāras ca 5 te yat pañeānyad bhūtvā pañeānyad bhūtvākalpetām, tasmād āhuh: pāūkto yajňaḥ pānktāḥ paṣava iti 6 yad u virājam daṣinīm abhisamapadyetām, tasmād āhur: virāji yajňo daṣinyām pratishṭhita ity 7 ātmā vai stotriyaḥ, prajānurūpaḥ, patnī dhāyyā, paṣavaḥ pragātho, gṛihāḥ sūktam 8 sa vā asmins ca loke 'mushmins ca prajayā ca paṣubhis ca gṛiheshu vasati ya evam veda || 23 || 12 ||

1 Stotriyam sańsaty, ātmā vai stotriyas 2 tam madhyamayā vācā sansaty, ātmānam eva tat samskurute 3 'nurūpam sansati, prajā vā anurūpah 4 sa uccaistarām ivānurūpah sanstavyah, prajām eva tac chreyasīm ātmanah kurute •5•dhāyyām sansati, patnī vai dhāyyā 6 sā nīcaistarām iva dhāyyā sanstavyā 7 prativādinī hāsya griheshu patnī bhavati yatraivam vidvān nīcaistarām dhāyyām sansati 8 pragātham sansati 9 sa svaravatyā vācā sanstavyah. pasavo vai svarah, pasavah pragāthah, paṣūnām avaruddhyā 10 indras ya nu vîryāni pra vocam iti sūktam sansati 11 tad vā etat priyam Indrasya sūktam nishkevalyam hairanyastūpam, etena vai sūktena Hiranyastūpa Āngirasa Indrasya priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 12 upendrasya priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam veda 13 grihā vai pratishthā sūktam, tat pratishthitatamayā vācā sanstavyam, tasmād yady api dūra iva paşūnl labhate, grihān evainān ājigamishati; grihā hi pasūnām pratishthā pratishthā | 24 | 13 | 1

Iti tritīyapaūcikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ.
 Iti dvādaṣe 'dhyāye trayodaṣaḥ khandaḥ.

1 Somo vai rājāmushminl loka āsīt, tam devās ca ri-

shayas cabhyadhyayan: katham ayam asman somo rajagached iti. te 'bruvans chandānsi: yūyam na imam somām rājānam āharateti. tatheti. te suparnā bhūtvodapatais. te yat suparnā bhūtvodapatańs, tad etat Sauparnam ity ākhyānavida ācakshate 2 chandānsi vai tat somam rājānam achācarans. tāni ha tarhi caturaksharāni-caturaksharāny eva chandānsy āsan. sā jagatī caturaksharā prathamodapatat. sā patitvārdham adhvano gatvāsrāmyat, sā parāsya trīny aksharāny ekāksharā bhūtvā dīkshām ca tapas ca harantī punar abhyavāpatat, tasmāt tasya vittā dīkshā vittam tapo yasya pasavah santi. jāgatā hi pasavo, jagatī hi tān āharad 3 atha trishtub udapatat. sā patītvā bhūyo 'rdhād adhvano gatvāsrāmyat, sā parāsyaikam aksharam. tryaksharā bhūtvā dakshinā harantī punar abhyavāpatat. tasmān madhyamdine dakshinā nīyante trishtubho loke, trishtub bhi tā āharat | 25 | 14

1 Te devā abruvan gāyatrīm: tvam na imam somam rājānam āhareti. sā tathety abravīt, tām vai mā sarvena svastyayanenānumantrayadhyam iti. tatbeti. sodapatat, tām devāh sarvena svastyayanenānvamantrayanta: preti ceti cety, etad vai sarvam svastyayanam vat preti ceti ceti. tad yo 'sya priyah syāt tam etenānumantrayeta: preti ceti ceti, svasty eva gachati, svasti punar agachati 2 sa patitya somapālān bhīshayitvā padbhyām ca mukhena ca somam rājānam samagribhnād, yāni cetare chandasī aksharāny ajahitām tāni copasamagribhnāt 3 tasyā anuvisrijya Krisānuh somapālah savyasya pado nakham achidat, tac chalyako bhavat, tasmāt sa nakham iya, yad yasam asravat sā vasābhavat, tasmāt sā havir ivātha yah salvo vad anīkam āsīt sa sarpo nirdansy abhavat, sahasah svajo, yāni parnāni te manthāvalā, yāni snāvāni te gandūpadā, yat tejanam so 'ndhāhiḥ, so sā tatheshur abhayat | 26 | 2 |

1 Sā yad dakshinena padā samagribhnāt, tat prātahsavaham abhavat. tad gäyatrī svam āyatanam akuruta, tasmāt tat samriddhatamam manyante sarveshām savanānām. agriyo mukhyo bhavati, sreshthatam asnute ya evam vedātha yat savyena padā samagribhnāt, tan mādhyamdinam savanam abhavat. tad visransata, tad visrastam nānvāpnot pūrvam savanam, te devāh prājijāāsanta, tasmins trishtubham chandasām adadhur Indram devatānām, tena tat samāvadvīryam abhavat pūrvena savanenobhābhyām savanābhyām samāvadvīryābhyām samāvajjāmībhyam rādhnoti ya evam vedātha yan mukhena samagribhnāt, tat tritīyasavanam abhavat 2 tasya patanti rasam adhayat, tad dhitarasam nānvāpnot pūrve savane. te devāh prājijnāsanta, tat paşushv apaşyans, tad yad āşiram avanayanty, ājyena pasunā caranti, tena tat samāvadvīryam abhavat pūrvābhyām savanābhyām 3 sarvaih savanaih samāvadvīryaih samāvajjāmibhī rādhnoti ya evam veda | 27 | 3 ||

1 Te vā ime itare chandasī gāyatrīm abhyavadetām: vittam nāv aksharāmy anuparyāgur iti. nety abravīd gāyatrī, yathāvittam eva na iti. te deveshu praṣnam aitām, te devā abruvan: yathāvittam eva va iti. tasmād dhāpy etarhi vittyām vyāhur: yathāvittam eva na iti. tato vā ashtāksharā gāyatry abhavat. tryaksharā trishtub, ekāksharā jagatī 2 sāshtāksharā gāyatrī prātaḥṣavānam udayachan, nāṣaknot trishtup tryaksharā mādhyamdinam savanam udyantum. tām gāyatry abravīd: āyāny, api me 'trāstv iti. sā tathety abravīt trishtup, tām vai maitair ashtābhir aksharair upasamdhehīti. tatheti. tām upasamadadhād. etad vai tad gāyatryai madhyamdine yan marutvatīyasyottare pratipado yaṣ cānuearaḥ. saikādaṣāksharā bhūtvā mādhyamdinam savanam udayachan 3 nāṣaknoj jagaty ekāksharā tritīyasavanam udayantum. tām gāyatry abravīd:

āyāny, api me 'trāstv iti. sā tathety abravīj jagatī, tām vai maitair ekādaṣabhir aksharair upasamāhehīti. tatheti. tām upasamādadhād. etad vai tad gāyatryai tritīyasavane yad vaisvadevasyottare pratipado yas cānucarah. sā dvādaṣāksharā bhūtvā tritīyasavanam udayachat 4 tato vā ashtāksharā gāyatry abhavad, ekādaṣāksharā trishtub, dvādaṣāksharā jagatī 5 sarvais chandobhih samāvadvīryaih samāvajjāmibhī rādhnoti ya evam vedai6kam vai sat tat tredhābhavat. tasmād āhur: dātavyam evam vidusha ity, ekam hi sat tat tredhābhavat || 28 || 4 ||

1 Te devā abruvann Ādityān: yushmābhir idam savanam udyachāmeti. tatheti. tasmād ādityārambhanam tritīyasavanam, ādityagrahah purastāt tasya 2 yajaty: āditvāso aditir mādayantām iti madvatyā rūpasamriddhayā. madvad vai tritīyasavanasya rūpam 3 nānuvashatkaroti, na bhakshayati. samsthā vā eshā yad anuvashatkārah, samsthā bhakshah, prānā Ādityā: net prānān samsthāpayānīti 4 ta Ādityā abruvan Savitāram: tvayedam saha savanam udyachāmeti. tatheti. tasmāt sāvitrī pratipad bhavati vaisvadevasya, savitragrahah purastat tasva. vajati: damuna devah savitā varenya iti madvatyā rūpasamriddhayā. madvad vai tritīvasavanasya rūpam. nānuvashatkaroti, na bhakshayati. samsthā vā eshā yad anuvashatkārah, samsthā bhakshah, prāṇah Savitā: net prāṇam samsthāpayānīty 5 ubhe vā esha ete savane vipibati yat Savitā: prātahsavanam ca tritīyasavanam ca. tad yat pibavat sāvitryai nividah padam purastād bhavati madvad uparishtād, ubhavor evainam tat savanavor ābhajati: prātahsavane ca tritīyasavane ca 6 bahvyah prātar vāyavyāh sasyanta, ekā tritīvasavane. tasmād ūrdhvāh purushasya bhūyānsah prānā yae cāvāňeo 7 dyāvāprithivīyam sansati. dyāvāprithivī vai pratishthe: iyam eveha pratishthāsāv amutra. tad yad

dyāvāprithivīyam şaisati, pratishthayor evainam tat pratishthāpayati $\|29\|_5\|$

1 Ārbhavam sańsaty 2 Ribhavó vai deveshu tapasā somapītham abhyajayans, tebhyah prātahsavane vāci kalpayishans, tan Agnir Vasubhih pratahsavanad anudata. tebhyo mādhyamdine savane vāci kalpayishans, tān Indro Rudrair mādhvamdināt savanād anudata, tebhvas tritīvasavane vāci kalpavishans, tān Visve devā anonudvanta: neha pāsyanti neheti. sa Prajāpatir abravīt Savitāram: tava vā ime 'ntevāsās, tvam evaibhih sampibasveti. sa tathety abravīt Savitā, tān vai tvam ubhayatah paripibeti. tan Prajapatir ubhayatah paryapibat 3 te ete dhayye anirukte prājāpatye sasyete abhita ārbhavam: surūpakritnum ūtaye, 'yam venas codayat prisnigarbhā iti. Prajāpatir evaināns tad ubhayatah paripibati. tasmād u sreshthī pātre rocayaty eva yam kāmayate tam 4 tebhyo vai devā apaivābībhatsanta manushyagandhāt, ta ete dhāyye antaradadhata: yebhyo mātai,vā pitra iti || 30 || 6 ||

1 Vaisvadevam sansati 2 yathā vai prajā evam vaisvadevam, tad yathāntaram janatā evam sūktāni, yathāranyāny evam dhāyyās, tad ubhayato dhāyyām paryāhvayate, tasmāt tāny aranyāni santy anaranyāni mrigais ca vayobhis ceti ha smāha 3 yathā vai purusha evam vaisvadevam, tasya yathāvantaram aūgāny evam sūktāni, yathā parvāny evam dhāyyās, tad ubhayato dhāyyām paryāhvayate, tasmāt purushasya parvāņi sithirāni santi driļhāni, brahmanā hi tāni dhritāni 4 mūlam vā etad yajňasya yad dhāyyās ca yājyās ca, tad yad anyā-anyā dhāyyās ca yājyās ca kuryur, unmūlam eva tad yajňam kuryus, tasmāt tāḥ samānya eva syuh 5 pāñcajanyam vā etad uktham yad vaisvadevam, sarveshām vā etat pañcajanānām uktham; devamanushyānām gandharvāpsarasām sarpānām ca pitrīnām

caitesham va etat pancajananam uktham 6 sarva enam pañeajanā vidur, ainam pañeinyai janatāyai havino gachanti va evam veda 7 sarvadevatyo vā esha hotā yo vaisvadevam sańsati. sarvā diso dhyāyec chańsishyan, sarvāsv eva tad dikshu rasam dadhāti 8 yasyām asya disi dveshyah syān na tām dhvāyed, anuhāvaivāsva tad vīryam ādatte 9 'ditir dvaur aditir antariksham ity uttamaya paridadkātīyam vā Aditir iyam dyaur iyam antariksham 10 aditir mātā sa pitā sa putra itīyam vai māteyam piteyam putro 11 visve devā aditih pañca janā itv, asvām vai Visve devā asyām paňcajanā 12 aditir jātam aditir janitvam itīyam vai jātam iyam janitvam 13 dvih paechah paridadhāti, catushpādā vai pasavah, pasūnām avaruddhya?. sakrid ardharcaşah, pratishthāyā eva. dvipratishtho vai purushas catushpādāh pasavo, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu paşushu pratishthāpayati 14 sadaiva pañcajaniyayā paridadhyāt, tad upasprisan bhūmim paridadhyāt. tad yasyām eva yajñam sambharati, tasyām evainam tad antatah pratishthapayati 15 vesve devah srinutemam havam ma iti vaisvadevam uktham sastvā vaisvadevvā yajati, yathābhāgam tad devatāh prīnāti | 31 | 7 |

1 Āgneyī prathamā ghritayājyā, saumī saumyayājyā, vaishņavī ghritayājyā. tvam soma pitribhih samvidāna iti saumyasya pitrimatyā yajati 2 ghnanti vā etat somam yad abhishunvanti, tasyaitām anustaranīm kurvanti yat saumyah, pitribhyo vā anustaranī, tasmāt saumyasya pitrimatyā yajaty 3 avadhishur vā etat somam yad abhyasushavus, tad enam punah sambhāvayanti 4 punar āpyāyayanty upasadām rūpenopasadām kila vai tad rūpam yad etā devatā: Agnih Somo Vishņur iti 5 pratigrihya sammyam hotā pūrvas chandogebhyo 'veksheta 6 tam haike pūrvam chandogebhyo haranti. tat tathā na kuryād vashaṭkartā

prathamah sarvabhakshān bhakshayatīti ha smāha, tenaiva rūpeņa tasmād vashatkartaiva pūrvo 'vekshetāthainam ehandogebhyo haranti | 32 | | s ||

1 Prajāpatir vai svām duhitaram abhvadhvāvad, divam ity anya āhur Ushasam ity anye. tām risyo bhūtvā rohitam bhūtām abhvait, tam devā apasvann; akritam vai Prajāpatih karotīti, te tam aichan ya enam ārishvatv, etam anvonyasmin nāvindais, teshām yā eva ghoratamās tanva āsans, tā ekadhā samabharans, tāh sambhritā esha devo 'bhavat, tad asyaitad bhūtavan nāma 2 bhavati vai sa yo 'svaitad evam nāma veda 3 tam devā abruvann: ayam vai Prajāpatir akritam akar, imam vidhyeti. sa tathety abravīt, sa vai vo varam vrinā iti. vrinīshveti. sa etam eva varam avrinīta: pasūnām ādhipatyam, tad asyaitat pasuman nāma 4 pasumān bhavati yo 'syaitad evam nāma veda 5 tam abhvavatvavidhvat, sa viddha ürdhva udaprapatat, tam etam Mriga ity acakshate. ya u eva mrigavyadhah sa u eva sa, vā rohit sā Rohinī, vo eveshus trikāndā so eveshus trikāndā 6 tad vā idam Prajāpate retah siktam adhāvat. tat saro 'bhavat. te devā abruvan: medam Prajāpate reto dushad iti. yad abruvan: medam Prajāpate reto dushad iti, tan mādusham abhavat, tan mādushasya mādushatvam. mādusham ha vai nāmaitad yan mānusham, tan mādusham san mānusham ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devāh [33] 9 .

1 Tad agninā paryādadhus, tan Maruto 'dhūnvans, tad agnir na prācyāvayat. tad agninā vaisvānareņa paryādadhus, tan Maruto 'dhūnvans, tad agnir vaisvānarah prācyāvayat. tasya yad retasah prathamam udadnyata, tad asāv Ādityo 'bhavad. yad dvitīyam āsīt. tad Bhrigur abhavat. tam Varuno nyagrihnīta, tasmāt sa Bhrigur Vārunir. atha yat trītīyam adīded iva, ta Ādityā abhavan ye 'ngārā āsans, te

'ngiraso 'bhavan. yad angarah punar avasanta udadipyanta, tad Brihaspatir abhavad 2 yāni parikshānāny āsans te krishnā pasavo 'bhavan, yā lohinī mrittikā te rohitā. atha yad bhasmāsīt, tat parushyam vyasarpad: gauro gavaya risva ushtro gardabha iti ye caite 'runāh pasavas te ca 3 tān vā esha devo 'bhyavadata: mama vā idam, mama vai vāstuham iti. tam etayareā niravādayanta vaishā raudrī sasyata 4ā te pitar marutām sumnam etu mā nah sūryasya samdriso yuyothāh | tvam no vīro arvati kshamethā 5 iti brūyān nābhi na ity, anabhimānuko haisha devah prajā bhavati 6 pra jāyemahi rudriya prajābbir iti brūyān na rudrety, etasyaiva nāmnah•parihrityai 7 tad u khalu sam nah karatīty eva sansec, cham iti pratipadyate, sarvasmā eva sāntyai. nribhyo nāribhyo gava iti, pumānso vai narah striyo nāryah, sarvasmā eva sāntvai 8 so aniruktā raudrī sāntā, sarvāvuh sarvāvutvāya 9 sarvam āyur eti ya evam veda 10 so gāyatrī. brahma vai gāyatrī, brahmanaivainam tan namasyati || 34 || 10 ||

1 Vaisyānarīyeṇāgnimārutam pratipadyate. vaisyānaro vā etad retaḥ siktam prācyāvayat, tasmād vaisyānarīyeṇāgnimārutam pratipadyate 2 navānam prathama rik ṣaṅstavyāgnīn vā esho 'rcīnshy aṣāntān prasīdann eti ya āgnimārutam ṣaṅsati. prāṇenaiva tad agnīns taraty 3 adhīyann upahanyād, anyam vivaktāram ichet; tam eva tat setum kritvā tarati 4 tasmād āgnimārute na vyucyam, eshṭavyo vivaktā 5 mārutam ṣaṅsati. Maruto ha vā etad retaḥ siktam dhūnvantaḥ prācyāvayans, tasmān mārutam ṣaṅsati 6 ya-jñā-yajñā vo agnaye, devo vo draviṇodā iti madhye yonim cānurūpam ca ṣaṅsati, tad yan madhye yonim cānurūpam ca ṣaṅsati, tasmān madhye yonir dhṛitā 7 yad u dve sūkte ṣastvā ṣaṅsati, pratishṭhayor eva tad uparishtāt

prajananam dadhāti prajātyai 8 prajā
yate prajayā pasubhir ya evam veda $\|.35\,\|$ ıı $\|$

1 Jātavedasyam sansati 2 Prajāpatih prajā asrijata. tāh srishtāh parācya evāyan, na vyāvartanta. tā agninā paryagachat, tā agnim upāvartanta, tam evādyāpy upāvrittāh. so 'bravīj: jātā vai prajā anenāvidam iti yad abravīj: jātā vai prajā anenāvidam iti, taj jātavedasyam abhavat. taj jātavedaso jātavedastvam 3 tā agninā parigatā niruddhāh socatyo dīdhyatyo 'tishthais. tā adbhir abhyashiñcat, tasmād uparishtāj jātavedasvasyāpohishthīyam sansati 4 tasmāt tac chamayateva sanstavyam, tā adbhir abhishicya nijāsyaivāmanyata 5 tāsu vā Ahinā budhnyena parokshāt tejo 'dadhād. esha ha vā Ahir budhnyo yad agnir gārhapatyo, 'gninaivāsu tad gārhapatvena parokshāt tejo dadhāti, tasmād āhur: juhvad evājuhvato vasīvān iti "36 12 11 • • • 1 Devānām patnīh sansaty anūcīr agnim grihapatim, tasmād anūcī patnī gārhapatyam āste 2 tad āhū: Rākām pūrvām sansej, jāmyai vai pūrvapeyam iti 3 tat-tan nādritvam. devānām eva patnīh pūrvāh sansed, esha ha vā etat patnīshu reto dadhāti yad agnir gārhapatvo, 'gninaivāsu tad gārhapatyena patnīshu pratyakshād reto dadhāti prajātyai 4 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda 5 tasmāt samānodaryā wasānvodarvāvai jāvāyā anujīvinī jīvati 6 Rākām sansati. Rākā ha vā etam purushasya sevanīm sīvyati yaishā sisne 'dhi 7 pumānso 'sya putrā jāyante ya evam veda 8 Pāvīravīm şansati, vāg vai Sarasvatī Pāvīravī, vācy eva tad vācam dadhāti 9 tad āhur: yāmīm pūrvām sanse3t| pitryā3m iti | 10 yāmīm eva pūryām sansed: imam yama prastaram ā hi sīdeti, rājňo vai pūrvapeyam, tasmād yamım eva pürvam sansen 11 matalı kavyair yamo angirobhir iti kāvyānām anūcīm sansaty, avarenaiva vai devān kāvyāh parenaiva pitrīns, tasmāt kāvyānām anūcīm

sansaty 12 ud īratām avara ut parāsa iti pitryāh sansaty 13 un madhyamāh pitarah somyāsa iti 14 ye caivāvamā ye ca paramā ye ca madhyamās, tān sarvān anantarāyam prīnāty 15 āham pitrīn suvidatrāh avitsīti dvitīyām sansati 16 barhishado ye svadhayā sutasyety, etad dha vā eshām priyam dhāma yad barhishada iti, priyeṇaivaināns tad dhāmnā samardhayati 17 priyeṇa dhāmnā samridhyate ya evam vede 18 dam pitribhyo namo astv adyeti namaskāravatīm antatah sansati, tasmād antatah pitribhyo namaskriyate 19 tad āhur: vyāhāvam pitryāh sanse3t | avyāhāvām iti | vyāhāvam eva sansed, asamsthitam vai pitriyajñasya sādhv. ašamsthitam vā esha pitriyajñam samsthāpayati yo vyāhāvam sansati; tasmād vyāhāvam eva sanstavyam | 37 | 13 ||

1 Svādush kilāyam madhumān utāyam itindrasyaindrīr anupānīyāh sansaty. etābhir vā Indras tritīyasavanam anvapibat, tad anupānīyānām anupānīyātvam 2 mādyantīva vai tarhi devatā yad etā hotā sansati, tasmād etāsu madvat pratigīryam 3 yayor ojasā skabhitā rajāńsīti vaishnuvārunīm ricam sańsati. Vishnur vai yajñasya durishtam pāti Varunah svishtam, tayor ubhayor eva sāntyai 4 vishnor nu kam vīryāni pra vocam iti vaishnavīm sansati. yathā vai matyam, evam vajňasya Vishnus. tad yathā dushkrishtam durmatīkritam sukrishtam sumatīkritam kurvann iyād, evam evaitad yajñasya dushtutam duhsastam sushtutam susastam kurvann eti yad etām hotā sansati 5 tantum tanvan rajaso bhānum anv ihīti prājāpatyām sansati. prajā vai tantuh, prajām evāsmā etat samtanoti 6 jyotish matah patho raksha dhiya kritan iti devayana vai jyotishmantah panthanas, tān evāsmā etad vitanoty, anulbanam vayata joguvām apo manur bhava janayā daivyam janam ity evainam tan Manoh prajayā samtanoti prajātyai 7 prajāyate prājayā paṣubhir ya evam vedai 8 vā na indro maghavā virapṣīty uttamayā paridadhātīyam vā Indro maghavā virapṣī 9 karat satyā earshanīdhrid anarvetīyam vai satyā carshanīdhrid anarvā 10 tvam rājā janushām dhehy asme itīyam vai rājā janushām 11 adhi ṣravo māhinam yaj jaritra itīyam vai māhinam yajūah ṣravo yajamāno jaritā, yajamānāyaivaitām āṣisham āṣāste 12 tad upaspriṣan bhūmim paridadhyāt, tad yasyām eva yajūam sambharati, tasyām evainam tad antatah pratishthāpayaty 13 agne marudbhih ṣubhayadbhir rikvabhir ity āgnimārutam uktham ṣastvāgnimārutyā yajati, yathābhāgam tad devatāh prīnāti prīnāti | 38 | 14 | 1

Iti tritīvapañcikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Iti trayodasādhyāye caturdaṣaḥ khaṇḍaḥ.

• • · 1 Devā vā asurair vuddham upaprāvan vijavāya, tān Agnir nănvakāmayataitum. tam devā abruvann: api tvam ehy, asmākam vai tvam eko 'sīti. sa nāstuto 'nveshyāmīty abravīt, stuta nu meti. tam te samutkramvopanivrityāstuvans, tān stuto 'nuprait 2 sa trihsrenir bhūtvā tryanīko 'surān yuddham upaprāyad vijayāya. trihsrenir iti chandānsy eva srenīr akuruta, trvanīka iti savanāny evānīkāni. tān asambhāvyam parābhāvayat, tato vai devā abhavan, parāsurā 3 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 4 sā vā eshā gāyatry eva yad agnicaturvinsatyaksharā vai gāyatrī, caturvinsatir agnishtomasya stutaṣastrāṇi 5 tad vai yad idam āhuḥ: sudhāyām ha vai vājī suhito dadhātīti. gāyatrī vai tan. na ha vai gāyatrī kshamā ramata, ūrdhvā ha vā eshā yajamānam ādāya svar etīty, agnishtomo vai tan, na ha vā agnishtomah kshamā ramata, ūrdhvo ha vā esha yajamānam ādāya svar eti 6 sa vā esha saṃvatsara eva yad agnishtomas, caturvinsatyardhamāso vai samvatsaras, caturvinsatir agnishtomasya stutasastrāņi 7 tam yathā samudram srotyā evam sarve yajňakratavo 'piyauti | 39 || 1 ||

1 Dikshaniyeshtis tāyate, tām evānu yāh kāsceshtayas, tāh sarvā agnishtomam apivantī2lām upahvayata, ilāvidhā vai pākavajňā, ilām evānu ve keca pākavajňās, te sarve 'gnishtomam apivanti 3 sāvamprātar agnihotram juhyati, sāyamprātar vratam prayachanti; svāhākārenāgnihotram juhvati, svāhākārena vratam pravachanti; svāhākāram evāny agnihotram agnishtomam apveti 4 pañcadasa prāyanīve sāmidhenīr anvāha pañcadasa darsapūrnamāsayoh, prāvanīvam evānu darsapūrnamāsāv agnishtomam apītah 5 somam rājānam krīnanty, aushadho vai somo rājāusha4 dhibhis tam bhishajyanti yam bhishajyanti. somam eva rājānam krīvamānam anu yāni kānica bheshajāni, tāni sarvāny agnishtomam apiyanty, 6 agnim ātithye manthanty agnim cāturmāsyeshy, ātithyam evānu cāturmāsyāny agnishtomam apiyanti 7 payasā prayargye caranti payasā dākshayanayajñe, pravargyam evānu dākshāyanayajño 'gnishtomam apyeti 8 pasur upavasathe bhavati, tam evanu ye keca pasubandhās te sarve 'gnishtomam apiyantī9lādadho nāma vajňakratus, tam dadhnā caranti dadhnā dadhigharme, dadhigharmam evānv ilādadho 'gnishtemam apveti 140 12

1 Iti nu purastād, athoparishtāt, pañcadaṣokthyasya stotrāṇi pañcadaṣa ṣastrāṇi, sa māso, māsadhā saṃvatsaro vihitaḥ, saṃvatsaro ˈgnir vaiṣvānaro, ˈgnir agnishtomaḥ, saṃvatsaram evānūkthyo ˈgnishtomam apyety, ukthyam apiyantam anu vājapeyo pyety, ukthyo hi sa bhavati 2 dvādaṣa ratreḥ paryayāḥ, sarve pañcadaṣās, te dvau-dvau saṃpadya trinṣad, ekavinṣaṃ sholaṣi sāma, trivṛit saṃdhiḥ; sā trinṣat, sa māsas, trinṣan māsasya rātrayo, mās

sadhā samvatsaro vihitah, samvatsaro 'gnir vaisvānaro, 'gnir agnishtomah. samvatsaram evānv atirātro 'gnishtomam apyety. atirātram apiyantam anv aptoryāmo 'pyety, atirātro hi sa bhavāty 3 etad vai ye ca purastād ye coparishtād yajňakratavas, te sarve 'gnishtomam apiyanti 4 tasya samstutasya navatisatam stotriyāh. sā yā navatis te dasa trivrito, 'tha yā navatis te daṣātha yā daṣa tāsām ekā stotriyodeti trivrit pariṣishyate: so 'sāv ekavinso 'dhyāhitas tapati. vishuvān vā esha stomānām. daṣa vā etasmād arvāñcas trivrito daṣa parāñco, madhya esha ekavinṣa ubhayato 'dhyāhitas tapati. tad yāsau stotriyodeti, saitasminn adhyūļhā: sa yajamanas, tad daivam kshatram saho balam 5 aṣnute ha vai daivam kshatram saho balam. etasya ha sāyujyam sarūpatām salokatām aṣnute ya evam veda || 41 || 3 ||

. • .1 Devā vā asurair vijigyānā ūrdhvāh svargam lokam āyan, so 'gnir divisprig ūrdhva udasrayata, sa svargasya lokasya dvāram avrinod. Agnir vai svargasya lokasyādhipatis, tam Vasavah prathamā āgachans, ta enam abruvann: ati no 'rjasy, ākāsam nah kurv iti. sa nāstuto 'tisrakshya itv abravīt, stuta nu meti. tatheti. tam te trivritā stomenāstuvais, tān stuto 'tyārjata, te yathālokam agachais. 2 tam Rudrā āgachans, ta enam abruvann: ati no 'rjasy, ākāṣam nah kurv iti, sa nāstuto 'tisrakshya ity abravīt, stuta nu tatheti. tam' te pañeadasena stomenāstuvais, tān meti. stuto 'tyārjata, te yathālokam agachans 3 tam Adityā āgachans, ta enam abruvann: ati no rjasy, ākāsam nah kurv iti. sa nāstuto 'tisrakshva itv abravīt, stuta nu meti. tatheti, tam te saptadasena stomenāstuvais, tān stuto 'tyārjata, te yathālokam agachais 4 tam Visve devā āgachais, ta enam abruvann: ati no rjasy, ākāṣam nah kurv iti. sa nāstuto 'tisrakshya ity abravīt, stuta nu meti. tatheti. tam

ta ekavinsena stomenāstuvans, tān stuto 'tyārjata, te yathālokam agachann 5 ekaikena vai tam devāh stomenāstuvans, tān stuto 'tyārjata, te yathālokam agachann 6 atha hainam esha etaih sarvaih stomaih stauti yo yajate 7 yas cainam evam vedātī tu tam arjātā 8 ati ha vā enam arjate svargam lokam abhi ya evam veda | 42 | 4 | 4 |

1 Sa vā esho 'gnir eva yad agnishtomas, tam yad astuvais tasmād agnistomas. tam agnistomam santam agnishtoma ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devās 2 tam yac catushtayā devās caturbhih stomair astuvais, tasmāc catustomas, tam catustomam santam catushtoma ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devā 3 atha yad enam ūrdhvam santam jyotir bhūtam astuvais, tasmāj jyotistomas, tam jyotistomam santam jyotishtoma ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devāh 4 sa vā esho pūrvo 'naparo yajūakratur, yathā rathacakram anantam evam yad agnishtomas, tasya yathaiva prāyanam tathodayanam 5 tad eshābhi yajūagāthā gīyate:

yad asya pūrvam aparam tad asya, yad v asyāparam tad v asya pūrvam | aher iva sarpaṇam ṣākalasya na vijānanti yatarat parastād

iti 6 yathā hy evāsya prāyaṇam evam udayaṇam asad iti 7 tad āhur: yat *trivrit prāyaṇam ekaviṅṣam udayaṇam, kena te same iti 8 yo vā ekaviṅṣas trivrid vai so, 'tho yad ubhau tricau tricināv iti brūyāt, teneti †43 :5 [

1 Yo vā esha tapaty esho 'gnishtoma, esha sāhnas. tam sahaivāhnā samsthāpayeyuh, sāhno vai nāma 2 tenā-samtvaramāṇās careyur, yathaiva prātaḥsavana evam mādhyamdina evam tritīyasavana, evam u ha yajamāno 'pramāyuko bhavati 3 yad dha vā idam pūrvayoh savanayor asamtvaramāṇās caranti, tasmād dhedam prācyo grāmatā

bahulāvishtā, atha yad dhedam tritīvasavane samtvaramānās caranti, tašmād dhedam pratvanci dīrghāranvāni bhavanti, tathā ha yajamānah pramāvuko bhavati 4 tenāsamtvaramānās careyur, yathaiva prātahsavana evam mādhyamdina evam tritīyasavana, evam u ha yajamāno 'pramāvuko bhavati 5 sa etam eva sastrenānuparyāvarteta, vadā vā esha prātar udetv. atha mandram tapati: tasmān mandravā vācā prātahsavane sansed, atha vadābhvetv, atha balīvas tapati: tasmād balīyasyā vācā madhyamdine sansed, atha yadābhitarām ety, atha balishthatamam tapati: tasmād balishthatamayā vācā tritīyasavane sańsed, evam sańsed yadi vāca īsīta, vāg ghi sastram yayā tu vācottarottarinyotsabeta samāpanāya, tayā pratipadvetaitat susastatamam iva bhavati 6 sa vā esha na kadā canāstam eti nodeti 7 tam yad astam etīti manyante, 'hna eva tad antam itvāthātmānam viparvasyate, rātrīm evāvastāt kurute 'hah parastād 8 atha, yad enam prātar udetīti manvante, rātrer eva tad antam itvāthātmānam viparvasyate, 'har evāvastāt kurute rātrīm parastāt 9 sa vā esha na kadā cana nimrocati 10 na ha vai kadā cana nimrocaty, etasya ha sāyujyam sarūpatām salokatām asnute va evam veda va evam veda | 44 | 6 |

> Iti dritīyapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti caturdaṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Yajño vai devebhyo 'nnādyam udakrāmat, te devā abruvan: yajño vai no 'nnādyam udakrāmīd, anv imaṃ yajñam annam anvichāmeti, te 'bruvan: katham anvichāmeti, brāhmaṇana ca chandobhiş cety abruvans, te brāhmaṇaṃ chandobhir adīkshayans, tasyāntaṃ yajñam atanvatāpi patnīḥ samayājayans, tasmād dhāpy etarhi dīkshanīyāyām ishtāv āntam eya yajñaṃ tanvate, 'pi patnīḥ saṃyājayanti, tam anu nyāyam anvavāyans 2 te prāyaṇīyam

atanvata. tam prāyanīyena nedīyo 'nvāgachans, te karmabhih samatvaranta. tac chamyvantam akurvans, tasmad dhāpy etarli prāyanīvam samyvantam eva bhavati. tam anu nyāvam anvavāvans 3 ta ātithvam átanvata. tam ātithyena nedīvo 'nyāgachans, te karmabhih samatyaranta. tad ilautam akurvańs, tasmād dhāpy etarhy atithyam ilantam eva bhayati, tam anu nyāyam anyayāyans 4 ta ripasado 'tanvata. tam upasadbhir nedīvo 'nvāgachans, te karmabhih samatyaranta. te tisrah samidhenir anueva tisro devatā ayajans, tasmād dhāpy etarhy upasatsu tisra eva sāmidhenīr anūcva tisro devatā vajanti, tam anu nyāvam anvavāvais 5 ta upavasatham atanvata, tam upavasathye 'hany āpnuvans, tam āptvāntam vajnam atanvatāpi patnīh samayājayans, tasmād dhāpy etarhy upavasatha āntam eva yajñam tanvate, 'pi patnīh samyājayanti 6 tasmād eteshu pūrveshu karmasu sanaistarām-sanaistarām ivānubrūyād 7 anūtsāram iva hi te tam āyans, tasmād upavasatke yāvatyā vācā kāmayīta, tāvatyānubrūyād, āpto hi sa tarhi bhavatīti 8 tam āptvābruvans: tishthesva no 'nnādyāveti. sa netv abravīt, katham vas tishtheyeti. tān īkshataiya. tam abruvan: brāhmanena ca nas chandobhis ca sayug bhūtvānnādvāva tishthasveti, tatheti, tasmād dhāpy etarhi vajňah sayug bhūtvā devebhyo havyam vahate brāhmanena ca chandobhis ca 45 11

1 Trīṇi ha vai yajñe kriyante: jagdham gīrṇam vāntam 2 tad dhaitad eva jagdham yad āṣansamānam ārtvijyam kārayata: uta vā me dadyād uta vā mā vṛiṇīteti. tad dha tat parān eva yathā jagdham, na haiva tad yajamānam bhunakty 3 atha haitad eva gīrṇam yad bibhyad ārtvijyam kārayata: uta vā mā na badhetota vā me na yajñaveṣasam kuryād iti. tad dha tat parān eva yathā gīrṇam, na haiva tad yajamānam bhunakty 4 atha haitad eva vāntam yad

abhiṣasyamānam ārtvijyam kārayate. yathā ha vā idam vāntān manushyā bībhatsanta, evam tasmād devās. tad dha tat parān eva yathā vāntam, na haiva tad yajamānam bhunakti 5 sa eteshām trayānām āṣām neyāt 6 tam yady eteshām trayānām ekamcid akāmam abhyābhavet, tasyāsti vāmadevyasya stotre prāyaṣeittir 7 idam vā idam vāmadevyam yajamānaloko 'mṛitalokaḥ svargo lokas 8 tat tribhir aksharair nyūnam, tasya stotra upaṣṛipya tredhātmānam vigṛihnīyāt: pu-ru-sha iti 9 sa eteshu lokeshv ātmānam dadhāty: asmin yajamānaloke 'sminn amṛitaloke 'smin svarge loke, sa sarvām durishtim atyety 10 api yadi samṛiddhā iva ritvijaḥ syur, iti ha smāhātha haitaj japed eveti 46 [12]]

1 Chandānsi vai devebhvo havvam ūdhvā srāntāni jaghanārdhe yajňasya tishthanti, yathasyo vāsvataro vohivāns tishthed evam, tebhya etam maitravarunam pasupurolasam anu devikāhavīnshi nirvaped 2 Dhātre purolāsam dvādaşakapālam, yo Dhātā sa vashatkāro 3 'numatvai carum. yānumatih sā gāvatrī 4 Rākāvai carum, vā Rākā sā trishtup 5 Sinīvālvai carum, vā Sinīvālī sā jagatī. Kuhvai carum. yā Kuhūh sānushtub 6 etāni vāva sarvāni chandānsi: gavatram traishtubham jagatam anushtubham, anv anyāny, etāni hi yajñe pratamām iva krivanta 7 etair ha vā asya chandobhir yajatah sarvais chandobhir ishtam bhavati ya evam veda 8 tad vai yad idam āhuh: sudhāyām ha vai vājī suhito dadhātīti, chandānsi vai tat, sudhāyām ha vā enam chandānsi dadhatv 9 ananudhyāyinam lokam jayati ya evam veda 10 tad dhaika āhur: Dhātāram eva sarvāsām purastāt-purastād ājvena pariyajet, tad āsu sarvāsu mithunam dadhātīti 11 tad u vā āhur: jāmi vā etad yajñe krivate, yatra samānībhyām rigbhyām samāne 'han yajatīti 12 yadi ha vā api bahvya iva jāyāḥ, patir vāva tāsām mithunam, tad yad āsām Dhātāram purastād yajati, tad āsu sarvāsu mithunam dadhātī 13 ti nu devikānām $\parallel 47 \parallel 3 \parallel$

1 Atha devīnām 2 Sūryāya purolāsam ekakapālam, yah Sūryah sa Dhātā, sa u eva vashatkāro 3 dive carum. vā dyauh sānumatih, so eva gāyatry. Ushase carum. yoshāh sā Rākā, so eva trishtub, gave carum, yā gauh sā Sinīvālī, so eva jagatī, prithivyai carum, yā prithivī sā. Kuhūh, so evānushtub 4 etāni vāva sarvāni chandānsi: gāyatram traishtubham jägatam ānushtubham, anv anyāny, etāni hi vajňe pratamām iva krivanta, etair ha vā asva chandobhir vajatah sarvais chandobhir ishtam bhavati va evam veda, tad vai yad idam āhuh: sudhāyām ha vai vājī suhito dadhātīti. chandānsi vai tat, sudhāyām ha vā enam chandānsi dadhaty, ananudhyāyinam lokam jayati ya evam veda, tad dhaika āhuh: Sūryam eva sarvāsām purastātpurastād ājyena parivajet, tad āsu sarvāsu mithunam dadhātīti, tad u vā āhur: jāmi vā etad vajne kviyate, avatra samānībhyām rigbhyām samāne 'han yajatīti. yadi ha vā api bahvya iva jāyāḥ, patir vāva tāsām mithunam. tad yad āsām Sūrvam purastād vajati, tad āsu sarvāsu mithunam dadhāti 5 tā yā imās tā amūr yā amūs tā imā, anyatarābhir vāva tam kāmam āpnoti ya etāsūbhayīshu 6 tā ubhayîr gatasriyah prajātikāmasya samnirvapen 7 na ty eshishvamānasva 8 yad enā eshishvamānasva samnirvaped. īsvaro hāsva vitte devā arantor: yad vā avam ātmane 'lam amansteti 9 tā ha Sucivriksho Gaupalāyano Vriddhadvumnasyābhipratārinasyobhayīr yajñe samniruvāpa, tasva ha rathagritsam gāhamānam drishtvovācettham aham asva rājanyasya devikās ca devīs cobhayīr yajñe samamādayam, yad asyettham rathagritso gahata iti. catuhshashtim kavaeinah sasyaddhāsya te putranaptāra āsuh | 48 | 4 | |

1 Agnishtomam vai devā aşrayantokthāny asurās, te

samāvadvīryā evāsan, na vyāvartanta. tān Bharadvāja rishīnām apasyad: ime vā asurā uktheshu sritās, tān eshām na kas cana pasyatīti, so gnim udahvayad 2 ehy ū shu bravāni te 'gna itthetarā gira ity 3 asuryā ha vā itarā girah 4 so 'gnir upottishthann abravīt: kim svid eva mahyam kriso dīrghah palito vakshyatīti 5 Bharadvājo ha vai kriso dīrghah palita āsa 6 so 'bravīd: ime vā asurā uktheshu sritās, tān vo na kas cana pasyatīti 7 tān Agnir asvo bhūtvābhyatyadravad, vad Agnir asvo bhūtvābhyatyadravat, tat sākamasvam sāmābhavat, tat sākamasvasya sākamasvatvam 8 tad āhuḥ: sākamasvenokthāni pranaved, apranītāni vāva tāny ukthāni yāny anyatra sākamasvād iti 9 pramaihishthīyena pranayed, ity āhuh, pramanhishthiyena vai devā asurān ukthebhyah prānudanta 10 tat prāhaiva pramanhishthīvena nayet, pra sākamasvena ||49||-5||

1 • Te vā asurā maitrāvaruņasyoktham asravanta. so 'bravīd Indrah: kas cāham cemān ito 'surān notsyāvahā ity, aham cety abravid Varunas, tasmād aindrāvarunam maitrāvarunas tritīvasavane sansatīndras ca hi tān Varunas ca tato 'nudetām 2 te vai tato 'pahatā asurā brāhmanācchansina uktham asrayanta, so bravīd Indrah; kas cāham cemān ito 'surān notsyāvahā ity, aham cety abravīd Brihaspatis. tasmād aindrābārhaspatyam brāhmanāechansī tritīyasavane sansatīndras ca hi tān Brihaspatis ca tato 'nudetām 3 te vai tato 'pahatā asura achāvākasyoktham aşrayanta. so 'bravīd Indrah: kas cāham cemān ito 'surān notsyāvahā ity, aham cety abravīd Vishnus. tasmād aindrāvaishņavam achāvākas tritīyasavane sansatīndras •a hi tān Vishņus ca tato 'nudetām 4 dvandvam Indrena devatāh sasyante. dvandvam vai mithunam, tasmād dvandvān mithunam prajāyate prajātyai 5 prajāyate

prajayā pasubhir ya evam vedā6tha haite potrīyās ca neshṭrīyās ca catvāra rituyājāḥ, shal ricaḥ: sā virāḍ daṣinī. tad virāji yajňam daṣinyām pratishṭhāpayanti pratishthāpayanti $\parallel 50 \parallel 6 \parallel$

Iti tritīyapañcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti pañcadaṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā vai prathamenāhnendrāya vajram samabharans, tam dvitīyenāhnāsincans, tam tritīyenāhnā prāyachans, tam eaturthe 'han prāharat. tasmāc cathurthe 'han sholasinam sansati 2 vajro vā esha vat sholasī. tad vac caturthe 'han sholasinam sansati, vajram eva tat praharati dvishate bhrātrivyāya vadham yo 'sya strityas tasmai startavai 3 vajro vai sholasī pasava ukthāni, tam parastād ukthānām parvasya sansati 4 tam yat parastād ukthānām paryasya sansati, vajrenaiva tat sholasinā pasūn parigachati. tasmāt pasavo vajrenaiva sholasinā parigatā manushyān abhy upāvartante. tasmād asvo vā purusho vā gaur vā hastī vā parigata eva svayam ātmaneta eva vācābhishiddha upāvartate, vajram eva sholasinam pasyan vajrenaiva sholasinā parigato. vāg ghi vajro vāk sholasī 5 tad āhuh: kim sholasinah sholasitvam iti. sholasah stotrānām sholasah sastrānām, sholasabhir aksharair ādatte sholasibhih pranauti, sholasapadām nividam dadhāti: tat sholasinah sholasitvam 6 dve vā akshare atirievete sholasino 'nushtubham abhisampannasya. vāco vāva taus stanau, satyānrite vāva te 7 avaty enam satyam, nainam anritam hinasti ya evam veda 1111

1 Gaurivītam shoļasi sāma kurvīta tejaskāmo brahmavarcasakāmas, tejo vai brahmavarcasam gaurivītam, tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evam vidvān gaurivītam shoļasi sāma kurute 2 nānadam shoļasi sāma kartavyam, ity āhur. Indro vai Vritrāya vajram udayachat, tam asmai prāharat, tam abhyahanat, so 'bhihato vyanadad, yad vyanadat, tan nānadam sāmābhavat, tan nānadasya nānadatvam, abhrātrivyam vā etad bhrātrivyahā sāma yan nānadam 3 abhrātrivyam vā etad bhrātrivyahā sāma yan nānadam 3 abhrā

trivyo bhrātrivyahā bhavati ya evam vidvān nānadam sholasi sāma kurute 4 tad yadi nānadam kuryur, avihritah sholasī sanstavyo; 'vihritāsu hi tāsu stuvate. yadi gaurivītam, vihritah sholasī sanstavyo; vihritāsu hi tāsu stuvate $\|2\|^2$

1 Athātas chandānsy eva vyatishajaty. ā tvā vahantu haraya, upo shu şrinuhī gira iti gāyatrīş ca panktīs ca vyatishajati. gāyatro vai purushah. pānktāh paşavah. purusham eva tat pasubhir vyatishajati, pasushu pratishthāpayati, vad u gāyatrī ca pañktis ca, te dve anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho rūpād vājrarūpān naiti 2 yad indra pritanājye, 'yam te astu haryata ity ushnihas ca brihatīs ca vyatishajaty, aushniho vai purusho, bārhatāh pasavah. purusham eva tat pasubhir vyatishajati, pasushu pratishthāpayati. yad ushnik ca brihatī ca, te dye anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho rūpād vajrarūpān naity 3 ā dhūrshu asmai, brahman vīra brahmakritim jushāņa iti dvipadām ca trishtubham ca vyatishajati. dvipād vai purusho, vēryam trishtup, purusham eva tad vīryena vyatishajati, vīrye pratishthāpayati. tasmāt purusho vīrye pratishthitah sarveshām pasūnām vīryavattamo, yad u dvipadā ca vinsatyaksharā trishtup ca, te dve anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho rūpād vajrarūpān naitv 4 eshā brahmā, pra te mahe vidathe sansisham harī iti dvipadās ca jagatīs ca vyatishajati. dvipād vai purusho, jāgatāh pasavah. purusham eva tat pasubhir vyatishajati, pasushu pratishthāpayati, tasmāt purushah pasushu pratishthito 'tti cainān adhi ca tishthati, vase cāsva, vad u dvipadā ca sholasāksharā jagatī ca, te dve anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho xīpād vajrarūpān naiti 5 trika drukeshu mahisho yavā siram, pro shy asmai puroratham ity atichandasah sansati. chandasām vai yo raso 'tyaksharat, so 'tichandasam abhy atyaksharat, tad atichandaso 'tichandastvam, sarvebhyo vā esha chandobhyaḥ samnirmito yat sholaṣī, tad yad atichandasaḥ ṣansati, sarvebhya evainam tac chandobhyaḥ samnirmimīte 6 sarvebhyaṣ chandobhyaḥ samnirmitena sholasinā rādhnoti ya evam veda [3][3]

d Mahānāmnīnām upasargān upasrijaty 2 ayam vai lokah prathamā mahānāmny antarikshaloko dvitīvāsau lokas tritīvā, sarvebhyo vā esha lokebhyah samnirmito yat sholasīt tad yan mahānāmnīnām upasargan upasrijati, sarvebhya evainam tal lokebhyah samnirmimīte. 3 sarvebhyo lokebhyah samnirmitena sholasinā rādhnoti ya evam veda 4°pra-pra vas trishtubham isham, arcata prārcata, yo vyatīnr aphānayad iti prajňātā anushtubhah sansati. tad yatheha ceha capathena caritva panthanam paryaveyat, tādrik tad yat prajňātā anuslitubhah sansati 5 sa yo vyānto gatasrīr iva manyetāvihritam sholasinam sansayen: nec chandasām krichrād avapadyā ity, atha yah pāpmānam apajighānsuh svād, Pihritam sholasinam sansayed. vyatishakta iya yai purushah pāpmanā, vyatishaktam evāsmai tat papmanam samalam hanty 6 apa papmanam hate ya evam vedo7d yad bradhnasya vishtapam ity uttamayā paridadhāti. Svargo vai loko bradhnasya vishtapam, svargam eva tal lokam vajamānam gamayaty 8 apāḥ pūrveshām harivah sutānām iti yajati 9 sarvebbyo vā esha savanebhyah samnirmito yat sholasī, tad yad: apāh pūrveshām harivah sutānām iti yajati, pītavad vai prātahsavanam, prātahsavanād evainam tat samnirmimīte 10 tho idam savanam kevalam ta iti. mādhyamdinam vai savanam kevalam, mādhyamdinād evainam tat savanāt samnirmimīte 11 mamaddhi somam madhumantam indreti. madvad vai tritīyasavanam, tritīyasavanād evainam tat

samnirminīte 12 satrā vṛishaň jaṭhara ā vṛishasveti. vṛishaṇvad vai sholaṣino rūpaṃ. sarvebhyo vā esha savanebhyaḥ saṃnirmito yat sholaṣī. taḍ yad: apāḥ pūrveshāṃ harivaḥ sutānām iti yajati, sarvebhya evainaṃ tat savanebhyaḥ saṃnirmimīte 13 sarvebhyaḥ savanebhyaḥ saṃnirmitena sholaṣinā rādhnoti ya evaṃ veda 14 mahānāmnīnām pañcāksharān upasargān upasrijaty ekādaṣākshareshu pādeshu. sarvebhyo vā esha chandobhyaḥ saṃnirmito yat sholaṣī. tad yan mahānāmnīnām pañcāksharan upasargān upasrijaty ekādaṣākshareshu pādeshu, sarvebhya evainaṃ tae chandobhyaḥ saṃnirmimīte 15 sarvebhyas chandobhyaḥ saṃnirmitena sholaṣinā rādhnoti ya evam veda | 4 | 4 | 4 |

1 Ahar vai devā asrayanta rātrīm asurās, te samāvadvīryā evāsan, na vyāvartanta. so 'bravīd Indraḥ: kas eāham cemān ito surān rātrīm anv aveshyāva iti. sa deveshu na pratyavindad, abibhayū rātres tamaso mritybs, tasmād dhāpy etarhi naktam yavanmātram ivaivāpakramva bibbeti, tama iya hi rātrir mrityur Na 2 tam vai chandāńsy evānyavayans, tam yac chandańsy evānyavāyans, tasmād Indras caiva chandānsi ca rātrīm vahanti, na nivic chasyate na puroruñ na dhāyyā nānyā devatendras ca hy eva chandāńsi ca rātrīm vahanti 3 tān vai parvāvair eva paryāyam anudanta, yat paryāyaih paryāyam anudanta, tat paryāyānām paryāyatvam 4 tān vai prathamenaiva paryāyena pūrvarātrād anudanta madhyamena madhyarātrād uttamenāpararatrād 5 api sarvaryā anusmasīty abruvann. apisarvarāni khalu vā etāni chandānsīti ha smāhaitāni hīndram rātres tamaso mrityor bibhyatam atyapārayans, tad apişarvaranam apisarvaratvam 5 - 5 |

1 Pāntam ā vo andhasa ity andhasvatyānushtubhā rātrīm pratipadyata 2 ānushtubhī vai rātrīr, etad rātrīrūpam

3 andhasvatyah pītavatyo madvatyas trishtubho vājvā bhavanty abhirupa. yad yajñe 'bhirupam tat samriddham 4 prathamena paryāyena stuvate, prathamāny eva padāni punar ādadate. yād evaishām asvā gāva āsans, tad evaishām tenādadate 5 madhyamena paryāyena stuvate, madhyamāny eva padāni punar ādadate. yad evaishām manorathā āsans, tad evaishām tenādadata 6 uttamena parvayena stuvata, uttamāny eva padāni punar ādadate. vad evaishām vāso hiranyam manir adhyātmam āsīt, tad evaishām tenādadata 7 ā dvishato vasu datte, nir enam ebhyah sarvebhyo lokebhyo nudate, ya evam veda 8 pavamānavad ahar, ity āhur, na rātrih pavamānavatī: katham ubhe payamānayatī bhayatah, kena te samāyadbhājau bhavata iti 9 yad evendraya madvane sutam, idam vaso sutam andha, idam hy anv ojasā sutam iti stuvanti ca sansanti ca: tena rātrih pavamānavatī, tenobhe pavamānavatī, bhavatas, tena te samāvadbhājau bhavatah 10 paneadasastotram ahar, itv āhur, na rātrih paneadasastotrā: katham ubhe pañcadasastotre bhavatah, kena te samavadbhājau bhavata iti 11 dvādasa stotrāny apisarvarāni, tisribhir devatābhih samdhinā rāthamtarena stuvate: tena rātrih pañcadasastotrā, tenobhe pañcadasastotre bhavatas, tena te samāvadbhājau bhavatah 12 parimitam stuvanty aparimitam anusańsati, parimitam vai bhūtam aparimitam bhavyam, aparimitasyāvaruddhya ity 13 atisaisati stotram. ati vai prajātmānam, ati pasavas, tad yat stotram atisańsati, yad evāsyāty ātmānam tad evāsyaitenāvarunddhe 'varunddhe | 6 | 6 | 6 |

> Iti caturthapañcıkäyäm prathamo 'dhyäyaḥ. Iti shoḍaṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Prajāpatir vai Somāya rājňe duhitaram prāyachat Sūryām Sāvitrīm, tasyai sarve devā varā ágachais, tasyā etat sahasram vahatum anvākarod yad etad āsvinam ity ācakshate. nāsvinam haiva tad yad arvāksahasram, tasmāt tat sahasram valva sansed bhūyo vā 2 prāsya ghritam sansed, yathā ha vā idam ano vā ratho vākto vartata, evam haivākţo vartate 3 sakunir ivotpatishyann āhvayīta 4 tasmin devå na samajānata: mamedam astu mamedam astv iti. te samjānānā abruvann: ājim asyāyāmahai. sa yo na ujjeshyati, tasyedam bhavishyatīti. te 'gner evādhi grihapater Āditvam kāshthām akurvata, tasmād āgnevī pratipad bhavaty āsvinasyāgnir hotā grihapatih sa rājeti 5 tad dhaika āhur: agnim manye pitaram agnim āpim ity etayā pratipadyeta 6 divi sukram vajatam sūryasyeti prathamayaiva ricā kāshthām āpnotīti 7 tattan nādrityam, ya enam tatra brūyād; agnim-agnim iti vai pratyapādy, agnim āpatsyatīti, sasvat tathā syāt 8 tasmād: agnir hotā grihapatih sa rājety etavaiva oratipadyeta. grihapativatī prajātimatī sāntā, sarvāyuh sarvāvutvāva 9 sarvam āvur eti ya evam veda | 7 | 1 |

1 Tāsām vai devatānām ājim dhāvantīnām abhisrishtānām Agnir mukham prathamah pratyapadyata. tam Asvināv anvāgachatām, tam abrūtām: apodihy, āvām vā idam jeshyāva iti. sa tathety abravīt, tasya vai mamehāpyastv iti. tatheti. tasmā apy atrākurutām, tasmād āgneyam āsvine sasyate 2 tā Ushasam anvāgachatām, tām abrūtām: apodihy, āvām vā idam jeshyāva iti. sā tathety abravīt, tasyai vai mamehāpyastv iti tatheti. tasyā apy atrākurutām, tasmād ushasyam āsvine sasyate 3 tāv Indram anvāgachatām, tam abrūtām: āvām vā idam maghavaň jeshyāva iti. na ha tam dadhrishatur apodihīti vaktum. sa tathety abravīt, tasya vai mamehāpyastv iti. tatheti. tasmā apy atrākurutām, tasmād aindram āsvine sasyate 4 tad Asvinā udajayatām, Asvināv āsnuvātām, yad Asvinā uda-

jayatām Asvināv āsnuvātām, tasmād etad āsvinam ity ācakshate 5 'snute vad-yat kāmayate ya evam veda 6 tad āhur: yac chasyata āgneyam sasyata ushasyam sasyata air ndram: atha kasmād etad āsvinam ity ācakshata ity. Asvinau hi tad udajayatām, Asvināv āsnuvātām, yad Asvinā udajayatām Asvināv āsnuvātām, tasmād etad āsvinam ity ācakshate 7 'snute yad-yat kāmayate ya evam veda 8 24

1 Asvatarīrathenāgnir ājim adhāvat, tāsām prājamāno yonim akūlayat, tasmāt tā na vijāyante 2 gobhir aruņair Ushā ājim adhāvat, tasmād Ushasy āgatāyām aruņam ivaiva prabhāty, Ushaso rūpam 3 asvarathenendra adhāvat, tasmāt sa uccairghosha upabdimān kshatrasya rūpam, aindro hi sa 4 gardabharathenāsvinā udajayatām, Asvināv āsnuvātām, yad Asvinā udajayatām Asvināv āsnuvātām, tasmāt sa sritajavo dugdhadohah, sarveshām etarhi vāhanānām anāsishtho, retasas tv asya vīryam nāharatām, tasmāt sa dviretā vājī 5 tad āhuh: sapta sauryāni chandānsi sansed, yathaivagnevam yathoshasvam yathasvinam. sapta vai devalokāḥ,≪arveshu devalokeshu rādhnotīti 6 tattan nādritvam, trīnv eva sanset, trayo vā ime trivrito lokā, eshām eva lokānām abhijityai 7 tad āhur: ud u tyam jātavedasam iti sauryāņi pratipadveteti 8 tat-tan nādrityam, yathaiva gatvā kāshthām aparādhnuyāt, tādrik tat 9 sūryo no divas pātv ity etenaiva pratipadyeta. yathaiva gatvā kāshthām abhipadyeta, tādrik tad 10 ud u tyam jātavedasam iti dvitīyam sansati 11 citram devānām ud agād anīkam iti traishtubham, asau vāva citram devānām udeti, tasmād etac chańsati 12 namo mitrasya varuņasya cakshasa iti jāgatam, tad v āsīhpadam, āṣisbam evaitenāṣāsta ātmane ca yajamānāya ca [9] [3]

1 Tad āhuḥ: Sūryo nātiṣasyo, bṛihatī nātiṣasyā. yat Suryam atiṣańsed brahmavarcasam atipadyeta, yad bṛihatīm atisanset prānān atipadvetetī 2 ndra kratum na ā bharety aindram pragātham sansati 3 siks hā no asmin puruhūta vamani jīva jyotir asīmahīty 4 asau vāva jyotis, tena Sūryam nātisansati 5 yad u bārhatah pragāthas, tena brihatīm nātisansaty 6 abhi tvā sūra nonuma iti rāthamtarīm vonim sansati. rāthamtarena vai samdhināsvināva stuvate, tad vad rāthamtarīm vonim sansati, rathamtarasyaiva sayonitvāye7sānam asya jagatah svardrisam ity. asau vāva svardrik, tena Sūrvam nātisansati 8 vad u bārhatah pragāthas, tena brihatīm nātisarisati 9 bahayah süracakshasa iti maiträvarunam pragatham şansaty, ahar vai Mitro, rātrir Varuna, ubhe va esho 'horātre ārabhate, yo 'tirātram upaiti, tad yan maitrāvarun**a**m pragātham sansaty, ahorātrayor evainam tat pratishthāpayati 10 sūracakshasa iti, tena Sūryam nātisansati. yad u bārhatah pragāthas, tena. brihatīm nātisansati 11 mahī dyauh prithivī ca nas, te hi dyāvāprithivī visvasambhuveti dyāvāprithivīye sansati, dyāvāprithivī vai pratishthe: iyam eveha pratishthāsēv amutra. tad vad dyāvāprithivīye sansati, pratishthayor evainam tat pratishthāpayati 12 devo devī dharmanā sūryah sueir iti, tena Sūryam nātisaisati 13 yad u gāyatrī ca jagatī ca te dve brihatyau, tena brihatīm nātisansati 14 visvasva devī mricayasya janmano na yā roshāti na grabhad iti dvipadām sansati 15 citaidham uktham iti ha sma vā etad ācakshate yad etad āsvinam. Nirritir ha sma pāsiny upāste: yadaiva hotā paridhāsyaty, atha pāsān pratimokshyāmīti, tato vā etām Brihaspatir dvipadām apasyan; na yā roshāti na grabhad iti, tayā Nirrityāh pāsinyā adharācah pasan apasyat, tad yad etam dvipadam hots sansati, Nirrityā eva tat pāṣinyā adharācah pāṣān apāṣyati, svasty eva hotonmucyate sarvāyuh sarvāyutvāya 16 sarvam āyur eti ya evam veda 17 mricayasya janmana ityo asau vāva marcayatīva, tena Sūryam nātisansati 18 yad u dvipadā purushachandasam, sā sarvāni chandānsy abhyāptā: tena brihatīm nātisansati | 10 | 4 | ...

1 Brāhmanaspatyayā paridadhāti, brahma vai Brihaspatir, brahmany evainam tad antatah pratishthapayaty 2 evā pitre visvadevāya vrishna ity etayā paridadhyat prajakamah pasukamo 3 brihaspate supraja vīravanta iti, prajayā vai suprajā vīravān 4 vayam syāma patayo rayînām iti 5 prajāvān pasumān rayimān vīravān bhavati yatraiyam vidvān etayā paridadhāti 6 brihaspate ati, yad aryo arhād ity etayā paridadhyāt tejaskāmo brahmavarcasakāmo, 'tīva vānyān brahmavarcasam arhati 7 dyumad iti. dyumad iva vai brahmavareasam vibhātīti, vīva vai brahmavarcasam bhāti 8 yad dīdayac chavasa ritaprajāteti. dīdāveva vai brahmavarcasam 9 tad asmāsu dravinam dhehi citram iti. citram iva 'vai brahmayareasam 10 brahmayareasī brahmayasasī bhavati yatraivam vidvān etayā paridadhāti 11 tasmād evam vidvān etavaiva paridadhyād 12 brāhmanaspatyā, tena Sūryam nātisansati 13 vad u trishtubham trih sansati, sā sarvāni chandāńsy abhyāptā: tena brihatīm nātisańsati 14 gāyatryā ca trishtubhā ca vashatkuryād 15 brahma vai gāyatrī vīryam trishtub, brahmanaiva tad vīryam samdadhāti 16 brahmayarcasī brahmayasasī vīryavān bhavati yatraivam vidvān gāyatryā ca trishtubhā ca vashatkaroty 17 aşvinā vāyunā yuvam sudaksho.bhā pibatam asvineti 18 gāyatryā ca virājā ca vashatkuryād, brahma vai gāyatry annam virād, brahmanaiva tad annādyam samdadhāti 19 brahmayareasī brahmayaṣasī bhayati, brahmādyam annam atti yatraivam vidvān gāyatryā ca virājā ca vashatkaroti 20 tasmād evam vidvān gāyatrya caiva virājā ca vashatkuryāt: pra vām andhānsi madyāny asthur, ubhā pibatam asvinety etābhyām [11] 5

1 Caturyinsam etad ahar upayanty ārambhanīyam 2 etena vai samvatsaram ārabhanta, etena stomāns ea chaudānsi caitena sarvā devatā, anārabdham vai tac chando. 'nārabdhā sā devatā, yad etasminn ahani nārabhante. ārambhanīyasyārambhanīyatvam 3 caturvinsah stomo bhavati, tac caturvinsasya caturvinsatvam 4 caturvinsatir vā ardhamāsā, ardhamāsasa eva tat samvatsaram ārabhanta 5 ukthyo bhavati, pasavo vā ukthāni, pasūnām avaruddhyai 6 tasya pañcadasa stotrāni bhavanti, pañcadasa sastrāni: sa māso, māsasa eva tat samvatsaram ārabhante 7 tasva shashtiş ca trīni ca satāni stotrivās tāvanti samvatsara; syāhāny, ahassa eva tat samvatsaram ārabhante 8 'gnishtoma etad ahah syād, ity āhur, agnishtomo vai samvatsaro, na vā etad anyo gnishtomād ahar dādhāra na vivyāceti 9 sa yady agnishtomah syād, ashtācatvārinsās trayah pavamānāh syus caturvinsānītarāni stotrāni, tad u shashtiş caiva trīņi ca şatāni stotriyās, tāvanti samvatsarasyāhāny, ahassa eva tat samvatsaram ārabhanta 10 ukthya eva syāt, paṣusamṛiddho yajñaḥ, paṣusamṛiddhaṃ satraṃ. sarvāni caturvinsāni stotrāni, pratyakshād dhy etad ahas caturvinsam. tasmād ukthya eva syāt $\| |12 + \varepsilon \|$

1 Brihadrathamtare sāmanī bhavata, ete vai yajñasya nāvau sampāriņyau yad brihadrathamtare, tābhyām eva tat samvatsaram taranti 2 pādau vai brihadrathamtare sira etad ahaḥ, pādābhyām eva tac chriyam siro 'bhyāyanti 3 pakshau vai brihadrathamtare sira etad ahaḥ, pakshābhyām eva tac chriyam siro 'bhyāyuvate 4 te ubhe na samavasrijye, ya ubhe samavasrijeyur, yathaiva chinna naur bandhanāt tīramtīram richantā plavetaivam eva te satriņas tīram-tīram richantaḥ plaveran ya ubhe samavasrijeyus 5 tad yadi ra-

thamtaram avasrijeyur, brihataivobhe anavasrishte; atha yadi 'brihad avasrijeyū. rathamtarenaivobhe anavasrishte 6 yad vai rathamtaram tad vairūpam yad brihat tad vairājam, yad rathamtaram tac chākvaram yad brihat tad raivatam, evam ete ubhe anavasrishte bhavato 7 ye vā evam vidvānsa etad ahar upayanty, āptvā vai te 'haṣṣaḥ samvatsaram āptvārdhamāsaṣa āptvā māsaṣa āptvā stomānṣ ca chandānsi cāptvā sarvā devatās tapa eva tapyamānāḥ somapītham bhakshayantaḥ samvatsaram abhishunvanta āsate 8 ye vā ata ūrdhvam samvatsaram upayanti, gurum vai te bhāram abhinidadhate, sam vai gurur bhāraḥ ṣṛināty, atha ya enam parastāt karmabhir āptvāvastād upaiti, sa vai svasti samvatsarasya pāram aṣnute [13] 7

1 Yad vai caturvińsam, tan mahāvratam. brihaddivenātra hotā retah sincati, tad ado mahāvratīyenāhuā prajanayati, samvatsare-samvatsare vai retah siktam jāyate, tasmāt samānam brihaddivo nishkevalyam bhavaty, esha ha vā enam parastāt karmabhir āptvāvastād upaiti, ya evam vidvān etad ahar upaiti 2 svasti samvatsarasva pāram asnute ya evam veda 3 yo vai samvatsarasyavāram ca pāram ca veda, sa vai svasti samvatsarasya pāram aşnute. 'tirātro vā asya prāyanīyo 'vāram, udayanīyah pāram 4 svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda 5 yo vai samvatsarasyāvarodhanam codrodhanam ca veda, sa vai svasti samvatsarasya pāram asnute. 'tirātro vā asya prāyanīyo 'varodhanam, udayanīya udrodhanam 6 svasti samvatsarasya pāram aşnute ya evam veda 7 yo vai samvatsarasya prānodānau veda, sa vai svasti samvatsarasva pāram asnute. tirātro vā asya prāyaṇīyaḥ prāṇa, udāna udayanīyaḥ 8 svasti saṃvatsarasya pāram asnute ya evam veda ya evam veda | 14 | 8 |

> Iti caturthapañcıkāyām dvitīyo dhyāyah. Iti saptadaṣādhyāye shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Jyotir gaur āyur iti stomebhir yanty, ayam vai loko iyotir, antariksham gaur, asau loka āyuh 2 sa eyaisha uttaras tryaho 3 jyotir gaur āyur iti trīny ahāni, gaur āyur jvotir iti trīny 4 ayam vai loko jyotir asau loko jyotis, te ete jyotishī ubhayatah samlokete 5 tenaitenobhayatojyotishā shalahena vanti, tad vad etenobhavatojyotishā shalahena yanty, anayor eva tal lokayor ubhayatah pratitishthanto yanty, asmins ca loke 'mushmins cobhayoh 6 pariyad vā etad devacakram yad abhiplayah shalahas, tasya yav abhito 'gnishtomau tau pradhī, ye catvaro madhya ukthyās tan nabhyam 7 gachati vai vartamānena yatra kāmayate, tat svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda 8 yo vai tad veda vat prathamah shalahah sa vai svasti samvatsarasya pāram asnute, yas tad veda yad dvitīyo, yas tad veda yat tritîyo, yas tad veda yac caturtho, yas tad veda vat pañcamah 15 [1]

1 Prathamam shalaham upayanti, shal ahani bhayanti. shad vā ritava, ritusa eva tat samvatsaram āpnuvanty, ritusah samvatsare pratitishthanto yanti 2 dvitīyam shalaham upayanti, dvādasāhāni bhavanti. dvādasa vai māsā, māsasa eva tat samvatsaram āpnuvanti, māsasah samvatsare pratitishthanto yanti 3 tritiyam shalaham upayanty, ashtadasāhāni bhavanti tāni dvedhā, navānyāni navānyāni. nava vai prānā nava svargā lokāh, prānans caiva tat svargāns ca lokān āpnuvanti, prāneshu caiva tat svargeshu ca lokeshu pratitishthanto yanti 4 caturtham shalaham upayanti, caturvińsatir abāni bhavanti, caturvińsatir vā ardhamāsā, ardhamāsasa eva tat samvatsaram āpnuvantv, ardhamāsasah samvatsare pratitishthanto yanti 5 pañcamam shalaham upayanti, trinsad ahāni bhayanti. trinsadaksharā vai virād, virāl annādyam, virājam eva tan māsi-masy abhisampādayanto yanty 6 annādyakamaḥ khalu vai satram āsata. tad yad virājam māsi-māsy abhisampādayanto yanty, annādyam, eva tan māsi-māsy avarundhānā yanty asmai ca lokāyāmushmai cobhābhyām | 16 | 2 |

1 Gavām ayanena yanti, gāvo vā Āditvā, Āditvānām eva tad ayanena yanti 2 gāvo vai satram āsata saphāñ chringani sishasatyas, tasam dasame masi saphah sringany ajāyanta, tā abruvan: yasmai kāmāvādīkshāmahy āpāma tam, uttishthāmeti. tā yā udatishthans, tā etāh sringinyo 3 'tha yāḥ samāpayishyāmaḥ samvatsaram ity āsata, tāsām asraddhayā sringāni prāvartanta, tā etās tūparā. ūrjam tv asunvans, tasmād u tāh sarvān ritūn prāptvottaram uttishthanty, urjam hy asunyan, sarvasya vai gavah premanam sarvasya cārutām gatāh 4 sarvasya premāņam sarvasya carutam gachati ya evam vedā 5 dityas ca ha vā Angirasas ea svarge loke 'spardhauta: vayam pūrva eshyāmo vayam iti, te hāditvāh pūrve svargam lokam jagmuh, pascevāngirasah shashtyām vā varsheshu 6 yathā vā prāyaņīyo 'tirātras caturvinsa ukthyah sarve 'bhiplavāh shalahā ākshyanty anyāny ahāni, tad Ādityānām ayanam 7 prāyanīyo 'tirātras caturvinsa ukthyah sarve prishthyāh shalahā ākshyanty anyāny ahāni, tad Angirasām ayanam 8 sā yathā srutir anjasāvany evam abhiplayah shalahah syargasya lokasyātha •yathā mahāpathah paryāna evam prishthyah shalahah syargasya lokasya, tad yad dbhabhyam yanty, ubhābhyām vai yan na rishyaty, ubhayoh kāmayor upaptyai yaş cābhiplave shalahe yaş ca prishthye h 17 % 16

1 Ekavinsam etad ahar upayanti vishuvantam madhye samvatsarasyai2tena vai devä ekavinsenädityam svargaya lokäyodayachan 3 sa esha ita ekavinsas 4 tasya dasävastäd ahani diväkirtyasya bhavanti dasa parastän, madhya esha ekavinsa ubhayato viräji pratishthita, ubhayato hi vä esha viräji pratishthitas, tasmäd esho 'ntaremänl lokän yan na

vyathate 5 tasya vai devā Ādityasya svargāl lokād avapātād abibhayus, tam tribhih svargair lokair avastāt pratyuttabhnuvan. stomā vai trayah svargā lokās, tasya parāco 'tipātād abibhayus, tam tribhih svargair lokaih parastāt pratyastablmuvan, stomā vai travah svargā lokās, tat travo 'vastāt saptadasā bhavanti travah parastān, madhya esha ekayinsa ubhayatah syarasāmabhir dhrita, ubhayato hi vā esha svarasāmabhir dhritas, tasmād esho 'ntaremānl lokān yan na vyathate 6 tasya vai devā Ādityasya svargāl lokād avapātād abibhayus, tam paramaih svargair lokair avastāt pratvuttabhnuvan, stomā vai paramāh svargā lokās. tasva parāco 'tipātād abibhavus, tam paramaih svargair lokaih parastāt pratvastabhnuvan, stomā vai paramāh svas rgā lokās, tat trayo 'vastāt saptadasā bhavanti trayah parastāt, te dvau-dvau sampadya trayas catustrinsā bhavanti. catustrinso vai stomānām uttamas, teshu vā esha otad. adhyāhitas tapati, teshu hi vā esha etad adhyāhitas tapati 7 sa vā esha uttaro 'smāt sarvasmād bhūtād bhavishvatah, sarvam evedam atirocate vad idam kimcottaro bhavati 8 yasmad uttaro bubhūshati tasmād uttaro bhavati ya evam veda | 18 | 4 |

1 Svarasāmna upayantīme vai lokāḥ svarasāmāna, imān vai lokān svarasāmabhir aspriņvans, tat svarasāmnām svarasāmatvam, tad vat svarasāmna upayanty, eshv evainam tal lokeshv ābhajanti 2 teshām vai devāḥ saptadaṣānām pravlayād abibhayuḥ; samā iva vai stomā avigūļhā iveme ha na pravliyerann iti, tān sarvaiḥ stomair avastāt paryārshan sarvaiḥ prishṭhaiḥ parastāt, tad yad abhijit sarvastomo 'vastād bhavati viṣvajit sarvaprishṭhaḥ parastāt, tat saptadaṣān ubhayataḥ paryrishanti dhṛityā apravlayāya 3 tasya vai deva Ādityasya svargal lokād avapātād abibhayus, tam pañeabhī raṣmibhir udavayan, rasmayo vai

divākīrtyāni: mahādivākīrtyam prishtham bhavati, vikarnam brahmasāma, bhāsam agnishtomasāmobhe brihadrathamtare pavamānayor bhavatas. tad Ādityam pañcabhī rasmibhir udvayanti dhrityā anavapātāyo4dita Āditye prātaranuvākam anubrūyāt, sarvam hy evaitad ahar divākīrtyam bhavati 5 sauryam pasum anyangasvetam savanīyasyopālambhyam ālabheran. sūryadevatyam hy etad ahar 6 ekavinsatim sāmidhenīr anubrūyāt, pratyakshād dhy etad ahar ekavinsam 7 ekapancāsatam dvipancāsatam vā sastvā madhye nividam dadhāti, tāvatīr uttarāh sansati, satāyur vai purushah satavīryah satendriya, āyushy evainam tad vīrya indriye dadhāti | 19 | 5 |

1 Dürohanam rohati, svargo vai loko dürohanam 2 syargam eva tal lokam rohati ya evam veda 3 yad eva dūrohanā3m | asau vai dūroho yo 'sau tapati, kaseid vā atra gachati, sa yad dürohanam rohaty, etam eva tad rohati 4 hańsavatyā rohati 5 hańsah sucishad ity, esha vai hansah sucishad 6 yasur antarikshad ity. esha vai yasur antarikshasad 7 dbotā vedishad ity, esha vai hotā vedishad 8 atithir duronasad ity, esha vā atithir duronasan 9 nrishad ity, esha vai nrishad 10 varasad ity. esha vai varasad. varam vā etat sadmanām yasminn esha āsannas tapatv 11 ritas ad ity, esha vai satyasad 12 vyomasad ity, esha vai vyomasad, vyoma va etat sadmanam yasminn esha āsannas tapaty 13 abjā ity, esha vā abjā. adbhyo vā eshā prātar udety, apah sāyam pravisati 14 gojā ity, esha vai gojā 15 ritajā ity, esha vai satyajā 16 adrijā ity, esha vā adrijā 17 ritam ity, esha vai satyam 18 esha etāni sarvāny, eshā ha vā asya chandassu pratyakshatamād iya rūpam 19 tasmād yatra kva ca dūrohaņam rohed, dhansavatyaiva rohet 20 tārkshye svargakāmasya rohet 21 Tārkshyo ha vā etam pūrvo

'dhvānam aid, yatrādo gāyatrī suparno bhūtvā somam āharat, tad yathā kshetrajñam adhvanah puraetāram kurvīta, tādrik tad yad eva tārkshye. 'yam vai Tārkshyo yo 'yam pavata, esha svargasya lokasyābhivolhā 22 tyam ū shu vājinam devajūtam ity, esha vai vājī devajūtah 23 sahāvānam tarutāram rathānām itv. esha vai sahāvāns tarutaisha hīmānl lokān sadyas taraty 24 arisktanemim pritanājam āsum ity, esha vā arishtanemih pritanājid āsuh 25 svastava iti svastitām āsāste 26 tārkshvam ihā huvemeti hvayaty evainam etad 27 indrasyeva rātim ājohuvānāh svastaya iti svastitām evāsāste 28 nāvam ivā ruhemeti, sam evainam etad adhirohati svargasya lokasya samashtyai sampattyai samgatyā 29 urvī na prithvī bahule gabhīre mā vām etau mā paretau rishāmetīme evaitad anumantravata ā ca parā ca meshyan 30 sadyas cid yah savasā na. nca krishtih sūrya iva jyotishāpas tatāneti pratyaksham sūryam abhivadati 31 sahasra sāh satasā asva ranhir na smā varante yuvatim na saryām ity āsisham evaitenāṣāsta ātmane ca yajamānebhyas ca [20] 6 [

1 Āhūya dūrohaṇaṃ rohati, svargo vai loko dūrohaṇaṃ. vāg āhāvo, brahma vai vāk, sa yad āhvayate, tad brahmaṇāhāvena svargaṃ lokaṃ rohati 2 sa pacchaḥ prathamaṃ rohatīmaṃ tal lokam āpnoty, athārdharcaṣo 'ntarikshaṃ tad āpnoty, atha tripadyāmuṃ tal lokam āpnoty, atha kevalyā tad etasmin pratitishṭhati ya esha tapati 3 tripadyā pratyavarohati yathā ṣākhāṃ dhārayamāṇas, tad amushminl loke pratitishṭhaty; ardharcaṣo 'ntarikshe, paccho 'sminl loka, āptvaiva tat svargaṃ lokaṃ yajamānā asminl loke pratitishṭhanty 4 atha ya ekakāmāḥ syuḥ svargaḥkāmāḥ, parāñcam eva teshāṃ rohet, te jayeyur haiva svargaṃ lokaṃ 5 na tv evāsminl loke jyog iva vaseyur 6 mithunāni

sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai paṣavaḥ paṣavaṣ•chandāṅsi, paṣūnām avaruddhyai $\{21 \| \tau \|$

1 Yathā vai purusha evam vishuvāns, tasva yathā dakshino 'rdha evam pūrvo 'rdho vishuvato, vathottaro 'rdha evam uttaro 'rdho vishuvatas, tasmād uttara itv ācakshate. prabāhuk satah sira eva vishuvān, bidalasamhita iva vai purashas, tad dhāpi syūmeva madhye sīrshno vijnāyate 2 tad āhur: vishuvaty evaitad ahah sansed, vishuvān vā etad ukthānām uktham, vishuvān vishuvān iti ha vishuvanto bhavanti sreshthatām asnuvata iti 3 tat-tan nādrityam. samvatsara eva sansed, reto va etat samvatsaram dadhato yanti 4 yani vai pura samvatsarad retansi jayante yani paneamāsyāni yāni shanmāsyāni, srīvyanti vai tani, na vai tair bhuñjate 5 'tha yāny eva dasamāsyāni jāyante yāni sāmvatsarikāni, tair bhuñjate. tasmāt samvatsara evaitad ahah sanset 6 samvatsaro hy etad ahar apnoti, samvatsaram hy etad ahar apnuvanty, esha ha vai samvatsarena pāpmānam apahata esha vishuvatā,ngebhyo haiya māsaih pāpmānam apahate, sīrshno vishuvatā7pa samvatsarena pāpmānam hate 'pa vishuvatā ya evam veda 8 vaisvakarmanam rishabham sayaniyasyopālambhyam ālabheran dvirūpam ubhavata etam mahāvratīye 'banī 9 ndro vai Vritram hatvā visvakarmābhavat, Prajāpatih prajāh srishtvā visvakarmābhavat. samvatsaro visvakarmendram eva tadātmānam Prajāpatim samvatsaram visvakarmānam āpnuvantīndra eva tadātmani Prajāpatau samvatsare visvakarmany antatah pratitishthanti. pratitishthati ya evam veda ya evam veda | 22 | 8 |

Iti caturthapañcikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ.

Ity ashţādaṣe 'dhyāye 'shţamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Prajāpatir akāmayata: prajāyeya bhūyān syām iti. sa tapo 'tapyata, sa tapas taptvemam dvādaṣāham apasyad

ātmana evāngeshu ca prāneshu ca. tam ātmana evāngebhyas ca prānebhyas ca dvādasadhā niramimīta, tam āharat, tenāvajata, tato vai so 'bhavad ātmanā, pra prajayā pasubhir ajāvata 2 bhavatv ātmanā, pra prajavā pasubhir jāyate ya evam veda 3 so kāmayata: kātham nu gāyatryā sarvato dvādasāham paribhūya sarvām riddhim ridhnuyām iti, tam vai tejasaiva purastāt parvabhavac chandobhiromadhyato 'ksharair uparishtād, gāyatryā sarvato dyādasāham paribhūya sarvām riddhim ārdhnot 4 sarvām riddhim ridhnoti ya evam veda 5 yo vai gayatrim pakshinim cakshushmatīm įvotishmatīm bhā-vatīm veda, gavatrvā pakshinvā cakshushmatyā jyotishmatyā bhāsvatyā svargam lokam ety. eshā vai gāyatrī pakshinī cakshushmatī jyotishmatī bhāsvatī vad dvādasahas, tasya yāv abbito 'tirātrau tau pakshau, vāv antarāgnishtomau te cakshushī, ye 'shtau madhva ukthyāh sa ātmā 6 gāyatryā pakshinyā cakshushma. tyā įvotishmatyā bhāsvatyā svargam lokam eti ya evam. veda + 23 [14]

1 Trayas ca vā ete tryahā ā daņamam ahar ā dvāv atirātrau yad dvādaṣāho 2 dvādaṣāhāni dīkshito bhavati, yajñiya eva tair bhavati 3 dvādaṣā rātrīr upasada upaiti, ṣarīram eva tābhir dhūnute 4 dvādaṣāham prasuto 5 bhūtvā ṣarīram dhūtvā ṣuddhah pūto devatā apyeti ya evam veda 6 shaṭṭriṅṣadaho vā esha yad dvādaṣāhah, shaṭṭriṅṣadaksharā vai bṛihatī, bṛihatyā vā etad ayanam yad dvādaṣāho, bṛihatyā vai devā imāṅl lokān āṣnuvata, te vai daṣabhir evāksharair imam lokam āṣnuvata daṣabhir antariksham daṣabhir divam caturbhiṣ catasro diṣo, dvābhyām evāsminl loke pratyatishṭhan 7 pratitishṭhati ya evam veda 8 tad āhur; yad anyāni chandāṅsi varshīyaṅsi bhūṛo ksharatarāny, atha kasmād etām bṛihatīty acakshata ity 9 etayā hi devā imāṅl lokān aṣnuvata, te vai daṣabhir evāksharair

imam lokam āṣnuvata daṣabhir antariksham daṣabhir divam caturbhiṣ catasro diṣo, dvābhyām evāsmińl loke pratyatishṭhaṅs. tasmād etām bṛihatīty•ācakshate 10 'ṣnute yadyat kāmayate ya•evam veda "24 || 2 ||

1 Prajāpatiyajňo vā esha yad dvādasāhah. Prajāpatir vā etenāgre 'yajata dvādasāhena. so 'bravīd ritūns ca māsāns ca: yājayata mā dvādasāheneti, tam dīkshayitvānapakramam gamayitvābruvan: dehi nu no tha tvā yājayishyāma iti. tebhya isham ūrjam prāyachat, saishorg ritushu ca māseshu ca nihitā. dadatam vai te tam ayājayais, tasmād dadad yājyah, pratigrilmanto vai te tam ayājayans, tasmāt pratigrihnatā yājyam 2 ubhaye rādhnuvanti ya eyam vidvānso yajante ca yājayanti ca 3 te vā ima ritavas ca māsās ca gurava ivāmanyanta dvādasāhe pratigrihya, te bruvan Prajāpatim: yājaya no dvādasāheneti, sa tathety abrayīt, te vai dīkshadhvam iti te pūrvapakshāh pūrve 'dīkshanta, te pāpmānam apāhata. tasmāt te diveva, diveva by apahatapāpmāno. 'parapakshā apare dīkshanta. te natarām pāpmānam apāhatu, tasmāt te tama iva, tama iva hy anapahatapāpmānas, tasmād evam vidvān dīkshamāneshu pūrvah-pūrva eva didīkshishetā 4 pa pāpmānam hate ya evam veda 5 sa vā ayam Prajāpatih samvatsara ritushu ca māseshu ca pratyatishthat, te vā ima ritavas ca māsās ea Prajāpatāv eva samvatsare pratyatishthaus, ta ete 'nyonyasmin pratishthitā, evam ha vāva sa ritviji pratitishthati yo dvādasāhena yajate, tasmād āhur; na pāpah purusho yājyo dvādaṣāhena, ned ayam mayi pratitishthād iti 6 jyeshthayajño vā esha yad dvādaṣāhaḥ, sa vai devānām jyeshtho ya etenāgre yajata sreshthavajño vā esha yad dvādasāhab, sa vai devānām sreshtho ya etenāgre 'yajata 7 jyeshthah sreshtho yajeta, kalyānīha samā bhavati. na pāpali purusho yājyo dvādasāhena, ned ayam mayi pratitishṭhād itī8ndrāya vai devā jyaishṭhyāya ṣraishṭhyāya nātishṭhanta, so 'bravīd Bṛihaspatiṃ: yājaya mā dvādaṣāheneti. tam• ayājayat, •tato vai tasmai devā jyaishṭhyāya ṣraishṭhyāyāṭishṭhanta 9 tishṭhante 'smai' svā jyaishṭhyāya ṣraishṭhyāya, sam asmin svāḥ ṣreshṭhatāyāṃ jānate ya evaṃ vedo10rdhvo vai prathamas ṭryahas, tiryañ madhyamo, 'rvāñ uttamaḥ. sa yad ūrdhvaḥ prathamas ṭryahas, tasmād ayam agnir ūrdhva uddīpyata, ūrdhvā hy etasya dig. yat tiryañ madhyamas, tasmād ayaṃ vāyus tiryañ pavate. tiraṣcīr āpo vahanti; tiraṣcī hy etasya dig. yad arvāñ uttamas. tasmād asāv arvāñ tapaty, arvān varshaty, arvāñei nakshatrāny: arvācī hy etasya dik. samyañco vā ime lokāḥ, samyañca ete tryahāḥ 11 samyañco 'smā ime lokāḥ ṣriyai dīdyati ya evaṃ veda || 25 || 3 ||

1 Dīkshā vai devebhyo 'pākrāmat, tām vāsantikābhyām māsābhyām anvayuñjata, tām vāsantikābhyām māsābhyām nodāpnuvans, tām graishmābhyām tām vārshikābhyām tām sāradābhyām tām haimantikābhyām māsabhyām anvayunjata, tam haimantikabhyam masabhyam nodapnuvans. tām saisirābhyām māsābhyām anvavunjata, tām saisirābhyām māsābhyām āpnuvann 2 āpnoti yam īpsati, nainam dvishann āpnoti, ya evam veda 3 tasmād yam satriyā dīkshopanamed, etayor eva saisirayor māsayor āgatayor dīksheta. sākshād eva tad dīkshāvām āgatāyām dīkshate. pratyakshād dīkshām parigrihnāti, tasmād etayor eva saisirayor māsayor āgatayor ye caiva grāmyāh pasavo ye cāranyā animānam eva tat parushimānam niyanti, dīkshārūpam eva tad upaniplavante 4 sa purastād dīkshāyāh prājäpatyam pasum ālabhate 5 tasya saptadasa sāmidhenīr saptadaso vai Prajāpatih, Prajāpater āptyai anubrūvāt. 6 tasyāpriyo jāmadagnyo bhavanti 7 tad ahur: yad anyeshu paşushu yatharishy āpriyo bhavanty, atha kasmād asmin sarveshām jāmadagnya eveti 8 sarvarūpā vai jāmadagnyaḥ sarvasamriddhāh, sarvarūpa esha paşuḥ sarvasamriddhas, tad yaj jāmadagnyo bhavanti, sarvarūpatāyai sarvasamriddhyai 9 tasya vāyavyaḥ paṣupuroļāṣo bhavati 10 tad āhur: yad anyadevatya uta paṣur bhavaty, atha kasmād vāyavyaḥ paṣupuroļāṣaḥ kriyata iti 11 Prajāpatir vai yajňo, yajňasyāyātayāmatāyā iti brūyād, yad u vāyavyas, tena Prajāpater naiti, Vāyur hy eva Prajāpatis 12 tad uktam rishinā: pavamānaḥ prajāpatir iti 13 satram u cet, saṃnyupyāgnīn yajeran, sarve dīksheran, sarve sunuyur, vasantam abhyudavasyaty, ūrg vai vasanta, isham eva tad ūrjam abhyudavasyati il 26 4 4 il

1 Chandāńsi vā anyonyasyāyatanam abhyadhyāyan. gāyatrī trishtubhas ca jagatyai cāyatanam abhyadhyayat, trishtub gāyatryai ca jagatyai ca, jagatī gāyatryai ca trishtubhas ca. tato vā etam Prajāpatir vyūļhachandasam dvādasāham apasyat, tam āharat, tenāyajata, tena sa saryān kāmāns chandānsy agamayat 2 sarvān kāmān gachati va evam veda 3 chandānsi vyūhaty ayātayāmatāyai 4 chandānsy eva vyūhati, tad yathādo 'svair vānaludbhir vānvair-anvair asrāntatarair-asrāntatarair upavimokam yānty, evam evaita. chandobhir anyair-anyair asrāntatarair-asrāntatarair upavimokam svargam lokam yanti yac chandansi vyūhatī5 mau vai lokau sahāstām, tau vyaitām, nāvarshan, na samatapat, te pañcajanā na samajānata. tau devāḥ samanavans, tau samyantāv etam devavivāham vyavahetām. rathamtarenaiveyam amūm jinvati, brihatāsāv imām 6 naudhasenaiveyam amum jinvati, svaitenāsāv imām. dhumenaiveyam amūm jinvati, vrishtyāsāv imām, devayajanam eveyam amushyām adadhāt, pasūn asāv asyām 7 etad vā iyam amushyām devayajanam adadhād yad etac candramasi kṛishṇam iva 8 tasmād āpūryamāṇapaksheshu yajanta etad evopepsanta 9 ūshān asāv asyāṇ, tad dhāpi Turaḥ Kāvasheya uvācoshaḥ posho Janamejayaketi, tasmād dhāpy etarhi gavyam mīmāṅsamānāḥ pṛichantii santi tatroshā'āḥ iti ūsho hi posho, 'sau vai loka imaṃ lokam abhiparyāvartata 10 tato vai dyāvāpṛithivī abhavatāṃ, na dyāvāntarikshān nāntarikshād bhūmih 27 5

1 Brihae ca vā idam agre rathamtaram castām, vāk ca vai tan manas cāstām, vag vai rathamtaram mano brihat, tad brihat pūrvam sasrijānam rathamtaram atvamanyata, tad rathamtaram garbham adhatta, tad vairūpam asrijata 2 te dve bhūtvā rathamtaram ca vairūjam ca brihad atyamanyetām, tad brihad garbham adhatta, tad vairājam asrijata 3 te dve bhūtvā brihac ca vairājam ca rathamtaram ca vairūpam cātyamanyetām, tad rathamtaram garbham adhatta, tac chākvaram asrijata 4 tāni trīni bhētvā rathamtaram ca vairūpam ca sākvaram ca bribac ca vairājam cātyamanyanta, tad brihad garbham adhatta, tad raivatam asrijata 5 tāni trīny anvāni trīny anvāni shat prishthāny āsans 6 tāni ha tarbi trīni chandānsi shat prishthāni nodāpnuvan, sā gāyatrī garbham adhatta, sānushtubham asrijata, trishtub garbham adhatta, sā pañktim asrijata. jagatī garbham adhatta, sātichandasam asrijata, tāni trīny anvāni trīny anvāni shat chandānsy āsan shat prishthāni. tāni tathākalpanta, kalpate yajňo 'pi 7 tasyai janatāvai kalpate yatraiyam etam chandasam ca prishthānām ca kliptim vidvān dīkshate dikshate + 28 6

> Iti caturthapañcikayan caturtho `dhyayaḥ. Ity ekonaviñṣãdhyāye shashṭhaḥ khauḍah.

1 Agnir vai devatā prathamam ahar vahati, trivrit stomo rathamtaram sāma gayatrī chando 2 yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti

ya evam veda 3 yad vā eti ca preti ca. tat prathamasyahno rūpam, yad yaktavad yad rathavad yad asumad yat pibavad, yat prathame pade devatā nirucyate, yad ayam loko 'bhyudito, yad rāthamtaram yad gāyatram yat karishvad: etāni vai prathamasvāhno rūpāny 4 upapravanto adhvaram iti prathamasyahna ajyam bhavati 5 preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 6 vāyav ā yāhi darsateti praŭgam, eti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 7ā tvā ratham yathotaya, idam vaso sutam andha iti marutvatīyasya pratipadanucarau, rathavac ca pibavac ca prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 8 indra nedīva ed ihītīndranihavah pragāthah, prathame pade devatā nirueyate, prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 9 praitu brahmanas patir iti brahmanaspatyah, preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 10 agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apa iti dhayyah. prathameshu padeshu devatā nirucyante, prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 11 pra va indrāya brihata iti marutvatīyah pragāthah, preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 12 ā yātv indro 'vasa upa na iti sūktam, eti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 13 abhi tvā sūra nonumo, 'bhi tvā pūrvapītaya iti rathamtaram prishtham bhavati. rāthamtare 'hani prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 14 yad vāvāna purutamam purāshāl iti dhāyy,ā vritrahendro nāmāny aprā ity, eti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 15 pibā sutasya rasina iti sāmapragāthah pibavān prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 16 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyam purastāt sūktasya sansati, svastvayanam vai tārkshyah, svastitāvai 17 svastyayanam eva tat kurute, svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda [29] 1]

1 A na indro dūrad a na āsād iti sūktam, eti pra-

thame 'hani prathamasyāhno rūpam 2 sampātau bhavato nishkevalvamarutvatīvayor nividdhāne. Vāmadevo vā imānl lokān apasyat, tān sampātaih samapatad, yat sampātaih samapatat, tat sampātānām sampātatvam. tad yat sampātau prathame 'hani sansati, svargasya lokasya samashtyai sampattyai samgatyai 3 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau, rāthamtare 'hani prathame 'hani prathamasyahno rupam 4 yunjate mana uta yunjate dhiya iti savitram yuktavat prathame 'hani prathamasvāhno rūpam 5 pra dyāvā yajňaih prithivī ritāvridheti dyāvāprithivīyam. preti prathame 'hani prathamasyahno rupam 6 iheha vo manasā bandhutā nara ity ārbhavam, yad vā eti ca preti ca, tat prathamasvāhno rūpam, tad yat preti sarvam abhavishyat, praishyann evāsmāl lokād yajamānā iti. 'tad yad iheha vo manasā bandhutā nara ity ārbhavam prathame 'hani sansaty, ayam vai loka ihehāsminn evaināns tal loke ramayati 7 devān huve brihacchravasah svastava iti vaisvadevam, prathame pade devatā nirucyante, prathame hani prathamasyāhno rūpam 8 mahāntam vä ete 'dhvänam eshvanto bhavanti, ye samvatsaram vā dvādasāham vāsate, tad yad devān huve brihacchravasah svastaya iti vaisvadevam prathame 'hani sansati, svastitāyai 9 svastyayanam eva tat kurute, svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda yeshām caivam vidvan etad dhotā devān huve brihacchravasah svastaya iti vaisvadevam prathame 'hani sansati 10 yaisvānarāya prithupājase vipa ity āgnimārutasya pratipat. prathame pade devatā nirucyate, prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 11 pratvakshaso pratavaso virapsina iti mārutam, preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 12 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyām purastāt süktasya sansati. svastyayanam vai jātavedasyāḥ, svastitāyai 13 svastyayanam eva tat kurute, svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda 14 prā tavyasīm navyasīm dhītim agnaya iti jātavedasyam, preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 15 samānam āgnimārutam bhavati yac cāgnishtome, yad vai yajāe samānam kriyate, tat prajā anusamananti, tasmāt samānam āgnimārutam bhavati #30 h 2 "

1 Indro vai devatā dvitīvam ahar valiati, pañcadasah stomo brihat sāma trishtup chando 2 yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti va evam veda 3 yad vai neti na preti yat sthitam, tad dvitīyasyābno rūpam, yad ūrdhvavad yat prativad vad antarvad yad vrishanvad yad vridhanvad, yan madhyame pade devatā nirdeyate, yad antariksham abhyuditam, yad barhatam yat traishtubham yat kurvad: etāni vai dvitīvasvāhno rūpāny, 4 agnim dūtam vrinīmaha iti dvitīyasyāhna ājyam bhavati. kurvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 5 vāyo ye te sahasrina iti pratigam, sutah soma ritāvridheti vridhanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 6 visvānarasya vas patim, indra it somapā eka iti marutvatīvasya pratipadanucarau, vridhanvae cantarvae ca dvitīve 'hani dvitīyasvāhno rūpam 7 indra nedīya ed ihīty acyutah pragātha, ut tishtha brahmanas pata iti brāhmanaspatva ūrdhvavān dvitīye hani dvitīyasyāhno rūpam 8 agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apa iti dhāyyā acyutā 9 brihad indrāya gāvateti marutvatīvah pragātho, yena jyotir ajanayann ritavridha iti vridhanyān dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam •10 indra somam somapate pibemam iti sūktam, sajoshā rudrais tripad ā vrishasveti vrishanvad dvitiye 'hani dvitiyasyāhno rūpam 11 tvām id dhi

havāmahe, tvam hy ehi cerava iti brihatprishtham bhavati. bārhate 'hani dvitīve 'hani dvitīvasyāhno rūpam 12 yad vāvāneti dhāyyācyuto 13 bhayam spi'navac ca na iti sāmapragātho, yac cedam adya yad u ca hya āsīd iti bārhate 'hani dvitīve 'hani dvitīvasyāhno rūpam 14 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutaḥ [[31]] [3]

1 Yā ta ūtir avamā vā parameti sūktam, jahi vrishnyāni krinuhī parāca iti vrishanvad dvitīye 'hani dvitīvasvāhno rūpam 2 visvo devasva netus, tat savitur varenyam, ā visvadevam satpatim iti vaisvadevasya pratipadanucarau. bārhate 'hani dvitīye 'hani dvitíyasyāhno rūpam 3 ud u shya devah savitā hiranyayeti savitram urdhvavad dvitiye 'hani dvitiyasyahno rūpam 4 te hi dyāvāprithivī visvasambhaveti dyāvāprithivīyam, sujanmanī dhishane antar īvæta ity antarvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 5 takshan ratham suvritam vidmanāpasa ity ārbhavam, takshan harī indravāhā vrishangasū iti vrishanvad dvitīye 'hani dvitīyasvāhno rūpam 6 yajñasya vo rathvam vispatim visām iti vaisvadevam, vrishā ketur yajato dyam asayateti vrishanvad dvitiye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 7 tad u sāryātam. Angiraso vai svargāya lokāva satram āsata, te ha sma dvitīyam-dvitīyam evāhar āgatya muhyanti. tān vā etac Chāryāto Mānavo dvitīye 'hani sūktam aşansayat, tato vai te pra yajnam ajānan pra svargam lokam, tad yad etat sūktam dvitīve 'hani sansati, yajnasya prajnatyai svargasya lokasyanukhyātyai 8 prikshasya vrishno arushasya nū saha ity āgnimārutasya pratipad. vrishanvad dvitīve 'heni dvitīyasyāhno rūpam 9 vrishne sardhāya sumakhāya vedhasa iti mārutam, vrishanvad dvitīve

'hani dvitīyasyāhno rūpam 10 jā tavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 11 yajnena vardhata jā tavedasam iti jā tavedasyam, vridhanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam ahno rūpam 32 4 j

Iti caturthapaūcikāyām paūcamo 'dhyāyaḥ. Iti vinṣādhyāye caturthaḥ khaṇḍaḥ.

1 Vișve vai devă devatăs tritivam ahar vahanti, saptadaşah stomo vairūpam sāma jagatī chando 2 yathādevatam enena yathastomam yathasama yathachandasam radbuoti ya evam veda 3 yad vai samānodarkam, tat tritīvasyāhno rūpam, yad asvavad yad antavad yat punarāvrittam yat punarninrittam yad ratavad vat paryastavad yat trivad yad antarūpam, yad uttame pade devatā nirucyate, yad asau loko 'bhyudito, yad vairūpam yaj jāgatam yat kritam: etāni vai tritīyasyāhno rūpāni 4 yukshvā hi devahūtamān asvān agne rathīr iveti tritīvasvāhna ājvam bhavati 5 devā vai tritīvenāhnā svargam lokam āyans. tān asurā rakshāńsy anyayārayanta, te: virūpā bhayata virtipā bhavateti bhavanta ayańs, te yad: virūpā bhavata virūpā bhavateti bhavanta āyans, tad vairūpam sāmābhavat, tad vairūpasya vairūpatvam 6 virūpah pāpmanā bhūtvā pāpmānam apahate ya evam veda 7 tan ha smanv evagachanti, sam eva srijvante, tān asvā bhūtvā padbhir apāghnata. yad asvā bhūtvā padbhir apāghnata, tad asvānām asvatvam 8 asnute yad-yat kāmayate ya evam veda 9 tasmād asvah pasūnām javishthas, tasmād asvah pratyan padā hinasty 10 apa päpmānam hate ya evam veda 11 tasmād etad aşvavad ajyam bhavati, tritiye 'bani tritiyasyahno rupam 12 vāyav a yahi vitaye, vāyo yāhi siva diva, indras ca vāvav eshām sutānām, a mitre varune vayam, asvinav eha gachatam, a yāhy adribhih sutam, sajūr visvebhir devebhir, uta nah priva priyāsv ity aushniham praŭgam, samanodarkam tritīve 'hani tritiyasyahno rupam 13 tam-tam id rādhase mahe.

traya indrasya somā iti marutvatīyasya pratipadanucarau. ninrittavat trivat tritīve 'hani tritīvasyāhno rūpam 14 indra nedīya ed ihīty acyutah pragāthah, pra nūnam brahmanas patir iti brāhmanaspatyo ninrittavāns tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 15 agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apa iti dhāyyā acyutā 16 nakih sudaso ratham pary asa na riramad iti marutvatīyah pragāthah paryastavāns tritīve 'hani tritīvasyāhno rūpam 17 try aryamā manusho devatāteti sūktam trivat tritīve 'hani tritīvasyāhno rūpam 18 vad dvāva indra te satam, yad indra yāvatas tvam iti vairūpam prishtham bhavati. rāthamtare 'hani trītiye 'hani tritīyasyāhno rūpani 19 yad vāvāneti dhāyyācyutā 20 bhi tvā sūra nonuma iti rathamtarasya yonim anu nivartayati: rāthamtaram hy etad ahar āyatanene 21 ndra tridhātu saranam iti sāmapragāthas trivāns tritīve 'hani tritīyasyāhno rūpam 22 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tarkshyo 'cyutah | 1 | 1 |

1 Yo jāta eva prathamo manasvān iti sūktam samānodarkam tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 2 tad u sajanīyam, etad vā Indrasyendriyam yat sajanīyam, etasmin vai sasyamāna Indram indriyam āvisati 3 tad dhāpy āhus chandogās: tritīye 'hani bahvrieā Indrasyendriyam sansantīti 4 tad u gārtsamadam, etena vai Gritsamada Indrasya priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 5 upendrasya priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam veda 6 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau, rāthamtare 'hani tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 7 tad devasya savitur vāryam mahad iti sāvitram 8 anto vai mahad, antas tritīyam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 9 ghritena dyāvāprithivī abhīvrite iti dyāvā-

prithivīyam, ghritasriyā ghritapricā ghritāvridheti punarāvrittam punarninrittam tritīye hani tritīyasyāhno rūpam 10 a'nasvo jāto anabhīsur ukthya ity ārbhavam, rathas tricakra iti trivat tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 11 par āvato ye didhishanta āpyam iti vaisvadevam, anto vai parāvato, intas tritīyam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 12 tad u gāyam, etena vaj, Gayah Plāto visveshām devānām priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 13 upa visveshām devānām priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam veda 14 vaisvānarāya dhishaņām ritāvridha ity āgnimārutasya pratipad, anto vai dhishanāntas tritīvam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 15 dhārā varā maiuto dhrishnvojasa iti mārutam bahvabhivyāhrityam. vai bahv, antas tritīyam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 16 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasväcyutā 17 tvam agne prathamo aŭgirā rishir iti jātavedasyam purastādudarkam tritīve 'hani tritīvasyāhno rūpam, tvam-tvam ity uttaram tryaham abhivadati, samtatyai 18 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso yanti 1 2 || 2 ||

1 Āpyante vai stomā āpyante chandānsi tritīye 'hany, etad eva tata uechishyate vāg ity eva. tad eaad aksharam tryaksharam, vāg ity ekam aksharam, aksharam iti tryaksharam 2 sa evaisha uttaras tryaho, vāg ekam gaur ekam dyaur ekam 3 tato vai vāg eva caturtham ahar vahati 4 tad yac caturtham ahar nyūnkhayanty: etad eva tad aksharam abhyāyachanty, etad vardhayanty, etat prabibhāvayishanti caturthasyāhna udyatyā 5 annam vai nyūnkho. yadelavā abhigeshṇās caranty, athāunādyam prajāgate. tad yac caturtham ahar nyūnkhayanty, annam eva tat prajanayanty annādyasya prajātyai. tasmāc caturtham ahar jāta-

vad bhavati 6 caturaksharena nyūnkhaved itv ahus. catushpādā vai pasayah, pasūnām avaruddhyai 7 tryaksharena nyūnkhayed ity āhus, trayo vā ime trivrito lokā, eshām eva lokānām abhljityā 8 ekāksharena nyūnkhayed, iti ha smāha Lāngalāyano Brahmā Maudgalya, ekāksharā vai väg, esha väva samprati nyūnkham nyūnkhavati ya ekäksharena nyūnkhayatīti 9 dvyaksharenaiva nyūnkhayet pratishthāyā eva. dvipratishtho vai purushas catushpādāh pasavo, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayati. tasmād dvyaksharenaiva nyūnkhayen 10 mukhatah prātaranuvāke nyūnkhayati. mukhato vai prajā annam adanti, mukhata eva tad annādyasya yajamānam dadhāti 11 madhyata ājye nyūnkhayati. madhyato vai prajā annam dhinoti, madhyata eva tad annādyasya vajamānam dadhāti 12 mukhato madhvamdine nyūnkhavati. mukhato vai prajā annam adanti, mukhata eva tad annādyasya yajamānam dadhāti 13 tad ubhayato nyūnkham parigrihnāti savanābhyām, annādyasya parigrihītyai "3] : ||

1 Vāg vai devatā caturtham ahar vahaty, ekavinsah stomo vairājam sāmānushtup chando, yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti ya evam veda 2 yad vā eti ca preti ca tae caturthasyāhno rūpam, yad dhy eva prathamam ahas tad etat punar yac caturtham, yad yuktavad yad rathavad yad āsumad yat pibavad, yat prathame pade devatā nirucyate, yad ayam loko bhyudito, yaj jātavad yad dhavavad yac ehukravad yad vāco rūpam yad vaimadam yad viriphitam yad vichandā yad ūnātiriktam yad vairājam yad ānushtubham yat karishyad yat prathamasyāhno rūpam; etāni vai caturthasyāhno rūpāmy 3 āgnim na svavriktibhir iti caturthasyāhna ājyam bhavati vaimadam viriphitam viriphitasya rishes caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 4 ashtarcam

panktam. pankto yajnah panktah pasavah, pasunam avaruddhyai 5 tā u dasa jagatyo, jagatprātabsavana esha tryahas, tena caturthasyāhno rūpam 6 tā u pañcadasānushtubha. ānushtubham hy etad ahas, tena ćaturthasyāhno rūpam 7 tā u vinsatir gāyatryah, punah prāvanīvam hv etad ahas, tena caturthasyāhno rūpam 8 tad etad astutam asastam ayātayāma sūktam yajña eva sākshāt, tad vad, etac caturthasyāhna ājyam bhavati, yajñād eva tad yajñam tanvate, vācam eva tat punar upayanti samtatyai 9 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso yanti 10 vāyo sukro ayāmi te, vihi hotrā avītā, vāyo satam harīnām, indras ca vāvav eshām somānām, ā cikitāna sukratū, ā no visvābhir ūtibhis, tyam u vo aprahanam, apa tyam vrijinam ripum, ambitame nadītama ity anushtubham pratigam, eti ca preti ca şukravac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 11 ta m tvā yajñebhir īmaha iti marutvatīyasya pratipad. īmaha ity: abhyāyāmyam ivaitad ahas, tena caturthasyāhno rūpam 12 idam vaso sutameandha, indra nedīya ed ihi, praitu brahmaņas patir, agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apah, pra va indrāya brihata iti prathamenāhnā samāna ātanas, caturthe 'hani caturthasyahno rūpam 13 srudhā havam indra mā rishan'ya iti sūktam havavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 14 marutvān indra vrishabho ranayeti süktam, ugram sahodām iha tam huvemeti havavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 15 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dadharayatanād evaitena na pracyavata 16 imam nu māyinam huva iti paryāso havavāns caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 17 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti 18 tad vai tac chando vahati vasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 19 pibā somam indra mandatu tvā, srudhī havam vipipānasyādrer iti vairājam prishtham bhavati. bārhate 'hani caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 20 yad vāvāneti dhāyyācyutā 21 tvām id dhi havāmaha iti brihato yonim anu nivartayati, bārhatam hy etad ahar āyatanena 22 tvam indra pratūrtishv iti sāmapragātho, 'ṣastihā janiteti jātavāns caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 23 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutaḥ || 4 || 4 ||

1 Kuha sruta indrah kasminn adyeti sūktam vaimadam viriphitam viriphitasya rishes caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 2 yudhmasya te vrishabhasya svarāja iti sūktam, ugram gabhīram janushābhy ugram iti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 3 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāvatanād evaitena na pracyavate 4 tyam u vah satrāsāham iti paryāso, visvāsu gīrshv āyatam ity: abhyāvāmvam ivaitad ahas, tena caturthasvāhno rūpam 5 tā u gāyatryo, gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīvate, tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 6 visvo devasva netus, tat savitur varenyam, ā visvadevam satpatim iti vaisvadevasya pratipadandcarau. bārhate 'hani caturthe 'hani caturthasvāhno rūpam 7 ā devo vātu savitā suratna iti sāvitram, eti caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 8 pra dyāvā yajňaih prithivī namobhir iti dyāvāprithivīyam, preti caturthe hani caturthasyāhno rūpam 9 pra ribhubhyo dūtam iva vācam ish va itv ārbhavam, preti ca vācam ish ya iti ca caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 10 pra sukraitu devī manīsheti vaisvadevam, preti ca sukravac ca caturthe

hani caturthasyāhno rūpam 11 tā u vichandasaḥ. santi dvipadāḥ santi catushpadās, tena caturthasyāhno rūpam 12 vaisvānarasya sumatau syāmety āgnimārutasya pratipad, ito jāta iti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 13 ka īm vyaktā naraḥ sanīļā iti mārutam, nakir hy eshām janūnshi vedeti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 14 tā u vichandasaḥ, santi dvipadāḥ santi catushpadās, tena caturthasyāhno rūpam 15 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 16 gnim naro dīdhitibhir araṇyor iti jātavedasyam, hastacyutī janayanteti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 17 tā u vichandasaḥ, santi virājaḥ santī trishṭubhas, tena caturthasyāhno rūpam ahno rūpam | 5 | 5 | 5 |

Iti paŭcamapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Ity ekaviṅṣādhyāye pañcamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Gaur vai devatā pañcamam ahar vahati, trinsvah stomah sākvaram sāma panktis chando, yathādçvatam enena yathastomam yathasama yathachandasam radhnoti ya evam veda 2 vad vai neti na preti yat sthitam, tat pañcamasyāhno rūpam 3 yad dhy eva dvitīyam ahas tad etat punar vat pañcamam 4 vad ūrdhvavad vat prativad vad antarvad yad vrishanvad yad vridhanvad, yan madhyame pade devatā nirucyate, yad antariksham abhruditam 5 vad dugdhavad yad ūdhavad yad dhenumad yat prisnimad yan madvad yat pasurūpam yad adhyāsavad — vikshudrā iva hi pasavo — yaj jāgatam — jāgatā hi pasavo — yad bārhatam — bārhatā hi pasavo — yat pānktam — pānktā hi pasavo - yad vāmam - vāmam hi pasavo - yad dhavishmad - dhavir hi pasavo - yad vapushmad - vapur hi pasavo — yac chākvaram yat pānktam yat kurvad yad dvitīyasvāhno rupam: etāni vai pancamasyāhno rupanī6 mam ū shu vo atithim usharbudham iti pañcama-

syāhna ājyam bhavati jāgatam adhyāsavat pasurūpam pañcame 'hani pañçamasyāhno rūpam 7 ā no yajñam divisprisam, ā no vāyo mahe tane, rathena prithupājasā, bahavah sūracakshasa, imā u vām divishtayah, pibā sutasya rasino, devam-devam vo 'vase devam-devam, brihad u gāyishe vaca iti bārhatam pratigam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 8 yat pāncajanyayā viseti marutvatīyasya pratipat, pāncajanyayeti pancame 'hani pancamasyahno rupam 9 indra it somapā eka, indra nedīya ed ihy, ut tishtha brahmanas pate, 'gnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apo, brihad indrāya gāyateti dvitīyenāhnā samāna ātānah paňcame 'hani paňcamasyāhno rūpam 10 avitāsi sunvato vriktabarhisha iti sūktam madvat pānktam pancapadam pancame 'hani pancamasyahno rūpam 11 itthā hi soma in mada iti sūktam madvat pānktam pañcapadam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 12 indra piba tubhyam suto madāyeti sūktam madvat traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 13 marutvāň indra mīdhva iti paryāso, neti na preti pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 14 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tae chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu hividam dadhāti || 6 || 1 ||

1 Mahānāmnīshv atra stuvate sākvareņa sāmmā rāthamtare 'hani pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 2 Indro vā etābhir mahān ātmānam niramimīta, tasmān mahānāmnyo. 'tho ime vai lokā mahānāmnya ime mahānta 3 imān vai lokān Prajāpatih srishtvedam sarvam asaknod yad idam kimea. yad imānl lokān Prajāpatih srishtvedam sarvam asaknod yad idam kimea tac chakvaryo 'bhavans,

tae chakvarīnām sakvarītvam 4 tā ūrdhvāh sīmno 'bhyasrijata. yad ūrdhvāh sīmno 'bhyasrijata tat simā abhavans, tat simānām simātvam s svādor itthā vishūwata, upa no haribhih sutam, indram visvā avīvridhann ity anurūpo vrishanvān prisnimān madvān vridhanvān pancame 'hani pancamasyāhno rūpam 6 yad vāvāneti dhāyyācyutā7bhi tvā sūra nonuma iti rathamtarasya yonim anu nivartayati, rāthamtaram hy etad ahar āyatanena 8 mo shu tvā vāghatas caneti sāmapragātho 'dhyāsavān paṣurūpam pancame 'hani pancamasyāhno rūpam 9 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutah || 7 || 2 ||

1 Predam brahma vritratūryeshv āvitheti sūktam pānktam paneapadam paneame 'hani paneamasyāhno rūpam 2 indro madāya vāvridha iti sūktam madvat pānktam pancapadam pancame 'hani pancamasyahno' rūpam 3 satrā madāsas tava visvajanyā iti sūktam, madvat traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 4 tam indram vājayāmasīti paryāsah, sa vrishā vrishabho bhuvad iti pasurūpam pancame 'hani pancamasyahno rūpam 5 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tae chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 6 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau. rāthamtare 'hani pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 7 ud u shya devah savitā damūnā iti sāvitram, ā dāsushe suvati bhūri vāmam iti vāmam pasurūpam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 8 mahī dyāvāprithivī iha jyeshthe iti dyāvāprithivīyam, ruvad dhoksheti paşurūpam pañcame 'hani pañcamasyāhng rūpam 9 ribhur vibhvā vāja indro no achety ārbhavam. vājo vai pasavah, pasurupam paŭcame 'hani paŭcamasyāhno rüpam 10 stushe janam suvratam navyasībhir iti vaisvadevam adhyāsavat paṣurūpam pañcame 'hani pañcama-syāhno rūpam 11 havish pāntam ajaram svarvidīty āgnimārutasya prātipad. dhavishmat pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 12 vapur nu tac cikitushe cid astviti mārutam vapushmat pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam-13 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 14 gnir hotā grihapatih sa rājeti jātavedasyam adhyāsavat paṣurūpam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam || 8 || 3 ||

1 Devakshetram vā etad yat shashtham ahar. devakshetram va eta agachanti ye shashtham ahar agachanti 2ºna vai devā anyonyasya grihe vasanti, nartur ritor grihe vasatīty āhus. tad yathāyatham ritvija rituyājān yajanty asampradāyam, tad yatharty ritūn kalpayanti, yathāyatham janatās 3 tad āhur: nartupraishaih preshitavyam nartupraişhair • vashatkrityam. vāg vā ritupraishā, āpyate vai vāk shashthe 'hanīti 4 yad ritupraishaih preshyeyur yad ritupraishair vashatkuryur, vācam eva tad āptām srāntām riknavahîm vaharāviņīm richeyur 5 yad v ebhir na preshyeyur yad v ebhir na vashatkuryur, acyutād yajñasya cyaveran, yajñāt prānāt Prajāpateh pasubhyo jihmā īyus 6 tasmād rigmebhya evādhi preshitavyam, rigmebhyo 'dhi vashatkrityam, tan na vācam āptām grāntām riknavahīm vaharāvinīm richanti, nācyutād yajňasya cyavante, na yajñāt prānāt Prajāpateh pasubhyo jihmā yanti || 9 || 4 ||

1 Pārucchepīr upadadhati pūrvayoḥ savanayoḥ purastāt prasthitayājyānām. rohitam vai nāmaitac chando yat pārucchepam. etena vā Indraḥ sapta svargāṅl lokān arohad 2 rohati•sapta svargāṅl lokān ya evam veda 3 tad āhur: yat pañcapadā eva pañcamasyāhno rūpam shaṭpadāḥ shashṭhasyātha kasmāt saptapadāḥ shashṭhe 'haň chasyanta

iti 4 shadbhir eva padaih shashtham ahar āpnuvanty apachidyevaitad ahar yat saptamam, tad eva saptamena padenābhyārabhya vasanti. Vācam eva tat punar upayanti, samtatyai 5 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso yanti || 10 || 5 ||

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samayatanta. te vai devāh shashthenaivāhnaibhyo lokebhyo 'surān prāṇudanta. teshām yāny antarhastīnāni vasūny āsans, tāny ādāya samudram praupyanta. ta etenaiva chandasānuhāyāntarhastīnāni vasūny ādadata. tad yad etat padam punaḥpadam, sa evānkuṣa āsanjanāyā 2 dvishato vasu datte, nir enam ebhyaḥ sarvebhyo lokebhyo nudate, ya evam veda || 11 || 6 ||

1 Dyaur vai devatā shashtham ahar vahati, trayastrińsah stomo raivatam sāmātichandās chando. yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti ya evam veda 2 yad vai samānodarkam, tat shashthasyāhno rūpam. yad dhy eva tritiyam ahas tad etat punar yat shashtham. yad asvavad yad antavad yat punarāvrittam yat punarninrittam yad ratavad yat paryastavad vat trivad yad antarūpam, yad uttame pade devatā nirucyate, yad asau loko 'bhyudito 3 yat pārucchepam yat saptapadam yan nārāsansam yan nabhanedishtham yad raivatam yad atichanda yat kritam yat tritīyasyāhno rūpam: etāni vai shashthasyāhno rupāny 4 ayam jāyata manusho dharīmanīti shashthasyāhna ājyam bhavati pārucchepam atichandah saptapadam shashthe 'hani shashthasyahno rupam 5 stirnam barhir upa no yāhi vītaya, ā vām ratho niyutvān vakshad avase, sushumā yātam adribhir, yuvām stomebhir devayanto aşvinā, var maha indra, vrishann indrā,stu ṣraushaļ, o shū no agne srinuhi tvam īlito, ye devāso divy ekādasa sthe, yam adadād rabhasam riņacyutam iti praŭgam pārucchepam

atiehandāh saptapadam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 6 sa pūrvyo mahānām iti marutvatīyasya pratipad. anto vai mahad, antah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyābno rūpam 7 traya indrasya somā, indra nedīya ed ihi, pra nūnam brahmanas patir, agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apo, nakih sudāso ratham iti tritīyenāhnā samāna ātānah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 8 yam tvam ratham indra medhasātaya iti sūktam pārucchepam atichandāh saptapadam shashthe 'hani shashthasyahno rupam 9 sa yo vrishā vrishnyebhih samokā iti süktam samānodarkam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 10 indra marutva iha pāhi somam iti sūktam, tebhih sākam pibatu vritrakhāda ity: anto vai khādo, 'ntah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 11 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 12'yam ha yena vā idam iti paryāsah, svar marutvatā jitam ity: anto vai jitam, antah shashtham alah shashthe 'hani shashthasyahno rupam 13 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 14 revatīr nah Sadhamāde, revāh id revata stoteti raivatam prishtham bhavati. bārhate 'hani shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 15 yad vāvāneti dhāyyācyutā 16 tvām id dhi havāmaha iti brihato yonim anu nivartayati. bārhatam hy etad ahar ayatanene 17 ndram id devatataya iti samapragatho ninrittavan shashthe 'hani shashthasyahno rūpam 18 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutah 12 | 7 |

1 Endra yāhy upa naḥ parāvata iti sūktam pārucchepam atichandāḥ saptapadam shashṭhe 'hani shashṭhasvāhno rūpam 2 pra gha nv asya mahato mahāniti süktam samänodarkam shashthe 'hani shashthasyahno rupam 3 abhur eko rayipate rayīnām iti suktam, ratham ā tishtha tuvinrimna bhimam ity: anto vai sthitam, antah shashtham ahah shashthe 'hani shasthasyāhno rupam 4 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena sayanam dādhārāvatanād evaitena na praevavata 5 upa no haribhih sutam iti paryāsah samānodarkah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 6 ta u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac vhando vahati vasmin nivid dhīvate, tasmād gāvatrīshu nividam dadhāty 7 abhi tvam devam savitāram onyor iti vaisvadevasva pratipad atichandāh shashthe 'hani shashthasyālmo rūpam 8 tat savitur varenyam, dosho āgād ity anucaro. 'nto vai gatam, antah shashtham ahah shasthe 'hani shashthasyāhno rūpam 9 ud u shya devab savitā savāyeti sāvitram, sasvattamam tadapā vahnir asthād ity: anto vai sthitam, antah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyālmo rupan 10 katarā pürvā katarāparāyor iti dyāvāprithivīyam samānodarkam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 11 kim u sreshthah kim yavishtho na ājagann, upa no vājā adhvaram ribhukshā ity ārbhavam nārāsansam trivat shashthe 'hani shashthasyahno rupam 12 idam ittha raudram gurtavacā, ye yajnena dakshinayā samaktā iti vaisvadevam | 13 | 8 ||

1 Nābhānedishṭhaṃ ṣaṅsati 2 Nābhānedishṭhaṃ vai Mānavam brahmacaryaṃ vasantam bhrātaro nirabhajan. so 'bravīd etya: kim mahyam abhāktety. etam eva nishṭhāvam avavaditāram ity abruvaṅs. tasmād dhāpy etarhi pitaram putrā: nishṭhāvo 'vavaditety evācakshate 3 sa pitaram etyābravīt: tvāṃ ha vāva mahyaṃ tatābhākshur iti. tam pitā-

bravīn: mā putraka tad ādrithā. Angiraso vā ime svargāya lokāya satram āsate, te shashtham-shashtham evāhar āgatya muhyanti. tān ete sūkte shashthe 'hani sansaya, teshām yat sahasram satrapariveshanam tat te svar yanto dāsvantīti. tatheti 4 tān upait: prati gribhnīta mānavam sumedhasa iti. tam abruvan: kimkāmo vadasītī,dam eva wah shashtham ahah prajñāpayānīty abravīd, atha yad va etat sahasram satrapariyeshanam tan me svar yanto datteti. tatheti. tan ete sükte shashthe 'hany asansayat, tato vai te pra yajñam ajānan pra svargam lokam 5 tad yad ete sükte shashthe 'hani sansati, yajñasya prajñātyai svargasya lokasyānukhyātyai 6 tam svar yanto 'bruvann: etat te brāhmana sahasram iti. tad enam samākurvānam purushah krishnasavāsy uttarata upotthāyābravīn: mama vā idam, mama vai vāstuham iti. so 'bravīn: mahyam vā idam adur iti. tam abravīt: tad vai nau tavaiva pitari prasna iti. sa pitaram ait, tam pitābravīn: nanu te putrakādū3r ity, adur eva ma, ity abravīt, tat tu me purushah krishnasavāsy uttavata upodatishthan: mama vā idam, mama vai vāstuham itv āditeti. tam pitābravīt: tasyaiva putraka, tat-tat tu sa tubhyam dāsyatīti. sa punar etyābravīt: tava ha vāva kila bhagava idam iti me pitāheti. so 'bravīt: tad aham tubhyam eva dadāmi ya eva satyam avādīr iti 7 tasmād evam vidushā satyam eva vaditavyam 8 sa esha sahasrasanir mantro yan nābhānedishtha 9 upainam sahasram namati, pra shashthenāhnā svargam lokam jānāti va evam veda | 14 | 9 |

1 Tāny etāni sahacarāṇy ity ācakshate: nābhānedishṭhaṃ vālakhilyā vṛishākapim evayāmarutaṃ, tāni sahaiva ṣaṅsed •2 yad eshām antariyāt, tad yajamānasyāntariyād 3 yadi nābhānedishṭhaṃ reto 'syāntariyād, yadi vālakhilyāḥ prāṇān asyāntariyād, yadi vṛishākapim ātmānam asyāntariyād, yady evayāmarutam pratishthāyā enam cyāvayed daivyai ea mānushyai ea 4 nābhānedishthenaiva reto 'siñçat, tad vālakhilyābhir vyakarot, Sukīrtinā Kākshīvatena yonim vyahāpayad: urau yathā tava şarman mademeti, tasmāj jyāyān san garbhah kanīyānsam santam yonim na hinasti, brahmanā hi sa klipta. evayāmarutaitavai karoti, tenedam sarvam etavai kritam eti yad idam kimcābhas ca krishnam ahar arjunam cety āgnimārutasya pratipad, ahas cāhas ceti punarāvrittam punarninrittam shashthe hani shashthasyāhno rūpam 6 madhvo vo nāma mārutam yajatrā iti mārutam bahvabhivyāhrityam. anto vai bahy, antah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 7 jātavedase sunavāma somam iti jätavedasyäeyutä 8sa pratnathä sahasä jäyamäna iti jātavedasyam samānodarkam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 9 dhārayan-dhārayann iti sansati, prasransād vā antasya bibhāya. tad yathā punarāgrantham purarnigrantham antam badhniyan mayukham vantato dharanaya nihanyāt, tādrik tad yad dhārayan-dhārayann iti sansati samtatyai 10 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso vanti yanti | 15 | 10 |

Iti pañcamapañeikāyām dvitiyo dhyāyah. Iti dvāvinṣādhyāye daṣamah khaṇḍah.

1 Yad vā eti ca preti ca tat saptamasyāhno rūpam 2 yad dhy eva prathamam ahas tad evaitat punar yat saptamam 3 yad yuktavad yad rathavad yad āsumad yat pibavad, yat prathame pade devatā nirucyate, yad ayam loko 'bhyudito 4 yaj jātavad yad aniruktam 5 yat karishyad yat prathamasyāhno rūpam: etāni vai saptamasyāhno rūpāmi 6 samudrād ūrmir madhumān ud ārad iti saptāmasyāhna ājyam bhavaty aniruktam saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 7 vāg vai samudro. na vai vāk kshīyate, na samu-

drah kshīyate, tad yad etat saptamasyāhna ājyam bhavati, yajñād eva tad yajñam tanvate, vācam eva tat punar upayanti samtatvai 8 samtatais tryahair avyavachinnair vanti ya evam vidvānso yanty 9 apyante vai stomā, apyante chandānsi shashthe 'hani. tad yathaivāda ājvenāvadānāni punah pratvabhighāravantv avātavāmatāvā, evam evaitat stomāns ca chandānsi ca punah pratyupayantv avātavāmatāyai yad etat saptamasyāhna ājyam bhavati 10 tad u traishtubham, trishtupprātahsavana esha tryaha 11 ā vāvo bhūsha sucipā upa nah, pra yābhir vāsi dāsyānsam ach,ā no niyudbhih satinībhir adhvaram, pra sotā jīro adhvareshv asthād, ye vāvava indramadanaso, ya vam satam niyuto yah sahasram, pra yad vām mitrāvarunā spūrdhann, ā gomatā nāsatyā rathen,ā no deva savasā vāhi sushmin. prá vo yajňeshu devayanto arcan, pra kshodasã dhāyasā sasra esheti pratīgam, eti ca preti ca saptame 'hani saptamasyāhno rūpam, tad u traishtubham, trishtupprātahsavana esha tryaha 12 ā tvā ratham yathotaya, idam vaso sutam andha, indra nediya ed ihi, praitu brahmanas patir, agnir netā, tvam soma kratubhih, pinyanty apah, pra ya indrāya brihata iti prathame@āhnā samāna ātānah saptame 'hani saptamasyālno rūpam 13 kayā subhā savayasah sanīlā iti sūktam, na jāyamāno nasate na jāta iti jātavat saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 14 tad u kayāsubhīyam, etad vai samjūānam samtani sūktam yat kayāsubhīyam, etena ha vā Indro 'gastyo Marutas te samajānata. tad yat kayāsubhīyam saisati, samjñātyā eva 15 tad v āyushyam. tad vo 'sya privah syāt, kuryād evāsya kayāsubhīyam 16 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāvatanād evaitena na praevavate 17 tyam su mesham

mahayā svarvidam iti sūktam, atyam na vājam havanasyadam ratham iti rathavat saptame 'hani saptamasvālmo rūpam 18 fad u jāgatam, jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 19 mithunāni sūktāni sasvante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai 20 tvām id dhi havāmahe, tvam hy ehi cerava iti brihatprishtham bhavati saptame 'hani 21 yad eva shashthasvāhnas tad 22 yad vai rathamtaram tad vairūpam yad brihat tad vairājam, yad rathamtaram tae chākvaram yad brihat tad raivatam 23 tad yad brihatprishtham bhavati, brihataiva tad brihat pratvuttabhnuvanty astomakrintatrāya 24 yad rathamtaram syāt, krintatram syāt 25 tasmād brihad eva kartavyam 26 yad vāvāneti dhāyyācyutā 27 bhi tvā sūra nonuma iti rathamtarasya. yonim anu nivartayati. rathamtaram hy etad ahar ayatanena 28 pi bā sutasya rasina iti sāmapragāthah pibavān saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 429 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'eyutaḥ | 16 | 1 |

1 Indrasya nu vīryāņi pra vocam iti sūktam. preti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 2 tad u traishţubham, tena pratishţhitapadena savanam dāchārāyatanād evaitena na pracyavate 3 'bhi tyam mesham puruhūtam rigmiyam iti sūktam, yad vāva preti tad abhīti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 4 tad u jāgatam, jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti, tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate, tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 5 mithunāni sūktāni sasyante traishṭubhāni ca jāgatāni ca, mithunam vai paṣavaḥ paṣavaṣ chandomāḥ, paṣūnām avaruddhyai 6 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaiṣvadevasya pratipadanucarau.

rāthamtare 'hani saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 7 abhi tvā deva savitar iti sāvitram, yad vāva preti tad abhīti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 8 pretām yajñasya sambhuveti dyāvāprithivīyam, preti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 9 ayam devāya janmana ity ārbhavam jātavat saptame 'hani saptamasvāhno rūpam 10 ā •yāhi vanasā saheti dvipadāh sansati. dvipād vai purushas catushpädāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. tad yad dvipadāh saisati, yajamānam eva aad dvipratishtham catushpatsu pasushu pratishthapayaty 11 aibhir agne duvo gira iti vaisvadevam, eti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 12 tāny u gāyatrāņi. gāyatratritīvasavana esha tryaho 13 vaisvānaro ajījanad ity āgnimārutasya pratipaj. jātavat saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 14 pra yat vas trishtubham isham iti mārutam, preti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 15 jākavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 16 dūtam vo visvavedasam iti jātavedasyam aniruktam saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 17 tāny u gāyatrāni. gāyatratritīyasavana esha tryahah | 17 || 2 ||

1 Yad vai neti na preti yat sthitam, tad ashtamasyāhno rūpam 2 yad dhy eva dvitīyam ahas tad evaitat punar yad ashtamam 3 yad ūrdhvavad yat prativad yad antarvad yad vrishanvad yad vridhanvad, yan madhyame pade devatā nirueyate, yad antariksham abhyuditam 4 yad dvyagni yan mahadvad yad dvihūtavad yat punarvad yat kurvad 5 yad dvitīyasyāhno rūpam: etāni vā ashtamasyāhno rūpāny 6 agnim vo devam agnibhih sajoshā ity ashtamasyāhna ājyam bhavati dvyagny ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 7 tad u traishtubham. trishtupprātahsavana esha tryahah 8 kuvid anga namasā ye vridhāsah, pīvoannān rayivridhah sumedhā, uchann ushasah

sudinā ariprā, usantā dūtā na dabhāva gopā, vāvat taras tanvo vāvad ojah, perati vām sūra udite süktair, dhenuh pratnasya kamyam duhana, brahmā na indropa yāhi vidvān, ūrdhvo agnih sumatim vasvo asred, uta syā nah sarasvatī jushāneti praŭgam prativad antarvad dvihūtavad ūrdhvavad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 9 tad u•traishtubham, trishtupprātahsavana esha tryaho 10 visvānarasva vas patim, indra it somapā eka, indra nedīya ed ihv, ut tishtha brahmanas pate, 'gnir neta, tvam soma kratubhih, pinyanty apo, brihad indrāya gāyateti dvitīyenāhnā samāna ātāno 'shtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 11 saisā mahām indram yasmin visyā iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 12 mahas eit tvam indra vata etān iti süktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasvahno ruparo . 13 pibā somam abhi yam ugra tarda iti sūktam, ūrvam gavyam mahi grināna indreti mahadvad ashtame 'hanv ashtamasyāhno rūpan• 14 mahāń indro nrivad ā carshaniprā iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 15 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracvavate 16 tam asya dyāvāprithivī satetaseti sūktam, yad ait krinvano mahimanam indrivam iti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 17 tad u jägatam, jagatvo vä etasya trvahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tae chando vahati vasmin nivid dhīvate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 18 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai 19 mahadvanti sūktāni sasyante. mahad vā antariksham, antarikshasyāptyai 20 pañca sūktāni sasyante, pañcapadā panktih pankto yajnah panktah pasavah pasavas chandomah, pasunam avaruddhya 21 abhi tvā sūra nonumo, 'bhi tvā pūrvapītaya iti rathamtaram prishtham bhavaty ashtame 'hani 22 yad vāvāneti dhāyyācyutā 23 tvām id dhi havāmaha iti brihato yonim anu nivartayati. bārhatam hy etad ahar āyataneno 24 bhayam srinavac ca na iti sāmapragātho. yac cedam adya yad u ca hya āsīd iti bārhate 'hany ashtama 'hany ashtamasyāhno rūpam 25 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'eyutah || 18 || 3 ||

4 Apūrvyā purutamāny asmā iti sūktam, mahe vīrāya tavase turāyeti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam, tām su te kīrtim maghavan mahitveti süktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rüpam. tvam mahān indra yo ha şushmair iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyahno rupam. tvam mahāń indra tubhyam ha kshā iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 2 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāvatanād evaitena na pracyavate 3 divas cid asya varimā vi papratha iti süktam, indram na mahneti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 4 tad u jāgatam, jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate, tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 5 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai pasavah pasavas chandomāh, pasünäm avaruddhyai 6 mahadvanti süktäni sasyante. mahad vā antariksham, antarikshasyāptyai, pañca-pañca sūktāni sasyante. paňcapada paňktih páňkto yajňah paňktáh pasavah paşavaş chandomāḥ, pasūnām avaruddhyai 7 tāni dvedhā, parcānyāni parcānyāni, daṣa sampadyante: sā daṣinī virāļ, annam virāļ annam paṣavaḥ paṣavaṣ chandomāḥ, pasūnām avaruddhyai 8 visvo devasya netus, tat savitur

varenyam, ā visvadevam satpatim iti vaisvadevasya pratipadanucarau. bārhate 'hany ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 9 hiranyapānim ūtaya iti sāvitram ūrdhvavad ashtame 'hany ashtamasvähno rūpam 10 mahī dyauh prithivī ca na iti dyāvāprithivīyam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 11 yuvānā pitarā punar ity ārbhavam punarvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 12 imā nu kam bhuvanā sīshadhāmeti dvipadāh sansati. dvipād vai purushas catushpādāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. tadovad dvipadāh sansati, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpavati 13 devānām id avo mahad iti vaisvadevam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 14 tāny u gāyatrāni, gāvatratritīvasavana esha tryaha 15 ritāvānam vaisvānaram ity āgnimārutasya pratipad, agnir vaisvānaro mahān iti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 16 krīlam vah sardho mārutam iti mārutam, jambhe rasasya vāvridha iti vridhanvad ashtame 'hany ashtamasyahno rupam 17 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 18 gne mrila mahān asīti jātavedasyam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 19 tāny u gāyatrāni. gäyatratritīyasavana esha tryaha esha tryaha**b** || 19 || 4 ||

Iti pancamapancikāyām trītīyo 'dhyāyah. Iti trayovinṣādhyāye caturthah khaṇḍah.

1 Yad vai samānodarkam, tan navamasyāhno rūpam 2 yad dhy eva tritīyam ahas tad evaitat punar yan navamam 3 yad asvavad yad antavad yat punarāvrittam yat punarninrittam yad ratavad yat paryastavad yat trivad yad antarūpam, yad uttame pade devatā nirucyate, yad asau loko 'bhyudito 4 yac chucivad yat satyavad yat kshetivad yad gatavad yad okavad 5 yat kritam yat tritīyasyā-

hno rūpam: etāni vai navamasyāhno rūpāny 6 aganma mahā namasā vavishtham iti navamasvāhna ājyam bhavati gatavan navame 'hani navamasyāhno rūpam 7 tad u traishtubham. trishtupprātahsavana esha tryahah 8 pra vīrayā sucayo dadrire te, te satyena manasā dīdhyānā, divi kshayantā rajasah prithivyām, ā visvavārāsvinā gatam no, 'yam soma indra tubhyam sunva ā tu, pra brahmāno angiraso nakshanta, sarasvatīm devayanto havanta, ā no divo brihatah parvatād ā, sarasvaty abhi no neshi vasya iti pratigam sucivat satyavat kshetivad gatavad okavan navame 'hani navamasyāhno rūpam 9 tad u traishtubham. trishtupprātahsavana esha tryahas 10 tam-tam id rādhase mahe, traya indrasya somā, indra nedīva ed thi, pra nūnam brahmanas patir, agnir netā, tyam soma kratubhih, pinyanty apo, nakih sudāso ratham iti tritiyenahna samana atano navame 'hani navamasyāhno rūpam 11 indrah svāhā pibatu yasya soma iti sūktam, anto vai svāhākāro, 'nto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 12 gāyat sāma nabhanvam yathā ver iti sūktam, arcāma tad vāvridhānam svarvad ity: anto vai svar, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 13 tishthā harī ratha ā yujyamāneti sūktam, anto vai sthitam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 14 imā u tvā purutamasya kāror iti sūktam, dhiyo ratheshthām ity: anto vai sthitam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 15 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dadharayatanad evaitena na pracyavate 16 pra mandine pitumad arcatā vaca iti sūktam samānodarkam navame 'hani navamasyāhno rūpam 17 tad u jāgatam, jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam

vahanti. tad vai tae chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 18 mithunāni sūktāni ṣasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai paṣavaḥ paṣavaṣ chandomāḥ, paṣūnām avaruddhyai 19 pañca sūktāni ṣasyante. pañcapadā paūktiḥ pāūkto yajūaḥ pāūktāḥ paṣavaḥ paṣavaṣ chandomāḥ, paṣūnām avaruddhyai 20 tvā m id dhi havā mahe, tvam hy ehi cerava iti brihatprishtham bhavati navame 'hani 21 yad vāvā neti dhāyyācyutābhi tvā ṣūra nonuma iti rathamtarasya yonim anu nivartayati. rāthamtaram hy etad ahar āyatanenendra tridhātu ṣaraṇam iti sāmapragāthas trivān navame 'hani navamasyāhno rūpam. tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutaḥ || 20 || 1 ||

1 Sam ca tve jagmur gira indra pūrvīr iti sūktam gatavan navame 'hani navamasyāhno rūpam 2 kadā bhuvan rathakshayāni brahmeti süktam kshetivad antarūpam. kshetīva vā antam gatvā, navame 'hani navamasyāhno rūpam 3 ā satyo yātu maghavān rijīshīti sūktam satyavan navame 'hani navanasvāhno rūpam 4 tat ta indriyam paramam parācair iti sūktam, anto vai paramam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 5 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na praevavate 6 'ham bhuyam vasunah pürvvas patir iti süktam, aham dhanāni sam jayāmi sasvata ity: anto vai jitam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 7 tad u jāgatam, jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 8 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. pañcapañca sūktāni sasyante, pañcapadā pañktih pāñkto yajñah

pānktāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. tāni dvedhā, pañcānyāni pañcānyāni, daṣa sampadyante: sā dasinī virāl. annam virāl annam pasavah pasavas chandomāḥ, pasūnām avaruddhyai 9 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau. rāthamtare 'hani navame 'hani navamasyāhao rūpam 10 dosho āgād iti sāvitram, anto vai gatam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 11 pra vām mahi dyavī abhīti dyāvāprithivīyam, suci-upa prasastaya iti sucivan navame 'hani navamasyāhno rūpam 12 indra ishe dadātu nas, te no ratnāni dhattanety ārbhavam, trir ā sāptāni sunvata iti trivan navame 'hani navamasyāhno rūpam 13 babhrur eko vishunah sūnaro yuveti dvipadāh sansati. dvipād vai purushas catushpadah pasavah pasavas chandomah, pasūnām avaruddhyai. tad yad dvipadāh sansati, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayati 14 ve trinsati trayas para iti vaisvadevam trivan navame 'hani navarrasyāhno rūpam 15 tāny u gāyatrāni. gāyatratritīyasavana esha tryaho 16 vaisvānaro na ūtaya ity agnimarutasya pratipad, a pra yatu paravata ity: anto vai parāvato, 'nto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 17 maruto yasya hi kshaya iti mārutam kshetivad antarupam. kshetiva va antam gatva, navame 'hani navamasyāhno rūpam 18 jatavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 19 prāgnaye vācam īrayeti jātavedasyam samānodarkam navame 'hani navamasyāhno rūpam 20 sa naḥ parshad ati dvishaḥ sa nah parshad ati dvisha iti sansati. bahu vā etasmin navarātme kimca-kimca vāraņam kriyate, santya eva. tad yat: sa nah parshad ati dvishah sa nah parshad ati dvisha iti sansati, sarvasmād evaināns tad enasah

pramuñcati 21 tāny u gāyatrāṇi. gāyatratritīyasavana esha tryahah \parallel 21 \parallel 2 \parallel

1 Prishthyam shalaham upayanti. yathā vai mukham evam prishthyah shalahas. tad vathāntaram mukhasva jihvā tālu dantā, evam chandomā, atha venaiva vācam vyākaroti yena svādu cāsvādu ca vijānāti, tad dasamam ahar 2 yathā vai nāsike evam prishthyah shalahas. tad yathāntaram nāsikayor, evam chandomā, atha yenaiva gandhān vijānāti, tad dasamam ahar 3 yathā vā akshy evam prishthyah shalahas, tad yathantaram akshnah krislfnam, evam chandomā, atha vaiva kanīnikā vena pasyati, tad dasamam ahar 4 yathā vai karna evam prishthyah shalahas, tad yathantaram karnasyaivam chandoma, atha yenaiva srinoti, tad dasamam ahah 5 srīr vai dasamam ahah, sriyam vā eta āgachanti ye dasamam ahar āgachanti. tasmād dasamam ahar avivākyam bhavati: mā sriyo 'vavā--dishmeti, durayayadam hi sreyasas 6 te tatah sarpanti 7 te mārjayante 8 te patnīsālām samprapadvante 9 teshām va etām āhutim vidyāt, sa brūvāt: samanvārabhadhvam iti. sa juhuyād 10 iha rameha ramadhvam, iha dhritir iha svadhritir, Agne vāt, svāhā vāl iti 11 sa vad iha ramety āhāsminn evaināns tal loke ramayatīha ramadhvam iti yad āha, prajām evaishu tad ramayatīha dhritir iha svadhritir iti yad āha, prajām caiva tad vācam ca yajamāneshu dadhāty. Agne vāl iti rathamtaram, svähā vāl iti brihad 12 devānām vā etan mithunam yad brihadrathamtare, devānām eva tan mithunena mithunam avarundhate, devānām mithunena mithunam prajāyante prajātyai 13 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda 14 te tatah sarpanti, te mārjayante, ta āgnīdhram samprapadyante. teshām ya etām āhutim vidyāt, sa brūyāt: samanvārabhadhvam iti sa juhuyād 15 upasrijan

dharuṇam mātaram dharuṇo dhayan | rāyas posham isham ūpjam asmāsu dīdharat svāheti 16 rāyas posham isham ūrjam avarunddha ātmane ca yajamānebhyas ca yatraivam vidvān etām āhutim juhoti || 22 || 3 ||

1 Te tatah sarpanti, te sadah samprapadyante. yathāyatham anya ritvijo vyutsarpanti, samsarpanty udgātāras, te Sarparājňyā rikshu stuvata 2 iyam vai Sarparājňīyam hi sarpato rājñīyam vā alomikevāgra āsīt. saitam mantram apasyad: āyam gauh prisnir akramīd iti. tām ayam prisnir varna āvisan nānārūpo, yam-yam kāmam akāmayata yad idam kimcaushadhayo vanaspatayah sarvāni rūpāni 3 prisnir enam varna āvisati nānārūpo, yam-yam kāmam kāmayate ya evam veda 4 manasā prastauti manasodgāyati manasā pratiharati, vācā sansati 5 vāk ca vai manas ca devānām mithunam. devānām eva tan mithunena mithunam avarundhate, devānām mithunena mithunam prajāvante prajātyai. prajāyate prajayā pasubhir ya evam vedā6tha caturhotrīa hotā vyācashte, tad eva tat stutam anusansati 7 devānām vā etad yajniyam guhyam nāma yac caturhotāras, tad yac caturhotrīn hotā vyācashte, devānām eva tad yajñiyam guhyam nāma prakāṣam gamayati, tad enam prakasam gatam prakasam gamayati. 8 gachati prakāsam ya evam veda 9 yam brāhmanam anūcānam yaso narched, iti ha smāhāranyam paretya darbhastambān udgrathya dakshinato brahmānam upavesva caturhotrīn vyācakshīta 10 devānām vā etad yajñiyam guhyam nāma yac eaturhotāras, tad yae eaturhotrīn vyācakshīta, devānām eva tad yajñiyam guhyam nāma prakāşam gamayati, tad enam prakasam gatam prakasam gamayati. gachati prakāsam ya evam veda | 23 | 4 ||

1 Athaudumbarīm samanyārabhanta 2 isham ürjam

anvārabha itv 3 ūrg vā annādvam udumbaro 4 yad vai tad devā isham ūrjam vyabhajanta, tata udumbarah samabhavat, tasmāt sa trih samvatsarasva paevate 5 tad vad audumbarīm samanyārabhanta, isham eva tad ūrjam annādyam samanyārabhante 6 vācam yachanti. vāg vai vajño, yajñam eva tad yachanty 7 ahar niyachanty, ahar yai svargo lokah, svargam eva tal lokam niyachanti 8 na divā vācam visrijeran, yad divā vācam visrijerann, ahar bhrātrivyāya parisinshyur 9 na naktam vācam visrijeran. yan naktam vācam visrijeran, rātrīm bhrātrivyāya parisinshyuh 10 samayāvishitah sūryah syād, atha vācam visrijerans. tāvantam eva tad dvishate lokam parisinshanty 11 athokhalv astamita eva vācam visrijerans, tamobhājam eva tad dvishantam bhrātrivyam kurvanty 12 āhavanīvam parītva vācam visrijeran. yajno vā āhavanīyah svargo loka āhavanīyo, yajñenaiva tat svargena lokena svargam lokam ya-__ nti 13 yad ihonam akarma yad atyarīricāma | Praiāpatim tat pitaram apyetv iti vācam visrijante 14 Prajāpatim vai prajā anuprajāyante, Prajāpatir ūnātiriktayoh pratishthā, nainān ūnam nātiriktam hinasti 15 Prajāpatim evonātiriktāny abhyatyarjanti ya evam vidvānsa etena vācam visrijante 16 tasmād evam vidvānsa etenaiva vācam visrijeran 24 🚌

1 Adhvaryo ity ahvayate caturhotrishu vadishyamāṇas, tad āhāvasya rupam 2 om hotas tathā hotar ity adhvaryuḥ pratigriṇāty avasite-vasite daṣasu padeshu 3 teshām cittiḥ srug āsī3t | 4 cittam ājyam āsī3t | 5 vāg vedir āsī3t | 6 ādhītam barhir āsī3t | 7 keto Agnir āsī3t | 8 vijňatam agnīd āsī3t | 9 prāṇo havir asī3t | 10 sāmādhvaryur āsī3t | 11 Vācaspatir hotasī3t | 12 mana upavaktāsī3t | 13 te wā etaṃ graham agrihṇata: Vācaspate vidhe nāman | vidhema te nāma | vidhes tvam asmākaṃ nāmnā dyāṃ

gacha | yām devāh prajāpatigrihapataya riddhim arādhnuvans tām riddhim rātsyāmo 14 'tha Prajāpates tanur anudravati brahmodyam calonnada cannapatnī cānnādā tad Agnir, annapatnī tad Āditvo 16 bhadrā ca kalyānī ca. bhadrā tat Somah, kalyānī tat pasavo 17 'nilavā cāpabhavā cānilavā tad Vāvur, na hy esha kadā canelavatv. apabhayā tan mritvuh, sarvam hy etasmād bībhāyā 18 nāptā cānāpyā cānāptā tat prithivy, anāpyā tad dyaur 19 anādhrishyā cāpratidhrishyā cānādhrishyā tad Agnir, apratidhrishyā tad Ādityo 20 'pūrvā cābhrātrivyā cāpurvā tan mano, 'bhrātrivyā tat samvatsara 21 etā vāva dvādasa Prajāpates tanva, esha kritsnah Prajāpatis, tat kritsnam Prajāpatim āpnoti dasamam ahar 22 atha brahmodyam vadanty. Agnir grihapatir iti haika āhuh, so 'sya lokasya grihapatir. Vāyur grihapatir iti haika āhuh, so 'ntarikshalokasya grihapatir, asau vai grihapatir yo 'sau tapaty. esha patir, ritavo grihā. yeshām vai grihapatim devam vidvān grihapatir bhavati, rādhnoti sa grihapatī, rādhnuvanti te yajamānā. yeshām vā apahatapāpmānam devam vidvān grihapatir bhavaty, apa sa grihapatih pāpmānam hate, 'pa te vajamānāh pāpmānam ghnate. 'dhvarvo arātsmārātsma 25 | 6 |

Iti pañcamapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ.

Iti caturyinşādhyaye shashthah khandah

1 Uddharāhavanīyam ity aparāhņa āha, yad evāhnā sadhu karoti, tad eva tat prān uddhritya tadabhaye nidhatta 2 uddharāhavanīyam iti prātar āha, yad eva rātryā sādhu karoti, tad eva tat prān uddhritya tadabhaye nidhatte 3 yajno vā āhavanīyah, svargo loka āhavanīyo 4 yajna eva tat svarge loke svargam lokam nidhatte ya evam veda 5 yo vā agnihotram vaisvadevam sholasakalam pasu-

shu pratishthitam veda, vaisvadevenāgnihotrena shoļasakalena pasushu pratishthitena rādhnoti 6 raudram gavi sad. vāvavyam upāvasrishtam, āsvinam duhyamānam, saumyam dugdham, vārunam adhisritam, paushņam samudantam, mārutam vishyandamānam, vaisvadevam binduman, maitram sarogrihītam, dyāvāprithivīyam udvāsitam, sāvitram prakrāntam, vaishņavam hriyamāṇam, bārhaspatyam upasannam, Agneḥ pūrvāhutiḥ, Prajāpater uttaraindram hutam 7 etad vā agnihotram vaisvadevam shoļasakalam pasushu pratishthitam 8 vaisvadevenāgnihotrena shoļasakalena pasushu pratishthitena rādhnoti ya evam veda [126][11]

1 Yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānopaviset, kā tatra prāyascittir iti. tām abhimantraveta 2 yasmād bhīshā nishīdasi tato no abhayam kridhi | pasūn mah sarvān gopāva namo rudrāva mīlhusha iti 3 tām utthāpayed 4 ud asthād devy aditir āyur yajnapatāv adhāt | indrāya krinvatī bhāgam mitrāya varunaya cety 5 athāsyā udapātram ūdhasi ca mukhe copagribnīyād, athainām brāhmaņāya dadyāt. sā tatra prāyascittir 6 yasyagnihotry upāvasrishtā duhyamānā vāsyeta, kā tatra prāyascittir ity. asanāyām ha vā eshā yajamānasya pratikhyāya vāsvate, tām annam apy ādavec chāntyai, sāntir vā annam. sūyavasād bhagavatī hi bhūyā iti. sā tatra prāyascittir 7 yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānā syandeta, kā tatra prāyaseittir iti. sā vat tatra skandayet, tad abhimrisya japed 8 yad adya dugdham prithivīm asripta yad oshadhīr atyasripad yad āpah | payo griheshu payo aghnyāyām payo vatseshu payo astu tan mayiti. 9 tatra yat parisishtam syāt, tena juhuyād yad alam homāya syād 10 yady u vai sarvam siktam syad, athānyām āhūya tām dugdhvā tena juhuyād, ā tv eva ṣraddhāyai hotavyam. sā tatra prāyaṣcittih 11 sarvam vā asya barhishyam sarvam parigrihītam ya evam vidvān agnihotram juhoti || 27 || 2 ||

1 Asau vā asyādityo yūpah, prithivī vedir, oshadhayo barhir, yanaspataya idhmā, āpah prokshanyo, disah paridhayo 2 yad dha vā asya kimca nasyati yan mriyate yad apājanti, sarvam haivainam tad amushminl loke yathā barhishi dattam agached evam agachati ya evam vidvan agnihotram juhoty 3 ubhayān vā esha devamanushyān viparvāsam dakshinā nayati sarvam cedam yad idam kimca 4 manushyān vā esha sāvamāhutvā devebhyo dakshinā navati saryam cedam yad idam kimca, ta ete pralīnā nyokasa iva sere manushyā devebhyo dakshinā nītā 5 devān vā esha prātarāhutyā manushyebhyo dakshinā nayati sarvam cedam yad idam kimea. ta ete vividānā ivotpatanty: ado 'ham karishye, 'do ham gamishyāmīti vadanto 6 yāvantam ha vai sarvam idam dattvā lokam jayati, tāvantam ha lokam javati ya evam vidvān agnihotram juhoty 7 Agnaye vā esha sāyamāhutyāsvinam upākaroti, tad vāk pratigrināti: vāgvāg itv 8 Agninā hāsva rātryāsvinam sastam bhavati ya evam vidvān agnihotram juhoty 9 Ādityāya vā esha prātarāhutyā mahavratam upākaroti, tot prānah pratigrināty: annam-annam ity. Ādityena hāsyāhnā mahāvratam sastam bhavati ya evam vidvān agnihotram juhoti 10 tasva vā etasyāgnihotrasya sapta ca satāni vinsatis ca samvatsare sāyamāhutayah, sapta co eva satāni vinsatis ca samvatsare prātarāhutavas, tāvatyo gner vajushmatya ishtakāh 11 samvatsarena hāsyāgninā cityeneshtam bhavati ya evam vidvān agnihotram juhoti | 28 | 3 |

1 Vṛishaṣushmo ha Vātāvata uvāca Jātūkarṇyo: vaktā smo vā idam devebhyo, yad vai tad agnihotram ubhaye-

dyur ahuvatanvedur vava tad etarhi huvata itv 2 etad u haivovāca kumārī gandharvagrihītā: vaktā smo vā idam pitribhyo, yad vai tad. agnihotram ubhavedyur ahūyatānyedur vāva tad etarhi hūvata itv 3 etad vā agnihotram anyedyur hüyate, yad astamite sayam juhoty anudite pratar. athaitad agnihotram ubhavedvur hūvate, vad astamite sāvam juhoty udite prātas 4 tasmād udite hotavyam 5 caturvinse ha vai samvatsare 'nuditahomī gāvatrīlokam āpnoti dvādasa uditahomī, sa yadā dvau samvatsarāv anudite juhoty atha hāsyaiko huto bhavaty, atha ya udite juhoti samvatsarenaiva samvatsaram āpnoti ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavvam 6 esha ha vā ahorātrayos tejasi juhoti yo 'stamite sayam juhoty udite pratar. Agnina vai tejasā rātris tejasvaty, Ādityena tejasāhas tejasvad 7 ahorātrayor hāsya tejasi hutam bhavati ya evam vidvān udite juhoti 8 tasmād udite hotavyam | 29 | 4 | |

1 Ete ha vai samvatsarasya cakre yad ahorātre, tābhyām eva tat samvatsaram eti sa yo 'nudite juhoti, yathaikataṣcakreṇa yāyāt tādṛik tad. atha ya udite juhoti, yathobhayataṣcakreṇa yān kshipram adhvānam samaṣnuvīta tādrik tat 2 tad eshābhi yajňagāthā gīyate 3

brihadrathamtarābhyām idam eti yuktam yad bhūtam bhavishyac cāpi sarvam | tābhyām iyād agnīn ādhāya dhīro divaivānyaj juhuyān naktam anyad

iti 4 rāthamtarī vai rātry, ahar bārhatam. Agnir vai rathamtaram Ādityo brihad, ete ha vā enam devate bradhnasya vishṭapam svargam lokam gamayato ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam 5 tad eshābhi yajňagāthā gīyate 6

yathā ha vā sthūriņaikena yāyād akritvānyad upayojanāya |

evam yanti te bahavo janāsah purodayāj juhvati ye 'gnihotram

iti 7 tām vā etām devatām prayatīm sarvam idam anupraiti yad idam kimcaitasyai hīdam devatāyā anucaram sarvam yad idam kimca, saishānucaravatī devatā 8 vindate ha vā anucaram, bhavaty asyānucaro ya evam veda 9 sa vā esha ekātithih, sa esha juhvatsu vasati 10 tad yad ado gāthā bhavaty 11

> anenasam enasā so 'bhiṣastād enasvato vāpaharād enaḥ | ekātithim apa sāyam ruṇaddhi bisāni steno apa so jahārety

k² esha ha vai sa ekātithih, sa esha juhvatsu vasaty, etām vāva sa devatām aparuṇaddhi, yo 'lam agnihotrāya san nāgnihotram juhoti, tam eshā devatāparuddhāparuṇaddhy asmāc ca lokād amushmāc cobhābhyām, yo 'lam agnihotrāya san nāgnihotram juhoti 13 tasmād yo 'lam agnihotrāya syāj juhuyāt 14 tasmād āhur: na sāyam atithir aparudhya ity 15 etad dha sma vai tad vidvān Nagarī Jānaṣruteya uditahominam Aikādaṣāksham Mānutantavyam uvāca: prajāyām enam vijnātā smo yadi vidvān vā juhoty avidvān veti, tasyo haikādaṣākshe rāshtram iva prajā babhūva, rāshtram iva ha vā asya prajā bhavati ya evam vidvān udite juhoti, tasmād udite hotavyām [30] [5]

1 Udyann u khalu vā Āditya āhavanīyena raṣmīn saṃdadhāti. sa yo 'nudite juhoti, yathā kumārāya vā vatsāya vājātāya stanam pratidadhyāt tādrik tad. atha ya udite juhoti, yathā kumārāya vā vatsāya vā jātāya stanam pratidadhyāt tādrik tat. tam asmai pratidhīyamānam ubhayor lokayor annādyam anu pratidhīyate 'smāc ca lokād amushmāc cobhābhyām 2 sa yo 'nudite juhoti, yathā purushāya vā hastine vāprayate hasta ādadhyāt tādrik tad.

atha ya udite juhoti, yathā purushāya vā hastine vā prayate hasta ādadhyāt tādrik tat. tam esha etenaiva hastenordhvam hritvā svarge loka ādadhāti ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam 3 udyann u khalu vā Ādityaḥ sarvāṇi bhūtāni praṇayati, tasmād enam prāṇa ity ācakshate. prāṇe hāsya samprati hutam bhavati ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam 4 esha ha vai satyam vadan satye juhoti, yo 'stamite sāyam juhoty udite prātar. bhūr bhuvaḥ svar o3m Agnir jyotir jyotir Agnir iti sāyam juhoti, bhūr bhuvaḥ svar o3m Sūryo jyotir jyotiḥ Sūrya iti prātaḥ. satyam hāsya vadataḥ satye hutam bhavati ya evam vidvān udite julioti. tasmād udite hotavyam 5 tad eshābhi yajñagāthā gīyate 6

prātaḥ-prātar anritam te vadanti purodayāj juhvati ye 'gnihotram | divā kīrtyam adivā kīrtayantaḥ Sūryo jyotir na tadā jyotir eshām

iti || 31 || 6 ||

1 Prajāpatir akāmayata: prajāyeya bhūyān syam iti. sa tapo 'tapyata, sa tapas taptvemānl lokān asrijata: prithivīm antariksham divam. tānl lokān abhyatapat, tebhyo bhitaptebhyas trīni jyotīnshy ajāyantāgnir eva prithivyā ajāyata, Vāyur antarikshād, Ādityo divas. tāni jyotīnshy abhyatapat, tebhyo 'bhitaptebhyas trayo vedā ajāyanta: rigveda evāgner ajāyata, yajurvedo Vāyoh, sāmaveda Ādityāt. tān vedān abhyatapat, tebhyo 'bhitaptebhyas trīni sukrāny ajāyanta: bhūr ity eva rigvedād ajāyata, bhuva iti yajurvedāt, svar iti sāmavedāt 2 tāni sukrāny abhyatapat, tebhyo 'bhitaptebhyas trayo varņā ajāyantākāra ukāro makāra iti. tān ekadhā samabharat, tad etad o3m iti. tasmād om-om iti praņauty. om iti vai svargo loka, om ity asau yo 'sau tapati 3 sa Prajāpatir yajñam atanuta, tam

āharat, tenāyajata. sa ricaiva hautram akarod, vajushādhyaryayam, sāmnodgītham. yad etat trayyai vidyāyai sukram, tena brahmatvam akarot 4 sa Prajāpatir yajñam devebhyah samprāyachat, te devā yajñam atanvata, tam āharanta, tenāyajanta. ta ricaiva hautram akurvan, vajushādhvaryavam, sāmnodgītham. yad evaitat trayyai vidyāyai sukram, tena brahmatvam akurvans 5 te devā abruvan Prajāpatim: yadi no vajňa rikta ārtih svād yadi vajushto yadi sāmato yady avijūātā sarvavyāpad vā, kā prāyaşcittir iti. sa Prajāpatir abravīd devān: yadi vo yajña rikta ārtir bhavati, bhūr iti gārhapatye juhavātha; yadi yajushto, bhuva ity agnidhriye 'nvaharyapacane va haviryajňeshu; yadi sāmatah, svar ity āhavanīye; vady avijñātā sarvavyāpad vā, bhūr bhuvah svar iti sarvā anudrutyāhavanīya eva juhavāthety 6 etāni ha vai vedānām antahsleshanāni yad etā vvāhritavas, tad yathātmanātmānam şamdadlıyad, vatha parvana parva vatha sleshmana carmanyam vānyad vā vislishtam samsleshaved: evam evaitābhir yajñasya vislishtam samdadhāti. saishā sarvaprāyascittir vad etā vyāhritayas, tasmād eshaiva yajňe prāyascittih kartavyā | 32 | 7 ||

1 Tad āhur mahāvadā3h | yad ricaiva hautram kriyate yajushādhvaryavam sāmnodgītham, vyārabdhā trayī vidyā bhavaty: atha kena brahmatvam kriyata•iti. trayyā vidyayeti brūyād 2 ayam vai yajūo yo 'yam pavate. tasya vāk ca manas ca vartanyau, vācā ca hi manasā ca yajūo vartata. iyam vai vāg ado manas, tad vācā trayyā vidyayaikam paksham samskurvanti, manasaiva brahmā samskaroti 3 te haike brahmāṇa upākrite prātaranuvāke stomabhāgān japitvā bhāshamāṇa upāsate. tad dhaitad uvāca brāhmana upākrite prātaranuvāke brahmāṇam bhāshamāṇam drishtvārdham asya yajūasyāntaragur iti. tad yathai-

kapāt purusho yann ekatascakro vā ratho vartamāno bhresham nyety, evam eva sa yajňo bhresham nyeti, yajňasya bhresham ahu yajamāno bhresham nyeti 4 tasmād brahmopākrite prātaranuvāke vācamyamah syād opānsvantaryāmayor homād, upākriteshu pavamāneshv odrico. 'tha yāni stotrāni sasastrāny, ā teshām vashatkārād vācamyama eva syāt. tad yathobhayatahpāt purusho yann ubhayatascakro vā ratho vartamāno na rishyaty, evam eva sa yajňo na rishyati, yajňasyārishtim anu yajamāno na rishyati. 33 3 8

1 Tad āhur: yad grahān me 'grahīt prācārīn ma āhutīr me 'haushīd ity adhvaryave dakshinā nīyanta, udagāsīn ma ity udgātre, 'nvavocan me 'sansīn me 'yākshīn ma iti hotre: kim svid eva cakrushe brahmane dakshinā nīyante, 'kritvāho svid eva haratā iti 2 yajñasya haisha bhishag yad brahmā, yajñāyaiva tad bheshajam kritvā haraty 3 atho yad bhūyishthenaiva brahmanā chandasām rasenārtvijyam karoti yad brahmā, tasmād brahmā, rdhabhāg gha vā esha itareshām ritvijām agra āsa yad brahmā,rdham eva brahmana āsārdham itareshām ritvijām 4 tasmād vadi vajna rikta ārtih svād vadi vajushto vadi sāmato vady avijňātā sarvavyāpad vā, brahmana eva nivedayante. tasmād yadi yajňa rikta ārtir bhavati, bhūr iti brahmā gārhapatve juhuvād; vadi vajushto, bhuva ity agnīdhrīye 'nvāhāryapacane vā haviryajñeshu; yadi sāmatah, svar ity āhavanīye; yady avijňātā sarvavyāpad vā, bhūr bhuvah svar iti sarvā anudrutyāhavanīya eva juhuyāt 5 sa prastotopākrite stotra āha: brahman stoshvāmah prasāstar iti. sa bhūr iti brahmā prātaḥsavane brūyād, indravantah studhvam iti; bhuva iti mādhyamdine savane brūyād, indravantah studhvam iti; svar iti ∢ritīyasavane brūyād, indravantah studhvam iti; bhūr bhuvah svar ity ukthe vätirätre vä brüyad, indravantah studhvam iti 6 sa yad āhendravantah studhvam ity, aindro vai yajña, Indro yajñasya devatā, sendram eva tad udgītham karotindrān mā gād. indravantah studhvam ity evaināns tad āha tad āha \\ 34\\ 9\\ \]

Iti pañcamapañcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti pañcavin;ādhyāye navamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā ha vai sarvacarau satram nishedus, te ha pāpmānam nāpajaghnire, tān hovācārbudah Kādravevah sarparishir mantrakrid: ekā vai vo hotrākritā, tām vo dham karayāny, atha pāpmānam apahanishvadhya iti. te ha tathety ūcus, teshām ha sma sa madhvamdine-madhvamdina evopodāsarpad, grāvno bhishtauti 2 tasmān madhyamdinemadhyamdina eva grāvno 'bhishtuvanti tadanukriti 3 sa ha sma venopodāsarpat, tad dhāpv etarhv Arbudodāsarpanī nāma prapad asti 4 tān ha rājā madayām cakāra, te hocur: āsīvisho vai no rājānam avekshate, hantāsyoshnīshenākshvāv apinahvāmeti, tatheti, tasya hoshnīshenakshvāv apinahyus, tasmād ushnīsham eva parvasya grāvno·bhishtuvanti tadanukriti 5 tan ha raja madayam eva cakara, te hocuh: svena vai no mantrena grāvno 'bhishtautīti, hantāsyānyābhir rigbhir mantram āprimacāmeti, tatheti, tasya hānyābhir rigbhir mantram āpaprieus, tato hainān na madayām cakāra, tad yad asyānyābhir rigbhir mantram āprincanti, santva eva 6 te ha pāpmanam apajaghnire. teshām anv apahatim sarpāh pāpmānam apajagunire, ta ete 'pahatapāpmāno hitvā pūrvām jīrnām tvacam navayaiva pravanty 7 apa pāpmānam hate ya evam yeda [1] [1]

1 Tad āhuḥ: kiyatībhir abhishṭuyād iti. ṣatenety āhuḥ. ṣatāyur vai purushaḥ ṣatavīryaḥ ṣatendriya, āyushy evainam tad vīrya indriye dadhāti 2 trayastrinṣatyā vety āhus. trayastrinṣato vai sa devānām pāpmano 'pāhaṅs, trayastrinṣad vai tasya devā ity 3 aparimitābhir abhishṭuyād. aparimito vai Prajāpatiḥ. Prajāpater va eshā hotrā yad grāvastotrīyā, tasyām sarve kāmā avarudhyante. sa yad apar

rimitābhir abhishtauti, sarveshām kāmānām avaruddhyai 4 sarvān kāmān avarunddhe ya evam veda 5 tasmād aparimitābhir evābhishtuyāt 6 tad āhuḥ: katham abhishtuyād ity. aksharasā3h | caturaksharasā3h | pacchā3h | ardharcasā3h | riksā3h iti | tad yad rikso na tad avakalpate, 'tha vat paecho no eva tad avakalpate, 'tha yad aksharasas caturaksharaso vi tathā chandānsi lupyeran bahūni tathāksharāni hīverann, ardharcasa evābhishtuyāt, pratishthāyā eva 7 dvipratishtho vai purushas catushpādāh pasavo, vajamā'nam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayati, tasmād ardharcasa evābhishtuyāt 8 tad āhur: van madhyamdine-madhyamdina eva grāvno 'bhishtauti. kåtham asyetarayoh savanayor abhishtutam bhavatīti. vad eva gāyatrībhir abhishtauti, gāyatram vai prātahsavanam, tena prātaķsavane; tha yaj jagatībhir abhishtauti, jāgatam vai tritīvasavanam, tena tritīvasavana 9 evam u hāsva madhyamdine-madhyamdina eva grāvņo 'bhishtuvatah sarveshu savaneshy abhishtutam bhavati ya evam veda 10 tad āhur: yad adhvaryur evānyān ritvijah sampreshyaty, atha kasmād esha etām asampreshitah pratipadyata iti. mano vai grāvastotrīvāsampreshitam vā idam manas, tasmād esha etām asampreshitah pratipadyate $\parallel 2 \parallel_2 \parallel$

1 Vāg vai subrahmaņyā, tasyai somo rājā vatsaḥ. some rājani krīte subrahmaṇyām āhvayanti yathā dhenum upahvayet, tena vatsena yajamānāya sarvān kāmān duhe 2 sarvān hāsmai kāmān vāg duhe ya evaṃ veda 3 tadāhuḥ: kiṃ subrahmaṇyāyai subrahmaṇyātvam iti. vāg eveti brūyād, vāg vai brahma ca subrahma ceti 4 tad āhur: atha kasmād enam pumāṅsaṃ santaṃ strīm ivācakshata iti. vāg ghi subrahmaṇyeti brūyāt, teneti 5 tad āhur: yad antarvedītara ritvija ārtvijyaṃ kurvanti bahirvedi subrahmaṇyā, katham asyāntarvedy ārtvijyaṃ kritam bhavatīti. veder

vā utkaram utkiranti; vad evotkare tishthann āhvavatīti brūyāt, teneti 6 tad āhur: atha kasmād utkare tishthan subrahmanyām āhvavatītv. rishayo vai satram āsata. teshām vo varshishtha āsīt tam abruvan: subrahmanyām āhvaya, tvam no nedishthād devān hvayishvasīti. varshishtham evainam tat kurvanty, atho vedim eva tat sarvām prīnāti 7 tad āhuh: kasmād asmā rishabham dakshinām abhyājantīti. vrishā vā rishabho yoshā subrahmanyā tan mithunam, tasya mithunasva prajātvā itv 8 upānsu pātnīvatasyāgnīdhro vajati, reto vai pātnīvata, upāńsv iva vai retasah siktir 9 nānuvashatkaroti. samsthā vā eshā yad anuvashatkāro: ned retah samsthāpavānītv. asamsthitam vai retasah samriddham, tasmān nānuvashatkaroti 10 neshtur upastha asino bhakshayati. patnibhajanam vai neshtagnih patnīshu reto dadhāti prajātyā. Agninaiva tat patnīshu reto dadhāti prajātyai 11 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda 12 dakshinā anu subrahmanyā samtishthate. vāg vai subrahmanyānnam dakshinānnādya eva tad vāci yajňam antatah pratishthāpayanti pratishthāpayanti [[3]] 3 [[

> Iti shashthapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Iti shadvińsādhyāye tritīyah khaṇḍah.

1 Devā vai yajňam atanvata, tāńs tanvānān asurā abhyāyan: yajňaveṣasam eshāṃ karishyāma iti. tān dakshiṇata upāyan, yata eshāṃ yajňasya tanishṭham amanyanta. te devāḥ pratibudhya Mitrāvaruṇau dakshiṇataḥ paryauhaṅs, te Mitrāvaruṇābhyām eva dakshiṇataḥ prātaḥsavane 'surarakshāṅsy apāghnata. tathaivaitad yajamānā Mitrāvaruṇābhyām eva dakshiṇataḥ prātaḥsavane 'surarakshāṅsy apaghnate. tasmān maitrāvaruṇam maitrāvaruṇaḥ prātaḥsavane ṣaṅsati, Mitrāvaruṇābhyāṃ hi devā dakshiṇataḥ prātaḥsavane 'surarakshāṅsy apāghnata 2 te vai dakshiṇataḥ prātaḥsavane 'surarakshāṅsy apāghnata 2 te vai dakshiṇato 'pahatā asurā madhyato yajūam prāviṣaṅs. te devāḥ

pratibudhyendram madhyato 'dadhus, ta Indrenaiva madhyatah prātahsavane 'surarakshānsv apāghnata, tathaivaitad yajamānā Indrenaiva madhyatah prātahsavane 'surarakshānsy apaghnate. tasmād aindram brāhmanācchansī prātahsavane sańsatindrena hi devā madhyatah prātahsavane 'surarakshānsv apāghnata 3 te vai madhvato 'pahatā asurā uttarato yajñam prāvisais, te devāh pratibudhyendrāgnī uttaratah parvauhańs, ta Indragnibhyam evottaratah pratahsavane 'surarakshānsv apāghnata, tathaivaitad yajamānā Indragnibhvam evottaratah pratahsavane 'surarakshansy apaghnate, tasmād aindrāgnam achāvākah prātahsavane sansatīndragnibhvām hi devā uttaratah pratahsavane 'surarakshānsy apāghnata 4 te vā uttarato 'pahatā asurāh purastāt paryadravan samanīkatas, te devāh pratibudhyāgnim purastāt prātahsavane paryauhans, te 'gninaiva purastāt prātahsavane 'surarakshāńsy apāghnata, tathaivaitad yajamānā Agninaiva purastāt prātahsavane 'surarakshānsy apaghnate, tasmād āgneyam prātahsavanam 5 apa pāpmānam hate va evam veda 6 te vai purastād apahatā asurāh pascāt parītya prāvisans, te devāh pratibudhya Visvān devān ātmānam pascāt tritīyasavane paryauhans, te Visvair eva devair ātmabhih pascāt tritīyasavane 'surarakshānsy apāghnata. tathaivaitad yajamānā Visvair eva devair ātmabhih pascāt tritīvasavane 'surarakshānsy' apaghnate. tasmād vaisvadevam tritīyasavanam 7 apa pāpmānam hate va evam veda 8 te vai devā asurān evam apāghnata sarvasmād eva yajñāt, tato vai devā abhavan, parāsurā 9 bhayaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 10 te devā evam kliptena yajñenāpāsurān pāpmānam aghnatājayan svargam lokam 11 apa ha vai dvishantam pāpmānam bhrātrivyam hate, jayati svargam lokam ya evam veda yas caivam vidvān savanāni kalpavati (44444)

1 Stotriyam stotriyasyānurūpam kurvanti prātahsavane, har eva tad ahno 'nurūpam kurvanty, avareņaiva tad ahnā param ahar abhyārabhante 2 'tha tathā na madhyamdine. srīr vai prishṭhāni, tāni tasmai na tatsthānāni yat stotriyam stotriyasyānurūpam kuryus 3 tayaiva vibhaktyā tritīyasavane na stotriyam stotriyasyānurūpam kurvanti 15 | 2 |

1 Athāta ārambhanīyā eva 2 rijunītī no varuna iti maitrāvarunasya, mitro nayatu vidvān iti. praņetā vā esha hotrakāṇām van maitrāvarunas, tasmād eshā praņetrimatī bhavatī 3 ndram vo visvatas parīti brāhmaṇācchansino, havāmahe janebhya itīndram evaitayāhar-ahar nihvayante 4 na haishām vihave 'nya Indram vrinkte yatraivam vidvān brāhmaṇācchansy etām ahar-ahah sansati 5 yat soma ā sute nara ity achāvākasyendrāgnī ajohavur itīndrāgnī evaitayāhar-ahar nihvayante. na haishām vihave 'nya indrāgnī vrinkte yatraivam vidvān achāvāka etām ahar-ahah sansati 6 tā vā etāh svargasya lokasya nāvah sampārinyah, svargam evaitābhir lokam abhisamtaranti | 6 | 3 | 3

1 Athātaḥ paridhānīyā eva 2 te syāma deva varuņeti maitrāvaruņāsyesham svas ca dhīmahīty, ayam vai loka isham ity asau lokaḥ svar ity, ubhāv evaitayā lokāv ārabhante 3 vy antariksham atirad iti brāhmanācchahisino, vivattricam svargam evaibhya etayā lokam vivriņoti 4 made somasya rocanā | indro yad abhinad valam iti 5 sishāsavo vā ete yad dīkshitās, tasmād eshā valavatī bhavaty 6 ud gā ājad angirobhya avish kṣiṇvan guhā satīḥ | arvāncam nunude valam iti, sanim evaibhya etayāvarunddha 7 indreņa rocanā diva iti, svargo

vai loka indrena rocanā divo 8 driļhāni drinhitāni caļ sthirāni na parāņuda iti 9 svarga evaitavā loke 'harahah pratitishthanto yanty 10 āhām sarasvatīvator ity achāvākasya. vāg vai Sarasvatī, vāgvator iti haitad āhendrāgnyor avo vriņa ity, etad dha vā Indrāgnyoh privam dhāma yad vāg iti, priyenaivainau tad dhāmnā samaudhayati 11 priyena dhāmnā samridhyate ya evam veda || 7 || 4 ||

1 Ubhayyah paridhānīyā bhayanti hotrakānām prātahsavane ca mādhyamdine cāhīnās caikāhikās ca 2 tata aikāhikābhir eva maitrāvaruno paridadhāti, tenāsmāl lokān na pracyavate 3 'hīnābhir achāvākah, svargasya lokasyāptyā 4 ubhavībhir brāhmanācchańsī, teno sa ubhau vyanvārabhamāna etīmam cāmum ca lokam, atho maitrāvarunam cāchāvākam cātho ahīnam caikāham cātho samvatsaram cāgnishtomam caivam u sa ubhau vyanyārabhamāna etv 5 atha tata aikāhikā eva tritīyasavane hotrakānām paridhānīyā bhavanti, pratishthā vā ekāhah, pratishthāvām eva tad yajňam antatah pratishthápayanty 6 anavānam prātahsavane yajed 7 ekām dve na stomam atisanset. tad vathābhiheshate pipāsate kshipram prayachet, tādrik tad. atho kshipram devebhyo 'nnādyam somapītham prayachānīti. kshipram hāsminl loke pratitishthaty 8 aparimitābhir uttarayoh sayanayor, aparimito yai syargo lokah, syargasya lokasyāptvai 9 kāmam tad dhotā sansed yad dhotrakāh pūrvedyuh sanseyur, yad vā hotā tad dhotrakāh. prāno vai hotāngāni hotrakāh, samāno vā ayam prāno 'ngāny anusamcarati, tasmāt tat kāmam hotā sansed yad dhotrakāh pūrvedyuh sanseyur, yad vā hotā tad dhotrakāh 10 süktāntair hotā paridadhad etv, atha samānya eva tritīyasavane hotrakāņām paridhānīyā bhavanty. ātmā vai hotāngāni hotrakāh, samānā vā ime 'ngānām antās, tasmāt

samānya eva tritīyasavane hotrakānām paridhānīvā bhavanti $\|8\|_5\|$

Iti shashthapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ. Iti saptavinṣādhyāye pañcamaḥ khaṇḍaḥ.

1 A tvā vahantu haraya iti prātahsavana unnīyamānebhyo 'nvāha vrishanvatīh pītavatīh sutavatīr madvatī rūpasamriddhā 2 aindrīr anvāhaindro vai yajāo 3 gāvatrīr anvāha, gāyatram vai prātahsavanam 4 nava nyūnāh prātaḥsavane 'nvāha, nyūne vai retah sicvate 5 dasa madhvamdine 'nvāha, nvūne vai retah siktam madhyam striyai prāpya sthavishtham bhavati 6 nava nyūnās tritīyasavane 'nvāha, nyūnād vai prajāh prajāyante 7 tad vad etāni kevalasūktāny anvāha, yajamānam eva tad garbham bhūtam prajanayati yajñād devayonyai 8 te haike sapta-saptānvāhuh sapta prātahsavane sapta mādhyamdine sapta tritīyasavane: yāvatyo vai puronuvākyās tāvatyo yājyāh, sapta vai pranco yajanti sapta vashatkurvanti, tasam etah puronuvākyā iti vadantas 9 tat tathā na kuryād. yajamānasya ha te reto vilumpanty atho yajamānam eva, yajamāno hi sūktam 10 navabhir vā etam maitrāvaruno 'smāl lokād antarikshalokam abhi pravahati, dasabhir antarikshalokād amum lokam abhy — antarikshaloko hi jyeshtho — navabhir amushmāl lokāt svargam lokam abhi 11 ns ha vai te yajamānam svargam lokam abhi volhum arhanti ve saptasaptānvāhus 12 tasmāt kevalasa eva sūktāny anubrūyāt | 9 | 1 ||

1 Athāha: yad aindro vai yajño, 'tha kasmād dvāv eva prātaḥsavane prasthitānām pratyakshād aindrībhyām yajato hotā caiva brāhmaṇācchaṅsī ce, daṃ te som yam madhv iti hotā yajatī, ndra tvā vṛishabhaṃ vayam iti brāhmaṇācchaṅsī, nānādevatyābhir itare: kathaṃ teshām aindryo bhavantīti 2 mitraṃ vayaṃ havāmaha iti mai-

trāvaruņo yajati, varuņam somapītaya iti. yad vai kimea pītavat padam tad aindram rūpam, tenendram prīnāti 3 maruto yasya hi kshaya iti potā yajati, sa sugopātamo jana itīndro vai gopās, tad aindram rūpam, tenendram prīnāty 4 agne patnīr ihā vaheti neshṭā yajati, tvashṭāram somapītaya itīndro vai Tvashṭā, tad aindram rūpam, tenendram prīnāty 5 ukshānnāya vaṣānnāyety āgnīdhro yajati, somapṛishṭhāya vedhasa itīndro vai vedhās, tad aindram rūpam, tenendram prīnāti 6 prātaryāvabhir ā gatam devebhir jenyāvasū | indrāgnī somapītaya iti svayam samriddhāchāvākāsyai-7vam u haitā aindryo bhavanti 8 yan nānādevatyās, tenānyā devatāḥ prīnāti 9 yad u gāyatryas, tenāgneyya 10 etad u haitābhis trayam upāpnoti || 10 || 2 ||

1 Asāvi devam gorijīkam andha iti madhyamdina unnīvamānebhyo 'nvāha vrishanvatīh pītavatīh sutavatīr madvatī rūpasamriddhā 2 aindrīr anvāhaindro vai yajñas. trishtubho 'nyāha, traishtubham vai mādhyamdinam savanam 3 tad āhur: yat tritīyasavanasyaiva rūpam madvad, atha kasmān madhyamdine madvatīr anu cāha yajanti cābhir iti 4 mādvantīva vai madhyamdine devatāh, sam eva tritīyasavane mādayante, tasmān madhyamdine madvatīr anu cāha yajanti cābhis 5 te vai khalu sarva eva mādhyamdine prasthitānām pratyakshād aindrībhir yajanty 6 abhitrinnavatībhir eke 7 pibā somam abhi yam ugra tarda iti hotā yajati 8 sa īm pāhi ya rijīshī tarutra iti maitrāvaruno yajaty 9 evā pāhi pratnathā mandatu tveti brāhmanācchańsī yajatv 10 arvān ehi somakāmam tvāhur iti potā yajati 11 tavā yam somas tvam ehy arvārī iti neshtā yajatī 12 ndrāva somāh pradivo vidānā ity achāvāko yajaty 13 āpūrno asya kalaşah svāhety āgnīdhro yajati 14 tāsām etā abhitrinnavatyo bhavantīndro vai prātaḥsavane na vyajayata, sa etābhir eva mādhyamdinam savanam abhyatṛiṇad. yad abhyatṛiṇat, tasmād etā abhitṛiṇṇavatyo bhavanti 11 3

1 Ihopa yāta savaso napāta iti tritīyasavana unnīyamānebhyo 'nvāha vrishanvatīh pītavatīh sutavatīr madvatī rūpasamriddhās, tā aindrārbhayyo bhayanti 2 tad āhur: yan närbhavishu stuvate, 'tha kasmād ārbhavah pavamāna ity ācakshata iti 3 Prajāpatir vai pita Ribhūn martyān sato 'martyān kritvā tritīvasavana ābhajat, tasmān nārbhavīshu stuvate, 'thārbhavah pavamāna itv ācakshate 4 'thāha: yad yathāchandasam pūrvayoh savanayor anvāha gāyatrīh prātaḥsavane trishtubho mādhyamdine, 'tha kasmāj jāgate sati tritīyasavane trishtubho 'nvāheti 5 dhītarasam vai tritīyasavanam, athaitad adhītarasam sukrivam chando yat trishtup savanasya sarasatāyā iti brūyād, atho Indram evaitat savane 'nyābhajatīty 6 athāha: yad aindrārbhayam vai tritīyasavanam, atha kasmād esha eva tritīvasayane prasthitānām pratyakshād aindrārbhavyā yajatī, ndra ribhubhir vajavadbhih samukshitam iti hotaiva, nanadevatyābhir itare, katham teshām aindrārbhavyo bhavantītī 7 ndrāvarunā sutapāv imam sutam iti maitrāvaruņo yajati, yuvo ratho adhvaram devavitaya iti bahūni vāha, tad Ribhūnām rūpam 8 indras ca somem pibatam brihaspata iti brāhmanācchansī yajaty, ā vām visantv indavah svābhuva iti bahūni vāha, tad Ribhūnām rūpam 9 ā vo vahantu saptayo raghushvada iti potā yajati, raghupatvānah pra jigāta bāhubhir iti bahūni vāha, tad Ribhūnām rūpam 10 ameya nah suhavā ā hi gantaneti neshtā yajati, gantaneti bahūni vāha, tad Ribhūnām rūpam 11 indravishnū pilatam madhvo asyety achāvāko yajaty, ā vām andhānsi madirāny agmann iti bahūni vāha, tad Ribhūnam rūpam

12 imam stomam arhate jātavedasa ity āgnīdhro yajati, ratham iva sam mahemā manīshayeti bahūni vāha. tad Ribhūnām rūpam 13 evam u haitā aindrārbhavyo bhavanti 14 yan nānādevatyās, tenānyā devatāh prīņāti 15 yad u jagatprāsāhā, jāgatam vai tritīyasavanam, tritīyasavanasyaiva samriddhyai || 12 || 4 ||

1 Athāha: yad ukthinyo 'nyā hotrā anukthā anyāḥ, katham asyaitā ukthinyaḥ sarvāḥ samāḥ samriddhā bhavantīti 2 yad evaināḥ sampragīrya hotrā ity ācakshate, tena samā 3 yad ukthinyo 'nyā hotrā anukthā anyās, teno vishamā 4 evam u hāsyaitā ukthinyaḥ sarvāḥ samāḥ samriddhā bhavanty 5 athāha: ṣansanti prātaḥsavane ṣansanti mādhyamdine hotrakāḥ, katham eshām tritīyasavane ṣastam bhavatīti 6 yad eva mādhyamdine dve-dve sūkte ṣansantīti brūyāt, tenety 7 athāha: yad dvyuktho hotā, katham hotrakā dvyukthā bhavantīti 8 yad eva dvidevatyābhir yajantīti brūyāt, teneti [13] 5 !

1 Athāha: yad etās tisra ukthinyo hotrāh, katham itarā ukthinyo bhavantīty 2 ājyam evāgnīdhrīyāyā uktham, marutvatīyam potrīyāyai, vaisvadevam neshṭrīyāyai. tā vā etā hotrā evamnyangā eva bhavanty 3 athāha: yad ekapraishā anye hotrakā, atha kasmād dvipraishah potā dvipraisho neshṭeti 4 yatrādo gāyatrī suparņo bhūtvā somam āharat. tad etāsām hotrānām Indra ukthāni parilupya hotre pradadau: yūyam mābhyahvayadhvam yūyam asyāvedishṭeti. te hocur devā: vāceme hotre prabhāvayāmeti, tasmāt te dvipraishe bhavata. ricāgnīdhrīyām prabhāvayām cakrus, tasmāt tasyaikayareā bhūyasyo yājyā bhavanty 5 athāha: yad dhotā yakshad dhotā yakshad iti maitrāvaruno hotre preshyaty. atha kasmād ahotribhyah sadbhyo hotrāṣansibhyo hotā yakshad dhotā yakshad iti preshyatīti 6 prāno vai hotā prānah sarva ritvijah, prāno yakshat prāno ya-

kshad itv eva tad āhā7thāhāstv udgātrīnām praishā3h nā3n iti | astīti brūyād. yad evaitat prasāstā japam japitvā studhvam itv āha, sa eshām praisho 8 thāhāsty achāvākasva pravarā3h | nā3ň iti | astīti brūvād. vad evainam adhvaryur āhāchāvāka vadasva yat te vādvam itv, esho 'sya prayaro 9 thāha: yad aindrāvarunam maitrāvarunas tritīyasavane sansaty, atha kasmād asyāgneyau stotriyānurūpau bhavata itv. Agninā vai mukhena devā asurān ukthebhvo nirjaghnus, tasmād asvāgnevau stotrivānurūpau bhavato 10 'thāha: vad aindrābārhaspatvam brāhmanācehānsī tritīvasavane sansatv aindrāvaishnavam achāvākah, katham enavor aindrāh stotrivānurūpā bhavantītī,ndro ha sma vā asurān ukthebhyah prajigāya, so 'bravīt: kas cāham cety, aham cāham ceti ha sma devatā anvavayanti, sa yad Indrah pūrvah prajigāya, tasmād enayor aindrāh stotriyanurupa bhavanti. yad v aham caham ceti ha sma.devatā anvavayus, tasmān nānādevatyāni sansatah 14 🖟 🛚

1 Athāha: yad vaisvadevam vai tritīyasavanam, atha kasmād etāny aindrāni jāgatāni sūktāni tritīyasavana ārambhanīyāni sasyanta itī,ndram evaitair ārabhya yantīti brūyād, atho yaj jāgatam vai tritīyasavanam, taj jagatkāmyaiva, tad yat kimcāta ūrdhvam chandah sasyate, tad dha sarvam jāgatam bhavaty etāni ced aindrāni jāgatāni sūktāni tritīyasavana ārambhanīyāni sasyante 2'tha traishtubham achāvāko 'ntatah saṅsati: saṃ vāṃ karmaṇeti, yad eva panāyyam karma, tad etad abhivadati 3 sam ishety, annam vā isho, 'nnādyasyāvaruddhyā 4 arishṭair naḥ pathibhiḥ pārayanteti, svastitāyā evaitad aharahaḥ saṅsaty 5 athāha: yaj jāgataṃ vai tritīyasavanam, atha kasmād eshāṃ trishṭubhaḥ paridhānīyā bharantīti. vīryaṃ vai trishṭub, vīrya eva tad antataḥ pratitishṭhanto Λantīθyam indraṃ varuṇam ashṭa me gir iti maitrā-

varuņasya, brihaspatir nah pari pātu pascād iti brāhmanācchansina, ubhā jigyathur ity achāvākasyo 7 bhau hi tau jigyatur 8 na parā jayethe na parā jigya iti 9 na hi tayoh kataras cana parājigya 10 indras ca vishno yad apaspridhethām tredhā sahasram vi tad airayethām itī 11 ndras ca ha vai Vishnus cāsurair vuyudhāte, tān ha sma jitvocatuh: kalpāmahā iti. te ha tathety asurā ūcuh. so 'bravīd Indro: yāvad evāyam Vishnus trir vikramate, tāvad asmākam, atha yushmākam itarad iti. sa imānl·lokān vicakrame 'tho vedān atho vācam, tad āhuh: kim tat sahasram itī,me lokā ime vedā atho vāg iti brūvād 12 airayethām-airayethām ity achāvāka ukthye 'bhyasyati, sa hi tatrantyo bhavaty 13 agnishtome hotatiratre ca, sa hi tatrāntyo bhavaty 14abhyasyet sholaşinī3m | nābhyasye3t iti l'abhyasyed, ity āhuh, katham anveshv ahassy abhyasyati katham atra nābhvasyed iti. tasmād abhvasyet || 15 || 7 ||

1 Athāha: yan nārāṣaṅsaṃ vai tritīyasavanam, atha kasmād achāvāko 'ntataḥ ṣilpeshv anārāṣaṅsāḥ ṣaṅsatīti 2 vikritir vai nārāṣaṅsaṃ, kim iva ca vai kim iva ca reto vikriyate, tat tadā vikritam prajātam bhavaty, athaitan mridv iva chandaḥ ṣithiraṃ yan nārāṣaṅsam, athaisho 'ntyo yad achāvākas, tad drilhatāyai drilhe pratishṭhāsyāma iti 3 tasmād achāvāko 'ntataḥ ṣilpeshv anārāṣaṅsīḥ ṣaṅsati: drilhatāyai drilhe pratishṭhāsyāma iti drilhe pratishṭhāsyāma iti | 16 | 8 | 1

Itı shashthapañcıkāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Ity ashtavinsādhyāye 'shtamah khaṇḍaḥ.

1 Yaḥ ṣvaḥstotriyas, tam anurūpam kurvanti prātaḥsavane 'masamtatyai 2 yathā vā ekāhaḥ suta, evam ahīnas. tad yathaikāhasya sutasya savanāni samtishṭhamānāni yanty, evam evāhīnasyāhāni samtishthamānāni yanti. tad yac chvahstotriyam anurūpam kurvanti prātahsavane hīnasamtatyā, ahīnam eva tat samtanvanti 3 te vai devās ca rishayas cādriyanta: samānena yajūam samtanavāmeti, ta etat samānam yajūasyāpasyan: samānān pragāthān samānīh pratipadah samānāni sūktāny 4 okahsārī vā Indro. yatra vā Indrah pūrvam gachaty, aiva tatrāparam gachati, yajūasyaiva sendratāyai 17 1

1 Tăn vã etān sampātān Visvāmitrah prathamam apasyat, tān Visvāmitrena drishtān Vāmadevo 'srijatai, va tvām indra vajrinn atra, yan na indro jujushe yac ca vashti, kathā mahām avridhat kasya hotur iti, tān kshipram samapatad, yat kshipram samapatat, tat sampatānām sampātatvam 2 sa hekshām cakre Visvāmitro: vān vā aham sampātān apasyam tān Vāmadevo 'srishta, kāni nv aham süktāni sampātāns tatpratimān srijeyeti, sa etāni sūktāni sampātāns tatpratimān asrijata: sadvo ha jāto vrishabhah kanina, indrah purbhid atirad dasam arkair, imām ū shu prabhritim sātave dhā, ichanti tvā somyāsah sakhāvah, sāsad vahnir duhitur naptyam gād, abhi tashteva dīdhayā manīshām iti 3 ya eka id dhavyas carshanīnām iti Bharadyājo; yas tigmasringo vrishabho na bhīma, ud u brahmāny airata sravasyeti Vasishtho, 'sma id u pra tavase turāyēti Nodhās 4 ta etc prātaḥsavane shalahastotrivāň chastvá mādhyamdine hīnasúktāni sansanti 5 tāny etāny almasūktāny: ā satyo yātu maghavan rijīshīti satvavan maitrāvaruno; 'smā id u pra tavase turāye, ndrāva brahmāni rātatamā [indra brahmāni gotamāso akrann iti brahmanvad brāhmanācchaisī; sāsad vahnir -- janayanta vahnim iti vahnivad achāvākas 6 tad āhuh: kasmād achāvāko vahnivad etat sūktam ubhayatra şansati parāncishu caivāhassv abhyāvartishu ceti 7 vīryavān vā esha bahvrico, vahnivad etat suktam, vahati ha vai vahnir dhuro yāsu yujyate, tasmād achāvāko vahnivad etat sūktam ubhayatra sansati parāncishu caivāhassv abhyāvartishu ca 8 tāni pancasv ahassu bhavanti; caturvinṣe 'bhijiti vishuvati viṣvajiti mahāvrate, 'hīnāni ha vā etāny ahāni, na hy eshu kim cana hīyate, parāncīni ha vā etāny ahāny anabhyāvartīni, tasmād enāny eteshv ahassu ṣansanti 9 yad enāni ṣansanty; ahīnān svargāni lokān sarvarūpān sarvasamriddhān avāpnavāmeti 10 yad evaināni ṣansantīndram evaitair nihvayante, yatha rishabham vāṣitāyai 11 yad v evaināni ṣansanty, ahīnasya saṃtatyā, ahīnam eva tat saṃtanvanti [18] [2]

· 1. Tato vā etāns trīn sampātān maitrāvaruno viparyāsam ekaikam ahar-ahah sansaty 2 evā tvām indra vajrinh atreti prathame 'hani, yan na indro jujushe yae ça vashtīti dvitīye, kathā mahām avridhat kasya hotur iti tritīye 3 trīn eva sampātān brāhmaņācehansī viparyāsam ekaikam ahar-ahah sansatī, ndrah pūrbhid ätirad däsam, arkair iti prathame 'hani, ya eka id dhavyas carshanīnām iti dvitīve, yas tigmasringo vrishabho na bhīma iti tritīye 4 trīn eva sampātān achāvāko viparyāsam ekaikam ahar-ahah sansatī, mām ū shu prabhaitim sātaye dhā iti prathame 'hanī,chanti tvā somyāsah sakhāya iti dvitīye, sāsād vahnir duhitur naptyam gād iti tritīye 5 tāni vā etāni nava 6 trīni cāharahaḥṣasyāni 7 tāni dvādasa sampadyante: dvādasa vai māsāh samvatsarah, samvatsarah Prajāpatih, Prajāpatir yajňas, tat samvatsaram Prajāpatim yajñam āpnuvanti, tat samvatsare Prajāpatau yajñe har-ahah pratitishthanto yanti 8 tany antarenavapam avaperann 9 anyūnkhyā virājo vaimadīs caturthe 'hani, panktih pañcame, pārucchepīh shashthe 10 tha yāny ahāni mahāstomāni syuh: ko adya naryo devakāma iti maitrāvaruna āvapeta, vane na vā yo ny adhāyi cākann iti brāhmanācchansy, ā yāhy arvān upa vandhureshthā ity achāvāka 11 etāni vā āvapanāny, etair vā āvapanair devāh svargam lokam ajayann etair rishayas, tathaivaitad yajamānā etair āvapanaih svargam lokam jayanti [19] 3]

1 Sadvo ha jāto vrishabhah kanīna iti maitrāvarunah purastat süktänam ahar-ahah sansati 2 tad etat sūktam svargyam, etena vai sūktena devāh svargam lokam ajayann etena rishayas, tathaivaitad yajamana etena sūktena svargam lokam javanti 3 tad u vaisvāmitram. visvasva ha vai mitram Visvāmitra āsa 4 visvam hāsmai mitram bhayati ya eyam yeda yeshām caiyam vidyām ctan maitrāvarunah purastāt sūktānām ahar-ahah saisati 5 tad rishabhayat pasumad bhayati, pasūnām ayaruddhyai 6 tat pañcarcam bhayati, pañcapadā pañktih, pañktir yā annam, annādyasyāvaruddhyā 7 ud u brahmānv airata sravasyeti brāhmanācchansī brahmanvat samriddham sūktam ahar-ahah sańsati 8 tad etat suktam syargyam, etena vai sūktena devāh svargam lokam ajavann etena rishavas, tathaivaitad yajamänä etena süktena svargam lokam jayanti 9 tad u väsishtham, etena vai Vasishtha Indrasva priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 🐶 upendrasya priyam lokam gachati, jayati paramam lokam ya eyam veda 11 tad vai shalricam, shad vā ritava, ritūnām āptyai 12 tad uparishtāt sampātānām sansaty. āptvaiva tat svargam lokam yajamānā asminl loke pratitishthantv 13 abhi tashteva didhayā manishām ity achāvāko ahar-ahah sańsaty abhivat tatyai rupam 14 abhi privāni marmrisat parānīti, vāny eva parāny ahāni tāni prikāni, tāny eva tad abbimarmrisato yanty abhyārabhamānāh. paro vā asmāl lokāt svargo lokas, tam eva tad abhiyadati 15 ka-

,

vīnr iehāmi saṃdṛiṣe suṃedhā iti 16 ye vai te na rishayaḥ pūrve pretās te vai kavayas, tān eva tad abhyativadati 17 tad u vaiṣvamitraṃ. viṣvaṣya ha vai mitraṃ Viṣvamitra āsa. viṣvaṃ hāsmai mitram bhavati ya evaṃ veda 18 tad aniruktam prājāpatyaṃ ṣaṅsaty. anirukto vai Prajāpatiḥ, Prajāpater āptyai 19 sakrid Indraṃ nirāha, tenaindṭād rūpān na pracyavate 20 tad vai daṣarcaṃ. daṣāksharā virāḷ, annaṃ virāḷ, annādyasyāvaruddhyai 21 yad eva daṣarcāßm | daṣa vai prāṇāḥ, prāṇān eva tad āpnuvanti, prāṇān ātman dadhate 22 tad uparishṭāt sampātānāṃ ṣaṅsaty. āptaiva tat svargaṃ lokaṃ yajamānā asminl loke pratitishṭhanti || 20 || ± ||

· 1·Kas tam indra tvāvasum, kan navyo atasīnām, kad ū nv asyākritam iti kadvantah pragāthā ārambhanīyā ahar-ahah sasyante 2 ko vai Prajāpatih, Prajāpater āptyai 3 yad eva kadvantā3h | annam vai kam, annādyasvāvaruddhyai 4 yad v eva kadvantā3h | ahar-ahar vā ete santany ahīnasūktany upavunjāna yanti, tani kadvadbhih pragāthaih şamayanti. tāny ebhyah sāntāni kam bhavanti, tānv enāň chāntāni svargam lokam abhi vahanti 5 trishtubhah süktapratipadah sańseyus 6 tā haike purastāt pragāthānām sansanti dhāvyā iti vadantas 7 tat tathā na kuryāt 8 kskatram vai hotā viso hotrāsansinah, kshatrāyaiva tad visam pratyudyāminīm kuryuh, pāpavasyasam 9 trishtubho ma imāh sūktapratipada ity eva vidyāt 10 tad yathā samudram praplaverann, evam haiva te praplavante ye samvatsaram vā dvādaṣāham vāsate. tad yathā sairāvatīm nāvam pārakāmāh samāroheyur, evam evaitās trishtubhah samārohanti 11 na ha vā etac chando gamayitvā svargam plokam upāvartate, vīryavattamam hi 12 tābhyo na vyāhvayīta, samānam hi chando, 'tho ned dhāyyāh karavānīti 13 yad enāh sansanti: prajnātābhih sūktapratipadbhih süktāni samārohāmeti 14 vad evaināh sansantīndram evaitābhir nihvayante, yatha rishabham vāsitāyai, yad v evaināh sansanty, ahīnasya samtatyā, ahīnam eva tat samtanvanti (21) 5 :

1 Apa prāca indra visvān amitrān iti maitrāvarunah purastāt sūktānām ahar-ahah sansaty 2 apāpāco abhibhūte nudasva | apodīco apa sūrādharāca urau yathā tava sarman mademety 3 abhavasva rūpam, abhayam iya hi yann ichati 4 brahmanā te brahmavujā vunajmīti brāhmanācehansv ahar-ahah sansati. vunajmīti yuktavatī, vukta iva hv ahīno, 'hīnasva rūpam 5 urum no lokam anu neshi vidyān ity achāvāko 'harahah sansaty, anu neshīty, etīva hy ahīno, 'hīnasya tūpam 6 neshīti satrāyanarūpam 7 tā vā etā ahar-ahah sasyante 8 samānībhih paridadhyur 9 okahsārī haishām Indro yajñam bhavatībi i yatha rishabho vāsitam yathā vā gauh prajňātam goshtham, evam haishām Indro vajňam aiva gachati 10 na sunamhuvīyayāhīnasya paridadhyāt. kshatrivo ha rāshtrāc cvavate, vo haiva paro bhavati, tam abhihvayati | 22 | 6 |

1 Athāto 'hīnasya yuktis ca vimuktis ca 2 vy antariksham atirad ity ahīnam yunkta, eved indram iti vimuncaty 3āham sarasvatīvator, nūnam sā ta ity ahīnam yunkte 4 te syāma deva varuņa, nū shṭuta iti vimuncaty 5 esha ha vā ahīnam tantum arhati ya enam yoktum ca vimoktum ca veda 6 tad yac caturvinse 'han yujyante sā yuktir, atha yat purastād udayanīyasyātirātrasya vimucyante sā vimuktis 7 tad yac caturvinse 'hann aikāhikābhih paridadhyur, atrāhaiva yajnam saṃsthāpayeyur, nahīnakarma kuryur, atha yad ahīnapardhānīyābhih paridadhyur, yathā srānto 'vimucyamāna utkrityetaivam yajamānā utkrityerann, ubhayībhih paridadhyus 8 tad

yathā dīrghādhva upavimokam yāyāt, tādrik tat 9 samtato haishām yajño bhavatīšā vy ū muñcanta 10 ekām dve na dvayoh savanayoh stomam atisansed 11 dīrghāfanyāni ha vai bhavanti yatra bahvībhih stomo 'tisasyate 12 'parimitābhih tritīyasavane. 'parimito vai svargo lokah, svargasya lokasyāptyai 13 samtato hāsyābhyārabdho 'visrasto 'hīno bhavati ya evam vidvān ahīnam tanute | 23 | 7

1 Devā vai vale gāh paryapasyans, tā yajnenaivepsans, tāh shashthenāhnāpnuvans, te prātahsavane Nabhākena valam anabhayans, tam yad anabhaya3n | asrathayann evainam tat. ta u tritīvasavane vajrena vālakhilyābhir vācah kūtenaikapadayā valam virujya gā udājans 2 tathaivaitad yajamanah pratahsavane Nabhakena valam nabhayanti, tam yan nabhayantī3n srathayanty evainam tat. tasmād dhotrakāh prātahsavane nābhākāns tricān chansanti 3 yah kakubho nidharaya iti maitravarunah, pūrvīsh ta indropamātaya iti brāhmanācchansī, tā hi madhyam bharānām ity achāvākas 4 ta u tritīvasavane vajrena valakhilyabhir vacah kutenaikapadaya valam virujya gā āpnuvanti 5 pacchah prathamam shad vālakhilyānām sūktāni viharaty, ardharcaso dvitīyam, riksas tritīyam. sa paccho viharan pragāthe-pragātha evaikapadām dadhyāt, sa vācah kūtas 6 tā etāh pañcaikapadās, catasro dasamād ahna, ekā mahāvratād 7 athāshtaksharāni māhānāmanāni padāni, teshām yāvadbhih sampadyeta tāvanti sansen, netarāny ādriyetā 8 thārdharcaso viharans tāş caivaikapadāh şanset tāni caivāshtāksharāni māhānāmanani padāny 9 atha rikso viharans tās caivaikapadāh sanset tāni caivāshtāksharāni māhānāmanāni padāni 10 sa yat prathamam shad vālakhilyānām sūktāni viharati, prānam ca tad vācam ca viharati. yad dvitīyam, cakshus ca tan manas ca viharati. yat tritīyam, srotram ca tad ātmānam ca viharati. tad

upāpto vihāre kāma, upāpto vajre vālakhilyāsūpāpto vācah kūṭa ekapadāyām, upāptah prāṇakliptyām 11 avihṛitān eva caturtham pragāthāň chansati, paṣavo vai pragāthāh, paṣūnām avaruddhyai 12 nātraikapadām vyavadadhyād 13 yad atraikapadām vyavadadhyād, vācah kūṭena yajamānāt paṣūn nirhanyād, ya enam tatra brūyād; vācah kūṭena yajamānāt paṣūn niravadhīr, apaṣum enam akar iti, saṣvat tathā syāt 14 tasmāt tatraikapadām na vyavadadhyād 15 vy evottame sūkte paryasyati, sa eva tayor vihāras 16 tad etat Saubalāya Sarpir Vātsih ṣaṣaṅsa, sa hovāca; bhūyishṭhān aham yajamāne paṣūn paryagrahaisham, akanishṭhā u mām āgamishyantīti, tasmai ha yathā mahadbhyā ritvigbhya evam nināya, tad etat paṣavyam ca svargyam ca ṣastram, tasmād etac chaṅsati $\{24\}$ s

1 Dūrohaṇam rohati, tasyoktam brāhmaṇam 2 aindre paṣukāmasya rohed, aindrā vai paṣavas 3 taj jāgatam syāj, jāgatā vai paṣavas 4 tan mahāsūktam syād, bhūyishtheshv eva tat paṣushu yajamānam pratishthāpayati 5 Barau rohet, tan mahāsūktam ca jāgatam cai 6 ndrāvaruṇe pratishthākāmasya rohed. etaddevatā vā eshā hotraitatpratishthā yad aindrāvaruṇā, tad enat svāyām eva pratishthāyām antataḥ pratishthāpayati 7 yad evaindrāvaruṇā3i | eshā ha vā atra nivin, nividā vai kāmā āpyante. sa yady ṣindrāvaruṇe rohet, sauparṇe rohet. tad upāpta aindrāvaruṇe kāma, upāptaḥ sauparṇe | 25 | 9 |

1 Tad āhuḥ: saṃṣaṅset shashṭhe 'hā3n | na saṃṣaṅse3t iti | 2 saṃṣaṅsed ity āhuḥ 3 katham anyeshv ahassu saṃṣaṅsati, katham atra na saṃṣaṅsed ity 4 atho khalv āhur: naiva saṃṣaṅset 5 svargo vai lokaḥ shashṭham ahar, asamāyī vai svargo lokaḥ, kaṣcid vai svarge loke saṃetīti. sa yat saṃṣaṅset, samānaṃ tat kuryād. atha yan na saṃṣaṅsatī3ṅ | tat svargasya lokasya rūpaṃ. tasmān na saṃṣaṅsatī3ṅ | tat svargasya lokasya rūpaṃ. tasmān na saṃṣaṅsatī3h |

sansed, yad eva na samsansatīšni | 6 ātmā vai stotriyah prānā vālakhilyāh, sa yat samsansed, etābhyām devatābhyam yajamanasya pranan viyad. ya enam tatra bruyad: etābhvām devatābhvām yajamānasya prāṇān vyagāt, prāna enam hāsvatīti, sasvat tathā syāt. tasmān na samsanset 7 sa yad īkshetāsansisham vālakhilyā hanta purastād dūrohanasya samsansanīti, no eva tasyāsām iyāt 8 tam yadi darpa eva vinded, uparishtād dūrohanasvāpi bahūni satāni sansed, yasyo tat kāmāya tathā Kuryād, atraiva tad upāptam 9 aindryo välakhilyäs, tasam dyadasaksharani padani, tatra sa kāma upāpto ya aindre jāgate. 'thedam aindrāvarunam sūktam, aindrāvarunī paridhānīyā, tasmān na samsanset 10 tad āhur: yathā vāva stotram evam sastram, vihritā vālakhilvāh sasyante, vihritām stotrā3m | avihritā3m iti | 11 vihritam iti brūyād, ashtāksharena dvādasāksharam iti 12 tad āhur: yathā vāva sastram evam yājyā. tisro devatāh sasyante 'gnir Indro Varuna ity athaindrāvarunyā yajati, katham Agnir anantarita iti 13 yo vā Agnih sa Varunas, tad apy etad rishinoktam: tvam agne varuno jāyase yad iti. tad yad evaindrāvarunvā yajati, tenāgnir anantarito 'nantaritah | 26 | 10 |

> Iti shashthapañcıkāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Ly ekonatrıńsādhyāye daşamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Silpāni sansanti 2 devasilpāny, eteshām vai silpānām anukritīha silpam adhigamyate, hastī kanso vāso hiranyam asvatarīrathah silpam 3 silpam hāsminn adhigamyate ya evam veda 4 yad eva silpānī3n \(\frac{1}{2}\) ātmasamskritir vāva silpāni, chandomayam vā etair yajamāna ātmānam samskurute 6 nābhānedishtham sansati 7 reto vai Nābhānedishtho, retas tat siñeati 8 tam aniruktam sansaty, aniruktam vai reto guhā yonyām sicyate 9 sa retomisro bhavati; kshmayā retah samjagmāno ni shiñcad iti, retaḥ

samriddhyā eva 10 tam sanārāsansam sansati, prajā vai naro vāk sansah, prajāsv eva tad vācam dadhāti, tasmād imāh prajā vadatyo jāvante 11 tam haike purastāc chansanti; purastādāyatanā vāg iti vadanta 12 uparishtād eka; uparishtādāyatanā vāg iti vadanto 13 madhya eva sansen, madhyāyatanā vā iyam vāg 14 uparishtānnedīyasīvoparishtān nedīyasīva vā iyam vāk 4 tam hotā retobhūtam siktvā maitrāvarunāya samprayachaty; etasya tvam prānān kalpayeti || 27 || 1

1 Vālakhilyāh sańsati, prānā vai vālakhilyāh, prānān evāsya tat kalpavati 2 tā vihritāh sansati. vihritā vā ime prānāh: prānenāpāno, 'pānena vyānah 3 sa pacchah prathame sūkte viharaty, ardharcaso dvitīye, riksas fritīye 4 sa yat prathame sükte viharati, prānam ca tad vācam ca viharati. yad dvitīye, cakshus ca tan manas ca viharati. yat tritīve, srotram ca tad ātmānam ca viharati 5 te daike saha brihatyau saha satobrihatyau viharanti. tad gpapto vihāre kāmo, net tu pragāthāh kalpante 6 'timarsam eva viharet, tathā vai pragāthāh kalpanto. pragāthā vai vālakhilyās, tasmād atimarsam eva vihared, yad evātimarsā3m | 7 ātmā vai brihatī, prānāh satobrihatī, sa brihatīm asansīt, sa ātmātha satobrihatīm, te prānā; atha brihatīm atha satobrihatīm, tad ātmānam prānaih paribrihann eti. tasmād atimarsam eva vihared 8 yad v evātimarsā3m | ātmā vai brihatī, pasavah satobrihatī, sa brihatīm asansīt, sa ātmātha satobrihatīm, te pasavo; 'tha brihatīm atha satobrihatīm, tad ātmānam pasubhih paribrihann eti. tasmād atimarsam eva vihared 9 vy evottame sükte paryasyati, sa eva tayor vihāras 10 tasya maitrāvarunah prānān kalpavitvā brāhmanācchansine samprayachaty: etam tvam prajanayeti || 28 || 2 ||

1 Sukīrtim şansati. devayonir vai Sukīrtis, tad yajñād

devayonyai yajamānam prajanayati 2 Vrishākapim sansaty. Ātmā vai Vrishākapir, ātmānam evāsya tat kalpayati 3 tam nyūnkhayaty. annam vai nyūnkhas, tad asmai jātāyānnādyam pratidadhāti yathā kumārāya stanam 4 sa pānkto bhavati. pānkto 'yam purushah pancadhā vihito: lomāni tvan mānsam asthi majjā. sa yāvān eva purushas, tāvantam yajamānam samskaroti 5 tam brāhmanācchansī janayitvāchāvākāya samprayachaty: etasya tvam pratishthām kalpayeti | 29 | 3 |

· 1 Evayāmarutam sansati, pratishthā vā evayāmarut, pratishtham evasva tat kalpavati 2 tam nyunkhavaty, annam vai nyūnkho, 'nnādyam evāsmins tad dadhāti 3 sa jāgato vātijāgato vā. sarvam vā idam jāgatam vātijāgatam vā 4 sa u māruta. āpo vai Maruta āpo 'nnam, abhipūrvam evasmins tad annadyam dadhati 5 tany etani sahacaranīty ācakshate: nābhānedishtham vālakhilyā vrishākapim evayāmarutam, tāni saha vā sahset saha vā na sahsed 6 yad enāni nānā saused, yathā purusham vā reto vā vichindvāt tādrik tat. tasmād enāni saha vā sanset saha vā na sanset 7 sa ha Bulila Āsvatara Āsvir vaisvajito hotā sann īkshām cakra: eshām vā eshām silpānām visvajiti sāmvatsarike dve madhyamdinam abhi pratyetor hantāham ittham evayāmarutam sansayānīti. tad dha tathā sansayām cakāra 8 tad dha tathā sasyamāne Gausla ājagāma, sa hovāca: hotah kathā te sastram vicakram plavata iti 9 kim hy abhūd ity 10 evavāmarud ayam uttaratah sasyata iti sa hovācaindro vai madhyamdinah. kathendram madhyamdinän ninīshasīti 11 nendram madhyamdinān ninīshāmīti hovāca 12 chandas tv idam amadhyamdinasācy, ayam jāgato vātijāgato vā. sarvam vā idam jāgatam vātijāgatam vā. sa u māruto. maiva sansishteti 13 sa hovācāramāchāvaketv. atha hāsminn anusāsanam īshe 14 sa hovācaindram

esha vishnunyañgam sansatv, atha tvam etam hotar uparishtād raudryai dhāyyāyai purastān mārutasyāpyasyāthā iti 15 tad dha tathā sansayām cakāra, tad idam apy etarhi tathaiya sasyate ± 30 ± 4

1 Tad āhur: yad asmin visvajity atirātra evam shashthe 'hani kalpate yajānh kalpate yajamānasya prajātih, katham atrāsasta eva Nābhānedishtho bhavaty atha maitrāvaruņo vālakhilyāh sansati, te prāṇā — reto vā agre 'tha prāṇā — evam brāhmaṇācchansy: aṣasta eva Nābhānedishtho bhavaty atha Vṛishākapim ṣansati, sa ātmā — reto vā agre 'thātmā — katham atra yajamānasya prajātih, katham prāṇā avikliptā bhavantīti 2 yajamānam ha vā etena sarveṇa yajñakratunā saṃskurvanti, sa yathā garbho yonyām antar, evam sambhavañ chete, na vai sakrid evāgre sarvah sambhavaty, ekaikam vā aūgam sambhavatah sambhavatīti 3 sarvāṇi cet samāne 'han kriyeran, kalpata eva yajñah kalpate yajamānasya prajātir, athaitam hotaivayāmarntam tritīyasavane ṣansati, tad yāsya pratishthā tasyām evainam tad antataḥ pratishthāpayati | 31 | 5 | 1

1 Chandasām vai shashthenāhmāptānām raso 'tyanedat. sa Prajāpatir abibhet: parāū ayam chandasām raso lokān atyeshyatīti. tam parastāc chandobhih paryagrihnān: nārāṣansyā gāyatryā, raibhyā trishtubhah, pārikskityā jagatyāh, kāravyayānushtubhas. tat punas chandassu rasam adadhāt 2 sarasair hāsya chandobhir ishtam bhavati, sarasais chandobhir yajūam tanute ya evam veda 3 nārāṣansīh ṣansati. prajā vai naro vak ṣansaḥ, prajāsv eva tad vācam dadhāti. tasmād imāḥ prajā vadatyo jāyante. ya evam veda yad eva nārāṣansī3h | 4 ṣansanto vai devāṣ ca rishayaṣ ca svargam lokam āyans, tathaivaitad yajamānāḥ ṣansanta eva svargam lokam yanti 5 tāḥ pragrāham ṣansati yathā Vṛishākapim, vārshākapam hi, Vṛishākapes tan nyā-

yam eti 6 tāsu na nyūñkhayen, nī vīva nardet, sa hi tāsām nyūnkho 7 raibhīh sansati 8 rebhanto vai devās ca rishayaş ca svargam lokam ayans, tathaiyaitad yajamana rebhanta eva svargam lokam vanti 9 tāh pragrāham sansati yathā Vrishākapim, vārshākapam hi, Vrishākapes tan nyāyam eti. tāsu na nyūnkhaven, nī vīva nardet, sa hi tāsām nyūnkhah 10 pārikshitīh sansaty 11 Agnir vai parikşhid, Agnir hīmāh prajāh parikshety, Agnim hīmāh prajāh parikshiyanty 12 Agner eva sāyujyam sarūpatām salokatām asnute ya evam veda 13 yad eva pārikshitī3h | 14 samvatsaro vai parikshit, samvatsaro hīmāh prajāh pariksheti, samvatsaram hīmāh prajāh parikshiyanti 15 samvatsarasyaiva sāvujvam sarūpatām salokatām asnute ya evam veda, tāh pragrāham sansati yathā Vrishākapim, vārshākapam hi, Vrishākapes tan nyāvam eti. tāsu na nyūnkhayen, nī vīva nardet, sa hi tāsām nyūnkhah 16 kāravyāh sansati 17 devā vai vat kimca kalyānam karmākurvans tat kāravyābhir āpnuvans, tathaivaitad yajamānā vat kimea kalvānam karma kurvanti tat kāravyābhir āpnuvanti 18 tāh pragrāham sansati yathā Vrishākapim, vārshākapam hi, Vrishākapes tan nyāyam eti. tāsu na nyūnkhayet, ni viva nardet, sa hi täsäm nyünkho 19 disäm kļiptīh saksati. disa eva tat kalpayati 20 tāh pañca sansati, panea vā imā disas, catasras tirascya, ekordhvā 21 tāsu na nyūnkhayen naivaiva ca ninarden: ned imā diso nyūnkhavanīti 22 tā ardharcasah sansati, pratishthāyā eva 23 janakalpāh sansati, prajā vai janakalpā, disa eva tat kalpavitvā tāsu prajāh pratishthāpayati 24 tāsu na nyūnkhayen naivaiva ca ninarden: ned imāh prajā nyūnkhayānīti, tā ardharcasah sansati, pratishthāyā eve 25ndragāthāh sansatīndragāthābhir vai devā asurān abhigāyāthainān atyāyans, tathaivaitad yajamānā indragāthābhir evāpriyam bhrātrivyam abhigāyāthainam atiyanti 26 tā ardharcasah sansati, pratishthāyā eva $\parallel 32 \parallel 6 \parallel$

1 Aitaşapralāpam sansaty 2 Aitaso ha vai munir agner āvur dadarsa, yajñasyāyātayāmam iti haika āhuh. so 'bravīt putrān: putrakā agner āyur adarsam, tad abhilapishyāmi, yat kimca vadāmi tan me mā parigāteti. sa pratyapadyatai, tā asvā ā plavante pratīpam prātisatvanam iti 3 tasvābhvagnir Aitasāvana etvākāle 'bhihāya mukham apyagrihnād: adripan nah piteti 4 tam hovācāpehy, alaso 'bhūr yo me vācam avadhīh. satāyum gām akarishyam sahasrāyum purusham, pāpishthām te prajām karomi yo mettham asakthā iti 5 tasmād āhur: Abhyagnaya Aitaṣāyanā Aurvāṇām pāpishthā iti 6 tam haike bhūyāisam sansanti 7 sa na nishedhed, vāvatkāmam sansetv eva brūyād. āvur vā aitasapralāpa 8 āvur eva tad yajamānasya pratārayati ya evam veda 9 yad evaitasapralāpā3h | 10 chandasām haisha raso yad aitasapralāpas, chandassv eva tad rasam dadhāti 11 sarasair hāsya chandobhir ishtam bhavati, sarasais chandobhir yajñam tamute ya evam veda 12 yad v evaitasapralāpā3h | 13 ayātayāmā vā akshitir aitasapralāpo, 'yātayāmā me yajňe 'sad akshitir me vajňe 'sad iti 14 tam vā etam aitasapralāpam sansati padāvagrāham yathā nividam 15 tasyottamena padena pranauti yathā nividah 16 pravalhikāh sansati, pravalhikābhir vai devā asurān pravalhyāthainān atyāyans, tathaivaitad yajamānāh pravalhikābhir evāpriyam bhrātrivyam pravalhyāthainam atiyanti 17 tā ardharcasah sansati, pratishthāyā evā 18 jijňāsenyāh sansaty. ājijňāsenyābhir vai devā asurān ājňāyathainan atyayans, tathaivaitad yajamana ajijnasenvabhir evāpriyam bhrātrivyam ājñāyāthainam ativanti. tā ardhareasah sansati, pratishthāyā eva 19 pratirādham sansati. pratirādhena vai devā asurān pratirādhyāthainān atyāyans,

tathaivaitad yajamānāḥ pratirādhenaivāpriyam bhrātṛivyam pratirādhyāthainam atiyanty 20 ativādam ṣaṅsaty. ativādena vai devā asurān atyudyāthainān atyāyaṇs, tathaivaitad yajamānā ativādenaivāpriyam bhrātṛivyam atyudyāthainam atiyanti. tam ardharcaṣaḥ ṣaṅsati, pratishṭhāyā eva || 33 || 7 ||

1 Devanītham sansaty 2 Ādityās ca ha vā Angirasas ca svarge loke 'spardhanta: vayam pūrva eshyāmo vayam iti. te hāngirasah pūrve svahsutyām svargasya lokasya dadrisus, te 'gnim prajighyur — Angirasam va eko 'gnih — parchy, Ādityebhyaḥ svahsutyām svargasya lokasya prabrūlnīti. te hādityā Agnim eva drishtvā sadyaḥsutyām svargasya lokasya dadrişus. tān etyābravic: ehvaḥsutyām vah svargasya lokasya prabrūma iti, te hocur: atha vayam tubhyam sadyahsutyām svargasya lokasya prabrūmas, tvayaiva vayam hotrā svargam lokam eshyāma iti. sa tathety uktvā pratyuktah punar ājagāma 3 te hocuh: prāvo-'eā3h iti | prāvocam iti hovācātho me pratiprāvocann iti. no hi na pratyajňāsthā3h iti | prati vā ajňāsam iti hovāca 4 yasasā vā esho 'bhyaiti ya ārtvijyena, tam yah pratirundhed yaşah sa pratirundhet, tasmān na pratyarautsīti 5 yadi tv asmād apojjigāńsed, yajñenāsmād apodiyāt | yadi tv ayājyæn, svayam apoditam tasmāt [34] s [

1 Te hādityān Angiraso 'yājayan's, tebhya yājayadbhya imām prithivīm pūrnām dakshinānām adadus, tān iyam pratigrihītātapat, tām nyavrinjan, sā sinhī bhūtvā vijrimbhantī janān acarat, tasyāh socatyā ime pradarāh prādīryanta ye 'syā ime pradarāh, sameva haiva tatah purā 2 tasmād āhur: na nivrittadakshinām pratigrihnīyān: nen mā sugā viddhā sucā vidhyād iti 3 yadi tv enām pratigrihnīyād, apriyāyainām bhrātrivyāya dadyāt, parā haiva bhavaty 4 atha yo 'sau tapatī3n | esho 'syah sveto rūpam kritvāsyabhidhānyapihitenātmanā praticakrama, imam vo

nayāma iti, sa esha devanītho 'nūcyata 5 ādityā ha jaritar angirobhyo dakshinam anayan | 6 tam ha jaritar na praty āyann iti. na hi ta îmām pratyāyans 7 tām u ha jaritah praty āyann iti. prati hi te 'mum āvans 8 tām ha jaritar na praty agribhnann iti. na hi ta imām pratyagribhnais 9 tām u ha jaritah praty agribhnann iti. prati hi te 'mum agribhnann 10 ahā neta sann avicetanānīty, esha ha vā ahnām vicetayitā 11 jajñā neta sann apurogavāsa iti. dakshinā vai yajñānām purogavī, yathā ha vā idam ano 'purogavam rishyaty, evam haiva yajño 'dakshino rishyati. tasmãd āhur: dātavvaiva yajne dakshinā bhavaty apy alpikāpy 12 uta sveta asupatva | 13 uto padyabhir jąvi. shthah | 14 utem äsu mänam piparti | 15 ādityā rudrā vasavas tvelate | 16 idam rādhah prati gribhnīhy angira iti. pratigraham eva tad rādhasa aichann 17 idam rādho brihat prithu | 18 devā dadatv ā varam | 19 tad vo astu sucetanam | 20 yushme astu* dive-dive | 21 praty eva gribhāyateti. praty evainam tad ajagrabhaisham 22 tam vā etam devanītham sansati padāvagrāham yathā nividam. tasyottamena padena pranauti yathā nividah 435 [194]

1 Bhūtechadah sansati 2 bhūtechadbhir vai devā asurān upāsacantoteva yuddhenoteva māyayā, teshām vai devā asurānām bhūtechadbhir eva bhūtam chādayitvāthainān atyāyans, tathaivaitad yajamānā bhūtechadbhir evapriyasya bhrātrivyasya bhūtam chādayitvāthainam atiyanti 3 tā ardharcaṣaḥ ṣansati, pratishṭhāyā evā 4 hanasyāḥ ṣansaty 5 āhanasyād vai retaḥ sicyate, retasaḥ prajāḥ prajāyante, prajātim eva tad dadhāti 6 tā daṣa ṣansati. daṣāksharā virāļ, annam virāļ, annād retaḥ sicyate, retasaḥ prajāḥ prajāyante. prajātim eva tad dadhāti 7 tā nyūnkhayaty. annam vai nyūnkho, 'nnād retaḥ sicyate, retasaḥ prajāḥ

prajāyante, prajātim eva tad dadhāti 8 dadhikrāvno akārisham iti dadhikrim sansati. devapayitram vai dadhikra idam vā idam vyāhanasyām vācam avādīt, tad devapavitrena vācam punīte 9 sānushtub bhavati, vāg vā anushtup, tat svena chandasā vācam punīte 10 sutāso madhumattamā iti pāvamānīh sansati 11 devapavitram vai pāvamānya. idam vā idam vyāhanasyām vācam avādīt, tad devapavitrenaiva vācam punīte. tā anushtubho bhavanti. vāg vā anushtup, tat svenaiva chandasā vācam punīte 12 'va drapso ansumatīm atishthad ity aindrābārhaspatyam tricam sansati 13 viso adevīr abhy ācarantīr brihaspatinā yujendrah sasāha ity 14 asuravisam ha vai devān abhy udācārya āsīt, sa Indro Brihaspatinaiva yujāsuryam varnam abhidāsantam apāhans, tathaivaitad yajamānā Indrābrihaspatibhyām eva yujāsuryam varņam abhidasantam apaghnate 15 tad ahuh: samsanset shashthe 'hā3n | na samsanse3t iti | samsansed ity āhuḥ. katham ånyeshv ahassu samsansati, katham atra na samsansed ity, atho khalv āhur; naiva samsanset, svargo vai lokah shashtham ahar, asamāyī vai svargo lokah, kaseid vai svarge loke sametīti. sa yat samsanset, samānam tat kuryād, atha yan na samsańsatīßn i tat svargasya lokasya rūpam, tasmān na samsansed, yad eva na samsansatī3n | 16 etāni vā atrokthāni: nābhānedishtho vālakhilyā vrishākapir evayāmarut. sa yat samsańsed, apaiva sa eteshu kāmam rādhnuyād 17 aindro vrishākapiḥ, sarvāṇi chandānsy aitasapralapas, tatra sa kama upapto ya aindre jagate. 'thedam aindrābarhaspatyam sūktam, aindrābārhaspatyā paridhānīyā, tasmān na samsansen na samsanset $\lceil |36| \rceil$ 10 \mid

Iti shashthapañeikäyäm pañcamo 'dhyāyaḥ.
 Iti trinsādhyāye dasamaḥ khandaḥ.

1 Athātah pasor vibhaktis, tasya vibhāgam vakshyāmo 2 hanū sajihve prastotuh, svenam vaksha udgātuh, kanthah kākudrah pratihartur, dakshinā sronir hotuh, savyā brahmano, dakshinam sakthi maitrāvarunasya, savyam•brāhmanācchansino, dakshinam pārsvam sānsam adhvaryoh, savyam upagātrīnām, savyo 'nsah pratiprasthātur, dakshinam dor neshtuh, savvam potur. dakshina urur achavakasya, savva ägnidhrasva, dakshino bāhur ātreyasva, savyah sadasyasya, sadam cānūkam ca grihapater, dakshinau pādau grihapater vratapradasva, savvau pādau grihapater bhāryāyai vratapradasyau,shtha enayoh sādbārano bhavati, tam grihapatir eva prasinshyāj, jāghanīm patnībhyo haranti, tām brāhmanāya dadyuh. skandhyās ca manikās tisras ca kīkasā grāvastutas, tisras caiva kīkasā ardham ca vaikartasyonnetur, ardham caiva vaikartasya klomā ca samitus, tad brāhmanāya dadyād, yady abrāhmanah syāc. chirah subrahmanyāyai, yah svahsutyām prāha tasyājinam, ilā sarveshām hotur vā 3 tā vā etāh shattrińsatam ekapadā yajñam vahanti. shattrińsadaksharā vai brihatī, bārhatāh svargā lokāh, prānāńs caiva tat svargāńs ca lokān āpnuvanti, prāneshu caiva tat svargeshu ca lokeshu pratitishthanto yanti 4 sa esha svargyah pasur ya enam evam vibhajanty 5 atha ye 'to 'nyathā, tad yathā selagā vā pāpakrito vā pasum vimathnīrans tādrik tat 6 tām vā etām pasor vibhaktim Srautarishir Devabhāgo vidām cakāra, tām u hāprocyaivāsmāl lokād accakramat 7 tām u ha Girijāya Bābhravyāyāmanushyah provāca. tato hainām etadarvān manushyā adhīyate dhīyate || 1 || 1 ||

Iti saptamapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Ity ekatrīnṣādhyāye prathamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Tad āhur: ya āhitāgnir upavasathe mriyeta, katham asya yajñah svād iti. nainam vājaved, itv āhur, anabhiprāpto hi yajňam bhavatīti 2 tad āhur: ya āhitāgnir adhisrite 'gnihotre sāmnāvye vā havishshu vā mriveta, kā tatra prāvascittir itv. atraivaināny anuparvādadhyād vathā sarvānī samdahveran. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: ya āhitāgnir āsanneshu havishshu mriyeta, kā tatra prāyascittir iti. yabhya eva tani devatabhyo havinshi grihitani bhavanti, tābhyah svāhety evaināny āhavanīye sarvahunti juhuyāt. sā tatra prāvascittis 4 tad āhur: ya āhitāgnih pravasan mriyeta, katham asyagnihotram syad ity. abhivānyavatsāyāh payasā juhuyād, anyad ivaitat payo yad abhivanyavatsaya, anyad ivaitad agnihotram yat pretasyā5pi vā yata eva kutasca payasā juhuyur 6 athāpy āhur: evam evainān, ajasrān ajuhvata indbīrann ā sarīrānām āhartor iti 7 yadi sarīrāni na vidyeran, parņasarah shashtis trīni ca satāny āhritya teshām purusharūpakam iva kritvā tasmins tām āvritam kuryur, athainān charīrair ābritaih samsparsyodvāsayeyur 8 adhyardhasatam kāye, sakthinī dvipañcāṣe ca vińse co,rū dvipañcavińse, sesham tu sirasy upari dadhyāt 9 sā tatra prāyaseittih || 2 || 1 ||

1 Tad āhur: yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānopaviset, kā tatra prāyascittir iti. tām abhimantrayeta 2 yasmād bhīshā nishīdasi tato no abhayam kridhi | paṣūn naḥ sarvān gopāya namo rudrāya mīļhusha iti. tām utthāpayed: ud asthād devy aditir āyur yajňapatāv adhāt | indrāya krinvatī bhāgam mitrāya varunaya cety. athāsyā udapātram ūdhasi ca mukhe copa-

gribnivād, athainām brāhmanāya dadyāt. sā tatra prāyaseittis 3 tad āhur: yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānā vāsyeta, kā tatra prāyascittir ity. asanāyām ha vā eshā yajamānasya pratikhyāya vāsyate, tām annam apv ādayec chāntyai, santir va annam. sūyavas ad bhagavatī hi bhūya iti. sā tatra prāyascittis 4 tad āhur: yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānā syandeta, kā tatra prāyascittir iti, sā yat tatra skandayet, tad abhimrisya japed: yad adya dugdham prithivīm asripta yad oshadhīr atyasripad yad āpah | payo griheshu payo aghnyāyām þayo vatseshu payo astu tan mayīti. tatra yat sishtam syāt, tena juhuyād yady alam homāva syād. yady u vai sarvam siktam syād, athānyām āhūya tām dugdhvā tena juhuyād, ā tv eva sraddhāyai hotavyam. sā tatra prāyascittih | 3 | 2 ||

1 Tad āhur: yasya sāyamdugdham sāmnāyyam dushyed vāpahared vā, kā tatra prāyascittir iti. prātardugdham dvaidham kritvā tasyānyatarām bhaktim ātacya tena yajeta: sā tatra prāyascittis 2 tad āhur: yasya prātardugdham samnāyyam dushyed vāpahared vā, kā tatra prāyascittir ity. aindram vā māhendram vā purolāṣam tasya sthāne nirupya tena yajeta. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: yasya sarvam eva sāmnāyyam dushyed vāpahared vā, kā tatra prāyascittir ity. aindram vā māhendram veti samānam. sā tatra prāyascittis 4 tad āhur: yasya sarvāny eva havīnshi dushyeyur vāpahareyur vā, kā tatra prāyascittir ity. ājyasyaināni yathādevatam parikalpya tayājyahavisheshtyā yajetāto 'nyām ishtim anulbanām tanvīta. yajño yajñasya prāyascittih 4 pā l

1 Tad āhur: yasyāgnihotram adhiṣritam amedhyam āpadyeta, kā tatra prāyaṣcittir iti. sarvam evainat srucy abhiparyāsicya prān udetyāhavaniye haitām samidham

abhyādadhāty, athottarata āhavanīvasvoshnam bhasma nirūhya juhuyān manasā vā prājāpatyayā varcā, tad dhutam cāhutam ca: sa vadv ekasminn unnīte vadi dvavor, esha eva kalpas, tac ced vyapanayitum saknuyān, nishshicyaitad dushtam adushtam abhiparvāsieva tasva vathonnītī syāt tathā juhuvāt. sā tatra prāvascittis 2 tad āhur: vasyāgnihotram adhisritam skandati vā vishvandate vā. kā tatra prāyascittir iti. tad adbhir upaninayec chāntvai, sāntir vā āpo. 'thainad dakshinena pāņinābhimrisya japati 3 divam tritīyam devān yajño 'gāt tato mā dravinam āshtāntariksham tritīyam pitrīn yajño 'gāt tato mā dravinam āshta, prithivīm tritīyam manushyān yajño 'gāt tato mā dravinam āshta 4 yayor ojasā skabhitā rajānsīti vaishņuvārunīm ricam japati. Vishnur vai yajñasya durishtam pāti Varuņah svishtam, tayor ubhayor eva sāntyai 5 sā tatra prāyascittis 6 tad āhur: yasyāgnihotram adhisritam prān udāvan skhalate vāpi vā bhransate, kā tatra prāvascittir iti. sa vady upanivartayet. svargāl lokād yajamānam āvartayed, atraivāsmā upavishtāyaitam agnihotraparīsesham āharevus, tasva vathonnītī syāt tathā juhuvāt, sā tatra prāvascittis 7 tad āhur; atha yadi srug bhidyeta, kā tatra prāyascittir ity. anyām srucam āhritys juhuyād, athaitām srucam bhinnām āhavanīye 'bhyādadhyāt prāgdandām pratyakpushkarām, sā tatra prāyascittis 8 tad āhur: yasyāhavanīye hāgnir vidyetātha gārhapatya upasāmyet, kā tatra prāyascittir iti. sa yadi prāncam uddharet prāvatanāc evaveta, vat pratyancam asuravad vajñam tanvīta, yan manthed bhrātrivvam vajamānasya janayed, yad anugamayet prano yajamanam jahyat. sarvam evainam sahabhasmanam samopya garhapatyayatane nidhāyātha prāncam āhavanīyam uddharet. sā tatra prāvascittih | 5 | 4 |

1 Tad āhur: yasyāgnāv agnim uddhareyuh, kā tatra prāyascittir iti. sa yady anupasyed, udūhya pūrvam aparam nidadhvād. yady u nānupasyet, so 'gnaye 'gnivate 'shtākapālam purolāsam nirvapet, tasya yājyānuvakye: agnināgnih sam idhyate, tvam hy agne agninety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye 'gnivate svāheti. sā tatra prāyascittis 2 tad āhur: yasya gārhapatyāhavanīyau mithah samsrijyeyātām, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye vītaye 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: agna ā yāhi vītaye, yo agnim devavītaya ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vītaye svāheti, sā tatra prāyascittis 3 tad āhur; yasya sarva evāgnayo mithah samsrijyeran, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnave vivicaye 'shtākapālam purolāṣam nirvapet, tasya yājyānuvākye: svar na vastor ushasām aroci, tvām agne mānushīr īlate visa ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vivicaye svāheti, sā tatra pravascittis 4 tad āhur: yasyāgnayo anyair agnibhih samsrijyeran, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye kshāmavate 'shtākapālam purolāsam nirvapet, tasya yājyānuvākve; akrandad agni stanayann iva dyaur, adhā yathā nah pitarah parāsa ity. āhutim vāhavanīve juhuvād: agnave kshāmavate svāheti. sā tatra prāyascittih 76 | 5 |

1 Tad āhur: yasyāgnayo grāmyenāgninā saṃdahyeran, kā tatra prāyaṣeittir iti. so 'gnaye saṃvargāyāshṭākapālam purolāṣaṃ nirvapet. tasya yājyānuvākye: kuvit su no gavishṭaye, mā no asmin mahādhana ity. āhutiṃ vāhavanīye juhuyād: agnaye saṃvargāya svāheti. sā tatra prayaṣeittis 2 tad āhur: yasyāgnayo divyenāgninā saṃṣrijyeran, kā tatra prāyaṣeittir iti. so 'gnaye''psumate 'shṭākapālam purolāṣaṃ nirvapet. tasya yājyānuvākye: apsv agne sadhish ṭava, mayo dadhe medhiraḥ pū-

tadaksha ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye 'psumate svāheti. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: yasyāgnayah savāgninā samsrijyeran, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye sucaye 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: agnih sucivratatama, ud agne sucayas tavety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye sucaye svāheti. sā tatra prāyascittis 4 tad āhur: yasyāgnaya āranyenāgninā samdahyeran, kā tatra prāyascittir iti. sam evāropayed aranī volmukam vā mokshayed yady āhavanīyād yadi gārhapatyād. yadi na saknuyāt, so 'gnaye samvargāyāshtākapālam purolāsam nirvapet. tasyokte yājyānuvākye. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye samvargāya svāheti. sā tatra prāyascittih [7][6][

1 Tad āhur: ya āhitāgnir upavasathe sru kurvīta, kā tatra prāyascittir iti. so gnaye vratabhrite shtākapālam purolāsam nirvapet, tasva vājyānuvākye; tvam agne yratabhric chucir, vratāni bibhrad vratapā adabdha ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vratabhrite svāheti. 🔊 tatra prāyascittis 2 tad āhur: ya āhitāgnir upavasathe 'vratyam āpadyeta, kā tatra prāyaşcittir iti. so 'gnaye vratapataye 'shtakapalam purolasam nirvapet. tasya yājyānuvākve: tvam agne vratapā asi, yad vo vaya 🛪 pramināma vratānīty. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vratapataye svāhēti, sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: va āhitāgnir amāvāsyām paurnamāsīm vātīyāt, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye pathikrite 'shtākapālam purolāsam nirvapet, tasya yājyānuvākye: vetthā hi vedho 'dhvana, ā devānām api panthām aganmety. āhutim vāhavanīve juhuyād: agnaye pathikrite sväheti. sä tatra präyascittis 4 tad ähur: yasya sarva evagnaya upaşamyeran, ka tatra prayascittir iti. so 'gnaye tapasvate janadvate pāvakavate 'shtākapālam puroļāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: ā yāhi tapasā janeshv, ā no yāhi tapasā janeshv ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnæye tapasvate janadvate pāvakavate svāheti. sā tatra prāyascittih 857

1 Tad āhur: ya āhitāgnir āgrayanenānishtvā navānnam prāsnīyāt, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye vaisvānarāya dvādasakapālam purolāsam nirvapet, tasya yājyānuvākye: vaisvanaro ajījanat, prishto divi prishto agnih prithivyām itv. āhutim vāhavanīve juhuvād: agnave vaisvānarāya svāheti, sā tatra prāyascittis 2 tad ahur: ya āhitāgnir yadi kapālam nasyet, kā tatra prāyascittir iti, so 'svibhyām dvikapālam purolāsam nirvapet, tasya yājvānuvākye: asvinā vartir asmad ā gomatā našatyā rathenety. āhutim vāhavanīye juhuyād: asvibhyā m svāheti, sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: ya āhitāgnir yadi pavitram nasyet, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye pavitravate 'shtākapālam purolāsam nirvapet, tasya vājvā: nuvākye: pavitram te vitatam brahmanas pate, taposh pavitram vitatam divas pada ity. āhutim vāhavanīve juhuvād: agnave pavitravate svāheti. sā tatra prāyascittis 4 tad āhur: ya āhitāgnir yadi hiranyam nasvet, kā tatra prāvascittir iti. so 'gnaye hiranyavate 'shtākapālam purolāsam nirvapet, tasya yāļfānuvākye: hiranvakeso rajaso visāra, ā te suparnā aminantan evair ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye hiranyavate svāheti, sā tatra prāvascittis 5 tad āhur; ya āhitāgnir yadi prātar asnāto 'gnihotram juhuvāt, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye Varunāyāshtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yajyanuvakye: tvam no agne varunasya vidvān, sa tvam no agne 'vamo bhavotīly. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye varunāya svāheti. sā tatra prāyascittis 6 tad āhur: ya āhitāgnir yadi sūtakānnam prāṣnīyāt, kā tatra prāyaṣcittir iti. so 'gnaye tantumate 'shtākapālam purolāsam nirvapet, tasya yājyānuvākye: tantum tanvan rajaso bhānum anv ihy, akshānaho nahyatanota somyā ity. āhutim vāhavanīye juhuvād: agnaye tantumate svāheti. sā tatra prāyașcittis 7 tad āhur: ya āhitāgnir jīve mritasabdam srutvā, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye surabhimate 'shtākapālam purolāsam nirvapet, tasva vājyānuvākye; agnir hotā ny asīdad yajīyān, sādhvīm akar devavītim no adyety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye surabhimate svāheti, sā tatra prāyascittis 8 tad āhur: ya āhitāgnir yašya bhāryā gaur vā yamau janayet, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye marutvate trayodasakapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: maruto yasya hi•kshaye, rā ived acaramā ahevety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye marutvate svāheti. sā tatra prāyascittis 9 tad āhur: apatnīko 'py agnihotram āhare3t | nāhare3t iti | 10 āhared ity āhur 11 yadi nāhared, anaddhāpurushaḥ 12 koʻnaddhāpurusha iti. na devān na pitrīn na manush vān iti 13 tasmād apatnīko 'py agnihotram āharet 14 tad eshābhi yajñagāthā gīyate 15

yajet sautrāmaņyām apatnīko 'py asomapaḥ | mātāpitribhyām anrinārthād yajeti vacanāe chrutir iti 16 tasmāt saumyam yājayet | 9 | 8 | •

(1 Tad āhur: vācāpatnīko 'gnihotram katham eva juhoti 2 nivishte mṛitā patnī nashṭā vāgnihotram katham agnihotram juhoti 3 putrān pautrān naptṛīn ity āhur: asminṣ ea loke 'mushminṣ cāsminl loke 'yam svargo 'svargeṇa svargam lokam ārurohety. amushyaiva lokasya saṃtatim dhārayati yasyaishām patnīm naichet. tasmād apatnīkasyādhānam kurvanty 4 apatnīko 'gnihotram katham agnihotram juhoti. ṣraddhā patnī satyam yajamānah. ṣraddhā

satyam tad ity uttamam mithunam, sraddhayā satyena mithunena svargāni lokān jayatīti [10][10][1]

(1 tad āhur: yad darṣapūrṇamāsayor upavasati, na ha vā avratasya devā havir aṣṇanti. tasmād upavasaty: uta me devā havir aṣṇīyur iti 2 pūrvām paurṇamāsīm upavased iti Paingyam, uttarām iti Kaushītakam. yā pūrvā paurṇamāsī sānumatir, yottarā sā Rākā 3 yā pūrvāmātāsyā sā Sinīvālī, yottarā sā Kuhūr 4 yām paryastamiyād abhyudiyād iti sā tithih 5 pūrvām paurṇamāsīm upavased. anirjñāya purastād amāvāsyāyām candramasam yad upaiti yad yajate, tena somam krīṇanti tenottarām. uttarām upavased. uttarāṇi ha vai somo yajate somam anu daivatam. etad vai devasomam yac candramās, tasmād uttarām upavaset [111] 10 [5]

1 Tad āhur: yasyāgnim anuddhritam Ādityo 'bhyudiyād vābhyastamiyād vā praņīto vā prāg ghomād upasāmyet, kā tatra prāvascittir iti 2 hiranyam puraskritya sāyam uddharej. jyotir vai sukram hiranyam, jyotih sukram asau; tad eva taj jvotih sukram pasyann uddharati. rajatam antardhäva prätar uddhared, etad rätrirupam, purä sambhedac chāyānām āhavanīyam uddharen. mrityur vai tamas chāyā, tenaiva taj jyotishā mrityum tamas chāyām tarati, sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: vasya gārhapatyāhavanīyāv antarenāno vā ratho vāsvā vā pratipadyeta, kā tatra prāyascittir iti. nainan manasi kuryād, ity āhur, ātmany asya hitā bhavantīti. tac cen manasi kurvīta, gārhapatyād avichinnām udakadhārām haret, tantum tanvan rajaso bhānum anv ihīty āhavanīyāt, sā tatra prāyascittis 4 tad āhuḥ: katham agnīn anvādadhāno 'nvāhāryapacanam āhāraye3t | nāhāraye3t iti | 5 āhārayed itv āhuh, prāṇān vā esho 'bhyātmam dhatte yo 'gnīn ādhatte. teshām esho 'nnādatamo bhavati yad anvāhāryapacanas.

111

tasminn etām āhutim juhoty: agnaye 'nnādāyānna-pataye svāhety 6 annādo hānnapatir bhavaty, aṣnute prajayānnādyam ya evam vedā7ntarena gārhapatyāhavanīyau hoshyan samcaretaitena ha vā enam samcaramāṇam agnayo vidur: ayam asmāsu hoshyatīty. etena ha vā asya samcaramāṇasya gārhapatyāhavanīyau pāpmānam apahatah, so 'pahatapāpmordhvah svargam lokam etīti vai brāhmaṇam udāharanti 8 tad āhuḥ: katham agnīn pravatsyann upatishtheta, proshya vā pratyetyāhar-ahar veti. tūshnīm ity āhus. tūshnīm vai ṣreyasa ākānkshante. 'thāpy āhur: ahar-ahar vā ete yajamānasyāṣraddhayodvāsanāt praplāvanād bibhyati. tān upatishthetaivābhayam vo 'bhayam me 'stv ity. abhayam haivāsmai bhavaty abhayam haivāsmai bhavati || 12 || 11 ||

Iti saptamapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ. Iti dvātrinṣādhyāya ekādaṣaḥ khaṇḍaḥ.

1 Harişeandro ha Vaidhasa Aikshvāko rājāputra āsa. tasya ha şatam jāyā babhūvus, tāsu putram na lebhe. tasya ha Parvatanāradau griha ūshatuh, sa ha Nāradam papracha 2

yam nv imam putram ichanti ye vijānanti ye ca na | kim svit putreņa vindate tan ma ācakshva Nāradeti 3 sa ekayamrishto dasabhih pratyuvāca 4

rinam asmin samnayaty amritatvam ča gachati |
pitā putrasya jātasya pasyec cej jīvato mukham ||
5 yāvantaḥ prithivyām bhogā yāvanto jātavedasi |
yāvanto apsu prāninām bhūyān putre pitus tataḥ ||

- 6 sasvat putrena pitaro 'tyāyan bahulam tamaḥ | ātmā hi jajňa ātmanaḥ sa irāvaty atitārinī ||
- 7 kine nu malam kim ajinam kim u şmaşrûni kim tapah | putram brahmāna ichadhvam sa vai loko 'vadāvadah || 8 annam ha prāṇah ṣaraṇam ha vāso

```
rūpam hiranyam pasavo vivāhāh |
   sakhā ha jāyā kripanam ha duhitā,
   jyotir ha putrah parame vyoman :
  9 patir jāyām pravisati garbho bhūtyā sa mātaram |
   tasyām punar navo bhūtvā dasame māsi jāyate 🚶
 10 taj jāyā jāyā bhavati yad asyām jāyate punah
   ābhūtir eshābhūtir bījam etan nidhīvate 1
 11 devās caitām rishayas ca tejah samabharan mahat
    devā manushyān abruvann eshā vo jananī punah !!
 12 nāputrasva loko 'stīti tat sarve pasavo viduh | •
    tasmāt tu putro mātaram svasāram cādhirohati b
 13 esha panthā urugāyah susevo
    yam putrina ākramante visokāh
    tam pasyanti pasavo yayānsi ca
    tasmāt te mātrāpi mithunībhavantī 14ti
ha smā ākhyāya 413 ||
```

1 Athainam uvāca: Varunam rājānam upadhāva: putro me jāyatām, tena tvā yajā iti 2 tatheti. sa Varunam rājānam upasasāra: putro me jāyatām, tena tvā vajā iti. tatheti. tasya ha putro jajne Rohito nāma 3 tam hovācājani vai te putro, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai paşur nirdaşo bhavaty, atha sa medhyo bhavati. nirdaşo nv astv. atha tvā yajā iti. tatheti 4 sa ha nirdasa āsa. tam hovāca: nirdaso nv abhūd, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai pasor dantā jāyante, 'tha sa medhyo bhavati. dantā nv asya jāyantām, atha tvā yajā iti, tatheti 5 tasya ha dantā jajñire, tam hovācājňata vā asva dantā, yajasva māneneti, sa hovāca: yadā vai pasor dantāh padyante, 'tha sa medhyo bhavati. danta nv asya padyantām, atha tvā yajā iti. tatheti 6 tasya ha dantalı pedire. tam hovācāpatsata vā asya dantā, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai pasor dantāh punar jāyante, 'tha sa medhyo bhavati. dantā nv asya punar jāyantām, atha tvā yajā iti. tatheti 7 tasya ha dantāh punar jajūire. tam hovācājňata vā asya punar dantā, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai kshatriyah sāmnāhuko bhavaty, atha sa medhyo bhavati. samnāham nu prāpnotv, atha tvā yajā iti. tatheti 8 sa ha samnāham prāpat. tam hovāca: samnāham nu prāpnod, yajasva māneneti. sa tathety uktvā putram āmantrayām āsa: tatāyam vai mahyam tvām adadād, dhanta tvayāham imam yajā iti 9 sa ha nety uktvā dhanur ādāyāranyam apātasthau, sa samvatsaram aranye cacāra 4 14 4 2 4

1 Atha haikshvākam Varuņo jagrāha, tasya hodaram jajne, tad u ha Rohitah susrāva, so 'ranyād grāmam eyāya, tam Indrah purusharūpena paryetyovāca:

• nānā şrāntāya şrīr astīti Robita şuşruma |

pāpo nrishadvaro jana Indra ie carataḥ sakhā || caraiyeti 2 caraiveti vai mā brāhmaṇo 'vocad, iti ha dvitī-yaṃ saṃvatsaram araṇye cacāra. so 'raṇyād grāmam eyāya, tam Indraḥ purusharūpeṇa paryetyovāca:

pushpinyau carato janghe bhūshnur ātmā phalagrahiḥ | sere 'sya sarve pāpmānaḥ ṣrameṇa prapathe hatāṣ || caraiveti 3 caraiveti vai mā brāhmaṇo 'vocad, iti ha tritī-yaṃ saṃustsaram araṇye cacāra. so 'raṇyād grāmam eyāya, tam Indrah purusharūpeṇa paryetyovāca:

āste bhaga āsīnasyordhvas tishthati tishthatah |

șete nipadyamānasya carăti carato bhagaș ii caraiveti 4 caraiveti vai mā brāhmaņo 'vocad, iti ha caturtham samvatsaram aranye cacāra. so 'ranyād grāmam eyāya, tam indrah purusharūpeņa paryetyovāca:

Kalih şayano bhavati samjihānas tu Dvāparaḥ | uttishthans Tretā bhavati Kritam sampadyate carans ||

caraiveti 5 caraiveti vai mā brāhmano 'vocad, iti ha pañca-

mam samvatsaram aranye cacāra. so ranyād grāmam eyāya, tam Indrah purusharūpena paryetyovāca:

earan vai madhu vindati earan svādum udumbaram sūrvasva pasya sremānam yo na tandrayate carais [[caraiveti 6 caraiveti vai mā brāhmano 'vocad, iti ha shashtham samvatsaram aranve cacāra. so 'jīgartam Sauvavasim rishim asanayāparītam aranya upeyāya 7 tasya ha trayah putrā āsuh: Sunahpuchah Sunahsepah Sunolāngūla iti. tam hovāca: rishe 'ham te satam dadāmy, aham eshām ekenātmānam nishkrīnā iti. sa įveshtham putram nigrihnāna uvāca: na nv imam iti, no evemam iti kanishtham mātā, tau ha madhyame sampādayām cakratuh Sunahsepe. tasya ha satam dattvā sa tam ādāva so 'ranvād grāmam eyāya 8 sa pitaram etvovāca: tata hantāham anenātmānam nishkrīnā iti. sa Varunam rājānam upasasārānena tvā yajā iti. tatheti, bhūyān vai brāhmanah kshatrivād iti Varuna uvāca, tasmā etam rājasūyam yajňakratum provāca tam etam abhishecanīye purusham pasum ālebhe || 15 || 3 ||

1 Tasya ha Vişvāmitro hotāsīj, Jamadagnir adhvaryur, Vasishtho brahmāyāsya udgātā. tasmā upākritāya niyoktāram na vividuh, sa hovācājīgartah Sauyavasir: mahyam aparam ṣatam dadus, tam sa niniyoja 2 tasmā upākritāya niyuktāyāprītāyā paryagnikritāya viṣasitāram na vividuh, sa hovācājīgartah Sauyavasir: mahyam aparam ṣatam dattāham enam viṣasishyāmīti. tasmā aparam ṣatam daduh, so 'sim niḥṣāna eyāyā3tha ha Ṣunaḥṣepa īkshām cakre: 'mānusham iva vai mā viṣasishyanti, hantāham devatā upadhāvāmīti. sa Prajāpatim eva prathamam devatānām upasasāra: kasya nūnam katamasyāmritānām ity etayareā 4 tam Prajāpatir uvācāgnir vai devānām nedishṭhas,

tam evopadhāveti. so 'gnim upasasārāgner vayam prathamas y amritanam ity etayarca 5 tam Agnir uvaca: Savitā vai prasavānām īse, tam evopadhāveti. sa Savitāram upasasārābhi tvā deva savitar ity etena tricena 6 tam Savitovāca: Varunāva vai rājne niyukto 'si, tam evopadhāveti, sa Varunam rājānam upasasārāta uttarābhir ekatrinsatā 7 tam Varuna uvācāgnir vai devānām mukham suhridayatamas, tam nu stuhy atha tvotsrakshyāma iti. so 'gnim tushtāvāta uttarābhir dvāvinsatyā 8 tam Agnir uvāca: Visvān nu devān stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. sa Visvān devāns tushtāva: namo mahadbhyo namo arbhakebhya ity etayarcă 9 tam Visve devă ūcur: Indro vai devānām ojishtho balishthah sahishthah sattamah pārayishnutamas, tam nu stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. sa Indram tushtāva: yac cid dhi satya somapā iti caitena sūktenottarasya ca pañcadasabhis 10 tasmā Indrah stūyamānah prīto manasā hiraņyaratham dadau, tam etayā pratīyāya: sasvad indra iti 11 tam Indra uvācāsvinau nu stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. so 'svinau tushtāvāta uttareņa tricena 12 tam Asvinā ūcatur: Ushasam nu stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. sa Ushasam tushtāvāta uttarena tricena 13 tasya ha smarcy-ricy uktāyām vi pāṣo mumuce, kanīya Aikshvākaspodaram bhavaty; uttamasyām evarcy uktāyām vi pāṣo mumuce, 'gada Aikshvāka āsa | 16 || + ||

1 Tam ritvija ūcus: tvam eva no syāhnaḥ saṃsthām adhigachety, atha haitam Sunaḥṣepo ñjaḥsavaṃ dadarṣa, tam etābhiṣ catasribhir abhisushāva: yac cid dhi tvaṃ grihe-griha ity, athainaṃ droṇakalaṣam abhyavanināyoc chishṭaṃ camvor bharety etayarcātha hāsminn anvārabdhe pūrvābhiṣ catasribhiḥ sasvāhākārābhir juhavāṃ cakārāthainam avabhritham abhyavanināya: tvaṃ, no agne varuṇasya vidvān ity etābhyām, athainam ata ūrdhvam

agnim āhavanīyam upasthāpayām cakāra: sunas cic chepam niditam sahasrād ity 2 atha ha Sunahsepo Visvāmitrasyānkam āsasāda. sa hovācājīgartah Sauyavasir: rishe punar me putram dehīti. neti hovāca Visvāmitro, devā vā imam mahyam arāsateti. sa ha Devarāto Vaisvāmitra āsa. tasyaite Kāpileyabābhravāh 3 sa hovacājīgartah Sauyavasis: tvam vehi vihvayāvahā iti. sa hovācājīgartah Sauyavasair:

Āngiraso janmanāsy Ājīgartih srutah kavih | rishe paitāmahāt tantor māpagāh punar ehi mām iti. sa hovāca Şunahsepo:

'darşus tvā şāsahastam na yac chūdreshv alapsata | gavām trīṇi ṣatāni tvam avṛiṇīthā mad Angira iti 4 sa hovācājīgartah Sauyavasis:

tad vai mā tāta tapati pāpam karma mayā kritam | tad aham nihnave tubhyam pratiyantu satā gavām | tit. sa hovāca Sunahsepo:

yaḥ sakṛit pāpakaṃ kuryāt kuryād enat tato 'param | nāpāgāḥ ṣaudrān nyāyād asaṃdheyaṃ tvayā kṛitam || ity 5 asaṃdheyam iti ha Viṣvāmitra upapapāda. sa hovāca Visvāmitro:

bhīma eva Sauyavasiḥ ṣāsena viṣiṣāsishuḥ | asthān, maitasya putro bhūr mamaivopehi pæratām || iti 6 sa hovāca Sunaḥṣepaḥ:

sa vai yathā no jūapayā rājaputra tathā vada | yathaivāngirasaḥ sann upeyāṃ tava putratām || iti. sa hovāca Visvāmitro:

jyeshtho me tvam putrāṇām syās tava ṣreshthā prajā syāt | upeyā daivam me dāyam tena vai tvopamantraya iti 7 sa hovāca Sunahsepah:

samjňānāneshu vai brūyāt sauhardyāya me sriyai | yathāham bharatarishabhopeyām tava putratām ||

ity. atha ha Vişvāmitrah putrān āmantrayām āsa:

Madhuchandāh sriņotana Rishabho Reņur Ashṭakaḥ |
ye keca bhrātaraḥ sthanāsmai jyaishṭhyāya kalpadhvam ||
iti || 17 || 5 ||

1 Tasya ha Vişvāmitrasyaikasatam putrā āsuḥ pañcāṣad eva jyāyānso Madhuchandasaḥ pañcāṣat kanīyānsas 2 tadə ye jyāyānso, na te kuṣalam menire. tān anuvyājahārāntān vaḥ prajā bhakshīshteti. ta ete 'ndhrāḥ Puṇḍrāḥ Ṣabarāḥ Pulindā Mūtibā ity udantyā bahavo bhavanti Vaiṣvāmitrā dasyūnām bhūyishṭhāḥ 3 sa hovāea Madhuchandāḥ pañcāsatā sārdham:

yan nah pitā samjānīte tasmins tishthāmahe vayam | •puras tvā sarve kurmahe tvām anvañco vayam smasīty 4 atha ha Visvāmitrah pratītah putrāns tushtāva 5 tė vai putrāh paşumanto vīravanto bhavishyatha | ye. mānam me 'nugrihnanto vīravantam akarta mā ! 6 puraetrā vīravanto Devarātena Gāthināh sarve rādhyāh stha putrā, esha vah sadvivācanam !! 7 esha yah Kusikā vīro Devarātas, tam anvita yushmāns ca dāvam ma upetā vidyām yām u ca vidmasi || 8 te samyañco Vaisvāmitrāh sarve sākam sarātayah Devarātāya tasthire dhrityai sraishthyāya Gāthināh || 9 adhīvata evarāto rikthayor ubhayor rishih Jahnūnām cādhipatye daive vede ca Gāthinām | 10 tad etat parariksatagātham saunahsepam ākhyānam 11 tad dhotā rājñe 'bhishiktāyācashte 12 hiranyakaşipāv āsīna ācashte, hiranyakasipāv āsīnah pratigrināti. yaso vai hiranyam, yasasaivainam tat samardhayaty 13 om ity ricah pratigara, evam tatheti gāthāyā. om iti vai daivam, tatheti mānusham, daivena caivainam tan mānushena ca pāpād enasah pramuñcati 14 tasmād yo rājā vijitī syād, apy

ayajamāna ākhyāpayetaivaitae channahsepam ākhyānam,

na hāsminn alpam canainah parisishyate 16 sahasram ākhyātre dadyāc chatam pratigaritra etc caivāsane, svetas cāsvatarīratho hotuh 16 putrakāmā hāpy ākhyāpayeranl, labhante ha putrān [18][6][

Iti saptamapaŭcikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Iti trayastriiṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ

1 Prajāpatir yajñam asrijata, yajñam srishtam anu brahmakshatre asrijyetām, brahmakshatre anu dvayyah prajā asrijyanta hutādas cāhutādas ca, brahmaivānu hutādah kshatram anv ahutāda. etā vai prajā hutādo vad. brāhmanā, athaitā ahutādo vad rājanvo vaisvah sūdras 2 tābhyo vajňa udakrāmat, tam brahmakshatre anvaitām. yāny eva brahmana ayudhani tair brahmanvaid, yani kshatrasya taih kshatram, etäni vai brahmana äyudhäni yad yajñāyudhāny, athaitāni kshatrasyāyudhāni yad asvarathah kavaca ishudhanya 3 tam kshatram ananyanya nyayartatā, yudhebhyo ha smāsya vijamānah parān evaity, athainam brahmānvait, tam āpnot, tam āptvā parastān nirudhyātishthat. sa āptah parastān niruddhas tishthañ jňātvā svāny āyudhāni brahmopāvartata, tasmād dhāpy etarhi yajno brahmany eva brāhmaneshu pratishthito 4 'thainat kshatram anvāgachat, tad abravīd: upa māsmin yajñe hvayasveti, tat tathety abravīt, tad vai nidhāya svārs āyudhāni brahmana eväytdhair brahmano rupena brahma bhutva yajñam upāvartasveti. tatheti. tat kshatram nidhāya svāny āyudhāni brahmana evāyudhair brahmano rūpena brahma bhūtvā yajñam upāvartata. tasmād dhāpy etarhi kshatriyo yajamāno nidhāyaiya svāny āyudhāni brahmana evāyudhair brahmano rūpena brahma bhūtvā yajñam upāvartate || 19 || 1 ||

1 Athāto devayajanasyaiva yācnyas, tad āhur; yad brāhmano rājanyo vaisyo dīkshishyamānah kshatriyam

devayajanam yācati, kam kshatriyo yāced iti 2 daivam kshatram yāced, ity āhur. Ādityo vai daivam kshatram, Āditya eshām bhūtānām adhipatih, 3 sa yad ahar dīkshishyamāno bhavati, tad ahah pūrvāhna evodyantam Ādityam upatishthete, dam sreshtham jyotishām jyotir uttamam | deva savitar devayajanam me dehi devayajanām iti devayajanam yācati 4 sa yat tatra yācita uttarām sarpaty, om tathā dadāmīti haiva tad āha 5 tasya ha na kā cana rishtir bhavati devena Savitrā prasūtasyottarottarinīm ha sriyam asnute, 'snute ha prajānām aisvaryam ādhipatyam, ya evam upasthāya yācitvā devayajanam adhyavasāya dīkshate kshatriyah san | 20 | 2 | 1

1 Athāta ishṭāpūrtasyāparijyāniḥ kshatriyasya yajamānasya. sa purastād dīkshāyā āhutim juhuyāc caturgrihītam ājyam āhavanīya ishṭāpūrtasyāparijyānyai 2 punar na indro maghavā dadātu | brahma punar ishṭam pūrtam dāt svāhety 3 athānūbandhyāyai samishṭayajushām uparishṭāt: punar no agnir jātavedā dadātu | kshatram punar ishṭam pūrtam svāheti 4 saisheshṭāpūrtasyāparijyāniḥ kshatriyasya yajamānasya yad ete āhutī, tasmād ete hotavye [21] 3 [

1 Tad u ha smāha Saujāta Ārāļhir: ajītapunarvanyam vā etad yadvete āhutī iti. yathā ha kāmayeta tathaite kuryād, ya ito 'nusāsanam kuryād itīme tv eva juhuyād 2 brahma prapadye brahma mā kshatrād gopāyatu brahmaņe svāheti 3 tat-tad itī3h | 4 brahma vā esha prapadyate, yo yajňam prapadyate, brahma vai yajňo; yajňād u ha vā esha punar jāyate yo dīkshate, tam brahma prapannam kshatram na parijināti, brahma mā kshatrād gopāyatv ity āha, yathainam brahma kshatrād gopāyatv ity āha, yathainam brahma kshatrād gopāyed, brahmaņe svāheti, tad enat prīnāti, tad enat prītam kshatrād gopāyaty 5 athānūbandhyāyai samishṭayajushām

uparishtāt 6 kshatram prapadye kshatram mā brahmaņo gopāyatu kshatrāya svāheti, tat-tad itī3n kshatram vā esha prapadyate, yo rāshtram prapadyate, kshatram hi rāshtram, tam kshatram prapannam brahma na parijināti, kshatram mā brahmaņo gopāyatv ityāha, yathainam kshatram brahmaņo gopāyet, kshatrāya svāheti, tad enat prīnāti, tad enat prītam brahmaņo gopāyati 7 saisheshtāpūrtasyaivāparijyānih kshatriyasya yajamānasya yad ete āhutī, tasmād ete eva hotavye 22 44

1 Athaindro vai devatayā kshatriyo bhavati, traishtubhas chandasā, pañcadasah stomena, somo rājvena, rājanyo sa ha dīkshamāna eva brāhmanatām abhyupaiti yat krishnājinam adhyūhati, yad dīkshitavratam carati, yad enam brāhmanā abhisamgachante, tasya ha dīkshamānasyendra evendriyam ādatte, trishtub vīryam. pañcadasah stoma āyuh, somo rājyam, pitaro yasas kīrtim: anyo vā ayam asmad bhavati, brahma vā ayam bhavati, brahma vā ayam upāvartata iti vadantah 2 sa purastād dīkshāvā āhutim hutvāhavanīyam upatishtheta 3 nendrād devatāyā emi, na trishtubhas chandaso, na pancadasāt stomān, na somād rājno, na pitrvād bandhor, mā ma Indra indriyam ādita, mā trishtub vīrvam, mā pañcadasah stoma āvur, na somo rājyam, mā pitaro yasas kīrtim, sahendriyena vīrvenāvushā rājyena yasasā bandhunāgnim upaimi gāvatrīm chandas trivritam stomam somam rājānam, brahma prapadye brāhmano bhavāmīti 4 tasva ha nendra indriyam ādatte na trishtub vīryam na pañeadasah stoma āyur na somo rājyam na pitaro yasas kīrtim, ya evam etām āhutim hutvāhavanīyam upasthāya dīkshate kshatriyah san [|23 ||5|]

1 Athágneyo vai devatayá kshatriyo díkshito bhavati,

gāyatras chandasā, trivrit stomena, brāhmano bandhunā. sa hodavasyann eya kshatriyatām abhyupaiti. tasya hodavasyato 'gnir eva teja ādatte, gāyatrī vīryam, trivrit stoma āyur, brāhmanā brahma vasas kīrtim: anvo vā avam asmad bhavati, kshatram vā ayam bhavati, kshatram vā ayam upāvartata iti vadantah 2 so 'nūbandhyāyai samishtayajushām uparishtād dhutvāhutim āhavanīyam upatishtheta 3 nāgner devatāvā emi, na gāvatryās chandaso, na trivritah stomān, na brahmano bandhor. mā me 'gnis teja ādita, mā gāyatrī vīryam, mā trivrit stoma āvur, mā brāhmanā brahma vasas kīrtim, saha tejasā vīryenāyushā brahmanā yasasā kīrtvendram devatām upaimi trishtubham chandah pancadasam stomam somam rājānam, kshatram prapadve kshatriyo bhavāmi | devāh pitarah pitaro devā yo 'smi sa san yaje | svam ma idam ishtam svam pürtam svam şrāntam svam hutam | tasya me 'vam Agnir upadrashtāyam Vāyur upasrotāsāv. Ādityo 'nukhyātedam aham ya evāsmi so 'smīti 4 tasya ha nāgnis teja ādatte na gāyatrī vīrvam na trivrit stoma āyur na brāhmanā brahma yaşas kīrtim, ya evam etām āhutim hutvāhavanīyam upasthāyodavasvati & hatriyah san | 24 | 6 |

1 Athāto dīkshāyā āvedanasyaiva, tad āhur; yad brāhmaņasya dīkshitasya brāhmaņo 'dīkshishteti dīkshām āvedayanti, katham kshatriyasyāvedayed iti 2 yathaivaitad brāhmaņasya dīkshitasya; brāhmaņo 'dīkshishteti dīkshām āvedayanty, evam evaitat kshatriyasyāvedayet, purohitasyārsheyeņeti 3 tat-tad itī3h | 4 nidhāya vā esha svāny āyudhāni brahmaņa vāyudhair brahmaņo rūpeņa brahma bhūtvā yajňam upāvartata, tasmāt tasya purohitasyārsheyeņa dīkshām āvedayeyuḥ, purohitasyārsheyeṇa pravaram pravṛiṇīran || 25 || 7 ||

1 Athato yajamānabhāgasyaiva. tad āhuḥ: prāṣnīyāt kshatriyo yajamanabhaga3m | na prasnīva3t iti | 2 yat prasnīyād ahutūd dhutam prāsya pāpīyān svād; yan na prāsnīvād vajňād ātmānam antarivād, vajňo vai vajamānabhāgah 3 sa brahmane parihrityah 4 purohitāyatanam vā etat kshatriyasya yad brahmā.rdhātmo ha vā esha kshatrivasva vat purohita. upāha parokshenaiva prāsitamīpam apnoti, nasva pratvaksham bhakshito bhavati 5 yajña u ha vā esha pratyaksham yad brahmā. brahmani hi sarvo vajňah pratishthito, yajňe yajamāno, vajňa eva tad yajñam apvatvarjanti vathāpsv āpo yathāgnāv agnim. vai natiricyate, tad enam na hinasti. tasmat sa brahmane parihrityo 6 'gnau haike juhvati: prajāpater vibhān nāma lokas, tasmins tvā dadhāmi saha yajamānena svāheti, tat tathā na kuryād, yajamāno vai yajamānabhāgo, yajamānam ha so 'gnau pravrinakti. ya enam tatra brūvād: yajamānam agnau prāvārkshīh, prāsvāgnih prānān dhakshvati, marishvati vajamāna iti: sasvat tathā syāt, tasmāt tasyāsām neyād āsām neyāt | 26 | 8 |

lti saptamapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti catustrińṣādhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Visvamtaro ha Saushadmanah Syāparnān paricakshāno visyāparnam yajñam ājahre, tad dhānābadhya Syāparnās tam yajñam ājagmus, te ha tadantarvedy āsām cakrire, tān ha drishtvovāca: pāpasya vā ime karmanah kartāra āsate 'pūtāyai vāco vaditāro yac Chyāparnā, imān utthāpayateme me 'ntarvedi māsishateti, tatheti, tān utthāpayām cakrus 2 te hotthāpyamānā ruruvire: ye tebhyo Bhūtavīrebhyo 'sitamrigāḥ Kaṣyapānām somapītham abhijigyuḥ Pārikshitasya Janamejayasya vikaṣyape yajūe, tais te tatra vīravanta āsuḥ, kaḥ svit so 'smākāsti vīro, ya imam somapītham abhijeshyatīty 3 ayam aham asmi vo

vīra, iti hovāca Rāmo Mārgaveyo 4 Rāmo hāsa Mārgaveyo 'nūcānah Syāparnīyas, teshām hottishthatām uvācāpi nu rājann itthamvidam veder utthāpayantīti, yas tvam katham vettha brahmabandhav iti 27 4 4

1 Yatrendram devatāh paryavrinjan: Visvarūpam Tvāshtram abhyamansta, Vritram astrita, yatīn sālāvrikebhyah prādād, arurmaghān avadhīd. Brihaspateh pratyavadhīd iti: tatrendrah somapīthena vyārdhyatendrasyānu vyriddhim kshatram somapīthena vyārdhyatāpīndrah somapīthe 'bhavat Tvashtur āmushya somam, tad vyriddham evādyāpi kshatram somapīthena, sa yas tam bhaksham vidyād yah kshatrasya somapīthena vyriddhasya yena kshatram samridhyate, katham tam veder utthāpayantīti 2 vettha brāhmana tvam tam bhakshā3m | veda hīti, tam vai no brāhmana brūhīti, tasmai vai te rājann, iti hovāca || 28 || 2 ||

1 Trayānām bhakshānām ekam āharishyanti: somam vā dadhi vāpo vā 2 sa yadi somam, brāhmanānām sa bhaksho: brāhmanāns tena bhakshena jinvishyasi, brāhmanakalpas te prajāyām ājanishyata ādāyy āpāyy āvasāyī yathākāmaprayāpyo. yadā vai kshatriyāya pāpam bhavati, brāhmanakalpo 'sya prajāyām ājāyata, īsvaro hāsmād dvitīyo vā tritīyo vā brāhmanatām abhyupaitoh, sa brahmabandhaven• Jiyūshito 3 'tha yadi dadhi, vaisyānām sa bhaksho: vaisyāns tena bhakshena jinvishyasi, vaisyakalpas te prajāyām ājanishyate 'nyasya balikrid anyasyādyo yathākāmajyeyo. yadā vai kshatriyāya pāpam bhavati, vaisyakalpo 'sya prajāyām ājāyata, īsvaro hāsmād dvitīyo vā tritīyo vā vaisyatām abhyupaitoh, sa vaisvatayā jijyūshito 4 'tha yady apaḥ, sūdrāṇāṃ sa bhakshaḥ: sūdrāns tena bhakshena jinvishyasi, sūdrakalpas te prajāyām ājanishyate 'nyasya preshyah kāmotthāpyo yathākāmavadhyo. yadā vai kshatriyāya pāpam bhavati, sūdrakalpo 'sya prajāyām ājāyata, īṣvaro hāsmād dvitīyo vā tritīyo vā ṣūdratām abhyupaitoh, sa ṣūdratayā jijyūshitah | 29 | 21 |

1 Ete vai te trayo bhakshā rājann, iti hovāca, yeshām āsām neyāt kshatriyo yajamāno 2 'thāsyaisha svo bhaksho: nyagrodhasyāvarodhās ca phalāni caudumbarāny āsvatthāni plākshāny abhishunuyāt tāni bhakshayet, so 'sya svo bhaksho 3 yato vā adhi devā yajñeneshtvā svargam lokam āyans, tatraitāns camasān nyubjans, te nyagrodhā abhavan, nyubjā iti hāpy enān etarhy ācakshate Kurukshetre, te ha prathamajā nyagrodhānām, tebhyo hānye 'dhijātās 4 te yan nyanco 'robans tasmān nyan rohati nyagroho, nyagroho vai nāma, tam nyagroham santam nyagrodha ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iya hi devāh || 30 || 4 ||

1 Teshām yas camasānām raso 'vān ait te 'varodhā abhayann, atha ya ūrdhyas tāni phalāny 2 esha ha yāva kshatriyah svād bhakshān naiti, yo nyagrodhasyāvarodhāns ca phalāni ca bhakshayaty. upāha parokshenaiva somapitham āpnoti, nāsya pratyaksham bhakshito bhavati, paroksham iya ha ya esha somo raja yan nyagrodhah, paroksham iyaisha brahmano rupam upanigachati yat kshatriyah: purodhayaiya dikshayaiya pravarenaiya 3 kshatram vā etad vanaspatīnām yan nyagrodhah, kshatram rājanyo. nitata iya hiha kshatriyo rashtre vasan bhayati pratishthita iva, nitata iva nyagrodho 'varodhair bhumyam pratishthita iva 4 tad yat kshatriyo yajamano nyagrodhasyavarodhans ea phalāni ca bhakshayaty, ātmany eva tat kshatram vanaspatīnām pratishthāpayati kshatra atmānam 5 kshatra ha vai sa ātmani kshatram vanaspatīnām pratishthāpayati, nyagrodha ivavarodhair bhumyam prati rashtre tishthaty, ugram kāsya rāshtram avyathyam bhavati ya evam etam bhaksham bhakshayati kshatriyo yajamanah | 31 | 5 |

1 Atha yad audumbarāny. ūrjo vā esho 'nnādvād vanaspatir ajāvata vad udumbaro, bhaujyam vā etad vanaspatīnām; ūrjam evāsmins tad annādyam ca bhaujyam ca vanaspatīnām kshatre dadhāty 2 atha yad āsvatthāni. tejaso vā esha vanaspatir ajāyata yad asvatthah, sāmrājyam vā etad vanaspatīnām; teja evāsmins tat sāmrājyam ca vanaspatīnām kshatre dadhāty 3 atha yat plākshāņi, yasaso vā esha vanaspatir ajāvata vat plakshah, svārājvam ca ha vā etad vairājyam ca vanaspatīnām; yasa evāsmins tat svārājyavairājye ca vanaspatīnām kshatre dadhāty 4 etāny asya purastād upakliptāni bhavanty, atha somam rājānam krīnanti, te rājňa evāvritopavasathāt prativesais caranty, athaupavasathyam ahar etany adhvaryuh purastad upakalpayetādhishavanam carmādhishavane phalake dronakalaşam dasāpavitram adrīn pūtabhritam cādhavanīyam ca sthālīm udancanam camasam ca. tad yad etad rājānam prātar abhishunvanti, tad enāni dvedhā vigrihnīyād: abhy anyāni sunuvān, mādhvamdināvānvāni parisinshyāt [32] 6]

1 Tad yatraitāns camasān unnayeyus, tad etam yajamānacamasam unnayet. tasmin dve darbhatarunake prāste syātām, tayor vashatkrite 'ntahparidhi pūrvam prāsyed: dadhikrāvņo akārisham ity etayarcā sasvāhakārayā, nuvashatkritə 'param: ā dadhikrāh ṣavasā pañea krishtīr iti 2 tad yatraitāns camasān āhareyus, tad etam yajamānacamasam āharet. tān yatrodgrihņīyus, tad enam upodgrihņīyāt. tad yadelām hotopahvayeta, yadā camasam bhakshayed, athainam etayā bhakshayed 3 yad atra sishtam rasinah sutasya yad indro apibac chacībhih ļ idam tad asya manasā ṣivena somam rājānam iba bhakshayāmīti 4 ṣivo ha vā asmā esha vānaspatyah sivena manasā bhakshito bhavaty, ugram hāsya rāshtram avyathyam bhavati ya evam etam bhaksham bha-

kshayati kshatriyo yajamānah 5 sam na edhi hride pītah pra na āyur jīvase soma tārīr ity ātmanah pratyabhimarsa 6 īsvaro ha vā esho 'pratyabhimarshto manushyasyāyuh pratyavahartor: anarhan mā bhakshayatīti. tad yad etenātmānam abhimrisaty, āyur eva tat pratirata 7 ā pyāyasva sam etu te, sam te payānsi sam u yantu vājā iti camasam āpyāyayaty abhirūpābhyāms yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 33 7

1 Tad yatraitāns camasān sādavevus, tad etam vajamānacamasam sādayet, tān yatra prakampayeyus, tad enam anuprakampayed. athainam āhritam bhakshayen: narāsansapītasya deva soma te mativida umaih pitribhir bhakshitasya bhakshayāmīti prātahsavane nārāsanso bhaksha, ūrvair iti mādhyamdine, kāvyair iti tritīyasavana 2 ūmā vai pitarah prātahsavana ūrvā mā dhyamdine kāvyās tritīyasavane, tad etat pitrīn evāmritān savanabhājah karoti 3 sarvo haiva so 'mṛita, iti ha smāha Priyavratah Somāpo, yah kasca savanabhāg ity 4 amritā ha vā asya pitarah savanabhājo bhavanty, ugram hāsva rāshtram avyathyam bhavati ya evam etam bhaksham bhakshayati kshatriyo yajamānah 5 samāna ātmanah pratyabhimarsah, samānam āpyāyanam camasasya 6 prātahsavanasyaivāvritā prātahsavane careyur, mādhyamlicasya mādhyamdine, tritīyasavanasya tritīyasavane 7 tam evam etam bhaksham provāca Rāmo Mārgaveyo Visvamtarāva Saushadmanāya 8 tasmin hovāca prokte: sahasram u ha brāhmana tubhyam dadmah, sasyāparna u me yajña ity 9 etam u haiva provāca Turah Kāvasheyo Janamejayāya Pārikshitāyaitam u haiva procatuh Parvatanāradau Somakāya Sāhadevyāya. Sahadevāya Sārnjayāya, Babhrave Daivāvridhāya, Bhīmāya Vaidarbhāya, Nagnajite Gāndhārāyaitam u haiva provācāgnih Sanasrutāyārimdamāya, Kratuvide Jānakaya,

etam u haiva provāca Vasishthah Sudāse Paijavanāya, te ha te sarva eva mahaj jaginur etam bhaksham bhakshayitvā, sarve haiva mahārājā āsur, Āditya iva ha sma sriyām pratishthitās tapanti sarvābhyo digbhyo balim āvahanta 10 Āditya iva ha vai sriyām pratishthitas tapati, sarvābhyo digbhyo balim āvahaty, ugram hāsya rāshtram avyathyam bhayati ya evam etam bhaksham bhakshayati kshatriyo yajamāno yajamānah $\pm 34 \pm 8 \pm$

Iti saptamapaneikāyām pancamo 'dhyāyaḥ. Iti pancatrinsādhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Athātah stutasastrayor evai2kāhikam prātahsavanam, aikāhikam tritīvasavanam. ete vai sānte klipte pratishthite sayane vad aikāhike, sāntvai kliptvai pratishthityä apraevutvä 3 ukto mädhvamdinah pavamäno va ubhayasāmno brihatprishthasyobhe hi sāmanī kriyete 4 ā tvā ratham yathotaya, idam vaso sutam andha iti rathamtarī pratipad rāthamtaro 'nucarah. pavamānoktbam vā etad van marutvatīvam. pavamāne vā atra rathamtaram kurvanti brihat prishtham, savīvadhatāyai, tad idam rathamtaram stutam ābhyām pratipadanucarābhyām anusansaty 5 atho brahma vai rathamtaram kshatram brihad, brahma khalu vai kshatrāt pūrvam: brahmapurastān ma ugram rāshtram avyathyam asad ity, athānnam vai rathamtaram, annam evāsmai tat purastāt kalpavaty. atheyam vai prithivī rathamtaram, iyam khalu vai pratishthā, pratishthām evāsmai tat purastāt kalpayati 6 samāna indranihavo 'vibhaktah, so 'hnām. udvān brāhmanaspatya ubhayasamno rupam, • ubhe hi samani krivete 7 samanyo dhayyā avibhaktās, tā ahnām 8 aikāhiko marutvatīyah pragāthah | 1 | 1 | 1

1 Janishthā ugrah sahase turāyeti sūktam ugravat sahasvat, tat kshatrasya rūpam. mandra ojishtha ity ojasvat, tat kshatrasya rūpam. bahulābhimāna ity abhivad, abhibhūtyai rūpam. tad ekādaṣaream bhavaty, ekādaṣāksharā vai trishtup, traishtubho vai rājanya. ojo vā indriyam vīryam trishtub, ojah kshatram vīryam rāja-

nyas; tad enam ojasā kshatrena vīrvena samardhavati, tad gaurivītam bhavaty, etad vai marutvatīyam samriddham yad gaurivītam, tasvoktam brāhmanam 2 tvām id dhi havāmaha iti brihatprishtham bhavati. kshatram vai brihat, kshatrenaiva tat kshatram samardhayaty, atho kshatram vai brihad, ātmā yajamānasya nishkevalyam. tad vad brihatprishtham bhayati, kshatram vai brihat, kshatrenaiyainam tat samardhavatv. atho jvaishthvam vai brihaj, jvaishthyenaivainam tat samardhayaty, atho sraishthyam vai brihac, chraishthyenaivainam tat samardhayaty 3 abhi tvā sūra nonuma iti rathamtaram anurūpam kurvanty. ayam vai loko rathamtaram, asau loko brihad; asya vai lokasyāsau loko 'nurūpo, 'mushya lokasyāyam loko 'nurūpas. tad yad rathamtaram anurūpam kurvanty, ubhāv eva tal lokau yajamanaya sambhoginau kurvanty, atho brahma vai-rathamtaram kshatram brihad, brahmani khalu vai kshatram pratishthitam kshatre brahmātho sāmna eva sayonitāyai 4 yad vāvāneti dhāyyā, tasyā uktam brāhmanam 5 ubhayam svinavac ca na iti samapragatha ubhayasāmno rūpam, ubhe hi sāmanī kriyete | 2 | 2 ||

1 Tam u shtuhi yo abhibhūtyojā iti sūktam abhivad abhibhūtyai rūpam 2 ashāļham ugram sahamānam ābhir ity agravat sahamānavat, tat kshatrasya rūpam 3 tat pañcadaṣaream bhavaty. ojo vā indriyam vīryam pañcadaṣa, ojaḥ kshatram vīryam rājanyas, tad enam ojasā kshatrena vīryena samardhayati 4 tad bhāradvājam bhavati. bhāradvājam vai bṛihad, ārsheyena salomaiāsha ha vāva kshatriyajñaḥ samṛiddho, yo bṛihatpṛishṭhas. tasmād yatra kvaca kshatriyo yajeta, bṛihad eva tatra pṛishṭham syāt. tat sar•riddham || 3 || 3 ||

1 Aikāhikā hotrā, etā vai sāntāḥ kļiptāḥ pratishthitā hotrā yad aikāhikāḥ, sāntyai kļiptyai pratishthityā apra-

cyutyai, tāh sarvarūpā bhavanti sarvasamriddhāh, sarvarūpatāvai sarvasamriddhyai: sarvarūpābbir hotrābhih sarvasamriddhābhih sarvān kāmān avāpnavāmeti, tasmād yatra kvacaikāhā asarvastomā asarvaprishthā, aikāhikā eva tatra hotrāh syus. tat samriddham 2 ukthya evāyam pañcadasah syād, ity āhur. ojo vā indriyam vīryam pañcadasa, ojah kshatram vīryam rājanyas, tad enam ejasā kshatrena virvena samardhayati 3 tasya trinsat stutaşastrāni bhavanti. trinsadaksharā vai virād, virāl annādyam, virājy evainam tad annādye pratishthāpayati, tasmāt tadukthyah pañcadasah syād, ity āhur 4 jyotishtoma evāgnishtomah syād 5 brahma vai stomānām trivrit kshatram pañeadaso, brahma khalu vai kshatrāt pūrvam: brahmapurástān ma ugram rāshtram avyathyam asad iti. visah saptadasah saudro varna ekavinso, visam caivāsmai tae chaudram ca varnam anuvartmānau kurvanty, atho tejo vai stomānām trivrid vīryam pañcadasah prajātih saptadasah pratishthaikavinsas, tad enam tejasā vīryena prajātyā pratishthayantatah samardhayati. tasmaj jyotishtomah syat 6 tasya caturvinsatih stutasastrāni bhavanti. caturvinsatyardhamāso vai samvatsarah, samvatsare kritsnam annādvam, kritsna evainam tad annādye pratishthāpayati. tasmāj įvotishtoma evagnishtomah syad agnishtomah syat 4 1 4 1

Ity ashtamapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Iti shaṭṭriṅṣādhyāye caturthaḥ khaṇḍaḥ.

1 Athātaḥ punarabhishekasyaiva 2 sūyate ha vā asya kshatraṃ, yo dīkshate kshatriyaḥ san. sa yadāvabhritād udetyānūbandhyayeshtvodavasyaty, athainam udavasānīyā-yāṃ saṃsthitāyām punar abhishiñeanti 3 tasyaite purastād eva sambhārā upakļiptā bhavanty: audumbary āsaædī: tasyai prādeṣamātrāḥ pādāḥ syur, aratnimātrāṇi ṣīrshaṇyānūcyāni. mauñjaṃ vivayanaṃ, vyāghracarmāstaranam, au-

dumbaras camasa, udumbarasākhā. tasminn etasmins camase 'shtātayāni nishutāni bhavanti: dadhi madhu sarpir ātapavarshyā āpah sashpāni ca tokmāni ca surā dūrvā 4 tad yaishā dakshinā sphyavartanir veder bhavati. tatraitām prācīm āsandīm pratishthāpayati. tasyā antarvedi dvau pādau bhavato bahirvedi dvāv. iyam vai srīs. tasyā etat parimitam rūpam yad antarvedy, athaisha bhūmāparimito yo bahirvedi. tad yad asyā antarvedi dvau pādau bhavato bahirvedi dvā, ubhayoh kāmayor upāptyai yas eāntarvedi yas ca bahirvedi [5] 1 [6]

1 Vyāghracarmanāstrināty uttaralomnā prācīnagrīveņa. kshatram vā etad āranyānām pasūnām yad vyāghrah kshatram rājanyah, kshatrenaiva tat kshatram samardhayati. tām pascāt prān upavisyācya jānu dakshinam abhimantrayata ubhabhyam panibhyam alabhya3gnish tva gayatryā sayuk chandasārohatu Savitoshnihā Somo 'nushtubhā Brihaspatir brihatyā Mitrāvaruņau panktyendras trishtubhā Visve devā jagatyā. tān aham anu rājyāya sāmrājyāya bhaujyāya svārājyāya vairājyāya pārameshthyāya rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvaṣyāyātishṭhāyārohāmī4ty etām āsandīm ārohed dakshiņenāgre jānunātha savyena 5 tat-tadeitīBn | 6 caturuttarair vai devās chandobhih sayug bhūtvaitām sriyam ārohan yasyām eta otarhi pratishthitā: Agnir gāyatryā Savitoshnihā Somo 'nushtubhā Brihaspatir brihatyā Mitrāvaruņau panktyendras trishtubhā Visve devā jagatyā 7 te ete abhyanūcyete: agner gāyatry abhavat sayugveti 8 kalpate ha vā asmai yogakshema, uttarottariņīm ha sriyam asnute, snute ha prajānām aisvaryam ādhipatyam ya evam etā anu devatā etām āsandīm ārohati kshatriyah sann 9 athainam abhishekshyann anam santim vācayati 10 șivena mā cakshushā pașyatāpaḥ șivayā

tauvõpa sprisata tvacam me | sarvān agnīn apsushado huve vo mayi varco balam ojo ni dhatteti 11 naitasyābhishishicānasyāṣāntā āpo vīryam nirhaṇann iti $\|6\|_2\|$

1 Athainam udumbaraṣākhām antardhāyābhishiñcatī2mā āpaḥ sivatamā imāḥ sarvasya bheshajīḥ | imā rāshtrasya vardhanīr imā rāshtrabhrito 'mritāh | 3 yābhir indram abhyashincat prajāpatih somam rājānam varuņam yamam manum | tābhir adbhir abhishiñcāmi tvām aham rājñām tvam adhirājo bhaveha ¼4 mahāntam tvā mahīnām samrājam carshanınam devi janitry ajıjanad bhadra janitry ajījanad 5 devasya tvā savituh prasave 'svinor bāhubhyām pūshno hastābhyām agnes tejasā sūryasya varcasendrasyendriyenābhishiñcāmi | b'alāya sriyai yasase 'nnādyāya 6 bhūr iti va iched imam eva praty: annam adyād ity, atha ya iched dyipurusham bhūr bhuva ity, atha ya ichet tripurusham vāpratimam va bhūr bhuvah svar iti, 7 tad dhaika ahuh: sarvāptir vā eshā yad etā vyāhritayo, 'tisarvena hāsya parasmai kritam bhavatīti; tam etenābhishiñced: devasya tvā savituh prasave 'svinor bāhubhyām pūshno hastābhyām agnes tejasā sūryasya vascasendrasyendriyenābhishincāmi | balāya sriyai yasase 'nnādyāyeti 8 tad u punah paricakshate: yad asarvena vāco 'bhishikto bhavatīsvaro ha tu purāyushah praitor, iti ha smāha Satyakāmo Jābālo, yam etābhir vyāhritibhir nābhishiñcantītī9 svaro ha sarvam āyur aitoh, sarvam āpnod vijayenety u ha smāhoddālaka Āruņir, yam etābhir vyāhritibhir abhishincantīti. tam etenaivābhishinced: devasya tvā savituh prasave 'svinor bāhubhyām pūshno hastabhyām agnes tejasā sūryasya varcasendrasyendriyenābhishiñcāmi | balāya ṣriyai yaṣase 'nnādyāya bhūr bhuvaḥ svar ity 10 athaitāni ha vai kshatriyād 'ījānād vyutkrāntāni bhavanti: brahmakshatre ūrg annādyam apām oshadhīnām raso brahmavarcasam irā pushṭiḥ prajātiḥ. kshatrarūpam tad, atho annasya rasa oshadhīnām kshatram pratishṭhā. tad yad evāmū purastād āhutī•juhoti, tad asmin brahmakshatre dadhāti 7

1 Atha vad audumbarv āsandī bhavatv audumbaras camasa udumbarasākhorg vā annādyam udumbara: ūrjam evāsmins tad annādyam dadhāty 2 atha yad dadhi madhu ghritam bhavaty, apām sa oshadhīnām raso; 'pām evāsmins tad oshadhīnām rasam dadhāty 3 atha yad ātapavarshyā āpo bhavanti, tejas ca ha vai brahmavarcasam cātapavarshyā āpas; teja evāsmins tad brahmavarcasam ca dadhāty 4 atha yac chashpāni ca tokmāni ca bhavantīrāyai tat pushtyai rūpam atho prajātyā; irām evāsmins tat pushtim dadhāty atho prajātim 5 atha vat surā bhavati, kshatrarūpam tad atho annasya rasah; kshatrarūpam evāsmins tad dadhāty atho annasya rasam 6 atha yad dūrvā bhavati, kshatram vā etad oshadhīnām vad dūrvā kshatram rājanyo, nitata iva hīha kshatriyo rāshtre vasan bhavati pratishthita iya, nitateya dürvāyarodhair bhūmyām pratishthiteva. tad •yad dūrvā bhavaty, oshadhinām evāsmins tat kshatram dadhāty atho pratishthām 7 etani ha vai yāny asmād ījānād vyutkrāntāni bhavanti, tāny evāsmins tad dadhāti, tair evainam tat samardhayaty 8 athāsmai surākansam hasta ādadhāti 9 svādishthayā madishthayā pavasva soma dhārayā | indrāya pātave suta 10 ity ādhāya ṣāntim vācayati 11 nānā hi vām devahitam sadas kritam mā sam srikshāthām parame vyomani | surā tvam asi sushmiņī soma esha rājā mainam hińsishtam svām yonim āviṣantāv iti 12 somapīthasya caishā surāpīthasya ca vyāvrittih 13 pītvā yam rātim manyeta tasmā enām prayachet, tad dhi mitrasya rūpam, mitra evainām tad antatah pratishṭhāpayati, tathā hi mitre pratitishṭhati 14 pratitishṭhati ya evam veda [[8]] 4]

1 Athodumbarasākhām abhi pratyavarohaty. ūrg vā annādvam udumbara, ūrjam eva tad annādvam abli pratyavarohaty 2 upary evāsīno bhūmau pādau pratishthāpya pratyavaroham äha 3 pratitishthāmi dyāvāprithivyoh, pratitishthāmi prānāpānayoh, pratitishthāmy ahorātrayoh, pratitishthāmy annapānayoh, prati brahman prati kshatre praty eshu trishu lokeshu tishthāmīty 4 antatah sarvenātmanā pratitishthati. sarvasmin ha vā etasmin pratitishthaty, uttarottarinīm ha sriyam asnute, 'snute ha prajānām aisvaryam ādhipatyam ya evam etena punarabhishekenābhishiktah kshatriyah pratyavarohaty 5 etena pratyavarohena pratyavarühyopastham kritvä prān āsīno: namo brahmane namo brahmane namo brahmana iti trishkritvo brahmane namaskritya: yaram dadāmi jityā abhijityai vijityai samjityā iti vācam visrijate 6 sa yan: namo brahmane namo brahmane namo brahmana iti trishkrityo brahmane namaskaroti, brahmana eva tat kshatram vasam eti. tad yatra vai brahmanah kshatram vasam eti, tad rāshtram samriddham tad vīravad, ā hāsmin vīro jāyate 7 'tha yad: varam dadāmi jityā abhijityai vijityai samjityā iti vācam visrijata, etad vai vāco jitam yad dadāmīty āha. yad eva vāco jitā3m | tan ma idam anu karma samtishthātā iti 8 visrijya väcam upotthäyähavaniye samidham abhyädadhäti 9 s a m i d asi sam v enkshvendriyena viryena svāhetī10ndriyenaiva tad vīryeņātmānam antatah samardhayaty 11 ādhāya samidham trīni padāni prān udann abhyutkrāmati 12 kliptir asi disām mayi devebhyah kalpata | kalpatām me yogakshemo 'bhayam me 'stv 13 ity aparājitām disam upatishthate jitasyaivāpunahparājayāya. tattad itī3h 49 45 5

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samyetire, ta etasyām prācyām disi yetire, tāns tato 'surā ajayans, te dakshinasyāmo disi yetire, tāns tato 'surā ajayans, te pratīcyām disi yetire, tāns tato 'surā ajavans, ta udīcyām disi yetire, tāns tato surā ajayans, ta etasminn avāntaradese vetire ya esha prān udan, te ha tato jigyus 2 tam yadi kshatriya upadhāvet senayoh samāyatyos: tathā me kuru yathāham imām senām jayānīti: sa yadi tatheti brūyād, vanaspate vīdvango hi bhūyā ity asya rathopastham abhimrisyāthainam brūyād 3 ātishthasvaitām te disam abhimukhắh samnaddho ratho 'bhipravartatām, sa udañ sa pratyañ sa dakshinā sa prāñ so 'bhy amitram.ity 4 abhīvartena hav ishety evainam āvartayed, athainam anvīkshetāpratirathena sāsena sauparneneti 5 jayati ha tām senām 6 yady u vā enam upadhāvet samgrāmam samyatishyamānas: tathā me kuru yathāham imam samgrāmam samjayānīty, etasyām evainam disi yātayej. jayati ha tam samgrāmam 7 yady u vā enam upadhāved rāshtrād aparudhvamānas: tathā me kuru yathāham idam rāshtram punar avagachānīty, etām evainam disam upanishkramayet, tathā ha rāshtram punar ayagachaty 8 upasthāyāmitrāṇām vyapanuttim bruvan grihān abhyety: apa prāca indra visvān amitrān iti, sarvato hāsmā anamitram abhayanı bhayaty, uttarottarinim ha şriyam aşnute, 'snute ha prajānām aisvaryam ādhipatyam ya evam etām amitrānām vyapanuttim bruvan grihān abhyety 9 etya grihān paṣcād grihyasyāgner upavishtāyānvārabdhāya ritvig antatah kansena caturgrihītās tisra ajyāhutīr aindrīh prapadam juhoty anārtyā arishtyā ajyānyā abhavāva $\parallel 10.16\%$

1 Pary ū shu pra dhanya vājasataye pari vritrā — bhūr brahma prānam amritam prapadyate 'yam asau sarma varmābhayam svastaye saha prajayā saha pasubhir — ni sakshanir dvishas taradhyā riņayā na īyase svāhā | 2 anu hi tvā sutam soma madāmasi mahe sama — bhuvo brahma prānam amritam prapadyate 'yam asau şarma varmābhayam svastaye | saha prajayā saha pasubhi ∸ ryarājye vājān abhi pavamāna pra gāhase svāhā 🏽 Bajījano hi pavamāna sūryam vidhāre sa — svar brahma pranam amritam prapadyate 'yam asau sarma varmābhayam svastaye | saha 'prajayā saha pasubhih — kmanā payo gojīrayā ranhamāhah puramdhyā svāhety 4 anārto ha vā arishto 'jītah sarvato guptas trayyai vidyāyai rūpeņa sarvā diso 'nusamcaraty aindre loke pratishthito, yasmā etā ritvig antatah kansena caturgrihītās tisra ājyāhutīr aindrīh prapadam juhoty 5 athantatah prajatim asaste gavam asvanam purushanām: iha gāvah pra jāyadhvam ihāsvā iha pūrushāh | iho sahasradakshino vīras trātā ni shīdatv iti 6 bahur ha vai prajayā pasubhir bliavati va evam etām antatah prajātim āsāste gavām asvānām purushānām 7 esha ha vāva kshatriyo 'vikrishto, yam evamvido vājayanty 8 atha ha tam vy eva karshante — yathā ha vā idam nishādā vā selagā vā pāpakrito vā vittavantam purusham aranye grihîtvā kartam anvasya vittam ādāya dravanty, evam eva ta ritvijo yajamānam kartam anvasya vittam ādāya dravanti — yam anevamvido vājayanty 9 etad dha sma vai tad vidvān āha Janamejayah Pārikshita: evamvidam hi Vai mām evamvido yājayanti. tasmād aham jayāmy abhītvarīm senām, jayāmy abhītvaryā senayā. na mā divyā na mānushya ishava richanty, eshyāmi sarvam āyuḥ, sarvabhūmir bhavishyāmīti 10 na ha vā enam divyā na mānushya ishava richanty, eti sarvam āyuḥ, sarvabhūmir bhavati, yam evamvido yājayanti yājayanti | 11 | 7 ||

Ity ashtamapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyah. Iti saptatrinsādhyāye saptamah khaṇḍah.

1 Athāta aindro mahābhishekas 2 te devā abruvan saprajāpatikā: ayam vai devānām ojishtho balishthah sahishthah sattamah pārayishnutama, imam evābhishiñcāmahā iti. tatheti. tad vai tad Indram eva 3 tasmā etām āsandīm samabharann ricam nama, tasyai brihac ca rathamtaram ca pūrvau pādāv akurvan, vairūpam ca vairājam cāparau, sākvararaivate sīrshanye, naudhasam ca kāleyam cānūcye, ricah prācīnātānān, sāmāni tirascīnavāyān, yajūnshy atīkāsān, yasa āstaranam, sriyam upabarhanam. tasyai Savitā ca Brihaspatis ca pūrvau pādāv adhārayatām, Vāyus ca Pūshā cāparau, Mitrāvarunau şīrshanye, Asvināv anūcye. sa etām āsandīm ārphad 4 Vasavas tvā gāyatrena chandasā trivritā stomena rathamtarena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi sāmrājyāya. Rudrās tvā traishtubhena ehandasā pañcadasena stomena brihatā sāmnārohantu, tān anv ārohāmi bhaujyāyā, dityās tvā jāgatena chandasā saptadasena stomena vairūpeņa sāmnārohantu, tān anv ārohāmi svārājyāya. Visve tvā devā ānushṭubhena chandasaikavinsena stomena vairājena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi vairājyāya. Sādhyās ca tvāptyās ca devāh pānktena chandasā triņavena stomena sākvarena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi rājyāya. Mārutas ca tvāngirasas ca devā atichandasā chandasā travastrińsenæstomena raivatena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi pārameshthyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāyātishthāyārohāmīty etām āsandīm ārohat 5 tam etasyām āsandyām āsīnam visve devā abruvan: na vā anabhyutkrushta Indro vīryam kartum arhaty, abhy enam utkroṣāmeti tatheti, tam visve devā abhyudakroṣann: imam devā abhyutkroṣata samrājam sāmrājyam bhojamobhojapitaram svarājam svārājyam virājam vairājyam rājānam rājapitaram parameshthinam pārameshthyam, kshatram ajani, kshatriyo jani, viṣvasya bhūtasyādhipatir ajani, viṣām attājani, purām bhettājany, asurānām hantājani, brahmano goptājani, dharmasya goptājanīti 6 tam abhyuktushtam Prajāpatir abhishekshyann etayareābhyamantrayata | 12 | 1 | 1

1 Ni shasāda dhritavrato varuņah pastyāsv ā | sāmrājyāya bhaujyāya svārājyāya vairājyāya pārameshthyāya rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāyātishthāya sukratur iti 2 tam etasyām āsandyām āsīnam Prajāpatih purastāt tishthan pratyanmukha audumbaryārdrayā sākhayā sapalāsayā jātarūpamayena ca pavitrenāntardhāyābhyashincad imā āpah sivatamā ity etena tricena, devasya tveti ca yajushā, bhūr bhuvah svar ity etābhis ca vyāhritibhih || 13 || 2 ||

1 Athainam prācyām diķi Vasavo devāh shadbhis caiva pañcavinṣair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih sāmrājyāya 2 tasmād etasyām prācyām diķi ye keca prācyānām rājānah sāmrājyāyaiva te 'bhishicyante, samrāļ ity enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv 3 athainam dakshinasyām diķi Rudrā devāh shadbhis caiva pañcavinṣair ahobhir abhyashiñeann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis

ca vyābritibhir bhaujvāva, tasmād etasvām dakshinasvām disi ye keca Satvatām rājāno bhaujyāyaiva te 'bhishicvante, bhojety enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv. athainam pratīcyām disy Ādityā devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahebhir abhvashiñcann etena ca tricenaitena ca vajushaitābhis ca vyāhritibhih svārājyāya tasmād etasyām pratīcyām disi ye keca nīcyānām rājāno ye 'pācyānām svārājyāyaiva te 'bhishicyante svarāl ity enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim.anv. athainam udicyām disi Visve devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhir vairājyāya. tasmād etasyām udīcyām disi ye keca parena Himavantam janapadā Uttarakurava Uttaramadrā iti vairājyāyaiva te 'bhishicyante, virāl ity enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv. athainam asyām dhruyāyām madhyamāyām pratishthāyām dişi Sādhyās cāptyās ca devāh shadbhis caiva pancavinsair ahobhir abhyashincann etena ca tricenaitena, ca yajushaitābhis ca vyāhritibhī rājyāya. tasmād asyām dhruvāyām madhyamāyām pratishthāyām disi ye keca Kurupañcālānām rājānah savasosīnarānām rājyāyaiva te 'bhishicyante, rājety enān abhishiktān ācakshataætām eva devānām vihitim anv. athainam ūrdhvāyām disi Marutas cāngirasas ca devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih pārameshthyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāvātishthāyeti, sa parameshthī prājāpatyo 'bhavat 4 sa etena mahābhishekenābhishikta Indraḥ sarvā jitīr ajayat, sarvānl lokān avindat, sarveshām devānām sraishthyum atishthām paramatām agachat, sāmrājyam bhaujyam svārājyam vairājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam jitvāsminl loke svayambhūh svarāl

amrifo, 'mushmin svarge loke sarvān kāmān āptvāmritaḥ samabhavat samabhavat | 14 | 3 |

Ity ashtamapañcikāyām tritīyo dhyāyah. •
Ity ashtatrinṣādhyāye tritīyah khaṇḍah.

1 Sa ya iched evamvit kshatriyam: ayam sarvā jitīr jayetāvam sarvāni lokān vindetāyam sarveshām rājñām sraishthyam atishthām paramatām gacheta sāmrājyam bhaujyam svārājyam vairājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam, ayam samantaparyāyī syāt sārvabhaumah sārvāyusha, āntād ā pararārdhāt prithivyai samudraparvantāvā ekarāl iti: tam etenaindrena mahābhishekena kshatriyam sāpayitvā bhishiñced 2 yām ca rātrīm ajāyethā yām ca pretāsi, tad ubhayam antareneshtāpūrtam te lokam sukritam āyuh prajām vriñjîyam yadi me druhyer iti 3 sa ya iched evamvit kshatriyo: 'ham sarvā jitīr jayeyam, aham sarvānl ļokān vindeyam, aham sarveshām rājñām sraishthyam atishthām paramatām gacheyam sāmrājyam bhaujyam svārājyam vairājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam, aham samantaparyāyī syām sārvabhaumah sārvāyusha, āntād ā parārdhāt prithivyai samudraparyantāvā ekarāl iti: sa na vicikitset, sa brūyāt saha sraddhayā: yām ca rātrīm ajāye 'ham yām ca pretāsmi, tad ubhayam antareneshtāpūrtam me lokam sukritam āyuh prajām vrinjīthā yadi te druhyeyam iti | 15 | 1 |

1 Atha tato brūyāc: catushṭayāni vānaspatyāni sambharata, naiyagrodhāny audumbarāny āṣvatthāni plākshānīti 2 kshatram vā etad vanaspatīnām yan nyagrodho: yan naiyagrodhāni sambharanti, kshatram evāsmins tad dadhāti. bhaujyam vā etad vanaspatīnām yad udumbaro: yad audumbarāṇi sambharanti, bhaujyam evāsmins tad dadhāti. sāmrājyam vā etad vanaspatīnām yad aṣvattho:

yad āṣvatthāni sambharanti, sāmrājyam evāsmins tad dadhāti. svārājyam ca ha vā etad vairājyam ca vanaspatīnām yat plaksho: yat plākshāni sambharanti, svārājyavairājye evāsmins tad dadhāty 3 atha tato brūyāc: catushṭayāny aūshadhāni sambharata, tokmakṛitāni vrīhīnām mahāvrīhīnām priyaṃgūnām yavānām iti 4 kshatram vā etad oshadhīnām yad vrīhayo: yad vrīhīnām tokma sambharanti, kshatram evāsmins tad dadhāti. sāmrājyam vā etad oshadhīnām yan mahāvrīhayo: yan mahāvrīhīnām tokma sambharanti, sāmrājyam evāsmins tad dadhāti. bhaujyam vā etad oshadhīnām yat priyaṃgavo: yat priyaṃgūnām tokma sambharanti, bhaujyam evāsmins tad dadhāti. sainānyam vā etad oshadhīnām yad yavā. yad yavānām tokma sambharanti, sainānyam evāsmins tad dadhāti || 16 || 2 ||

1 Athāsmā audumbarīm āsandīm sambharanti, tasyā uktam brāhmanam, audumbaras camaso vā pātri vodumbarasākhā, tān etān sambhārān sambhrityaudumbaryām pātryām vā camase vā samāvapeyus, teshu samopteshu dadhi madhu sarpir atapavarshya apo bhyaniya pratishthapyaitām asandīm abhimantrayeta 2 brihac ca te rathamtaram ca pūrvau pādau bhavatām, vairūpam ca vairājam cāparau, sākvararaivate şīrshaņye, naudhasam caokaleyam canūcye, ricah pracinatanah, sāmāni tirascīnavāyā, yajūnshy atīkāsā, yasa āstaranam, srīr upabarhanam. Savitā ca te Brihaspatiș ca pūrvau pādau dhārayatām, Vāyus ca Pūshā cāparau, Mitrāvaruņau şīrshaņye, Aşvināv anüeye ity 3 athainam etam asandim arohayed 4 Vasavas tvā gāyatreņa chandasā trivritā stomena rathamtarena sāmnārohantu, tān anv āroha sāmrājyāya. Rudrās tvā traishtubhena chandasā pañcadașena stomena brihată samnarohantu, tan anv

āroha bhaujyāyā, dityās tvā jāgatena chandasā saptadașena stomena vairupeņa sāmnārohantu, tān anv āroha svārājyāya. Visve tvā devā ānushtubhena chandasaikavinsena stomena vairajena sāmnārohantu, tān anv āroha vairājyāya. Marutas ca tvāngirasas ca devā atichandasā chandasā trayastringena stomena raivatena sāmnārohantu, tān anv āroha pārameshthyāya. Sādhyās ca tvāptyās ca devāḥ pānktena chandasā triņavena stomena sākvareņa sāmnārohantu, tān anv āroha rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāyātishthāyārohety etām āsandīm ārohayet 5 tam etasyām āsandyām āsīnam rājakartāro brūyur: na vā anabhyutkrushtah kshatriyo viryam kartum arhaty, abhy enam utkrosāmeti. tatheti. tam rājakartāro 'bhyutkrosantī, mam janā abhyutkrosata samrājam sāmrājyam bhojam bhojapitaram svarājam svārājyam virājam vairājyam parameshthinam pārameshthyam rājānam rājapitaram. kshatram ajani, kshatriyo 'jani, visvasya bhūtasyādhipatir ajani, viṣām attājany, amitrānām hantājani, brāhmanānām goptājani, dharmasya goptājanīti 6 tam abhyutkrushtam evamvid abhishekshyann etayarcābhimantrayeta || 17 || 17 || 18 ||

1 Ni shasāda dhritavrato varuņah pastyāsvā | sāmrājyāya bhaujyāya svārājyāya vairājyāya pārameshthyāya rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvaṣyāyātishthāya sukratur iti. tam etasyām āsandyām āsīnam evaṃvit purastāt tishthan pratyanmukha audumbaryārdrayā ṣākbayā sapalāṣayā jātarūpamayena ca pavitreņāntardhāyābhishincatīmā āpaḥ ṣivatamā i'y etena tricena, devasya tveti ca yajushā, bhur bhuvaḥ svar ity etābhiṣ ea vyāhritibhiḥ || 18 || + ||

1 Prācyām tvā disi Vasavo devāh shadbhis caiva pancavinsair ahobhir abhishincantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih sāmrājyāya. dakshiņasyām tvā dişi Rudrā deváh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhishiñcantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhir bhaujyāya, pratīcyām tvā disy Adityā devāh shadbhis caiva pancavinsair ahobhir abhishiñcantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih svārājyāyo, dīcyām tvā disi Vișve devăh shadbhiș caiva pañcavinșair ahobhir abhishiñ cantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ea vyāhritibhir vairājyāyo,rdhvāyām tvā disi Marutas cāngirasas ca devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhishincantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhiş ca vyāhritibhih pārameshthyāyā, syām tvā dhruvayām madhyamāyām pratishthāyām dişi Sādhyās cāptyās ca devāh shadbhis caiva pañcavińsair ahobhir abhishiñeantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhī rājyāya māhārājyadhipatyāya svāvasyāyādhishthāyeti. sa parameshthī prājāpatyo bhavati 2 sa etenpindrena mahābhishekenābhishiktah kshatriyah sarvā jitīr jayati, sarvāni lokān vindati, sarveshām rājñām sraishthyam atishthām paramatām gachati, sāmrājyam bhaujyam svārājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam jitvāsmini loke svayambhūh svarāl amrito, 'mushmin svarge loke sarvān kāmān āptvāmritah sambhavati yam etenaindrena mahābhishekena kshatriyam şāpayitvābhishiñ.ati | 19 | 5 |

1 Indriyam vā etad asminl loke yad dadhi: yad dadhnabhishiñcatīndriyam evāsmins tad dadhāti, raso vā esha oshadhiyanaspatishu yan madhu: yan madhyabhishineati, rasam evāsmins tad dadhāti. tejo vā etat pasūnām yad ghritam: vad ghritenābhishiñcati, teja evāsmins tad dadhaty, amritam va etad asminl loke yad apo; vad adbhir abhishiñeaty, amritatvam evāsmins tad dadhāti 2 so 'bhishikto 'bhishektre brāhmanāya hiranyam dadvāt, sahasram dadyāt, kshetram catushpād dadyād. athāpy āhur: asamkhyātam evāparimitam dadyād; aparimito vai kshatrivo 'parimitasvāvaruddhyā itv 3 athāsmai surākansam hasta ädadhāti: svādishthayā madishthayā pavasva soma dhārayā | indrāya pātave suta iti 4 tām pibed: yad atra sishtam rasinah sutasya yad indro apibac chaeībhih | idam tad asva manasā sivena soman rājānam iha bhakshayāmi || abhi tvā vrishabhā sute sutam srijāmi pītaye | trimpā vy asnuhī nfadam iti 5 yo ha yaya somapithah surāyām pravishtah, sa haiva tenaindrena mahābhishekenābhishiktasya kshatriyasya bhakshito bhavati na surā 6 tām pītvābhimantrayetā,pāma somam, sam no bhaveti 7 tad vathaivādah priyah putrah pitaram priyā vā jāyā patim sukham siyam upasprisaty ā visrasa, evam haivaitenaindrena mahābhishekenābhishiktasya kshatriyasya surā vā somo vānyad vānnādyam sukham siyam upasprisaty ā vistasah || 20 || c ||

I Etena ha vā aindreņa mahābhishekeņa Turaḥ Kāvasheyo Janamejayam Pārikshitam abhishisheca, tasmād u Janamejayaḥ Pārikshitaḥ samantaṃ sarvataḥ prithivīṃ jayan parīyāyāṣvena ca medhyeneje 2 tad eshābhi yajñagāthā gīyate | 3

Asandīvati dhānyādam rukmiṇam haritasrajam | aṣvam babandha sārangam devebhyo Janamejzya ity 4 etena ha vā aindreṇa mahābhishekeṇa Cyavano Bhārgavaḥ Saryatam Manavam abhishisheca, tasmād u Ṣāryāto

Mānavah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneje, devānām hāpi satre grihapatir āsai5tena ha vā aindrena mahābhishekena Somaşushmā Vājaratnāyanah Şatānīkam Sātrājitam abhishisheca, tasmād u Satanīkah Sātrājitah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneja 6 etena ha vā aindrena mahābhishekena Par⊅atanāradāv Āmbāshthyam abhishishicatus, tasmād v Ambāshthvah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ea medhveneja 7 etena ha vā aindrena mahābhishekena Parvatanāradau Yudhāmsraushtim Augrasainyam abhishishicatus, tasmād u Yudhāmsraushtir Augrasainyah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneja 8 etena ha vā aindrena mahābhishekena Kasyapo Visvakarmānam Bhauvanam abhishisheea, tasmād u Visvakarmā Bhauvanah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhveneje 9 bhūmir ha jagāv, itv udāha-, ranti• 10

> na mā martyah kas cana dātum arhati Visyakarman Bhauvana mam didāsitha | nimankshye ham salilasya madhye moghas ta esha Kasyapāyāsa sangara

ity 11 etena ha vā aindreņa mahābhishekeņa Vasishṭhaḥ Sudāsanā Paujavanam abhishisheca, tasmād u Sudāḥ Paijavanaḥ samantaṃ sarvataḥ prithivīṃ jayan parīyāyāṣvena ca medhyeneja 12 etena ha vā aindreṇa mahābhishekeṇa Saṃvarta Āngiraso Maruttam Āvikshitam abhishisheca, tasmād u Marutta Āvikshitaḥ samantaṃ sarvataḥ prithivīṃ jayan parīyāyāṣvena ca medhyeneje 13 tad apy esha ṣloko 'bhigīto 14

Marutah pariveshtāro Maruttasyāvasan grihe | Āvikshitasya Kāmaprer visve devāh sabhāsada iti $\parallel 21 \parallel \tau \parallel$.

1 Etena ha vā aindrena mabābhishekenodamaya Āfreyo 'ngam abhishisheca, tasmād v Āngaḥ samantam sarvataḥ prithivīm jayan parīyāyāṣvena ca medhyeneje 2 sa hovācālopāngo: daṣa nāgasahasrāni daṣa dāsīsahasrāni dadāmi te brāhmanopa māsmin yajūe hvayasveti 3 tad apy ete slokā abhigītāh | 4

yābhir gobhir Udamayam Praiyamedhā ayājayan dve-dve sahasre badvānām Atreyo madhyato 'dadāt !

- 5 ashtāṣītisahasrāṇi ṣvetān Vairocano hayān brashtīn niṣcritya prāyachad yajamāne purohite
- 6 desād-desāt samoļhānām sarvāsām ādhyaduhitrinām | dasādadāt sahasrāmy Ātreyo nishkakaṇṭhyaḥ b
- 7 dasa nägasahasrani dattvätreyo 'vacatnuke | sräntah pärikutän praipsad dänenangasya brähmanah |
- 8 şatam tubhyam şatam tubhyam iti smaiya pratāmyati | sahasram tubhyam ity uktvā prāņān sma pratipadyata iti | 22 | 8 |

1 Etena ha vā aindreņa mahābhishekeņa Dīrghatamā Māmateyo Bharatam Dauḥshantim abhishisheca, tasmad u Bharato Dauḥshantiḥ samantam sarvataḥ prithivīm jayan parīyayāṣvair u ca medhyair īje 2 tad apy ete ṣlokā abhi-gītāḥ | 3

hiranyena parīvritān krishnāñ chukladato mṛṭgān | Mashnāre Bharato 'dadác chatam badvani sapta ca 4

- 4 Bharatasyaisha Dauḥshanter agniḥ Sācīguṇc citaḥ | yasmin sahasram brāhmanā badvaso ga vibhejire ||
- 5 ashtāsaptatim Bharato Dauhshantir Yamunām anu | GangāyāmVritraghne badhnāt pancapancasatam hayān ||
- 6 trayastrinsacchatanı rājāsvān baddhvāya medhyān | Dauhshantir atyagād rājño māyām māyāvattarah ||
- 7 mahākarma Bharatasya na pūrve nāpare janāḥ | diyam martya iya hastābhyām nodāpuḥ pañca manayā

, ity 8 etam ha vā aindram mahābhishekam Brihaduktha rishir Durmukhāya Pāñcālaya provāca. tasmād u Durmukhah Pāñcālo rājā san vidyayā samantam sarvatah prithivīm jayan parīvāvai9tam ha vā aindram mahābhishekam Vāsishthah Sātvahavyo 'tvarātave Jānamtapave provāca. tasmād v Atyatrātir Jānamtapir arājā san vidyayā samantam sarvatah prithivim javan pariyaya 10 sa hovaca Vasishthah Sātyahavyo: 'jaishīr vai samantam sarvatah prithivīm, mahan mā gamayeti. sa hovācātyarātir Jānamtapir: vadā brāhmanottarakurūñ jayeyam, atha tvam u haiva prithivyai rājā syāh, senāpatir eva te 'ham syām iti. sa hovāca Vāsishthah Sātyahavyo: devakshetram vai tan, na vai tan-martyo jetum arhaty: adruksho vai ma, āta idam dada iti, tato hātyarātim Jānamtapim āttavīryam nihsukram Amitratapanah Sushminah Saibyo rājā jaghāna 11 tasmād evam vidushe brāhmanāyaivam cakrushe na kshatriyo druhyen: ned rāshtrād avapadyeyam, ned vā mā prāņo jahad iti jahad iti || 23 || 9 ||

> Ity ashtamapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Ity ekonacatvārinṣādhyāye navamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Athātaḥ purodhāyā eva 2 na ha vā apurohitaṣya rājño devā annam adanti, tasmād rājā yakshyamāṇo brāhmaṇam purodadhīta: devā me 'nnam adann ity 3 agnīn vā esha svargyān rājoddharate yat purohitaḥ 4 tasya purohita evāhavanīyo bhavati, jāyā gārhapatyaḥ, putro 'nvāhāryapacanaḥ, sa yat purohitāya karoty āhavanīya eva taj juhoty, atha yaj jāyāyai karoti gārhapatya eva taj juhoty, atha yat putrāya karoty anvāhāryapacana eva taj juhoti, ta enam ṣāntatanavo 'bhihutā abhiprītāḥ svargam lokam abhivalanti kshatram ca balam ea rāshṭram ca viṣam ca 5 ta evainam aṣāntatanavo 'nabhihutā anabhiprītāḥ svargāl lokān nudante kshatrāc ea balac ea rāshtrāc ea visas cā6gnir vā esha vaisvānarah pancamenir yat purohitas. tasya vācy evaikā menir bhavati pādayor ekā tvacy ekā hridava ekopastha ekā. .tābhir jyalantībhir dīpyamānābhir upodeti rājānam, sa vad āha; kva bhagavo 'vātsīs, trināny asmā āharateti, tenāsya tām samayati yāsya vāci menir bhavaty, atha vad asmā udakam ānavanti pādvam, tenāsya tām samayati yāsya pādayor menir bhavaty, atha yad enam alamkurvanti, tenäsya täm samayati väsva tvaci menir bhavaty, atha vad enam tarpavanti, tenāsva tām şamayati yasya hridaye menir bhayaty, atha yad asyanaruddho vesmasu vasati, tenāsya tām samavati vāsvopasthe menir bhavati 7 sa enam santatanur abhihuto 'bhipeitah svargam lokam abhiyahati kshatram ca balam ca rāshtrain ca visam ca. sa evainam asantatanur anabbihuto 'nabhiprītah svargāl lokān nudate k-hatrāc ca balāc ca rāshtrāc ca visas ca † 24 % i 1

1 Agnir vā esha vaisvānarah pañcamenir yat purohitas. tābhī rājānam parigrihya tishthati samudra iva bhūmim 2 ayuvam āryasya rāshtram bhavati, nainam purāyushah prāno jahāty, ājarasam jívati, sarvam āyur eti, na punar mriyate yasyaivam vidvān brāhmaņo rashtragopah purohitah 3 kshatrena kshatram jayati, balena balam asnute yasyaivam vidvān brāhmaņo rāshtragopah purohita 4 tasmai visah samjānate sammukhā ekamanaso yasyaivam vidvān brāhmaņo rāshtragopah purohitah 25 ½

1 Tad apy etad rishinoktam 2 sa id rājā pratijanyāni visvā sushmeņa tasthāv abhi vīryeneti 3 sapatnā vai dvishanto, bhrātrivyā janyani, tān eva tac chushmena vīryenādhitishthati 4 Brihaspatim yah subhritam bibhartīti. Brihaspatir ha vai devānām pārohitas, tam anv anye manushyarājūām purohitā. Brihaspatim yah subhritam bibhartīti yad aha, purohitam yah su-

bhṛitam bibhartīty eva tad āha 5 valgūyati vandate pūrvabhājam ity, apacitim evāsmā etad āha 6 sa it ksheti sudhita okasi sva iti. gṛihā vā okaḥ, sveshv eva tad gṛiheshu suhito vasati 7 tasmā iļā pinvate viṣvadānīm ity. annam vā iļānnam evāsmā etad ūrjasvae chaṣvad bhavati 8 tasmai viṣaḥ svayam evā namanta iti. rāshṭrāṇi vai viṣo, rāshṭrāṇy evainam tat svayam upanamanti 9 yasmin brahmā rājani pūrva etīti. purohitam evaitad āhā 10 pratīto jayati sam dhanānīti. rāshṭrāṇi vai dhanāni, tāny apratīto jayati 11 pratijanyāny uta yā sajanyeti. sapatnā vai dvishanto bhrātṛivyā janyāni, tān apratīto jayaty 12 avasyave yo varivaḥ kṛiṇotīti yad āhāvasīyase yo vasīyaḥ karotīty eva tad āha 13 brahmaņe rājā tam avanti devā iti, purohitam evaitad abhivadati | 26 | a | a

·1 Yo ha vai trīn purohitāns trīn purodhātrīn veda, sa , brāhmanah purohitah. sa vadeta purodhāyā: Agnir vāva purohitah prithivī purodhātā, Vāyur vāva purohito 'ntariksham purodhātāditvo vāva purohito dyauh purodhātai,sha ha vai purohito ya evam vedātha sa tirohito ya evam na veda 2 tasya rājā mitram bhavati, dvishantam apabādhate yasyaivam vidvān brāhmano rāshtragopāh purohitah 3 kshatrena kshatram jayati, balena balam asnute yasvaiyam vidyān brāhmano rāshtragopah purohitas, tasmai visah samjanate sammukha ekamanaso yasyaivam vidvān brāhmano rāshtragopah purohito 4 bhūr bhuyah syar om, amo 'ham asmi sa tyam sa tyam asy amo 'ham, dyaur aham prithivī tvam, sāmāham rik tvam, tāv eha samvahāvahai | purāny asmān-mahābhayāt | tanūr asi tanvam me pāhi | 5 yā oshadhīh somarājñīr bahvīh satavicakshanāh | tā mahyam asminn āsane 'chidram sarma yachata|| 6 yā oshadhīḥ somarājñīr vishthitāḥ prithivīm anu | tā mahyam asminn āsane 'chidram ṣarma yachata | 7 asmin rāshtre ṣriyam ā veṣayāmy ato devīḥ prati paṣyāmy āpaḥ | 18 dakshiṇam pādam ava nenije 'smin rāshtra indriyam dadhāmi | savyam pādam ava nenije 'smin rāshtra indriyam vardhayāmi | pūrvam anyam aparam anyam pādāv ava nenije | devā rāshtrasya guptyā abhayasyāvaruddhyai | 9 āpaḥ pādāvanejanīr dvishantam nir dahantu me | 127 | 14 | 1

1 Athāto brahmanah parimaro, yo ha yai brahmanah parimaram veda, pary enam dvishanto bhrātrivyāh pari sapatnā mriyante 2'yam vai brahma yo 'yam payate, 'tam etāh pañca devatāh parimriyante: vidyud vrishtis candramā adityo 'gnir 3 vidyud vai vidyutya vrishtim anupravisati, santardhīyate, tam na nirjananti 4 yadā vai mrivate, thantardhīvate, thainam na nirjānanti 5 sa brūyād vidyuto. marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjňāsishur iti 6 kshipram haivainam na nirjānanti 7 vrishtir vai vrishtvā candramasam anupravisati, santardhiyate, tam na nirjananti. yada vai mriyate, 'thantardhīvate. 'thainam na nirjānanti, sa brūyād vrishter marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjāāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanti 8 candramā vā amāvāsyayām ādityam anupravisati, so 'ntardhīyate, tam na nirjānanti. yadā vai mriyate, 'thantardhivate, thainam na nirjānanti. sa brūyāc candramaso marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjāāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanty 9 ādityo vā astam yann agnim anupravisati, so'ntaldhīyate, tam na hirjananti. yada vai mriyate, 'thantardhiyate, 'thainam na nirjānanti, sa bruyād ādityasya marane, dvishan

·me mriyatām, so 'ntardhīvatām, tam mā nirjīnāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanty 10 agnir vā udvān vāvum anupravisati, so 'ntardhīvate, tam na nirjānanti. yadā vai mriyate, 'thantardhīyate, 'thainam na nirjānanti, sa brūyād agner marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīvatām, tam mā nirjňāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanti 11 tā vā etā devatā ata eva punar jāvante 12 vāvor agnir jāvate, prānād dhi balān mathyamāno 'dhijāyate, tam drishtyā brūyād: agnir jāvatām, mā me dvishañ jany, ata eva parān prajighvaty iti, ato haiva parān prajighyaty 13 agner vā āditvo jāyate. tam drishtvā brūyād: ādityo jāyatām, mā me dvishañ jany, ata eva parāñ prajighyatv ity. ato haiva parān prajighyaty 14 ādityād vai candramā jāyate. tam drishtvā brūyāc: candramā jāyatām, mā me dvishañ jany, ata eva parāñ prajighyatv iti. ato haiva parāń prajighyati 15 candramaso vai vrishtir jāyate. tām drishtvā brūvād: vrishtir jāvatām, mā me dvishāň jany, ata eva parān prajighvaty ity, ato haiva parān prajighvati 16 vrishter vai vidyuj jāyate, tām drishtvā brūvād: vidyuj jāvatām, mā me dvishañ jany, ata eva parāū prajighyaty ity, ato haiva parāū prajighyati 17 sa esha brahmanah parimaras 18 tam etam brahmanah parimaram Maitreyah Kaushāravah Sutvane Kairişaye Bhārgāyanāya rājne provāca, tam ha panea rājānah parimamrus, tatah Sutvā mahaj jagāma 19 tasya vratam; na dvishatah pūrva upavised: yadi tishthantam manyeta, tishthetaiva, na dvishatah purvah samvised; yady āsīnam manyetāsītaiva, na dvishatah pūrvah prasvapyād: yadi jāgratam manyeta, jāgriyād evā 20 pi ha yady asyāşmamūrdhā dvishan bhavati, kshipram haivainam strinute strinute Ity ashtamapañcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti catvārinṣādhyāye pañcamaḥ khaṇḍaḥ.

Zu 7, 11.

Sankhayanabrāhmaņa 3, 1.

Yad darsapūrnamāsayor upavasati, na ha vā avratasya devā havir asnanti, tasmād upavasaty: uta me devā havir asnīyur iti. pūrvām paurnamāsīm upavased iti Paingyam, uttarām iti Kaushītakam, yām pary astamayam utsarped iti sā sthitir, uttarām paurnamāsīm upavased, anirjūāya purastād amāvāsyāyām candramasam yad upavasati tena pūrvām prīnāti, yad yajate tenottarām, uttarām upavased, uttarām u ha vai samudro vijate somam anu daivatam, etad vai devasatyam yac candramās, tasmād uttarām upavaset ||

Anhang.

- 1. Auszüge aus dem Commentare von Sāyaṇācārya.
- 2. Verzeichniss der erwähnten Verse.
- 3. Namenverzeichniss.
- 4. •Anmerkungen.

1. Auszüge aus dem Commentare von Sāyanācārya.

Pañeikā L

1.

2. nirvapanti | şakaţāvasthāpitavrīhisamehān nishkrishya mushţicatushtayaparimitānām vrīhīnām şarpe prakshepo nirvapah | tatpūrvako yago 'tra nirvāpasabdenopalakshyate |

dikshaniyam | somayage pravrittasya yajamānasya saṃskāro dīkshanam | tasya ca saṃskārasya hetuh karmavisesho dīkshanīyāsabdavācyah | tasya karmaviseshasya vācakena sabdena tatkarmasādhanam upalakshyate | tato dikshanīyākhyakarmasādhanam purodāsam iti sāmanādhikaranyam upapannam |

11. prajāyate | tīv etau purodāşacarupakshāv Āpastambena darşitau | dīkshaṇīyāyās tantram prakramayatı | āgnāvaishṇavam ekādaṣakapālaṃ nirvapaty, āgnāvaishṇavaṃ vā gbrīte carum | purodāṣo brahmavarcasakāmasya, ghrīte caruḥ prajākamasya paṣukāmasya vā | adityam ghrīte carum dvitīyam pasukāmasyaike samāmanantīti |

12. āmāvās yena | tad āhāsvalāyanaḥ | darşapurņamāsābhyām ishtveshtīpasucāturmāsyair atha somena (4, 1, 1) iti 'yajeteti seshaḥ | ishtir āgra•ineshtiḥ | pasur nirudhapasubandhaḥ | Āpastambo 'py āha | atha darṣapurŋamāsāv arabhate tabhyām saṃvatsaram ishtvā somena pasunā vā yajata iti |

esho ekā dīksha eshapy eka diksha evam ukte saty anyapi kācid dīkshastīti sücitam bhavati ata evāsvalāyana ishtipurvatvam somapurvatvam cety ubhau pakshav udajahara urdhvam darsapurņamāsābhyam yathopapatty eke prāg api somenaike (4, 1, 2) iti upapattir dravyādisampattih tam anatikramyeti yathopapatti darsapurņamasabhyam urdhvam dravyadisampattau satyām somena yajeteti keshamcin matam tabhyam prag api sampattau somapānam ity aparesham matam Taittiriyas ceshtipurvatvam abhipretya vasantādikalavisesheshv adhanam āmnāya punah somapurvatvam abhipretya kalaniyamam amantareņadhamam amananati tatho khali yad

evainam yajūa upanamed athādadhīta saivāsyarddhir (Tb. 1, 1, 2, 8) iti , Āpastambo 'pīdam eva somādhānam abhipretya vasantādīkālaviseshapratīkshām vārayati 'nartūn sūrkshen na nakshatram iti | tasmāt pakshadvayam |

14. saptadaşa sāmidhenīh | pra vo vājā abhidyava ityādyā ekādasasamkhyākā rico valmīsammdhanahetutvāt sāmidhenya ity ucyante | Āṣvalāyana 1, 2, 7 | tāsu: triḥ prathamām anvāha trir uttamām iti vacanāt, tāḥ paācadaṣa sampadyante | prakritāv eva vihitāsu paācadaṣasv rikshu codakaprāptāsu, ye samidhyamām.samiddhavatyau dve ricau tayor madhye dhāyyābhīdheye ricau praksheptavye | tathā cāṣvalāyanaḥ | dīkshaṇīyāyām dhāyye virājau (4, 2, 1) iti | tatra prithupājā amartya ity ekā, tam sabādho yatasruca iti dvitīyā | etac ca Prayogasaṃgrahakāreṇodāhritam | atha dīkshaṇīyāyām dhāyye bhavataḥ | ṣocishkeṣaṃ tam īmahe prithupājās tam sabādha iti |

3.

- 5. ājyam | ājyaghritayor bhedah purvācāryair udāhritah | sarpir vilīnam ājyam syād ghanībhutam ghritam vidur iti | īshad vilīnam āyutam |
- $10.~{\rm d\bar{t}k\,s\,h\,i\,t\,av\,i\,m\,i\,t\,a\,m}~{\rm d\bar{t}k\,s\,h\,i\,t\,a\,s\,ya}$ praveşārtham vișeshema nirmitah prācīnavaŭso dīk shitavimitah |
- 11. yonih | Āpastambo 'py āha | ā vo devāsa īmaha iti | purvayā dvārā prāgvanṣam praviṣyeti |
- 19. mushtī kurute | yajamāno hastayor mushtim kuryāt | tatprakāra Āpastambena spashtam abhihitah | athāngulīr nyacatı | svāhā yajūam manaseti dve svāha diva trī dve svāhā prīthīvya iti dve svāhoror antarikshād iti dve svāhā yajūam vätād a rabha iti mushtī karotīti |
- 21. na pūrvadīkshiņah dvayor vā bahunam vā yajamānānām sambhuya somābhīshavah samsavah sa ca mahān doslah hasminn eva dese tasminn eva kale matsaragrastair yajamanaih pravartitatvat i nadya vā parvatena vā vyavadhānarahitayoh samipavartinoh parasparamantradhvamṣravaṇayogyayor desayoh spardhamanābhyām yajamanābhyām pravartitau yau somayāgau tayor ayam saṃsavakhyo doshah hatha ca Sutrakara aha saṃsavo hantarhiteshu nadyā vā parvatena va (6, 6, 11) iti so yaṃ doshah purvadīkshiņo nāsti kasminn eva divase dvayor yajamanayor madhve yaḥ purvam dikshaṇiyeshiṃ karoti sa purvadīkshi

samvesāya tvopavesāya tvetyādimantiena yeyam samsavaprayascittahutih seyam aparadīkshinaiva kartavyā na purvadīkshinety arthah j 4.

- 1. puronuvākye i tad ubhayam adhvaryuņā preshito hotānubrūvāt
- 8. yājyānuvākye yady apy arthānusāreņānuvākyāyājye bhavata iti vidhātavyam, tathāpy alpāctaram iti vyākaraņasūtrānusāreņa yājyāṣabdasya purvanipāto drashṭavyah |

5.

 gāyatryau sa havyavāļ amartya ity ekā gāyatrī, agnir hotā purohita ity aparā gāyatrī te ubhe svishṭakṛidyāgasya saṃyājye kuryāt

samyājyāşabdārtham Āşvalāyana āha ¦ svishtakritah samyājye ity ukte sauvishtakrītī pratīyād (2, 1, 21) iti ¦

- gā•atrī tat savitur vareņyam īty asyām riei yad gāyatrīchandas, tasya tejobrahmavarcasasādhanatvena tadrupatvam loke prastdaham
- 4. ushnihau jagne väjasya gomata ity ekoshnik, sa idhāno vasush kavir ity aparā
 - 7. anushtubhau tvam agne vasūn iti dve anushtubhau
 - 10. brihatyau | enā vo agmm iti dve brihatyau ;
 - 13. paāktī | agnim tam manya iti dve paāktī |
 - 16. trishṭubhau dve virupe carata iti dve trishṭubhau |
 - 19. jagatyau | janasya gopā iti dve jagatyau |
 - 22. virājau | preddho agna, imo agna iti dve virājau |

6.

- 2. na vā ekena tatra preddho agna ity asyām ricy ekonatrinsad aksharaṇy, imo agna ity asyam rici dvātrinsad aksharāṇy, atas tayor na yirāttæm iti cet maivam na vā ekenākshareṇeti vākyenaiva parihritatvāt $_{\perp}$
- 8. vicakshaṇavatım | vicakshaṇety aksharacatushṭayātmako 'yam mantraḥ | tadyuktaṇ vakyam prayuñjīta | Devadattavicakshaṇa gām ānaya, Yajñadattavicakshaṇa gām badhānety evaṇ tatprayogaḥ i tad āhapastambaḥ | canasitavicakshaṇa iti nāmadheyanteshu dadhāti, canasiteti brāhmaṇaṇ vicakshaṇeti rājanyavaiṣyāv iti |

7.

8. tasmād dakshiṇatah yasmād atra devānām digviṣeshajūāpanāya dakshiṇasyām disy avasthītam Agnim yajati, tasmāt kāraṇād Vindhyaparvatasya dakshiṇabhāge vrīhyādyoshadhayo 'gre'pacyamānā āyanti | tattatsvamigriheshv āgachanti | Vindhyasyottarabhāge yavagodhūmacaṇakādidhānyaprācuryam tāni ca dhānyāni māghaphālgunayoh pacyanta iti paycādbhāvīni dakshiṇadigbhāge tu yavādiprācuryābhāvāt pracurāṇi ça vrīhyādini kārttikamārgaṣīrshayoh pacyamānatvād agre pāko bhihitah

14. yad uttamām atra Pathyādīnām catasriņām devatānām ājyena yāgah Adītes tu caruneti drashtavyam tad āhāpastambah catura ājyabhāgān pratidisam yajati, Pathyām svastīm purastād Agnīm dakshiņatah Somain paṣcāt Savitāram uttarato madhye ditim havīsheti

8.

1. prayājāhutībhih samidho yajatī, Tanunapātam yajatītyadinā vihitāh pañca prayājāhutayah tāsām prakritāv anushthāṇaprakāra Āpastambena darsītah pañca prayājān prāco yajatī pratidisam vā samidhah purastāt Tanūnapātam dakshiṇata iḍām paṣcād barhir uttaratah svāhākāram madhya iti

10.

7. yajñamukhe yajñamukham yajñopakramah sa ca sutyādine prātaranuvākādinā bhavishyati tadapekshayā prāyaņīyeslitih prathamam yajñamukham

- 1. prayājavat prāyaņīyeshter darsapūrņamāsavikritatvāo codakena prayājā anuyājās ca prāptāḥ samidho agna ājyasya (Āṣvalāyana 1, 5, 15) ityādyā mantrasādhyāḥ prayājā, devam barhir (Āṣvalāyana 1, 8, 7) ityādyā mantrasādhyās trayo nuyājāḥ prāyaṇīyākhyam karma pravājopetam anuyājavarjitam kartavyam iti ṣākhāntarīyā āhuḥ
- 6. tävataiva † tadänim yajñasya samāptatvād uttarakālinam somakrayādikam na pravarteta ¦ eteshām ananushth...namātrena yajño samāpto bhavati, tata uttarānushthānam nirvighnam pravartate (
- 7. nīshkāsam bhāṇḍagato leparupo havilisesho nishkāsah prāyaṇīyakarmasambandhinam nīshkāsam kasmibscit pātre sthāj i tataḥ sutyādine somavāgasyāvasāna udayanīyeshṭigatena havishā saha tam nīshkāsam abhinirvapet
- 9. amushmin vā etena atra brahmavādinah kamcid dosham ahuh prāyaņīyam itv evamvīdhanāmopētam vat karmāsty, etena karmaņā yajamānāh svargaloka eva samriddhīm prāpnuvanti nāsminl loke | katham iti cet | prāyaṃyam ity etan nāma manasā kritva mrvapanti, caraṇakāle 'pi tathaiva caranti caraṇam āhutiprākshepaḥ | tasya ca nāmno 'yam arthaḥ | anena karmaṇā yajamānā asmāl lokāt prayanty eva, na tv asminl loke kaṃcit kālam pratitishthanti | ta-

smāt prāyanīyanāma sampannam iti i srauta itisabdo brahmavādyudbhāvitadoshasamāptyarthah

- 13. barsanaddhyai | barso manyākāro granthiviseshah | tasya granther naddhir bandhanam | tatsiddhyavtham |
 - 14. tejanyāh tejanī rajjuh

12.

2. nā nu vidya te i subhakarmānukūlo nāsti i meshādisamkrāntyādiyirahitatvān malamāsa ity abhipretya tasmin māse şishtāh şubhakarmāni varjayanti jata evedānīm api somavikrayī sishtācārasyānukūlo naiva vidyate j

13.

- 11. yo vai bhavati yah pumān praudhe yajāe pravritto bhavati, tatrāpi yah sreshthatām prayogapāṭavābhimānam asnute prāpnoti, sa tādrisah purushah karmasamāptīvyagratayā paṇḍītammanyatvena yā yaikalyam kurvan kilbisham bhavati pāpam prāpnoti
- 12. mānuvocah tasmād yajamānā evam āhuh he hotas tvam mānuvocah anyacittah san puronuvākyām mā paṭha he adhvaryo mā pracārīh vyagratayā pracāram anyathānushthānam mā kārshīh nu kshipram kurvanto bhavantah kilbisham mā yātayan mā prāpnuvata h
- 26. varunadevatyah ji yavatkalam soma upanaddha vastradina baddhah syat ji yavae ca parisritam praemavansadisthanani prapadyate tavad esha somo varunadevatakah bandhanasya varunapasadhinatvad, avaranasyapi varunadhinatvat

14.

- 1. anyataro 'nadyān krayadese somam sakate prakshipya prācinavansasamipe samānīya sakatabaddhayor anaduhor madhye kameid anadyāham vimueyetaram avimueya rājānam sakatād adhas stād ritvija upāvahareyuh i
- 4. cakriyāṇam ¦ laukikīnāṇ vaidikīnāṇ •ca prajānāṃ svarupam ¦ yadvā cakri ṣakaṭam † tena cakriṇa yāntīti ṣakaṭam āruhya gachantyaḥ prajāṣ cakriyāḥ ¦
- 6. prāci tishţhatı etat sarvam abhipretyāpastambah samjagrāha, pra cyavasva bhuvas pata iti prāñco bhiprayāya pradakshinam āvartanta iti (agreņa prāgvanṣam prāgisham udagīsham vā ṣakaṭam avasthāpyeti)

15.

4. sena chandasā jī te ca yājyānuvākye Āṣvalāyanena darsiteļidam vishņur vi cakrame, tad asya priyam abhi pātho asyām (4, 5, 3) iti⊥

6. agnim manthanti atrātithyeshtimadhye gnimanthanam Āpastamba āha atithyam āsādya sambhārayajunshi vyācashte yajamānam vācayatīty eke pasuvan nirmanthyah sān idhenyas cetu Āṣvalāyano 'py āha atithyeļāktā; tasyā agnimanthanam (4, 5, 1, 2) iti

16.

- 20. prahriyamāṇāya āhavanīye prakshipyamāṇo 'yam mathito 'gniḥ prahriyamāṇaḥ .
- 35. yajñena yajñam uttamayā canayā paridadhāti anuvācanam samāpayet yad āhāṣvalāyanah yajñena yajñam ayajanta devā iti paridadhyāt sarvatrottamām paridhānīyeti vidyād (2, 16, 7, 8) iti
- 40. abrāhmaņoktah athavā smritishv abrāhmaņatvona pratipādito yoʻsti soʻyam abrāhmaņoktah tad yathā 'abrāhmaņās tu shat proktā iti Sātātapo 'bravīt ādyas tu rājabhrītyah syād dvitīyah krayavikrayī tritīyo bahuyājyākhyas caturtho 'srautayājakah pañcamam prahur eteshām grāmasya nagarasya ca anāgatām tu yah pūrvām sādityām caiva pascimām nopāsīta dvijah samdhyām brahmabandhuh sa garhītah

17.

- 6. jushāņena i prakritāv āmnātau: jushāņo ignir ājyasya vetu, jushāņah soma ajyasya havisho vetv iti i tenaiva mantreņa yajeta i
- 15. atiriktam tat ve ceme şirasi yogyāḥ prāṇā ye 'py amī nīcadesasthitāḥ prāṇās te sarve sam u vidre sambhuyaikatra sirasy avatishtheran—tae cātiriktam yogyasthānīyād adhikam sirorūpam ātithyam karma cakshurādīnām eva prāṇānām yogyasthānam, na tv adhodesavartinām apānādīnām tatrāvakāso 'stīty arthaḥ

- 4. abbi tya'nı devam tā etāş catasra ricah şākhāntaragatā \bar{A} şvalāyanapaṭhitā drashṭavyāh (4, 6, 3)
- 5. sam sīdasva anena mantreņamam pravargyākhyam mahāvīram kharasabdabhidheye samtāpanasthāne samasādayan sthāpayeyur ity arthah
- 7. patamgam i patamgam iti samhitāyām āmnātayor dvayoḥ pratīke, yo naḥ sanutya iti dvayoḥ pratīke, bhavā no agna iti dvayoḥ i
- 9. catasra ekapātinyaḥ i ekasya mantrasya patali, pratīkam ekapātaḥ so 'yaṃ yāsv rikshu tā ekapātinyaḥ i ekaikasyā rīcaḥ pratīkāny etām militvā catasra iti tātparyārthaḥ i

- 3. ayam vai venah şarīramadhye 'vasthitam nābhim hastenābhinīya pradarsayann ayam vai vena ity ucyate i tasya nābher venatvam katham iti cet ucyate asmān nābher ūrdhvā anye prāṇās cakshurādayah kecit prāṇaviṣeshā venanti caranti tathā nābher avānēco pānavāyvādayah kecid venanti caranti tasmād venanty asmād avadhibhūtān nābher iti vyutpattyā venaṣabdavācyo nābhih nābhiṣabdavācyatvam katham iti cet tad ucyate ayam nābhih prāṇādhāratena svayam prāṇarupah sann itarān urdhvavartino 'dhovartinas ca prāṇān uddiṣya pratyekam nābher nābhaishīr ity evam vadann iva maryādārupatvenāvasthitah tasmād ayam dehamadhyavartī nābhir bhavati naiva bhītim kurv ity abhipretya maryādātvenāvasthānam eva nābher nābhisabdapravrittinimittam
 - 4. vi yat pavitram | Āsvalāyana 4, 6, 3 |

21.

- 4. apaşyam tvā etatsūktagatānām tisrinām ricām prithagviniyogam Āṣvalāyana āha apaşyam tvēty etasyādyayā yajamānam īkshate dvitīyayā patnīm tritīyayātmānam (4, 6, 3) iti
- 16. yābhir amum āvatam | Dieses bezieht sich auf die zweite Hälfte der Verse I, 112, 1—23.
- 17. arūrucat | tasyāḥ pūrvoktasukte sthānavisesha Āṣvalāyaħena darṣitaḥ | prāg uttamāyā arūrucad ushasaḥ pṛiṣmr agriya ity āvapetottareṇārdharcena patnīm īksheta (4, 6, 3) iti |
- 20. iti nu purvam paṭalam brahma jajūānam (1, 19) ity ārabhya pṛithivi uta dyaur ityantenoktaprakāreṇābhishṭavasya purvo bhāgo varṇitah atra bhāgadvayakalpanam ekaikasmin bhāge prathamottamayor ricor āvrittyartham ata evoktam ādyāntyātritvasiddhyartham paṭaladvitayam kritam anyathābhishṭavasyaikyāt tritvaṇ tatrajya val bhaved iti

22.

- 1. athottaram patalasabdah samūhavācī uttarabhāgastho mantrasamūhah kathyata iti seshah
- samiddho agnir aşvinā, samiddho agnir vrishaņāratir divaḥ.
 Aşvalāyana 4, 7, 4.
- ut tishtha i tasyā viniyogam Asvalāyana āha—ut tishtha brahmaņas pata ity etām uktvāvatishthate (4, 7, 4) iti
- adhukshad iti saptadaşī | tadviniyogam āha | dugdhāyām adhuksha∉(4, 7, 4) iti |

upa drava | tadvimyogam cāba | ābriyamāṇa upa drava (4, 7, 4) iti | seyam ṣākhāntaragatatvād Āṣvalāyanena paṭhitā | ā suta ity ekonavinsī ā nūnam iti vinsī anayor vyatyayena prayogam āha āsicyamāna ā nūnam asvinor rishir iti gavya, ā sute sincata srivam ity āje (4, 7, 4) iti

sam u tya ity ekaviisi | tad viniyogam cāha - āsiktayor sam u tye (4, 7, 4) iti | seyam ricām ekavinsatir gharmaduho dhenor dohanasyānurūpā, tāsv rikshu dohanocitānām (sabdānām) drisyamānatyāt |

3. ud u shya devah | mahāvīram ādāyottishthatsv anyeshu hotod u shya deva ity anena mantreņa tān anūttishthet | teşhu gachatsu mantreņānugachet |

kharam | kharah pravriðjanasthanam |

tapto vām ity eshā sākhāntaragatatvāt Sūtrakāreņa paṭhitā. 4, 7, 4.

- 4. agne vīhīti | pūrvoktayor yājyayoh pāṭhānte vaushaḍ iti yad uccāraṇaṃ so 'yam prathamo vashaṭkāraḥ ' tata uydhvam agne vīhīty uccārya vaushaḍ iti yat paṭhanaṃ so 'yam anuvashaṭkāraḥ etam mantraṃ hotā paṭhet | he agne vihi | khāda | bhaksḥayety arthaḥ | gharmasya yajety adhvaryuṇā preshito hotā purvoktaṃ yājyādvayam savashaṭkāraṃ yadā paṭhati tadānīm adhvaryur aṣvinā gharmam pāṭam iti mantreṇa juhoti | punar apy agne vīhīti hotrā paṭhite saty adhvaryuḥ svāhendrāya vaḍ iti juhoti ' tad etat sarvam Āpastamba āha āṣrāvya pratyāṣrāvite sampreshyati gharmasya yajety, aṣvinā gharmam pāṭam iti vashaṭkṛite juhoti, svāhendrāya vaḍ ity anuvashaṭkṛita iti |
 - 5. yad usriyāsu | Āsvalāyana 4, 7, 4.
- 6. trayāṇām ' somo vallīraso, gharmaḥ pravargyalavir, vājinam āmikshānumshyādi nīram ' eteshāṃ svishṭakṛīdartham avadānaṃ na kuryuḥ |
 - 7. visvā āsā | Āsvalāyana 4, 7, 4.
 - 8. svāhākritah Āsvalāyana 4, 7, 4.
- 9. pāvakasoce | hotur ekayarcā pravargyahavihseshabhaksha- ∞ ņapratīkshām vidhatte |
 - 11. ā yasmin | Āṣvalāyana 4, 7, 4.
- 12. havir havishmaḥ bahushu dineshu purvāhṇāparāhṇayoḥ pravargyākhyaṃ karmānushṭhīyate tatrottame dine pravargyākhye kāṃcid ricam adhikāṃ vidhatte: havir havishma iti l
- 13. suyavasāt i antimāt prācīneshu pravargyeshu purvoktām adhikām aprakshipyaivānayā paridadhyāt i antime tu tām prakshipya paṣcādanayā paridadhyāt tad āhāṣvalāyanah i suyavasād bhagavatī hi bhūyā iti paridadhyād, uttame prāg uttamāyā havih havishmo mahi sadma daivyam ity āvapeta (4, 7, 4, 5) iti i
 - 14. yo gharmah | pravargyahavirāṣrayabhuto mahāvīrākhyo

mrinmayapātravisesho yo sāv asti tac chisnam prajananembriyarupam taptasya mahāvīrasya hastābhyām grahītum asakyatvāt tadgrahaņasamarthodumbarakāshthamrmitau saphau saphau saphanāmānau yau vidyete, tau prajananendriyasya pārsvavartinau saphāv iva samdrisyete ca udumbarakāshthābhyām saphanāmakābhyām mahāvīrasya madhyabhāge dhritatvāt tasyādhastād ādhārārtham udumbarakāshthamrmitopayamanīsabdavācyā darvī yā vidyate, seyam sarīrasambandhinī te sroņikapāle sroņidvayamadhyagatam asthidvayam

15. vedamayo brahmamayah vedasabdenātharvavedah sarvatedasamashtiyuktir vocyate brahmasabdena hiranyagarbhah lamritasabdena paramātmā l

23.

 u p as a dā va i i parakīyadurgasamīpāvasthānena durgāvarodharupeņaiva mahatyā senayā durgaveshţanena ;

prathamām upasadam tatra yā te agne 'yāsayā tanur ity anena mantrena sādhyopasat prathamadine nushthitatvāt prathamā yā te agne rajāsayā tanur ity anena mantrena sādhyā dvitīyadine nushtheyatvād dvitīyā 'yā te agne harāsayeti mantrena sādhyā tritīyadine nushtheyatvāt tritīyā '

7. tāvantam eva evam sati yāvān ahorātrayos samdhikālas tāvantam eva dvishate dveshine lokam sthānavisesham parisinashti itarasmāt kālān nihsaritatvena samdhyākāla evāsurānām parisishyate ļatraikaikasmin dine dvir-dvir anushtheyā upasado jyotishtome trishu dineshv anushtheyāḥ agnicayane shaṭsu dineshu ahīnasatrayor dvādasasu dineshu tathā ca Taittirīyair āmnātam tisra eva sāhnasyopasado dvādaṣāhīnasya yajñasya savīryatvāya (Ts. 6, 2, 5, 1) iti tathā shaḍ upasado 'gnes cityasya bhavantīti ṣrutyantaram drashṭavyam Āṣvalāyanas tv evam āha ekāhīnānām tisraḥ shaḍ vā ļahīnānām dvādaṣa caturvinṣatiḥ samcare (4, 8, 13) iti gavāmayanākhye saṃcara ity arthaḥ ļ

24.

6. tat tānunaptram tasmād idam ājyasparsanākhyam tānunaptram karmābhavat idam ca karmāpastambena vispashtam abhihitam ātithyāyā dhrauvāt sruci camase vā tānunaptram samavadyati caturavattam pañcāvattam vāpataye tvā grihņāmīty etaih pratimantram anādhrishṭam asīti yajamānasaptadaṣā rītvijas tānūnaptram samavamrisanty anu me dīkshām iti yajamāna iti

8. tasmāt yady apy etat tānunaptrīkarmopasadbhyah purvam anushtheyam, tathāpy upasatprayuktavijayaprasaŭgena buddhisthatvād atrābhihitam [

ť

- 1. samānabarhishī ātithyākarmany āstīrņam barhir nāguau prahritam idāntatvena tatra karmasamāpanāt tac cāpastambenoktam idāntā samtishthate dhārayanti dhrauvam ājyam iti sākhāntare ca barhishor anuvrittir āmnātā yad ātithyāyām barhis tad upasadām tad agnīshomīyasyeti
- 2. Varuņāh parņāni Varuņo tra prasansārtham evopādīyate na tu devatātvena, tadīyayor yājyānuvākyayor anabhidhāsyamānatvāt
 - 4. vratam upaiti vratasabdenātra payaḥpānam ucyate 🕺
- 5. trīn stanān— etāsām stanasamkhyānām uktāḥ kālaviseshā Āpastambenodāhrītāḥ caturaḥ sāyam duhyāt trīn prātar dvau sāyam ekam uttama iti
- 6. paro varīyāńsaḥ ime prithivyantarikshadyusaptalokāḥ paro varīyāńsaḥ parastād ūrdhvabhāge tişayena varā atyantavistritāḥ arvāg adhobhāge hhīyāńsaḥ atişayenāņuvat saņikucitāh satyalokād aņur dyulokaḥ tasmād apy aņur antarikshalokaḥ tasmād apy aņur bhūlokaḥ tevaṃ saty upasado 'pi parastād urdhvalokasthānīyāt prathamadinād ārabhya tattaddināntaradineshu stanasaṃkhyāhrāsenārvācīr upaity anutishthatīti yad asti, tad eshām eva lokānām abhijayāya bhavati |
- 7. upasadyāya ļupasadyāyetyādyā āmnātās tisra rical pūrvāhņe sāmidhenyah limām me agna ityādīkā āmnātās tisra rico 'parāhne sāmidhenyah l
- 8. jaghnivatīḥ | hantidhātvarthayuktā jaghnivatīḥ | tathāvidhā rica udāharati |
- 13. grīvāsu | grīvāsthānīyāsūpasatsu gaṇdamālākhyarogasthānīyam dosham dadhyāt | utpādayet | tathā sati hotā yajamanasya glāniviseshān janitor utpādayitum īsvarah samartho bhayet |
- 15. tad u ha ¦ tasmını evoktärthe kaşcıd vrittānta ucyata iti şeshah | Upāvimāmakah kaşcıd rishih | sa tu Jānaşruteyo Janaşrutāyāh striyo patyam | sa pumān upasadām kila vā upasannāmakānām karmaņām eva vidhāyake brāhmaņe tad vākyam āha sma | kim āheti | tad ucyate | yasmāt kāraņād aslīlasyāpi kurupasya şrotriyasya vedaṣāstravido mukham triptam iva dainyahīnatayā triptiyuktam eva rebhavatīva vedaṣāstrapāthopetatvāc chansad iva vy eva jūāyate viṣesheṇāvasyam pramīyate | ity etad risher vacanam | tasya vacanasyābhiprāya ucyate | grīvāsthānīyā upasada ājyahavishkāḥ | ata eva sobhamānāḥ | loke 'pi ṣobhamānāsu grīvāsv adhyāhitam āṣritam mukham ṣrotriyasambandhi triptyādyupetam driṣyate | tasmāt kāraṇāc chobhanagrīvāhītamukhasāmyam ājyahavishkatvam ity abhipretya sa rishis tad vākyam aha |

1. aprayājam † tathā cāṣvalāyana āha + svishṭakṛidādi lupyate prayājā ājyabhāgau ca (4, 8, 8) iti † svishṭakṛidādishv antarbhāvād anuyājalopo yukta eva †

atrāgnīshomavishņurupāṇām devānām bahutvenāsrāvaṇārtham uttarasmād desād āhavanīyasya dakshiṇadesam praty asakrid atikramanam prāptam 'tad vāravitum āha sakrid etc.

- 2 sakrit vedyāhavanīyayor madhye sakrid evātikramya dakshinadisy avasthito bahushu yāgeshu pratyekam āṣrāvaṇaṃ kuryāt evam saty upasadyajūasya sarvata ākramanam bhavati i sthairyam bhavati anyathā punaḥ-punar uttarasyām diṣi gamane labdhāvasaraḥ san yajūo 'py apakrāmet tasmāt sakrid evātikramaṇaṃ yuktam i tadāhāpastambaḥ dhrauvād ashtau juhvāṃ grihṇāti catur upabhṛiti ghṛitavati ṣabde juhupabhṛitāv ādāya dakshiṇā sakrid atikrānta upānṣuyājavat pṛacaratiti
- 3. krūram iva somasya rājňo nte samīpe ghritena dravyeņa tāmāņaptrasaminakam karma caranty anutishthantiti yad asti, tad etat somasya rājūah samīpe kruram iva vai ugram eva karma caranti
- 4. āpyāyayanti jalena prokshaņam āpyāyanam samayanti judricam asīya jud uttamā samāptivishayā rig yasyām sutyāyām seyam udrik jvighnam antareņa samāptiparyantam anutishtheyam iti•
- 5. prastare nihnavate yad yasmād evam tat tasmād garbharakshārtham prastara etannāmake darbhamushtau nihnavate | sampraṇamant• | namaskāropacāraṃ kuryur ity arthaḥ | nihnavaprakāra Āpastambena darṣitaḥ atha nihnavate dakshiṇe vedyante prastaraṃ nidhāya dakshiṇān pāṇīn uttānān kritvā savyān nīca eshṭā rāya iti |

28.

- 1. agflaye | prācīnavansagata āhavanīye vasthitasyāgneh saumikyām uttaravedyām nayanam yad asti, tad etad atrāgnipranayanam |
- 16. ayam u syā brahmaņagato 'yaṃṣabdo 'tra strīli
īgatvena pariņeyah
- 28. paitudāravāh pitudāruh khadiravriksha ity eke devadāruvriksha ity anye guggulu prasiddham dhupasādhanam urņāstuka avisambandhiromaviseshāh sugandhitejanam trinavisesho, yasya mulāni gharmakāle pānīyamadhye sthāpyante

29

1. havirdhänäbhyäm havih somarupam dhatto dhärayata iti havirdhäne dve sakate | tayoh svarupam Āpastambo darsayati |

prayuktapurve şakate naddhayuge apratihitaşamye prakshālya tayoh prathamagrathitān granthīn visrasya,navān prajhātān kritvāgreņa prā-gvansam abhitah prishthyām avyavanayan parisrite sachadishi avasthāpayatīti tayor havirdhānayoh prācīnavansaya purbbhāgam upakramyottaradesaparyantam nayanam pravartanam tad api sa evāha prācī pretam adhvaram ity udgrihņantah pravartayantīti

- 5. prabāhuk parasparasādrisyena sahaiva vartamāne
- 8. adhı dvayoh havirdhanakhyayoh şakatayor upari somasyavasthanaya grihakarena parito veshtunam upary achadanam yat kriyate, tad etad achadanam chadihşabdavacyam tadrişe dve chadishi tayor havirdhanayor avasthapya tayoş chadishor upari tritiyam chadir havirdhanayor udahritayor avasthapyate
- 15. rarātyām havirdhānamaņdapasya cikīrshitasya prācyām dvāri bandhanīyā darbhamālā rarātī dvitīyārthe saptamī
- 21. yajushā tad etad Āpastambo darsayati vishņoh prishtham asīti teshu madhyamam chadir adhyuhati aratnevistāram navāyāmam iti
- 22. tau yadaiva adhvaryur dakshinasya havirdhānasya methīm īshāgrabhāgāvasthāpanakāshtham sthāpayati uttarasya tu pratiprasthātā karoti tad etad ubhayam Apastambo darsayati divo vā vishņa ity adhvaryur dakshinasya havirdhānasya karņātardam anu methīm nihanti tasyām ishām ninahyaty evam uttarasya pratiprasthātā vishņor nu kam ity uttarasyottaram karnātardam anv iti tasmin methīmhananakāle paridadhyād iti yady apy ayam kālah pariṣrayaṇakālāt prācīnah tathāpi tatsamīpavartitvāt purvavidhinā saha nātyantam virodha ity etad darsayati atra hi te etc.

- 1. agnīshomābhyām yo 'yam agnih prācīnavanṣākhyāyāḥ ṣālāyā mukhe dvārabhāge purvasiddhāhavanīyarupeṇāvatishṭhate tasmāc chalāmukhīyād agneḥ sakāṣāt kiyān apy agnīdhrīge dhishṇye netavyaḥ somas ca purvaṃ ṣālāmukhīyasamipe 'vasthitas tenāgninā sahānītah san punar api havirdhānamaṇḍape netavyaḥ tad idam agnīshomapraṇayanam tadarthaṇ hotāram praty adhvaryuḥ praishamantram bruyāt 'tad etat sarvam Apastamba āha ṣālāmukhīye praṇayanīyam idhmam ādīpya sikatābhir upayamya Agnīshomābhyām anubruhīti sampreshyatīti agniprathamāh somaprathamā vā prācīm abhipravrajanty āgnīdhrīye 'gnīm pratishṭhāpyeti sa ca somo jigāti gātuvid ity aparayā dvāra havirdhānaṇ rājānam prapādayatīti ca
 - 2. sāvīr hi Asvalāyana 4, 10, 1.
- 12. āhutyām 'āhutis tu Yajurvede vihitā nayavatyarcāgnīdhre juhoti suvargasya lokasyābhinityai (Ts. 6, 3, 2, 3) iti į sā cāpastam-

- bena spashtikrita , āgnīdhrīye 'gnim pratishthāpyāgne nayety ardham ājyaseshasya juhotīti
- 23. hiranmayam havirdhānasya sakatasyopari somasthāpanārthe krishnājinam āstriņanti tathā eāpastamba āha dakshinasya havirdhānasya nīde purvavat krishnājināstaraņam rājňah sādanam iti

Pañcika II.

1.

12. tasmāt palāṣasyaiva tasmād yonitvāt palāṣākhyasyaiva vrikshasya sambandhinā palīṣaṣabdena sarvavrikshāṇām patram ācakshate vyavaharanti amushya nyagrodhasya palāṣam patram, amushya cutavrikshasya palāṣam patram

2.

- 1. añjmo yupam ca sa praisho vikalpenāpastambena darsitah yupāyājyamānayānubruhīti sampreshyatī ajyamānāyānubruhīti; thijmo yupam anubruhīti veti
- anjanam tv Āpastambena darvitam athainam asamskritenājyena yajamāno 'gratah sakalenānakty aindram asīti cashālam anktvā supappalābhyas tvaushadhībhya iti pratimucya devas tvā savītā madhvānakty iti sruvena samtatam avichindann agnishṭhām asrim anaktīti!
- 6. uc chrayasva tad etad ucchrayanam Āpastambena darsitam į yapāyocchrīyamāṇāyānubruhīti sampreshyaty, ucchrīyamāṇāyānubruhīti vod divam stabhānāntariksham pṛṇṇety ucchrayatīti [
- 10. samiddhasya i ardham antarvedy ardham bahirvedi yupasthāpanād āhavanīyapurvadigā-rayanam
- 22. yadi ha vā apī į yady apī yajamāno mṛityunā nīta eva bhavati tathāpi tatpādapāthena mṛityum parihṛityainam saṃvatsarāyāyuhpradāya kālātmane dadāti
- 32. tam dhirāsah atra prathamam aŭjmo yupam anubruhīti preshito yathāñjanti tvam iti prathamām anvāha tathā yupāyocchrīyamaṇayānubruhīti preshita uc chrayasvetyādya ricah pañcānubruyat tathā yūpāya parivīyamāṇāyānubrūhīti preshito yuvā suvāsā ity etam anubruyāt

3

- 1. tishthed yupā3h karmanı samāpte satı paşcad ayan yupah kim svasthāne tishthet kim vā tam yupam vahnau prahared ity evamvi nam vicāram brahmavādina āhuh
 - prastarah i prastarākhyo darbhamushtih ,
 - 8. atha ye tebhyah | purvasiddhebhyo nushthātribhya ri-

shibhyo vare ye kecid arvācīnā idānīmtanā yajamānā āsan te sarve yupasya pratinidhitvena yupasakalame etam svarunāmakam svalpam kāshthakhandam apasyan tasmād idānīmtano yajamānas tasmin yupapraharanakāle tam svarum anupraharet etac ca sākhāntare sruyate devā vai samsthite some pra sruco haran pra yupam te manyanta: yajnavesasam vā idam kurma iti te prastaram srucām nishkrayanam apasyan svarum yūpasya samsthite some pra prastaram harati, juhoti svarum, ayajñavesasāya (Ts. 6, 3, 4, 9) iti

tad etat svarupraharanam Āpastambena darsitam juhvām esvarum avadāyānuyājānte juhoti dyām te dhumo gachatv iti

9. sarvābhyo vā eshah yo yajamāno dīkshate somayāge dikshām prāpnoti sa yajamānah sarvadevatārtham ātmānam eva pasutvenālabdhum upakramate

10. dvir ūpah 'suklakrishnādivarņadvayopetah

pīva iva kimtu pīva iva sarīrapushtyā sthūla eva pasuh kartavyah loke hi pasavah pīvorupā vai medovriddhyā vai prāveņa sthūlarūpā eva bhavanti vajamānas tu pasvanushthānadīne krisita iva lupasaddīneshu svalpakshīrāhāreņa tadānīm krisa eva bhavati .

12. acyutah avasyam kartavyah

līpsitavyam bhakshaṇāt purvam ādareṇa mahatā labdhum eshtavyam api tāv etau purvottarapakshau ākhāntare saṇgribītau tasmāt tasya nāṣyam purushā nishkrayaṇa iva hy. atho khalv āhur: Agnīshomābhyāṇ vā Indro Vritram ahann iti. yad agnīshomīyam paṣum ālabhate, vārtraghna evāṣya sa, tasmād v āṣyam (Ts. 6, 1, 11, 6) iti

- 1. āprībhiḥ i teshām prayājādīnam yājyāḥ prītihetutvād āprī-sabdenocyante etac ca sākhantare srutam āprībhir āpnuvans tad āprīņām āprītvam (Tb. 2, 2, 8, 6) iti i tabhir āprīsa gāakābhiḥ prayājadibhir āprīņāti devatāḥ sarvatra prīņayet tatprītyartham yājyāḥ paṭhed ity arthaḥ
- 3. samidho yajati saminnāmakadevatātvād yāgo 'pi samidha ity anena sabdenocyate saminnāmakayāgam kuryād ity arthab vadvā hautraprakaramatvāt samiddevatāvishayām yājyām pathed ity arthab tatprakāram Baudhāyana āha 'yad ājanāti samidbhyah preshyeti tam maitravarumah preshyati hotā yakshad Agmm samidhā sushamidhā samiddham ity, atha hotā yajati: samiddho adya manusho durone tāv evam eva vyatishangam uttarema maitrāvarumah preshyati uttaremottarema hotā yajatīti asyāyam arthah samīdbhyah preshyeti mantremādhvaryur maitrāvarumam preshyati tadānīm ayam maitrāvarumah praishasuktagatena hotā yakshad Agmim samidhety

anena prathamamantrena hotāram preshyati hotāpy āprīsūkte samiddho adyety etām prathamayājyām pathati evam uttaratrādhvaryuh maitrāvarunahotāran parasparasamnidhan svasvamantrayāgam kuryātām iti

4. samindhate prakasayanti

atra prayājānām krameņa samidhas tanunapān narāsansa iļo barhir dura ushāsānaktā daivyā hotārā tisro devyas tvashtā vanaspatih svāhākrītaya ity etā devatāh. Vasishthasunakātrībadhryasvarājanyānām narāsanso dvitīvā anveshām tanunapād dvitīvā.

- 5. Tanunapātam atrādhvaryupraishaprakāram Āpastamba āha samidbhyaḥ preshyeti prathamam sampreshyati preshya preshyatītarān iti ato smin dvitīyaparyāye preshyeti mantrenādhvaryur maitīāvaruņam preshyati sa ca maitīāvaruņah praishasūktagatena hotā yakshat Tanunapātam ity anena dvitīyamantrena hotāram preshyati, sa tu hotāpiīsuktagatām Tanunapād ity etām dvitīyām yājyām pathet.
- 6. Narāṣaṅsam adhvaryupreshito maitrāvaruņo hotā yakshan Şarāṣaṅsam iti mantreņa hotāram preshyati hotā Narāṣaṅsasyeti yājyām paṭhet

anayor ubhayor mantrayor adhıkārıbhedena vyavasthām \bar{A} pastamba \bar{a} ha $_1$ Narāṣanso dvitīyah prayājo Vasishthaşunakānām 1) Tanūnapād itareshām gotrānām iti

- 7. iļah hotā yakshad Agnim īļa ilīta iti preshito hotā ājuhvāna ity etām yājyām pathet—īshyata iti vyutpattyānnam itsabdavācyam
- 8. Carhih hotā yakshad barhih sushtarīmeti mantreņa preshito hotā prācīnam barhir ity etām yājyām pathet
- 9. durah hota yakshad dura rishvā ityādinā mantreņa preshīto vyacasvatīr urviyety etām yājyām pathet
- 10. ushās maktā hota yakshad ushāsānakteti mantreņa preshīta ā sushvayantī itvādikām yājyām pathet
- 11. daivyā hotāra hotā yakshad daivyā hotāreti mantreņa preshito daivyā hotārā prathameti yājyām pathet
- 12. tisro devīh hotā yakshat tisra ityādimantreņa preshita ā no yajūam iti yājyām pathet
- 13. Tvashtāram hotā yakshat Tvashtāram iti mantreņa preshito hotā ya ime dyāvāprithivī iti yājyām pathet |
- 14. vanaspatim hotā yakshad vanaspatim ityādimantreņa preshita upāvasrijeti yājyām pathet

¹⁾ Kātyāyana 19, 6, 8.

15. svāhākritīḥ | hotā yakshad Agnim svāheti mantreņa preshītah sadyo jāta iti yājyām pathet :•

5.

- 1. paryagnaye paryagnikaranasya svarūpam Āpastambo darsayati āhavanīyād ulmukam ādāyāgnīdhrah pari vājapatīh kavir iti trīh pradakshinam paryagni karoti pasum iti evam paritah kriyamānāyāgnaye yogyā rico he maitrāvaruņa tvam anubrūhi anenaiva mantrenādhvaryuh preshayet
- 2. agnir hotā pasoh parito gnir ity asminu arthe paryagnīty ucyate tasmin kriyamāņe tricam maitrāvaruņo nubrūyāt tad āhāsvalāyanah preshito maitrāvaruņo gnir hotā na iti tricam paryagnaye nvāha (3, 2, 9) iti
- 6. ata upapreshya atah paryagnikaranānuvacanād urdhvam adhvaryur upapreshyetyadīkam praishamantram pathet hotar devebhyo havīnshy upapreshya prerayeti tasyārthah atra maitrāvaruņasya hotrisamīpe varanīyatvād dhotrisabda upalakshakah tathā sati maitrāvaruņam praty adhvaryor mantro bhavishyati
- 7. ajaid agnih atra sāmitradesam pratī nīyamānasya pasoh purato ya ulmukākāro 'gnir gachatī so 'gnīr ajait jayatu pasoh purastād agner gamanam sākhāntare sruyate agninā purastād eti rakshasām apahatyai (Ts. 6, 3, 8, 2) iti

ti

- 1. daivyāḥ maitrāvaruņopapraishād urdhvam hotur adhrigupraisho Baudhāyanena darsitaḥ yad ājānaty upapreshya hotur havyā devebhya iti tam maitrāvaruṇaḥ preshyatv ajaid agnir ity, atha hotādhrigum anvāha daivyāḥ samitāra iti adhriguḥ kaṣcid devaḥ paṣuviṣasanasya kartā tam prati hotā daivyāḥ samitāra ityādikam praishamantram anubruyād iti tasya sutravākyasyārthaṭ.
- 3. upanayata | medhyā medhārhā duro dvāro havirmārgān viṣasanahetīr vopanayata saṃnidhāpayata medhapatibhyāṃ yajñassaimipatnīyajamānārtham agnīshomadevatārthaṃ vā medhaṃ yajñam āṣāsanaḥ prārthayamāna he ṣamitāro yupam upanayata
- 11. strinīta barhih samjñapanasthānam nītasya pasor adhastād upākaraņasādhanayor barhishor anyatatad barhir he samitāra upakshipata pasubhakshitānām oshadhīnām pasyavayatvena pariņatatvāt pasor oshadhyātmatvam atas tadbhāgapāthena pasum sarvaushadhyātmānam karoti
- 12. janitraih tadbhāgapāthenainam pasum janitrais ajjanmasambandhibhih pasvantarair anujūatam kritvā pascād ālabhante
 - 11. ekadhā | ekavidhayā vichedarahityenāsya tvacam āchya-

•tāt | samantāc chinnām kuruta | nābhyā apişasas chedāt pūrvam eva vapām utkhidatāt uddharata . rūshmānam ucchvāsam antar eva vārayadhvāt | nīvārayata | pihitāsyam samjūapayatety arthah |

15. syenam syenākritikam asya pajor vakshah kuruta bāhū prasasā prakrishtachedanau kuruta doshaņī prakoshthau salā kriņutāt salākākārau kuruta ubhāv apy ansau kasyapākārau (kachapākārau) kuruta sroņī ubhe apy achidre anūne kuruta kavashorū kavashākārāv uru srekaparņā karavīrapatrākārāv ashthīvantāv uru mūlayukāu kuruta asya pasor vankrayo vakrāņi pārsvāsthīni shadviņsatir bhavanti tāḥ sarvā anushthyānukrameņa svasthānagatāny uccyāvayatāt uddharata gātram-gātram sarvam apy adanīyam anūgam anunam krinutāt avikalam kuruta

16. uvadhyagoham uvadhyagoham purīshaguhanasthānam pārthivam khanatāt prithivīsambandham eva khanata atrovadhyasabdenaushadham evocyate purīshasya pasubhakshitaushadhivikāratvāt oshadhīnām ceyam eva bhumih pratishthāṣrayah tat tathā satyo enad uvadhyam svakīyāyām eva pratishthāyām bhūmirupāyām antatah pasuvisasanānte pratishthāpayati

7

1. tushaih ; purā devās tushair vrīhigatair heyānsaih phalīkaraņais taudulalesais ca darsapurņamāsādilhavirvajūeshu samāgatāni rakshānsi toshavitvā tebhyo yajnebhyo nirabhajan | havirbbāgarahitāny akurvan mahāyajñe jyotishtomādike samāgatāni rakshānsi pasuraktena toshayitvā tasmād yajnān nirabhajan nihsāritavantah I havirvaiñebavo nihsāranam sākhāntaie darsapurnamāsaprakarane mantravyākhyāne samāmnātam rakshasām bhāgo 'sīty āha tushair eva rakshānsi nīrayadavate (Tb. 3, 2, 5, 11) iti tad etad Āpastambenoktam | madhyame purodāsakapāle tushān opya rakshasām bhāgo 'sīty adhastāt krishņāj Aasyopavapatīti | mahāyajñān niḥsāraņam agnīshomīyapasuprakaraņe Taittirīyair āmnātam rakshasām bhāgo 'sīti sthavimato barhir aktvāpāsyaty asnaiva rakshāńsi niravadayate (Ts. 6, 3, 9, 2) iti | sthavimatah sthaulyayukte barhirmulabhāga ity arthah | etad api Sutrakārena spashtīkritam i barhisho 'gram savyena pāmmādatte 'tha madhyam vata arobati tad ubhayato lohitenanktva rakshasām bbāgo 'sīty uttaram aparam avāntaradesam nirasyeti |

6. īsvarah athopansuvailakshanyena yady uccaih kīrtayed asya kīrtayituh sambandhinīr väco rakshobhāsho janitor janayitum ayam īsvaro bhavati rakshobhir bhāshyata iti rakshobhāsh ity asya strīlingasya vitīyābahuvacanam rakshobhāsha iti tad etad vāca ity asya viseshanam asyoccaih kīrtayitur yā vācah santi tāh sarvī rakshahproktavāgrupenotpādayitum ayam samkīrtayitā samartho bhavatīti i

- 10. vanishthum he samitāro daivyā manushyās ca vanishthum vapāyāh samīpavartinam mānsakhandam asya pasoh sambandhinam, urukam ulukākhyapakshisadrisam manyamānā vijeshākārena vijānanto, mā rāvishta maivā lavanam kuruta ulukasadriso vanishthur yathā vartate tathaivoddharata, na tu madhyatas chinnam kurutety arthah evam kurvatām vo yushmākam sambandhini toke putre tanaye tadīyāpatye ca ravitā sabdayītā net naiva ravat ruyāt yathāsāstram chedane kriyamāņo bhavatām grihe putrapautrādikam nimittīkritva rodītā na bhavishyatīty arthah
- 11. adhrigo he adhrigo evannāmakadeveshu şamitrishu mukhyadevā yuyam sarve şamīdhvam vişasanādinā paşum saṃskurudhvam punar api vişeshākāreņocyate suṣami sushthu samanam ṣāstrīyam viṣasanam yathā bhavati tathā ṣamidhvam ṣamayata, saṃjūapayata

trih tad etad Āsvalāyana āha adhrīgvādi trir uktva (3, 3, 4) iti

12. tad yad arvāk tathā sati pasor arvagbhage yat krintanti, yac ca parah parabhaga uttamānge krintanti tasmum ubhayasminn api chedane yad ulbaņam sāstrārthād atiriktam kriyate, fac ca vithuram nyūnam kriyate tat sarvam etat pasusamitribhyo nigrabhītribhyas ca samanudisati tena mantrajapena samyak kathayati s

8.

- 1. kimpurushah kimnarayantarajatiyah
- 2. gauramrigah yasya sringay api lomasan bhavatah
- 6. şarabhah ashtabhih pādair upetah sinhaghāti mrigaviseshah

- 2. kiṃṣāruṇi tasya vrīhībījasya sambandhīm yānī kiṃṣāruṇi busapalālādim tani paṣuromasthānīyāni ye tushās taṇḍuļaveshṭanarūpāḥ prathamāvaghātena parītyājyāḥ sā tushasamashṭiḥ paṣutvaksthānīyā ye phalīkaraṇās taṇḍulaṣvaityarthenāvaghātena heyā aṅṣās tat sarvam aṣrik paṣuraktasthānīyam yat pishṭaṇ taṇḍulapeshaṇena nishpannam piṇḍayogyaṇi rūpaṇi ye ca kiknasāḥ sukshmāḥ pishṭāvayavās tat sarvam paṣumāṅsasthanīyam yat kiṇicītkaṇi sāram svārtlie kapratyayaḥ kiṃcīd anyad vrīhīsambandhi kāṭhinyarūpaṃ sāram tad asthi tat paṣor asthisthānīyam
- 4. puroļāsasatram tasmāt purodasanushthānam lokyam prekshanīyam iti yājūikā āhuh : ata eva praishamantre purodāsān alam kuru (Ts. 6, 3, 1, 2) ity āmnātam
- 6. sarvābhih | yaḥ pumān yajñārthe dīkshito bhavati | esha sarvabhir api devatābhih svakīyahavirdānārtham ālabdhaḥ svikrito

- bhavatı tasmad etadiyasya dravyasya devatābhir avaruddhavād dīkshitasya gribe nasniyād ity eva purvapakshina āhuh, tatra hotā yady agnīshomāv amuñcasam ity etam yājyāyās caturthapādam pathet i tadā tena pāthena sarvābhyo devatābhyo yajamānam hotā mocayati i tasmāt kāraņād vapāhome mshpanne sati tadgihe bhoktavyam i tarhi tasmin vapāhomottarakāle sa dīkshito yajamāno bhavati i purvam tu dīkshita eva na tu yajamānah idanīm yāgasya nishpannatvād ayam yajamanah, tathā sati devatāvarodhān muktasya gribe bhoktum sakyam iti siddhāntina āhuh i
 - 8. ita iya da esha medho yajñayogyah purodāşo pita iya ceta iya da asmān manushyād asmād aşvād gor aver ajād da bhumyāh samāhritah i evam sati itas tida anayanasamyāt purodāşasyeyam agnīshomapratipādikā yājya yogyety arthah i
 - 9. puroļā sasvishtakrītah purodasambandhisvishtakrīto yājyām vidhatte svadasva etc.
 - 11. 1|ām ilopahutā saha divetyadīna sutragatena (Āsvalāyana 1.7, 7), upahutām rathamtaram saha prithivyā (Tb. 3, 5, 8, 1) ityādīna sākhāntarāmmatena mantremi vā, ilākhyām devatām upahvayate | gaur vā asyai sarīram (Ts. 1, 7, 2, 1) iti srutyantarād ishṭadevatāyāh pasurupatvam |

- 1. Manotayai atha hridayādyaūgarupasva pradhānahavisho 'vadānakāle kimeit soktam vidhātum praishamantram vidhatte | Manotāyai etc. devānām manaisy otām dridham pravishţāmi yasyam devatāyām sa Manotā tadaitham hridayadyekādaṣāngarupam havir avadīyate |
- 2. tvam hy agne , tvam hy agna uyādīkam trayodaşarcam suktam , tan maitravaruņo bruyat ; tad aha Baudhāyanah ! yad ājānāti Manotayai havisho 'vadīyamānasyānubruhīti tadā maitrāvaruņo Manotām anvāha tvam hy agne prathama iti
- 8. vanaspatim vanaspatir vrikshah tathāvidhasarīrayuktām devatām yajet tatprakāta Apastambena darsītah juhvām upastīrya sakrīt prishadājyasvopahrītya dvir abhightīrya vanaspataye 'nubruhi yanaspataye preshyeti sampraishau vashatkrite juhotīti |
- 11. ilam | purvayad vyakhyeyam | purodāsedā purvakhaņde (2, 9, 11) bhihitā | iha tu pasyideti viseshah |

11.

1. atha saptamadhyāye paşupraishaprātaranuvākau vaktavyau į tatra paryagnikaraņastutyarthām ākhyāyikam āha į

yajñavesasam | yajñavighatam | aprite | pasav aprite prayajais tarpite sati '

- 2. paryagni | tatra paryagnikaraṇam Āpastambo vipashṭayati | ahavanīyād ulmukam ādāyāgnīdhraḥa pari vājapatiḥ kavir iti triḥ pradakshiṇam paryagni karoti pasum iti anuvacanam pūrvam evāgnir hotā na (2, 5, 2) ityādinā darṣitam | paryagnikaraṇād urdhvam pasoh sāmitradesam praty ānayanaṃ vidhatte taṃ vā etc.
- 4. tasyolmukam i tad etad ubhayam Āpastambena spashṭṭkṛi-tam | āhayanīyād ulmukam ādāyāguīdhrah purvah pratipadyate samitā paṣum nayati | uror antarīkshety antarā cātvālotkarāv udancam paṣum nayatiti |
 - 5. nidānena! sukshmadrishţinirupaņena |
- 6. barhir adhastāt tad etac chākhāntare samantrakam āmnātam prithivyāh sampricah pābīti barhir upāsyaty askandāyāskannam hi tad yad barhishi skandaty, atho barhishadam evajnam karoti (Ts. 6, 3, 8, 2) iti | tad etad Āpastambena spashtīkrītam | abhiparyagnikrīte desa ulmukam indadhāti | sa sāmitras tam dakshiņena pratyaācam pasum avasthāpya prithivyāh sampricah pāhīti barhir upāsyaty upākaraṇayor anyatarat tasmin samjūapayanti pratyeksirasam udīcīnapādam iti |
- 8. uvadhyagoham ' üvadhyam purisham | tasya goham gopanasthānam tat kuryuh | pasoh purishasthāpanārthakhananasya kāla Āpastambena darsītah ' uvadhyagoham pārthivam khanatād ity abhijāayovadhyagoham khanatītī | hota tv adhrigupraishamantre yadovadhyagoham iti vākyam pathati tadā khaned ity arthah |
 - 10. kushthikāḥ | udaravartino bhaksbitās triṇādayaḥ |

- 1. vapām | tasya pasor vapām udaragatām vastrasadrisīm utkhidyoddhritya homartham āharanti | tām ca vapam adhvaryur abhighārayan praishamantram bruyat | tad etad Āpastambo visadayati | tvām u te dadhīre havyavāham iti sruveņa vāpām abhijuhoti | prādurbhuteshu stokeshu stokebhyo 'nubruhiti samproshyatīti |
- 2. tad yat stokāḥ | tat tasyām vapāyām tadānīm eva klinnāyām ārdrāyām srapyamānāyām yadā stokā nīrabindavah scotanti nirgatyādhaḥ patanti | tadānīm sarvadevānām priyatvad ime stokāḥ svayam anabhiprītā asmāsu pritirahita devān gachān gamishyanti | tathā sati mahad etad asmākam bhayakāraṇam | tan mā bhūd ity abhipretya stokaprīṇanārtham idam praishāmuvacanam |
- 3. jushasva | tasyāmuvacanasva kāla Āṣvalāyanena darṣitaḥ | vapāyām ṣrapyamāṇāyām preshītaḥ stokebhyo nvāha jushasva (3, 4, 1) iti | atrāmuvacanavaktā maitrāvaruṇaḥ | tad āha Baudhāyankh | yad ājānāti stokebhyo 'nubrulūti tadā maitrāvaruṇaḥ stokīyā anvāha jushasva saprathastamam iti |

- 1. s v ā h ā k r i t ī n ā m \right
- 2. yā evaitāḥ | vapāsambandhistokārtham preshito maitrāvaruņo jushasvetyādyā yā evantā anvāha, etā eva svāhākritīnām puronuvākyā bhavanti | na tv anyāḥ santı | anena vapāprasańsā sūcitā | praishasūkte hotā yakshad Agnim svāhājyasyeti prayājāntimo yaḥ praisha āmnātah sa esha praishaḥ | āprīsūkte yeyam uttamā yājyārūpeņāmnātā saiva svāhākritidevatānām yājyā |
- 5. pasoh paryagnikaraņāt pūrvam prayājakāle dasaiva prayājā ishtāḥ | antimaprayājas tv avasthāpitaḥ | tad uktam Āpastambena | daseshtvaikādasam ayājyam ¹) avasmashtīti | so yam avasishto 'ntimaprayājo jushasva saprathastamam ityādi stokānuvacanād ūrdhvam vapāhomāt prāg ijyate | ato vyavahitatvād antimaprayājavishayaḥ | puronuvākyāpraishayajyāprasno yuktaḥ | vapāsamīpavartitvād eva stokānuvacanamantrāņām etadīyapuronuvākyātvam copapannam | anushīthānasya vyavadhāne 'pi praishayājye tattadanuvākokte evokte eveti samarthyate |

14.

- , 3. pañcāvattā † dvividhā yajamānāş caturavattinah pañcāvattinas ceti † caturbhir avadānair yuktas caturavattī † pañcabhir yuktāḥ pañcāvattinaḥ † evaṃ sthite vapā pañcabhir avadānair yuktā kartavyā † tatra pañcāvattino yajamānasya svata eva pañcāvadānāni prāptāni † yas tu caturavattī tasyāpi pañcāvadānāni vapāyāṃ kuryāt †
- 1. *ājyasya | ājyasyājyenety arthah | tad etad Āpastambena spashṭam uktam | juhvām upastīrya hiraṇyaṣakalam avadhāya kritsnāṃ vapām avadāya hiraṇyaṣakalam uparishṭāt kritvābhighārayati | evam pañeāvattā bhavati | caturavattino | pi pañeāvattaiva syād iti |

15.

2. saptabhih-saptabhiş chandobhih | tāş ca ricah sarvā Āṣvalāyanenāpo revatih kshayathā (4, 13, 7) ityādigranthenodāhritāh | tatropaprayanta ityādishu chando gāyatram | tvam agne vasun ityādishv anushtup chandah | abodhy agnir ityādishu trishtup chandah | enā vo agnim ityādishu brihatī chandah | agne vājasyetyādishūshņik chandah | janasya gopā ityādishu jagatī chandah | agnim tam manya ityādishu pauktis chandah | tāny ctāni sapta chandānsy āgneye kratau prātaranuvāke drashtavyāni | prati shyā sunarītyādishu gāyatrī chandah | usho bhadrebhir ityādishv anushtup | idam ṣreshtham ityā-

 ^{&#}x27;kādaṣāyājyam die Handschriften.

dishu trishtup praty u adarşītyādishu brihatī ushas tac citram ā bharetyādishushnik etā u tyā ityādishu jagatī mahe no adyetyādishu panktih tāny etāny ushasye prātaranuvāke sapta chandānsi esho ushā ityādishu gāyatrī yad adyetyādishu anushtup ā bhāty agnir ityādishu trishtup imā u vām ityādishu brihatī asvinā vartur ityādishushnik abodhy agnir jma ityādishu jagatī prati priyatamam ityādishu panktih tāny etāny āsvine prātaranuvāke sapta chandānsi

- 5. abhayan bhutim utkarsham prāptah
- 8. mahati rātryai rātryāḥ purvasyaupavasathyākhyasya dinasyāgnīshomīyapasvanushthānayuktasya yā rātriḥ tasyā rātreḥ sambandhini seshe mahaty avatishthamāne satī prātaranuvākākhya riksamuho vaktavyaḥ tad uktam bhavatī yasmin kāle prārabdhaḥ prātaranuvākas tamasopaghātāt puraīva samāpayītum sakyaḥ syāt tadā prārabdhavya iti
- 13. Nirritih Nirritih kācid rākshasarupā mrityudevatā yāni vayānsi ye ca sakunayah etat sarvam mrityudevatāyā mukham atra vayahsabdena pakshisāmānyam ucyate sakunisabdena pakshiviseshah į yeshām samcarād adhvantshtāmshtasucakatayā manushyā vyavaharanti te sakunayah į
 - 14. upākuryāt adhvaryor upākaraņam praishamantrapāthah
- 15. atra kalaviseshah sakhantare 'py amnatah i pura vacah pravaditoh prataranuvakam upakaroti yavaty eva vak tam' ava runddhe (Ts. 6, 4, 3, 1) iti upakaranan capastambena spashtikritam pura vacah pura va vayobhyah pravaditoh prataranuvakam upikaroti | prataryavabhyo devebhyo 'nubruhi, brahman vacam yacha. pratiprasthatah savamyam nirvapa, subrahmanya subrahmanyam ahvayeti sampreshyatiti |

16.

- 1. ādishţām kenacin mantreņa pratipādītām
- 3. sar vāb hīh, tad etad Asvalāyanenābhīhītam i antareņa yugadhurāv upavisya preshītah prataranuvākam anubruyān mandreņāpo revatīh kshayathā hi vasva upaprayanta iti sukte (4, 13-6) iti |
 - 4. prātaryājñam | prātaranuvākarupam |
- 6. tvir anuktā | iyam trīshtubrupatvāc catuscatvāriūṣadaksharā | tasyām trir avrittāyām dvātriūṣadadhīkaṣatākshāram sampadyante | teshu jagatyādīny adhikāksharām gāyatryādīni nyunāksharām sarvachandānsi sampādayitum ṣakyante |

17.

6. duroktoktah | duruktenāpavādena janair vyavahritah | samalagriluto malinena lokaviruddhena svikritah |

- 8. sahasrāsvīne | prabalo 'sva ekenālmā yāvanti yojanāni gaehati tāvadyojanaparimito dest āsvīnah | sa ca sahasrasamkhyayā guņitah sahasrāsvīnah |
- 9. a p a r i m i t a m şatam sahasram ityādisamkhyāparimānam parityajya madhyarātrād urdhvam upakramya sūryodayāt prācīnakāle yāvatīr anuvaktum şaktir asti tavatīr anubruyāt !
- 12. saptāgneyāni prātaranuvāke trayo bhāgāḥ tatra prathamo bhāga āgneyaḥ tasmis ca gāyatry anushṭup trishṭub bṛihaty ushṭ�g jagatī paūktir iti saptabhṣ chandobhir yuktā rico 'nubruyāt
- 14 saptoshasyāni yathā prathamabhāgasyāgnir devatā tathā dvitīyabhāgasyoshā devatā tasmād ushaḥpratīpādikāsv rikshu pūrvavad gāyatryādīni sapta chandānsi drashṭavyāni | grāme bhavā grāmyāh paṣavas te ca sapta | tathā ca Baudhāyanah | sapta grāmyāh paṣavo jāṣvo gaur mahishī varāho hasty aṣvatarī ceti | Āpastambamatānusāriņas tv evam varnayanti | ajāvikam gavāṣvam ca gardabhoshṭranaras tathā sapta vai grāmyapaṣavo gīyante kavisattamair iti |
- 16. saptāsvināni | trītīyabhāgasyāsvinau devatā | tatsambandhinih saptachandoyuktā rīco 'nubruyāt | loke gānarupā yā vāg asti sā saptadhāvadat | shadjarishabhādisvaropetā pravrittā tāvad eva vaidīkavāg apy avadat sāmni krishtaprathamadvitīyādīnām saptasvaranām adhīvamānatvāt |
- 17. trivritah 'yathā gunatrayamelanarupā rajjus trivrit jevam ete prithivyantarikshadyulokāh parasparamilitās trivritah j

- 1. katham anucyah kim ekaikasmin bhāge gāyatryādīni chandānsy anukrameņaivānuvaktavyāni āho svid anyathety ekah saṃṣayah anukramapakshe pi kim pāde-pāde vasānam kritvānuva-eanīyam aho svit tattadardhe vasānam kritveti dvitīyah saṃṣayah b
- 2. yathāchandasam i anukrameņāvasthītāni gāyatryādīni chandānsy anatikramyeti yathāchandasam chandahkrameņaivāyam anuvacanīyah i
 - 3. pacchah ekaikasmin pāde vasāyety arthah
- 4. ardharcasah ckaikaminn rico 'rdhe 'vasāyāvasāya prātaranuvāko 'nucyah | evakārah pūrvapakshavyāvrittyarthah | yathaivetyādinārdharcasa ity etad eva spashtikriyate etam ardham yathaiva yenaiva prakārenaitad anv adhyayanakālinam guruccāranam anu | yathādhyayanakāle pratyardham avasāyāha paṭhati | tathaiva prātaranuvākānushṭhānakāle pi | na tv atra rigante praṇavaprakshepādivat kimein nutanam kartavyam asti |
 - 5. yad vyulhah chandasām yo 'yam anukramāh so 'yam Anu-

kramanikākāreņa darsitah atha chandānsi gāyatryushniganushtubbrihatipanktitrishtubjagatyatijagatīsakvaryatisakvaryashtyatyashtidhrityatidhritayas caturvinsatyaksharādīni caturuttarāmīti caturvinsatyaksharopetām gāyatrīm ārabhyottarottaram chandas caturbhis-caturbhir aksharair adhikam ity arthah tam etam chandasām kramam viparyasya prātaranuvāke kramāntaram uhitam gāyatry anushtup trishtub brihaty ushnig jagatī panktir iti so 'yam kramo 'smābhir Āsvalāyanoktakramena purvam evodāhritah (2, 15, 2) tasmāt prātaranuvākoktakramasya viparyayenohanād ayam vyudhah sampannah so 'yam anucitah tasmāt katham avyudho bhavatīti prasna ākshepe vā yad evetyādikam uttaram bhavati yasmād eva kāraņāc chandaḥkrame 'nushṭhānakrame vāsya prātaranuvākasya madhyād brihatīchando naiti nāpagachatīty abhijāno brūyāt tena kāraņenāyam avyudhah sampanna ity avagantavyam

- 8. somapāḥ | Vasvādīnām Vashaṭkārantānām devatāvām somayagena prītih hotā yakshad Agnum ityādimaitrāvaruṇapraishamantreshu samiddho advetyādiyājyāsu cābhihitāh samidadyā ekādaṣa prayājadevatāḥ | devam barhih sudevam ityādimaitrāvaruṇapraishamantreshu devam barhir vasuvana ityādiyājyāsu cābhihitā barhirādyā ekādaṣānuyājadevatāḥ samudraṇ gacha svāhetyadimantroktāḥ samudrādaya ekādaṣopayājadevatāḥ sarvā api somapānavarjitāh pasum eva bhajante | tāsām paṣunā triptiḥ |
- 11. kratūn kratusabdah somayāgasambandhinah prātaranuva- kabhāgān upalakshayati (

- 1. satram dvādasāham ārabhya uparitanam trayodasarātrādikam bahuyajamānakam karma satram ity ucyate
- 5. samtatam tasminn aponaptrīyasukte prātaranuvākavat prasaktam ardharce 'vasānam nivārayitum namantaryam vidhatte '
- 6. samtatavarshī parjanyo megho nairantaryena viishtimān yāvatī vrishtir apekshitā sā sampurnā bhavatīty arthah
- 7. avagrāham tasmins tasminn ardharce pāde vā avagrihyāvagrihya punah punar avasānam kritvā yady anubrūyāt tadā prajopakārārtham pravrittah parjanyah jīmutavarshī syāt jimutah parvatah jīmutau meghaparvatāv ity uktatvāt anupayukte parvata eva varshati na tūpayukteshu sasyeshv ity arthah yasmād evam tasmād avagraho na kāryah kimtu samtatam evānucyam j tasmin sūkte prathāmāyā rica āvrittisahitam sāmtatyam vidhīvate!
- 8. tasya asya suktasya prathamāyās trir āvrittih, samtatyena sarvasyāpi suktasya samtatyam sidhyati i prathamāyām samtatyam Āsvalāyano darsayati i adhyardhakāram prathamām rigāvānām utta-

rah (5, 1, 2) iti - trir avrittāyāh prathamāyā ardhatrayenavasānam kritvā pathet - uttarāsām rieām avasānam kritvā pāthah kartavya ity arthah [

- tā etāḥ pra devatrety ārabhya navasamkhyākā rico yāḥ santi tāsām dvayor ricor madhye ntarāyo viehedo yathā na bhavati tathānubruyāt
- 2. hinotā ¦ adhyayanakrameņāvarvritatīr iti daṣamī tām parityajya taduttarabhāvinīm hinotā na iti daṣamīm kritvānubrūyāt ¦ parityaktāyās tasyā anuvacane kālaviṣesham vidbatte
- 3. avarvritatīh atrayam prayozakramah sutyādināt pūrvasmin dine 'gnīshomiyam pasum anushthāya, vasatīvarīsamjūitāh somābhishavakāle savanīyā apa ānīya, vedyām avasthāpya, madhyarātrād ūrdhvam nidrām parityajya, āgnīdhradhishņyādīns tattanmantrair abhimnsya, somadīnām pātrāny āsādya, prātaranuvākārtham hotāram sampreshya, prātaranuvākānte sriņotv agnir iti mantrena hutvā, tata ekadhanā apa ānetum gachann aponaptrīyasuktārtham hotāram sampreshyaty: ekadhanā apa ānayeti | 50 'yam prayogakrama ādhvaryatatra hotāram praty aponaptrīyavishaye vasutreshu drashtavyah praisham Āpastambo darsayati yatrābhijānāty abhud ushā rusatpasur iti tat pracaranya juhoti, ripoty agnih samidha havam ma ity aparamocaturgrihītam grihītvā sampreshyaty apa ishya hotar maitrāvarunasva camasādhvaryav ādravaikadhanina ādravata neshtah patnīm udānayonnetar hotricamasena vasatīvarībhis ca cātvālam praty āssveti! asmāt praishād urdhvam hotā suktam anubrūyāt tad āhāsvalāyanah parihite 'pa ishya hotar ity ukto 'nabhihimkrityaponaptrīya anvāha (5, 1, 1) iti tatra pūrvoktada amīsahitā rico nucyaikadhaninah purushāh preshitāh santa ekadhanākhya apo ghatair grihītvā yadā jalasamīpād āvartento tadānim tāsv ekadhabāsv apsv āvrittāsu satishu tadāvrittim pratikshamāņo hotā purvam parityaktām āvarvritatīr ity etām ricam tasmin kāle 'nubruyād ity arthali .*
- 4. prati yad āpah tā ekadhanākhyā āpo grahaņasthānāt pratinivritya taih purushair ānīyamānā yadā hotrā drisyante tadāuīm prati yad āpa īty etām rīcam anubrūyat
- 5. ā dhenavah hotrā drishtās tā ekadhanākhyā āpo yadā cātvālasamīpam praty āgachanti tadānīm upāyatīshu samīpam āgachantīshu tāsv ā dhenava ity etām ricam bruyāt
- 6. sam anyāḥ | purvatronnetar hotņicamasena vasatīvarībhis ca cāt ālam praty āssvety Āpastambasutroktaḥ praisha udābrītaḥ tata unnetā hotņisambandhinam camasam vasatīvaiyākhyāḥ purvadinānītā apas cātvālasamīpe samānayati | maitrāvatuņasya camasādhva-

ryav ādraveti preshitatvān maitrāvaruņasya paricārakas camasādhvaryur api tadīyam camasam cātvālasamīpe samānayati tena hotricamasena vasatīvaryo grihyante maitrāvaruņacamasenaikadhanās ca grihyante tato vasatīvarīsabite hotricamase maitrāvaruņacamasagatāsv ekadhanāsv adhvaryuņā samīpanītāsu saṃyojayitum samāgatāsu sam anyā yantītyādikām ricam anubrūyāt tam etam anuvacanakālam Āpastambo visadayati hotricamasena vasatīvarībhyo nishicyopari cātvāle hotricamasam ca maitrāvaruņacamasam ca saṃsparsya vasatīvarīr vyānayati sam anyā yantīty abhijūāya hotricamasān maitrāvaruņacamasa ānayati i maitrāvaruņacamasād dhotricamasa etad vā viparītam iti

7. āpo vai pūrvedyuḥ sampāditā vasatīvaryākhyā yā āpo yāş ca paredyuḥ sampāditā ekadhanākhyās tā ubhayavidhā api yajñanirvahaņe purvabhāvitvārtham anyonyaṇ spardhām kritavatyaḥ

samajñapayat samjñānam parasparam aikamatyam prāpayat

- 10. aver apaḥ he adhvaryo dvividhā apaḥ kim aveḥ habdhəvān asi |
- 14. tīvrāntam | tīvram avasvambhāvi phalam ante yasya somasya so yam tīvrāntah | avighnena somayāge samāpte sati sarvathā phalaty evety arthah | bahuramadhyam | bahulam angādīkam anushthānam madhye prārambhasamāptyor antarāle yasyasau bahuramadhyah | ritvigvaraņam ārabhyodavasanīveshteh purvam dīkshanīvadyangakarmabhir upānsvantarvāmagrahādībhis ca pradhanair anushthānabāhulyam prasiddham
- 16. anu paryāvrītyāh anu prishthatah paryāvrītyāh paritah samcaraṇayogyā dvividhā āpah
- 18. Işvaro ha nanu yaqakartritvad yajamanasyaivanuvrajanam yuktam na tu hotur ity aşankyaha işvaro etc. yady api hota yaqakarta na bhavati i athapy anuvrajantam hotaram yaşah kirtir artor işvaro ha i praptum samarthaiva tasmat kirtihetutvad anubruvataiva hotra tasam apam anugamanam kartavyam
- 21. yo'madhavyah 'yah puman purvam amadhavyo madhurarasam somam narhati sa yadi yaso 'rtoh somayaganimittam kirtim praptum samartho bhavitum ichet | sa puman purvoktam anubruvann anuprapadyetety anvayah |

21

1. şiro vā etat! purvasmin khaņde dvividhāsv apsu vedyām sāditāsv aponaptrīyānuvacanasya samāpanam uktam tatra sādanaprakāra Āpastambena darşītah! aparavā dvārā havirdhānah apah prapādayati purvayā gataṣriyah purvayā yapamānah prapadyate dakshiņasya havirdhānasya pradhure pracaraṇiyaṃ sadayati! yaṃ kā-

mayeta paṇḍakaḥ syād iti tam pracaraṇyopaspṛiṣed etasyaiva havirdhānasyādhastāt puro'ksham mutrāvaruṇacamasam uttarasyām vartanyām puraṣcakraṇ hotricamasam uttarasya havirdhānasyādhastāt puro'kshaṇ vasatīvarīh paṣcādaksham ekadhanā etad vā viparītam sado yajamāno 'nuprapadyata iti evaṇ sādīvāsv apsv aponaptriyā ricaḥ samāpya hotāvatishṭhate tato 'dhvaryur dadhigraheṇānsugraheṇādābhyagraheṇopāṇṣugraheṇāntaryāmagrahena kramāt pracarati tāvad ayaṇ hotā vācam myamyaivāste tad īdaṃ vidhatte siro va eto

prāņāpānau upābṣvantaryāmagrahau prāṇāpānasthānīyau | esha te yonih prāṇāya tvā ' esha te yonir apāṇāya tvā (Ts. 1, 4, 2, 3) iti tadīyamantrayoh ṣravanāt

- $2. \ _{\bullet}$ sasyat tathā syāt' avasyam yajamānaprānavigamo hotus tadvadhapratyavāyas ca bhavet
- 3. anumantrayeta anvikshya mantranam anumantranam tatas tam abhipranet tam upansugraham abhilakshyocchvāsam kurvat.

22.

1. tad ahuh 'antaryāmagrahahomad urdhvam mahābhishavam kritvaindravāyavam ārabhva pavamatyantargrahārtham (?) tattatpātreshu semam grihītva saditeshu vaiprushān homan hutvā bahishpavamānārtham prasarpayeyuh prasarpaņaprakāram Āpastamba āha 'saptahotāram manasānudrutyalrevamye saiņgraham hutvodañcah prahvā bahishpavamānāva pañcartvijah samanvārabdhāḥ sarpanti 'adhvarvum prastotānvarabhate prastotaram pratihartā pratihartāram udgātodgātāram brahmā brahmāṇam vajamāna iti Āṣvalāyano 'py āha 'adhvaryumukhaḥ samanvarabdhah sarpanty ā tīrthadeṣāt ' tatstotrāyopaviṣanty udgātāram abhimukhāḥ tān hotāmumantrayate 'traivāsino yo devānām iha (5, 2, 6) iti tato hotuḥ sarpaṇaṃ nivārayitum purvapaksham upanyasyati tad āhuḥ ete.

bahishpayamānah udgatrībhir geyam upāsmai gāyatā nara ītyādīkam stotram bahishpayamānayabdenoeyate

- 3. yat sarpet yady ayam hotā taih saha sarpet tadānīm svakiyām ricam eva sāmno 'nuvartmānam prishthagāmunīm kuryāt | tae cayuktam rica ādhāratvāt samna ādheyatvāt paṣcādbhāvitvam ata eva Chandogā āmananti tad etasyām ricy adhyulham sāma tasmād ricy adhyulham sāma gīyate (Chāndogya 3, 6, 1) iti tatah purogāminyā ricah paṣcādgāmitvam avuktam '
- 10. Asurī atha savanīyapurodāseshu yeyam maitrāvaruņī payasyāsti tatsadbhāva Āpastambena darşitah prāgvanṣe pratiprasthātā savanīyām mrvapati sarve yavā bhavanti lājārthān parihāpyendrāya

harivate dhānā Indrāya pūshaņvate karambham Sarasvatyai Bharatyai parivāpam Indrāya purodāṣam Hitrāvaruṇābhyām payasyām iti

Dīrghajihvī | dīrghā jihvā yasyāh sā Dīrghajihvī | asurajātāv utpannatvād asurī | tathā ca Talavakārā āmananti | Dīrghajihvī vā āsury āseti |

tad vyamādyat tatra prātaḥsavanam vishajihvālehanena vyamādyat vividham mattam abhut sarvasyāpi savanaprayogasya viparyāso jātah t

payasyam | payasi bhavamiksha payasya

23.

- 5. ekādaṣakapālān Āpastambas tv anyaṣākhābhedam anusritya pakshadvayam apy udāharati ashtan puroḍāṣakapālāny ekādaṣa mādhyaṃdine dvādaṣa tritīyasavane sarvān aindrān ekādaṣakapālān anusavanam eke samāmanantīti •
 - 8. svadhāh annam

- 1. havishpanktim havishām dhānādidravyarupānām panktih samuho yasmin somayāge so 'yam havishpanktih tādrisam yajāmm yo veda sa tathaiva tādrisena yajāena samriddho bhavati bhrishtā yavatandulā dhānāh tad āhāpastambah kapālānām upadhānakāle prathamakapālamantrena dhānārtham lājārtham kapāle adhisritya tandulān opya dhānāh karoti vrihīn opya lājān karoti purodāsam adhisrityāmikshāvat payasyām karoti udvāsanakāle dhānā udvāsya vibhāgamantrena vibhajyārdhā ājyena samyauty ardhā pishtān ātmāvritā saktun karoti 'mantham samyutam karambha ity ācakshate lājān parivāpa iti na vai lājebhyah sruvān samharatīti '
- 2. aksharapaūktim paūcasamkhyākānām aksharānām samuho ksharapaūktih su ity ekam aksharam, mad iti dvitīyam aksharam, pad iti tritīvam aksharam, vag iti caturtham aksharam, de iti paūcamam aksharam tāny etāny aksharāņi hotrijapādau prayoktavyāni tathā ca sampradāyavida āhuh etad dhotrijapākhyasya cādito ksharapaūcakam ekaikam aksharam cātra parasya brahmaņo vapuh su pujītam mat prahrishtam pat sarvavyāpi tac ca vak sarvasya vaktri brahmaiva de phalānām pradātri tad iti
- 3. nārāsansapanktim | bhakshitāpyāyitānām sādītānām camasānām nārāsansah samībā | ata uktam ācāryena | āpyāyitāns camasān sādayanti te nārāsansā bhavantīti | bhakshiteshu camaseshu punahpuraņam āpyāyanam |
- 4. savanapanktım paredyur yakshyamānasya yajamānasya samīpe purvedyur devatās tadīyam yajūam pratīkshamānā vasanti!

Jasmād upa samīpe vasanty asmin divasa iti purvadivasa upavasathah i upavasathākhye pūrvadivase yah pasur agnīshomīyah so 'py atra savanasamīpavarditvāt savanatvena ganyate | prātahsavanādini tu trīņi prasiddhāny eva savanani savanebhya ūrdhvam anushtheyo 'nubandhyākhyah pasur api purvavat savanatvena ganyate | atah pancānām savanānām paūktyā samuhena yukto yo yajūa esha eva savanapaūktih '

- 5 pañcamahaviḥsvarupāyāḥ payasyāyāḥ (nämlich yājyā) ṣākhāntarād: upasaṃbartavyā †
- 11. puro ļāsasvis htak rita h ! savanīyapurodāsasambandhinah svishtakrito yājyām vidhatte havir etc.

25.

- 2. saha nau \dagger he Vāyo nāv āvayor ubhayoh saha somapānam astu \dagger tavārdham mamārdham \dagger
- 4. Îndraturiyah | Indrasya turiyabhāgo yasmin grahe so yan indraturiyah
- 6. tasmād dhāpi 'yasmāt sārathirupasyendrasya caturthabhāgah purvam prattah | tasmād dha tata eva kāraņād etarhy apīdānīm api bharatāh 'bharah saṃgrāmah | taṃ tanvanti vistārayantīti bharatā yoddhāraḥ 'satvanāṃ sārathīnāṃ vittiṃ vetanāṃ jīvitarupām prayanti prakarsheṇa saṃpādayanti 'te ca saṃgrahītāraḥ sārathayas turiye haiva yuddhalabdhasya dravyasya caturthabhāga eva vadante 'asmākam etāvad ucitam iti kathayanti | tadaucitye yuktim āha 'amunaiva purvoktenānūkāṣena drishṭāntena | sa eva drishṭānto yad ada ityādinā spashṭīkriyate 'yasmāt kāraṇād Indro Vāyoh sārathir iva bhūtvā adaṣ caturthānṣarūpaṃ somātmakaṃ dhanam udajayat 'tasmāl loke 'pi tathaiva pravṛittam ity arthaḥ |

26.

5. vyriddham i yasmin karmani yājyāyāh sakāṣāt puronuvākyāksharair abhyadhīkā tat karma vyriddham samriddhirahitam i pūrvapakshinas cātra nyunām yājyām puronuvākyām adhikām kurvanti i tasmād etan matam ayuktam i yatra vai yasmins tu karmani puronuvākyāyāh sakāṣād abhyadhīkā yājyā bhavati i tat karma samriddham i api ca yatra karmani yājyānuvākye same bhavataḥ i tad api karma samriddham sāmyapakshe invo ipi guno isti i tat katham iti i tad ucyate i prānasya ca vācaṣ ca prāṇavācor madhye yasya yasya vastunaḥ kāmāyāpekshitaphalasiddhaye tat tathā kuryāt i tena pūrvoktaprakāreṇānushṭubgāyatrijanyam anushṭhānam pūrvapakshī kurvīta i tat sarvaṃ viphalam i tatraiva yājyānuvākyayoḥ sāmyānushthāna eya upāptam i sīghram prāptam bhavati i tasmāt samyapa-

ksha evādaraņīya ity arthaḥ sāmyapakshe purvapakshyabhipretamo prayojanam katham sidhyed ity āṣatīkyāha vāyavyā etc.

6. vāyavyā dvayoh puronuvākyayor mādhyo yā pūrva puronuvākyā sā vāyavyā vāyutlevatākā ļ vāyav ā yāhi darsatety asyām rici Vāyoh sravaņāt yā tuttarā puronuvākyā seyam aindravāyavī indravāyu ime sutā ity asyām ricindravāyvoh sravaņāt evam yājyayor api drashtavyam ubhayor yājyayor madhyo yā purvā sā vāyavyā agram pibā madhunām ity asyām rici sutam vāyo divishtishv iti Vāyoh sravaņāt yottarā yājyā saindravāyavī satenā no abhishtibhir ity asyām rici niyutvān indrasārathir itīndraḥ sruyate ļvāyo sutasyeti Vāyur api sruyate ļ tasmād iyam aindravāyavī

- 1. dvidevatyāh i dve devate yugmarūpe yeshām grahānām te dvidevatyāh 'Indras ca Vāvus cety ekam yugmam ' Mitras ca Varunas ceti dvitīvam yugmam vāv Asvinau tau tritīvam vugmam 1 ta ete dvidevatyagrahāh prāṇā vai indriyarupā eva 'vāg va aindravāvavas cakshur maitrāvarunah srotram āsvinah '(Ts. 6, 4, 9, 4) 'iti srutvantarāt ' te ca grabā ekapātrā grabītavvāh - Indravāvvor ekasmin pātre grahanam Mitrāvarunayor ekasminn Asvinor ekasminn iti vasmāt prānarūpānām grahānām ekapātratvam tasmād vākcakshuhsrotrarupāh prāņā ekanāmānah prānā itv evam eteshām nāma te ca grahā homakāle dvipātrā hotavvāh tattadgrahapātrenādhvarvur juhoti, pratiprasthātā pātrāntarena juhoti yasmād dhomakāle pātradvayam tasmāc cakshurādavah prānāh svasvagolakeshu dvau-dvau bhutvā vartante! ayam arthah srutvantare prasnottarābhyām āmnātah brahmavādino vadanti kasmāt satvād ekapātrā dvidevatyā grihvante dvipātrā huvanta iti yad ekapātrā grihvante tasmād eko intaratah prāno, dvipātrā huvante tasmād dvaudvau bahıshtat pranah (Ts. 6, 4, 9, 3) iti homakalı dvipatratyanı Āpastambena spasktīkritam havirdhānam gachan sampreshyatī Vāyava Indravāvubhyām anubruhīty upayāmagrīhīto 'si varkshasadasīty āditvapātreņa pratiprasthātā droņakalasād aindravāyavasya pratinigrāhvam grihītvā na sādayaty aindravāvavam ādāvādhvarvur drogakalasāc ca pariplavayā rājānam ' ubhau nishkramva dakshinato 'vasthāya dakshinam paridhisamdhim anvayahrityādhyaro yajño 'yam astu devā iti pariplavayāghāram āghāravaty āsrāvya pratyāsrāvite sampreshyati Vāyava Indravāyubhyām preshyeti vashatkrite juhoti punar vashatkrite juhutah evam uttarābhyām grahābhyom pracarata iti i
 - 2. yena iyadh yaryuh 'adhyaryoh pradanamantra Apastambena darsitah graham adhyaryur adaya kshipram hotaram abhidru-

tya mayi vasuh purovasur iti graham hotre prayachati etenawa hotā pratigrihya dakshina urāv āsādya hastābhyām nigrihyāsta iti |

8. sarvatah parihāram į sarvāsu dikslu parito haraņam kritvā sirah pradakshinikrityety arthah yasmāc chrotrarupasyāsvinasya parito haraņam i tasmāc chrotrena sarvatah sriņvanti puratah pirshthatah pārsvayor vācam vadantīm svārtham abhidadhānām vācam sriņvanti vathā hotur idrīsam bhakshaṇam tathādhvaryor api sākhāntare srutam vāg vā amdravāyavas cakshur maitrāvarunah srotram āsvinah purastād aindravāyavam bhakshayati tasmāt purastād vācā vadati purastān maitrāvaruṇam tasmāt purastāc cakshushā paṣyati sarvatah parihāram āsvinam tasmāt sarvatah srotrena sriņoti (Ts. 6, 4, 9, 4) iti į

28.

- 1. anavānam dvidevatyagraheshu yājyām pathan hotānavānam yajet mantramadhya ucehvāsam akritvā yajet dvidevatyānām prāņarupatvād ayam nairantaryapāthah prāņānām samtatāvasthāpamāya bhavati tatas teshām vyavachedo na bhavati samtatīr avyavachedas cety eka evārtho 'nvayavyatīrekābhyām ucyate' itareshu graheshu yājyānte vashatkāreņa sakrid dhutvā somasyāgne vīhīty anuvashatkārena punar yajanti atah prasaktam anuvashatkāramantram nishedhati prāṇā vai etc.
- 4. dvir āgurya | āguḥṣabdena pratijūābhidhīyate | maitrāvaruņo dvir āgurya dviḥ pratijūāya dviḥ preshyati dvāv asya praishamantrau | hotā yakshad Vāyum agregām ity eko, hotā yakshad Indravāyu arhanteti dvitīyaḥ Āṣvalāyanaḥ 5, 5, 3 | tayor ubhayor apy ādāv ayam hotā yakshad iti dviḥ pratijānāti | dvayor mantrayor ante hotar yaja hotar yajeti dviḥ preshyati | hotā tv agram pibā madhunām ityadīke dve yājye paṭhītum ādau ye yajāmaha iti sakrīd eva pratijānīte dvayor yājyayor ante vaushad vaushad iti dvir vashaṭkaroti tae ca nyāyena dvitīvamantrādāv api ye yajāmaha ity āguḥkaraṇam apekshitam tae ca na kriyate | tasmād dhotur dvitīvayājyādāv āguḥ kā nāma syād iti praṣnaḥ | dvitīyayājyādau mā bhīd evāgūr ity etad uttaraṃ vipakshabādhapurvakaṃ darṣayati | prāmā vai etc.

29.

1. - rituyājāḥ ¦ madhumādhavādaya ritudevā yatrejyante ta eta rituyājāḥ ¦

ritugrahās ca dvādasasamkhyākah | tatrādyeshu shatsu kameid visesham adhatte |

2. shal rituneti i adhvaryunā preshito maitrāvaruņah praishasuktagatair mantraih krameņa hotrādin preshyati i tena preshitā

hotrādaya ritunā somam ity evam yajeyuh | eteshām shaṇṇām ritu yājānām prāṇasvarūpatvād dhotrādayah shad api yajamāne prāṇam sthāpayanti || saptamam ārabhya dasamānte visesham vidhatte |

- 3. catvāra ritublih | adhvaryuņā preshito maitrāvaruņah praishasūktagataih saptamādibhis caturbhir mantrair hotrādīn krameņa caturah preshyati | ta ritubhih somam iti bahuvacanāntaprayogeņa catvāro 'pi yajeyuh |
- 4. dvir rituneti | adhvaryupreshito maitrāvarunah praisha-suktagatābhyām ekādaṣadvādaṣābhyām mantrabhyām preshyate | tena preshitau dvāv adhvaryuyajamānāv ritunā somam ity evam ekavacanāntaprayogeṇa yajetām | antyayor dvayor yāgayor vyānasvarūpatvāt tadyāgena vyānam eva yajamāne sarve py ritvijah sthāpayanti | anenaiva krameṇa maitrāvaruṇam praty adhvaryoh praisha Āpastambena darṣitah | ritunā preshyati trishv ādyeshv adhvaryuh sampreshyaty evam pratiprasthātā | pātrayor mukhe paryāvrityartubhih preshyati dvayor adhvaryur evam pratiprasthātā | punah paryāvrityartunā preshyati sakrid adhvaryur evam pratiprasthātēti |

30.

1. prāṇā vai | savanīyapasupurodāṣapracārād urdhvam tadangam idopahvānam avasthāpya dvidevatyagrahapracāraḥ kritaḥ | tata urdhvam tadgrahaṣeshabhakshaṇam api prāptam | tatredopāhvānagrahaṣeshabhakshaṇayoḥ kim purvam kim aparam iti kramaṣya jñātum aṣakyatvāt tam kramam vidhatte | prāṇā vai etc.

dvidevatyānām vāgādiprāṇarūpatvam pūrvam evoktam \mid idādevatā ca gaur vā asyai ṣarīram (Ts. 1, 7, 2, 1) iti ṣrutch paṣurūpā \mid tatraivam sthite prathamato dvidevatyagrahaṣeshān bhakshayitvā paṣcād idopahvānam kuryāt \mid

tad etad idāpātre bhāgam avadāya kriyamāņam upahvānam | yā tu hotur haste sampāditāvāntaredā tatprāsanasya hotricamasabhakshaņasya ca paurvāparyam vicārya nijeinoti | tad āhur etc.

5. prānā vai | dvidevatyagrahaşeshasya bindor hotricamase prakshepam vidhatte | prānā vai etc.

saṃsravān | saṃsravā bindavaḥ | tatprakshepena dvidevatyarupān prāṇān ātmany eva sarīre hotricamasarupe hotā prakshipati |

31

1. na vyävartanta | ekasya vargasya sämarthyädhikyam itarasya nyūnam ity evam vyävrittim na praptāh |

tushņīmsansam | sarveshv api sastreshv ricah pathyante | asmins tu sastre na pathyanta iti tushņīmsansah | rikpātnarāhityena gūdham eshām devānām tam tushņīmsansam asurā nānvavāyan | nānugatavantah | etadanushthānam avijnāya na kritavanta ity arthah |

- 5. tūshņīṃṣaṅsam | tatprakāra Āṣvalāyanena darṣitaḥ | su mat pad vag de pitā mātariṣvāchidrā padā dhād achidrokthā kavayaḥ ṣaṅsan | somo viṣvavin nīthāni neshad bṛihāṣpatir ukthamadāni ṣaṅsishyatī japitvānabhihimkṛtya ṣoṅsāvom ity uccair āhūya tūshṇīṃṣaṅsaṃ ṣaṅsed upāṅṣu sapraṇavam asaṃtanvan | esha āhāvaḥ prātaḥsavane ṣastrādishu (5, 9, 1) iti | asyāyam arthaḥ | ṛitupātrabhakshaṇānantaraṃ hotur mukhata āṣino 'dhvaryuḥ parāūnukhaḥ sann āvartate | tadānīṃ hotā sumadityādi sa idaṃ ṣaṅsishyatītyantaṃ mantraṃ japitvābhihimkāram akṛitvā ṣoṅsāvom ity anena mantreṇādhvaryum uccair āhūya bhūr agnir ityādikam praṇavasahitam upāṅṣu paṭhet | praṇavena sahāsaṇṭatam avichedanaṃ kuryat | esha ṣoṅsāvom iti mantre 'dhvaryor āhvāṇaraṇatvād āhīva ity ucyate | sa ca prātaḥṣavane ṣastrādishu pravartata iti |
- 6. upa vā vadet | yaḥ ko 'py anyaḥ purusho nindec chaped vā | upatādo nindā | anuvyāharaḥ ṣāpaḥ |

- 1. āhāvaḥ | ṣoṅsāvom ity anena mantreṇa ṣaṅsanakāle hotādhvaryum āhvayati | so 'yam āhāvaḥ | agnir deveddha ityādibhir dvādaṣabhir vakshyamāṇaiḥ padair yuktā tatsamubarupā nivit | pra vo devāyāgnaya ityādikam saptarcain suktam |
- . yah purvam uktas tushnīmsanso ye ca mvitsukte tad etat trayam ājyanāmakasastrasya rupam | tad uktam sampradāyavidbluh | tūshnīmsansanivitsuktair ājyasastram triparvakam iti ;

34

- 7. rathīr adhvarāņām ļṣākhāntare tu tadīyarathapradarṣanapurvakam eva mantro vyākhyātaḥ | rathīr adhvarāṇām ity āha | esha hi devarathah•(Ts. 2, 5, 9, 2) iti |
- 8. a bū r t a h | bhulokavartī vahnir aturtaḥ | kenāpy atīrṇaḥ | mārgamadhye tiryañcam mārgasyāvarodhakatvenāvasthitam prauḍhaṃ davāgnim kaṣcid api tarītum na samarthah |

- 2. viharati | viharaṇam prithakkaraṇam | dvayoḥ pādayor madhye vihāraṇ vichedaṇ kritvā paṭhet |
- 5. pa rovarīyānsam | paraḥ parasminn uttarabhāge 'tisayena sthulam īdrisam vajram suktapaṭhanena sampādayatı | prathamāyā rica uttarārdhe pade | tatpādayoḥ samasanam | tad api vajrasādrisyārtham | vajrasya hy ārambhaṇato 'nimā mule saukshmyam ity arthaḥ | vajrasabdena khaḍgādirupam āyudham abhidhīyate | tasya hi mule mushṭibandhanasthāne sukshmatā bhavati | upari tu vistāraḥ |

dandaşabdena gadā vivakshitā į sāpi hastagrahaņasthāne mūle sūkshmā prahārasthāne 'gre sthūlā į parasur api tathāvidhaḥ į yathāyam trividho vajra evam idam api suktam prathamapādaviharaņena sukshmam uttarārdharcāpādasamāsena sthulam '

36

1. sadaḥ | tadānīṃ devāh saumikavedyām prāgvaisasya pūrvasyāṃ disi yevaṃ sado'bhidhānā ṣālā tām eva svasya nivāsasthānaṃ kritavantaḥ |

ägnīdhram¦ tato devā nugatāḥ santa āgnīdhrābhidhāṇ şālām prāptavantāḥ ∣

- 3. te vai prātah | ta eva devāḥ prātaḥsavane yāny ājyanā-makāni sastrāṇi tair evā samantaj jayam prāpnuvanta āgachan | yasmād evam tasmād ā samantāj jayanty ebhir iti vyutpattyā sastrāṇam ājyanāma sampannam anenaiva nyāyena Samavede pañcadaṣāny ājyānīti vākyena vihitānām pañcadaṣastomayuktānām stotrāṇām ājyanāmatvam drashṭavyam |
- 4. tāsām vai hotrāņām prasāstā brāhmaņācchańsy achāvāka ity ete sastriņo hotrakā yady api purushās tathāpi tadīyatanuvivakshayā tāsām ityādī strilingamīdesah , yās tanavah purvam asurān apāghnata ; tāsām eva hotraņām hotrakatanunām āyatīnām sadah praveshtum agachantīnām sarvato jayam prāpnuvatīnām madhye 'chāvākīyāchāvākasambaudhmī tanur abīyata ; hīnābhut , sadah samāgantum nāṣaknod ity arthah , tadanugrahārtham tasyām tanvām Indrāgnī adhyāstam ; adhīshthāya nivāsam kritavantau ;

aindrāgnam i mdrāgnī a gatam ityadīkam tacehastram i

6. achāvākīyām | so sya yajamānasyāchāvākīyām kuryāt | achāvākasambaddham aindrāgnasastram pathet | tenarva pāthena sā tadīyā tanur ahīnā vyavahartum samarthā bhavati |

37.

1. de var a tha h | athājyaşastrasya bahishpavamānastotrotta- aratvam praugaṣastrasyājyastotrottaratvam vidhatte | devaratho etc.

yo yajño 'sty esha devānām ratha eva tasya ratharnpasya yajāsyājyam praugam ca yac chastradvayam tad antarau raṣmī | asvabandhanarajju | rathasyopary avasthītena sārathinā dhriyamāṇatvāt tayor abhyantaratvam | yasmād evam tasmād yady ājyaṣastreṇa bahīshpavamānam anu paṣcāc chañset | praugaṣastreṇa ājyastotram anuṣañset | tadanīm devarathasyaiva sambandhināv abhyantarau raṣmī pragrahau viharati | viṣesheṇa sampādayati | tac cālobhāya vyāmoharāhityāya sampadyate | raṣmiīāhitye dushṭabhyām aṣvābhyām yatra kvāpi durgame deṣe rathanayane sati rathabhaūgarupo vyāmohaḥ syāt | tan mā bhūd iti ṣastradvayam krameṇa prayoktavyam |

- 4. tad āhuḥ | tat tasmını ājyaşastre brahmavādina āhuḥ | codayanti | yathaiva stotram sāmagair uktam tathaiva bahvricaiḥ şastram valstavyam stutam anuşansatīti vidhānāt | atra tu sāmagā upāsmai gāyatā naraḥ pavamānāyetyādishu pāvamānīshu pavamānadevatākāsv rikshu bahishpavamānākhyena stotrema stuvate | bahvricas tu hotā pra vo devāyāgnaya ityādikam ājyaşastram sansati | tathā sati katham asya hotuḥ pāvamānya rico 'nuşastā bhaveyuḥ | na hi Pavamānah sastradevatā kuṃtv Agnir iti codyam |
- 5. sampa dā i anushtupsu gāyatrītve sampādite sati tayā sampadā vaiyadhikaranyaparihārād auukulaşansanam bhavatīti parihāram brayāt ii sampādanaprakāram darşayati i
- 10. saptaitāḥ | ādyāntyayor ricos trir āvrittau satyām svabhāvataḥ saptānām anushtubhām ekādaṣatvam sampadyate | agna indraṣ ceti yājyā virāṭchandaskā sā dvādaṣy anushtub iti gaṇanīyā , yady api tasyā virāṭchandaskā sā dvādaṣy anushtub iti gaṇanīyā , yady api tasyā virāṭas trayastrinṣadaksharatvād ekam aksharam anushtuptvād atiricyate | tathāpy alpena vaikalyena chandastvam nāpaitīti nyāyaḥ purvam (1, 6) apy udāhrītaḥ | evam sati dvādaṣasv anushtuptu dvādaṣa pādān apanīyāvaṣishṭaiḥ pādais tripadā gāyatryo dvādaṣa sampādanīyāḥ | apanītaiṣ ca padaiṣ catasro gāyatrya ity anena prakāreṇa shodaṣasaṃkhyākā gāyatrya eva sampadyante |

- 2. upānṣu | oshthaspandanam eva parair drisyate na tu şabdaḥ şruyate tādrīsam upānṣutvam
- 3. purāhāvāt adhvaryur āhvayate yena sonsāvom iti mantreņa tasmāt purvabhāvī hotrijapah tathā cāsvalāyanenodāhrītam japitvānabhihinkritya sonsāvom ity uccair āhuya (5, 9, 1) iti āhāvād urdhvam yat kuncit pathyate tat sarvam sastrasyava sambandhi bhavet āhāvamantreņa sastrānujňānasya prishtatvāt ato hotrijapasya sastrāntārbhavam nivārayītum pūrvakālmatvam
- 4. parāncam asmin kāle 'dhvaryuḥ parān bhavati hotur vimukho bhavati tathā catushpadī gaur iva hastáu bhumāv avasthāpyāstno bhavat tādriṣam adhvaryuṃ sambodhyābhimukho yathā bhavati tathā hotā ṣoisāvom iti mantreṇāhvayate yasmād āhvānakāla idriṣo 'dhvaryus tasmāl loke 'pi catushpādo gavādayaḥ parāncaḥ sambhogāvasthāyām parasparābhimukhyarahitā bhutvā retaḥ sincanti āhāvād urdhvam adhvaryos catushpāttvam parityajya samyagutthānam vidhatte 'samyan etc.
 - 5. samyan jurdhvatvenāvasthānam samyaktvam j
- 3. tira iva yathā kuḍyagrihādivyavahitam anyair ādhīyamānam vākyam ishat pratiyate na tu spashṭam—tadvat tushṇiṃṣaiso

'py aspashto yathā bhavati tathā sanset | tad idam tira ivety ucyate | t hotrijapād īshad uccair ity arthah |

- 4. shatpadam shatpadam shadbhāgam bhūr Agnir jyotir ity eko bhāgah jyotir Agnir iti dvitīyo bhāgah evam uttaratrāpi drashtavyam tathāvidhaṣaṅsane purushasāmyam bhavati purushasya shadvidhatvam eva shalaūga ity anena spashtīkriyate purushāvayavashatkam ṣākhāntare darṣitam shoḍhāvihito vai purusha ātmā ca ṣiraṣ ca catvāry aūgāni (Ts. 5, 6, 9, 1) iti dvau hastau dvau pādāv ity aūgacatushtayam ātmaṣabdo madhyadehavācī bhāgatrayopete tushnīṃṣaṅse tattadbhāgamadhyeshv avasāne shaḍbhāgatvam Āṣvalāyana āha bhūr Agnir jyotir jyotir Agnom Indro jyotir bhūvo jyotir Indrom Sūryo jyotir jyotih svaḥ Suryom iti tripadas tūshnīṃṣaṅsaḥ yady u shatpadaḥ pūrvaih jyotihṣabdair agre vasyet (5, 9, 11) iti
- 6. purorucam | pra vo devāyetyādisuktāt purato rocate dīpyate iti puroruk-abdena nivid ucyate |
- 9. jātavedas yām jātavedā devatā yasyāh purorucah sā jātavedas yā jātavedah sabdarūpam nyangam mtarām angam cihnam yasyāh purorucah sā jātavedonyangā ta-yāh puroruco ntime bhāge so adhvarā karati jātavedā iti jātavedah sabdah pathyate
- 10. tad āhu h i tritiyasavanasya jātavedasam praty āyatanatvam āgnimārutasastre devatvād avagantavyam , tathā ca sampradāyavida āhuh i jātavedās tu devo 'yam vartata āgnimāruta iti .

40.

2. dīdivānsam | yady apy adhyayanakrameṇeyam rik paūcamī tathāpi dvitīyātvena prayoktavyā | brāhmaṇakramasyānushṭhānārthatvāt |

atrādhyayanakramād anyam anushthānakramam abhipretyāşvalāyana āha anubrāhmaņam vāmupūrvyam (5, 9, 23) iti adhyayanakramena caturthīm, anushthānāya tritīyātvena vidhatte | sa nah etc.

- 3. sarmavad āsmā ayānsi So alle Handschriften ausser I. O. 697, welche āyānsi hat. I. O. 1977 liest ayānsi mit zwei wagerechten Strichen über dem ersten a. Sāyaṇa las āsmā āyānsi. Denn er sagt: āōpurvasya yama uparama ity asya dhātos chāndasam rupam ity ākāras ca chāndasah |
- 8. yājyayā agna indras ceti yeyam yājyā pūrvam uktā tayā yajati | yāgārtham yājyām pathet | yājyā ca prattir vai pradānarupaiva | tathā ca havisha ādāne pradāne kramena puronuvākyājyādhīne srutyantare sruyete | puronuvākyayā datte pra yachati yājyayā (Ts. 2, 6, 2, 5) iti |
 - 11. ity adhyātmam i ātmānam sarīram adhikritya vartata

ity adhyātmam asmin khande sarīrarūpatvena prasausanam ājyasastrasyoktam uttarakhande tv adhidaivatam devatāvishayam ājyasastraprasausanam ucyate

Paūcikā III.

- 1. grahoktham praugākhyam yac chastram asti tad grahoaındravavavadigrahanam uktham grahoktham tadiyadevatāprasansārupam ity arthah i navetyādinā grahasambandha eva spashtikriyate prātahsavana aindravāyavamaitrāvaruņādayo dhārāgrahā navasamkhyākā grihyante grahītā tv adhvaryuh tathā bahishpayamānākhve stotra udgātāro navabhir navasamkhvākābhir rigbhih stuvate i upāsmai gāyatety ekas trīcah i davidyutatyeti dvitīyah pavasveti tritīyah eteshu trishu triceshu navasamkhyākā rico vidyante , tā āvrittīrahītā gīyante , evam stome bahishpavamānastotra udgātribhih stute saty adhvaryur daşamanı graham āsvinākhyanı grihņāti yady apy ādhvaryavayor mantrabrāhmaņakāņdayor āşvinagraho dhārāgraheshu tritiyatvenāmnātah tathāpy asau dasamatvena grahītavyah āsvino dasamo grīhyate tam tritīyam juhvata iti srutvantaravacanāt tathā ca graheshu dasamah sampannah tathaive-• tarāsam bahishpayamanastotragatānām ricām himkāro dasamatyena gananiyah tathā sati grahāṇām stotrāṇām ca samkhyāsāmyam bhavati tad idam so sā sammeti vākyenocyate ukāro nipātah sammuccayārthah san strihīgābhyām tacchabdābhyām sambadhyate tathā satī sātra grahasamkhyā sā ca stotriyasamkhyety uktam bhavatī sammety atra dvitīyo makāras chāndasah tasminn apagate sati samā tulyety uktam bhavati | evam satı yathā bahishpavamānastotrasya grahasambandhal! tathā praŭgasastrasyāpi grahasambandho drashtavya ity abhiprayah
 - 2. vāyavyam | Vāyur devatā yasya tricasya so 'yam vāyavyah vāyav ā yāhi darṣatetyādīkāḥ tam ṣaūset tena ṣaūsanena vāyavyo graha ukthavañ chastravān bhavatī | yady api vāyavyah prithaggraho māsti tathāpy aindravāyavasya grahasya purvo bhāgo vāyavya ity ucyate | sa ca prathamam ā vāyo bhushety anena kevalavāyudevatākena mantrena grihyate, tena vāyavyo bhavatī | paṣcād indravāyu ity anenendrasahītavāyudevatākena grihyate, tenaindravāyavo 'pi bhavatī | ata eva Vāyave dvir grahaṇam Taittirīyā adhīyate | sakrid Indrāya mādhyato grihyate dvir Vāyave (Ts. 6, 4, 7, 3) iti | tatra prathamabhāgarūpo vāyavyo grahah kevalena vāyavyatricena ṣastravān sampadvate |

Ċ

- 3. aindravāyavam | Indras ca Vāyus ca militvā devatā yasya tricasya so 'yam aindravāyavaḥ | indravāyū ime sutā ityādikaḥ | taṃ ṣaṅset tacchaṅsanenaindravāyavagrahasyottarabhāgaḥ ṣastravān bhavati |
- 4. maitrāvaruņam Mitro Varuņas ca militvā devatā yasya trīcasya so yam maitrāvaruņah mitram huve pūtadaksham ityādikah
- 5. āṣvinam | Aṣvinau militvā devatā yasya tṛicasya so 'yam āsvinah | aṣvinā yajvarīr isha ityādikaḥ |
- 6. aindram | Indro devatā yasya trīcasya so 'yam aindraḥ | indrā yāhı citrabhānav ityādir aindras trīcaḥ | tena sukragrahamanthigrahayor ubhayoḥ sastravattvam
- 7. vaisvadevam | omāsas carshanīdhrita ity esha vaisvadevas tricah | tenāgrayaṇagrahasya sastravattvam | tathāpi visvedevadevatākatvād vaisvadevam | evam sarvatīa grahasastrayor ekadevatākatvam drashtavyam |
- 8. sārasvatam | pāvakā nah sarasvatītyādīkah sārasvatas tri*
 cas nanu pūrvavad atrāpi grahasya sastravattvain kuto nopanyasyata ity āṣañkyāha
- 9. na sārasvatah | ādhvaryavamautrakāņde sārasvatamantrasyāpathitvād brāhmaņe vidhyabhāvāc ca grahābhāvah | tarhi grahokthe 'sminn asya sārasvatasya tricasya kimartham sausanam āmnātam ity āṣaūkyāha |
- 10. vāk tu | Sarasvatī hi vāgdevatā grahāņām ca vācā grihyamānatvāt sānasvatatvam | tena sarve 'pi grahāḥ şastokthāḥ paṭhita-ṣastrā bhavantı |

- 2 kim sa i asya yajamānasya yo hotā syāt sa tasya pāpabhadram kim ādriyeta i pāpam anishtaphalam bhadram ishtaphalam | tādrisam kim phalam sampādayitum samartha iti prasnah (atraiva janmany enam yajamānam prat. yathā hotā kāmayeta tathā kartum saknotīty uttaram
- 3. vāyavyam i evam kāmayamāno hotāsya yajamānasya sambandhinam vāyavyam tricam lubdham vyāmūdham yathā bhavati tathā sanset lubha vimohana iti dhātuh i vyāmohaprakāra ucyate i ekām ricam vā tadīyam ekam padam vātīyāt i stambhayet ina pathed ity arthah i tāvatā tattricasvarūpam lubdham vyāmūdham bhavati i
- 10. etad evāsya | hotāsya yajamānasya sambandhi tad eva praugasastram yathāpūrvam guroh samīpe purā yena krahena pathītam tathaiva riju kliptam | kasyacid avayavasyānyathātvābhāvād rijutvam tathā kliptam sampāditam kritvā sanset

- 1. tad āhuh i sāmagānām yāny ājyastotrāņi tadrīca āgneyya āmnātāh i agna ā yāhītyādishu sāmagair ājyastotrapāthāt i hotā tu vāyav ā yāhīty anayā vāyavyayā praŭgasāstram piārabhate i atas tena vilakshaņadevatākena sastreņāgneyya rīcah katham anusastā bhavanti i anukūlasansanābhāve stutam anusansati (Tb. 2, 2, 6, 3) iti sākhāntaram virudhyetety ākshepah |
- 3. pravān iva | prakarshavān eva sann adhikajvālayā dahaty agnir iti yad astī tat prakarshātmakam vāyusambandhi rūpam | vāyunā jvālādhikyodayā |
- 4. dvaidham iva | jvālādvayam iva kṛitvā yadā dahati | tadā dvitvasāmyāt taj jvālādvayam indravāyusambandhi rūpam bhavati |
- 5. yad uc ca bṛishyati | jvalato 'gner aunnatyam uddharshah jvālāṣāntyā nīcatvam niharshah | tad ubhayam mitrāvaruṇasambandhiorūpam | mitram dṛishṭavato harshenonnatatvāt tan mitrarūpam | varuṇasambandhinīnām apāṃ nīcagāmitvād itarad Varuṇasya fūpam |
- 6. sa yad Agnih so 'gnir ghorasamsparsa ugrasamsparsa iti yad asti tad asyagner varunasambandhi rupam Varunasyogratvat | ghorasamsparsam santam sprashtum asakyam api tam Agnim sitärtäh pränino mitrakritya mitrasya kritih karyam samipe 'vasthanam | tenaivainam upasate sitapariharaya hastav udaram prishtham ca vahnisamipe pratapayanto vahnim sevante tad etat sevanam asyagner mitrasambandhi rupam |
 - 9. yad enam ekam santam | agner āhavanīyādisthāneshv āgnīdhrādidhishnyeshu ca bahudhā viharaṇam yad asti tad Viṣveshām devānām rupam | teshām api bahutvāt |

5.

1. devapāt ram | atha sastrayājyānte pathanīyam vashatkāram vidhatte devapātram etc.

vaushaļ iti mantro vashaţkāraḥ | sa ca devapātram | devānām pānasādhanam |

- 2. anuvashatkaroti somasyāgne vīhīty ayam mantro 'nuvashatkāraḥ tam pathet tatra loke 'daḥ kimcid idam nidarṣanam asti katham iti tad ucyate yathā manushyāḥ svakīyān aṣvān vā svakīyā gā vā punarabhyākāram paunaḥpunyena triṇodakādibhir abhimukhīkrityābhimukhīkritya tarpayanti kaṇḍūyanena priyaṣabdena vā lālayitvā yatheshṭaghāsam prayachanti evam evaitenānuvashatkā eṇa punaḥ-punar devatā abhimukhīkritya yajamāno havishā tarpayati
 - 5. asamsthitān | yeshām dvidevatyagrahānām arthe hotā nā-

nuvashatkaroti | te dvidevatyāh somā asamsthitā asamāptāh | devatārthahomasyāsamāpteh | katham ritvijas tān dvidevatyān bhak-hayantīty eke codyam āhuh | darsapūrņamāsādishu svishtakridbhāgena tatah purveshām havisbām samskāro bhavati | tatah somasyāpi samskārāya ko nāma svishtakridbhāga iti dvitīyam codyam

7.

- 2 sa yam evoccaih | sa hotā yam eva mantram uccair yathā bhavati bali ca yathā bhavati tathā vashatkaroti | sa mantrarūpo vashatkāro vaira ity ucyate | atroccaih-sabdena dhvaner adhikyam ucyate balisabdenāksharapārushyam | tadubhayayukto vajrah |
- 4. atha yah samah yo vashatkārah pūrvoktabalitvādidosharahito yathādhītas tathoccāritah samtato yājyayā saha vichedarahitah niheshena hānam parityāgo yasyā ricah sā nirhānā tathāvidhā kācid rīg yājyārūpā yasya vashatkārasya so yam nirhānarcah yājyāpāthahīna ity arthah tadvailakshanyād anirhānarcah sampūrnayājyāpāthopeta ity arthah kīdriso vashatkārah dhāmachad iti dhāma yajūasthānam tatra yathā rakshānsi na pravisanti tathā chādayati sa dhāmachat
- 6. yenaiva shat | shatsabdo vashatkaram abhidhatte | Bhīmaseno Bhīma itivad ekadesena vyavahārāt | yenaivoccāranena shad avarādhnoti vashatkaro 'varādham samrīddhyabhāvam prāpnoti | filococāranena vashatkārasya samrīddhyabhāvah | sa tathoccārito vashatkāro rīkta ity ucyate | uccadhvaniyogye tadabhāve rīktaprāyatvāt |
- 7. tasyāṣāṃ neyāt tasmāt tasya vashaṭkārasyāṣāṃ neyāt na prāpnuyāt ichām api na kuryāt kim uta prayogam ity arthaḥ
- 9 yathaiväsya asya yajamänasya yena svarena yajyäm brüyät tenaiva svarena vashatkäram api bruyät ; tathā saty enam kritayajñam yajñarahitena sadrisam phalarahitam karoti

8.

- 2. vāg ity eva į uparishtād vakshyamāņasya mantrašya pratīkam idam į vāg oja ityādīko yo mantrah sa eva samanopāyo na tvanya kascid asti \cdot
 - 3. mā pramņikshaḥ | pramņishtam vinashtam mā kārshīḥ |
- 4. tad u ha smāha | tad u ha tatraivānumantraņe brahmavādī kascid āha sma | kim āheti | tad ucyate | etat purvoktam mantravākyam dīrgham sad api vajram samayitum aprabhu | na kshamam |

9.

1. tam praishaiḥ tadānīm utkrāntam yajñam praishair hotā yakshad Agnim samidhety evam ādyaiḥ praishamantrais tasya yajñasya praisham āhvānam aichan |

- 2. tam purorugbhíh Vāyur agregāh (Āsvalāyana 5, 10, 4)

 ityādyāh sapta purorucah | praügatricānām saptānām prarocanahetutvāt |
 - 6. mahad vāva i nashtam vastu prayatnena tatra-tatrānvishyatīti nashtaishī i tādrisah purusho dvividhah i tatra kascin mahad vāva nashtād vastuno 'dhikam evābhīchati i nashtād alpam vādyah kascid ichati i tayor madhye yataro vāva eva purusho jyāya iva mahad evechati i sa eva purushas tayor madhye sādhīyo 'tyantam sādhu vastv ichati i alpam kāmayamānas tu na tathety arthah i astv evam laukikanyāyah kim prakrita ityāṣanīkyāha i
 - 7. ya u eva i ya u eva yas tu praishavaktā praishamantrān varsbīyaso-varsbīyaso 'tipravriddbān veda sarveshu praishamantreshu pravriddhatvārtham vīpsā prayuktā praishamantrāh kasmāt pravriddhā iti cet puronuvākyānām sammhitatvāt tābhyo 'dhikā varsbīyānsa ity avagantavyam sa u eva dīrghatvābhijāa eva tān praishamantrān sādhīyo veda atisayena samyag veda nanu laukikanyāvodābaraņe nashtavastuno 'nveshaṇam udāhritam, iha tu praishamantrānām abhivriddhir uktety ato laukikenāsamgatam iti cet saṃgatam evaitat hi yasmād ye praishāh santi te nashtaishyam nashtaeya yajāasyānveshaṇahetavaḥ

- 3. yad antataḥ | antataḥ ṣastrasyāntime deṣe | ekām ricam sishṭvā nividaḥ paṭhitavyāḥ | yasmād etā antimadeṣabhāginyaḥ | tasmāl loke | pi garbhā amuto nivāsasthānān mātur udaramadhyād arvānīco 'dhobhāgagatāh prajāyante |
- 5. pesā vā ete pesā alamkārāh veñ tantusamtāna iti dhātor vayanasabdotpattih kuvindasya yat prārambhe vayanam tat pravaņam loke yathaiva vāsasah pravayanato vayanaprārambhe peso lamkāram kuryāt varņāntaropetais tantubhir alamkārah tathaiva prātahsavane sastrānām purato nivitpathanam bhavati tac ca vastrasthāniyānām ukthānām prathamabhāge lamkārāya sampadyate sastramadhye tatpathanam vastramadhye varnāntarenālamkārasamam avaprajjano vastrasyāntabhāgah tatra yathā varnāntarenālamkāras tādrig ukthānām ante nivitpathanam

11.

2. pacchaḥ l tāsām nividām dvādasapadarūpānām ekaikasmin pāde 'vasānam vidhatte | paccho vai etc.

devāli purā yajūam pacchali pādasali samabharan , ekaikam bhāgam kramena sampāditavanta ity arthali | tasmād etā nivido 'pi pādasali sansanīyāli | 4. .na nividah dvādasasu nivitpadeshu kasyāpi padasyātikramam nishedhati | na nividah etc.

ekam api padam na parityajed ity arthah

- 6. na nividah pade | viparihāro viparyā ah nividah sambandhi yat padadvayam tan na vipariharet 'viparītatayā na pathet |
- *7. samasyet padayoh samsleshane yajñasyāyuh samhritam bhavet yajño vinasyed ity arthah tato yajamāno mriyeta tasmāt padadvayam na samsleshayet anena nishedhena sarveshām padānām parasparavisleshanaprāptau madhyamayor dvayoh samplesham vidhatte predam etc.
- 9. na tricam | nivitpadānām prakshepasyāṣrayasūkte kamein nivamam vidhatte $^{\perp}$

tisra rico yasmin sūkte tat tricam | catasra rico yasmin sukte tac caturricam | tādrisam ubhayavidham sūktam atikramya nividdhānam nivitpadānām prakshepam na manyeta na cintayet etad uktam bhavati | tricaturmātrarcāt sūktād arvācīne sukte nividam na dadhyāt | kimtūbhayasminn eva dadhyād iti nividah sambandhi yad ekaikam eva padam tad eva praty ricam prati sūktam ca samartham bhavatt | yasmād īdrisam sāmarthyam ity uktārthopasamhārah adhike sūkte nivitpadeshu prakshipteshu nividaiva stotrātisansanam kritam bhavati | ricam nāpeksheta tad ity arthah |

- 10. ekām pariķishya sūkte yeyam rig antyā tām avasthāpya tatah purvam eva tritīyasavane nividam prakshipet
- 12. na sūktena yat sūktanı nividdhānārham nividam atīkramya tena sūktena na padyeta nivitprakshepam parityajya kevalam tat sūktam na pathed ity arthah pramādān nivitprakshepavismritau punas tatsūkte nividam prakshipya pātho bhrāntyā prasaktah tam nishedhati
- 13. yena süktena | nividam atikramya parityajya nivitprakshepayogyena yena süktena padyeta anushthänam präpnuyät | tad vismritanivitkam süktam punar nopanivarteta | bhuyo nividam prakshipya na pathet tatra hetur ucyate | tad vismritanivitkam suktam västuham eva | västusahdena nividah sthänam ucyate | tasya sthänasya ghätakam tat süktam tatah punahpäthasya na yogyam |
- 2. athāsya i athāgnyādīnām vasvādīnām ca chandovibhāgānantaram asya Prajāpateh svabhūtam anushtubākhyam yac chanda āsīt i tām anushtubham udantam abhi yajāasya kameit prāntadesam abhilakshyodauhat apasāritavān i kutra desa iti tad ucyate i achāvākīyām abhīti i achāvāka vadasvety evam adhvaryunokto 'chāvāko yām brute seyam rig achāvākīyā i tām abhilakshyodūdhavān i anushtubham

achāvākīyām kritavān ity arthah [

paryāharat i sa tu tasmin somayāge 'gram sreshtham pfāram-• bharūpam yan mukham asti tad abhilakshyānushtubham paryāharat i tatra nītavān ity arthah

- 4. sve vai | yasmāt sa Prajāpatih svakartrika eva somayāge tatsavaneshv anushtubho mukhyatām akalpayat tasmād idānīm api yatra kvāpi yāge yajāo yajamānavaso bhavati sa yajāo 'pi kalpata eva avaikalyenānushthāsyāmīty abhipretyānushtubhah savanānām ādau prayoge sati yajūasya yajamānavasatvam tatra yajāo vaikalyarahito bhavatīty arthah
 - 5. vasī svavasah

- 1. ba his h pa va māne bahishpavamānākhye stotre prātahsavane sambandhiny upāsmai gāyatā nara ityādyrigāsrayanena sāmagaih stūyamāne sati so 'yam Agner mṛityuprāptikālah | tadānīm Agnir mṛityum parihartum anushtupchandaskayā pra vo devāyāgnaya ity etayarcājyaṣastram prārabdhavān tat tenānushtuppiayogena so 'gnis tadānīm eva mṛityum paryakrāmat atikiāntavān | tato 'gninā hotrājyāṣastre ṣasyamāne sati tam Agnim mṛityur asīdat | prāptavān tadā so 'gnir mṛityum parihartum vāyav ā yāhītyādikena saptatricātmakena praugaṣastreṇānushṭhānam pratyapadyata | prārabdhavān |
- 2. tam mādhy amdine prātahsavanān nirākrito neritvur uccā te jātam andhasa itvādike mādhvamdinapavamānastotre gīvamāne sati tasmin kāle tam Agnim hotāram asīdat prāptavān tadānīm so 'gnir hotā mrityuparıhārāyānushtupchandaskayā ā tvā ratham ity etayarcā marutvatīvasastram prārabdhavān tat tenānushtupprayogena tadānīm eva mrityum atikrantavan madhyamdinapavamanan nirakrito mrityur mādhyamdinasavanasambandhini marutvatīyasastre sasyamāne sati sansitāram Agnim hotāram prāpsvāmīti vicārya tatra brihatıchandaskāsv rikshus gīyamānāsu tam Agnim sattum prāptum nāsaknot tatva hetur ucyate brihatichandaskā ricah prānasvarūpā eva | tat tena kāranena prānān eva vyavaitum viyojavitum mrītyur nāsaknot | prāṇābhimāninībhir brihatībhih prāṇānām rakshitatvāt | brihatyas ca marutvatīyasastrānantarabhāvmi nishkevalyasastre bahavo vidyante tās ca sarvasminn eva mādhyamdine savane mrītyupravesam nivāravanti yasmad evam brihatyo mrityupravesam nivarayitum samarthāh | tasmān mādhyamdmaprayoge hotā brihatīchandaskāsv rīkshu stotrivenaiva tricena sastram prārabheta | yasmins trice sāmagaih stotram givate so 'yam tricah stotriyah | tena tricena prārambhe sati tatratyānām brihatīnām prāņarupatvāt prāņān evāblulakshya sastraprārambham kritavān bhavati
 - 3. tam tritīyapavamāne | trishu pavamāneshu bahishpava-

mānah prathamo mādhyamdinapavamāno dvitīya ārbhavapamānas tritīyah | mādhyamdinasavane praveshtum asakto mrityuh svādishtha-vety etasminn ārbhavākhye tritīyapavamānastotre tritīyasavanagate sāmagair gīyamāne sati tam Agnim mrityur asīdat | so 'py Agnis tam vārayitum anushtupchandaskayā tat savitur vrinīmaha ity etayarcā vaisvadevākhyam sastram prārabhata |

yajñāyajñīye | yajñā-yajñā vo agnaya ity asyām ricy utpannam sāma yajñāyajñīyam | tatsāmasādhye tannāmake stotre sāmagair gīyamāne sati trītīyapavamānān nirākrito mrityus tam Agnim hotāram prāptavān | tato 'gnir hotā mrityuparīhārāya vaisvānarāya prithupājase vipa ityādinā vaisvānarīyena suktena marutvatīyaṣastraprārambham kritavān |

15.

1. Indro vai | atha marutvatīyaṣastram ārabhyate | tatrāyaṃ saṃgrahaṣlokaḥ || pratipadanucarāv anupragātho harinihāvo 'tha Brihaspater dhruvaṣ ca | dhruvavidhivihitās tathātha dhāyyā vitananam atra marutvatīyasukte || tatrā tva ratham iti marutvatīyasya pratipadanushṭuptām praṣansitum āha | Indro vai etc.

tasmāt | yasmād evam tasmāl loke 'pi pūrvedyur amāvāsyā**y**ām pitribbyaḥ kriyate | uttaram ahar uttarasminn ahani pratipaddine darṣapurṇamāsayāgadine devān yajante | •

2. te 'bruvan | Indram labdhvavasthitas te devah parasparam idam abruvan abhishunavāmaiva vayam sarvathā somasyābhishavam karavāma tathā vāva tenaiva prakārenāsishtham āsutamam atisīghram yathā bhavati tathā no 'smān Indra agamishyatīti, tad vacanam angikritya te sarve 'bhyashunyan | abhishayam kritayantah | tādrīsās te devā ā tvā ratham yathotaya ity anenaiva mantrena tam Indram anushtubhah sakāṣād abhishavadesam praty āvartayan | atra kimeid āvrittivācakam ā vartayāmasīti padadvayam sruyate | tatsāmarthyād Indrasyāvrittir abhut | idam vaso sutam andha ity asmin mantrapāde sutakīrtyām abhishavavācinā sutasabdenaībhyo devebhya Indra avir abhut | prakato 'bhut | indra nediya ed ihiti mantragatena samīpāgamanavācinā nedīya ihīti padadvayenainam Indram yāgadesamadhyam prāpitavantah | anenārthavādena tattanmantravidhir unnevah etad evabhipretya valayana aha marutvatiyam sastram sansed adhvaryo sonsāvom iti mādhyamdine sastrādishv āhavah | ā tvā ratham yathotaya idam vaso sutam andha iti marutvatiyasya pratipadanucarāv indra nedīya ed ihītīndranihavah pragāthah (5, 14, 12) iti i yena tricena sastram prārabhyate so 'yam tricah pratigad ucyate | tadanantarabhāvī trico 'nucarah | atrā tvā ratham idam vasav ity etau tricau pratipadanucarau drashtavyau | tata urdhvam indranihavākhya indra nedīya iti pragātha rigdvayātmako drashtavya ity arthah |

16.

1. Indram vai | pūrvoktam indra nediya ityādīkam pragātham sansitum ākhyāyikām āha | Indram vai etc.

17.

1. brāhmaņaspatyam | athāsmin marutvatīyaşastre pra nunam brahmaņas patīr ityādikam pragātham vidhatte | brāhmaņaspatyam etc.

dvayor ricoh samūhah pragāthah tathā cāsvalāyana āha tricāh pratipadanucarā dvricāh pragāthāh (5, 14, 7) iti i rigdvayam evānushthāuakāle tricarupeņa pragrathyate, tasmād ayam pragātha ity ucyate

- 3. tau vā etau | samāmnāte dve eva ricau pragrathanena tricarupataya sampadyete | pragrathanaprakara ucyate | pra nunam ity eshā brihatīchandaskā dvādasākshareņa tritīyapādenāshtāksharais cānyair yuktatayā shattrinsadak-harasampatteh | sevam rik sakrit pathanīyā | punar api tatratyam ashtāksbaram caturthapādam dvir āmnāya shodasāksharo 'rdharcah sampādanīyah! itarasyām rici prathamapādo dvādasāksharo dvitīyapādo 'shtāksharah betat sarvam mi-. litvā dvitīyā brihatī sampadyate || tatratyam antimam ashtāksharapādam dvir abhyasya samāmnāta uttarārdhe dvādasāksharam prathamapādam ashtāksharam uttarapādam ca pathityā tritivā brihatī ca sampādanīyā ayam eva pragrathanaprakāra indra nedīya ed ihīty atrāpi pragāthe vojanīvah | tāv etau pragāthau punarādāvam punahpunah pathitam eva pādam ādāyādāya sasyete | sāmagais tu mādhyamdinapavamane pragathav etav astutau | tair astutayor hotra sansanam ayuktah | na hy atra kvacid api sāmagair astutam mantrajātam punah-punar ādāya sasyamānam drishtam evam sati kasmāt kāranād astutayor atra sansanam iti codyavādina āhuh || etac codyam anāsthāya paribāram anuktvaiva codyāntaram udbhāvayati |
 - 4. pavamānoktham | marutvatīyaṣastram yad asti tad etat pavamānoktham mādhyaṃdinapavamānasambandhi ṣastram | atra mādhyaṃdinapavamānastotra uccā te jātam andhasa ityādishu shaṭsu gāyatrīshu prathamam stuvate | tataḥ punānaḥ sometyādishu shaṭsu bṛihatīshu stuvate | yady api dvṛicātmakaḥ pragāthas tathāpī purvoktanyāyena pragrathya tisro bṛihatyaḥ sampādanīyāḥ | tāsu ca rauravasāma prāg udgātavyaṃ tata uparī yaudhājayasāma gātavyam | evaṃ sati tisro bṛihatyaḥ sāmadvayārthaṃ dvir āvartyamānāḥ shaṭ sampadyante | tathā pra tu dravetyādishu tisrishu trishṭupsu stuvate |

evam sati sa esha mādhyamdinapavamānas trichandā bhavati | gāyatrībrihatīti ishtubrūpāṇam trayāṇām chandasām sadbhāvāt | tathā sa pavamānah paūcadasastomopetah | tasya ca stomasya prakāras Chandogabrāhmaṇa evam āmnāyate | paūcabhyo himkaroti sa tisribhih sa ekayā sa ekayā | paūcabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa ekayā | paūcabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa ekayā | paūcabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih (Tāṇḍya 2, 4, 1) iti | asyāyam arthah | tricātmakam ekam suktam trir āvartanīyam | tatra prathamāvrittau prathamāyā ricas trir abhyāso vidheyah | dvitīyāvrittau madhyamāyāh | tritīyāvrittau caramāyāh | evam pratisāma sāvrittābhih paūcadaṣabhir rigbhir upetatvāt paūcadaṣastoma iti || evam saty atra codyavādina āhuḥ | he hotas ta esha yathoktalakshaṇah pavamānah katham marutvatīyaṣastreṇānuṣasto bhavati | anuṣansanam ca nyāyyam | yathā vāva stotram evam ṣastram iti nyāyāt | ato 'tra stotraṣastrayor vailakshaṇyam ayuktam iti codyāntaram || tatra dvītīyaṣya codyaṣya tāvad uttaram darsayatī |

- 5. ye eva | ā tvā ratham ity asmin marutvatīyasastrasya pratipadrūpe trice prathamā rig anushtup | ye evottare pratipadah pratipadrūpe dve ricau gāyatryau vidyete yas cānya idam vaso sutam andha ity anucarākhyas trico gāyatrah | etābhir eva paūcabhir gāyatrībhir asya hotuh pavamānastotragatā gāyatryo nusastā bhavanti | indra nedīya iti yo 'yam indranihavah pragātho yas ca pra nūnam brahmaņas patir iti brāhmaṇaspatyah pragāthah | etābhyām uttarābhyām pavamānastotragatā brihatyo nusastā bhavanti | pragrathanena brihatīsampādanasyobhayatra samānatvāt | yatra trishtubhām anusansanam tad uparishtād abhudhāsyate || atha prasangāt prathamacodyasyāpi parihāram darṣayan punah-punarādānasyopayægam darsayati |
- 6. tāsu vā etāsu | punānah somety asmin pragāthe yā bṛihatyah pragrathanena sampādītās tāsv evaitāsu bṛihatīshu rauravākhyena yaudhājayākhyena ca samnā punah-punah paṭhitan eva pādam ādāya stuvate | tasmād etāv indranihavabrāhmaṇaspatyapragāthau Sāmagair astutāv apī santau hetrā punah-punah paṭhitam eva pādam ādāya sasyete | tathā ca saty ayaṃ hotā svakīyena ṣastreṇa stotram anugachati | idānīm trishṭubhām anuṣaṅsanaṃ darṣayati |
- 7. ye eva trishtubhau | yathā sāmidhenīshu prakshipyamāṇānam ricām dhāyyeti samjñā | cvam atrāpi | tathā saty agnir netā bhaga iva kshitinām ity ekā dhāyyā, tvam soma kratubhir ity aparā | ye eva trishtupchandaske dhāyye vidyete yac ca trishtupchandaskam janishthā ugra ityadīkam nividdhānam sūktam nividām padāni dhīyante prakshipyante yasmin sūkte tan nīviddhānam tābhā eva suktagatābhir dhāyyāsahitābhis trishtubbhir asya hotuh stotragatās trishtubho nuṣastā bhavanti |

1. dhāyyāḥ i marutvatīyasastre prakshepaṇīyā rico vidhatte | dhāyyāh etc.

agnir netety ekā tvam soma kratabhir iti dvitiyā | pinvanty apa iti tritīvā | tāh sanset |

- 9. tad dhaike | tad dha tatraiva tritīyadhāyyāvishaye kecid evam āhuḥ tān vo maho maruta ity etām vaishņavīm tritīyām dbā-yyām sanset na tu pinvanty apa ity etām |
- 13. vrishtivani atra pinyanty apa iti padam sruyate tat secanartham | pivi secana ity asmād dhātor utpannatvāt ata idam padam vrishtiyani vrishtisambhajanakārīty arthah pinyanty apo maruta ity atra maruta iti padam mārutam Marutām vācakam padam tad api vrishtyanukulam purovatasya vrishtyangatvat tatyam na mihe vi nayanti vājinam iti trītīyapāde vinītavat padam astī | vinavantīty asya navatidhātujanyatvāt | tena ca vinayena vrishtipātanam lakshyate kimca yad vinītavat padam tad vikrāntavad itv amum artham ācashte dhātunām anekārthatvāt tathā sati yad vikrāntavat padam tad vaishnavam vishnusambandhi idam vishnur vi cakrama iti, srutyantarāt | tathā sati vaishņavyās tritīyasyā upasadah sambaddham api bhavatity arthah | tasminn eva tritīyapāde vājinam iti padam vidvate tatrendro väjisabdärthah vrishtidvärännapradatvena vājo 'nnam asyāstīti vaktum sakyatvāt uktena prakārena tasvām · evaitasyām pinvanty apa ity rici catvāri padāni vrishter anukulāni vrishtiyani mārutam vaishņavam aindram ceti i tasmād atra purvoktadosho nästity arthah,
- 14. sā vā eshā | yeyam pinvanty apa ity rig astı saishaiva tritīyasavanabhājanā | jagatīchandaskatvāj jāgatasya tritīyasavanasya yogyā | tādriṣī satī hotrā madhyamdine ṣasyate | tasmād eva kāraṇād idam loke drīsyate | sāyamkāle goshthe vraje ye paṣavas tishthanti te sāyamgoshthāh | bharatānām ritvijām paṣavas tādrīṣāh santo madhyamdine saṃgavinīm saṃgavakālayogyām ṣālām āyanti | prāpnuvanti | ye paṣavah ksbīram duhanti te sāyam grīhe samāgachanti | ye tu na duhanti te sāyam vraja eva nivasanti | ubhayavidhā api te madhyāhnakāle gharmakālīnasaṃtapanivāraṇāya nirmitām saṃgavakālayogyām ṣālām āgachanti | tad etan madhyāhnapāthanimittam iti |

19.

1. marutvatīyam | yasmin pragāthe Marutah sruyante so 'yam marutvatīyah pragāthah pra va indrāya maruto brahmārcatety asmin pragāthe Marutah srūyante tam imam sanset | paṣūnām prāvaraṇarāhitye 'py araṇye saṃcārakāle vāyavo 'nugrihya na tān bādhante | tatsambandhān Marutām paṣutvam |

¢

- 5. tasyārdhāḥ tasya sūktasya sambandhinīshv rikshu bhā-gadvayam kritvā dvayor bhāgayor madhya indro marutvān ity etām nividam prakshipet | nanv ctasminn ekādasarce sūkte samabhāgo na sambhavatīti cet | tarhi prathamabhāge kāmeid adhikām sastvā tata urdhvam prakshipet | ekām bhuyasīshu 1) sastvety uktatvāt |
- 7. syargasya | yeyam nivid asti tad etat svargākramaņam | sopānasthānīyam | tasmād yathā loke sopānārohaņe ṣrameṇa punaḥpunaḥ ṣvāsam karoti tadanukāriṇam svaram kritvā tathaiva paṭhet | evampāṭhe saty asya yajamānasya yaḥ pumān priyaḥ syāt sa pumān enam yajamānam upaiva samīpa eva nigrihņīta svīkuryāt | iti nu esha eva prayogaḥ svargakāmasyāvagantavyaḥ vakshyamāṇaprayogeṇa sāṃkāryaparihārāya svargakāmasyety uktiḥ |
- 8. yah kāmayeta | kshatriyajātyā vaisyajāter vadham kāmayamāno yajamāno nividā suktam trir visanset | tad uktam bhavati sūktasyādau madhye cānte ca nividam dadhyāt tad uktam suktavichedakam sansanam iti
- 10. ya u kāmayeta yas tu hotā enam yajamānam ubhayatam purvottarabhāgayoh sambandhinīr visah prajāh paryavachinadāni parito vichinnāh karavāņiti kāmayeta | svasmāt purvabhāvinyah pitripitrivyamātulādayo yāh prajāh, svasyottarabhāvinyah putrajāmatrādayo yāh prajās tāsām sarvāsām avachedam karavanīty arthah | yadvā | ubhayato mātripakshe pitripakshe ca vidyamānānām prajānām avachedam virodham karavanīty evam yo hotā yajamānam dveshti sa hotā nividam ubhayato nivida ādāv ante ca vyāhvayīta | vividham āhvānam kuryāt | ādāv api sonsāvom ity etam āhvānamantram pathed ante 'pi tathā pathed ity arthah | tathā saty enam yajamānam purvāparabhāgayor mātripakshapitripakshayos ca prajābhih sahāvachinatti |

- 1. atha haite athānantaram tarhi tadā prabhrity eta ha Maruta eva sastrabhāgino bhūvann iti seshah, tatah pūrvam mādhyamdinasavane nishkevalyanāmake sastre kevalendradevatāke ubhe āsatuh na tu tatra Marutām pravesa āsīt, tasmād idānīm pravesa indrakrita upakārah Der Text besagt: "bisher waren diese beide sastra ausschliesslich dem Indra angehörige gewesen", d. h. es war kein besonderes Marutvatīyasastra vorhanden.
- 2. marutvatīyam Maruto 'sya santiti taih sahito marutvān | tadiyam graham adhvaryur grihņāti | hotā pra va indrāya brihata ity etam marutvatīyam pragātham sahsati, janishṭhā ugra¶tyādikam

¹⁾ ekabhuyasih, Āṣvalāyana 5, 14, 20.

 marutvatīyam sūktam sansati, indro marutvān ityādikām marutvatīyām nividam sūkte prakshipati | grahagrahanādisūktasansanānte marutsambaddhā sā Mæutām bhaktir bhāgah |

21

- 1. Indro vai | atha nishkevalyākhyaṃ ṣastraṃ vidhātavyaṃ | tasya cāyaṃ saṃgrahaṣlokaḥ || stotre yo·yo 'nurupaṣ ca dhāyyā pragāthikaṃ tathā | nividdhānīyasūktaṃ ca nishkevalye prakīrtitam \$ti |
- sa Prajāpatih | tatah Prajāpatir idam abravīt | madīye mahattve tvayā svīkrite saty anantaram aham ko nāma bhavishyāmīti | tata Indra idam abravīt | he Prajāpate svātmānam uddisya nivedanena, ka iti yad evaitad avocas tad eva tvam bhaveti | tata ārabhya Ka ity etannāmavān Prajāpatir abhut | etat kaṣabdavācyatvam sarvatra prasiddham | ata eva srutyantare pratigrahamantrabrāhmaṇa evam āmnayate | ka idam kasmā adād ity āha | Prajāpatir vai kah | Prajāpataya eva tad dadāti (Tb. 2, 2, 5, 1) iti | kaṣabdasya sukhavācitvāt tena Prajāpater vyavahāre sati sukhī Prajāpatir ity uktam bhavati | prajāpatigatam mahattvam svīkrityendro yasmān mahān abhavat tasmān mahendranāma sampannam | srutyantare 'py etad āmnātam | Indro Vritram ahan, tam devā abruvan: mahān vā ayam abhūd yo Vritram avadhīd iti, tan mahendrasya mahendratvam (Ts. 6, 5, 5, 3) 'iti |
 - 2. uddhāram | he devā uddhāram | utkarsham nimittīkritya yah punsām pujāvisesho kriyate sampādyate so 'yam satkāra uddhārah | tam satkārabhāgam me madartham uddharata | prithak kuruteti | yathetyādinā laukikadrishtānta ucyate | yo vai bhavati yah pumān bhavaty aisvaryam prāpnoti, yas ca sreshthatām vidyācārādiprayuktavaisishtyam asnute | sa prāptaisvaryo visishtas ca sarveshām madhye mahān bhavati | sa tādrisah purusha etarhy apīdānīm api yathā visishtapujārūpam bhāgam ichati tathāyam Indro 'pīty adhyāhārah |

prishtham | sāmnām madhye prishthastotranishpādakam brihadrathamtaravairupādikam | tato devā asmā Indrāya tam uddhāram māhendragrahādikam yajāād udaharan | tad etac chākhāntare 'py āmnātam | sa etam māhendram uddhāram ud aharata Vritram hatvānyāsu devatāsv adhi. yan māhendro grihyata, uddhāram eva tam yajamāna ud dharate 'nyāsu prajāsv adhi (Ts. 6, 5, 5, 3) iti

4. tān īkshataiva | anugrahadrishtyāvalokitavān eva ;

22.

1. vāvātā | madhyamajātīyā | rājūām hi trividhāh striyah | ta-

trottamajāter mahishīti pāma | madhyamajāter vāvāteti | adhamajāteh r parivriktir iti | ata evāsvamedhe 'svam prati rājastrīņām kartavyavisesha etair nāmabhir āmnātāh | bhūr iti mahishī bhuva iti vāvātā suvar iti parivriktī (Tb. 3, 9, 4, 5) iti

tasmāt striyaḥ | tasmāl loke 'pi priyāḥ striyaḥ sarvam avagantavyaṃ vrittāntam patyāv avagantum ichante yasmād viviktāvasare sarvam avagantum suṣakam | tasmād u tasmād eva kāraṇāt priyā stry anurātraṃ rātrisamaye viviktavelāyām patyau sarvam avagantum ichate |

- 6. tasmāt | yasmād vāvātāyāḥ sambandhaḥ kritaḥ | tasmāt kāraṇād yad vāvānety eshāpy rin mshkevalyasastre dhāyyātvena sansanīyā |
- 7. senā | purvatrāsyendrasya privā jāvā vāvātā Prāsahā nāmeti yevam uktā sevam lokavyavahāre senā vai yuddhārthodyatasenārūpena vartate | indrajāvāvāh senābhimānitvāt | tac ca sākhāntare samāmnātam Indrānī vai senāyai devatā (Ts. 2, 2, 8, 1) iti | Ko nāma Ka ity anena nāmnā yuktah Prajāpatīs tasyā Indrajāyayāh svasurah Prajāpater indrotpādakatvāt tathā canyatra sruyate | Prajāpatir lifdram asrijatānujāvaram devānām (Tb. 2, 2, 10, 1) iti | tat tathā sati yasya laukikasya purushasya yuddhārthino vā syakīyā senā jayaty iti kāmo bhavati etasmin kāme sati sa pumāns tasvāh svakīvāvāl; senāyā ardhāt tishthann ardhabhāge 'tīte bhumāv avasthitah kimcit trinam madhya adaya mulato grata ubhayatah parichidyetaram parakīyām senām abhilakshyāsyet | bāṇavat kshipet | tatrāyam mantrah | Prāsahe Kas tvā pasyatīti | he prāsahākhya mdrajāye Kah Prajāpatis tvadīvah svasuras tvām cakshushā pasyatīti | anena mantreņa triņe kshipte sati parasenāyā bhange drishtānta ucyate | tat tasmin vivakshitarthe yathaivado nidarsanam bhavati tatha kathayamah, anucanānām īsānām vā griheshu yuvatih snushā svasuram drishtvā tasmāl lajjamānā lajjām prāpnuvatī udīyamānā vastrāvagunthanahastādvangasamkocena tirohiteva satī yathā grihābhyantaram āgachati ! evam eva sā parakīvā senābhimantritatrinarupāstraprakshepena bhajvanjānā satī tatratatrāraņyaparvatādishu nilīyamānā tīrohītā satī svakīvam desam eti | kutrāyam itarasenābhanga ity āsankya yatraivam ityādina püryokta evarthah spashtikritah |
- 8. virād yājyāstu | tato devās trayastrinsadaksharām virātchandaskām pibā somam ity etām yājyām prārthitavantah | yady apy asyā yājyāyās trayastrinsad aksharām sākshān na drisyante tathāpi samyogāksharādivibhāgena samkhyā puramyā |
- 10. avirājā į hotā virādvyatiriktagāyatryādichandoyuktām yājyām pathitvā tadante vashatkuryāt :

- 1. tisribhih stuvanti | yasmāt samyogah sambhūtas tasmāt sāma yuktābhis tisribhir rigbhih sāmagāh stuvanti | yajāe stotram kurvanti | tasyaiva vyākhyānam tisribhir udgāyantīti | audgātram karma kurvantīty arthah | ata eva ṣākhāntare ṣrūyate | ekam sāma trice kriyate stotriyam iti | yady api chandaḥsāmanāmake grantha ekasyām rici sāmotpannam tathāpy uttarākhye grantha āmnāteshu triceshu prayogakāle sāma gātavyam | tatra prathamāyām rici yonirūpāyām yat sāmotpannam chandaḥsāmagranthe samāmnātam tad avalokya tatsādrīsyena dvitīyatritīyayor ricor gānam samūhanīyam | etad api ṣākhāntare vihitam | yad yonyām tad uttarayor gāyatīti | tasmād audgātram karma tisribhir nishpadyate |
- "2. sāman bhavati | riksāmayor ekatvaveditā yaḥ sa sarvair abhyarhitaih sadriso bhavati |
- 3. yo vai | yaḥ pumān bhūtim aisvaryam prāpnoti yaṣ ca ridyāvrittābhyām ṣreshṭhatvam prāpnoti sa sarvo 'pī sāman bhavati | sarveshu svakīyatvabuddhyā samadrishṭir bhavati | anyathā sarve janās tam asāmanyaḥ pakshapātīti nindanti |
- 4. te vai | ta eva vakshyamāṇāḥ ṣastrāvayavāḥ paūcasaṃkhyākā anyat prithag eva ṣastrarūpam bhūtvā vartante | tathā hiṃkārādayaḥ paūca sāmānṣā vaiṣvadevāvayavā anyat prithag eva sāmasvarūpam bhūtvā vartante | te ca ṣastrasāmanī svasvāvayavapete ubhe kalpetām | svavyāpārasamarthe bhavataḥ | āhāvaḥ ṣonsāvom iti mantraḥ | stotriye trice prathamamadhyamottamās tisra ricaḥ | yājyānte paṭhitavyo vashaṭkāraḥ | tad etat paūcakaṃ ṣastrasvarūpam | udgātrā paṭhitavyaḥ sāmna ādau him ity evaṃ ṣabdo hiṃkāraḥ | prastotrā gātavyaḥ sāmāvayavaḥ prastāvaḥ | udgātrā gātavya udgīthaḥ | pratihartrā gātavyaḥ pratihāraḥ | ante sarvair gātavyo bhāgo nidhanam | tad etat paūcakaṃ stotrasvarūpam | ataḥ sāmasādriṣyena nishkevælyaṣastram praṣastam |
- 7. ātmā vai | yena tricena sāmagāh stuvanti sa stotriyas trico nishkevalyaṣastrasya prārambhe ṣaṅsanīyaḥ | sa cātmā vai grihasthasthānīya eva | stotriyaṃ tricam anu dvitīyo yas tricah ṣasyate so fam anurūpaḥ | sa ca prajā putrapautrādisthānīyaḥ | yeyaṃ dhāyyā ṣastre prakshepaṇiyā sā patnīsthānīyā | yaḥ pragāthaḥ sa paṣusthānīyaḥ | yan nividdhānīyaṃ suktaṃ tad grihasthānīyam |

24.

1. stotriyam | abhi tvā sura nonuma ity asmin pragāthe tricam sampādya sāmagāh stuvanti | so 'yam stotriyah | tam ādau sanset |

- 2. mad hyamayā | atyuccatvam atinīcatvam ca yasyām vāci nāsti sā madhyamā | yāvatā dhvaninā devayajanadesasthāh srinvanti, na tadbahirdesasthās, tāvantam dhvanim kuryāt |
- 3. anurūpam | stotriyena sadrisas trico 'nurupah | sa cātrābbi tvā purvapītaya indra stomebhir āyava ity esha pragāthah | ubhayoh pragāthayoh samānachandastvāt samānadevatākatvāc cānurūpatvam |
- 5. dhāyyām tato yad vāvānety etasyā dhāyyāyāh sansanam vidhatte
- 7. aprativādinī patyuh pratikūlam vadatīti prativādinī tadviparyayenānukulavādinī bhavati | pibā sutasya rasina ity etam pragātham vidhatte | pragātham etc.
- 13. pratishthitatamayā drutavilambitatvādidosharahitayā srāvyeņa dhvaninopetaya vācā

- 1. Sauparņam tasmād etat somāharaņapratipādakam granthajātam Sauparņam ākhyānam iti paurāņikā ākhyānavidah kathayanti |
- 2. jāgatā hi | na ca dīkshātapasor jagatyā samānītayoh satoh pasunām tadubhayakāraņatvam katham iti saūkanīyam | pasūnām jāgatatvena jagatīdvārā dikshāsambandhasambhavāt | jāgatatvam katham iti cet | jagatyā pasūnām ānītatvād iti drashtavyam ata eva sākhāntare jagatīm prakrityaivam ānnātam | sā pasubhis ca dīkshayā cāgachat, tasmāj jagatī chandasām pasavyatamā, tasmād uttamā, tasmāt pasumantam dīkshopa namati (Ts. 6, 1, 6, 2) iti |
 - 3. trishtubho loke sthane

- 1. preti | praṣabda eko mantrah | āṣabdo dvitīyo mantrah | tadubhayapradarṣanārtham itisabdadvayam | ubhayasamuecayārtham cakāradvayam | kshémeṇa somam prāpnuhi punar api kshemeṇāgachety ayam āṣīrvādo mantradvayasyarthaḥ |
- 2. sā patitvā | gāyatrī patitvotpatanena somam prāpya Gandharvān svānabhrājādīn somarak-hakān āsphotanāyudhapradarsanādinā bhīshayitvā bhītyā teshv apasriteshu svayam pakshirupā satī svakiyābhyām padbhyām mukhena ca somam samyag grihītavatī | svānabhrājādīnām somapālakatvam ādhvaryave somaprakaraņe mantratadbrāhmaṇābhyām avagamyate | Svāna Bhrajanghāre Bambhāre Hasta Suhasta Krisānav, ete vah somakrayaṇās tān rakshadhvam (Ts. 1, 2, 7) iti mantrah | Svāna Bhrājety āhaite vā amushmini loke somam arakshan (Ts. 6, 1, 10, 4) iti brahmanam |

3. salyakah | tac ca nakham salyako markatasariraparimitah salalyākhyo mriga āsīt | yasya mrigasya puchasamīpe bahavo romaviseshāh prādesaparimitās tīkshņāgrā lohamayā utpadyante sa salvakah | yasmād ayam nakhād utpannas tasmāt sa nakham iva | tīkshnagraromopetah | tatra chinnanakhapadapradese yad vasam medo 'sravat sā vasā medhyā kācid ajā avyādipasushv āsīt ' tasmād gāyatryā utpannatvāt sā vasā havir iva | devatāyogyam havir evāsīt | tac ca havishtvam sākhāntare srūyate | tām avim vasām Ādityebhyah kāroāyālabhanta (Ts. 2, 1, 2, 3) iti | atha nakhachedanāya Gandharvena visrishto bāṇah so pi nakhasamghattanena kunthitāgro bahudha bhagno bhumau patitah tasya banasya yah salyah krishnavasanirmito bāṇāgre sthāpītah i tasya ca salyasya yad anīkam mukham samghattanena kunthitam āsīt | so 'yam şalyatadanīkobhayātmako bāṇabhāgo nirdaṅṣī daṅṣanāsamarthaḥ sarpo 'bhavat | jalamadhye samcarato dundubhākhyasya sarpasya visharahitatvād dansanasāmarthyain nästi | tasya kuuthitägrasya lohasya yo 'yam saho vegas ta-*smāt sahaso bāṇavegāt svaja ubhayataḥṣirāḥ sarpo 'bhavat | tasya bāņasya mule yāni parnāni kankapatrāni te manthāvalā abhavan ye jįvaviseshā vrikshasākhāsv adhomukhā avalambante te manthāvalāh tasmin bāne yāni snāvāni patrabandhanārthāh snāyuviseshās te gandūpadā abhavan | avaskārādisthāneshu ye sarpavaj jāyante te gandūpadāh tasmin bāņe yat tejanam lohapatravyatiriktam kāshtham so 'ndhahir abhavat | drishtirahitah sarpo 'bhūt |

27.

- 1. samāvajjāmībhyām | jāmīṣabdo jātīvācī | tulyajātibhyām ity arthah |
- 2. purvābhyām savanābhyām | ayam arthah sarvo 'pi sākhāntare saṃgriļyāmnātah | brahmavādino vadanti: kasmāt satyād gāyatrī kanishthā chandasām satī yajūamukham parīyāyeti. yad evādah somam āharat, tasmād yajūamukham pary ait, tasmāt tejasvinītamā. padbhyām dve savane samagrihnān, mukhenaikam. yan mukhena samagrihnāt tad adhayat, tasmād dve savane sukravatī: prātahsavanam ca mādhyaindinam ca. tasmāt tritīyasavana rijīsham abhi shunvanti, dhitam iva hi manyanta. āṣiram ava nayati saṣukratvāya (Ts. 6, 1, 6, 3) iti |

28.

3. etad vai tat | ko 'sau gäyatryā labdho bhāga iti | sa ucyate | marutvatīyasya şastrasyottare pratipadau | ā tvā ratham ity asmin prārambharupe trice prathamāyā uttare ye dve ricau pratipadau prārambharupe vidyete | yaş ca idam vaso sutam ity anucararūpas tri-

caḥ | tad evaitad rikpaūcakam mādhyamdinasavane gāyatryai trishtubhā dattam | tās ca pañcarco gāyatrīchandaskāḥ | tato gāyatrīpraveṣāt sā trishtub ekādasāksharā bhūtvā mādhyamdinasavanaprayogam udayachat | niravahat | Vgl. 3, 17, 5.

29.

- 1. te devāḥ | evam tāvat tritīyasavanam avatārayitum somāharanakathā varnitā | atha tritīyasavanam ucyate | tatra vaisvadevāgnimārutayoḥ kliptiḥ samgrihyate || syād vaisvadeve Savituḥ punas tu dyāvāprithivyārbhavavaisvadevikā | vaisvānarīyam Marutām ca ṣansanam syur jātavedasyam ihāgnimārute || tritīyasavanasyādāv adityagraham vidhatte | te devā etc.
- 4. ta Ā dityāḥ | vaisvadevaṣastrasya tat savitur vṛiṇīmaha ity eshā savitridevatākā pratipat prārambharupā kartavyā, damūnā deva ityādikā grahasya yājyā | sā ca saṃhitāyām anāmnātatvāt Sūtrakāreṇa (5, 18, 2) paṭhitā | tasyāṃ ca amadann enam ishṭaya iti madidhātuḥ prayuktaḥ | tasmād iyam madvatī |
- 5. pibavat savitā devah somam pibatv ity etan nivida ādau prayujyamānam padam pibavat padam tathānte prayujyamānam savitā deva iha sravad iha somasya matsad iti madvat padam apy udāharanīyam tayor ubhayoh padayoh savanadvayarūpayor vilakshanatvāt Savituh pānam iti vilakshanam iti drashtavyam

atha tasmin vaisvadevasastra ekayā ca dasabhis ca svabhūta ity etām vāyudevatākām ricam vidhatte | bahvyah etc.

30.

- 1. ārbhavam pra dyāvā yajūaih prithivī ritāvridhety etad dyāvāprithivīyam suktam takshan ratham suvritam ity etad ārbhavam suktam vidhatte ārbhavam etc.
- 2. tebhyah prātahsavane | sa Prajāpatir anyā devatās ca tebhya Ribhubhyah prātahsavane vāci kalpayishan somapānam kalpayitum aichan |
- 3. anīrukte | niḥṣesheṇokto devo niruktaḥ | tādṛiṣo yayor dhā-yyayor nāsti te anīrukte | na khalv anayor ricor īdṛiṣo deva iti sa-hasā nirṇetum ṣakyate |

tasmād u sreshthī tasmād u tasmād eva kāraņāl loke 'pi sreshthī kascid dhanapatir yam svakīyam bhrityam itarair anangīkritam api sarvebhyo rocayitum kāmayate tam bhrityam ācārahīnam pātre pratigrahayogyasthāne balāt sarvebhyo rocayaty eva

4. tebhyo vai | agnivasvādayo devās tebhya Ribhubhyo 'paiva svayam apagatā eva santo 'bībhatsantaiva | manasi bībhatsāṃ kṛitavantaḥ | kasmāt kāraṇād iti | tad ucyate | manushyagandhād iti | ete

manushyā asmatpaūktiyogyā na bhavantīti saūkayety arthaḥ bībhatsām prāpyaite vakshyamāņe dve dhāyye antaradadhata | Ribhūṇām agnyādīnām ca madhye intardhānam vyavadhānam akurvata | ke te dhāyye iti | ueyate | yebhyo mātā madhumad ity ekā evā pitre visvadevāyety aparā | ayam vena ity etasmāt pūrvam etad ubhayam saused ity arthah |

31.

- 1. vaisvadevam atha visvedevadevatākam ā no bhadrā ity etat sūktam vidhatte
- 2. tad ubhayatah | tathā saty araṇyasthānīyām dhāyyām ubhayatah paryāhvayate | sansāvom ity esha mantrah paryāhāvah |
 - 6. havinah hotum kusalah purushah
- 13. dvih pacchah | trih prathamām trir uttamām anvāheti vidheh sārvatrikatvād asyāh paridhānīyāyās trir āvrittih prāptā | tatra dvayor āvrittyoh pacchah sanset | ekaikasmin pāde 'vasāyāvasāya sansanam kuryāt | tatra pādānām catushṭayena pasusāmyāt pasuprāptir bhavati | tritīyasyām āvrittāv ardharcaṣah ṣanset | ardharce 'vasāya paṭhed ity arthah |

32.

- 1. āgneyī | saumyacaror ubhayato ghritasādhyau dvau yāgāv anushtheyau | tatrāgnidevatākā vishņudevatākā ceti dve yājye | ghritāhavano ghritaprishtho agnir ity āgneyī prathamā yājyā | uru vishņo vi kramasveti vaishņavī dvitīyā ghritayājyā | asti kascit somadevatākas caruh | tasya tvam someti saumī yājyā | tatra pitribhih saṃvidāna iti ṣrutatvād iyam pitrimatī | tām yājyām saumyacarau paṭhet | tasya caroḥ purastād āgneyayājyayā ghritayāgaḥ | tad yājyādvayam Āsvalāyanena (5, 19, 3) paṭhitam |
- 2. ghnanti | ritvijah somam abhishunvantīti yad asti so 'yam somasya vadha eva | tatra yah saumyas carur asty, etām saumyacarurupām tasya mritasya somasyānustaranīm kurvanti | mritasya dīkshitasya dahanakāle kāmeid vriddhām gām hatvā dīkshitāvayaveshu gor avayavān avasthāpya dahet | seyam gaur mritam dīkshitam anu mritatvād dhinsitatvāc cānustaranīty ucyate yasmāt sā pitribhyo yogyā tasmāt pitrimatyā yājyayā saumyayāgasya havir yajet |
- 5. pratigrihya i hutaşesham saumyam carum adhvaryuna dattam hota pratigrihya carumadhye sikte bahule ghrite chandogebhya udgatribhyah svayam purvabhāvī san svakīyam dehachāyam aveksheta b

33.

1. esha devah | esha iti hastena pradarsya Rudro bhidhiyate |

tat tasmād eva kāraṇād asya Rudrasyaital lokaprasiddham bhūtaṣabdopetaṃ nāma sampannam | Bhūtapatir iti bhūtavan nāma |

34.

- c1. yad dvitīyam | dvitīyam yat piņdarūpam āsīt tad rishir Bhrigur abhavat | tam Bhrigum Varuņo nyagrihņīta | nigrihya svaputratvena svīkritavān | tasmāt sa Bhrigur Vāruņir ity ucyate | Varuņasyāpatyam Vāruņir | etad evābhipretya Taittirīyā āmananti | Bhrigur vai Vāruņir Varuņam pitaram upasasāra (Taittirīyopanishad 3, 1) iti |
- 2. parushyam | atrāgnisthāne yad bhasmāsīt tat parushyam parushasarīrajātam bhūtvā vyasarpat | vividham aranyādāv agachat |
- 3. vāstuham | vāstau yajňabhūmau hīnam yad dravyam asti tat sarvam mameti srutyantare 'pi prasiddham | tathā ca Taittirīyā rudravākyam āmananti | yad yajñavāstau hīyate mama vai tad (Ts. 3, 1, 9, 5) iti |
- 8. so aniruktā | Meine Verbesserung für so niruktā aller Handschriften. so sāpy rig aniruktā rudravācakapadābhāvād aspa-, shtadevatākā | tata eva raudrī rudradevatākā saty api ghorārthavā-cakarudrapadābhāvād iyam ṣāntā | tām ṣanset |

35.

- 1. vaisvānarīyeņa | atha vaisvānarāya prithupājase vipa ity anena sūktenāgnimārutasastrasya prārambham vidhatte | vaisvānarīyeņa etc.
- 3. adhīyan | şansanakāle prāmādikasya varņādiloparū_Pasyāparādhasya pratīkāram darsayati |

adhīyann adhīyānaḥ ṣaùsanaṃ kurvan hotā yady upahanyād upaghātaṃ varṇalopaṃ kuryāt | tadānīm anyaṃ kaṃcit purushaṃ vivaktāraṃ vivicya vaktuṃ samartham ichet | samīpe 'vasthāpayet | tadānīṃ tam eva purusham aparādhataraṇopāyaṃ setuṃ kṛitvā tām aparādham ullaūghayati | ayam paksho 'nukalpaḥ | mukhyapakshaṃ daṣayati |

- 4. tasmāt | yasmāt pramādam kritvā vivaktripurushasampādanam na mukhyam | tasmād āgnimārute sastre na vyucyam | na passcād vivaktavyam | kimtu prathamam eva vivaktā vivicya vaktum samartho hotaishtavyah | prayatnena sampādanīyah || atha pratvakshasah pratavasa ity etan maruddevatākam suktam vidhatte | mārutam etc.
- 6. yajňā-yajňa va ity ekaḥ pragāthaḥ | devo va iti dvitīyaḥ | tatra prathame pragāthe tricaḥ sampadyate | so 'yaṃ stotriyaḥ | tasmins trice sāmagaiḥ stuyamānatvat | ata evāsau dvayor madhye pra-

thamabhāvitvād yonir ity ucyate | dvitīyapragāthe samutpannas trico 'nurupaḥ | yādriṣaḥ stotriyas tādriṣam anurūpatvam | tad etad ubha-yam ṣastramadhye ṣaṅsanīyam | na tu ṣastrāntareshv iva stotriyānurupayor ādau ṣaṅsanīyam |

36.

- 1. jätavedasyam 'atha pra tavyasīm ity etaj jätavedodevatākam sūktam vidhatte |
- 4. tasmāt tat | yasmād āpohishthīyam tāpaṣamanakāraṇam | tasīhāt tac chamayateva hotrā ṣansanīyam | yathā vahnim ṣamayan purushah ṣanaih-ṣanaiḥ krameṇa jalam siūcati | evam anenāpi ṣanaiḥ ṣansanam kartavyam | tataḥ ṣa Prajāpatiḥ tāḥ prajā adbhir abhishicya nijā eva svakīyā eva tāḥ prajā ity amanyata | syāṣabdas tacchabdaparyāyaḥ | ekavacanānto pi bahuvacanāntatvena pariṇamayitavyaḥ | tathā sati tāḥ prajā ity uktam bhavati | tasmāc chanaiḥṣansanena ṣastrasya svakīyatvam sampadyata ity arthaḥ |
- 5. tāsu vai uta no hir budhnya ity asyā ricah sansanam taddevatāstutidvāreņonnayati tāsu etc.

37.

- 1. devānām | atha devānām patnīr uṣatīr avantu na ity rigdvayam devapatnīdevatākam vidhatte | devānām etc.
 - •6. Rākām rākām aham ity rigdvayam vidhatte

devatāvācirākāsabdena tadabhidhāyiny rig abhidhīyate | tām sanset | purushasya sisne 'dhi sisnasyopari sthitā gudabilaparyantam yaishā sevanī etacchabdopasthapadābhidheyā sirāsti | tām sirām rākākhyā devatā sīvyati | driḍhabaddhām karoti |

- 8. Pāvīravīm | pāvīravī kanyety etām ricam vidhatte |
- 9. tad āhuh i imam yama prastaram ity eshā yamadevatākatvād yāmyā i ud īratām avara ity eshā pitridevatākatvāt pitryā i
- 12 u.d. īratām | atha tisrah pitridevatākā rico vidhatte | ud etc.
- 19. vyāhāvam | tatra prithak-prithag āhāva eva siddhāntaḥ | tatreyam upapattiḥ | pitriyajūasya yad aūgam asaṃsthitam eva va•rtate 'samāptaṃ tishṭhati tad aūgaṃ sādhu | samāptaṃ kartavyam | yo hotā prithagāhāvaṃ kṛitvā ṣaṅsaty esha hotā pūrvam asaṃsthitam asamāptam pitriyajūaṃ saṃsthāpayati |

38.

1. *svādush kila | atha catasra rico vidhatte | svādush kila etc. anupānīyāḥ | bhojanād urdhvam yat pānam tat paṣcādbhāvityād anupānam | tatsthanīyā etā ricaḥ |

2. 'mādyantīva | etacchansanakāle 'dhvaryoh pratigaramantre , visesham vidhatte |

tasminn anupānīyānām ricām sansanakāle hotuh sansanam srutvā devatāh sarvā mādyantīva vai sarvathā hrishyanty eva sasmāt kārunād etāsv rikshu sasyamānāsv adhvaryunā madvat pratigīryam madidhātuyuktam pratigaraṇam pathanīyam madāmodaivety ayam madidhātuyuktah pratigaraṇamantrah

3. yayor ojasā | Āsvalāyana 5, 20, 6.

39.

;-

4. sā vā eshā | yo 'yam pūrvokto 'gnishtomo 'sti sā vā eshā gāyatry eva | agnishtomagāyatryoh saṃkhyāsāmyāt | gāyatrīgateshv akshareshv yā saṃkhyā saivāgnishtomagateshu stotraṣastreshu | tathā hi | bahishpavamāno mādhyaṃdınapavamāna ārbhavah pavamāna iti trīṇi pavamānastotrāṇi | catvāry ājyastotrāṇi | catvāry prishthastotrāṇi | ekaṃ yajñāyajūīyaṃ stotram | evam etāni dvādaṣa sampannāni | sastrāṇy api tāvanty eva | ājyapraüge nishkevalye marutvatīye vaiṣvodevāgnimārute iti hotuḥ ṣastrāṇi shaṭ | tathā hotrakāṇām api shaṭ | evaṃ stotraṣastraṣaṃkhyayāgnishtomasya gāyatrīrūpatvam |

- 2. pākayajūāḥ | pākayajūāṣ ca saptasaṃkhyākāḥ | hutaḥ prahuta āhutaḥ ṣūlagavo baliharaṇam pratyavarohaṇam ashṭakāhoma iti | so 'yaṃ sutrāntarakārasya ') pakshaḥ | Āṣvalāyanas tu (Gṛihyasūtra 1, 1, 1) hutādīns trīn eva pākayajūān āha || te ca pākayajūā iļāvidhāḥ | iļāsadṛiṣāḥ | iḍā khalu vai pākayajūaḥ (Ts. 1, 7, 1, 1) iti srutyantarāt |
- 3. sāyamprātah | yathā pratidinam kāladvaye 'gnihotrahomas tathā dīkshitasya kāladvaye kshīrapānarūpam vraţādānam | Agnir jyotir Agnih svāheti yathā svāhākārenāgnihotrahomas tathā te nah pāntu te no 'vantu tebhyo namas tebhyah svāhā (Ts. 1, 2, 3, 1) iti svāhākārena dīkshito vratapradānam ācarati |
- 7. payasā | darṣapūrṇamāsayor eva guṇavikṛitirupaḥ kaṣcid dā-kshāyaṇākhyo yajñaḥ | tathā ca ṣākhāntare darṣapūrṇamāsasaṃuidhau ṣruyate | dākshāyaṇayajñena suvargakāmo yajeta (Ts. 2, 5, 5, 4) iti [tasya ca pravargyasya ca kshīradravyeṇa sāmyam]
- 9. ilādadhaḥ | darṣapūrṇamāsavīkṛītirupa eva kascid ilādadhanāmako ²) yajāo 'sti | ata evāpastambo darṣapurṇamāsasampidhāv

¹⁾ So Baudhāyana.

²⁾ Von iļā und dadhi.

evam āha | etenelādadhaḥ sārvaseniyajño vasishthayajñaḥ saunakayajñas ca vyākhyātā iti | dadhigharmanāmakas tv agnishtomagataḥ | tayor ubhayor dadhidravyena sāmyam |

41.

1 iti nu | pūrvakhandoktaprakārenaiva purastād agnishtomāt prācīnasya karmajātasyāgnishtomapravesa ukta iti seshah | athānantaram uparishtād itareshām kratūnām tatpravesa ucyate tatra yo 'yam uktbyah kratus tasya pañcadaṣasamkhyākāni stotrāni agnishtomavikritatvāt tadīyāni dvādaṣa stotrāny atidiṣyante | tata ūrdhvam trīny ukthasamjāākāni stotrāni | evam pañcadaṣa sampadyante | ṣastreshvapy ayam nyāyo yojyaḥ |

ukthyam apiyantam | tam pravisantam ukthyam anu vājapeyākhyo 'pi kratur agnishtomam apyeti | prāpnoti | sa hi vājapeyo 'tyukthyo Johavati | ukthyākhyam kratum atikramya vartamānatvāt | ukthyē yāni paūcadasa stotiāņi tata ūrdhvam vājapeye stotradvayam | so 'yam ukthyātikramah tasmād ukthyadvārā vājapeyasya tatprāptih |

2. d v ā d a ş a | atirātrayāge dvādaşasamkhyākā rātreh paryāyāh | te cāpastambenaiva spashtikritāh | atirātram eva shodasinam amī munayas tatra trayodasabhyas camasagaņebhyo rājānam abhirecayati shodasinā pracarya rātriparyāyaih pracarati hotricamasamukhyah prathamo gano maitravarunacamasamukhyo dvitiyo brāhmaņācchansicamasamukhyas tritīyo 'chāvākhacamasamukyas caturthah | prathamābhyām gaṇābhyām adhvaryus caraty uttarābhyām pratiprasthātaisha prathamah paryāya evam vihito dvitīyas tritīyas ceti || asyayam arthah | atıratrakhyam kratum yadanutishthati tadanīm codakapraptam sarvam anushthāyānantaram sāyamkāle shodasigrahasambandhinas camasān purayitvā tata urdhvam trayodasacamasaganaparyaptam somam avasthapya shodasigrahapracaram kritva tata urdhvam rātriparyāyaih pracaret teshu paryāyeshu ca hotricamasam ādim kritvā yas camasagaņah pravartate so 'yam prathamah | maitrāvarunacamasasyāditve dvitīyas camasagaņo bhavati | brāhmaņācchansicamasasyāditve trītīvas camasagaņo bhavatī vakacamasasyaditve caturthas camasagano bhavati | teshu caturshu gaņeshu prathamadvitīyābhyām gaņābhyām adhvaryur anutishthet | tritīyacaturthābhyām tu pratiprasthātānutishthet | evam gaņacatushtayamushthanam ekah paryayo bhavati i punar api dvitiyatritiyaparyāyau tathaivānushtheyau | teshu paryāyeshu dvādasa gaņāh sampadyante || etat sarvam abhipretya dvādasa rātreh paryāyā ity uktam | te sarve 'pi pañcadaṣāḥ | tadīyastotreshu tricagatānām ricām āvrittiviseshena pañcadasastomasya sāmagaih sampādītatvāt | pañcadasastomayuktā dvādasa paryāyā ye santi teshu dvau-dvau paryāyau sampadya militvā paūcadaṣasamkhyāyā dvirāvrittyā trinṣatsamkhyā-yām te sarve paryavasyanti | kimca shoḍaṣastoṭre yat sāmāsti tad ekavinṣam bhavati | tadīyatricagatānām ricām āvrittyā sāmagair ekavinṣastomasampādanāt | yo 'yam atirātras tasyānte samdhir etannāmakam stotram | tatra trivrit stomah sāmagaih paṭhyate | tasya ca stomasya trishu triceshv āvrittirahiteshu nishpannatvād ricām navasamkhyā sampadyate | ekavinṣatisamkhyā navasamkhyā ca mihtvā trinṣatsamkhyā bhavati | anayā trinṣatsamkhyayā purvoktatrinṣatsamkhyayā vā māsarātrisāmyān māsah sampadyate māsadhetyādi pūrvavad yojanīyam | evaṃ sati saṃvatsaradvārātirātro 'gnishṭomam praviṣati | praviṣantam atirātram anu taddvāreṇāptoryāmo 'pi praviṣati | sa hy atirātram atılaūghya stotrādhikyena vartamānatvād atyatirātrah | ekonatrinṣat stotrāṃy atirātre 'ptoryāme tu trayastrinṣad ity ādhikyam | ato 'tirātradvārāptoryāmasyāgnishtome prayeṣaḥ |

- 3. etad vai etenaivoktaprakāreņāgnishtomasya purvabnāvina ishtyagnihotrādayo ye yajňakratavo, ye cottarabhāvina ukthyavāja peyādayo yajňakratavas te sarve gnishtomam prāpnuvanti
- 4. tasya samstutasya | tasyagnishtomasyodgatribhih samstutasva stotrivah stotrasambandhinya rico navatyadhikam satam sampadvante | katham iti cet | tad ucyate prātahsavane bahishpavamānākhyam vat stotram tasva trivrit stomah krivate trivritas cāvrittirahitatvād vidvamāneshu trishu triceshu vidvamānā navarcah stotriyā bhavanti | tata urdhvam catvāry ājvastotrāni | teshv ekaikasminn api vidyamānānam tisriņām ricām āvrittiviseshena paūcadasastomah sampādanīyah tathā saty ekaikasmin stotre paācadasarca ity evam caturshu stotreshu milita shashtih sampadyate evam prātahsavana ekonasaptatīh || mādhyamdine savaue mādhyamdinapavamānākhyam ekam stotram tasyāpi pañcadasastomayuktatvāt stotriyāh pañcadasa sampadyante | catvari prishthastotrām | teshu saptadasastome krite saty ashtashashtisainkhyākāh stotriyā bhavanti ubhayam milityā mādhyaindinasavane tryasītih sampadyate || tritīyasavana ārbhavapavamānastotrasya saptadasastomopetatvāt tasmin saptadasarcah | yajñāyajñīyastotrasyaikavinsastomopetatvāt tatraikavinsatih | milityā tritīyasavane shtātrinsat i evam savanatraye milityā navatyadhikasatasamkhyākāh stotriyā bhavanti i tatra vā navatis te dasasamkhvākās trivritah stomāh sampadvante ekaikasmin dasake 'ntimām ekām parītyajyāvasishtānām ricām navasamkhyopetatvāt trivritstomatvam | tato navasu dasakeshu nava trivritstomāh yās tu teshu navakeshu parityaktā navarcah sa ekas trivritstomah evam dasasamkhyākas trīvritstomāh | athānantaram yac chatam asti tasminn api yā navatis te purvoktanyāyena dasa trīvrītstomā gaņanīyāh | atha nava-

ter urdhvabhāvinyo yā ricas tāsām dasānām ricām madhva ekā stotriyodeti | atiricyate | avasishtasu stotrivasu trivritstomah parisishvate | evam saty ekavinsatişamkhyākās trivritstomāh | tebhyo 'tiriktā kācid rig ity etavat sampannam | tatraikavińsatitrivritstomasamgho yo sti sa sarvo 'py asau mandale drisyamāna ekavinsatisamkhyāpūrako 'dhyāhito mandale sthāpita Ādītyas tapati | prakāsate Ādītyasvaikavińsatisamkhyāpūrakatyam anyatra srutam | dyāda-a māsāh pañcartavas traya ime lokā asāv Ādītya ekavinsah (1, 30) iti yat tu satram gavāmavanākhvam tatra vāny ekavinsatvahām tatsādrisvād api yathoktas trivritstomasamghah prasastah katham sadrisyam iti tad ucyate i tasmin satre yan madhyamam ahas tad vishuvannāmakam divākīrtvam tasva purastād dasāhāny uparishtād dasāhāni evam atrāpi pūrvoktarītyā sampādītānām ekavinsatīsamkhyākānām trivritstomānām madhve vas trivritstomah sa eva vishuvān bhavishyati | etasmād vishuvadrupāt stomād arvāñcah pūrvabhāvmo dasa trivritetomāh | parāñca uttarabhāvino pi dasa trivritetomāh | ubhayor dasakayor madhya esha ekayinsatisamkhyapurakas trivritstoma ubhayato 'dhyāhitah pārsvadvaye dasakavyāptah sans tapati į ādityavat tat tatraikavinsatitrivritstomebhya urdhyam yasav rig prakāsate ekā stotriyodety atīriktā bhavati seyam etasminn ekavinsatīsainghe 'dhyūlhā | adhikatvenāvasthāpitā | sa yajamānah | atirīktastotriyārūpam yajamanatvenavagantavyam | kimca tat stotriyarupam daivam . kshatram devasambandhinī kshatriyajātir indravaruņādirūpā 🐪 tat kshatram sahah parabhibhayakshamam balam sainyam eyam agnishtomalı stotriyadyara prasastah

42.

 devā vai atha trīvridādistomacatushtayadvāreņāgnishtomam stotum ākhyāyikām āha i devā vai etc.

trivritā stomena—tasya ca stomasya vidhāyakam Chandogabrāhmaņām evam āmnāyate—tisribhyo himkaroti sa prathamayā tisribhyo himkaroti sa madhyamayā | tisribhyo himkaroti sa uttamayodyatī trivrito vishtutih (Tāṇḍya 2, 1, 1) iti asyāyam arthah upāsmai gāyatā nara iti yah prathamas trīco davidyutatyā rucetī yo dvitīyas tricah pavamānasya te kava iti yas tritīyas trīca eteshu trishu tricātmakeshu sūkteshu vidyamānānām navānām rīcām tribhih paryāyair gānam kartavyam | tatra prathamaparyāye trishu sūkteshu ādyās tisra rīco gātavyāḥ | dvitīyaparyāye madhyamā rīco gātavyāḥ tritīyaparyāya uttamā rīco gātavyaḥ tisribhya iti tritīyārthe paūcamī + himkarotīty anena gānam upalakshyate | seyam yathoktaprakāropētā gītis trivritstomasya vishtutīh stutiprakāravieshaḥ | tasyā vishtutēr udvatīty evam nāmadheyam iti

- 2. pañcadasena stomena | Siehe 3, 17, 4.
- 3. saptadasena stomena | saptadasastomasya svarūpam Chandogair evam āmnāyate | paūcabhyo himkaroti sa tisribhih sa ekayā sa ekayā | paūcabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa ekayā | saptabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa tisribhih (Tāṇḍya 2, 7, 1) iti | atra prathamāvrittau prathamāyām rici trir abhyāsah | dvitīyāvrittau madhyamāyām | tritīyāvrittau madhyamottamayoh | so 'yam saptadasastoma iti |
- 4. ekavinsena stomena | ekavinsastomasya svarūpam Chandogair evam āmnāyate | saptabhyo himkaroti sa tisribhih sa tisribhih sa ekayā | saptabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa tisribhih saptabhyo himkaroti sa tisribhih sa ekayā sa tisribhih (Tāṇḍya 2, 14, 1) iti | prathamaparyāye tricasyottamāyā ricaḥ sakrit pāthah | dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrīt pāthah | tritīyaparyāye madhyamāyāh sakrīt pāthah | atha sishṭānām tu sarvatra trir āyrittih | so 'yam ekavinsastoma iti

- 5. aher iva | sākalasabdaḥ sarpaviseshavāoī | sākalanāmno 'heḥ sarpaviseshasya yathā sarpaṇam gamanam tathaivāyam agnishtomah | sa ca sarpaṇakāle mukhena puchasya dansanam kritvā valayākāro bhavati | tatra kim mukham kim vā pucham iti na jñāyate | evam atrāpy aditidevatākasya caroḥ sāmye sati prāyaṇīyodayanīyayor yatrat karma parastāt paṣcādbhāvi yatarac ca purvabhāvi kim api na vijānanti || asyā gāthāyās tātparyaṃ saṃkshipya darṣayati
- 6. yathā hy eva asyāgnishtomasya prāyaṇam prārambho yādrisa, evam udayaṇam samāptir asat asti | bhavatīty arthah || tatra kamcid ākshepam udbhāvayatī |
- 7. tad āhuḥ | purvodāhritatrivritstomah prātahsavanādau prāyojyatvāt prāyaṇam upakramarūpam ekavinsastomas tu tritīyasavanānte prayojyatvād udayanam samāptirupam kena kāraṇena te prāyaṇodayane same bhavetām ity ākshepaḥ || tatra parihāram darsayati |
- 8. yo vai | yo 'yam ekavinsah stomo 'sti sa eva trivrid avagantavyah | stomatväkärena tayor ekavidhatvät | atho api ca yad yasmat käranät stomadvayäsrayabhutäv ubhau tricau tricinau | tricatvadharmayuktau | tatra trivritstomäsrayasyopäsmai gäyatä nara iti suktasya tricatvadharmah prasiddha eva ekavinsastomäsrayasya yajnä yajnä vo aguaya iti suktasya pragäthe dve eva tasminn ricäv ämnäyete | tathäpi stotrakäle pragrathanena pädän ävartya tricatvam sampädyate | tena tricatvadharmopetatvakäranena dvayoh stomayor ekavidhatvam ity uttaram bruyät |

- 1. yo yā eshaḥ | ya eva prasiddha esho 'smatpratyaksha ādityas tapaty esho 'gnishtomaḥ , tayor ādityāgnishtomayor sadrisatvāt | kathaṃ sāmyam iti , tad ucyate | esho 'gnishtoma ādityavat sāhnaḥ | ādityo 'hnā saha vartate tathāyam api | tam agnishtomaṃ yata ekenāhnā samāpayeyus tasmād ādityasyeva sāhna iti krator nāma sampannam |
- 7. tam yad astam | yad yadā prāṇinaḥ sūryodayād ūrdhvam yāmacatushtayānantaram suryo stam etīti tam sūryam astamitam manyante tat tadānīm sūryas tatprāṇiyukte dese prakāṣarūpasyāhna evāntam itvā samāptim prāpyāthānantaram svātmānam viparyasyate | viparyastam karoti | katham viparyāṣa iti | sa ucyate | avastād atīte dese rātrim eva kurute parastād āgāmini dese 'hah kurute | ayam arthaḥ | Meroh pradakshiṇam kurvann ādītyo yaddeṣavāsinām prāṇinām drishṭipatham āgachati taddeṣavāsibhir ayam udetīti vyavahriyate | vaddeṣavāsinām drishṭipatham atikramya sūrye gate sati sūryo 'stam etīti taddeṣavāsibhir vyavahriyate | atas tasmin deṣe rātrir bhavati | ādītyena gantavye deṣāntare taddeṣavāsiprāṇibhiḥ sūryasya drishtatvād ahar bhavati | evaṃ ca sati sūryasya vināṣarūpo 'stamayaḥ kadācīd apī nāstīti sīddham |

- 1. api patnīh | tam yajūam anushthāya patnīnāmikā devatā api samayājayan | patnīsamyājānushthānam api kritavanta ity arthah | yasmād evain devaih kritam tasmād eva kāraņād idānīm api dīkshanīyāyām ishtau codakaprāptam yajñam samāptiparyantam anutishthanti | patnīsamyājan apy anutishthanti | uttarakālināūgavyāvrittaye patnīsamyājagrahaņam | patnīsamyājair eva samāptir ity abhipretyāntam ity uktam | tam devaih kritam anu nyāyam anukramagatam anushthanam anu pascān manushyā apy anvavāyan | avagatavantah | anushthanama ity arthah |
- 4. tisrah sāmidhenīḥ i tisrah sāmidhenya Āṣvalāyanena darṣitāḥ i upasadyāya mīļhusha iti tisra ekaikām trir anavānam tāḥ sāmidhenyaḥ (4, 8, 5) iti i Agniḥ Somo Vishņus cety etās tisro devatāḥ i
- 5. ta upavasatham | upavasathasabdena somayāgasamīpavāsitvāt pūrvasminn ahany anushtheyo 'gnīshomīyapasur vivakshitah | tam pasum devā upavasathye 'hani somayāgadināt pūrvedyuh prāpnuvan |
- 7. anūtsāram | uttarottarabhāvī sāra utsārah | tam anusrityānusrityeti tasyārthah dīkshanīyeshteh sārabhutā prāvanīyeshtih

tadapekshayā somayāgasya samīpavartitvāt \mid evam ātithyādishu drashtavyam | īdrisam uttarottarasāram, anusritya te devās tam somayāgam āyan \mid prāptavautah \mid

46.

- 6. vāmadevyasya stotre | Vāmadevamabarshiņā dṛishṭaṃ sāma vāmadevyam | kayā naṣ citra ā bhuvad ity etasyām ricy utpannam | tac ca sāma trice gāyanta udgātāraḥ pṛishṭhastotram anutishṭhantı | tatra kaṣcıt prayogaviṣeshaḥ prāyaṣcittɪḥ |
- 8. tat tribhir aksharaih | tad vāmadevyam sāma tribhir aksharair nyunam | kayā nas citra ityādikas trico gāyatrīchandaskah | tasya ca chandasas trishu pādeshu pratyekam ashtāv aksharāny apekshitāni | abhī shu na ity etasyām tritīyasyām rici pratipādam saptaivāksharāni | atas tribhir aksharair nyunatvam | tasya vāmadevyasya sāmnah sambandhini stotra upasripya gānam prakramyātmānam svavācakam purusha iti sabdam tredhā vigrihnīyāt | pratyakcharam vibhajyaikaikasmin pāde prakshipet | tad yathā | abhī shu nah sakhīnām pu | avitā jaritrīnām ru | satam bhavāsy utibhih sha iti prakshipya gāyet |

47.

- 1. tebh ya etam | kasmin kāle nirvāpa iti | tad ucyate | yajñasyāvasāne yo 'yam anubandhyākhyah pasubandhas tasya pasoh sambandhi mitrāvaruṇadevatāko yah purodāsas tam anu | tasminn anushthite pascān nirvapet |
- 8. sudhāyām | vājo 'nnam havırlakshanam | tadyukto jyotishtomo vājī | sa ca suhitah səmyag anushthitah sudhāyām amrite svarge dadhāti | yajamānam sthāpayatīti seshah |
- 9. ananudhyāyinam | manasā dhyātum anarham atyapūrvasukhopetam lokam prāpnoti |
- 11. tad u vai katraiva purvoktavishaye kecid abhijūā evam āhuh | yatra yasmin prayoge samānībhyām ekavidhābhyām rīgbhyām samāne 'hann ekasminn evāhani yajati tad etad anushthānam yajūe jāmi vā ālasyam eva kriyate | sampādyate | prayuktayor evarcoh punaḥprayogasya carvitacarvaṇasadriṣatvāt | dhātrīdevatāke purodāse dhātā dadātu dāṣusha iti puronuvākyā dhātā prajānām (Āṣvalāyana 6, 14, 16) iti yājyā | tatra yady uparitanānām api caturṇām havishām purastād ājyena Dhātāram yajēt | tadānīm idam rīgdvayam punar api caturvāram āvartanīyam | tathā sati nīraso yajūaḥ phalam dātum samartho na bhaved ity arthaḥ |

48.

6. tā ubhayīḥ | anucānādīnām madhye kaşcid gataşrīḥ | tathā

ca srutyantare sruyate trayo vai gatasriyah: susruvān grāmaņī rājanyah (Ts. 2, 5, 4, 4) iti tādriso gatasrīr yadi prajām prajotpādanasāmarthyam kāmayate tadānīm tasya tā devikā devīs cobhayīh samnirvapet samuccitya nirvapet

- 7. eshishyamāṇasya dhanam apekshamāṇasya tu naīva saṃnirvapet ubhayavidhānāṃ samuccitya nirvāpo na kāryah
- 9. rathagritsah tatprasādād ayam Rathagritso rājaputrah krīdārtham jale gāhata iti

49.

1. agnishtomam jyotishtomas tävat saptasamstah samāptibhedāt saptavidhah agnishtomo tyagnishtoma ukthyah shodasī vājapeyo tirātro ptoryāma iti sapta samsthāh (6, 11, 1) ity Āṣvalāyanenābhihitatvāt | tatrāgnishtomasāmnā yajñāyajñiyākhyena yatra samāptih so 'yam prathamarupo gnishtomah sa sarvo pi purvatroktah athokthyasamsthārūpo jyotishtomo vaktavyah tadartham ākhyāyikām aha agnishtomam etc.

- 1. te vā asurāḥ ukthyasya krator agnishţomavikritatvād atidishţam agnishţomaprayogam anushţhāya tata ūrdhvam ukthyaparyāyās trayo nushţheyāḥ tathā cāpastamba āha [ukthyas ced agnishtomam avasāyātha tribhyas camasaganebhyo rājānam atirecayatīti]
- ain drāvaru ņa m. yasmād evam tasmād ubhayor melanena teshām asurāṇām apanodārtham aindrāvaruṇam suktam tritīyasavane maitrāva uṇanāmaka ritvik saŭset indrāvaruṇā yuvam adhvarāya na ity etad daṣarcam sūktam :
- 2. aindrābārhaspatyam i udapruto na vayo rakshamāṇā ity etad brihaspatidevatākam dvādaṣarcam sūktam i achā ma indram matayah svarvida ity ekādaṣarcam aindram sūktam tad ubnayam militam sad aindrābārhaspatyam sampadyate
- 3. aindrāvaishņavam | sam vām karmaņā sam ishety ashtarcam aindrāvaishņavam suktam |
- 6. atha haite | praishagranthe pañcame sukte hotā yakshad ifyādikau dvitīyāshṭamau mantrau potur dvav rituyājau | tathā tatraiva tritīyanavamau mantrau neshṭur dvāv rituyājau | ity evam catvāra rituyājāḥ | te militvā potrisambandhān neshṭrisambandhāc ca potrīyā neshṭrīyās ca bhavanti | tathā prasthitayājyāḥ potus tisra rico neshṭus ca tīsra ricaḥ | ity evam shaḍ rīco bhavanti | tad etan mantradasakam praṣaṅsati | sā virāļ ityadinā |

Pancika IV.

- 1. devā vai agnishtomokthyādisamsthāsamsthāviseshah svatantrah kratutvād yathā prithag anushthātum yogyas tathā shodasī svatantrah kratuh | tatha ca sakhantare pathanti | na vai shodasi nāma vaino 'sti, yad vāva shodasam stotram shodasam sastram tena shodasī (Ts. 6, 6, 11, 1) iti tathā saty ayam samsthāviseshah prishthyashadahasya caturthe 'hani prayujyate | atas tatraiya tacchansanavidhānam | devāh purā prishthyashadahe prathamenāhuā prathamadiyasanishpadyena somaprayogenendrartham vajram samabharan | sampādītavantah atra sarvatrāhah abdo hnā nishpādyasomaprayogam abhidhatte | tatra sampāditam vajram dvitīyenāhnāsincan | secanam nāma lohamavānām sankukuthārādīnām tīkshņatvāya dārdhyāya cāgnau pratāpva vathocitam nīre sthāpanam | tad idam secanam vajre kritavantah kritvā ca trītīyenābnā tam vajram Indrāya prāyachan. dattavantah sa cendras tam vajram caturthe hani satror upari praharat tasmāt prishthyashadahasya caturthe hani shodasinam sastram sanset | a-āvi soma indra ta ityādikam shodasyākhyam sastram | tathā cāsvalāvana āha; atha shodasī | asāvī soma indra ta itī stotrivānurupan (6, 2, 1) iti
- 4. tam yat | yad uktam parastād ukthānām paryasya saksatīti. tatrokthyasastrebhya uttarakālāvasthānam eva paryasyeti sabdena vi vakshitam iti vyākhyātam | athavottarakālasya parastād iti sabdenaiva siddhatvāt paryasyeti sabdena sastragatānām ricām alhvayanapāthād viparyāso 'bhidhīyate | dvividham shodasisastram vihritam avihritam ca tatravihritam namadhyayanakramenaiva sansanam hritam ca ricām parasparavyatīshangah | sa tv Āsvalāvanena darsitah | ūrdhvam stotriyanurupahhyam tad eva sasyam viharet | padan vyavadhāvārdharcasah sanset | pūrvāsām pūrvāni padāni | gavatrvah panktibhih panktīdām tu dve-dve pade sishyete tābhyām pranuyāt (6, 3, 2) iti | tad etad udāhritya pradarsyate | ımā dhanā ghritasnuvo harī ihopa vakshatah | indram sukhatame ratha ity eshā gāyatrī | susamdrisam tvā vayam maghavan vandishīmahi | pra nunam pūrnavandhura stuto yāhi vasān anu yojā nv indra te harī itv eshā panktih yo 'yam adhyayanapathah so 'vihritah | vihritapathas tucyate | ima dhānā ghritasnuvah susamdrisam tvā vayam | harī ihopa vakshato maghayan yandishinahom indram sukhatame rathe pra ninam purnavandhurah i stuto yāhi vasāň anu yojā nv indra te harom iti i anena prakāreņa viparyasya sanset |
 - 5. tad āhuḥ | shoḍasisabdo grahavisesham stotravisesham şa-

, stravisesham cabhidhatte 'tesham ekaikasyarapayatam shodasisabdaväeyatvam ayuktam, taeehabdapravrittau nimittäntaram tu na pasvāma iti brahmavā linām abhiprāvah shodasasamkhvāvuktatvāt shodasitvam ity uttaram tatra katham iti tad ucyate agnishtomasamstho įvotishtomo dvadasastotropetah tatha ca sakhantare srūvate 'dvādasāgnishtomasva stotrām (Tb. 1, 2, 2, 1) iti | tadgarbhita ukthyasamsthas tribhih stotrair atiricvate tasmat pancadasa stotrani tadgarbhitah shodasisamstha ekena stotrenātirievate | tatah stotranam madhya etatstotrapravogah shodasamkhyapurako bhavati tathā sastrānām madhve pv etacchastraprayogalı shodasamkhyāpurakah kimçāsmiñ chastre hotā sampādītāyā anushtubhah purvārdhagatām shodasāksharānv uccāryāvasyati inttarārdhagatām shodasāksharāny uccārva pranauti pranavam uccārayati made jaritar ityādīkā shodasapadopētā nivic chastramadhye prakshipyate i atə bahudha shodasanıklıyayogad ayam prayogalı shodasınaprakārāntareņa shodasīnam prasansati

, 6. dve vā akshare yo 'yam shodaşī so 'yam dvyaksharādhikām anushtubham yadā samprāpto bhavati tadānīm dve evākshare adhike bhavatah i tathā hi Sūtrakāro (6, 3, 1) vihritasyety upakramya sākhāntarīyām indra jushasvetyādikā ricah pathitavān 'tasyāḥ pur asmīnn ardharce shodaṣāksharāny uttare 'rdharce 'shtādaṣa | tato 'ksharadvayādhikyam | vāg vā anushtup (1, 28, 15) iti srutyantareṇa vāco 'nushtubavayatvāt tadātmikāyā vāgdevatāvāh strīrupāyā adhikākshararūpau stanan sampadyete | yad etal loke satyavadanam yac cānritavadanam tad ubhayam api vācah stanarūpam ato 'dhikāksharāyāh satvānīritarūpatvam |

2.

1. gaurivītam | kenacin maharshiņā gaurivītnāmnā drishtatvāt sāmāpi gaurivītanāmakam | tat tv abhi pra gopatīm girety asvām riev utpannam '

2. nānadam nānadākhyam kimeit sāma tat tu praty asmai pipīshata itv asvam riev utpannam t

3.

2. yad indra į yad indretyādikās tisra ushnikchandaskā ricah į ayam te astv ityādikās tisro brihatīchandaskāḥ į upanītah purasho vyāhrītyaksharacatushtayopetām caturvinsatyaksharām gāyatrīm vyatishajati į ushnik cāshtavinsatyaksharā tatah purushasyaushnihatvam pasūnām bārhatatvam sākhāntare srūyate chandānsi pasushvājīm ayus, tān brihaty udajayat, tasmād bārhatāh pasava ucyante (Ts. 5, 3, 2, 3) iti į brihatī ca shaṭtrinṣadaksharā į tasyā ushnigyoge sati catuhshashtyaksharasampatter anushṭubdvayam į

- 1. mahānāmnīnām | vidā maghavan (Ait. a. 4, 1, 1) ity asminn anuvāke proktā riec mahānāmnyah i tāsām sambandhina upasargāh pañcavidhāh | te cāsvalāvanena darsitāh | pracetana pra cetavā yāhi piba matsva | kratus chanda ritam brihat sumna ā dhehi no vasav ity anushtup (6, 2, 9) iti | tatra pracetanety ekah prathama upasargah pra cetayeti dvitīyah | tāv ubbāv api dvitīyasyām mahānāmnyām āmnātau a vāhi piba matsveti tritīva upasargas tritīvasyām mahānāninyām āmnātah į kratus chanda ritam brihad ity ayam caturtha upasargah sa ca shashthyam mahanamnyam amnatah i sumna ā dhehi no vasav iti pañcama upasargah sa cāshtamvām mahānāmnyam amnatah | eteshu pancasupasargeshu militya dyatrinsadaksharasadbhāvād iyam ekānushtub iti sūtrasyārthah iyam cānushtub avihritashodasini tathaiva pathaniya anyatra tu vihritashodasini pañcāny upasargān vibhajyātichandassu pañcasu yojanīyāh i ata evopasrijvamānatvād upasargā itv ucvante | tad etat samvojanam atropasrijatīti sabdena vidbīyate | trikadrukeshv iti yeyam prathamātichandās, tasyās catuhshashtyaksharatvāt parānapekshayaivānushtubdvavasampattih sakyeti | dvitīyasyām rici tad anushtubdvayam pūrayitum pracetanety aksharacatushtayam yojanīyam | tritīyasyām rici pra cetaveti vojanīvam | pro shv asmā itvādishu tisrishv avasishtās trava upasargāh krameņa yojanīyāh | so 'yam prakāra Āsvalāyanenoktah | : ānushtubham 1) atichandassv avadadhyāt | dvitīvatritīvayos tritīvayoh pādayor avasānata upadadhyāt! pracetaneti pūrvasyām pra cetavety uttarasyām uttarāsy itarān pādān shashthān krityānushtupkāram sanset (6, 3, 11) iti
- 4. pra-pra | pra-pra va ity ekas tricah prathamah | arcateti dvitīyah | yo vyatīn iti tritīyah |
- 5 nec chandasām | chandasām krichrāt pūrvoktānām gāyatryādīnām viharaņaklesād avapadyai | avapattim āpadam prāpnuyām | tan mā bhud iti |

- 1. ahar vai | athātirātro vaktavyaḥ | tatrendrasya chandasṇ ca prādhānyaṃ kathayitum itihāsam āha | ahar vai etc.
- 2. tasmāt | yasmād evam tasmād Indras chandānsy evanīgatayātirātraprayoge (ātrīm vahanti | atirātraprayogasya nirvāhakāņi bhavanti |
- 1) sānushtubham alle vier Hss., dieselben lassen das zweite tritīyayoh aus.

3. tān vai paryāyaih | tān vai rātrim āṣritān asurān paryāyaiş camasagaṇānām kramānushthānair eva paryāyais tatra-tatra yāgabhūmau parītyānudanta | nirākritavantaḥ |

6

- 1. pāntam | Indrasya chandasām ca prādhānyam abhihitam | atha sastram vidhātavyam | shoḍasiparyantam pūrvavad anushthāya shoḍasina ūrdhvam rātriparyāyāḥ sańsanīyāḥ | tarayas-trayaḥ paryāyāḥ jatraikaparyāyas catuḥṣastropetaḥ | hotur ekam ṣastram hotra-kāṇām ca trayāṇām ekaikam iti catushṭayam | atra prathamaparyāye hotuḥ ṣastram vidhatte | pāntam etc.
- 2. ānushṭubhī | gāyatrītrishṭubjagatyanushṭubhām madhye gāyatryādīnām trayāṇām savanatrayagatānām ahani prayuktatvād anushṭubhaḥ prayogāya rātrir eva kālaḥ parisishyate | tasmād rātrer anushṭupsambaddhatvād iyam anushṭub rātreḥ svariṇam
- 3. andhasvatyah | andhabsabdo yāsv rikshv astī tā andhasvatyah | tādrīsyas catasra ricah prathamaparyāye hotrādīnām caturņām sastrayājyāh kartavyāh | tās ca trishtupchandaskā eva | tatrādhvaryavo bharatendrāya somam ity eshā hotuh sastrayājyā | sā cāndhasvatī trishtupchandaskā ca | tasyā dvitīyapāde siñcatā madyam andha ity andhabsabdah srūyate | evam itareshām trayāmām sastrayājyā udābaramīyāh | pibatidhātur yāsv rikshv astī tāh pitavatyaḥtādrīsyo madhyaparyāye yājyāh kartavyāh | apāyy asyāndhaso madāyeti hotuh sastrayājyā | tatrāpāyīti pibatidhātuh srūyate | madidhātur yāsv rikshv astī tā madvatyah | tādrīsyas tritīyaparyāye yājyāh kartavyāh | tashthā harī ity eshā hotuh sastrayājyā | tasyā avasāne rarimā te madāyeti madidhātuh srūyate | evam sarvam udāhāryam | rātrāv annabhojanād andhasvatīnām ānurupyam kshīrapānāt pitavatīnām tata ūrdhvam harshān madvatīnām | evam ānurupye satī tattat karma samrīddham bhavatī |
- 4. *prathamena | yadā sāmagāḥ prathamena paryāyeṇa stuvate tadānīm stotriyāṇām prathamapādān dvir abhyasyanti | evam sastre 'pi puruhūtam purushṭutam ityādikāḥ prathamapādā dvir abhyasanīyāh | yathā vāva stotram evam sastram ity uktatvāt |
- 5. madhyamena ayam ta indra soma ity asyam rici niputo adhi barhishi | nipūto adhi barhishity evam madhyamah pādo dvir abhyasanīyah |
- 6. uttamena | idam hy anv ojasā sutam ity asyām rici pibā tv asya girvaņah | pibā tv asya girvaņa ity uttamasya pādasya dvir abhyāsah | ātmānam sarīram adhikritya vartata ity adhyātmam asurānām sarīre 'vasthītam vāso hiranyam manir ity evam ādikam sarvam gribītam bhavati |

- 8. pavamānavat | bahishpavamāno mādhyamdinah pavamāna arbhavah pavamānas cety evam ahani pavamānastotratrayam vidyate na tu rātrau tad asti | ata ubhayoh pavamānatvam katham sidhyati tadasiddhau ca kenopāyenāhas ca rātris cety ete samāvadbhājau bhavatah samānabhāgayukte bhavata iti prasnavādina āhuh | tatrottaram āha
- 9. yad evendrāya yad evendrāya madvane sutam, idam vaso sutam andha, idam hy anv ojasā sutam iti tābhir etābhis tisribhir udgātārah stuvanti hotārah sabsantı ahani yathā trishv ap pavamānastotranāmasu pavamānasabdo 'nuvritta, evam atrāpi tisrishv rikshu sutasabdo 'nuvrittah atah pavamānasāmyād rātrih pavamānavatī | tena prakārenobhayoh pavamānavattve sāmye sati tulyabhāgatvam sidhyati
- 10. pañcadasastotram | agnishtomastotrani dvadasa | ukthyastotrani trīni | etany ahani prayayaute | tasmad ahah pancadasastotropetam | ratrau tu na tani vidyante | katham pancadasastotrasamyena tayor bhagasamyam sidhyatīti prasnah | tatrottaram aha | ••
- 11. dvādasa | dvādasasu camasagaņaparyāyeshu dvādasa stortrāņi vidyante | tāny apisarvarāņi rātrāv anushtheyānām chandasām apisarvarasamjāā pūrvam uktā | tais chandobhir nishpādyatvāt stortrāny api tannāmakāni | rathaintarasāmnā nishpādyam yat sanidhistotram tatra tisro devatāh ṣrūyante | tābhih stotavyābhis tisribhir devatābhih stotram api tredhā bhidyate | tena kāraņena rātrih panīcadaṣastotrā sampannā | tathā saty ubhayor ahorātrayoh stotrasamkhyāsāmyāt samānabhāgopetatvam sidhyati |
- 12. parimitam | udgātārah parimitam yathā bhavati tathā stuvanti | trivrit pañcadaṣah saptadaṣa ekavinṣa ity evam caturbhir eva stomair atra sarvastotranishpatteḥ | hotā tv aparimitam yathā bhavati tathānuṣaṅsati | ṣaṅsanīyā rica etāvatya eveti sarvatrānugatasya samkhyāniyamasya kasyacid abhāvāt | pūrvabhāvinah stotrasya parimitatvam uttarabhāvinah ṣastrasyāparimitatvam ca laukikanyāyānusāri | loke bhūtām purvam sampāditam dhanam parimitam | iyad eveti niyatir asti | bhavyam itah param sampādanīyam dhanam aparimitam | trishṇāyā niravadhikatvenaitāvad eva sampādayishyāmi na tv adhikam iti niyater abhāvāt | tasmād uparitanaṣaṅsabāhulyaħ aparimitadhanaprāptyai bhavatīty abhipretya hotur aparimitam anuṣaṅsanam |
- 13. atisansati | stotragatām riksamkhyām atilanghya hotā sansatīti yad asti tad yuktam eva | loke hy ātmānam atilanghya prajānām cāvasthitatvāt | svayam eka eva, putrādayas tu bahavo gavāsvadipaṣavas ca bahavah |

- 1. vahatum | vahanasya vivāhasyālamkārārtham mātīgalyārtham ca varasya purato vahanīyo haridrāgudādimatīgaladravyasamīgho vahatuh yad etad riksahasram yājūtkā atvinasahasram ity ācakshate tat sahasram eva vahaturūpeņa pratyabhijūātavān
- 3. şakunir iva yathā loke şakunih kaseit pakshī padbhyām bhūmim dridham avashtabhyotpatishyann ūrdhvamukhotpatanam kartum ichan pakshyantaram abhilakshya dhvanim karoti i evam asau hotā tadākāram ghatanam kurvann āhāvam pathet itad etad Āsvalāyanācāryaih spashtīkritam i prāsya pratiprasripya paseāt svasya dhishnyasyopaviset samastajaūghorur aratnibhyām jānubhyām copastham kritvā yathā sakunir utpatishyan upasthakritas tv evāsvinam sanset (6, 5, 4) iti
- 4. tasmin tasminn äsvinasastre deväh parasparam na samajänata samjñānam pratipattim nākurvan s

8.

1. tasmād āgneyam | Āşvalāyana 6, 5, 2.

9.

1. akulayat | dagdhavān |

10.

1. tad āhuḥ i tat tasminn āsvinasastre kecid abhijāā evam āhuḥ i devānām madhye yo 'yam Suryo 'sti sa nātisasyaḥ i Sūryam atilaūghya sausanam na kartavyam i tathā chandasām madhye brihatīm atilaūghya sausanam na kartavyam. Sūryasyopāsakeshu brahmavarcasapradatvāt tadatilanghane brahmavarcasam nasyet i brihatyāḥ prāṇarūpatvāt tadatilaūghane prāṇān vināsayed iti teshām abhiprāyaḥ i

5. yad u bārhatah | atrottarasyā rico vishtārapanktitve pi pragrathanena brihatīsampādanād brihatīm atilanghya sansanam na

bhavishyatīty etad darşayati !

asmin pragāthe pūrvasyā ricah shattrinadaksharatvāt pādacatushtayopetatvāc ca sā svabhāvata eva brihatī punar api tasyās caturthapādam ashtāksharam dvir āvartyetarasyā ricah prathamārdhena vinsatyaksharena saha pragrathya shattrinadaksharā dvitīyā brihatī sampādanīyā ' tatrāpy antimam pādam ashtāksharam dvir āvartyottarārdhena vinsatyaksharena saha pragrathya tritīyā brihatī sampādanīyā | evam sati brihatā atikramo na bhavati |

15. cita idha m | yad etad äsvinam sastram asti tad etac citaidham uktham iti rahasyābhijnā ācakshate | citā edhāh kāshṭhasamuhā

manushyanı dagdhun yasmin ehmaşanasthane tat sthananı citaidham | tatsadrişam idam ukthanı şastram |

11.

- 1. brāhmaņaspatyayā | brihaspate ati yad arya ity eshā brāhmaņaspatyā |
- 13. yad u trishtubham | trih prathamām trir uttamām iti nyāyena paridhānīyāyās trir āvrittir asti | iyam trishtup trir āvartyamānā dvātrinsadadhikasatāksharā sampadyate | tadakshareshu sarvachandasām antarbhāvayitum sakyatvād iyam sarvāni chandānsy abhito vyāpnoti | ato brihatyā api tadvyāptatvān nāsty atikramah || yad uktam Sūtrakārena | āsvinena graheņa sapurodāsena caranti (6, 5, 23) iti, tatrobhayārtham yājyām vidhatte |
- 14. gäyatryā ubhā pibatam asvineti gāyatrī | asvinā vāyuneti trishtup | tābhyām vashatkuryāt | yājyātvena tad ubhayam pathed ity arthah |

12.

1. caturvinsam | agnishtoma ukthyah shodasy atirātras cety evam catuhsamstho jyotishtomah sārdhenādhyāyashodasakenābhihitah | athaitac catushtayam upajīvya pravartamānam gavāmayananāmakam samvatsarasatram abhidhātavyam | samvatsaragateshu shashtyadhikasatatrayadhyaseshv ekaikasmin divase pūrvoktānām catasrinām samsthānām madhye kayācit samsthayā yuktah somaprayogah sarvo 'py anushtheyah | so 'yam ekaikadinasādhyah somaprayogo vedeshv ahahsabdena vyavahriyate | samvatsarasyādye divase kascid atirātrasamsthah somaprayogo 'nushtheyah | tadanantarabhāvini dvitīyadivase 'nushtheyam somaprayogam vidhatte |

caturvińsanāmakāh kascit stomaviseshah sa ca Chandogair evam āmnāyate ashtābhyo hiņkaroti sa tisribhih sa catasribhih sa ekayā sabtābhyo hiņkaroti sa ekayā sa tisribhih sa catasribhih ashtābhyo hiņkaroti sa catasribhih sa ekayā sa tisribhih (Tāṇḍya 3, 8, 1) iti sayāyam arthah stotrasyādhārabhute trice vidyamānās tisra rīca avrittivisesheņa caturviņsatisankhyākā rīcah kartavyāh sā cāvrittis tribhih paryāyah sampadyate tatra prathame paryāye prathamām rīcam trir abhyasya sa udgātā tābhis tisribhir gāyet strityām rīcam caturvāram abhyasya tābhis catasribhir gāyet tritiyāyā rīcah sakrīd eva pātho na cāvrittih savam prathamaparyāye shtāv rīcah sampadyante tābhir biņkaroti udgāyet dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrīt pāṭhaḥ dvitīyāyās trir āvrittih tritīyāyās catur āvrittir ity evam atrāry ashṭau sampadyante tritīyaparyāye prathamāyās catur āvrittih dvitīyāyāh sakrīt pāṭbaḥ tritīyāyās trir āvrittir ity evam

atrāpy ashtau sampadyante i tat sarvam militvā caturvinsatīsamkhyā rico bhavanti i so 'yam caturvinsastomah i anena stotrāni yasmīnn ahanī nīshpadyante tad ahas caturvinsam i tādrisam etad ahar upayānti i antītīshtheyuh i atra satreshu sarvatropayanty āsata iti sabdāv anushthānaparau etābhyām vidhānam eva satratvalnīgam i tatra ye yajamānās ta ritvija iti srutyantarād ritvijām sarveshām yajamānatvenopayantītī bahuvacanam i tasyaitasyāhna ārambhanīyam iti nāmadheyam i

- 2. yady apy etasmād ahnah pūrvabhāvini prāyanīyākhye 'hani satram prārabdham i tathāpi ') prāyanīyasyātirātrasanyuktasya samvatsaropakramasādhāranatvād asya satrasya viņeshena prānambho 'sminn eva bhavatīty abhipretyaitasyārambhanīyatvam eva yuktam i
- 7. tasya shashtis ca ekaikasya stotrasya caturvinsatisam-khyayavnttatvat tatratyah stotrayogya ricas caturvinsatih sampadyante tatha sati dasasu stotreshu catvarinsadadhikam satadvayam pancasu stotreshu vinsatyadhikam ekam satam etad ubhayam militva shashtyadhikasatatrayasamkhyakah stotriyah sampadyante
- 8. agnishtomah | yad idam dvitīyam ahah so gnishtomah kartavyah | agnishtomasya samvatsarasatrarupatvāt | katham iti cet | tad ucyate | agnishtomād anya ukthyādirupah kascid api kratuh samvatsarasatrāvayavabhuta etad ahar naiva dādhāra | naiva dhārayitum saktah | anupadishtāny aūgāni sarvāny agnishtomād atīdisyante | tad etad agnishtomasya dhārayitritvam | tasmād agnishtomavyatīriktah kratur etad ahar na vivyāca | vivektum anushthāpayitum na saktah | ity evam pakshāntaravādinām abhiprāyah | asmin pakshēstomavyesham vidhatte |
- 9. sa yadi , agnishtomapakshe bahishpavamānamādhyamdinapavamānārbhavapavamāneshu trishu totreshv ashtācatvāriūsanāmakah stomah kartavyah sa ca Chandogair evam āmnātah shoḍaṣabhyo hiṃkaroti sa tiṣribhiḥ sa dvādaṣabhiḥ sa ekayā shoḍaṣabhyo hiṃkaroti sa ekayā sa tiṣribhiḥ sa dvādaṣabhiḥ shoḍaṣabhyo hiṃkaroti sa dvādaṣabhiḥ sa ekayā sa tiṣribhiḥ (Tāṇḍya 3, 12, 1) iti | prathame paryāye prathamāyā ricas trir āvrittiḥ | dvitīyāyā dvādaṣakritva āvrittiḥ | tritīyāyāḥ sakrit pāṭhaḥ dvitīyāyā dvādaṣakritva āvrittiḥ | tritīyāparyāye prathamāyā dvādaṣakritva āvrittiḥ | dvitīyāyāh sakrit pāṭhaḥ tritīyāyās trir āvrittiḥ militvāshṭācatvāriūṣat stotriyāḥ sampadyante so yam ashṭācatvāriūṣastomaḥ || tam etam pavamāneshu trishu kritvā ṣishṭeshu navasu stotreshu caturviūṣastomam kuryāto tathā sati pavamānastotreshu catuscatvāriūṣadadhikaṣatasaṃ-

¹⁾ tathāpy tayā alle vier Hss.

khyākāli stotriyāh sampadyante itarastotreshu shodasādhikasatadvayasamkhyākāh tato militvā shashtyadhikasatatrayasamkhyākā bhavanti

- 1. brihadrathamtare tvām id dhi havāmaha ity asyām ricy utpannam sāma brihat abhi tvā sūra nonuma ity asyām ricy utpannam rathamtaram etc ubhe api yajāākhyasya samudrasya samyak paratīrasādhanabhūte nāvau samvatsarasatrasya samudrarūpatvam sākhāntare darsītam samudram vā etc pra plavante ye samvatsaram upayanti (Ts. 7, 5, 1, 2) iti tathā sati tatpāranayanahetvoh sāmnor naurūpatvam yuktam ato brihadrathamtararupābhyām naubhyām eva samvatsaram satrarūpam samudram taranti gavāmayanasya pāram gachantīty arthah
- 4. te ubhe ubhe samani na samavasrijye na parityajye ekasyapy ananushthanam ubhayaparityagah!
- ye sāmadvayam apī parityajantī teshām evāyam dosha iti darsa-, yitum ubhe samavasrījeyur iti punar abhīdhānam | ubhayoh sāmnor , vikalpitatvād ekaparityāge dosho nāstīty etad darsayati |
- 5. tad yadı tat tayoh samnor madhye yada rathamtaram parityajeyur brihad evanutishtheyuh tada brihataiya prayogasampürteh phalata ubhayam apy aparityaktam eva bhayati evam brihatparityagapakshe rathamtarenaiya sampürtih
- 6. yad var prishthyashadahe shatsv apı divaseshu kramena prishthastotranishpādakām shat sāmāni; rathamtaram vairupam brihad vairājam sākvaram ratvatam iti tatra rathamtarasya orihatas cotpattisthānam purvam uktam yad dyāva indra te satam ity asyām riey utpannam vairupam sāma pibā somam indra mandatu tvety asyām riey utpannam vairājam sāma | pro shv asmai puroratham ity asyām gīyamānam sākvaram sāma revatīr nah sadhamāda ity asyām gīyamānam ratvatam sāma tatra brihadrathamtarayot evātrottarasthānīyatvād aseshasāmaphalasiddhyartham ete ubhe aparityakte eva bhavatah | ubhayaparityāgah sarvathā na yogya ity arthah
- 8. ye vā ataḥ | ye vai ke cana mandabuddhayaḥ satrino 'ta ārambhaṇīyam caturviñṣam ahaḥ prārabhyordhvam ānulomyenaitat saṇvatsarasatram upayanty anutishṭhanti te satrino gurum vai praudham eva bhāram abhunidadhate svasyoparī sthāpayanti | sa vai gurur bhāraḥ sam eva ṣṇṇātī bharavāhakān satrino vināṣayati atha purvoktavailakshaṇyena ye satrina chaṃ saṃvatsaram parastād ādita ārabhya vihītaiḥ karmabhiḥ purvapakshagatair āptvāhushṭhāyottarapakshe 'vastāt pratyavarohakrameṇopaity upayanty anutishṭhanti sa vai ta eva satriṇaḥ svasti kshemeṇa saṃvatsarasatrasya

pāram samāptim asnute | prāpnuvanti | ayam arthah | asti kimcid vishuvannāmakam samvatsarasatrasya madhye pradhānam ahah | tasyādhastāt shan māsāh i so 'yam prathamah pakshah i uparishtād api shan māsāh so 'yam uttarah pakshah yatha loke kasyāscic chālavāh stambhayoh pūryam dīrgham vansam praudham prasāryobhayoh pārsvayoh pakshadvayam kurvanty, evam samvatsarasatrasyāpi | tathā ca sākhāntare srūyate yathā sālāyai pakshasī madhyamam vansam abbi samāyachati evain samvatsarasya pakshasī divākīrtyam abhi sam tanvanti (Tb. 1, 2, 3, 1) iti divaiva mantrānām kīrtanīyatvād vishuvannāmakam ekam divākīrtyam tatra purvapaksharūpe māsashatke yah prayogakramah evam uttarapakshe pi masashatke tenaiva kramena sa prayogo yady anushthiyeta tadanim atibharah syāt i nutanānushthānaviseshābhāvenālasye sati vaikalyam bhavati i sa eva bhāra ity ucyate | atas tatparīhārārtham pūrveshu shatsu māseshu yani karmani yenanupurvyenanushthitani, tani karmany uttareshu mäseshu tadviparītakramenānushtheyāni | tathā saty ālasyābhāyad avighnenaiva samvatsarasatram samapyata iti [

14.

1. yad vai | athāsminn ārambhaṇīye caturvinse 'hani nishkevalyasastre kameid visesham vidhatte

yad etad dvitīyam caturvinsam abah tad eva samvatsarasyopā- ntyam mahāvratakhyam ahar bhavati ārohakramena caturvinṣākhyam purvapakshagatam dvitīvam ahah avarohakramena mahāvratākhyam upāntyatvād dvitīyam abar bhavati i anena dvitīyatvasāmyena tayoh parasparaikyam upacaryate | kimcobhayatra brihaddivasāmyam astī tad id āsa bhuvaneshu jyeshtham ity etat suktam brihaddīvasabdena vivakshītam praudhasya dyulokasya prāptihetutvāt | etad evobhavatra mshkevalyasastre kriyate | tathā saty asmin dvitīye 'hni caturvin anāmake brīhaddivanāmnā tad id āsetyādinā nishkevalyaşıstı agatasuktayuktena hotā retah sıncati tad ahah i tad etat siktam reto mahavratīyenopāntvenāhnā brīhaddivākhyanishkevalyasuktayuktena prajanayati | atra satrasamvatsaramadhya eva retahsekah prajananam ca dvitīyopāntyadivasayoh sampannam ! tato loke 'py chaikasmin samvatsare retahseka utpattis cety ubhayam sampadyate yasmād dvitīvopāntyavor ahnor ubhavor api miluvā prānino janmarupam ekam kāryam apekshitam tasmād brihaddivanāmakena suktenobhayatra nishkevalyasastram samānam ekarupam kartavyam ļ

3. yo vai yah pumān samvatsarasatrasya samudrasthānīyasyāvāram arvāktīrasthānīyam prathamam ahah, pāram paratīrasthānīyam antimam aho yo veda, tayor ahnor anushtheyam kartavyan niscinoti sa pumān avighnenaiva samvatsarasatrasya pāram samāptim prāpnoti | yo 'yam atirātrasaṃsthaḥ sa evāsya prāyaṇīyaḥ | ārambhe 'nushṭheyatvād arvāktīrasthānīyaḥ | sa evātirātraḥ punar udayanīyaḥ | samāptāv anushṭheyatvāt paratīrasthānīyah |

- 5. yo vai avarudhyate svädhīnam kriyate yena prārambharūpeņa karmaņā tat karmāvarodhanam | udrudhyate samāpyate yena karmanā tad udrodhanam | anyat pūrvavat |
- 7. yo vai prāyanīyo 'tirātrah prasabdasāmānyāt prāna ity ucyate ucchabdasāmānyād udayanīyo 'tirātra udānah |

15.

1. jyotih | atha māsakļiptividhānāyābhiplavashaḍahe pūrvabhā-garūpāņi trīņy ahām vidhatte '

stomasabdo jyotirādibhih pratyekam abhisambadhyate i tathā sati jyotishtomo goshtoma āyushtoma ity etair ahobhir yanti i anutishtheyur ity arthah i tad etad ahastrayam tritvasāmyāt krameņa lokatrayarūpam i sākhāntare 'py etad darsitam i jyotishtomam prathamam upa yanty, asmunn eva tena loke prati tishthanti. goshtomam dvitīyam upa yanty, antariksha eva tena prati tishthanty. āyushtomam tritīyam upa yanty, amushminn eva tena loke prati tishthanti (Ts. 7, 4, 11, 1) iti i

2. sa evaishaḥ ¦ trayāṇām pūrvoktānām evāhnām samūhaḥ punar anushṭhīyanāna uttaras tryaho bhavatı |

16.

6. annādyam | pratimāsam annādyam prāpnuvanto lokadvayārtham gachanti | pratimāsam shaḍahapaūcakam anutishṭhewir iti tāt-paryārthaḥ | tatra catvāro 'bhiplavāḥ shaḍahāḥ paūcamas tu prishṭhyaḥ shaḍaha iti Sūtrakārair abhidhānāt | ayam viṣeshaḥ ṣākhāntare drashṭavyaḥ | Vgl. Ts. 7, 5, 3.

17.

- 1. Ādityānāta gamanasāmyād gavām ādītyatvam
- 6. yathā vā | athādityāyane haḥkliptim vidhatte |

atra vāṣabdo na vikalpārthah kiņitu gavāmayanaprakaravyāvrittyarthah | gavāmayane prāyaṇīyākhyam prathamam aho, 'tirātrasafistham caturvinṣam ukthyam ahar dvitiyam | tatra yathā tathaivādityānām ayane 'pi, tata ūrdhvaṃ viṣesho 'sti | sarve 'bhiplavāh shaḍahāḥ, purvoktābhyām prathamadvitīyābhyām ahobhyām anyāni sarvāny ahāny ākshyanti | vyāptiṃ karishyanti | gavāmayane tv ekaikasmin māsi catvāra evābhiplavashaḍahāḥ | ata idaṃ vafshamyam | tad idam Ādityānām ayanam |

7. prayanīyah prathamadvitīyam atikrāntāni sarvāny ahāni

prishthyashadahair vyāptānīty etāvān atra viseshah | athavā | ākshyantisabdo 'harviseshanāmadheyam | tathā ca Baudhāyana āha | abhijid vishuvān visvajīd dasamam ahar mahāvratam udayanīyo 'tirātra ity etāny ākshyanti bhavantīti tad etad Baudhāyanasya matam | anyad api yāny anyāni prishthyābhiplavebhyo iti Ṣālikācaryo mene: yāni cānyāni prishthyābhiplavebhyo dasamāc cety Aupamanyava iti | tathā sati prāyaṇīyārambhaṇīyābhyām abhiplavashadahebhyas cānyāni yāny ahāni santi tāny ākshyantv etannāmakānīty ubhayatra vyākhyānam | sarvathāpy asty enayor ubhayor api gavāmayanād viseshah | gavāmayane hy ekasmin māsi catvāro bhiplavāh shaḍahāḥ paūcamaḥ prishthyah shaḍahāḥ | tathā cāṣvalāyana āha | atha gavāmayanam sarvakāmāh | prāyaṇīyacaturviūse upetya caturabhiplavān prishthyapañcamān pañca māsān upayanti (11, 7, 1) iti | Ādityānām ayane prishthyah shaḍaho nāstīti | Aūgīrasām ayane 'bhiplavah shaḍaho nāstīti vaishamyam |

S. paryāṇaḥ | parito 'yanasya gamanasya sādhanabhūtah |

- 1, ekavinsam | Chandogabrāhmaņe saptabhyo himkarotītyādinā vihito yo 'yam ekavinsah stomas tenaiva stomenāsya sarvastotrapravritter idam ahar ekavinsam ity ucyate | tatra vishuvannāmakasamvatsarasatrasya ye pūrve shan māsā ye cottare tayor māsashatkayor ubhayato vartamanayor madhye tad etad ahar anushtheyam | etac ca nobhayor māsashatkayor antar bhavati kimtv atiriktam ekam | tathā cāsvalayana āha | atha vishuvān ekavinso na pūrvasya pakshaso nottarasya (11, 7, 7) iti |
 - 2 etena | purā devā tenāhnā svargalokākhyam lokam Ādityam udayachan | ita urdhvam prāpitavantaḥ | tathā ca ṣākhāntare paṭhyate | ekavinṣa esha bhavati | etena vai devā ekavinṣena | Ādītyam ita uttamam suvargam lokam ārohayann (Tb. 1, 2, 4, 1) iti |
- 3. sa eshah | yo 'yam Ādītyo 'sti sa esha īto bhūlokād ārabhya ganyamāna ekavinsatisaṃkhyāpurako bhavati tathā cānyatrāmnā-yate | dvādasa māsāh pañcartavas traya ime lokā asāv Ādītya ekavinsa iti || athavā atraiva vishuvatah purastāt paṣcāc ca vakshyamānam ahardasakadvayam apekshya vishuva ekavinsa ity ucyate | asmin paksha idam vākyam uttaraseshatvena yojanīyam |
- 4. tasya dasa | divaiva kīrtanīyam mantrajātam yasmin vishuvaty ahani tad ahar divākīrtyam tasyāhno 'vastād adhobhāge dasāhām bhavanti | parastād ūrdhvabhāge 'pi dasāhāni bhavanti | tayor dasakayor madhya esha ekavinso vishuvān vartate | tasya vishuvato 'dhastāt purvapakshe shashthe māse svarasāmāno 'harviseshās trayas tebhyah pūrvam abhijidākhya ekāhas tatah pūrvam prishthyah sha-

daha iti | dasahani vishuvadurdhyam tu pratyavarohakramena trayah , svarasāmānas tato visvajidākhya ekāhas tata ūrdhvam prishthyah shadaha iti dasahani evam ubhayoh parsyayor ahnam dasasamkhyopetatvād virāt i etasyām ubhayato 'vasthitāyām virājy ayam ekavinsah pratishthitah | yathoktagananayā virāji pratishthām eva hisabdopetena väkyena spashtikaroti | tasmād ubhayato virāddvayena rakshitatvad esha Ādityo vishuvadahahsthanīva imanl lokan antaraishām lokānām sarveshām madhye yan gachann api na vyathate i vyathām na prāpnoti į vishuvān apy ekavinsa, Ādityo 'py ekavinsah į tasmād ubhayor ekatve sati vishuvato yad virāddvayopetatvam tad evādityasvobhavato virāttvam bhavatī | Ādityasva vvathārāhityena vishuvato vaikalyarāhityam sidhyati | athavā | vishuvato yathā virāddvayam ubhayato rakshakam evam Ādityasvāpv adhastād uparishtāc ca vartamānam lokadvayam | etad evābhipretva sākhāntare srūyate | tasmād antaremau lokau yan sarveshu suvargeshu lokeshv abhitapann eti (Tb. 1, 2, 4, 1) iti || atha vishuvata ubhayatah samīpavartinah svarasāmākhyān aharviseshān prasansati | tasya vai etc.

5. stomā vai | saptada astomayuktāh svarasāmāno 'harvi eshāh, stomasabdenātra vivakshitāh |

atrārthavādena pūrveshūttareshu ca trishv ahassu saptadasastomavidhir unneyah | tathā ca sākhāntare sruyate | ukthyā eva saptadasāḥ paraḥsāmānaḥ kāryāḥ (Tb. 1, 2, 2, 1) iti | svarasāmākhyānām eva paraḥsāmeti nāmāntaram |

- 3. rasmayo vai | ye bandhanahetavo rasmayas tatshaniyany asmin vishuvati diväkirtyäni divaiva pathaniyani pañea samani | tesham madhye mahadiväkirtyanamakam ekam sama | tac ca vibhrad brihat pibatu somyam madhv ity asyam ricy utpannam | tatsamayuktam prishthastotram kartavyam | tatha vikarnakhyam ekam sama | tac ca prikshasya vrishno arushasya nu saha ity asyam ricy utpannam | tad etad brahmasama kartavyam | brahmanachansinam abhilakshya giyamanam brahmasama ' tatha bhasakhyam aparam sama | tad api prikshasyety asyam evotpannam | tac cagnishtomasama kartavyam | yena samnagnishtomasamistha samapyate tad agnishtomasama | brihadrathamtare prasiddhe bhavatah | madhyamdinarbhavapavamanayoh kartavyatvat |
- 4. udita Ädrtye $_{\perp}$ prakritāv ādityodayāt prāg eva prātaranuvākah paṭhyate , atra tu sarvasyāhno divākīrtyatvasiddhyartham udayād urdhvam anubruyāt |
- 5. sauryam | Suryo devatā yasya pasoh so 'yam sauryah | nyangam varṇāntareṇa sampāditam cihnam | tad yasya nāsti so 'nya-

ngah | tādrisas 1) cāsau svetas ca so 'yam anyangasvetah | varnāntarenāmisritah sarvasveta ity arthah

- 6. ekavinsatim | etad vishuvannāmakam ahar ekavinsastomayuktatvāt pratyakshād dhi sākshād eva mukhyam evaikavinsam | tasmāt sāmudhenīnām ekavinsatisamkhyā yuktā | atra codakaprāptāh pañcadasa, dhāyyāh shatsamkhyākā ity ekavinsatih | tathā cāsvalāyana āha | vishuvān divākīrtyah | udite prātaranuvākah | prithupājā amartya iti shad dhāyyāh sāmudhenīnām | sauryah savanīyasyopālambhyah (S, 6, 1) iti |
- 7. ekapañcāṣatam | tasmiň chastre stotriyānurupayos tricayoḥ shaḍ ricaḥ | yad vāvānety ekā dhāyyā | brihadrathamtarayor yonī dve | uttamasāmapragāthasya pragrathanena tisraḥ | nrinām u tvā nritamam iti tisraḥ | yas tigmaṣringa ity ekādaṣarcaḥ | abhi tyam iti pañcadaṣarcaḥ | ity evam ekacatvārinṣat | tatra prathamayā trir abhyastayā saha tricatvārinṣat | indrasya nu vīryāṇīty asmin pañcadaṣarca sūkte shtau nava vā ṣaṅsanīyāḥ | tatrāshṭatvapaksha ekapañcāṣad bḥavanti | navapakshe dvipañcāṣat | tacchaṅsanād ūrdhvam indrasya nu vīryāṇīty asya sūktasya madhya aindrīm nividam dadhyāt | tata ūrdhvam punar api tāvatīr ricaḥ ṣaṅset | tathā sati ṣatasaṃkhyāsampattyā purushāyuḥsāmyam bhavati | indriyāṇi ca ṣatasaṃkhyāsu nā-dīsḥu saṇcārāc chatam bhavanti tadīyavyāpārāṣ ca tathā ṣatasaṃkhyākāḥ | evaṃ sati yajamānaṃ sampurṇam āyushi vīrya indriyeshv avasthāpayati |

20.

- 1. dūrohaņam | duḥṣaūkaṃ rohaṇaṃ yasminn ādityamaṇdale tad durohaṇam | tatrārohaṇasya sādhanatvān mautrasvarupam api durohaṇam ity ueyate | tad rohati | ārohanārthaṃ ṣaṅsed ity arthaḥ yadvā | mantrasya duḥṣaūka uccāraṇaviṣesho durohaṇam | sa ca viṣeshaḥ sūtre (Aṣṇalāyana 8, 2, 14) vagantavyaḥ | taṃ rohati | viṣishṭam ˌnecāraṇaṃ kuryād ity arthaḥ |
- 29. ime evaitat i etatpāthena hotā āmeshyans ca āgamishyann api parāmeshyans ca punar api parāvritya gamishyann api ime eva dyāvāprithivyāv evanumantrayate [

3 21.

- 2. sa pacchaḥ ¦ dvedhā suktasya şansanam ārohakrameṇāvarohakrameṇa veti | tac cārohe caturvāram āvartanīyam | prathamāvrittau pacchaḥ pādaṣaḥ paṭhet ¦ ekaikasmin pāde 'vasānaṃ kritvā ṣanset | lvitīyasyām āvrittāv ardharcaṣa ekaikasminn ardhe 'vasānaṃ
 - 1) Alle vier Hss. cihnam anyangam tādrisas.

kritvā pathet | tritīyasyām āvrittau tripadyāvrittyā pādatraye 'vasānam kritvā pathet | caturthyām āvrittāv avasānarahitatayā sampurnatayā sanset |

- 3. tripadyā | pratyavarohakrame prathamāvrittau pādatraye 'væsānam | dvītīyāvrittāv ardharce 'vasānam | tritīyāvrittau pāde 'vasānam |
- 4. atha ye | ekasminn eva loke kāmo yeshām ta ekakāmāh | svargam lokam eva kāmayante na tv mam lokam | teshām parāñcam eva pratyavarohitam eva rohet | sastram pathet |
- 6. mithunāni | mithunaṣabda ekatvanivarakaḥ | tato bahunīty uktam bhavati | yas tigmaṣriñga ityādīni traishṭubhāni | divaṣ cid asya varimetyādīni jāgatāni | tad etac chandodvayam mithunasadriṣam | paṣavo 'pi mithunātmakāḥ | chandānsi paṣusādhanatvāt paṣavaḥ | atas teshāṃ ṣaṅsanam paṣuprāptyai bhavati |

- 1. yathā vai ! yathā loke purusho dakshinavāmabhāgābhvān. bhāgadvayamadhye sirasā ca yuktah | tathā vishuvatah shanmāsātmakah pūrvabhāgah purushasambandhidakshinabhāgasthānīyah | tatrāvaroharupamāsashaļkātmaka uttarārdho vāmabhāgasthānīvah Itasmād vāmabhāgasādrisyād uttara ity ācakshate | na tv anushthānādhikyavivakshayā | prabāhuk sato vāmadakshinabhāgau samau kritvāvasthitasya purushasya siro yathonnatam san madhye 'vatishthate'; evam ' māsashatkayor madhye vishuvān utkrishto 'vatishthate | bidalam bhāgah | tābhyām bidalābhyām dakshmavāmabhāgābhyām samhitah samvojita eva loke purusho bhavati tad dhāpi tasmād eva bhāgadvayasamdhānarupatvāt kāranāc chīrshno madhye syūmeva vijūāyate | syuma syutam | yathā vastrayoh samdhih sueyā syutah samyojito bhavati | evam şirasi dakshinottarakapālayoh samdhau svuteva kācid rekhā drisyate etac ca bhumau patite sushke mānsarahite sirahkapāladvayasamūharūpe 'sthani vispashtam upalabhyate tmanā purushasādrisyāt prasasto yam vishuvān
- 2. tad āhuh | vishuvannāmake mukhye 'hani yac chastram vihitam tat tasmin chastre parvapakshina evam āhuh | dakshināyanasyottarāyanasya ca madhye vishuvannāmakas tulāmeshasanikrāntidvayarupo yah kālaviseshah so 'yam vishuvacchabdābhidheyah sa ca vyavahārah smritishu pracurah | asminn eva vishuvati kāla etad ahah sanset | etasminn ahani vihitam sastram ahahsabdenopalakshyate | etat sanikrāntidvayam uktham ahar ukthānām) ahnām

¹⁾ uktam und uktānām alle vier Hss.

madhye | ukthyasastropetasastrayogyam ity arthah | ata eva vishuvān vishuvannāmakasastravān eva saṃkrāntikālaviseshah | tat katham iti | ucyate | tam saṃkrāntikālam vishuvān vishuvān ity eva sarve vyavaharanti | atas tasmin kāle sastrapāṭhe sati yajamānā vishuvanto yogyaṣastrayuktā bhavanti sarveshv anushṭhātrishu sreshṭhatām prāpnuvantīti pūrvapakshiṇām āṣayaḥ |

- 3. tat-tat karmāntareshv api vishuvākhyasamkrāntiyukte kāle samāgate sati sastram etac chansanīyam iti yat pūrvapakshinām matam tasmin chastre tan matam nādaranīyam | kuntu samvatsarasatra eva gavāmayane tat purvoktam sastram sanset | evam sati yajamānā atyantasamyogena samvatsarakālam etad reto dhārayanto yanti | anutishthanti |
- 8. vaisyakarmanam | visyakarmadevatākam rishabham pumgavam savamyasya codakaprāptasya pasoh sthāna upālambhanīyam dvirūpam varnadvayopetam ubhayata etam dakshinottarapārsvayor vilakshanavarmena lānehitam pasum mahāvrataprayogayukte sastrasvopāntye hany ālabheran |

23.

- 1. atha dvādasāho vaktavyah
- 2. bhavaty ātmanā | anenārthavādena dvādaṣarātrayāgavidhir | unneyaḥ | tathā ca ṣākhāntare vidhiḥ ṣruyate | yaḥ kāmayeta prajāyeyeti, sa dvādaṣarātreṇa yajeta, praiva jāyate (Ts. 7, 2, 19, 1) iti |
- 6. gāyatryā yathoktāhaḥkliptir Āsvalāyanācāryair darsitā jatha bharatadvādaṣāhaḥ i imam evaikāham prithaksaṃsthābhir upeyuḥ | atirātram agre 'thāshtāv ukthyān athāgnishtomam athātirātram (10, 5, 8) iti |

24.

1, trayaşca | bharatadvādaşāham vidhāya vyūdhadvādaşāham vidhatte |

yo 'yam vyudhadvādaṣāho 'sti so 'yam etādṛiṣah | tatrādyantau yau dvāv atirātrau prathamadvādaṣau yac ca daṣamam abas, tat pariṭyajyāvaṣishṭeshv ahassu navasaṃkhyākeshu trayas tryahāḥ kartavyāḥ | trirātraḥ kaṣcit karmaviṣeshaḥ | so 'yaṃ trivāram āvartanī-yaḥ ā daṣamam ity atra yo 'yam ākāraḥ sa varjanārthaḥ | nipātānām anekārthatvāt | yadvā maryadāyām ayam ālī bhavishyati | ādyantāv atirātrau daṣamam ahaṣ ca maryādāṃ kṛitvāvaṣishṭo navarātras tri āvṛittās tryahātmaka ity arthaḥ |

dvādaṣāhayāgavidhir alle vier Hss.

tatra codakena dīkshādivikalpo prāptah | ekā dīkshā tisro dīkshā ityādivikalpasya prakritau srutatvāt | tam vikalpam apavaditum niyamavisesham vidhatte | dvādasāhāni etc.

- 3. dvādasa rātrīh, prakņtau tisia evopasadah i tās caikaikām caturshu dineshv āvartya dvādasa sutyādineshūpasado 'nutishthati | tābhir dvādasabhir upasadbhih sarīram eva dhunute | kampayati | sarīragatamānsādidhātusoshanena pāpakshayo bhavati | tathā ca Sutrakārenopasamhritam | yadā vai dīkshitah kriso bbavaty atha medhyo bhavatit | upasaddineshv asya kshīramātrāhāratvād bharaty eva kārsyam | tad idam sarvam dhūnuta ity anena vivakshitam | atha dvādasasu dineshu somābhishavam vidhatte |
- 4. dvādasāham prasutah, bhaved iti seshah dīkshopasadāv aŭgakarmaņī labhishavas tu pradhānakarma l
- 5. bhūtvā dvādasāham prasuta iti padadvayam anuvartanīyam veditā dvādasasu dineshu somābhishavayukto bhutvā purvoktābhir upasadbhih sarīram dhutvā sarīragatam pāpam parityajyāta eva suddha ihaloke bhutvā paraloke 'pi putah sarvadevatāh prāpnoti |

95

- 1. anapakramam | tam Prajāpatim dikshayitvā tatrādhvānam anapakramam nirgamanarahitam gamayitvābruvan | na bi yajñam samkalpya dikshām kritvā tadanushthānam antarena devayajanān nirgantum sakyate |
- 10. ūrdhyo vai | yo'yam navarātre prathamas tryahah so'yam ūrdhvo vai | ārohaprakāra eva | tad yathā | gāyatram prātahsavanam traishtubham mādhyamdınam savanam jāgatam tritiyasavanam ity ayam svabhāvasiddhah kramah | tasya vyatyāsābhāvād ūrdhva ity ucyate | yas tu madhyamas tryahah so'yam tiryan vartate | tad yathā | jāgatam prātahsavanam gāyatram mādhyamdinam traishtubham tritiyam ity atra nātyantam anukramo nāpy atyantam vyutkramah | tasmād ayam tiryan , ya uttamas tryahah so'rvān adhomukhah | tad yathā | traishtubham pratahsavanam jāgatam mādhyamdinam gāyatram tritīyasavanam ity etadahararvāktvam | prathamo jāgatānto dvitīyas traishtubhāntas tritīyo gāyatrānta ity evam ūrdhevatvatiryaktvārvāktvāni trishv api tryaheshu drashtavyāni |

26.

4. sa purastāt | yo dīkshām vāūchati sa pumān dīkshopakramāt purā prajāpatīdevatākam paşum alabheta | dvividho hi dvādaṣāhaḥ sāgnicityo niragnicityas ca | tatragnicayanayuktapaşur ayam ayagantavyah |

- 5. saptadaṣa sāmidhenīḥ | dvayor dhāyyayoḥ prakshepeṇa saptadaṣasamkhyā sampadyate | āprīyājyāsu viṣesham vidhatte |
- 6. tasyāpriyah | pasoh prāptihetutvāt prayājā āpriya ity ucyante | tad atra Jamadagninā drishtāh samiddho adya manusha ityādisūkte samāmnātā drashtavyāḥ || atra codyam udbhāvayati |
- 7. tad āhuḥ | uktaprājāpatyavyatirīkteshu sarveshu paṣushv āpriyo yatharishi bhavanti | yasya yajamānasya gotrapravartako ya rishir bhavati tam anatīkramya tena drishtā evāpriyo bhavanti | evaen saty atrāpi jamadagnigotrajānām eva samiddho adyety āpriya rico yuktā na tv anyeshām |

13. satram | pūrvam bharatadvādaṣāho vyūḍhadvādaṣāhaṣ ceti dvau bhedāv uktau | prakārāntareṇāpi satrarūpo 'hīnarūpaṣ cety evaṃvidho dvādaṣāhaḥ ' tatra satrapakshe viṣeshaṃ vidhatte |

yady ayam dvāda-āhah satrarūpo bhavet | tadānīm satrasya bahuyajamānatvāt sarveshām yajamānāma agnīn sammyupya sambhūyaikatvenāvasthūpya tasmin sarve yajeran | yajamānatvād eva sarve 'pi dīksheran | dīkshām kuryuh | ya eva yajamānās ta eva ritvija ity uktatvena sarve yajamānāh sunuyuh | ritvikkāryam abhishavam kuryuh | vasantartum abhilakshyodavasyati | udavasānīyām samāptikālīnām ishtim anutishthet | vasantartuu samāpayed ity arthah |

27.

1. chandāńsi | atha vyūḍhadvādaṣāhe yad etad vyūḍhatvaṃ tad etat praṣańsītum ākhyāyikām āha | chandāńsi etc.

vyū lha chandasam | svasvasthānaviparītatvenodhāni sthānāntare prakshiptāni chandāusi yasmin dvādasāhe so yam vyūdhachandāh |

- 3. chandāńsi vyūhati | gāyatryādmi chandāńsi vyūhati | tattadāyatanaviparyāsenāvasthāpayet | tac ca vyūhanam asāratvapra-yuktalādasya parihārāya bhavati |
- 6. naudhasena | mam indra sutam pibrty asyām ricy utpannam sāma naudhasam | tvām idā hyo nara ity asyām ricy utpannam sāma svaitam |
- 9. us hān | asau dyuloko 'syām bhūmāv ūshān | ādadhātīty adhyāhārah | desāntaraprasiddhim upajīvya pasusabdasyoshasabdena vyākhyānam |

28.

5. täni trīni | tāni purvoktāni rathamtaravairupasākvarāņi trīni sāmāny anyānītarebhyo vilakshaņāni prishthyākhye shadahe prathamatritīyapañcameshv ayugmeshv ahassu prishthastotranishpādakānyāsan | tathā brihadvairajaraivatarupāņi trīņi sāmāny anyāni ratham-

tarādibhyo vilakshaṇāni bhūtvā dvitīyacaturthashashṭheshu yugmarūpeshv ahassu pṛishṭhastotranishpādakāny āsan |

6. tāni tathākalpanta | tatah shatsamkhyākāni, prishthasāmāni dhārayitum tāni shat chandānsi tathākalpanta | tenaiva kramena samarthāny abhavan | prathamadvitīyatritīyeshv ahassu gāyatrītrishtubjagatyah prishthastotranishpādakāh | caturthapañcamashashtheshv ahassv anushtuppanktyatichandānsi stotranishpādakāni | evam sati yajūo 'pi prishthyashadahākhyah kalpate | svaprayojanāya samartho bhavati |

29.

- 1. Agnir vai | idānīm dvādasāhakratau prāyaṇīyodayanīyāv atirātrau yac ca dasamam ahaḥ | tat trītayaṇ varjayitvā madhyagato yo navarātras tam vidhātum upakramate | Agnir vai etc.
- 3. eti ca preti ca | ā prety anayor upasargayor, anyatara upasargo yasmin mantre 'stı tan mantrasvarupam prathamasyāhno rūpam | lakshaṇam ity arthaḥ |

karishyat | karoter dhator bhavishyatpratyayantam idrisamyad asti |

- 7. ā tvā ratham | ā tvā ratham iti trico marutvatīvasastrasya pratipat | tac ca rathasabdopetam | idam vaso sutam iti tasya sastrasyānucarah | tac ca pibavat | pibā supurņam iti dvitīvapāde srutatvāt |
- 16. tyam ü shu | atha nividdhānīyasya suktasyādau kimcit sūktāntaram vidhatte | tyam etc.

- 1. ā na indraḥ | yasya sūktasya purastāt tārkshyaṣaṅsanaṃ vihitaṃ tasmin nividdhānasukta ākārarupaṃ laksbaṇaṃ darṣayati | ā na etc.
- 2. idānīm nishkevalyamarutvatīyayoh sastrayor nividdhāne sūkte stotum āha |
- sampātau | sampatanti piāpnuvanty ābhyām yajamānāh sarvalokān iti sampātau | nishkevalyamai utvatīyanividdhānayoh sūktayor vaikritayoh sampāta iti samjītā | ā yātv indro 'vasa iti marutvatīyasatrasya nividdhānam sūktam | ā na indra iti nishkevalyasya nividdhānam suktam |
- 6. yad vā eti | ākārapraṣabdādikam lakshaṇam mantre nāstīty āṣankya yad vā ityādinā tatsadbhāve bādha upanyasyate | "yad etad eti ca preti ceti tad etat prathamasyāhno rupam lakshaṇam iti pūrvam uktam | tat tathā sati yadi prety anena lakshaṇena yuktam sarvam suktam jāgatam abhavishyat | tadānīṃ yajamānā asmāl lokāt

- praishyan praishyanti marishyanty eveti bādhopanyāsah | tad yad ityādinā samādhānam upanyasyate | yasmāt praṣabdayoge bādho 'sti tasmāt kāraṇād iheheti sūktam yadi prathame 'hani sanset | tadānīm ihehasabdenāsya bhūlokasya vivakshitatvād asminn eva bhūloke tatsūktapāṭhenainān yajamānān ramayati | ciram krīḍayati | tataḥ praṣabdaprayukto maraṇabādho 'pi parihṛito bhayati |
- 15. samānam | asmin prathame 'hani yad āgnimārutam ṣastram uktam, yac cāgnishtome pūrvam nirūpitam āgnimārutasastram tadoubhayam samānam ekavidham | nyūnādhikamantrāṇām abhāvāt |

- 3. yad vai neti | prathamasyähna eti preti liögadvayam yad vai yad evoktam tad atra dvitiyasyähno liögam na bhavatīti nakāradvayenobhayam nishidhyate | yat sthitam tishṭhatidhāturūpavad bahushu sthäneshv apracyutatvenāvasthitam mantre drisyate tad dvitiyasyāhno rūpam | liögam |
- 🗼 kurvat | vartamānārthapratyayayuktam karotidhāturūpam |
- 4. agnim dūtam | atra kurvad iti liūgopanyāsaḥ | yady apy agnim dūtam ityūdau sākshāt kurvacchabdo na srūyate | tathāpi karotyarthasya sarvadhātugatasāmānyatvād vartamānārthavācipratyayāntam dhātumātram kurvacchabdena vivakshitam | atrāpi vṛiṇīmaha iti vartamānārthavācipratyayānto dhātuh ṣrūyate | tasmād dvitīye 'han'y etat sūktam viniyoktum yogyam |
- 7. indra nedīyaḥ | indra nedīya ityādikaḥ pragāthaḥ prathame 'hany apī vihitaḥ | uttaratrāpi vidhāsyate | tasmād atra vidhīyamāno 'cyuto bhavati pracyuter abhāvāt | tad idam acyutatvaṃ sthitaṣabdārthatvāt sthitaval lingam |
- 11. tvām id dhi atha nishkevalyasastrasya stotriyānurūpayoh pragāthayor brihatsāmasambandharūpam liūgam darsayati |

tvām id dhīti brihatsāmna ādhārabhūtah stotriyah pragāthah | tvam hy ehity anucarah pragāthah | prathame pragāthe brihatsāma-yuktam prishthastotram bhavati | atra pragāthadvayasya brihatsāmasambandhād bārhate brihatsāmasambandhiny ahani tad ubhayam yogyam | dvitīyasya cāhno brihatsāmasambandhitvāt tasminn ahani viniyoktavyam |

32.

2. visvo devasya | visvo devasyety ekä rik | tat savitur iti dve ricau | so 'yam ekas trico brihatsāmasambandhabhuto vaisvadevasastrasya pratipad bhavati | ā visvadevam ity esha tricas tasyānucarah | ata ubhayor brihatsāmasambandhah |

Pañcikā V.

1.

3. samānodarkam | udarkaḥ samāptiḥ | samāna udarkas tulyā samāptir yasya mantrabhāgasya tat samānodarkam |

punarāvrittam | pathitasyaiva punah pāthah punarāvrittam | punar api nitarām nrittam nartanam punarniņrittam | svaravise henāksharānām punah-punar āvartanena vā nartanasādrisyam | punarāvrittam pathitasyaiva pādasyāvrittih | atra tu svarāksharamātrasyeti viseshah | ratavad iti dhātvarthamātram atra vivakshyate | paryastavad iti paryāsasabdavat |

kritam | bhūtārthapratyayopetah karotidhātur dhātumātram vā |

- 5. devā vai | yadā devās tritīyam ahar anushṭhāya, tena svargam lokam gatāḥ | tadānīm asurā rakshānsi ca tān devān anugamya svargapraveṣo yathā na bhavati tathāvārayanta | nivāritavantaḥ | tatas te devās tān asurān prati virupā viruddharupopetā bhavateti, ṣapitvā bhavantaḥ svenaiva rūpeṇāvir bhavanta āyan | svargam, pratyāgachan |
- 12. vāyav ā yāhi | vāyav ā yāhi vītaya ity ekā | vāyo yāhi sivā diva ityādike dve ricau | militvā so 'yam ekas trīcah | indras ca vāyav eshām sutānām ityādike dve rīcau | trīcatvasampādahāya tayor anyatarā dvir āvartanīyā | ā mitre varuņe vayam ityādikas trīcah | sajūr visvebhir devebhir ityādikas trīcah | uta naḥ priyā priyāsv ityādikas trīcah | ta ete sapta trīcā ushņikchandaskāh | tat sarvam aushņiham praŭgaṣastram kuryāt | tatra samānodarkatvam trītīyasyāhno liūgam | ā mitre varuņa iti sūkte tisrishv apy rīkshu ni barhishītyādiko 'ntimah pāda eka eva | asvināy eheti sukte 'pī hansāv ityādiko 'ntimah pāda eka eva | ā yāhīti sukte 'pī vrīshamn indrety antimah pāda eka eva | sajūr visvebhīr iti trīce 'py ā yāhy agna ity antimah pāda eka eva | evam katīpayeshu samānodarkatvam liūgam || atha marutvatīyaṣastrasya trīcadvayaṃ vidhatte |
- 13. tam-tam | tam-tam ityādīkas trico marutvatīyasastrasya pratipat | tasyopakrame tam-tam iti dvir avrittah sabdo nrittagatatālānukaraņasadrisah | ante ca krishtīnām nritur iti nartanavācī sabdah srūyate | tad idam murittaval lingam | traya indrasyety ayam anucaras tricah | tasyādau trisabdasravaņād idam trival lingam |
- 14. indra nedīyaḥ | indra nedīya iti pragāthasya purvayor apy ahnor vihitatvād acyutatvam | atha pragrathanena tricatvam sampādayitum caturthaḥ pādaḥ shashṭhaḥ pādaṣ ca tris-trir abhyasyate | tasya nrittasamānatvād ayam pragātho ninrittalingavān | evam

brāhmaņaspatyapragāthe 'pi drashṭavyam | yadvā | yasminn indro varuņo mitro aryamety okārasya trir abhyāso nrittasamānah |

20. abhi tvā abhi tvā sūrety eshā rathamtarasāmno yonih tām pūrvoktāyā dhāyyāyā anu pascān niyartayati sansed ity arthah

2.

1. atha nividdhānīyam sūktam vidhatte

yo jāta eva | asmin sūkte nrimņasya mahnā sa janāsa indra ity antimah pādah sarvāsv rikshu samānah | tasmād idam suktam samānodarkalingopetam |

- 14. vaisvānarāya | atra dhishaņety antahkaraņavācakah sabdah srūyate | antahkaraṇam ca bhūmyāder antam prāptum saknoti tathā cānyatra srūyate | na vā imām asvaratho nāsvatarīrathah sadyah paryāptum arhati | mano vā imām sadyah paryāptum arhati (Ts. 7, 3, 1, 4) iti | atah sahasā bhūmyādyantaprāptihetutvād dhishaṇāsabdo ntasyopalakshakah |
- 15. dhārāvarāḥ | mārutatvam atra vispashṭam | bahuvidham abhivyāhrityam abhivyāharaṇīyam ṣaṅsanīyam rigjātam yasmin sūkte bad bahvabhivyāhrityam | atra hi pañcadaṣarcaḥ ṣaṅsanīyā iti bahutvam | bahunām devānām abhivyāharaṇīyānām vidyamānatvād bahutvam | tasya bahutvasyaikatvadvitvāpekshayāntatvam |
- 17. purastādudarkam | udarkasabdo 'vasānavacanah | avasānam ca vichedah | so 'pi dvividhah purastād uparishtāc ca | upakramāt pūrvam sansanīyasyābhāvād ayam purvakālino vichedah purastādudarka ity ucyate | sansanād ūrdhvakālīno vicheda uparishtādudarkah | samānodarkatvam ca tritīyasyāhno liūgam yuktam | tatroparishtādudarkasāmyam sajanīyādishūdāhritam (5, 2, 1) | atra purastādudarkasāmyam liūgatvenodāhriyate | tathā hi | asmin sūkte sarvāsv apy rikshu tvam agna iti padadvayam samāmnātam | tad idam samānodarkatvam ekam liūgam asakrīd abhidhānād eva punarāvrīttaliūgam ca vaktum sakyam | kimca | loke kancit purusham sambodhyābhimukhīkritya tvam iti vadanti | evam atrāpy uttaratryaham abhimukhīkrityaiva pratyricam tvam tvam iti sabdah prayujyate | tac ca prathamadvitīyayos tryahayos ca samtatyai vichedarāhityāya bhavati |

3.

1. dvādaṣāhamadhyavartino navarātrasya trayas ca vā ete tryahāḥ (4, 24, 1) iti yat purvam uktam, tatra prathamas tryaho 'bhihitaḥ | sa ca pṛishṭhyashaḍahasya purvo bhāgaḥ | atha tasyottaro bhāgo navarātre madhyamas tryaho vaktavyaḥ | tasmins ca yat prathamam ahas tan navarātre caturtham ahar bhavati | tatra ṣastrakliptir uparishṭād vidhāsyate | ādau tāvan nyūūkho vaktavyaḥ | tadartham prastauti |

āpyante | pūrvokteshu trishv ahassu trivrītpaūcadaṣasaptadaṣākhyāh stomā āpyante | samāptā ity arthah | tathā gāyatrī trishṭub jagatīty etāni chandānsy āpyante | samāptāni | tata ūrdhvam etad eva vakshyamāṇam ucchishyate | pūrvam anuktatvād utkarsheṇāvaṣishyate | tasyaivāvasishṭasya vāg iti nirdeṣaḥ | evakāras tu pūrvoktadevatāvyāvrittyarthah | Agnir vā devatendro vai devatā viṣve vai devā devatety evam tasya-tasyāhno nirvāhakam devatātrayam pūrvam uktatvān nāvasishṭam | vāgdevatā purvam anuktāvasishṭā | tasyā vācakam vāg ity etac chabdarūpam | tad etad aksharam vakārādivarṇātmakam punar api tryaksharam | tribhir aksharair upetam | katham etad iti | tad etat spashṭikriyate | vāg ity ukte saty ekāksharam bhavati | vakāragakārābhyām yuktasyākārāksharasyaikatvāt | tad evāksharam iti vāgdevatānāmnoccāryamāṇam tryaksharam bhavati | ato vāgdevatāyā nāmany ekarupatvam trurūpatvam ca sampanham |

4. tad yac caturtham yasmāt kāraņād vāg eva caturtha. syāhno nirvāhikā | tasmāt kāraņād yadi caturtham ahar upetā. nyūnkhayanty, okārasya sutroktaprakārenoccāranavisesham kuryuh J tadānīm etad eva vāg ity etad ak-haram devatāvā vācakam abhilakshyāyachanti | udyamam kurvanti | na kevalam udyamah kimtv etad aksharam vardhayanti | vriddhiprakāra eva pravibhāvayishantīty 1) anena spashtīkriyate | prabhutvam vibhutvam cāksharasya kartum ichanti | prabhutvam sāmarthyam, vibhutvam visālatvam || * nyunkhasvarupam Āsvalāvanena varņitam | caturthe 'hani prātaranuvākapratipady ardharcādyor nyūūkhah bytitīyam svarani okāram trimātram udāttam trih | tasya-tasya coparishtad aparimitān pañca vārdhaukārān anudāttān uttamasya tu trīn purvam aksharam nihanyate nyuñkhyamāne (7, 11, 1) iti | asyāyam arthah caturthe 'hani prāpte sati prātaranuvakasya yeyam rīk prathamāsti, tasya rico yau dvāv ardharcau tayor ardharcayor yāv ādī tayor adyor nyūūkhah kartavyah | nitarām atyantavishamaprakārenonkhanam uccāraņam nyuūkhah | katham iti | tad eva spashtīkriyate | āpo revatīh kshayatheti prātaranuvākasya pratipat, tasyāh purvārdhasyādau yo 'yam dvitīyasvara okārah pakārād urdhvabhāvī, tam trimā.' tropetam udāttasvarayuktam trivāram uccārayet ta ete traya okārāh sampadyante | tatraikaikasyaukārasyopari punar apy okārā ardhasvarupā hrasvamātrā aparimitāh pañca voccāranīyāh | te cārdhaukā-

¹⁾ pravibhāvayishanti lesen im Texte alle Hss. Die sonderbare Erklärung des Scholiasten zeigt, dass diese Lesart auch ihm vorlag.

rāḥ sarve py anudattāḥ | uttamasya tu trimātrasyaukārasyopari trīm ardhaukārān uccārayet | teshv ardhaukāreshu prathamam aksharam nihanyāt | atyantam nīcasvarēṇānudāttam kuryād iti | evam saty udāttās trimātrās traya okārā. ardhaukārās trayodasety evam okārāḥ shodasa sampadyante | prathamadvitīyayos trimātrayor madhye paūcānudāttā ardhaukārāḥ | dvitīyatritīyayos trimātrayor madhye paūcānudāttā ardhaukārāḥ | tritīyasya trimātrasyoparishṭād anudāttā ardhaukārās trayaḥ | so yam uccāraṇaviṣesho nyuūkha ity ucyate | so 'yam nyūūkhas caturthasyāhna udyatyai | udyamanāya sarvasmād utkarshāya bhavati | Dieses lässt sich etwa so darstellen:

āpó3 0 0 0 0 0, 63 0 0 0 0 0 0. 63 0 0 0. Vgl. Asvalāyana 7, 11, 7.

- 5. annam vai yo'yam ukto nyunkho sti tad etad annam vai | annasadhanatvad annasvarupam eva | katham etad iti | tad ucyate | ilasabdo 'nnavacı | tad yesham kacshakanam asti te karshaka ilavah | te ca varshantam parjanyam abhilakshya geshna harshena gayanto yada caranti atha tadanım annadyam prajayate | svakalavishtim samriddhim ca drishtva karshaka hrishyanti hrishtas ca gayantiti yad asti tatsadrisam idam caturthe 'hani nyunkharupam uccaranam | ato 'nenoccaranenamnam utpadayanti | tad evam annadyasya prajatya utpadanartham sampadyate | tasmad annaprajatiyuktatvad eva caturtham ahar jatavad bhavati | jatavattvam etasminn ahani mantralingatvenoparishtad (5, 4, 2) vakshyate |
- •6. caturaksharena | mantre yo 'yam ādau caturaksharo • bhāgas tena nyūnkhayet | catvāry aksharāny uccārya tadante yathoktam nyūnkham prayunjyād iti kecid yājnīkā āhuḥ |
 - 8. Samprati | samyak |
 - 10. mukhatah | prätaranuväke mukhato 'rdharcasyädau dvitiyasminn akshare nyunkhayet | prajänam sarväsäm mukhenaivännädanät | tathä sati yajamänam annädyasya mukhata eva samīpa eva sthāpayati |
 - 19. ajyasastre sthanavisesham vidhatte

madhyataḥ | tritīyapāda ity arthaḥ | tathā cāṣvaslāyana aha | āgniṃ na svavriktibhir ity ājyam | tasyottamāvarjaṃ tritīyeshu pādeshu nyunkhaḥ (7, 11, 8) iti

12. mukhatah | ardharcādau | tathā casvalāyano marutvatīyam nishkevalyam ca nirupya pascād idam āha | srudhīhaviyasya tu trica ādye 'rdharcādishu nyunkhaḥ (7, 11, 28) iti |

4.

2. yad vā co rupam | vākpratipādakasabdayuktam | vaimadam vimadākhyena maharshinā yuktam | riphatidhātuh klesārthe vartate | viseshaklesenoccāritam viriphitam | vichandā iti vividhachandasā

yuktam' | yad unam vatiriktam vonatiriktam | aksharahrasavriddhi ity arthah |

- 3. viriphitam | nyūūkharūpena viseshaklesenoccāritam | ata eva viriphitasya viseshaklesarūpatayā yuktasya vimadākhyasya maharsheh sambandhi |
- 5. tā u da sa jagatyah | tā u tās tu suktagatā ashtāv rico dasa jagatyah sampadyante | katham sampattir iti | tad ucyate | sūktasyādyantayor ricos trir āvrittyā dvādasa paūktayo bhavanti | paūktis caiva catvāriņṣadaksharā | tato militvāṣītyadhikacatuḥṣatā-ksharāṇi sampadyante | ashtācatvārinṣadaksharāṇām jagatīnām daṣa-saṃkhyākānām tāvanty evāksharāṇi | evam jagatīsampattih |
- 6. tā u pañcadasa tās tu dasa jagatyah pañcadasānushtubhah sampadyante | tathā hi | ashtācatvārinsadaksharā jagatī | dvātrinsadaksharānushtup | tathā saty ekaikā jagatī sārdhānushtub bhavati |
- 7. tā u vinṣatiḥ | tās tu daṣa jagatyaḥ punar api pratytkaṃ dvedhā vibhajyamānāṣ caturviṇṣatyaksharā gāyatryo vinṣatir bhavarti | gāyatrīsambaddhaṃ cānyatra prāyaṇīyam prathamam ahaḥ | gāyatro vā aindravāyavo, gāyatram prāyaṇīyam ahaḥ (Ts. 7. 2, 8, 1) iti ṣrutyantarāt | idaṃ cāhar madhyame tryahe prathamatvāt punaḥ prāyaṇīyam | ato gāyatrīdvārā sambandhasya vaktum sakyatvād etat sūktaṃ caturthasyāhno nirūpakam |
- 8. tad etat | tad etad āgnim ityādi suktam udgātribhih pūrvam astutam, hotribhir apy asastam tasmād ayātayāma gatasāram na bhavatīti sākshād yajūa eva | yajūamadhye sāratvāt | tathā sati yady etat sūktam atrājyam bhavet | tadānīm yajūarupād eva sūktād yajūarūpam ahas tanvate | vistārayanti | kiņcāhardevatām vācam eva tena sārayuktena punah prāpnuvanti | tac ca madhyamasya tryahasya samtatyai vichedarāhityāya bhavati |
- 10. vāyo sukrah i atrādyais trībhih pratīkair ekas trīcah itaraih shatpratīkaih shat trīcāh
- 11. tam tvā | tītra yad etad īmaha iti padam asti, tad yācāmaha ity asminn arthe vartate | yācīā ca dīrghakālena phalapradā | tasmād etad ahar abhyāyāmyam iva | abhito dīrgham kartavyam iva prayogabāhulyena drisyate | tena yācīārthavācidhātudvāreṇa dīrghatvena sāmyapratīter idam mantravākyam caturthasyāhno nirupakam |
- 12. idam vaso | ātānah sastrakļiptīh | sā cedam vaso sutam ityādikāsv asmins caturthe 'hani purvoktena prathamenāhnā samānā | tat sāmyam caikam liūgam |
- 15. tad u | tad u tat tu sūktam trishtupchandaskam | pratishthitāni padāni pratiniyatāksharasamkhyāyuktāh pādā yasmin sukte tat pratishthitapadam | tādrisena tena sūktena savanam mādhyam-

- dinasavanagatam marutvatīyasastram dādhāra! dhāritavān bhavati! etena sūktena svayam āyatanāt svakīyagrihāt kadācid api na pracyavate!
- 16. imam nu | imam nv ityādis tricaviseshah paritah pūrvoktānām ante prakshepanīyah |
- 18. tad vai | yasmiñ chandasi nivitpadasamuhah prakshipyate tad etac chando vahati | savanasya nirvähakam bhavati | tasmān nirvähaṇāya tāsu gāyatrīshu mvidam dadhyāt |
- \bullet 19. p i b ā s o m a m ! prishthastotrasādhanasya vairājasāmna ādhārah pibā somam ityādih stotriyas tricah | ṣrudhī havam ityādy anurūpah |
- 21. tvām id dhi | tvām id dhīty asyām rici brihatsāmotpannam | tasmād etam yonibhūtam pragātham pūrvoktadhāyyām anu paṣcāc chāńset |

11. tā u¦tā u tās tu sūktagatā rico vichandaso vividhachandovūktāḥ | tatraikavinṣatir dvipadāḥ santy, avaṣishtāṣ catushpadāḥ santi | tena vichandastvenāhno nirūpakam |

- 1. gaur vai | purvatra vāg ekam gaur ekam dyaur ekam (5, 3, 2) iti devatāyā rupatrayam uktam | tatra vāgātmakam rūpam eaturthe 'hany uktam | paūcamasyāhno gaur eva devatā nirvāhikā | stomanam madhye triņavo nirvāhakah | tasya triņavasya stomasya svarupam (handogair evam āmnātam | navabhyo himkaroti sa tisribhih sa paūcabhih sa ekayā | navabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa paūcabhih | navabhyo himkaroti sa paūcabhih sa ekayā sa tisribhih | vajro vai triņavah (Tāndya 3, 1, 1) iti | asyāyam arthah | ekas tricas tisribhih paryāyair āvartanīyah | tatra prathamaparyāye prathamāyās trih pātho dvitīyāyāh paūcakritvah pāthas tritīyasyāh sakrid eva pāṭhaḥ | dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrit pāṭho dvitīyāyās trih pāṭhas tritīyasyāh paūcakritvaḥ pāṭhah | tritīyaparyāye prathamāyāh paūcakritvaḥ pāṭhah | tritīyaparyāye prathamāyāh paūcakritvaḥ pāṭha dvitīyāyāh sakrit pāṭhas tritīyasyās triḥ pāṭhah | evam āvrittābhih saptavinṣatisaṃkhyābhir rigbhis trinavah stomo bhavati |
- 5. pasurupam | tathāvidham ca pasurūpam yad asti tad api lingam | pasurupasya bahuvidhatvam eva yad adhyāsavad ityādinā prapaūcyate | adhikapādasya prakshepo 'dhyāsaḥ | prakritau yāvad asti tāvato 'py adhikapādopetam adhyāsavat | pasūnām api caturbhyaḥ pādebhyo 'dhikam mukham ekam parigaṇyate | ato 'dhyāsavat pasurūpam bhavati | tad eva vikshudrā ity anena spashtīkri-

yate | vividhāḥ kshudrā vikshudrāḥ | ekasmād anyo nyunas, tasmād apy anyo nyūnaḥ | gajāpekshayāṣvaḥ kshudras, tadapekshayā mahishaḥ kshudras, tato gaus, tato 'jety evam paṣushu kshudratvam drashṭavyam |

 vāmam , yad vāmam ramaņīyam sūktam svaravarņādibhih ṣrāvyam bhavati | tad api paṣurupam , loke 'pi gavāṣvādipaṣava iti yad asti tad vāmam ramaṇīyam drisyate !

yat pāūktam ! ekam liūgam pāūktam yat punarvacanam tat paūcasamkhyāyuktam | pūrvatra paūktichandaḥsambaddham iti•viseshah !

- 6. imam ū shu | imam ŭ shv ityādisukte jagatīchandoyuktā ādyā navarcaḥ ṣańsanīyāḥ | tatra tritiyasyām rici jagatīchandaskebhyas caturthapādebhyo 'dhikaḥ pādo bharadvājāya sapratha ity esha samāmnāyate | ato 'dhikapādayuktatvād idam adhyāsavallingam | tatra paṣusvarūpam | paṣor api pādacatushṭayād adhikasya mukhasya vidyamānatvāt '
- 7. ā no yajūam iti dve ricau | ā no vāyav ity ekā | so 'yamı prathamas tricah | rathenetyādir dvitīyah | bahava ityādis tritīyah | imā u vām ityādis caturthah | pibā sutasyedyādih pañcamah | devaṃ-devam iti shashthah | brihad iti saptamah | tad etat saptakam brihatīchandoyogād bārhatam |
- 13. marutvān | parito 'nte prakshepaņīyah paryāsah || tasmins trice nividdhānam vidhatte | tā u etc.

7

- 1. mahānāmnīshu | S. 4, 4, 1.
- 3. imān vai | nanu ṣakvarīshūtpannam sāma ṣākvaram iti vaktavyam | ṣakvarī ca saptapādopetā | na caitā ricas tathāvidhāḥ kimtu pādacatushṭayopetā anushṭubhaḥ ' tat katham āsām ṣakvarītvam ity āṣaūkya ṣaktipradatvāc chakvarītvam iti nirvacanam darṣayati ' imān vai etc.
- 4. tā ūrdhvāḥ ļ yā etā mahānāmnyah santi tāh sīmna ūrdhva abhyasrijata ˈ agnim īļa ity ūrabhya yathā vaḥ susahāsatītyantā dāṣatayīnām sīmā ˈ tasyāḥ sīmna urdhvabhāvinīḥ kritvā Prajāpatir abhītaḥ srishṭavān ˈ ata evaitāḥ saṃhitāyām nāmnāyante kintv āraṇyakānḍa āmnāyante | athavā | navaitā ricas trivedebhya upari sthitatvena prayujyante | tathā cāṣvalāyana āha ˈ ṣākvaraṃ cet prishṭham mahānāmnyaḥ stotriyaḥ ˈ tā adhyardhakāraṃ nava prakrityā tisro bhavanti (7, 12, 10) iti ˈ asyāyam arthaḥ ˈ yadā ṣākvaraṣāmnā prishṭhastotraṃ nishpādyate tadānim mahānāmnya ricaḥ stotriyas trico bhavanti ˈ tās tu prakrityā svabhāvena navasaṃkhyākās tathāpi tisraḥ kartavyāḥ ˈ adhyardhakāram iti tatropāya ucyate ˈ adhikenā-

- rdhena yuktām ekām ricam ekam ardharcam kritvety uktam bhavati | tatas trayānām ardharcānām ekārdhatve sati tisra rico bhavantīti | | so 'yam simollanghanaprakārah | yasmāt sīmna ūrdhvāh satīh Prajāpatir asrijata tasmāt simā ity dannāmakā abhavan | mahānāmnīnām anena prakāreņa simānāmakatvam vijneyam |
- 5. svādor itthā i svādor ityādir adhyayanaprakāreņaikas trīca, upa na ityādir dvitīya, indram visvā iti trītīyah | etat trayam militvā pūrvoktastotriyasādrisyād anurupas trīco bhavati |
- •8. mo shu tvā | rigdvayam eva sarvatra pragāthasya svarupam | atra tu rāyas kāma ity eshā dvipadādhikatvena prakshiptā | tasmād ayam pragātho dhyāsavān |

- 4. tam indram | şastrānte prakshepanīyam tricam vidhatte tam indram etc.
- 10. stushe janam | trishtupchandaske sukte vişa ādevīr ity ekah pādo 'dhīkah prakshipyate | so 'yam adhyāso liūgam |
- 14. agnir hotā | trishţupchandaskasya tricasyāvasāne tā taremety adhikah pādo 'dhyāsah |

- 2. athāsmin shashthe 'hany ritupraisheshv rituyājasūkte kamcid visesham vidhātum prastauti |
- na vai devāh sarve 'py anyonyasya grihe vāsam naiva kurvanti kimtu svasva eva grihe | evam ca saty ritur apy ritor anyasya sthāne na vasati kimtu sarvo 'pi vasantādyrituh svasva eva sthāne nivasati | tasmāt kāranād yathāyatham svasvasthānam anatikramya sarve 'py ritvija rituyājān yajeyuh | asampradāyam anyasmā adattvā | avam arthah | ritugrahānām pracāro yadā vartate tadānīm maitrāvarunah praishasaktagatena mantrena hotrādīn preshyati | ante ca yājyayā vashatkāram kurvanti | adhvaryuyajamānau tu preshitau svasvavājvām hotre pravachatah tad idam prakritāv anushthānam atra tu tau hotre na pravachatah kimtu svavam eva yājyām pathata iti | tathā sati yathartu tam-tam ritum anatikramya sarvān ritūn ritvijah lulpayanti | svasvaprayojanasamarthān kurvanti | ritūnām tathā kalpane sati janatā janasamūho yathāyatham svam-svam sthānam anatikramya vyavasthitāh sukhinyo bhavanti ¦ evam rituyājā atra prastutāļi į tatraitae cintyate į kim rituyājeshu praishavashatkārau prakritivan na kartavyāv uta kartavyau | āho svit prakārāntareņa kartavyāv Ri|tatra tāvad akāraņapaksham upanyasyati

¹⁾ Vgl. Sayana zu Aitareyaranyaka 4, 1, 1.

- 3. tad āhuḥ | rituyājārtham maitrāvaruņena paṭhitavyā mantrā ritupraishāḥ | taiḥ praishamantrair hotrādīn prati ca na preshitavyam | hotrā yakshad Indram ityādibhiḥ praishaṇaṇ na kartavyam | hotrādibhiṣ ca ritupraishamantrair na vashaṭkartavyam | yā-jyātvena na paṭhitavyā ity arthaḥ | tatreyam upapattiḥ | ya ritupraishās te sarve | pi vāg vai vāgrūpaiva | vāk ca shashṭhe 'hany āpyate | samāpyate | na hi samāptāyāṇ vāci mantraprayogo yujyate | iti nishedhavācinām abhiprāyaḥ ' teshām eva matam āṣritya vidhivādinām pakshe doshaṃ darṣayati |
- 4. yad ritupraishaih | yady ritupraishās tatpurvako vashaţ-kāras cānushṭhīyeran | tadānīm āptām samāptām vācam eva richeyuh | kīdriṣīm vācam | rikṇavahīm vaho balīvardasya lāūgalādivahanapradeṣah | vrikṇo bhagno vaho vahanapradeṣo yasyā vācaḥ sā rikṇavahī | ṣrāntatvād yajāabhāram voḍhum asaktety arthaḥ | vaharāvinīm | asakyavahananimitto rāvo rodanarūpo dhvanir yasyāh sā vaharāvinī | tādriṣīm upadravadvayayuktām vācam vināṣayeyuḥ | evam anushṭhānapakshe dosham uktvā nishedhapakshe vyavasthite sati vidhivādī svābhipretam anushṭhānam hridi nidhāya nishedhapakshe bādham upanyasyati |
- 5. yad v ebhih | yad u yadi vā ebhir mantrair na preshyeyur, yadi vā ebhir yājyānantrair na vashatkuryuh | tadānīm ritvijo yajňasyācyutād avinashtāt prayogāc cyaveran | vinasyeyuh | yajňaprayogah sāngo na bhaved ity arthah | kimcaitasmād yajňāt svakīyaprāṇāt Prajāpateh svakīyayajamānād gavādipasubhyas ca jihmā īyuh | ritvijah sarve | pi kuṭilā bhūtvā gacheyuḥ | yajñaprāṇayajamānapasubhyo bhrashtā bhaveyur ity arthah | ittham vidhinishedhapakshayor ubhavor api bādham uktvā prakārāntareṇānushṭhānam siddhāntayati |
- 6. tasmād rigmebhyaḥ , yasmād anushthānapakshe ṣrāntām ityādyuktadoshaḥ parityāgapakshe tv acyutād ityādyuktadoshaḥ l tasmād doshadvayaparihārāya prakārāntarcņānushtheyam | prakritau hi maitrāvaruņas tan-tam praishamantram pathitvā hotar yajetyādinā preshyati, hotrādayaṣ ca tata urdhvam yājyām praisharupām eva pathitvā tadante vaushaḍ iti vashatkurvanti | atra tu na tathā kartavyam | kim tarhy rigmebhya evādhy rikṣiraskebhyo hotrādivishayapraishebhya evordhvam maitrāvaruņo hotar yajetyādinā preshyet | hotrādayaṣ ca tathaiva rigmebhyo 'dhi vashatkritya tubhyaṃ hinvānā ityādyrikṣiraskaiḥ praishair yajeyuḥ | tathā satī prakritivad anushṭhānābhāvād vācam āptām ītyādir anushṭhānapakshe prokto dosho na bhavatī | anushṭhānaparityāgasyāpy abhāvāt pratishedhapakshe 'cyutād ityādir dosho 'pi na bhavatī |

- 1. pārucchepīḥ | prātāḥsavane mādhyaṃdinasavane ca yāḥ prasthitayājyāṣ codakena prakrititaḥ prāptāḥ | tāsām purastāt pārucchepīḥ parucchepākhyena maharshiṇā dṛishṭā rica upadadhyuḥ | ehaikām pārucchepīm ricam uktvā paṣcād ekaikām prathitayājyām paṭhet | vṛishann indra vṛishapānāsa indava ityādyāḥ, pibā somam indra suvānam adribhir ityādyāṣ ca pārucchepya ricaḥ Sūtrakāreṇa (S, 1, 2, 4) vispashṭam udāhṛitāḥ pārucchepīshv rikshv yac chando sti tad idam rohitanāmakam |
- 3. tad āhuḥ ; saṃkhyāsāmyāt paācapadopetā ricaḥ paūcame 'hani yuktāḥ shaṭpadopetāḥ shashṭhe 'hani | pārucchepyas tu saptapadopetāḥ ; ataḥ shashṭhe 'hani tacchaṅsanam ayuktam iti codyavādnām abhiprāyaḥ || tatrottaram āha .
- 4. shadbhir eva ekaikasyām rici ya ete prathamabhāvinah shat pādās taih sarvair yadā shashtham abar āpnuvanti | tadānīm uparitanam yat saptamam ahas tad apachīdyaiva prīthaktvena tasya yichedam kritvaiva prāpnoti | tasmād vichinnam saptamam ahas tena saptamena pādenābhimukhyenopakramya vasanti |

1. tad yad etat | samudramadhyasthitänām dhanānām ākarshaṇe kim sādhanam iti | tad ucyate | tat tatra pārucchepīyāsv rikshu yad etat padam pāṭho 'sti | kīdriṣam | punaḥpadam | shaṭsu pādeshu samāpteshu punaḥ paṣcād uccāryamāṇaḥ sumriliko na ā gahīty evaṃvidhāḥ saptamaḥ pādaḥ | sa eva dhanānām āṣañjarāyāṣaktāni kritvā samākarshanāyānkuso 'bhūt |

12.

1. pūrvatra vāg ekam gaur ekam dyaur ekam iti yat tritīyam devatāsvarupam uktam, seyam devatā shashtham ahar nīrvahati | tathā stomānām madhye trayastrinsah stomo nīrvahakah | tasya stomasya svarūpam Chandogair evam āmnāyate | ekādaṣabhyo hiṃkaroti sa tisribhih sa saptabhih sa ekayā | ekādaṣabhyo hiṃkaroti sa ekayā sa tisribhih sa saptabhih | ekādaṣabhyo hiṃkaroti sa saptabhih sa ekayā sa tisribhih | anto vai trayastrinṣaḥ (Tāṇḍya 3, 4, 1) iti || asyāyam arthah | eka eva tricas tribhih paryāyair āvartanīyah | tatra prathame paryāye prathamāyās trir abhyāso madhyamāyāh sakrit pāṭhah | dvītīyaparyāye prathamāyāh sakrit pāṭha madhyamāyās trir abhyāsa uttamāyāh saptakrītvo 'bhyāsa h | tritīyaparyāye prathamāyāh saptakrītvo 'bhyāso madhyamāyāh sakrīt pāṭha uttamāyā trir abhyāsah | evaṃ trayastrinṣastomanishpattīr iti |

revatīr naḥ sadhamāda ity asyām ricy utpannam sāma raivatam | , gāyatryādibhyas chandobhyo 'ksharair adhikatvād atichandā iti kasyacic chandaso nāmadheyam !

- 5. stīrņam stīrņam barhir ity ādyas tricah | ā vām ratha iti dvitīyah | sushumā yātam iti tritīyah | yuvām stomebhir iti caturthah | avar maha iti dve ricau ' vrishann indrety ekā | ubhābhyām pañcamas tricah | astu ṣraushaḍ ity ekā | o shū ṇa ity ekā | ye devāsa ity ekā | etat tritayam shashṭhaḥ | iyam adadād iti saptamaḥ | ity etat sarvam praŭgaṣastram kuryāt | ṣastrāntarasya pratipadam tricam vidhatte |
- 6. sa pūrvyaḥ | atra mahūnām iti mahacchabdaḥ pādasyānte drisyate | shashthaṃ cāhaḥ prishthyākhyasya shadahasyānto bhavati | tasmād antatvaliūgena shashthe 'hani yogyam | yadvā | mahato 'py adhikasyānyasyābhāvān mahad ante ity antatvam vyākhyeyam |
 - 7. traya indrasya | S. 5, 1, 13.
- 9. sa yo vrishā | marutvān no bhavatv ity asya caturthasya pādasya sarvāsv rikshu vidyamānatvāt samānodarkatvam || tricātmakam sūktāntaram vidhatte |
- 10. indra marutvah | asmin sukte tebhih sākam ityādis tritīyasyām rici tritīyah pādah | tatra Vritram khādati bhakshayatīti vritrakhādah | tena bhakshaņena Vritrasyāvasānam maraṇam sampadyate | tasmāt khādo Vritrasyāntah | shashṭhasyāntatvam pūrvam evoktam | ato 'ntavattvam hūgam | yady apīdam sūktam na bhavati tathāpi sūktasthānāpannatvāt sūktam nty uktam |
 - 12. sastrasyāntimam tricam vidhatte

ayam ha | svar marutvatā jitam iti dvitīyah pādah | tatra bhūtārthavāciktapratyayānto jayatıdhātur ekam lingam | kimca jayasya yuddhāvasānatvāj jitam iti sabdo 'ntapratipādakah | tad etad antavattyam aparam lingam |

17. indram it | asya pragāthasya sarveshv api pādeshv indrasabdāvrittes tāladhvanisadrisatvān ninrittaval lingam |

13.

- 2. pra ghā nu | somasya tā mada indras cakārety asya caturthapādasya bahushv rikshu vidyamānatvāt samānodarkatvam |
 - 5. nishkevalyasya sastrasyāntimam tricam vidhatte |

upa no haribhih | tisrishv apy rikshupa no haribhir iti pādasyaikatvāt samānodarkatvam |

8. tat savituh | tat savitur iti dve ricau pratipaccheshabhūtau, dosho agād ity esha sutre pathitas trico 'nucarah | atra bhutārthavācī gamidhātur yo 'sti tasyārtha āgād iti sabdenocyate | bhūtārthavācītvād gatam gamanasamāptir anto bhavati | tad etad antavattvam

- lingam || yasmād atra Sūtrakāro (8, 1, 18) 'bhi tyam ity ekām ricam tat savitur iti dve ricau militvā pratipattricatvenoktvā dosho āgād ityādikas trico 'nucara ity uktavān | tasmād asmābhis tat savitur iti vākyam pūrvaseshatvena vichedanīyam |
 - 10. katarā | dvitīyasyā ricas caturthe pāde dyāvā rakshatam prithivī ity uktatvād idam sūktam dyāvāprithivīyam | tatra dyāvā rakshatam iti pādasya bahushv rikshu vidyamānatvāt samānodarkatvam |
 - •11. kim u | kim u ṣreshtha ity asmin sūkte trayodaṣarcaḥ ṣaṅsanīyāḥ | tatra caturthyā ricaḥ prathamapāde cakrivāṅsa ribhava iti ṣrutatvād idam ārbhavam | upa na iti sukte catasraḥ | Āṣvalāyana 8, 8, 8 | tatra prathamapāde ribhukshā iti ṣrutatvāt tad apy ārbhavam | Ribhavo hi naro manushyāḥ | ata ava manushyān antaḥ praveṣayitum asahamānā agnīvasvādayaḥ somapānavelāyām Ribhūn niḥsāritavantaḥ | etac cārbhavaṃ ṣaṅsaty Ribhavo vai deveshu (3, 30) ityādāv upākhyāne tulyam avagamyate | te ca narā Rībhavaḥ ṣaṣyante kathyante yasmin sūkte tan nārāṣaṅsam | tad ekaṃ līngam | tathaivopa na vājā iti sūktasya tritīyasyām rici tryudāyam iti triṣabdah srutah | tad etat trītvam dvitīyam līngam |
 - 12. idam itthā | idam itthety ekam sūktam, ye yajñenety aparam |

2. nishthāvam | kīdṛiṣam Manum | nishthāvam | dhanavibhā-gāder dharmarahasyam nihṣesheṇa sthitir nirṇayo nishthā ˈsā yasminn asti sa nishṭhāvaḥ | tādṛiṣam | dharmarahasyanirṇetāram ity arthaḥ | avavaditāram | jyeshṭhaputrasyaitāvad, dvitīyasyaitāvad, anyasyaitāvad ity avachidva vaditum samartho 'vavaditā | tādrisam |

3. tān ete sukte | idam ittheti ye yajāeneti caite ubbe sūkte sansaya | tatas teshām rishīnām yat sahasrasamkhyam dhanam satrapariveshanam satrārtham paritah sampādītam | tat sarvam anushthānād ūrdhvam avasishṭam te dhanam tubhyam Aūgiraso waharshayah svargam prāpnuvanto dāsyantīti |

- 3. pratishṭhāyā enam | avighnena karmasamāptir daivī pratishṭhā | tatsādhanabhutadhanādisampattir mānushī pratishṭhā |
- 4. Sukīrtinā | Kakshīvān ity abhihitah kaṣcid rishih | tasya putrah sukīrtināmakah | tena drishtam apa prāca indreti suktam api tannāmakam | tac ca vrishākapisūktāt prāg eva samīpe ṣaiisanīyam | tena Sukīrtinā hotā yonim vyahāpayat | garbhanirgamāya vivritam akarot | ata eva tasyā ricaṣ caturthapāda urau yathetyādir āmnāyate |

- 6. madhvo vonāma | asmin sūkte marudvishayam abhivyā- haranīyam arthajātam bahv asti | bahutvam caikatvadvitvāpekshayā samkhyāvām avasānatvād anto bhavati | tad etad antatvam lingam |
- 8. sa pratnathā | devā agnim ity asya caturthapādasya sarvāsv apy rikshu pathitatvāt samānodarkatvam || dhārayann ity etasya punaḥ-punaḥ pathitasyānuvādena tadabhiprāyam sadrishtāntam darṣayati |
- 9. dhāravan-dhārayan | hotāsmin sukte caturtheshu pādeshu dharayan - dharayann iti punah - punah pathitya sansati | tasya ko 'bhiprāva iti | so 'bhidhīvate | antah sastrasyāvasānapradesah | tasya prasransāt prakarshena sransanāc chaithulvād ayam hotā bibhāva bhītim prāptavān | sransanaparihārārthe drishtānto 'bhidhīyate | yathā loke rajjum nirmimānah purushah punarāgrantham punah punar āgrathyāgrathya punarnigrantham punah-punar nigrathya-nigrathya tasyā rajjor antam badhnīyāt | dīrghāyā rajjvā agram sukshmam punah prishtbatah pratyakrishya veshtanam kritvagranthanam hama tasyā dridhībhāvo nigranthanam nāma ity eko drishtāntah | anyo 'ny abhidhīyate | yathā vā loke carmakāra ārdrasya carmanah sam. kocanivāranāva bhūmau tat prasārva dridham ākrishva carmano 'nte mayükham sankum carmano dharanaya bhumau nihanyad, dridham bhumipravishtam kuryat | hotuh punar dharayann iti sansanam wad asti tad etat tadrisam | purvoktadrishtantasamanam drashtayyam | tad etac chansanam yajñasya samtatyai bhavati |

- 1. dvādaṣāhagate navarātre trayas tryahāḥ | tatra prathamadvitīyau tryahāv uktau | tāvatā prishṭhyaḥ shaḍahaḥ samāptaḥ | yas tu tritīyas tryahas tatra yāni trīny ahāni tāni chandomanāmakāni | tatra prathamam, navarātrāpekshayā saptamam yad ahar asti, tatra mantraliūgam darṣayati | yad vā eti etc.
- 9. āpyante | trivritpañcadaṣasaptadaṣaikavinṣatriṇavatrayastriṇṣākhyā ye stomās te sarve 'pi shashṭhe 'hany āpyante | samāptāḥ | gāṣatrītrishṭubjagatyanushṭuppanktyatichandobhidhāni sarvāṇi chandānsi ca samāptāni | tathā sati yathaivādo vakshyamāṇam nidaṣanam tathaiva saptamasyāhnaḥ pravrittir drashṭavyā | kim nidaṣanam iti | tad ucyate | yathā darṣapurṇamāsādipurodāṣādidravyāṇyavadāya paṣcāt tāny avadāṇasthānāny ājyasthālyā ājyena punah pratyabhighārayanti | kimartham iti | tad ucyate | ayātayāmatāyai | gatasāratvaparihānāya punar api havishṭvayogyatārtham | evam evaitasmin saptame 'hani stomāň chandānsi ca punar api pratyupayanti | pratipadyāhutishṭhanti | tathā saty anushṭhitasya punar anushṭhānaṃ carvitacarvaṇasamānam iti yātayāmatvaṇ gatasāratvam bhavet |

- ato yad etat samudrād ūrmir ityādīkam saptamasyābna ājyam bhavati | tad etad ayātayāmatāyai punar api sāratvasīddhyartham bhavati | tasmīū chastre ghritasya nāma guhyam iti ghritasabdasya vidyamānatvāt pratyabhighāraṇasāmyam bhavati | yady api trivridādayah stomāh saptame 'hani punar nāmushthīyante, tathāpi caturvinsādayas chandomanāmakā anushthāsyante | tasmād ayātayāmatvam stomatvasāmyenābhihitam |
 - 11. ā vāyo | atrādyaih shadbhir dvau tricau | itare pañca tricāh |
 - , 14. tad u | tad u tat suktam kayāsubhāsabdopetatvāt kayāsubhīyanāmakam | astv evam kim tata iti cet | ucyate | etad eva kayāsubhīyanāmakam sūktam samjāānam parasparaikamatyasādhanam | kimcaitat samtani samtānakaram prānānām avichedena dīrghāyushyakaranam |
- 19. pasavas chandomāh | caturvińsacatuscatvārińsāshtācatvārinsākhyās chandomāh pasusādhanatvāt pasurūpāh i tasmāc chandomayukte 'smins tryahe chandodvayanushthanam pasupraptyai bhavati | chandobhir gayatrītrishtubjagatībhir aksharasamkhyādvāreņopamīyanta iti caturvinsādayas trayas chandomāh i tatra gāyatryā caturvinsatyaksharayā sadriso yas caturvinsastomas, tasya pratipādakam ashtabhyo himkarotityadikam Chandogabrahmanam caturvinsam etad ahar upayanty ārambhanīyam (4, 12) ity atraivodāhritam yac catuscatvārīnsastomasya nirupakam Chandogabrāhmanam evam āmnāvate | pañcadasabhyo himkaroti sa tisribhih sa ekādasabhih sa ekayā | caturdasabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa dasabhih | pañcadasabhyo himkaroti sa ekādasabhih sa ekayā sa tisribhih (Tāndya 3, 9, 1) iti | asyāyam arthah | tribhih paryāyais tricasyāvrittau prathame parvāve prathamāyā ricas trir abhyāso madhyamāyā rica ekādasakritvo 'bhyāsa uttamāyā ricah sakrit pāthah dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrit pātho madhyamāyās trir abhyāsa uttamāyā dasakritvo 'bhyāsah i tritīyaparyāye prathamāyā ekādasakritvo 'bhyāso madhyamayah sakrit patha uttamayas trir abhyasah | so 'yam catuscatvārinsastoma iti 1) || atha brihatsāmasādhyapiishthastotrasyādhārabhutam stotriyam pragatham tadanurupam ca vidhatte |
- 20. tvām it | tvām id dhīty ekah pragāthah | tvam hy ehīti dvitīyah | tad ubhayam saptame 'ham nishkevalyaṣastre ṣaṅsanīyam | nanv ayugmam ahah saptamam | tathā sati rathamtaraprishṭham parityajya bṛihatprishṭham kim ity upādīyata iti cet | vacanabalād iti brumaḥ | kim hi vacanam na kuryān, nāsti vacanasyātībhāra iti nyāyāt | bṛihatpṛishṭhasvīkāre kāṃcīd yuktim āha |
 - 21. 'yad eva | purvasya shashthasyahno yad eva prishthastotram

¹⁾ Ueber den ashtācatvārinsa stoma s. 4, 12, 9.

tad evātra kṛitam bhavati | tasya prayojanam tūparishṭād vakshyate | , nanu shashṭhe 'hany api raivatam pṛishṭham na tu bṛihad iti cet | naisha doshaḥ | bṛihadraivatayoḥ kāryakāraṇabhāvenaikatvād ity abhipretya bṛihac ca vā idam agre rathaṃtaram cāstām (4, 28) ity atra pratipāditam || kāryakāraṇabhāvam iha smārayati |

- 22. yad vai | vairūpaṣākvarayor rathaṃtarajanyatvāt tadrūpatvam | vairājaraivatayor bṛihajjanyatvāt tadrūpatvam | evam ca sati shashṭhe 'hani raivatasya bṛihattvam vyavahartum ṣakyate || idānīm atra saptame 'hani bṛihatpṛishṭhasvīkāre prayojanam āha | v
- 23. tad yat | tat tasmāt shashthe 'hani kritasya raivatasya tadrūpatvāt kāraņād yatra saptame 'hani brihatprishtham kriyate | tad idānim shashthe 'hany anushthitena brihatavāsmin saptame 'hani tad brihatprishtham pratyuttabhnuvanti | atītatvena shashthasya punar uddharaṇam pratyuttambhanam | etac cāstomakrintatrāya sampadyate | stomānām trivrītpañcadaṣādīnām krintatram krintanam chedaḥ | tadrāhityam astomakrintatram | tadartham atra svīkāraḥ || vipak-habādhopanyāsamukhenaiva tad eva spashṭayati |
- 24. yad rathamtaram | shashthe 'hany anushthitasya brihato. 'smin saptame 'hany anuvrittim parityajya yugmadinatvam äṣritya yadi rathamtaraprishtham svīkriyate | tadānīm shashthasaptamayor anuvrittyabhāvāt krintatram vichedanam syāt | shashthe brihat kritam saptame tan na kritam, kimtu rathamtaram kritam iti vichedaḥ || vipakshabādham upanyasya svapaksham upasamharati |
- 25. tasmāt | yasmād brihati krite vichedaḥ parıhriyate tasmād ity arthaḥ |
- 27. abhi tvā | nitarām vartanam anushṭhānam nivarianam na tu parityāgaḥ | āyatanenāyugmatvasthānena rathamtarasambandaḥ |

- 4. yad dvyagni | agnişabdadvayopetam dvyagnīty uçyate | mahacchabdopetam mahadvat | dvayor devatayor hutam āhvānam yasmins tādriṣam dvihutavat | punaḥṣabdopetam punarvat |
- 8. kuvīd anga | atrālyais tribhih pratīkair ekas tricah | caturthe caikā pancame dve, tad ubhayam militvā dvitīyas tricah | itare panca tricāh |
- 21. atha nishkevalyasastrasya rathamtarasamasadhyaprishthastotrasyadharabhutam stotriyam anurupam ca vidhatte |
- abhi tvā | yady api yugmadmatvān nyāyato brihatprishtham praptam tathāpi vacanabalād rathamtaraprishthatvam drashtavyam |

- ktāni dvedhā vibhaktāni | katham iti | tad ucyate | pañcānyāni marutvatīyasastragatāni | pañcasamkhyākāni prithag evāvasthitāni |
 - 8. vişvo devasya | vişvo devasyety ekā | tat savıtur varenyam iti dve | etat trayam brihatsāmasambandhī tricah şastrasya pratipat | āvişvadevam iti trico 'nucarah | tad ubhayam brihatsāmasambandhād bārhatam, yugmatvena brihatsāmasambandhiny ashṭame 'hani yogyam || ūrdhvalingopetam savitridevatākam sūktasthānīyam caturricam vidhatte |
 - 9. hiranyapāṇim į dvitīyapāde savitāram upa hvaya iti ṣravaņāt savitridevatākam suktam į urdhvaṣabdasyāṣravaņe pi savitrimaṇḍalasyoparideṣavartitvād arthata ūrdhvatvam ;
- 10. mahī | mahacchabdopetam suktasthānīyam tricam vidhatte | mahī dyauh etc.
- 11. yuvā nā | punaḥṣabdopetaṃ sūktasthānīyaṃ tricaṃ vidhatte| yuvānā etc.

- 8. pra vīrayā | atra dadrire ta iti prayogapāṭhaḥ | ¹) atrāntimais trībhiḥ pratīkair ekas tricaḥ | ītare shaṭ tricāḥ |
- 16. pra mandine | atra sarvāsv rīkshu marutvantam sakhyāya havāmaha iti caturthasya pādasyaikatvāt samānodarkatvam |

- 8. pañ ca-pañ ca | marutvatīyanishkevalyasastradvayagatasūktā-pekshayā pañca-pañca iti dviruktih |
- 10. •d o s h o | antaliiigakam tricātmakam suktam vidhatte | dosho etc.
- 11. pra vām | şuciliūgam sūktasthānīyam tricam vidhatte | pra vām etc.
- 12. indra ishe | indra isha ity rig ekā | te no ratnānīti dve | tritayem militvā ribhudevatākam suktam
- 19. prāgnaye | etadīyāsv riksbu sa nah parshad ati dvisha iti pādena samāptidarṣanāt samānodarkatvam |
- 20. sa naḥ | sa na ityādipādasya sarvāsv rikshu pathitāsya camgrahārtham vīpsārūpeņa dviruktiḥ | etam eva pādam punaḥ-punaḥ sansatīty atra ko 'bhiprāya iti | so 'bhidhīyate | etasmin navarātre trividhatryahasamashṭirūpeṇa prayogādhīkyāt tadā-tadā vismritya kim

¹⁾ Bandbemerkung in Aa: praüge väyavyatväya pra vīrayā sucayo dadrire ta iti, vām iti dvīvacanasya sthāne ta ity ekavacanapāṭhaḥ kritaḥ | vām ity uktāv aindratvaṃ ca syād iti Sarvānukramabhāshve.

api vāraņam vāraņīyam nishiddhānushṭhānam bahu vai, prabhūtam eva krīyate | ataḥ svasya ṣāntyartham eva punaḥ punaḥ sasyate |

- *1. dvādasāhe prāyanīyodayanīyarūpam ādyante ye ahanī tayor madhye daṣarātro 'sti | tasmins ca trayo bhāgāḥ | prishṭhyaḥ shaḍaha eko bhāgaḥ | chandomanāmakās trayo 'harviṣeshā dvitīyo bhāgaḥ | daṣamam ahas tritīyo bhāgaḥ | tasya bhāgasya vidheyatayā praṣansā kartavyā | itarabhāgayor apy atra yā praṣansā pratīyate, sāpi vidheyasya daṣamasyāhnaḥ praṣansārtham eva | tasminn ahani praṣansātiṣayasya gamyamānatvāt | tatra catvāro drishṭāntā vivakshitāḥ | teshām madhye prathamena drishṭāntena praṣansati | prishṭhyam etc.
- 5. srīr vai | yad etad dasamam ahah sā srīr vai | bhogyavastusamriddhisvarupam eva | ridhnoti ha va ritvikshu ya evam dvadasahena yajate (Ts. 7, 2, 10, 1) iti srutyantarāt | ato ye dasamam ahar āgachanty anutishthanti, te sriyam eva prāpnuvanti | yasmāc chrīrupam etad ahas tasmād vivākyarahitam bhavati | vadi pramādāp. mantre tatra vā karmaņi kascit kimcid viruddham ācaret | tadānīm. tad viruddham anyena vācyam vaktavyam | atra tvayā viruddham anushthitam, tad evam samvag anutishthety abhijnena karmantare vaktavyam | iha tu tasya virudhyamanavacanasya nishiddhatvad idam ahar avivākyam | tathā cāsvalāyana āha | nāsminn ahani kenacit kasyacid vivācyam avivākyam etad ācakshate | samsaye bahirvedi svādhyāyaprayogah | antarvedīty eke (8, 12, 10) iti | parena prayujyamānam viruddham drishtvāpi tan na brūyād iti niyamasyopapattir ucyate | sriyo māvavadishmeti dasamasvāhnah srīrūpatvāt tasva vad avavadanam tac chriyā eva bhavati | avamatasya viruddhasya vadanam avavadanam nindā | yadı daşamam ahar avavādıshma nindām kurmah | tarhi sriyā eva nindā sampadyate | ato vayam sriyo māvavādishma nindām mā kurma iti vivācyam parityajyatām ity abhiprāyah loke 'pi sreyaso vidyaisvaryādinādhīkasya purushasyācaranam duravavadam hi | avavadena nındaya rahıtam | ata eva pitracaryadınām nindām na kurvanti, dveshibhih kriyamāṇām api na srinvanti | tad evam avivācyatvadharmo 'tra vihitah | yadvā | vākyadvayam idam | dasamam ahar agachantītyanto dasamasyahno vidhis, tasmad ityādir avivākyatvaniyamavidhih | so 'pi sākhāntare 'py evam āmnāvate i tasmād dasame 'hann avivākya upahatāya na vyucyam (Ts. 7, 3, 1, 2) iti || athaitasmin dasame hani manasagrahaya prasarpanam vidhatte |
- 6. te tataḥ | te 'nushṭhātāras tataḥ patnīsaṃyājāntānushṭhānād ūrdhvam prāñca udetya mānasāya prasarpeyuḥ | prasarpaṇaṃ nāma tadarthaḥ prayatnaḥ | sarveshv ahargaṇeshu karmasv antimād

ahna itarāny ahāni patnīsamyājāntāni | antimam tv ekam evodavasānīyāntam | tathā cāsvalāyana āha | prātaranuvākādyudavasānīyāntānīy antyāni | patnīsamyājāntānītarāni (7, 1, 4) iti | tathā saty api vālasyetaratvanyāyena patnīsamyājāntatve prāpte vacanena tata ūrdhvam mānasagraham vidhatte | tadartham prasarpanti | sadaso nirgatya yathāyatham mārgeņa gacheyuh || gatānām teshām tīrthadese mārjanam vidhatte |

- 7. te mārjayante | mārjanād urdhvam homārtham sthānaviseshaprāptim vidhatte |
- 8. te patnīṣālām | patnī hi gārhapatyasya samīpe 'vatishṭhata iti | saiva patnīṣālā | tatra gacheyuh || gatānām teshām homam vidhatte |
- 9. teshām yaḥ | teshām homārtham gārhapatyasamīpam gatānām madhye yaḥ pumān etām vakshyamānām āhutim jānāti | sa pumān itarān prati samanvārabhadhvam, yuyam sarve 'pi mām spriṣateti brūyāt | taiḥ samanvārabdhaḥ sa pumān āhutim juhuyāt |

23.

- āgnīdhrīye homād ūrdhvam kartavyāni darşayati |
- te tatah | te kritahomāh sarve tata āgnīdhrīyād agneh sarpanti | nirgachanti | nirgatās te sadah praviseyuh | pravesavelāyām udgātribhyo 'nya ritvijo yathāyatham svamārgam anatikramya vyutsarpanti | vividham gachanti | udgātāras tu saṃsarpanti | sambhūya gacheyuh | gatās te sāmagāh Sarparājūyāh sambandhinīshv rikshv āyam gaur ityādishu stotram kuryuh | Sarparājūtī bhūmer avatārasvarupā, kācid devatā | tayā drishtā mantrā api sarparājūtsabdenocyante | atra tv rikshv iti prithag upādānāt Sarparājūyā iti shashthyantatvāc ca devatāvācy ayam sabdah | etad evābhipretya tatsambaddhā ricas tām ca devatām praṣansati |
- 2. iyam vai | ya bhūmir asti seyam eva devatā sarīram dhritvā brahmavādmī bhūtvā sarparājūīsabdenocyate |
- 4. manasā | udgātrīņām madhye prastotuh prastāvabhāga, udgātur udgīthabhāgah, pratihartuh pratihārabhāgah | tān bhāgān manasaiva te 'nutishtheyuh | hotā tu vācā sanset |

24.

10. samayāvishitaḥ | yadā sūryaḥ samayāvishito 'stamayasamayam prāpto 'rdhāstamitah syāt, tadānīm vāgvīsargaḥ | tathā sati sampurņāstamayaparyantam alpam eva kālam dvishate lokam satroḥ sthānam parisinshanti | prayachanti |

25.

1. caturhotrivyākhyānārtham āhāvam vidhatte |

adhvaryo | caturhotrināmakeshu mantreshūceair uccāraņam kartum udyukto hotā he adhvaryav ity āhvānam kuryāt | yathā şastrādau sonsāvom ity āhvānam karoti tadvad atrāpi sambodhanam evāhāvasya svarupam !! caturhotrivyākhyānakāle 'dhvaryoh pratigaravisesham vidhatte |

- 2. om hotah | he hotar om | tvadabhilashitam astu | he hotas tathā | kriyatām ity adhyāhāraḥ | anena mantrenādhvaryuḥ pratigaram bruyāt | hotur utsāhajanakam prativacanam pratigaraḥ | vakshyamāṇeshu hotrā prayojyeshu daṣasaṃkhyākeshu padeshu madhya ekaikasmin pade 'vasīte samāpte sati tadā-tadā punaḥ-punar adhvaryur om hotar ityādimantreṇa pratigaram brūyāt | avasītaṣabdasya vīpsā pratipadam pratigaraprayogārtham |
- 13. so yam daşapadātmakaş caturhotrisamjūako mantrasamghātah || atha grahasamjūakam mantram darşayati |
- 14. atha Prajāpateḥ | caturhotrigrahamantrapāṭhānantaraṃ hotā prajāpatitanusaṃjňakān mantrān brahmodyasaṃjňakaṃ ca mantram anudravati | anukrameṇa bruyāt |

26.

1. athāgnihotram abhidhīyate | tatrādhvaryum prati yajamāno 'gnyuddharaṇakartavyatām bruyāt | tad āhāpastambah | uddharety eva sāyam āha yajamāna uddhareti prātar iti | tatra sāyamkālīnam yajamānakartavyam vidhatte |

uddhara | agnihotrasyādhvaryur eka eva ritvig bhavati | tathā ca ṣākhāntarc ṣruyate | tasmād agnihotrasya yajñakrator eka ritvik (Tb. 2, 3, 6, 1) iti | tam adhvaryum yajamānaḥ preshyatı | he adhvaryav āhavanīyākhyam vahnim uddharetı | jvalantam agnim gārhapatyād uddhara | tam prañcam praṇīyāhavanīyasthāne nidhehīty arthaḥ | tathā cāṣvalāyana āha | gārhapatyād āhavanīyam jvalantam uddhared iti | uddharāhavanīyam ity amum praisham aparāhņe sāyamkāle sūryasyāstamayāt prāg yajamāno bruyāt | evam saty ahnā sarveṇāpi yad eva puṇyam yajamānaḥ karoti tat sarvam prān uddhritya bhayarahita āhavanīyasthāne nihītavān bhavatī |

- 5. sholaşakalam | shodaşāvastham | te cāvasthāviseshā raudram gavītyādinā vakshyante |
- 6. raudram | homadravyam kshīram gavi sad gosarīre yadā tishthati tadā raudradevatākam veditavyam | upāvasrishtam vatsena samsrishtam prasnutam yadā bhavati tadā vāyudevatākam | duhyamānatvadasāyām asvidevatākam | dugdhatvadasāyām somadevatākam | adhisritam pākārtham agnau sthāpitam varunadevatākam | samudayantam) pātramadhye sthitvā samtāpavasena samyag urdhvadasāyām
 - 1) samudayantam lesen alle Hss. samudanta, überwallend, nach

pūshadevatākam | vishyandamānam ūrdhvam udgatam pātrād bahir visesheņa syandanadaṣāpannam maruddevatākam | bindumad budbudavad Visveshām devānām sambandhi | ṣarogrihītam sārapracayabhāvāpannam mitradevatākam | udvāsītam agnisthānād bahir avasthāpitam dyāvāprithivīdevatākam | prakrāntām hotur haranāyopakrāntam savitridevatākam | hriyamānam homasthāne nīyamānam vishņudevatākam | upasannam nītvā vedyām āsāditam brihaspatidevatākam | tena dravyeņa yā pūrvāhutih sāgnīsambandhinī | uttarāhutis tu prajāpatisambandhinī | hutam homottarakālīnam indradevatākam | evam havihshodaṣāvasthās tattaddevatāsambandhās ca darṣitāḥ |

27

1. athāgnihotre vaikalyanimittam praṣnapūrvakam prāyaṣcittam vi ϕ hiyate 1) |

yas yāgnihotrī | agnihotrārtham sampādītā gaur agnihotrī | sā copāvasrishtā dohanārtham vatsena samyojitā |

- 10. ya dy u va i ¹ yadi ca sarvam duhyamānam kshīram siktam 'bhūmau patitam syāt | tadānīm anyām kāmcid gām āhūyānīya tām 'dugdhvā tadīyena kshīreņa juhuyāt | yady anyāpi na labhyeta | tadānīm apy agnihotram na parityājyam | kimtv ā ṣraddhāyai hotavyam | āno ʾtrābhividhir arthah | ā ṣraddhāyāh ṣraddhāsahitam sarvam vastujātam homayogyam hotavyam | ayam arthah | dadhiyavāgvādīnām madhye yena kenāpi dravyeṇa hotavyam | sarvālābhe tv antataḥ ṣraddhām api juhuyāt | ahaṃ ṣraddhām juhomīti saṃkalpya ṣraddhāhomah | agnihotrasya nityatvāt sarvātmanā parityāgo na yukta iti |
 - 11. sarvam | viditvānushthātur asya purushasya sarvam api dravyam barhishyam | yajūayogyam | ataḥ sarvaṃ dravyam anena homārtham parigrihītam bhavati |

28.

1. yathā ṣraddhāhomaḥ pūrvam uktas tathā bhāvanārupo homo 'gnihotrapraṣanṣārtham eva pradarṣyate |

asau va asya | asya bhāvanārupam yajūam kurvatah purushasyāsāv Ādityo yūpasthānīyah | prithivī vedisthānīyā | oshadhayð barhiḥsthānīyāh | vanaspataya idhmasthānīyāh | bhūmau vidyamānā āpah sarvā api saṃskritaprokshaṇīsthānīyāh | prācyādidiṣah parīdhisthānī-

Äşvalāyana 2, 3, 8. In Tb. 2, 1, 7, wo die ganze Stelle wiederkehrt, steht dafür udanta. Ebenso bei Katyāyana Şrautasūtra 25, 2, 3. Das Gopatha Br. 3, 12 hat samudvāntam.

¹⁾ Die ersten zehn Abschnitte kehren in 7,3 wieder. Vgl. Āsvalāyana 3, 11.

yāḥ | īdriṣī bhāvanaivāgnihotrahomaḥ | ittarasampattyabhāve 'py etādriṣo vā homaḥ kartavyaḥ |

- 3. ubhayān | esha sraddhāhomāsya kartā devān manushyāns cobhayavidhān viparyāsam viparyasya dakshināh kritvā nayati | ritvigbhyah samarpayati | yatra devānām dakshinārūpatvam na tatra manushyānām tadrupatvam | yatra tu manushyānām dakshinātvam na tatra devānām iti viparyāsah | anena viparyāsena deveshu manushyeshu ca dakshinātvasamkalpah kartavyah | na kevalam devamanushyānām eva dakshinātvam kim tarhi yat kimcedam jagad asti tat sarvam idam sraddhāhomī homadakshinā nayati | sarvasmiū jagati dakshineyam iti samkalpah kartavyah |
- 4. manushyān | yeyam ṣraddhāhome ṣāyamāhutis tayāhutyā tadāhutinimittam devebhya ritviksthānīyebhyo manushyān gosuvarņasthānīyān dakshināh kritvā nayati samarpayati na kevalam manushyān kimtu yat kimcid idam jagad asti tat sarvam dakshināh kritvā samarpayati | katham manushyānām rātrau dakshinātvam iti | tad ucyate | ete manushyā yasmāt sāyam devebhyo dakshinā nītās, tasmād rātrau pralīnāh svasvavyāpārarahitā nyokasa iva | nivrittam okah sthānam griharūpam yeshām te nyokasah | madīyam griham ityabhimānarahitāh ṣere ṣerate | sushuptim gachantīty arthah | yathā ritvigbhyah samarpitam gavādikam dakshinādravyam parādhīnam bhavaty, evam rātrau manushyā devādhīnatvāt svasvavyāpārākshamāh | tad idam pāravaṣyam dakshinātve liūgam |
- 5. esha sraddhāhomī prātarāhutyā nimittabhutayā manushyebhya ritvīksthānīyebhyo devān gavādidravyasthānīyān dakshināh kritvā samarpayati | yat kimcid idam jagad astı tad api sarvam dakshinātvena samarpayati atas ta ete devā dakshinārūpena manushyapāravasyam gatā vividānā ivotpatanti svasvāmībhutānām manushvāņām abhiprāyam viseshena jananta evodyogam kurvanti | kim kurvantah | asya manushyasyadah karyam ahan karishya ity, ado 'sya manushyasya samīpam aham gamishyāmīti vadantah | ahani devā manushyaid pujyamānās tatsamīpam, gatvā tadīyam idam āyurārogyādirupam kāryam karishyāma iti vadanto manushyādhīnā avatishthante tad idam devāpām dakshinātvam | athavā | ta eta iti vākyam manushyaparatvena yojanīyam | ta ete manushyāh prātahkāle nidrāpāravasyam pa-• rityajya devatānugraharupā dakshiņā gribītvā vividānā iva visesheņa svasvakāryam jānanta evotpatanti | sayanād uttishthanti | utthāya cāham idam samdhyāvandanam karishye, 'ham idam rājagriham gamishyāmīty evam vadanto vartante | tad eva manushyānām svātantryam devatārupadakshiņāpratigrahasya lingam |
- 7. Agnaye | yeyam agnihotrasya sayamahutir agnidevatartha, tayagnihotri gavamayanasambaddham aşvinaşastram upākaroti | sā-

yamhomah sastropakrama ity arthah | asyāh sāyamāhuter Agnir devatā | āsvinasastrasyādāv apy agnir hotā grihapatir iti mantre 'gnih srutah | tad idam sādrisyam | tac cāhutirūpam sastram vāk pratigrināti | yathā sastrasya pratigara evam atra vāksabdah prayujyate | tathāgnihotroddharanamantre vācā tvā hotreti vāksabdah prayujyate | tad idam pratigarasadrisam | vāg-vāg iti vīpsā prayogabāhulyāpekshā | gavāmayanasya prāyanīyam aho 'tirātrasamstham, atirātre cāsvinam sastram sasyate | tena sāyamhomasya gavāmayanaprārambhasādrisyam pratipāditam bhavati |

9. sāyamāhutim prāyaņīyātirātrarūpeņa prasasya prātarāhutim gavāmayanagatamahāvratarūpeņa prasansati

Ādityāya | ādityārtham hūyamānā yeyam prātarāhutih | tayaisho 'gnihotrī mahāvratākhyam gavāmayanasyopāntīmam ahah prārabhate | tad id āsety ādityadevatākena mantreņa tasminu ahani nishkevalyasastraprārambhāt | tac cāhutirūpam sastram prānah pratigriņāti | katham etad iti | tad ucyate | annam payo reto 'smāsv ity agnihotre bhakshaṇamantrah | tenānnam-annam ity ucyate | annam ca prāṇatvena saṃstutam | annam prāṇam annam apānam āhuḥ (Tb. 2, 8, 8, 3) iti ṣruteḥ | annam-annam iti vīpsā prayogabāhulyāpekshā | tasmādoasti mahāvratasya prātarāhutigatādītyasambandhaḥ |

30.

•9. sa vā eshaḥ | esha Ādityaḥ svayam ekātithiḥ | yathā loke kascid vaidesīko bandhurahitaḥ svayam eka evātithir bhutvā griheshu gachaty, evaṃ sa esha Ādityo juhvatsv agnihotrīshu prātaḥ samāgatva •tishthati |

11. anenasam | purā kadācit saptarshīnām samvādaprasange kascit purusho bisastainyalakshanam apavadam prapya tatpariharartham rishinām agre sapatham cakāra | tadīyasapathoktirupeyam gāthā | bisāni padmamulāni | teshām apahartā pratyavāyaparamparām prāpnotu | pāparahite purushe bisavishayam apavādam kritavato yah pratyavāyah, pāpinah purushasva sambandhi papam svīkurvato vah pratvavāvah | sāvamkāle grihe samāgachata ekātither vaidesikasyāparodhane vah pratyavayah | seyam pratyavayaparampara bisastainye Sati mama bhūyād ity evam sapathah | aksharārthas tu | sa prasiddho mādrisah purushah stenas coro bhutvā bisāny apajahāra cet | sa puman anenasam pāparahitam purusham srotriyam enasabhi-astāt | pāpenābhisansanam apavadam kuryāt tathaiva sa bisāpahāry enasvatah pāpayuktasya purushasya yad enah pāpam asti tad apaharāt | svīkurvāt | tathā sa bisāpahārī sāvamkāle grihe samāgatam ekātīthim aparunaddhi | bhojanam adattvā nihsārayet | yadvā | agnihotrārtham sāvam samāgatam ekātithim devam aparunaddhi | homarāhityena nirākuryāt |

- 5. ya di vo ya jūe | riūmantravaikalye gārhapatye bhūr iti mantraḥ | yajurmantravaikalye saty āgnīdhrīye Chishipiye bhuva iti homaḥ | so 'yaṃ somayāge drashṭavyaḥ | haviryāge āgnīdbrīyābhāvād agnyādheyam agnihotraṃ darṣapūrṇamāsāv āgrayaṇaṃ cāturmāsyāni dākshāyaṇayajñaḥ kauṇḍapāyinām ayanam | sautrāmaṇī saptamī vā | ta ete haviryajūāḥ | teshv āgnīdbrīyābhāvād anvāhāryapacane dakshiṇāgnau juhavātha | he devā yuyaṃ juhuta | sāmabhreshe svar ity āhavanīye homaḥ | yady avijūāto bhresho yadi vā vedatrayabhreshasamuccayaḥ | tatrobhayatrāpi bhūr bhuvaḥ svar ity etā vyāhritīḥ sarvā anudrutyoccāryāhavanīya eva juhuta |
- 6. etāni ha vai | yā etā vyāhritayah santy etāni ha vai trīny eva vyāhritirūpāni vedānām sambandhīny antahṣleshaṇāni | antarbandhanasādhanāni | tatra drishṭānto bhidhīyate | yathā loke ātmanātmānam saṃdadhyāt | ātmaṣabdah svarupamātravācitvāt satvadravyaparah | ekena dravyeṇa dravyāntarain saṃdhīyate | etac Chandogair vispashṭam āmnātam | tad yathā lavaṇena suvarṇam saṃdadhyāt satvarṇena rajatam rajatena trapu trapuṇā sīsaṃ sīsena loham lohena dāru dāru carmaṇā (Chāndogyopanishad 4, 17, 7) iti | kshārādmā suvarṇādīnām saṃdhānaṃ suvarṇakārādishu prasiddham | tad etad abhipretyātmanāt mānam saṃdadhyād ity uktam |

33.

1. vyāhritihomaprasaūgena brahmā buddhisthah | tasya tatkartritvāt | tathā cāṣvalāyana āha | juhoti japatīti prāyaṣcitta brahmāṇam (1, 1, 16) iti | ataḥ praṣnottarābhyām brahmatyaṃ nirṇetum upakramate |

tad āhuḥ | tat tatra prāyascittaprasange mahāvadā brahmavādina āhuḥ | codayanti | mahāntam praudham vedam vadantīti mahāvadāḥ | plutis teshām praṣansārthā | yad yasmāt kāraṇād rige yajuḥ sāmeti hautrādhvaryavaudgātrāṇām karaṇāt trayī vedatrayarūpā vidyā vyārabdhā vivicya hautrādibhiḥ svīkritā bhavati | atharvavedas ca hātra miṣrayitum ṣakyate | āhavanīyādikartavyasya tatrābhāvāt | atha tasmāt kāraṇāt kena sādhanena brahmatvam kriyata iti codyame tasya trayyā vedatrayarupayā vidyayā brahmatvam kartavyam ity uttaram pratibruyāt | ata eva sampradāyavida āhuḥ | atharvakshetravān brahmā vedeshv anyeshu bhāgavān | tasmād brahmānam brahmishṭham iti hy āraṇyake (Attareyāraṇyaka 3, 2, 3) ṣrutam iti |

2. brahmaņo manasā vaikalyarāhityānusaindhānam vidnatte | ayam vai | yo 'yam vāyuh pavate 'ntarīkshe samcarati | ayam eva yajūasvarūpah | vāyusadrīso yajūah | yathā vāyoh samcāramārgās,

tathā tasya yajñasya vāk ca manas ca vartanyau pravrittimārgau | yasmād vācā mantrarūpayā manasā ca prayogānusamdhātrā yajño vartate tasmād ubhau mārgau | tatra vāg iyam vai, bhūmisvarūpaiva | manas tv adāh, svargarupam | tat tathā sati vāgrūpayā trayyā vidyayā hotrādayo rathasthānīyasya yajūasyaikam paksham bhāgam saṃskurvanti | samyak sampādayanti | brahmā manasaiva saṃskaroti | samyak sampādayati | anyam bhāgam iti seshah | hotrādībhir vācānushthīyamāneshv aūgeshu vaikalyarāhityam manasā brahmānusaṇdadhyād ity arthaḥ | Chandogās caitam artham āmananti | esha eva yajūas, tasya manas ca vāk ca vartanī | tayor anyatarām manasā saṃskaroti brahmā, vācā hotādhvaryur utgātānyatarām (Chāndogyopanishad 4, 16, 1) iti |

Pancika VI.

1.

1. brahmanah kartavyavidhānena grāvastud buddhisthah | tasyāgnishtome kartavyam vidhātum upākhyānam āha |

devā ha vai | purā kadācid devāh sarvacarunāmake desaviseshe satram kimcid anushthitavantah | te devās tena satrena svakīyam pāpmānam dāridryahetum nāpajaghnire | na nāsitavantah |

- 3. sa ha sma | sa ha so 'rbudākhyah sarpadeho maharshir 'yena mārgenopodasarpat, tatsamīpam prati bilād udgamyāgachat | tad dha tasminn eva desa etarhīdānīm apy Arbudodāsarpanīty anena nāmadhejena yuktā prapan mārgo 'sti | prapadyate gamyate 'nayeti prapat |
 - 5. tad yad asyānyābhiḥ | tasmāt kāraṇād Arbudasya mantrasuktam anyābhir rigbhir ā pyāyasvetyādībhir abhishṭavakāle sampriktam kuryuh |

2.

6. aksharaṣā3ḥ | kim pratyaksharam avasānam, utāksharacatushṭaye 'vasānam, uta pāde-pāde 'vasānam, āho svid ardharce 'vasānam, athavā kṛitsnāyām ṛicy avasānam iti saṃṣayaḥ | yady ṛikṣa iti pakshaḥ syāt tan nāvakalpate | na sambhavati | adhyayanavaiparītyaprasaūgāt | adhyayanakāle 'rdharce 'vasānam kurvanti na tu kṛitsnām ricam madhye 'vasānarahitām paṭhanti | pādāvasānapakshe 'pi sa eva doshah | ekaikāksharacaturaksharapakshayor doshāntaram apy asti | tatnā pakshadvayāūgīkāre chandānsi vilupyeran | kathaṃ vilopa iti | tad ucyate | tathā saty aksharāvasānapakshe bahūny aksharāṇi hīyeran | vinaṣyeyuḥ | saṃhitākālīnasya dvitvāder abhāvāt | tataṣ cha-

ndobhangah | ardharcapakshe yathādhyayanam evābhishtavān na ko 'pi doshah | tasmād ayam eva pakshah siddhantah |

3.

• 1. grāvastuta ritvijah kartavyam abhidhāya subrahmaṇyākhyasya ritvijah kartavyam nirūpayati |

vāg vai | subrahmaņyāṣabdenendrā gacha hariva ā gacha (Lātyāyana 1, 3, 1) ityādir nigada ucyate | sā ca subrahmaṇyā vāg eva sabdarūpaiva satī dhenusadrisī | tasyāh subrahmaṇyāyā dhenoh somo rājā vatsasthānīyah | tasmāt somakrayād ūrdhvam ritvijas tattatprayogeshu subrahmaṇyām āhvayeyuh | uktanigadam paṭheyur ity arthaḥ |

- 5. tad āhuh | adhvaryuhotriprabhritayah sarve 'py ritvijo vedimadhya evārtvijyam kurvanti | veder bahirbhāge subrahmanyākbyena ritvijā hūyate | tathā sati kena prakārenāsya subrahmanyānāmna ritvijo vedimadhya ārtvijyam kritam syād iti prasnah | tasyedam uttaram | vedeh sakāsād utkaram uddhartavyam pānsum utkiranty, uddhritya bahirdesam veder uttarabhāge prakshipanti | tatra kritam subrahmanyāhvānam vedimadhya eva kritam bhavet | yasmād eva kāranād ayam subrahmanyotkaradese tishṭhan subrahmanyām āhvayati, tena kāranenety uttaravādino vacanam |
- 6. teshām yaḥ | teshām rishīnām madhye yo varshishtho 'ti-sayena vriddha āsīt, tam praty evam abruvan | he maharshe subrahmaṇyām āhvaya | no 'smākam madhye tvam eva nedishthād tayo-vriddhatvena devalokaprāpteḥ pratyāsannatve saty antikatamād devān hvayishyası | āhvātum samartho 'sı | evam rishibhir uktatvād atrāpy utkaradeṣe tishṭhantam subrahmaṇyāhvānakartāram enatā varshishtham evātisayena vriddham eva kurvantı |
- 8. upānsu | pātnīvatākhyo yo grahavi eshas, tasya mantre upānsu sanair uccāryāgnīdhro yajet |
- 9. nānuvashaṭkaroti | sarvatra graheshu vashaṭkārānuvashaṭkārābhyām hūyate | atra tu pātnīvatagrahe vashaṭkārahoma eka eva na tv itaraḥ | tātra hetuḥ saṃsthā vā ityādiḥ | yo 'yam anuvashaṭkāro 'sti so 'yaṃ saṃsthā vai | grahasya samāptir eva | tathā satī sa pātnīvatagraharupaṃ reto net saṃsthāpayāni | sarvathā samāptim na karavāṇīty abhipretya tatsamāpter bhīto bhavet | asaṃsthātam asamāptam anuparataṃ retasaḥ secanam apatyotpattyā samrīdham bhavati | tasmād eva nānuvashaṭkuryāt | tathā ca yajňagāthām paṭhanti | rituyājān dvidevatyān yaṣ ca pātnīvato grahaḥ | ādityagrahasāvitrau tān sma mānuvashaṭkrithāḥ (Āṣvalāyana 5, 5, 21) iti |
- 10. neshtur upasthe | yo 'yam agnīdhraḥ pātnīvatam yajati, so 'yam neshtur upasthe samīpa āsīnaḥ sesham bhakshayet | neshtrināmaka ritvik patnībhājanam vai, patnīsthānīyaḥ | neshtaḥ patnīm

udānaya (Ts. 6, 5, 8, 6) ity eva neshtripatnyor ānayanadvārā sambandhaṣravaṇāt | atas tatsamīpe bhakshaṇe saty agnirūpa āgnīdhraḥ patnīshu retah sthāpayati | tac ca prajananāya sampadyate | tat tenānushṭhānena yajamāno 'py Agninaivāgnyanugraheṇaiva patnīshu retah sthāpayati | tad api prajātyai sampadyate |

12. dakshinā h | dakshināsu nītāsu tā dakshinā anu paşcāt subrahmanyā samtishthate | samāpyate |

4.

 grāvastutsubrahmaņyākhyayor ritvijoḥ kartavyam uktvā maitrāvaruņabrāhmaņācehańsyachāvākanāmnām hotrakāņām şastram vidhātum ākhyāyikām āha | devā vai etc.

maitrāvaruņa m | tasmād apasāraņārtham mitrāvaruņadevatākaṃ sastram ā no mitrāvaruņetyādikam maitrāvaruņākhya ritvik prātahsavane sanset |

- aindram | ā yāhi sushumā hi ta ityādikam indradevatākam.
- 3. aindrāgnam | indrāgnī ā gatam sutam ityādīkam aindrāgnam sastram |

5.

. 1. atha teshām hotrakāṇām ahargaṇeshu ṣastreshu prakāraviṣesham vidhatte |

*stotriyam | prishthyashadahādishv ahargaņeshu bahūny ahāni vidyante | teshu prātaḥsavane dvitīyasyāhno yaḥ stotriyas trīcas, taṃ trīcam prathame 'hani stotriyasya trīcasyānurūpam kuryuḥ | sāmagā Jasmins trīce stotraṃ kurvanti sa trīcaḥ stotriyaḥ | tasya stotriyasya yasya chandodevatādinā sadriṣo 'nyo yas trīcaḥ so 'nurūpaḥ | tathā sati sarveshv ahassv ekaikasmins trīce sāmagāḥ stotraṃ kurvanti | te sagve trīcāḥ stotriyāḥ | tatra sarvatrottaradinagataṃ stotriyam purvadine stotriyasyānantarabhāvinam anurupaṃ kuryāt | ayaṃ ca niyamo hotrakāṇāṃ ṣastreshu prātaḥsavane drashṭavyaḥ | evam saty uttaram ahar eva purvasyāhno 'nurūpaṃ kurvanti | tat tathā saty avareṇaivātītenaiva purveṇāhnāparam uttaram ahar abhimukhīkrityārabhante | upakramante || mādhyaṃdinasavane 'py asya nyāyasya prasaktau taṃ nishedhati |

2. atha tathā | atha prātaḥsavanānantaram mādhyaṃdine tathā na | tena purvoktaprakāreṇa na kuryād iti ṣeshaḥ | tatra hetuḥ | srīr vai prishṭhānīti | yāni mādhyaṃdinasavane prishṭhastotrāṇi tāni ṣrīr vai | sampadrupaṇy eva | ṣrīrupatvena sāmagaiḥ stutatvāt | na hi ṣrīrupāṇāṃ svatantrāṇām anyānuvrittilakshaṇam anurūpatvaṃ yuktam | tasmāt tāni prishṭhastotrāṇi tasmai tasmin mādhyaṃdine savane na tatsthānāni | prātaḥsavanasthānāni na bhavanti | tatsadri-

sāni na bhavantīty arthaḥ | prātaḥsavane hy uttaradinagatam stotri- yam pūrvadinagatastotriyasyānurūpam kurvanti | yad yasmād kāraṇād atrāpi tathā kuryus, tādriṣam kāraṇam nāsti | tulyachandastvādīnām abhāvāt | tasmāt prishṭhastotrāṇām pūrvottaradineshu sādrisyābhavāt prātaḥsavananyāyo 'tra na ghaṭate | mādhyamdinasavananyāyam tritīyasavane 'tidiṣati |

3. tayaiva vibhaktyā į vibhaktisabdaḥ prakūravācī į tenaiva mādhyamdinoktaprakūreņa tritīyasavane 'py uttaradinagatam stotriyam pūrvadinagatasya stotriyasyānurupam na kurvanti į

ß

1. athātaḥ | atha stotriyānurūpānantaram yasmāc chastrasyottarabhāvina ārambho yukto, 'to 'smāt kāraṇād ārambhaṇīyā rico vidhīyante | evakāro 'hargaṇeshu codakaprāptāyā rico vyāvrittyarthah |

7.

- 1. hotrakāṇāṃ ṣastrārambhaṇasādhanabhūtā rico vidhāya samāptisādhanabhūtā rico vidhatte |
- athātaḥ | atha ṣastraprārambhānantaram yasmāt paridhānam samāpanam apekshitam, tasmāt paridhānīyā rico vidhīyante | evakāraḥ prakritavyāvrittyarthaḥ |
- 3. vivattricam | yasmins trice vy antariksham ity rig eshā srūyate so 'yam visabdatvād vivattricasabdenābhidhīyate tena tricena sādhyo yah svargo lokas tam etayā vy antariksham ity ricā yajamānebhyo vivrinoti | vivritadvāram karoti |
- 5. sishāsava h | ye dikshitāh santi te sishāsavo labdhukāmāh phalārthinah | tasmāt kāraņād rig eshā valavatī valanāmakāsurabhedapratipādikā kartavyā bhavati | yady apīyam rik paridhānīyā na bhavati, tathāpy etadādike trice 'ntimāyā ricah paridhānīyātvāt tatpradarṣanāya trica upakrāntah |
- 6. ud gāḥ | ayam arthaḥ ṣākhāntare vispashtam āmnāyate | Indro Valasya bilam apaurņot sa ya uttamaḥ paṣur āsīt, tam prishtham prati saṃgrihyodakhīdat, tam sahasram paṣavo 'nudāyan, sa unnato 'bhavat (Ts. 2, 1, 5, 1) iti |

- 1. ubhayyaḥ | hotrakāṇām maitrāvaruṇabrāhmaṇācchaṅsyachāvākānām savanadvaye paridhānīyā dvividhā bhavanti | katham iti | tad ucyate | ahīnā ahargaṇeshu vihitāḥ | aikāhikā ekāhe prakritirūpe vihitāḥ | ity evam dvaividhyam || tatra hotrakaviṣeshaṣya paridhānīyāviṣeshaṃ darṣayati |
 - 2. tata aikāhikābhih tatas tāsubhayavidhāsu maitrāvaruņā-

- khya ritvig aikāhikābhir eva paridadhyāt | te svāma deva varuneti prakritau prātahsavane maitrāvarunasya paridhānīvā vihitā i mādhvamdinasayane nu shtuta indra nu grinana ity esha vihita | ahine vikritirupe 'pi savanadvaye tad eva paridhaniyadvayam maitravarunasya drashtavyam | katham iti | tad ucyate | aharganasya prātalisavane hi maitrāvaruņasya pratī vām sūra udita ity asya paryāyatricasyantva te syama deva varunetv esha paridhanīva aikahikapi saiva paridhanīya bhavatı | tathā bi | prakritau maitrāvaruņasya pra mitrafor varunayor iti navā yātam mitrāvaruņeti vājvā (5, 10, 28) iti Sūtrakāravacanān navānām antyā saivety aikāhikābhir eva maitrāvarunah paridadhātīty etad upapannam bhavati | tathā mādhyamdinasavane 'py a satvo yatv ity ahīnasūktam (6, 18, 5) iti vakshyati yāhīnasūktāntyā sābīnasya tatra paridbānīyā | ahīnasūktāntam hi mādhyamdinasavane maitrāvaruņasastram | tasya nu shtuta indra nū grināna itv eshāntvā, tathā prakritāv api saiva paridhānīyā | tathā hi | Kayā nas citra ā bhuvat, kayā tvam na ūtyā, kas tam indra tvā-·vasum, sadvo ha jāta, evā tvām indrosann u shu nah sumanā upāka ·iti yājyā (5, 16, 1) iti Sūtrakāravacanād. evā tvām indra vairinn atrety etasvaikādasarcasvāntyā nū shtuta indra nū grināna ity eshaiveti maiträvarunasya prätahsavane mädhyamdinasavane caikāhikābhih paridhānam upapannam bhavati | aikāhikābhir evety evakāro 'nyatra sankāvyāvrittyarthah | vā aikāhīkāh paridhānīyās tā eva cāhargane maitrāvarunasya paridhānīyā na tv anyā ity arthah | yady api maitrāvarunasva prakritau savanavor ubhayor dve eva paridhānīye, tathapi prayogabahutvapeksham aikahikabhir iti bahuyacanam | tena maitrāvarunasva prakritīvīkrītyoh parīdhānīyābhedarāhityenāvam maitrāvaruno 'smāl lokāt kadācid api na pracyavate || maitrāvarunasya prakritivikrityoh paridhānīyām ekām uktvāchāvākasya prakritivilakshanam savanadvaye paridhāniyādvayam darşayati |
 - 3. ahīnābhih | yo 'yam achāvākah so 'yam abīnagatābhir rigbhih paridadhyān, na tv aikāhikābhih | tathā hi | āham sarasvatīvator iti pūrvasmin khande vihitatvāt, prātahsavana eshāharganasambandhinī paridhānīyā | aikāhike tu gomad dhiranyavad ity eshaiva paridhānīyā | mādhyamdine 'chāvākasya nūnam sā ta ity abarganagatā paridhānīyā | ekāhe tu sunam huvemeti mādhyamdine paridhānīyā | evam saty achāvākasyaikāhikaparidhānīyāparityāgenoparitanasyaharganasya sambandhinyāh paridhānīyāyāh svīkāra uparitanasvargalokaprāptyai sampadyate |
 - 4. µbhayībhiḥ | yo 'yam brāhmaṇācchaṇsī so 'yam ubhayavidhābhir aikāhikābhir abīnagatābhis ca rigbhiḥ paridadhyāt | prātaḥsavane prakritau sa na indraḥ sivaḥ sakheti paridhānīyā | vikritau tv indreṇa rocanā diva iti purvakhaṇḍe 'bhihitā | mādhyaṃdinasavane

prakritau vikritau ca eved indram vrishanam vajrabāhum ity ekaiva paridhānīyā | evam ca saty asya brāhmanācchansinah prātahsavane chāvākasāmyam, mādhyamdine savane maitrāvaruņasāmyam sampannam | teno tenaivaikāhikāhīnatobhayavidhasansanenaiva sa brāhmanācchansī bhūlokasvargalokāv ubhāv api vyanvārabhamāno sprisann eti | gachati | vartata ity arthah | prātahsavane prakritivikrityoh paridhānīyāvilakshaṇatvāl lokadvayasya pṛīthag eva sparṣaḥ | mādhyaṃdinasavane prakritivikrityoh paridhānīyaikyāl lokadvayasya saha sparsah | ity evam vividhasparso vyanvārambhaņasabdena vivakshiteh | atho api cāyam brāhmaņācchansī maitrāvaruņam cāchāvākam cobhāv ritvijau vyanvārabhamāņa eti | vividham upasprisan vartate | katham iti tad ucyate | yatha maitravarunasya prakritivikrityoh paridhaniyaikyam, tathā brāhmanācchansino 'pi mādhyamdinasavane tadaikyam | yathāchāvākasya prakritīvikrityoh paridhānīyāvailakshanyam, evam brāhmanācchansinah prātahsavane tadvailakshanvam iti | maitrāvarunāchāvākavishayo 'yam vividhasparsah i tathavvāhīnaikahavishaye 'pı vividhasparsa uhaniyah | katham iti | tad ucyate | pratahsavane 'hīnaikāhayor vailakshanyena sparsah i mādhyamdine savane sādrisvena sparsah | ity ubhayavividhatvam | tathā samvatsaram gavāmayanamulaprakritipūrvam agnishtomam ca vividham sprisati abīnaikāhasparsavad etadubhayasparsasya vojanīyatvāt || ittham hotrakāņām savanadvayagatāh paridbānīyāh prasasya tritīyasavanagatāh paridhānīyāh prasansati |

- 5. atha tatah | ekähe mūlaprakritau jyotishtome hotrakāṇāṃ yā eva paridhānīyās, tā eva tritīyasavane drashṭavyāḥ | tathā hi | ā vāṃ rājānāv iti nītyam aikāhīkam (Āṣvalāyana 8, 2, 16) it. vacanāu maitrāvaruṇasyā vām rājānāv iti suktasyāntyā paridhānīyā bhavatī | tathā brāhmaṇācchańsino 'chā ma indram iti nītyam aikāhīkam (8, 3, 34) iti vacanād achā ma indram iti sūktasyāntyā paridhānīyā bhavatī | tathāchāvākasya ritur janitrīti nītyāny aikāhīkāni (8, 4, 3) iti vacanāt saṃ vāṃ karmaṇeti sūktasyāntyā paridhānīyā bhavatī | yo 'yam ekāhaḥ sa mulaprakritītvāt pratishṭhā | sarvāsāṃ vikritīnām ādhāraḥ | atas tenaikāhīkaparidhānīyāṣańsanena yajāam antato 'vasānakale pratishṭhāyāṃ sarvādhāre pratishṭhāpayanti || ittham paridhānīyāḥ praṣasya prātaḥsavanagatānāṃ yājyādinām madhye 'vasānābhāvam vidhatte |
- 6. anavānam | anavānam anucchvāso madhye yathā bhavati tathā yājyām paṭhet || stomavṛiddhau niyamaviṣesham vidhatte |
- 7. ekām dve | trivritpaūcadaşasaptadaşaikavinsatrinavatrayastrinādayah stomā vihitāh | vihitasya saptadaşastomasya vivriddhyāshtādaşādistomā nishpādyante | tathā vihitasyaikavinsasya vivriddhyādvāvinsādayah stomāh sampadyante | anenaiva drishtāntena sansane

'py ādhikyam prasaktam | yathā vāva stotram evam sastram iti nyāyāt | stome 1) vardhamāne sati tām stomagatām riksamkhyām atikramya şansanam atişansanam tad yadā kriyate tadānīm ekasyā dvayor vā ricor abhyanujāāne tadadhikānām ricām apavādah 2) aksharārthas tu | yadā stomam atisaiset, stomasamkhyām atikramya sansanam kuryāt | tadānīm ekām dve vānatikramya saiset | kimtv ekavaiva dvābhyām eva vātisanset | tathā ca Sūtrakāra āha | atisansanam ekayā dvābhyām vā prātahsavane (7, 12, 3) iti | tato 'dhikānām sansanābhāve yuktir drishtāntamukhenocyate tatrāyam drishtānto vagantavyah | yathā loke 'bhiheshate ghāsārtham ābhimukhvena heshāsabdam kurvate, yathā vā pipāsate 'tyantam trishārtāya purushāyānnādyam pānīyam ca kshipram prayachet tādrig eva tad rigbāhulyābhāvenātisansanam | atho api ca kshipram eva devebhyah somapānarūpam annādyam prayachānīty abhipretya rigbāhulyena vilambam akritvaikayā dvābhyām vātişaisanam kuryāt | tathā sati kshipram sighram evāsminl loke pratishthito bhavati | savanāntaravor uktavaiparītvam vidhatte |

- 8. aparimitābhiḥ | iyatya evety evamniyamarahitābhir atisansanam savanadvaye kuryāt | svargalokasyeyattārahitatvāt prāptyartham idam atisansanam sampadyate || yatrātisansanam kartavyam bhavati tatra tadartham ricām āgamanam kartavyam | tāsām ricām deṣaviṣesham darṣayati |
- *9. kāmam | ahargaņeshu vartamānadināt pūrvedyur maitrāvaruņādayo hotrakā yat suktam sańseyus, tad eva sūktam paredyur hotā kāmam avisaūkayaiva sańset | yadi hotur atisańsanam prasaktam, tadānīm pūrvedyur hotrakaih sastāt sūktād rica ānetavyāh | yadi tu hotrakāṇām atisańsanam prasaktam, tadānīm pūrvedyur hotā yat suktam sańsati, tasmāt suktād dhotrakair apekshitā rica ānetavyāh |

- 1. ā tvā | yadā camasā unnīyante somene pūryante | tadānīm adhvaryuṇā preshito maitrāvaruṇa ā tvā vahantv iti sūktam anubruyāt |
- 2. aindrīḥ | indra tvā sūracakshasa, indram sukhatame ratha iti ṣravaṇād indradevatākā ricaḥ | somayāgaṣ cendradevatākaḥ | atas tatra tā yujyante |
- nava nyūnāḥ | mādhyamdinasavane daṣasamkhyākā vakshyante | tām samkhyām apekshya yā navasamkhyākās tā ekayarcā

¹⁾ Vor stome steht in den Hss. sa tatra prākritāh stomāh

²⁾ apavádah von mir zugefügt.

nyūnāḥ | loke 'pi svalpe garbhadhāraṇasthāne retaḥ sicyate | ato nyūnatvam atra yuktam || atha mādhyamdine savane 'sāvi devaṃ gorijīkam andha ity etatsuktagatā daṣasaṃkhyākā rico vidhatte |

6. tritīyasavana ihopa yāta ṣavaso napāta ity etatsūktagatā navasamkhyākā rico vidhatte |

nava | pūrvavad daṣasaṃkhyāpekshayātra nyūnatvam | loke hi nyunād alpād yonidvārāt praudhāḥ prajā utpadyante | ato garbhotpādanārtham mantranyūnatvaṃ yuktam | eteshu sūkteshu matadvayam asti | sampūrṇasuktānuvacanam ity ekam matam | pratisūkṭaṃ saptānām evarcām anuvacanam iti dvitīyam matam | tatra prathamam matam praṣansati |

- 7. tad yat | kevalasabdah sampūrņavācī | tadanuvacanena sampūrņagarbham prāptam yajamānam eva yajňarūpād devayonyai devasambandhiyonisthānād utpādayati | atah sampurṇānuvacanam yuktam |
- 10. navabhi i prathamasuktagatabhir navabhir rigbhir maitrāvaruņa etam yajamānam bhūlokād antarīkshalokam abhilakshya, nayati | dvitīyasuktagatābhir daṣabhir rigbhir antarīkshalokād amum lokam nākaprishthākhyam lokam abhilakshya nayatı | antarīkshasya samīpavartī svargābhāso nākaprishthākhyo lokah | sa ca pravriddhād antarīkshāj jyeshtho 'tipravriddhah | tam daṣabhih prāpya tasmān nākaprishthākhyād amushmāt svargāl lokād uparītanam bahubhogayuktam svargam lokam tritīyasuktagatābhir navabhir rigbhir yajamānam abhivahati |

11.

5. atha tāh prasthitayājyā vidhatte

te vai khalu | te hotrādayah saptartvijah sarve 'pi mādhyamdine savane prasthitasomānām sambandhinībhih pratyakshāt pratyakshena pathyamānenaivendraşabdena prayuktābhir indradevatākābhir rigbhir yajeyuh || teshu saptasv ritvikshu madhye hotrimaitrāvaruņabrāhmanācchansinām trayānām sambandhinīshu yājyāsu na kevalam aindratvam, kimtv abhitrinnavattvam aparam visesham darsayati | abhitrinnavatībhir etc.

12.

5. dhītarasam | yad etat tritīyasavanam tad etad dhītarasam | tadīyo raso gāyatryā pītaḥ | somāharaṇakāle padbhyam savanadvayam mukhena tritīyasavanam grihītvā tatratyam rasam gāyatrī pītavatī | 3, 27 | tathā cānyatra ṣruyate | padbhyām dve savane samagribhṇān mukhenaikam, yan mukhena samagribhṇāt tad adhayat, tasmād dve savane ṣukravatī: prātaḥsavanam ca mādhyaṃdinam ca. tasmāt tri-

tīyasavana rijīsham abhi shunvanti, dhītam iva hi manyante (Ts. 6, 1, 6, 4) iti |

- 7. indrāvaruņā | indrāvaruņety asyām yājyāyām yuvo ratha ity asmin pāde devavītaya iti padam vidyate | devānām vītih prāptir devavītir iti tasya samāsah | tasya samāse shashthībahuvacanāntena sabdena bahūny eva rūpāņi pratīyante | tatra bahutvam Ribhūṇām svarūpam | manushyarūpāṇām ribhuṣabdavācyānām bahutvāt | ribhusadbhāvād indraṣabdasya ca sākshāc chravaṇād iyam aindrārbhavī |
- 15. jagatprāsāhāḥ | jagachabdena jagatīchando 'bhidhīyate | prāsāhaṣabdo bāhulyavācī | jagatyaḥ prāsāhā bahulā yāsūktāsu prasthitayājyāsu tā jagatprāsāhāḥ | tritīyasavanaṃ ca jāgatam iti prasiddham | ato yad u yad eva jagatībāhulyaṃ, tena tritīyasavanasya samriddhir bhavati |

- i. at hāha | hotrakāṇām yājyākathanānantaram kaṣcid brahmavādī codyam āha | hotrakāṇām kriyā hotrāṣabdena vivakshitāḥ | tāsv anyāḥ kācit kriyā ukthinyaḥ ṣastrayuktāḥ | anyā itarāḥ kriyā anukthāh ṣastrarahitāḥ | maitrāvaruṇo brāhmaṇācchansy achāvāka ity eteshām trayāṇām ṣastrasadbhāvād etadiyāḥ kriyā ukthinyaḥ | neshtripotrādinām ṣastrarāhityāt tadīyāḥ kriyā anukthāḥ | evaṇ vaishamye spashṭe saty asya yajūasya yajamānasya vā sambandhinya etā hotrāḥ sarvā ukthinyaḥ ṣastrayuktā bhūtvā samā vaishamyarahitā ata eva samṛiddhāḥ sampūrṇāḥ katham bhavantīti codyam | tasyottaram āha |
- 2. yad evaināḥ | yad eva yasmād eva kāraņād enā maitrāvaruņādikrīyāḥ potrineshtrādikriyāṣ ca sampragtrya sambhūya prakarsheņoktvā hotrā iti ṣabdena yājūikā ācakshate, tena samāḥ | yathā loke chatrayuktās tadrahitāṣ ca sambhūya chatriņa ity ekainaiva ṣabdena vyavahriyante | evam atrāpi ṣastrayuktā maitrāvaruṇādayaḥ ṣastrarahitāḥ potrineshtrādayaṣ ca sambhūyaikainaiva hotrāṣabdena vyavahriyante | ataḥ ṣastribhiḥ samabhīvyāhārād aṣastriṇām apy upacaritaṃ ṣastritvam | tena hotrakaṣabdavyavahāraikyena samā bhavanti || na caitāvatā svābhāvikaṃ ṣastritvāṣastritvavaishamyam apagachati | tad etad vaishamyam darṣayati | yad ukthinyaḥ etc.
- 6. yad eva mādhyamdine | maitrāvaruņasya sadyo ha jāto vrishabhaḥ kanīna ity ekam sūktam, evā tvām indra vajrinn iti dvitīyam | brāhmaṇācchaṅsina indraḥ purbhid ity ekam suktam, ud u brahmāṇīti dvitīyam | achāvākasya bhūya id ity ekam, imām u shv iti dvitīyam | evam ete trayo mādhyamdine savane pratyekam dvedve sūkfe ṣaṅsanti | tatraikam mādhyamdinasavanārtham dvitīyam tu tritīyasavanārtham ity upacāreya tatrāpi ṣaṇsanam sidhyatīty uttaram bruyāt |

- 7. athāha | atha tritīyasavane sansanasampādanānantaram punar api brahmavādī codyāntaram āha | yad yasmāt kāraņād dhotā | dve ukthe sastre yasyāsau dvyukthah | prātahsavana ājyapraüge dve, mādhyamdinasavane marutvatīyanishkevalye dve, tritīyasavane vaisvadevāgnimārute dve | evam sthite hotridrishtāntena hotrakāṇām apy ukthadvayopetatvam apekshitam | na cokthadvayam vihitam asti | atas tat kena prakāreņa sidhyatīti codyam | tatrottaram āha |
- 8. yad eva | prasthitayājyānām ṣrūyamāṇadevatayā sampādyamāṇadevatayā ca dvidevatyatvam | tādriṣībhir rigbhir yasmād yajanti tena dviṣastratvam | tatraikā devatā yājyārthetarā dvitīyā ṣastrārthety evam uttaram brūyāt |

- 2. ājyam | hotuh prātaḥsavane yat prathamam ājyaṣastreṃ tad evāgnīdhrīyāyā āgnīdhreṇa kriyamāṇāyāḥ kriyāyā uktham ṣastram | evam marutvatīyavaiṣvadevayor api yojyam | tathā sati 'ā evaitā hotrā hotrakāṇāṃ kriyā evam uktena prakāreṇa nyaṇgās tattaccihnā eva bhavanti | Agnim āgnīdhro yajaty, ājyaṣastraṃ cāgneyam | potā Maruto yajati, marutvatīye ca mārutāni suktāni ṣaṅsati | agne patnīr ihā vaheti neshtā yajati, tatra devānām uṣatīr ity atra devānām iti ṣravaṇam asti | evaṃ trayāṇām apy āgnīdhrapotṛineshtṛiṇām āgneyatvamārutatvavaiṣvadevatvacihnāni vidyante | tasmād ājyādibhir ukthair itāresham ukthitvam || teshām eva hotrakāṇām rituyājeshu kasyacid viṣeshasya praṣnam avatārayati |
- 3. athāha | praishasūkte ye praishā uktā neshtripotrivyatiriktānām hotrakāņām teshu praisheshv ekaika eva praishah, potur neshtus ca dvau-dvau praishau | tathā ca yajñasampradāyavidah paṭhanti | hoponegnībrāprahoponechādhvaryugrihapatīti ceti | asyāyam arthah | tatra nāmnām ādyakshareṇaite kratupurushā nirdisyante | tathā ca | hotā potā neshtāgnīdhro brāhmaṇācchansī praṣāstā hotā potā neshṭāchāvāko 'dhvaryur grihapatis ca krameṇoktāh | eteshām praishasukte dvādaṣa praishāh krameṇa santi | tathā sati potur dvitīyo 'shṭamas ca dvau praishau | neshṭus tritīyo navamas ca dvau praishau | hotā yakshan Marutah potrād ity ekaḥ praishah | hotā yakshad devam draviṇodām potrād ritubhir iti dvitīyaḥ | etau dvau potuḥ praishau | hotā yakshad gnāvo neshṭrād ity ') ekaḥ | hotā yakshad devam draviṇodām neshṭrād iti dvitīyaḥ | etau dvau neshṭuḥ praishau | itareshām āgnīdhrāchāvākādīnām ekaika eva praishah | tathā sati potrineshtror dvipraishatve kiṃ kāraṇam iti prasnah |
 - 4. tasmāt | yasmād evam tasmāt tasyagnidhrasyaikaçarcā ya-

¹⁾ gravo neshtety die Hss.

- jyā bhūyasyo 'tyantam adhikā bhavanti | saptānām api hotrakāṇām prasthitayājyās tisra eva bhavanti | āgnīdhrasyaibhir agne saratham ity eshādhikā | sā ca pātnīvatagrahavartinī | tathā ca sampradāyavida āhuḥ | tisraḥ prasthitayājyās tu saptānām abhavan khalu | agnīdhas tisribhiḥ sārdham aibhir agne caturthy abhūd iti | yady apy āgnīdhravishaye brahmavādinā praṣno na kṛitas, tathāpi potṛineshtṛibhyām samānayogakshematvena tadvṛittānto 'py abhihitah |
- 7. athāha | hotrādayo maitrāvaruņena preshitāḥ svasvavyāpāram kurvanti | taddrishṭantenodgātṛiṇām api preshitatvam yuktam | na codgātṛipraishāḥ praishaṣūkte samāmnātāḥ | tasmād eshām praisho 'sti na veti saṃṣayaḥ | plutidvayam vicārārtham | nakārasya sānunāsikatvam chāndasam | atra praisho 'stīty evam uttaram brūyāt | prakarsheṇa sarvān ritvijah ṣāsti praishamantreṇa tattadvyāpāre pravartayatīti praṣāstā maitrāvaruṇaḥ | sa ca stuta devena savitretyādimantrajapam japitvā kritvānantaram studhvam iti yad evaitad vacanam prāha, sa evaishām udgātṛīṇām praishaḥ |
- 8. athāha | achāvākavyatiriktānām vashatkartrīnām pravarah prakarshena varanam asti | tathā ca Sūtrakāra āha | pravritāhutīr juhvati vashatkartāro 'nye 'chāvākāt (5, 3, 12) iti | sūtrāntare 'py evam uktam | pravritāh-pravritāh pravritahomau juhotīti | ato 'nyeshām pravarasadbhāvo 'vagato 'chāvākasya nāvagatah | nyāyena tv itaradrishtāntena pravaro 'pekshitāh | ato 'sti na veti samṣayah | tatrāstīty uttaram brūyāt | yady apy anyeshām iva spashtah pravaro nāsti, tathāpi purodāṣaṣakalam iva prattam idām ivodyamyāsīnam achāvākam achāvāka yat te vādyam vaktavyam asti tad vadasveti so 'yam achāvākatambodhanena pravarasamānatvāt pravara ity ucyate || ittham agnishtomasamsthe hotrakavishayavyāpāram parisamāpyādhunokthyasamstheshv ahassu praṣnottare darṣayati |
 - 9. athāha | achāvākapravarasampādanānantaram brahmavādī prasnam āha | maitrāvaruņas tritīyasavana indrāvaruņā yuvam ityādīkam aindrāvaruņam suktam sansati | tasya sastrādāv ehy ū shvīty āgneyah stotriya āgnir agāmīty āgneyo 'nurupah | tad etad vyadhikaraṇatvād ayuktam | aindrāvaruṇābhyām stotriyānurupābhyām bhavitavyam īti prasnah | Agninetyādinā tasyottaram |
 - 10. athāha | tṛitīyasavane brāhmaṇācchaṇsinaḥ pra maṇhi-shṭhāyety aindrābārhaspatyam ṣastram | tasyādau stotriyānurūpāv aindrau | vayam u tveti stotriyo, yo na idam ity anurupaḥ | tathāchā-vākasya ritur janitrītyādīkam aindrāvaishṇavam ṣastram | tasyādāv aindrau stotriyānurūpau | adhā hīndra girvaṇa iti stotriya, iyam ta indra girvaṇa ity anurūpaḥ | tad etad vaiyadhikaraṇyam upajīvya pūrvavat praṣṇaḥ | Indro hetyadīkam uttaram |

3

15.

- 11. kalpāmahai vibhāgam karavāmahai |
- 12. yad uktam Āṣvalāyanena | uttame ṣastre paridhānīyāyā uttame vacana uttamam caturaksharam dvir uktvā praņuyāt (7, 1, 12) iti | tam eva caturaksharābhyāsam vidhatte | airayethām-airayethām etc.
- 13. agnishtome | ahargaņeshūkthyasaṃsthāyāṃ yathāchāvā-kāsyāntime sastre 'bhyāsaḥ | tathāgnishtomasaṃsthāyām atirātrasaṃsthāyāṃ hotāntime sastre 'ntimaṃ caturaksharabhāgam abhyasyet | sa hi hotā tatrobhayatrāntyaḥ sansitā bhavati | agnishtome yaj jaritre yaj jaritrom iti caturaksharābhyāsaḥ | atirātre tu dhehi citraṃ dhehi citrom iti caturaksharābhyāsaḥ || shoḍaṣisaṃsthāyāṃ vicārapurvakaṃ caturaksharābhyāsaṃ vidhatte | abhyasyet etc.

17.

 athāhargaņeshu hotrakāņām mādhyamdinīyaṣastrakļiptir vidhātavyā | tatra prathamam tāvat sarvatra vihitam artham anudya praṣansati |

yah şvahstotriyah | aharganeshu svah paredyur yasmins trice samagah stotram kurvanti, tam stotriyam purvedyur hotarah sastreshv anurupam kurvanti | etac ca pratahsavana eva | tac canurupakaranam ahanasamtatyai sampadyate | ahnam samuharupah kratur ahinah | sa caikaikasminn ahani vichinno mā bhud ity ahardvayasamdhanartham bhavishyaty ahani stotriyasya bhute 'hany anurupatvakaranam | ahnam bhede 'pi phalaikyat samuhaprayoga eka eva | tatah samiatir apekshitā | ayam arthah saptavinsadhyaye vyakhyatah | stotriyam stotriyasyanurupam kurvanti pratahsavane, 'har eva tad ahno 'nurupam kurvanti (6, 5) iti | tasya vyakhyanam idam || svahstotriya ity abhipretaviseshasya vidhanad aharbhede 'pi prayogaikyena samtatyam drishtantenopapādayati |

2. yathā vā ekāhaḥ, ekasminn evāhani nishpanno jyotishtoma ekāhaḥ | sa yathā sutaḥ somābhishaveṇa kṛitsno nishpādita, evam ahiilo 'hargaṇo 'pi somābhishaveṇa nishpādyate | tāv cva dṛishṭantadārshṭāntike tad yathetyādinā spashṭikriyete | tat tasyaikāhasya sutasya' somābhishavayuktasyaiva sataḥ krator avayavabhutāni prātarmādhyaṃdinatṛitīyasavanāni saṃtishṭhamānāni pṛithak-pṛithak samāptiyuktāni yathā yajamānā anutishṭhanty, evam evāhīnasyāhargaṇasyaikasyaiva sataḥ krator avayavabhutāny ahāni pṛithak-pṛithak samāptiyuktāni yajamānā anutishṭhanti | tathā sati yady uttaradinasambandhinaṃ stotriyaṃ tṛicam pūrvadine prātaḥsavane 'nurupaṃ tṛicaṃ kurvanti | tadānīm ahargaṇasyaikasya kratoḥ saṃtatir, madhye vi-

chedarāhityum bhavati | tasmād anyadine gatasyānyadine prayogeņāhīnam kratum samtatam kurvanti |

- 3. samānān | ye kadvatsamjūakāh pragāthā yās ca pratipadah prārambhāṇīyā rico yāni cāhīnasuktāni, teshām sarveshām ahassu sarveshu samānatvam apaṣyan |
- 4. okaḥsārī | okāḥsi sthānāni gṛihāṇi | teshu sarati sarvadā saṃcaratīty okaḥsārī mārjāraḥ | vaiṣabda upamārthaḥ | yathā mārjāraḥ pūrvasmin dine yeshu gṛiheshu saṃcarati teshv eva gṛiheshu paredyur api saṃcaraty, evam ayam Indro py avagantavyaḥ | Derselbe Kater stellt sich in 6, 22 ein.

18.

- 6. tad ā huḥ | gavāmayane hi dvividhāny ahāny: āvrittirahitāni tatsahitāni ca | tatra vakshyamāṇāni caturvinṣādīny āvrittirahitāny, abhiplavashaḍahagatāni prishṭhyashaḍahagatāni cāvrittisahitāni | taych shaḍahayor asakrid anushṭhānasya vihitatvāt | evaṃ sati parāncishy āvrittirahiteshu caturvinṣādishy ahassu vahmyat sūktam achāvākaḥ ṣaṅsati | tathaivābhyāvartishu shaḍahagateshy ahassu ca tat suktaṃ ṣaṅsati | tatrobhayatra ṣaṅsane kiṃ kāraṇam iti praṣṇaḥ |
 - 8. tāni pancasu | gavāmayane caturvinsam ārambhaṇīyam dvitīyam ahaḥ | mahāvratākhyam upāntyam ahaḥ | vishuvadākhyam madhyavarti pradhānam ahaḥ | abhijidvisvajidākhye vishuvata ubhayabhāgavartinī dve ahanī | eteshu pancasv ahassu tāni pūrvoktāny ahīnasūktāni hotrakāḥ ṣansanti |
 - 10. vāṣitāyai | garbhagrahaṇam ichantī dhenur vāṣitā |

- 8. tāny antareņa | yāni viparyāsena şansanīyāni navasamkhyākāni suktāny uktāni, yāni ca pratidinam şansanīyāni trīny uktāni, tāny antareņa teshām ubhayavidhānām antarāle sthāne kamcid āvapanīyam rīksamuham āvaperan |
- 9. anyuūkhyāḥ | uccāraṇaviṣeshopetā okārā nyuūkhāḥ | te ca purvam eva mukhato madhyaṃdine nyuūkhayati (5, 3, 12) ity atrābhihitāḥ | tān arhantīti nyūūkhyāḥ | tadviparītā anyuūkhyāḥ | viērājo virāṭchandaskā ricaḥ | tāḥ prishṭhyashaḍahasya caturthe 'hany āvapanīyāḥ | na te giro api mrishya ityādyāṣ catasra ricaḥ, pra vo mahe mahivṛidhe bharadhvam ityādyās tisraḥ | etāḥ sapta virājas trayāṇāṃ hotrakūṇāṃ trayas tricā bhavanti | prathamām ārabhyaikas trico maitrāvaruṇasya | tritīyām ārabhyaikas trico brāhmaṇācchańsinaḥ | paūcamīm ārabhyaikas trico 'chāvākasya | tad evaṃ saptasv rikshu trayas tricā vibhajya prakshepaṇīyāḥ | so 'yaṃ virājām prakshepa ekaḥ pakshaḥ | vaimadīr āvaperann iti pakshāntaram | vima-

dakhyena maharshinā drishtā vaimadyah | tās ca yajāmaha indram ityādyāh saptarcah | tā api pūrvavat trayas tricāh kartavyāh | paūcame 'hani yac cid dhi satya somapā ityādyāh paūktichandaskāh saptarcah pūrvavad āvapanīyāh | tathā shashthe 'hani Parucchepena drishtā indrāya hi dyaur ityādyāh saptarcah pūrvavad āvapanīyāh || stomavriddhāv atisansanārtham āvapanīyāni sūktāni darsayati |

10. atha yāni | atha pūrvoktavirādādyāvāpakathanānantaram anya āvāpa ucyata iti seshaḥ | yāny ahāni mahāstomāni saptadasaikavinṣādistomebhyo dhikais caturvinṣādistomair yuktāni syus, teshvahassu stomasaṃkhyām atikramyādhikānām ricāṃ sansanaṃ kartavyam |

20.

evam tāvat prasaktānuprasaktam parisamāpyādhunā prastutam ārabhate |

sadyo ha | pūrvatra trīṇi cāharahaḥṣasyānīti yad uktaṃ, tasyaivaitad vyākhyānam | sadyo ha jāta ityādikam maitrāvaruṇaḥ svakīyasya suktasya purastāt pratidinam sanset | sūktānām iti bahuvacanam vyatyayena drashṭavyam |

- 6. pañktir vā annam | annam ca pañcasaṃkhyopetatvāt pañktir eva | prāṣyam peyaṃ khādyaṃ lehyaṃ nigīryam ity evam annasya pañcasaṃkhyā |
- 19. sakrid Indram | kasyām cid rici sunam huvema maghavānam indram iti sakrid Indram nirbrute |

- 5. kadvatpragāthebhya urdhvam apa prāca indretyādyās trishtupchandaskā ricaḥ pratidinam sansanīyasuktāditvena vidhatte | trishtubhah etc.
- 8. kshatram vai hotā | nishkevalyasya sansako yo hotāsty asau kshatram vai | kshatriyo rājaiva | hotrītve samutpannāh kriyā hotrāḥ | tāḥ ṣansantīti maitrāvaruṇādayo hotrāṣansinaḥ | te ca viṣaḥ | rāshḍravartinyaḥ prajāḥ | tat tathā sati hotrīdrishṭāntena pragāthebhyaḥ pūrvam trishṭubhaḥ ṣansane sati tāṃ viṣam prajām kshatrāyaiva rājūā eva pratyudyāminīm pratikūlodyogayuktām kuryuḥ | tac ca pāpavasyasam | atiṣayena pāparupam | svāminā rājūā saha mātsaryasya svāmidroharupatvāt |
- 10. sairāvatīm | irānnam | tatsamūha airam | tena saha vartata iti sairam naustham vastujātam | tadrisam sairam yasyām nāvy asti seyam nauh sairāvatī |

22.

1

- 6. nçshīti satrasyāyanam anushthānam satrāyanam | neshi | naya | anushthāpayeti tasyārthah | ata eva tat padam satrāyanasyānukulam |
- 8. samānībhiḥ | samānībhir ekavidhābhir maitrāvaruṇādayo hotrakāḥ paridadhyuḥ | ṣastrasamāptiṃ kuryuḥ | nū shṭuteti maitrāvaruṇasya paridhānīyā | eved indram iti brāhmaṇācchaṅsinaḥ paridhānīyā | nūnaṃ sā ta ity achāvākasya paridhānīyā | anena suktasāmānyād etāh samānya ity ucyante |
- 10. tarrābhi tashtevety achāvākasyāhar-ahah sasyam sūktam | tasminn antyā sunam huvemety eshā | tayā paridhānaprāptau nishedhati |

na sunamhuvīyayā | sunam huvemeti yasyām rici srūyate sā sunamhuvīyā | ahargaņasya sastre tayā na paridadhyāt | paridhāne hi kshatriyo rājā svakīyād rāshtrāc cyavate | yas tu paras tadīyah satrur bhavati, tam abhilakshya hvayati | āhvānam karoti | huvemety āhvānasya pratīyamānatvāt | ata eva Sūtrakāro (7, 4, 10) brāhmaṇāntaram āsritya nūnam sā ta ity etām paridhānīyām uktavān |

- 1. athātaḥ | atha paridhānīyākathanānantaram yatas tadviveko 'pekshītaḥ | ataḥ kāranād ahīnasyāharganasya yuktis ca vimuktis ca vivekāyobhe vakshyete iti ṣeshaḥ | yuktir yogaḥ svādhīnatvena kratoḥ sampādanam | vimuktir vimocanam svādhīnatayā nibandhaparityāgaḥ [tad etad ubhayam paridhānīyāvaṣena sampadyate |
- 2. vy antariksham | prātaḥsavane brāhmaṇācchaṅsino vy antariksham iti paryāsas tricaḥ | tasyendreṇa rocanā diva ity rig uttamā | tayā yat paridhānam tenāhīnam kratum yuūkte | svādhīnatayā nibadhnāti | mādhyamdine savane tv eved indram iti paridhānīyayā vimuñcati | svādhīnatayā mgrihītam ahīnakratum viṣrambhavyavahārāya nigrahaparityāgena vimuñcati | svādhīno hi kratur avaṣyam phalam dāsyatīti yukto bandhavimokaḥ || athāchāvākasya paridhānīyayā yogavimokau darṣayati |
- 3. āham | ayam yogo vimokasyāpy upalakshaņārthah | āham iti prātaḥsavane paridhānīyā | tayā krator yogo bhavati | nūnam sā ta iti mādhyamdinasavane paridhānīyā | tayā krator vimoko bhavati | atha maitrāvaruņasya paridhānīyayā yogavimokau darṣayati |
- 4. te syāma | atra vimoko yogasyāpy upalakshanārthah | te syāmeti prātahsavane paridhānīyā tayāhīnasya krator yogah nu shtuta iti mādhyamdinasavane paridhānīyā | tayā krator vimokah | yady api tritīyasavane viveko vaktum yuktas, tathāpy agnishtoma-

samsthe 'hani hotrakāṇām tritīyasavane sastrābhāvāt sarveshv ahassv anugatyartham mādhyamdinasavane vimoko 'bhihitah |

- 6. evam ekaikam ahar apekshya yogavimokāv uktau athāhah-samūham apekshya yogavimokau darsayati
- tad yac caturvinse gavāmayanasya samvatsarasatrasyādyante ahanī atirātrasamsthe | tatropakramagatasya prāyanīyātirātrasyānantarabhāvini caturvinsākhya ārambhanīye 'hani paridhānīyābhiḥ sarve 'harviseshā yujyante | so 'yam gavāmayanasya yogaḥ | athodayanīyasyātirātrasya purastād vartamāne mahāvratīye 'hani paridhānīyābhiḥ sarve 'py aharviseshā vimucyanta iti yad asti, seyam gavāmayanasya vimuktiḥ || tatra yogavimokahetunām paridhānīyānām ekaikavidhatvam ninditvobhayavishayatvam darsayati |
- 7. tad vat | ahann ahani caturvinsākhve vadv aikāhikabhih prakritibhuta ekāhe jyotishtome vidyamānābhih paridhānīyābhih paridadhyuh tadanīm atraiva caturvinsākhye dvitīyasminn ahany eva yajñam gavāmayanam samsthāpayeyuh | samāptam kuryuh | atrāhetv ahasabdah khede | kashtam etat | atrawa samaptav ahinakarma kri-, tsnāharganakartavyam na kuryuh | etad eva kashtam | atha pūrvoktavaiparītyenaikāhikāh paridhānīvāh paritvajva vady ahīnaparidhānīyābhir eva sarve hotrakāh paridadhvuh | tadānīm vathā loke rathasakatādau yukto 'svabalīvardādih kiyad dūram gatvā srantah san yadi na vimucyeta tadānīm utkrityeta, ucchidyeta tathaiva vajamānā utkrityeran vinasyeyuh sarveshām hotrakanām aikālnkasvīkāre samāptyabhāvah | ahīnagatasvīkāre yajamānoccheda iti doshadvayaparihārārtham ubhayībhir aikāhikābhir ahīnagatābhis ca paridhānīvābhih paridadhyuh | tatra prakāraviseshah purvam evoktah ; maitrāvaruna aikāhikābhir eva savanadvaye paridadhyāt | achāvāko 'hīnagatābhir eva savanadvaye paridadhyāt | brāhmanācchansī tu prātahsavane hīnagatāblih paridadhvān mādhvamdinasavane caikāhikābhir iti nirnayah | asya nirnayasya puryam eya siddhatye 'pi prakarantarena prasaisārtham atra punar abhidhānam || tad etad ubhavībhih paridhānam drishtāntena prasabsatī |
- 8. tad yathā | loke yathā vā dirghādhve dirghamārge gachan purusha upavimokam rathaşakaṭādau yojitam aṣvabalivardādikam tatra-tatropavimueyopavimueya yāyāt, ṣrāntiparihāreṇa sanair gachet | tādrig eva tad ubhayavidhaparidhānam | yathā mārge vahanaṣramo vimokena nivartata, evam ahīnagatābhir āpāditaṣrama aikāhikābhir nivartate i ubhayavidhaparidhāne dosham parihritya guṇam darṣayati |
- 9. saṃtataḥ | eshām ubhayavidhaparidhānayuktānām purushāṇāṃ yajňaḥ saṃtato vichedarahito bhavati | sānunāsikā plutih prasansartha | visabda uparitana ukāra evakārārthah | tasva direhas chā-

ndasah | yajamānasramam vimuūcanta eva || atha stomātisansane kamcid visesham darşayati |

10. ekām dve na | yadā sāmagaih vivriddhah stomah kriyate | tadānīm hotrakaih stomasamkhyām atilanghya sansanīyam | tatra dvayoh prātarmadhyamdinayoh savanayor ekām ricam vā dve ricau vātikramya na saiset | kimtv ekayā dvābhyām vātisaiset | pūrvatrāyam niyamah prātaḥsavana (6, 8, 7) evoktah uttarayos tu savanayor aparimitābhir atisansanam uktam | tathā sati mādhyamdinasavane pūrvottaravirodhah prasajyeteti cet | tarhi tatraikayā dvābhyām aparimitābhir vikalpo 'stu |

24.

1. atha prishthyasya shadahasya shashthe 'hani dhishiyakhyasastrakliptim süktam vidhātum ākhyāyikām āha devā vai etc.

5. pacchah | vālakhilyanāmakāh ke cana maharshayah | teshām sambandhīny ashta sūktāni vidyante | tāni vālakhilyanāmake granthe samāmnāyante | teshv ādau yāni shat sūktāni tāni prathamam pacchah pādaso viharet | tato dvitīyasyām āvrittāv ardharcaso viharet | tritīyasyām āvrittāv rikso viharet | yadā paccho viharati tadānīm ekaikasmin pragātha ekaikām ekapadām dadhyāt | sa pragāthaikapadayoh samuho vācah kūţa ity anena sabdenābhidhīyate | tam imam vihāraprakāram Āsvalāyana āha shat sūktāni vyatimarsam paccho vihared vyatımarsam ardharcaşo vyatimarsam riksah | pragāthānteshu cānupasamtānam rigāvānam ekapadāh sanset (8, 2, 19) iti | tatra shatsūkteshu prathamasūktādāv rigdvayam evāmnātam | abhi pra vah surādhasam — sahasreņeva sikshatom | satānike pra jīgāti — datrāņi purubhojasom iti | dvītīyasūkte 'py rigdvayam evāmnātam | pra su srutam surādhasam — sahasreneva mańhatom | satānīkā hetayo asya vad im sutā amandishom iti | tatra prathamasuktagatam ekam pādant ca samyojayet | so 'yam viharah | asmin vihare vyatimarso nama kascid viseshah | sa ca yathākramam adhyayamam parityajya prakārantarena yojane sati sampadyate | prathamasuktasya prathamayam rici prathamapādam uktvā dvitīyasuktasya dvitīyāyām rici dvitīyapādam tena samvojayet | tad vathā |

abhi pra vah surādhasam indrasya samisho mahīr iti | dvitīyasūktasya dvitīyasyām ricī prathamapādam uktvā prathamasūktasya prathamāyām rici dvitiyapādam tena samyojayet | tad yathā | satānīkā hetayo asya dushtarā indram arcā yathā vidom iti |

atha prathamasuktasya prathamayam rici tritiyapadam uktva dvitivasuktasya dvitivasyam rici caturthapadena samyojayet | tad yathā |

vo jaritribhyo maghavā puruvasur yad īm sutā amandishur iti |

dvitīyasūktasya dvitīvasyām rici tritīyapādam uktvā prathamasūktasya prathamāyām rici caturthapādam tena samyojayet | tad yathā |

girir na bhujmā maghavatsu pinvate sahasreņeva sikshatom iti tad idam pādayor vihritam rigdvayam ekah pragāthah sampadyate tasva pragāthasyānte, indro visvasya gopatir ity etām ekapadām (Āṣvalāyana 8, 2, 21) samdadhyāt | so 'yam samūho vācahkūṭasamjāakaḥ | anenaiva nyāyena sarveshu sūkteshu sarvāsv rikshu buddhimatā tādriṣam vyatimarṣaviharaṇam unneyam || athārdharcaṣo vihāra ucyate | prathamasūktasya prathamāyām rici prathamārdharcam uktvā dvitīyasūktasya dvitīyasyām ricy uttarārdham tena saṃyojayet | tad yathā |

abhi pra vah surādhasam indram arca vathā vide

girir na bhujmā maghavatsu pinvate yad īm sutā amandishom iti | evam sarvam unneyam | rikso viharet | tatra prathamasūktasya prathamām ricam uktvā tayā saha dvitīyasuktasya dvitīyām ricam saha yojayet | evam sarvatrohanīyam || atha pragāthānteshu prakshepanīyā ekapadā darsayati |

- 6. tā etāh | yā ekapadā ricah praksheptavyās, tā etā ekapadāh , pañcasamkhyākāh | tāsu catasra ekapadāh srutyantareshu dasame 'hani paṭhitāh | tasmād daṣamād ahnas tās catasra ānetavyāh | tāsv indro viṣvasya gopatir ity eshā prathamā | indro viṣvasya bhūpatir ity eshā dvitīyā | indro viṣvasya cetatīty eshā tritīyā | indro viṣvasya rājatīty eshā caturthī athāvaṣishṭā srutyantareshu mahāvrate srutā | sā cendro viṣvam virājatīty etādriṣī | tasmān mahāvratād ānetavyā | tā etāh pañcaikapadāh pañcasu pragātheshu prakshipet || avaṣishṭeshu pragātheshu prakshepaṇīyān pādān daṣayati |
- 7. athās hṭāksharāṇi | atha pañcasu pragātheshu pañcānām ekapadānām prakshepād anantaram māhānāmanāni | mahānāmaṣabdena vidā maghavann ityādayo mahānāmnīsamjñakā rīco vidhīyante | teshām mahānāmnīnām rīcāṃ sambandhīny ashṭāksharāṃ padāni pracetana pra cetayety evamādīni yāni santī, teshām madhye Ṭāvadbhir ashtāksharam pādair avaṣishṭeshu pragātheshu prakshepaḥ sampadyate tāvanty ashṭāksharāni padāni ṣaṅset | ītarāṇy ashṭāksharāṇi padām mahānāmasambandhīm nadriyeta | na prakshipet || evam pacchaḥ ṣaṅsane prakshepaṇīyam abhidhāyārdharcaso viharaṇe prakshepanīyam darsayatī |
- 8. athārdharcaṣaḥ | yathā paccho viharaṇe pragāthānte prakshepa, evam ardharcaṣo viharaṇe 'pi yojanīyam
- 15. välakhilyänäm shatsukteshu vihäram uktvävasishtayoh saptamäshtamayoh suktayoh viparyäsena sansanam vidhatte
- vy evottame | ye dve uttame sükte te viparyasyed eva, na tu viharet | ashtamam suktam ādau pathityā paseāt saptamasya pātho

viparyāsah tayor dvayoh suktayoh sa esha viparyastapātha eva vihārasthānīyah |

25.

- 1. dūrohaṇam | duḥṣañkaṃ rohanam uccāraṇaṃ yasya ṣaṇsanasya tad dūrohaṇam | tad rohati | ṣaṅsed ity arthah | tasya durohaṇasya vidhāyakam brāhmaṇam pūrvam eva vishuvadahaḥprasañga āhūya durohaṇam (4, 21) ity atrābhihitam | ata eva pūrvācāryā āhuḥ | svargo vai loka ityādi pūrvaṃ vishuvati kratau | dūrohaṇabrāhmaṇaṃ tu prāg avocāma vai sphuṭam | saptarūpā haṅsavatī durohaṇam itīritam iti | haṅsavatyāḥ paccho rdharcaṣas tripadyā rikṣo navānam, punar api tripadyā rikṣo rdharcaṣaḥ paccha iti saptabhiḥ prakāraiḥ paṭhanam iti dūrohaṇam | tad etat pūrvaṃ tārkshyasūkte 'bhihitam |
- 4. tan mahāsūktam | dvividham sūktam kshudram mahac ca | ata evāranyakānde vakshyati | te kshudrasūktās cābhavan mahāsūktās ca (2, 2, 2, 5) iti | mahāsūktalakshanam purvācāryair uktam | dasarcatāyā adhikam mahāsūktan vidur budhā iti |
 - 5. Barau | pra te maha ityādīkam barunāmakam sūktam |
- 6. aindrāvaruņe | indrāvaruņā madhumattamasyeti yājyāyā indrāvaruņadevatākatvāt samāpter indrāvaruņasambandhaḥ |
- 7. sauparne | imāni vām bhāgadheyānīti sūktam sauparnam | imāni veti saptarcam sauparnam khailikam vidur iti | yadvā | pra dhārā yantv iti grihyoktam sūktam sauparnam |

- 1. •tad āhuḥ | tat tatra sauparņe sūkte durohaņe şaste sati paṣcād brahmavādino vicāram āhuḥ | yāny aikāhikāni tadūrdhvaṃ ṣaṅsaniyāni santī, tāny atra shashṭhe 'hany atratyaiḥ sambhūya ṣaṅset kiṃ vā sambhuya na ṣaṅsed īti vicāraḥ |
- 5. asamāyī | bahubhih sambhūtair etum gantum yogyali samāyī | uktaviparīto bahubhir gantum asakyo 'samāyī | tādriso hi svargo lokah | kascul eva punyakrit svargam lokam sameti | samīcīnam bhogam prāpnoti na tu sarvah | svargahetoh punyasya durlabhatvāt | evam sati maitrāvaruņo yadi shashthe 'hani silpenānyāni sūktāni 'sambhuya sanset | tadānīm īdrisam svargasadrisam uttamam shashtham ahar itarair ahobhih samānam kuryāt | teshu sansanīyānām asminn api sansanāt | atha tadvaiparītyena yadi shashthe 'hani na sansansati | pūjārthā plutih | tad etad asansansanam svargalokarupatvāt pujyam | tasmāt sambhuya na sansansat | na sansansatīti yad asti tad evātīpujyam | pujārtheyam plutih |
 - 9. aindryah | carshanidhritam ityādikam yad etad aindram sūktam aikāhikam tad etan nirākrītya yat suktāntaram ā vām rājā-

nāv ity aindrāvaruṇam aikāhikam, tad etad angīkriyate | yā vālakhilyā ricas, tā aindrya indradevatākāḥ | tāsām madhye yāni dvādaṣāksharāni padāni pādā v:dyante | brihatīsatobrihatyātmakeshu pragātheshu brihatyās tritīyapādau dvau dvādaṣāksharau, satobrihatyā ādyas tritīyas cobhau pādau dvādaṣāksharau | teshām pādānām aksharasamkhyayā jāgatatvam asti | evam saty aikāhike jāgate carshaṇīdhritam ity asminn aindre sūkte yaḥ kāmo 'pekshitaḥ | sa kāmas tatra teshv indradevatākavālakhilyāgateshu dvādaṣāksharapādeshūpāpto labdho bhavati | tasmāc carshaṇīdhritam ity etad aikāhikam aindram sūktam atra parityājyam | ā vāṃ rājānāv ity etad aindrāvaruṇaṃ sūktam | tatreyam indram varuṇam iti paridhāniyāpy aindrāvaruṇā tathā saty etasya sūktasyānukūlatayā tad eva ṣaṅset | tasmād anyan na saṃṣaṅset | anyaṣabdo 'trādhyāhartavyaḥ | ata eva Sūtrakāra aindrāvaruṇaṃ sūktam angīcakāra | ā vāṃ rājānāv iti nityam aikāliikam (8, 2, 16) iti |

- 11. vihritam | agne tvam no antama ityādishu dvipadāsu sāmagāh stuvate | tatra cādyāh pādā ashtāksharā, dvitīyāh pādā dvādasāksharāh | evam tatra chando vihritam ity uttaram brūyāt |
- 12. tad āhuḥ | tat tatra sastrayājyāyām codyam āhuḥ | sastrasya tadīyayājyāyās ca sādrisyam apekshitam | sastre ca tisro devatāḥ sasyante | Agnir Indro Varuṇas ceti | tatra stotriyānurūpayor Agnir devatā | vālakhilyāsv Indro devatā | ā vām rājānāv iti sukta Indro Varuṇas ca | evam sati yājyāyām api devatātrayam apekshitam | tat tu nāsti | indrāvaruṇā madhumattamasyeti yājyāyām Indrāvaruṇayor ubhayor api pratipāditatvenāgneḥ parityaktatvāt | katham atrāgnir anantarito 'parityakto bhaved iti codyam |

- 2. devaşilpāni | silpaṣabdaş cāṣcaryakaram karma brūte | tac ca silpaṃ dvividhaṃ. devaṣilpam manushyaṣilpaṃ ceti | nābhānedishthādīni yāni silpānī santi tāni devānām prītīhetutvād devaṣilpanīty ucyante | eteshām eva devaṣilpānām anukriti sadriṣarupam iha manushyaloke ṣilpam adhigamyate | pratīyate | hastītyādīnā tad evodāhriyāte | loke ṣilpinaḥ karmakarā mriddārvādibhir hastisadriṣam ākāram nirmimate | tathānyaiḥ ṣilpibhiḥ kanso darpaṇādi nirmīyate | aparair vāso vividhaṃ nirmīyate | aparair anyaiḥ suvarṇamayaṃ katakamukutādi nirmīyate |
- 6. nābhānedishtham | nābhānedishthākhyena maharshinā drishtam idam itthetyādi suktam nābhānedishtham | tad dhotā sanset |
- 14. uparishtannediyasi | uparishtan nabhanedishtnasüktasyavasanabhage nediyan atyantasamipavarti yasya süktasya madhyabhagah sa madhyabhaga uparishtannediyan | wasabda evakararthah |

tathāvidha eva madhyabhāge nārāṣansam ṣanset | idam itthety etan nābhānedishtham sūktam saptavinṣatyrigātmakam | tatrāvasāne dve ricāv avasishya pañcavinṣyā ūrdhvam eva nārāṣansam sūktam ṣanset | tathā cāṣvalāyana āha | idam itthā raudram iti | prāg upottamāyā ye yajāenety āvapate (8, 1, 20) iti | vāg apy uparishtān nedīyasy atyantasamīpavartiny eva ṣarīramadhyabhāge tālvoshthādau vartate | tasmāt sūktasyoktasthānam yuktam |

28

- hotuķ şilpaṣastram uktvā maitrāvaruņasya ṣilpaṣastram vidhatte | vālakhilyāh etc.
- 3. sa pacchah | välakhilyänäm ashtasu sükteshu saptamäshtame sūkte parityajya yany avasishtani suktani teshu trīni yugmani | tatra prathamagate dve sukte maitravarunah paccho viharet | prathamasūktagatam pādam dvitīvasūktagatena pādena vojavet | dvitīvavugmagate dve sükte ardharcaso viharet | tasmin yugma ekasüktagatam · ardharcam dvitīyasūktagatenārdharcena yojayet | tritīyayugmagate . dve sūkte rikso viharet | tasmin yugma ekasūktagatām ricam dvitīyasüktagatayarca yojayet | tad uktam Asvalayanena | atha valakhilya viharet | tad uktam shodasinā | sūktānām prathamadvitīye pacchah | tritīvacaturthe ardharcasa riksah pañcamashashthe (8, 2, 5) iti | yady api pürvädhyäye pacchah prathamam shad valakhılyanam süktani viharaty ardharcaso dvitīyam riksas tritīyam (6, 24, 5) iti vihāro 'bhihitas, tathāpy atrāsti viseshah | tatīa hi shannām api sūktānām pādavihāro 'rdharcavihāra rigvihāra iti trir āvrittir abhihitā | atra tu prathamayugme padaviharo, dvitīyayugme 'rdharcaviharas, tritīyayugma rigvihāra iti | tatrāpi sakrid eva pādādivihāro na tv āvrittih | tathā vācah kūtasya bhāvābhāvābhyām apy asti viseshah | ata evobhayatra nāmabhedo 'sti | mabāvālabhid vihāra iti pūrvasya nāmadheyam | haundino vihāra ity etasya nāmadheyam | ata eva Sutrakāro nāmādheyadvayam darsayati iti nu haundinau atha mahāvālabhit (8, 2, 17) iti | hundinākhyena maharshinā dzishtau dvau vihārau. mahāvālabhidākhyena maharshinā drishta eko vihārah ||atroktahaundinavihārau prasaisati | sa yat etc.
 - 5. yo'yam atrokto haundinavihāras, tasyāpi matabhedena dvau prakārau | tatra prathamaprakāram upanyasya tatra kimcid aparitosham darsayati |
 - te haike | shattrinsadaksharā brihatī, catvārinsadaksharā satobrihatī | vālakhilyasūkteshu prathamā brihatī dvitīyā satobrihatī tritīyā brihatī caturthī satobrihatī | ity evam maniprabālanyāyenaikāntaritāh pathitāh | tatra prathamādyayujo brihatyo, dvitīyācaturthyādiyujah satobrihatyah | evam sati prathamasūkte dvitīyasukte cādi-

bhūte dve brihatyau saha viharet | tadanantarabbāvinyau-dve satobrihatyau saha viharet | itthamvihāram te prasiddhā yājñikāh kecid ichanti | tasmin pakshe vihārasya vidyamānatvād vihāranimitto yah kāmah sa upāpto bhaved eva | kimtu pragatha net kalpante | naiva sampadyanta iti | paribhayadyotanartho necchabdah | chandodyayam militvaikah pragatho bhavati | svadhyayapathe pragathanam vidyamanatvād vihāro 'pi pragāthānta evāpekshitah | te na kevalabrihatībhyām kevalasatobrihatībhyām vā sampadyante, kimtu chandodvayena sampadyante | pragrathanena dvayor ricor brihatītvasampādanārtham magāthāsrayanam | tac ca chandodvaye sukaram | tathā hi | prathamā brihatī yathāpātham eva pathitavyā | tato 'shtāksharam caturthapādam dvir āvartya ca satobrīhatyāh prathamārdhagatena dvādasāksharapādenāshtāksharapādena ca dvitīyā brihatī sampadyate | tam apy ashtāksharapādam dvir abhvasva satobrībatvā uttarārdhagatena dvādasāksharapādenāshtāksharapādena ca tritīyā brihatī sampadyate atah pragatheshu chandodyayam apekshitam | keyalayor brihatyoh satobrihatyor vā yathoktapragrathanāsambhavāt || ittham haundina-, vihāre prathamaprakārani nirākritya dvitīyavihāram vidhatte |

- 6. atimarşam | atimarşam atimrişyātimrişya prathamasūktasya prathamāyām rici prathamapādam uktvā tadanantarabhāvi sarvam atilaūghya dvitiyasukte dvitīyasyām rici dvitīyapādena yojayet | so'yam atilaūghya mrisyamānatvād atimarşa ity ucyate | tatra brihatīpādasatobrihatīpādayor miṣraṇarūpo vihāro bhavati | evakāneṇa pūrvoktavihāro vyāvartyate |
 - 9. vy evottame | S. 6, 24, 15.

29.

 Sukīrtim | apa prāca ityādisuktam sukīrtisabdenocyate | tat sūktam brāhmaņācchansī sanset |

- 3. sa jägatah, süktavisesho dvädasäksharapädatväj jagatichandasko bhavati | caturthe päde shodasäksharatväd atichanda atijägato 'pi bhavati | sarvam apy etat pränijätam jagacchabdäbhidheyatväj jägatam atijägatam vä bhavati | atah sarvarupatvena chandodvayam prasastam |
- 5. tāny etāni | nābhānedishṭhādīni catvāri sīlpāni yāny uktāni tāni sahacarāny ekasminn ahani saha vartanta ity evam abhijūā ācakshate | tasmād yasminn ahani sahsanīyāni tasmins catvāry api sahset | yasmin na sahsanīyāni tasmins catvāry api parityajet'
- 7. sa ha | hasabda aitihyadyotanārthah | sa prasiddho bulilanāmako maharshir Āsvatara asvataranāmno maharsher gotre samut-

panna Asyk asyanāmno maharsheh putrah kadācid vaisvajito visvajidyāgasambandhī hotā san svamanasīkshām cakre | vicāritavān | sāmvatsarīke gavāmayanākhyasamvatsarasatrasambandhini visvajīti vishuvato 'hna ūrdhvam uttarapakshagate visvajinnāmake caturthe 'hany eshām şilpānām madhye dve silpe maitrāvarunabrāhmanācchansinoh sambandhini mādhyamdinasavanam abhilakshya pratyetoh pratyetum | kuṣalo 'smītı ṣeshaḥ | hanta hṛishṭo 'ham evayāmarutam şansayanıty evam maharshır vıcaritavan | ayam arthah | tritiyasavanagatāny etāni silpasastrāņi, tāny anyeshv ahassu sambhavanti į visvajiti tv agnishtomasamsthatvad agnishtome tritīvasavane hotrakāņām sastrābhāvān maitrāvaruņabrāhmaņācchansinoh sambandhi sastradvayam mādhyamdine savane samānetum tāvad achāvākam asmin mādhyamdina evayāmarutam sansayāni | tathā sati tatah pūrvabhāvinor maitrāvaruņabrāhmaņācchansisastrayor arthān mādhyamdine savane samākarshanam bhavatīti ittham Bulilah svamanasi vicārya tad dha tasminu eva mādhyamdine savane tathā svavicāritakramenaivayāmarutam sūktam achāvākam saisayām cakāra | balād ājñāpya saisanam kāritavān || tatra dosham kathāmukhenodbhāvayati |

- 8. tad dha | tasminn eva mādhyamdine savane tathā tena krameņa buhlapreritenāchāvākenaivayāmarunnāmake sastre sasyamāne satī tadānīm Gauslanāmakah kasein maharshir āgatya buhlanāmakam hotāram praty evam uvāca | he hotas te tvadīyam achāvākaprayuktām evayāmarunnāmakam sastram plavate | vinasyati | tatra drīshtāntah | vicakram cakrarahitam sakatam iva | aṣruyamāno 'pi ivaṣabdo 'trādhyāhartavyaḥ | ataḥ kathā tad etad sarvam katham ghaṭata ity ākshepah !! tata ūrdhyam Buhlasya vacanam darsayati |
- 9. kım hi | atrāchāvākena şisyamāne sati kim vā dushaṇam abhūt | nāsti kaṣeid api dosha ity arthaḥ || tata ūrdhvaṇ Gausleno-ktam dosham darsayati |
- 10. evayamarut | hotur dhishnyād uttarato hy achāvākasya dhishnyam | tatsamīpe 'vasthitenāchāvākenaivayāmarunnāmako yaḥ sastraviseshaḥ paṭhanīya iti | sa tasyāṣraya ity uktvā punar api sa Gauṣla evam uvāca | mādhyandmasavanam aindram indradevatākam | tatbā sati he hotas tam etam Indram asman mādhyandmasavanāt katthā ninīshasi | kena prakāreṇāpanetum ichasi | saivam apanayanechā tvadiyāchāvākaṣaṅsane dosha iti Gauṣlābhiprāyaḥ || tam abhiprāyam ajānato Bulilaṣya vākyaṃ daṣayati |
 - 11 nendra m | asmān mādhyaṇdinasavanāt tatsvāminam Indram apanetum ahaṃ nechāmi | tadviruddhasya kasyacid apy ananushṭhatvād ity evam Bulila uktavān | tato viruddhārthānushṭhānapradarṣanārthaṃ Gauṣlasya vākyaṃ darṣayati |
 - 12. chandah | he hotas tyam syamanasendram apanetum ne-

(

chasi | kimtv idam chando 'chāvākena prayujyamānam kastragatam amadhyamdinasāci | mādhyamdinasavanasambandhārham na bhavati | katham iti cet | tad ucyate | ayam sūktaviṣesho jāgato vātjjāgato vā | dvādaṣāksharapādena shoḍaṣāksharapādena copetatvāt | sarvam cedam jāgatam cātijāgatam ca mantrajātam jāgate trītīyasavane yogyam na tu traishtubhe mādhyamdine savane | sa u so 'pi sūktaviṣesho māruto maruddevatāko na caindraḥ | ato 'pi kāraṇāt trītīyasavana eva yogyaḥ | tasmād ayam achāvāko maiva ṣansishṭa | ṣansanam mā karotv iti dosham darṣītavān || tata ūrdhvam Bulilakṛītyam darṣayati | "

- 13. sa hovāca | he 'chāvāka tvam ārama | sansanād uparato bhavety evam Buhla uvāca | athānantaram idam apy uvāca | hā kashṭam sampannam | itah param aham asmin Gauṣle gurāv anuṣāsanam anushṭheyopadeṣanam īshe | ichāmi ') | etasmād avagatya sarvam anushṭhāsyāmīti tasyābhiprāyah || atha Gauṣlasyopadeṣavākyam darṣayat' |
- 14. sa hovāca | sa Gausla evam uvāca | esho 'chāvāka aindradevatākam vishņunyaūgam vishņuhūgopetam sansatu | evayāmarvtam tyaktvā dyaur na ya indrety aindram suktam sansatu | tasmin sūkte dvitīyasyām rici caturthe pāda evam āmnāyate | hann rijīshin vishņunā sacāna iti | ata idam vishņucihnopetam sūktam sansatu | he hotur Buhla tvam etam evayāmarutam tvadīye sastre 'syāthāh | prakshipeh | tatra sthānaviṣesha ucyate | tritīyasavane sam nah karatīti rudradevatākeyam dhāyyā | tasyā uparishtān mārutasuktasya purastāt tayor ubhayor madhye prakshepasthānam | evam Gauslopadesah || athānushthānam darsayati |
- 15. tad dha | tad dha Gauslena yad uktam tat sarvam tathaiva Bulilah sansayām cakāra | mādhyamdinasavane 'chāvākam proty evayāmarucchansanam preshitavān svayam tritīyasavana āgnimārutasastramadhye dhāyyāmārutasuktayor madhya evayāmarutam prakshipya sansanam kritavān | tasmād idānīm api tad idam sarvam hotrakais tathaiva sasyate |

31.

1. samvatsarasatre yad ahar agnishtomasamstham vişvajidākhyam asti, tatra silpānām sastrāņām kliptih pūrvatrābhihitā [tatra kimeie codyam udbhāvayati |

tad āhuḥ | dvividho hi viṣvajīd: atirātrasaṃstho 'gnishṭoma-saṃsthaṣ ca | tatrātirātraḥ svatantra ekāhaḥ | tatra tritīyasavane hotrakāṇāṃ ṣastrāṇi vidyante | tathā sati purvoktakrameṇa hotā nābhānedishṭhaṃ ṣastvā retaḥ siūcati | maitrāvaruṇo vālakhilyāḥ ṣastvā prāṇān avasthāpayati | brāhmaṇācchaūsī sukirtiṃ ṣastvā prajanayati |

¹⁾ ishe ist selbstverstandlich die dritte Person.

achāvāka evayāmarutam sastvā pratishthām karoti (6, 27-30) ity ayam krama upapannah | evam prishthyashadahasya yad ahah shashtham asti, tasyany uktasamsthatvena tritīvasavane hotrakasastrasadbhāvāt pūrvoktayajamānotpattir upapadyate | yathā visvajidatirātre shashthe 'hani ca sastrarupo yajñah kalpate upapadyate | tadanusāreņa yajamānasya prajātir jananam apy upapadyate | tathā samvatsaragate 'gnishtomasamsthe visvajity ahani tad upapādayitum na sakyate | tathā hi | tatrāgnishtomasamsthe visvajīti hotrā nābhānedishtho madhyamdinasavane 'sasta eva bhavati | tritiyasavane vaisvadevasastre sasyamānatvāt | athaivam sati maitrāvaruņo vālakhilyāh prathamam saisati | tritīyasavane hotrakānām sastrābhāve 'pi mādhyamdinasavane teshām sastranām bulilākhyena maharshinā samākṛishṭatvāt | te ca vālakhılyātmakāh prāṇā ity uktam | loke tu reta evagre prathamam sıktam bhavati, paşcat sikte retası pranam pravrittir iti kramah | iha tu nābhānedishtharāhityena retahseko nāsti, vālakhilyānām sadbhāvena prānā vidyante | katham etad upapadyata . ity ekam codyam | evam codyāntaram asti | brāhmaṇācchansī mādhyamdine vrishākapım sansati | vrishākapir yajamānasya prajāyamānasyātmā dehah | atrāpi nābhānedishtho 'sasta eva bhavati | ato reto nāsti | loke tu reta evāgre sicyate tha pascād ātmā deho jāyate | ato lokavaiparītye sati katham atra yajamānasya prajātir janmeti dvitīyam codyam | yajamanasya janmasambhave valakhilyarupah prana avikliptā viseshena sthānakliptīrahitāh katham bhavanti | kena prakāreņa vartante | ity evam brahmavādinas codyam āhuh || tasya parihāram darsayati |

- 2. yajamānam | yajāakratusabdena tatsādhanabhūtah silpasamuho vivakshitah | etena sarveņāpi silpasamuhena yajamānam samskurvanti | prāṇaprāptyarhatā saṃskātah | sa evātra kriyate | nanu yajamānasya) janma bahubhih silpaih krameņa saṃskare drīshtāntah | yathā yonyām antar madhye sa prasiddho garbho bhavaty, evam ayam yajamānah krameņa sambhavan saṃskrītākārenotpadyamānah sete | avatīshthate | loke 'pi garbho 'gre prathamam retahsekakāla eva sarvah sampurṇāngah sakrīd eva na vai sambhavati | naivotpadyate | kiṃtu ṣambhavata utpadyamānasya purushasyaikākam angam krameṇa sambhavati | nishpadyate | tathā ca Garbhopanishadyāmnātam | ekarātroshitam kahlam bhavati, saptarātroshitam budbudam bhavaty, ardhamāsābhyantareṇa piṇḍo bhavatītyādi | ato garbha vat krameṇa saṃskāro yukta ity arthah || uktam evottaram punar api vispashtayati |
 - 3. sarvāņi | sarvāņi silpasastrāņy ekasmina evāhani kriyeran |

¹⁾ maranam vor janma die Hss.

tadānīm tāvataivāyam yajāo yajamānasamskārahetuh silpasamūha upapadyate | yajamānasya prajātir jananopacāra upapadyate | atah sarvasastrānushthānam eva samskārasādhanam nanu hotuh sastrasya prathamabhāvitvādikramaviseshah samskāropayogī, na tv atra sarvasastrānushthānam asti, mādhyamdinasavana evayāmarunnāmnah sūktasyāchāvākenānushthānāt | nāyam doshah tatra tadabhāve 'pi tritīyasavane hotur evayāmarucchastram asti | tat tathā sati yajamānasya sarvasastrānushthānena yā pratishthāpekshitā, tasyām eva pratishthāyām enam yajamānam tad antatah sastrānām ante pratishthāpayati |

32.

1. pürvatra brāhmaņācehańsinah silpe sastre sukīrtim sańsati vriskākapim sańsati (6, 29) yat sūktadvayam vihitam, tata ūrdhvam kuntāpākhyam suktam khile kuntāpanāmake granthe samāmnātam trinsadricam vaktavyam tadartham itihāsam āha

chandasām | prishthyashadahasya sambandhinām shashthenāhnā prāptānām gāyatryādīnām chandasām rasah sāro 'tyanedat ' atikra- myāgachat | tadānīm sa Prajāpatir abibhet bhītavān ' kenābhiprā- yeneti | so 'bhidhīyate | ayam chandasām rasah parān parāvrittirahito 'tyeshyati | atikramya gamishyatīty anenābhiprāyena | tato bhītāh Prajāpatis tam rasam parastāt parabhāge chandobhir gāyatryādībhih paryagrihnāt | parito niruddhavān | gāyatryādīnām madhye kasyāh sambandhirasam kayā paryagrihnād iti | tad ucyate | gāyatryāh sambandhirasam nārāṣansā paryagrihnāt | narāṣansaṣabdo yasyām rīgiātāv asti seyam nārāṣansā tathā trishtubhah sāram raibhyā 'rebhaṣabdopetayā rīgjātyā paryagrihnāt | jagatyāh sāram pārikshityā parikshicchabdopetayā rīgjātyā paryagrihnāt | anushtubhah sāram kāravyayā kāruṣabdopetayā rīgjātyā paryagrihnāt | tat tasmāt parigrahād ūrdhvam punas chandassu gāyatryādīshu tam rasam adadhāt | avasthāpitayān |

- 3. nārāsańsīļu | idam janā ityādyās tisra rico nārāsańsvah | tatra naiāsańsa stavishyata iti narāsańsasabdasya srutatvāt | tās tisra rico brāhmaņācchańsī sańset |
- 5. tāh pragrāham | tā nārasaisīs tisra ricah pragraham pāde-pāde 'vasāya saiset | yath) vrisbākapim pāde-pāde vigrihya saisati tadvad etat | vrisbākapisukte pragrahavidbir arthasiddho drashtavyah | hi yasmāt kāranād idam ricām saisanam vārsbākapam vrisbākapisambandham kartavyam, tat tasmāt kāranād vrisbākaper etannāmakasya sūktasya nyāyam prakāram eti | prāpnoti | vigraha evātra taunyāyah | vrisbākapisūkte nyunkhaminardāv api vidyete | ato 'trāpi tadubhayapiāptau nyunkham nirakrityetaram vidhatte |

- 6. tā u na 'tāsu nārāsansīshu nyunkham na kuryāt, kintu nī vīva naided eva | viseshena ninardam eva kuryāt | sa eva mnardas tāsām nārāsansīnām nyūnkhāsthānīyah | tritīyapādasya dvitīyasvare trayodasabhir okārais tatra cāvasānam kritvā trayāṇām trimātrāṇām okārāṇām uccānaṇam nyūnkhah | tritīyapadasya prathamāksharam anudāttatvenoccāranīyed iti yad asti so yam ninardah | Āṣvalāyana 7, 1, 11 ffg.
- 7. ra ib hī ḥ ļ rebhaşabdopetā rīco raibhī
ḥ ļ vacyasva rebha vacyasvetyādyās tisraḥ ļ tāḥ sańset ;
- 10. pārīkshītīh parīkshīchabdopetā rājāo visvajanīnasyetyādyās catasrah pārīkshītyah tāsu parīkshīn nah kshemam akarad iti parīkshīcehabdasya srutatyāt tā rīcah sanset.
- 16 kāravyāḥ kāruşabdopetāḥ kāravyāḥ ¡ indraḥ kārum abūbadhad ityādyāṣ catasrah ṣańset
- 19. dışām kliptīh yah sabheyo vidathya ityādyā rico disām kliptīh sanset | prācyādidigvat pañcasamkhyopetatvāt, te devāh prāg akalpayann iti kliptidhātuṣravaṇāc ca disām kliptitvam | tacchansamena disa eva kalpayati | svaprayojanakshamāh karoti
- 23. janakalpāḥ yo 'nāktāksha ityādyāḥ shaḍ rico janakalpā-'bhidhāh sanset |
- 25. indragāthāh | yad indrādo dāṣarājňa ityādyāh pañcarca indragāthābhidhāh ṣińset Indro gāthyate kathyate yāsv rikshu tā indragāthāh | tābhir devā asurān abhigāya yoddhum ābhimukhyena prāpya yuddhenamān atyāyan , atikrāntavantah | jayam prāptā ity arthah |

33

 kuntāpanāmakam trinsadrīcam suktam vidhāyaitasapralāpanāmakam saptatīsamkhyākam padasamuham vidhatte;

artasa pralā pam ļaitasākhyena muninā drishtā aitasa pralāpāliļanan vitānām arthānām vacasām samlāpah pralāpah tam brāhmaņācehansi sanset

- 4. asakthāh ! yas tvam mām ittham asakthā abhibbutavān asi !
- 6. ta m ha ike | tam aitasapralāpam abhijūāḥ kecid yājūikā atisayena bahulam sańsanti tati.ā cāṣvalāyana āha | saptatim padāny ashtādasa vā (8, 3, 14) iti |
- 16. pravalhikāḥ | vitatau kiranau dvāv ityādyāḥ shad anushtubhah pravalhikāḥ | purā kilaitābhir rigbhir devā asurān pravalhyāmanaskam priyam uktvā tatas tāu asurān atikramyāgachan | pravalhanam nirhridayam sāntvavacanam iti Govindasvāmy!) uktavān |

¹⁾ ity uktavān die Hss. Govindasvāmin war der Verfasser eines

amanahpūrvakeņa priyavacanena virodhino 'surān vañca atvā tadīyadesam atikramya gatavanta ity arthah |

- 18. ājijnāsenyāḥ | ākāro 'trāvasabdārthe vartate, | ājnātum avajnātum ichā ājijnāsa | tām arhantīti tatsādhanībhūtā rica ājijnāsenyāḥ | ājnāyāsurānām avajnām kritvety arthaḥ | anyat pūrvavad vyākhyeyam | ihetthā prāg apāg udag iti sākhāntarapaṭhitās catasra rica ājijnāsenyāḥ |
- 19. pratirādham | sūtre bhug ity abhigata iti trīņi padāni (Āsvalāyana 8, 3, 22) ityādinā yo mantra uktaḥ so 'yam pratirādhaḥ | virodhinām rādham samriddhim pratibadhnātīti pratirādhatvam | asurān pratirādhya tadīyām samriddhim pratibadhyety arthaḥ |
- 20. ativādam | vīme devā akransatetyādyanushtup ṣākhāntarapathitātivāda ity ucyate | virodhinām satkāram atilaūghyādhiksheparupo 'tīvādah | tatsāmarthyasādhanatvād rig apy ativāda ity ucyate | atyudyātikramyoktvā | adhikshipyety arthah |

34.

- 1. devanītham | Sūtrakāreņādityā ha jaritar angirobhyo dakshiņām anayann iti saptadasa padāni (8, 3, 25) iti yo 'yam padasamūho 'bhihitaḥ sa devanīthah | devalokanayanahetutvāt |
- 4. Aūgirasām abhīshtasyāpi svakīyārtvijyasyāngīkāre yuktim darsayati |

yaşasā | yah pumān ārtvijyena caraty, esha purusho yaşasaiva yukto 'bhyaiti | abhitah samcarati | ārtvijyam atyantam yaşaskaram ity arthah | yah pumān parena piārthitam ārtvijyam parityajya tam tadīyayāgam pratirundhed, yāgasya pratirodham kuryāt | sa pumān svakīyam yaşa eva pratirundhet | vināṣayet | tasmāt kāraṇād aham na pratyarautsi | tadīyayajñasya pratirodham na kritavān asmi | kimtv ārtvijyam mayāngīkritam iti || tarhi kīdrise vishaye parihartavyam ārtvijyam ity āṣaūkya parihārayogyam vishayam darṣayati |

5. yadi tu | pūrvatrārtvijyam parihartum asakyam ity uktam | tadvailakshanyārthas tusabdah | yadi kathameid asmād ārtvijyād apojjigānsed, apetyodgantum ichet | tadānīm yajānena svakīyena nimittabkūtenāsmād ārtvijyād apodiyāt | apakramyodgachet | yasmin dine cet tvam yajānam karishyasi, tasminn evāham api karishyāmīty uktvā tadārtvijyam parihartum sakyam | ekakālīnasvakīyānushthānam ekam parihāranimittam | nimittāntaram apy ucyate | yadi tu yadi kathameid ayājyo yāgārthī purushah sāstranishedhād yashtum ayogyah syāt, tādrisād ayājyāt purushāt svakīyam ārtvijyam svayam apoditam | sā-

Commentars zum Aitareyabrähmana, der von Sayana in der Dhatuvritti unter der Wurzel valh citirt wird.

strenaiva tishiddham | tādrise vishaye nāsty ārtvijyadoshaparihāra ity arthah |

35.

2 tasmād āhuḥ | yasmād Aūgimobhir bhūrūpadakshiṇā sarvātmanā parityaktā, tasmād anye 'pi ṣāstrajňā evam āhuḥ | nivrittadakshiṇām kenāpi kāraṇena parityaktām dakshiṇām punar na pratigrihṇīyāt | gobhūhiraṇyarupyādidakshiṇām ritvigbhiḥ svīkritām yadi kaṃcid doshaṃ drishṭvā parityajet | tadānīm punar api dravyalobhena tātpratigrahaṃ na kuryāt |

36.

- 1. atha tvam indra sarma riņetyādyās tisro 'nushtubho vidhatte | $\bar{\text{A}}$ svalāyana 8, 3, 25 |
- bhutechadah | bhūtam bhutim varrinām aisvaryam chādayanti tiraskurvantīty udāhritā anushtubho bhūtechadah |
- 4. atha sākhāntare samāmnatā yad asyā anhubhedyā ityādyā rico vidhatte |

āhanasyāḥ | āhanasyam strīpurushayoḥ parasparasamyogaḥ | tadvat prajotpattihetutvād rico 'py āhanasyāḥ |

- 8. vyāhanasyām | visishtamaithunayuktām |
- 14. asuravisam | asuravisam asuraprajāḥ sainyarupā devān indrādīn abhīlakshyodācārya, ullanghanarupam ācaraṇam kritvā tīraskrityāsīt | devasamīpe 'vasthitāḥ |
- 15. athātra pra mauhishthāyetyādinā prākritena vaikritena sambhūya sansanam vicārya pūrvottarapakshābhyām niscinoti | tad āhuh etc. S.•6, 26.
- 16. etāni | nābhānedishṭhādīni catvāri ṣilpāni yāni santy, etāny evātra shashṭhe 'hany ukthāni pradhānaṣastrāṇi | tathā sati sa pumān yādi prākritena pra manhishṭhāyety anena sambhūya ṣanset | tadānīṃ sa purusha eteshu pradhānaṣastreshu kāmam phalam aparādhnuyāt | vināṣayet || evam tarhi pra manhishṭhāyety etasminn aindre labhyaḥ kāmo 'tra na labhyetety āṣaūkyāha |
- 17. aindrah | brāhmaṇācchansinā ṣansitavyo yo 'yam vṛishā-kapiḥ so 'yam aindrah | aitaṣapralāpaṣ ca sarvachandaḥsthāuīyaḥ | tathā sati pra manhishṭhāyetyādika indradevatāke jagatīchandaske yaḥ kāmo 'sti, sa kāmas tatra vṛishākapāv aitaṣapralāpe ca pṛāpto bhavati | athāpi cedam ava drapṣa ityādikaṃ sūktam aindrābārhaspatyam | tatratyāntimā paridhānīyā caindrābārhaspatyā | tatrobhayatrendranimittaḥ kāma upāpto bhavati | tasmāt kāraṇāt prākṛitam atra sambhuya na ṣanset |

Pañcikā VII.

- .1. Asvalāvanah satrinām dharmeshv evam āha sutvāsu havirucchishtabhakshā eva syuh | dhānāh karambhah parivāpah purodāsah payasyeti teshām vad-yat kāmayeraiis tat-tad upavigulphayeyuh (12, 8, 32) iti | prānadhāranāva vathā parvāpvate tathā havihseshasvādbikyena sampādanam upavigulphanam evam bahuvidhān havihseshān bhaksbān uktvā punar apy anta evam uyāca ; api vānyatra siddham garhapatye punar adhi-rityopayratayeran anyan ya pathyan bhakshān ā mūlaphalebhvah | etena vartavevuh pasunā ca (12, 8, 39) iti | anyatra siddham gribe pakvam annam punar api garhapatye sakrid avasthāpyopaviatayeran | upabbuñjīran | anyān vā laddukamandakādīh bhakshan pathyan ajirnadidosharahitan mulaphalaparyantam ichava svikuryuh eteshu sutyādineshu samnihitena savanīvapasunā ca vaetayeyuli | jivanarupām vrittim sampādayeyuli | itv evam savanīyapasurupasya havishah seshabhak-hanena satrinam jiyanam apy abhihitam | tasmın paşau kasva ko vibhāga iti jıjnāsāyānı tadvibhāgakathanam pratijānīte athātah etc Asvalāvana 12, 9.
- hanu jihvayā sahitam hanudvayam prastotur bhāgah | syenākāram vaksha udgātur bhāgah | yah kantho yas ca kākudrah kākudam tad ubhayam pratihartur bhāgah sronir urumulam tad ubhayam dakshinasavyarupam kramena hotur brahmano bhagah | urvadhobhāgah sakthi | tac cobhayam kramena maitrāvarunabrāhmanācehansinor bhāgah | dakshinānsena yuktam dakshinapārsvam adhvaryor bhagah | savyam pārsvamātram upagātriņām bhāgah | savvo 'nsah pratipra-thatur bhagah | dor bahuh | tac cobhayam kramena neshtripotror bhagah | urudvayam kramenachavaka2midhrayor bhāgah | sakthisabdenādhobhāgasyāblishitatvād urdhvabhāga urusabdena vivakshitah | bahudyayam kramenātreyasadasyayor bhāgah | dorbāhusabdayor arthrikye 'py adhobhāgordhyabhāgābhyām bhedo drashtavyah | sadānukasabdau purvācāryair vyākhyātau | anukam mutravastih syāt sāsnety eke vadanti ca | sadam tu prishthavansah svād etad grihapater dvayam iti | yah pumān grihapater vrataprado 🍨 bhojanadāyī tasya dakshinan pādan bhāgah | grīhapater yā bhārvā tasvaiva vrataprado yah pumāns tasvaiva savyau pādau bhāgah | atra purovartinoh pādayor bāhutvenābhihitatvāt pascātyāv eva pādasabdena vivakshitau | tatraikasmini api dakshine pade dvivacanam avayayāpeksham | evam itaratrāpi | yo 'yam oshthah so 'yam anayor vratapradayoh sādhārano bhāgo bhavati | tam bhāgam grihapatir eva prasinshyāt i tavāyam iti vibhajya pradadyāt i jāghanim pucham tām

patnībhyo haranti | dadyuḥ | tāṣ ca patnyas tāṃ jāghanīm brā-hmaṇāya kasmaicid dadyuḥ | skandhe bhavāḥ skandhyāḥ maṇisadṛiṣā māṇsakhaṇḍā maṇikāḥ | ekasmin pārṣve sthitā māṇsaṣalākās tisraḥ kīkasāḥ | maṇikāḥ kīkasāṣ cety ubhayaṃ grāvastuto bhāgaḥ | itaua-pārṣve sthitās tisraḥ kīkasāḥ ' vaikartaḥ prauḍho māṇsakhaṇḍāḥ | tasyārdham pūrvoktakīkasātrayaṃ connetur bhāgaḥ ' yat tu vaikartasyetarad ardhaṃ yaṣ ca hṛṇdayapārṣvavartī klomaṣabdābhidho māṇsakhaṇḍas, tad ubhayam ṣamitur bhāgaḥ ' ayaṃ ṣamitā yady alwāhmaṇaḥ syāt | tadā svena svīkṛītaṃ tad ubhayam anyasmai brāhmaṇāya dadyāt | yac chiro 'sti tat subrahmaṇyāyai subrahmaṇyābhidhānartvije dadyāt | ṣvaḥsutyeti nīgadanāma | tāṃ cāgnīdhro brute tathā cāṣvalāyana āha | āgnīdhraḥ ṣvaḥsutyām prāha (6, 11, 16) iti | ajinaṃ carma taṣyāṇīdhraṣya bhāgah | iḍā savanīyapaṣoh sambandhī yō 'yam iḍābhāgaḥ, sa sarveshāṃ ṣādhāraṇaḥ | yadvā hotur asādhāraṇaḥ |

9

- 2. tad ähuh | agnihotre tatsädhanabhute payası pākārtham vahnāv adhi-rite sati, tathā sānnāyye dar-apurņamāsarthe kshīre dhi-rite sati, tathā havishshu purodā-sādishv adhi-riteshu yajamānasya marane kim prāya-cuttam iti pra-nah |
 - 3. sarvahunti | nibseshena yathā sarvāni hutāni bhavanti |
- 4. abhivānyavatsāyāḥ | abhivā abyavatsāyā payasāgnihotram juhuyāt vā gatīgardhanayor iti dhātor abhipurvasyābbivā iti iūpam | anyas cāsau vatsas cānyavatsaḥ | abhiprāpto 'nyavatso yasyā goḥ, seyam abhivānyavatsā | coshaṇādīprakāreṇa prasnutety arthah ') |
 - 6. evam eva desantare mritasya pretasya sarīrāņām asthyādipretāvayavānām āhartor āharaņaparyantam enān āhavamyādībs trīn agņīn ajasrān upasamarahītān ajuhvato homarahītān evam evāsamāptenaiva prakārenendhīran prajvālayeyur iti
 - 7. yadı şarirānı | yadı kathamete ebarīrāny astbyādīni na vidyeran vinasyeyus, tada parmasarah palāsavrikshasya ehmmān vrintān shashtyuttarasatatrayasamkhyākān āhritya teshām vrintānām sambandhi purusharupakam iva kritvā manushyasadrisam kuncid rupam

¹⁾ abhivānyā wird zu Ts. 1, 8, 5, 1 und Tb. 1, 6, 8, 4 mit mṛitavatsā erklart, was nur zum Theil wahr ist. Mit anderem Namen heisst sie auch myānyā Befriedigender ist die Erklarung von Nārāyaṇa zu Āṣvalāyana 3, 10, 17, nur ist abhivananīya statt abhijananīya zu lesen. Gemeint ist eine Kuh, die nach dem Verlust ihres eigenen Kalbes durch Untersetzen eines fremden Kalbes zum Milchen zu bewegen ist.

nirmāya tasmin rūpe tām āvritam pretasarīrocitam praktiram dahanapiņdadānādirūpam kuryuh | atha tadānīm kritrimarūpadahanakāla enān āhavanīyādyagnīn chmasāne nītvā samāhritais taih palāsavrintanii mitaih saiīrāvayavaih samsparsya samsprishtam kritvodvāsayeyuh |

8. adhyardhaşatan | ānītānām palāsavrintānām adhyardhasatam adhikenārdhena pañcāsadrūpeņa yuktam satam (150) kāye madhyasarīrasthāne dadhyāt | parītah prakshipet | pañcāsatsamkhyākānām vrintānām samūharūpam pañcāsam | dvīsamkhyākē dvīpañcāse | vinsatisamkhyākānām samuharūpam paicāsam | dvipañcāse vinse ca sakthnī dadhyāt | catvārinsadadhikena satena (140) sakthidvayam nishpādayed ity arthah | pañcavinsatisamkhyākānām samuharūpam pañcavinsam | dvīsamkhyākē pañcavinse te uru dadhyāt | pañcāsatsamkhyākair (50) vrintair ūrudvayam nishpādayed ity arthah | evam navatyadhikasatadvaye gate (?) scsham saptatīsamkhyākam (nach dem Texte bleiben nur 20) sīrasy upari kshīpet |

 4^{-1})

1. yasya sāyaṃdugdham | darṣapurṇamāsayor dadhyarthaṃ sāyaṃkāle dugdham payaḥ sāṃnāyarūpaṃ keṣakīṭādībhir dushyed, yaḥ kaṣcid apahared vā | tadānīm paredyuḥ prātardugdham payo bhāgadvayaṃ kṛitvā tatraikabhāgaṃ tenātacya saṃskṛitya dadhisthānīyena tena yajeta |

5,

1. yasyāgnihotram | agnihotrārtham payo gārhapatye pākārtham yad adhiṣritam, tad yadī kimcid amedhyam yajñānarham keṣakīṭādikam āpadyeta prāpnuyāt | tadānīm etad dhaviḥ sarvam apy agnihotrahavanyām sruci sākalyena sīktvā prāfīmukha udetyotthīyāhavanīyam prati gatvā tasmīnm etām nītyām samīdham ādadhyāt | athānantaram āhavanīyasyottarabhāge kimeīd ushņam bhasma tato niḥsārya tasmin manasā nītyāgmhotramanītram anusmritya, vācā vā prajāpate na tvad etānīti mantram uccārya juhuyāt | tad etad bhasmaoa ushņatvād dhutam apī bhavaty, agnīrāhityād ahutam apī bhavati | na kevalam adhiṣrita evāmedhyapāta etat prāyascittam, kim tarhi carunnayanāvasthāyām yady ekasminu unnīte yadī vā dvayor unnītayor amedhyapātas, tadānīm esha eva kalpaḥ prakāraḥ | unnayanam nāmāgnihotrahavanyām secanam | tat keṣakīṭādidushītam agnihotrahavanyām unnītam yady apanetum ṣaknuyāt | tadānīm etad dushṭam nihsicya niḥsārya sthālyām avasthītam adushṭam kshīram

¹⁾ khanda 3 ist bereits in 5, 27 dagewesen.

agnihotralavanyām abhiparyāsieya, yathonnītī syād unnītī yena prakāreņa bhavati tena prakāreņa juhuyāt | adushţam dravyāntaram adhiṣrayaṇādmā saṃskritya juhuyād ity arthah |

- 2. tad āhuḥ | agnihotradravyam gārhapatye pākārtham adhisritam sad yadi kadācit skandati skhalati | kshīrabindur adhal patatīty arthah | vishyandate | visesheņa syandanam dāhādhikyena sthālīmukhasyopary udvamanam | tat skannam vishyandītam vā dravyam dakshiņena pāṇinā sprishtyā vakshyamāṇam mantram japet |
- 6. tad āhuḥ | agnihotradravyam gārhapatye 'dhiṣritam pākād ūrdhvam ādāya prāūmukha āhavanīyam praty udāyann udgacham adhvaryur yadā bhavati, tadānīm tad dravyam skhaleta yadvā bhranṣeta | bindupatanam skhalanam | sākalyena dravyapatanam bhranṣaḥ | punar apy agnihotrasthālyā dravyam grahītum so 'dhvaryur yadi paṣcimābhimukho nivritto bhavet, tadānīm svargaprāptam yajamānam tasmāl lokād āvartayet | ato mvrittim akritvā skhalanabhranṣadeṣa evopavishṭāyāṣmā adhvaryave sthālīgatam agnihotradravyaṣesham anye puruṣhā āhareyuḥ | tasya dravyaṣya svikāreṇādhvaryur yathonnītī syāt tathā juhuyāt | unnītam unnayanam sthālīgatasya dravyaṣyāgnihotrahavaṇyām caturvāram prakshepaḥ | catur un nayati (Tb. 2, 1, 3, 5) iti ṣrutatvāt | unnayanādisaṃskārapūrvakam juhuyād ity arthaḥ |
 - 7. tad āhuḥ | srug agmhotrahavaṇī | tadbhede srugantareṇa hưtvā bhinnām srucam āhavanīye prakshipet | tadānīm tadīyo daṇḍaḥ prācyām avasthītas, tadīyam pushkaram bilam pratīcyām avasthītam yathā bhavati tathā prakshipet |

Des folgende achte Paragraph wird im Commentar zu dem nächsten khanda gezogen.

8. tad āhuḥ | pratidinam āhavanīyāgnir homād ūrdhvam upasāmyati, gārhapatyāgnis tu sarvadā dhāryate | tasmād gārhapatyāt tattaddhomakāla āhavanīyārtham agnim vihared ity esho 'nushthānakrahaḥ | evam sati yadi kadācid āhavanīyasya sthāne 'gnir anupasānto vidyeta, tadānīm gārhapatyas copasāmyet | tatra tasya vaikalyasya parihārāya pakshāh paūcavidhāḥ sambhavanti | vidyamānam āhavanīyam gārhapatyatayā sambhāvya tato 'pi purvadesa āhavanīyam kartum tasmāt purvasiddhāhavanīyāt prānīcam agnim uddhared iti prathamah pakshaḥ | tasmin pakshe yajamāna āyatanāt svakīyasthānāt pracyaveta | āhavanīyasthānāt pracyutatvāt | atha gārhapatyārtham pūrvasiddhāhavanīyāt pratyañcam agnim uddhared iti dvitīyaḥ pakshaḥ | tasmin dvitīyapakshe yajāa csho 'surayajāasamānaḥ syāt | āsurayajāas ca ṣākhāntare tān asurān prakrītyaivam āmnāyate | ta āhavanīyam agra ādadhata | atha gārhapatyam | athānvāhāryapacanam (Tb. 1, 1, 4, 4) iti | tadīyadosho 'pi tatraivāmnātah |

bhadrā bhutvā parā bhavishyantīti || gārhapatyārtham agrlimathanam kartavyam iti tritīyah pakshah | tadānīm vidyamāna āhavanīye tadvirodhino gnyantarasya mathanād yajamānasya satrum vtpādayet | punarādhānam kartum vidyamānam āhavanīyam anugamayed, upasamayed, iti caturthah pakshah | tasmin pakshe vidyamānasya vināsanāt prāņo yajamānam parityajet | āhavanīyagatam bhasmasahitam sarvam apy agnim kasminscit pātre prakshipya nītvā 1) gārhapatyasthāne prakshipyānantaram tato gārhapatyāt prāncam āhavanīyam uddhared iti paācamah pakshah | asmin pakshe doshābhāvāt saica prāyascittir bhavati |

6.

1. yady u meine Verbesserung für yadya aller Hss.

tad āhuḥ | sāyamprātar āhavanīye 'gnau sthita eva sati punar api gārhapatyāgniņi ya uddhareyus | tadānīm uddhritasyāgneḥ prakshepāt pūrvam eva vidyamānasyāgner darşane tam purvam vidyamānam agnim udūhya tasmād āhavanīyasthānād uddhritya tasmin sthāne punar aparam idānīm ānītam agnim nidadhyāt | yad yadi tuvidyamānam nānupasyet, tadānīm te yājyānuvākye kuryāt |

2. tad āhuḥ | agnyuddharaṇād urdhvaṃ vyavasthitayor āhīva-, nīyagārhapatyayoḥ sator yadi gārhapatyagato 'ngara āhavanīye pramādāt patet | āhavanīyagato vā gārhapatye patet | so 'yam mithaḥ saṃsargaḥ |

7.

- grāmyeṇāgninā | grāmyo 'gnir mahānasādigataḥ | sa kadācit pramādena pravriddho grāmagatāni grihāṇi dahann agmhotraṣālāgatān āhavanīyādīn agnīn samyag dahati |
 - 2. divyenāgninā | divyo 'gnir vaidyutah |
 - 3. savāgninā | pretadahanāya pravritto 'gniḥ savāgniḥ | -
- 4. tad āhuḥ i dāvāgnir araņyād āgatyāgnihotraṣālām daham āhavanīyādīn yadā samyag dahati tadānīm taddahanāt purvam ovāgnīn araņī dvayor aranyoh saha samāropayed eva tadaṣaktau gārhapatyāhavanīyād ulmukam mokshayet sahasolmukam adāya parīto gachet samāropaṇam volmukamokshanam vetī pakshadvayasyāgnidāhatvarayā yadā na ṣaktis, tadā samvargaguṇayukto gnih purodā- sadevatā i

8.

2. ayratyam vrataviruddham mshiddhacaranam ayratyam diyasvapadikam apadyeta prapmiyat [

¹⁾ Randbemerkung in Aa: dakshinena vihāram nītveti Vrittikrit.

9

- 1. tad āhuḥ ¦ griheshu navadhānye samāgate saty āgrayaņeshṭim kritvā paṣcan navānnam bhoktavyam | tasyā ishṭer akaraṇe vaiṣvānaraguṇayukto ˈgniḥ purodāsadevatā |
- 2. yadi kapālam ya āhitāgnir yasyāhitāgneh purodāṣanishpādakam kapālam yadi nasyet
- 7. jīve | āhitāgnih svasmiň jīvaty eva svakīyamaranasabdam yadā dveshimukhāc chrinuyāt |
- 9. apatnīkaḥ | purushe jīvati sati yadā bhāryā mriyate, tadānīm āhitair agnibhir bhāryādāha ity ekaḥ pakshaḥ | tathā ca Manuḥ | bhāryāyai pūrvamārinyai dattvāgnīn antyakarmani | punar dārakriyām kuryāt punar ādhānam eva ca (5,168) iti | āhitebhyo 'gnibhyo 'nyenāgninā bhāryām dahed iti dvitīyaḥ | tathā cāsvalāyanāḥ | āhāryenānāhitāgnīm | patnīm ca (6, 10, 9) iti | Bhāradvājo 'py aha | nirmanthyena patnīm iti | asmin pakshe punar api vivāhechārahitatvād ayam apatnīka eva vartate | so 'gnihotram āhared anutishthen, na veti | plutīdvayam vicārārtham |
- 11. anaddhāpurushaḥ | addheti satyanāma | tadvaiparītyād anṛitaḥ purusho 'naddhāpurushaḥ | ananushṭhānenānṛito bhaved ity arthaḥ |
- 15. yajet | apatnīko 'pi pumān sautrāmaņyām yajet | sautrāmaniyagam apı kuryat kim utagnihotradikam havirvajneshy asvadhikāro 'stīty arthah | tadvat somayāgeshv adhikārasankāvām tadvvāvrittyartham asomapa ity ucyate | yathā patnīrahito 'pi mātre pitre cāsanāchādanādikam dadāti, tadvad agnihotram api kurvād iti seshah | atra hetur anrinārthād 1) iti | rinaparihāranimittam - tathā ca şākhāntare şrūyate | yājamāno vai brāhmaņas tribhir rinavā jāyate: brahmacaryenarshibhyo, yajñena devebhyah, prajayā pitribhya, esha vā anrino yah putrī yajvā brahmacārivāsī (Ts. 6, 3, 10, 5) iti | anenarvābhiprāyena srutih sruter yajeti vacanam asti | yaja devan adhīshva vedān prajām utpādayeti sākhāntare vacaņam astiļtasmād vaeanād anushthānapaksha eva yukta iti gāthāyā arthah | tathā ca Vishnuh smarati | mritāyām api bhāryāyām vaidīkam na tyajedodvi-• jah | upādhināpi tat karma yāvajjīvam samāpayed iti ') | upādhih kusamayādipatnīkalpanā | tathā ca smrītyantaram | anye kusamayīm patnīm kritvā tu grihamedhinah | agnihotram upāsante yāvajjīvam anuvratā iti | tathā ca Maitrāyanīyasrutir apy āmnāyate | yas tu svair
 - 1) Ēin Glossem für anriņī.
 - Commentar zu Kātyāyana sr. 2, 5, 18 mit der besseren Lesart: vaidikāgnīn na hi tyajet.

agnibhir bhāryām saṃskaroti katham cana | asau mritaḥ strī bhavati strī caivāṣya pumān bhavet | tasmān mritabhāryo 'pi svakīyān agnīn avasthāpyāgnihotram āharet |

16. tasmāt! riṇāpakaraṇārthī dosharāhityāt saumyaḥ | tādri-sam avaṣyam agnihotrādy anushthāpayet | granthāntare | mritastrīḥ katicitkālam karmātīto bhaved yadi | ashṭau gā vātha goyugmam dattvā bhāryām samudvahet || virakto vā vayo'tīto kathaṇcin nodvahed yadi | bhāryām svarṇamayīm kritvā kauṣīm vādhānam ācared iti |

10.

1. ata urdhvam khandadvayam desaviseshena kecid āmananti, kecin nāmananti | ata eva pūrve nibandhakārāḥ pāṭharahitadeṣānusāreṇa tadvyākhyānam upekshitavantaḥ | asmābhis tu pāṭhopetadeṣānusāreṇa tad vyākhyāyate | Der elfte khanda wird vor dem zeinten erklärt.

- 1. tad āhuh | tat tasminn ishtyanushthānavishave brahmavādina evam āhuh yah ko 'py anushthātā darsapūrnamāsavor upavāsam kuryāt į yāgarupam vratam niscitya gārhapatyādyagnisamīpe yo vāsah sa upavāsah | yadvā | devā asya yajňasya samīpe vasantīty evam tadīyo nushthānasamkalpa upavāsaḥ | agnyupastaraṇādīnā tadīyo 'nushthānaniscayo 'vagantavyah | ata eva sākhāntare sruyate | upāsmiñ chvo vakshyamāne devatā vasanti ya evam vidvān agnim upastriņāti | Ts. 1, 6, 7, 3 | avratasya nivamaviseshasvīkārarūpavratarahitasya havir devā naivāsnanti! tasmāt kāranād uta me mamāņi havir devā asnīyur ity abhipretya niyamam svīkrityāgnisamīpa upavaset | etad abhipretyāpastamba āha | āhavanīyāgāre garhapatyāgāre vā seta iti | yadvā | grāmyāsanaparityāga upavāsah | tat parityajyāranyāsanarupam niyamam svīkuryāt | ata eva sākhāntarīyā āhuh | yad grāmyān upavasati tena grāmyān ava runddhe, yad āranyāsyāsnāti tenāranyān, yad anāsvān upavaset pitrīdevatyah syād. āranyasyäsnäti (Ts. 1, 6, 7, 3) iti || atropaväsatithivishaye säkhäbhedavacanam asritya vikalpam darsavati |
- 2. pūrvām | khaņdatithīvasād yadā dinadvaye paurņamāsī tithih sampadyate | tadānīm purvām paurņamāsīm upavaset, purvadina upavāsam kritvā paredyur yajeteti sāmasākhāpravartakasya Painīger maharsher matam | uttarām paurņamāsīm upavased, uttarasmin dina upavāsam kritvā tato 'pi paredyur yajetety riksākhāpravartakasya Kaushītakimaharsher matam | etad eva matadvayam upajīvya smārtā evam varņayanti | parvapratipadoḥ saṃdhir madhyāhne purvato 'pi vā | anvādhānam purvadine taddine yāga ishyate | paratas

cet pare 'hāshtis taddine 'nvāhitir bhaved iti | na ca paurņamāsīdvayasadbhāve vivaditavyam | anumatirākāṣabdābhyām paurṇamāsībhedasya sarvatra yyavahrītatvāt | tayoh svarūpam abhidhānakāra āha | kalāhine sānumatih purņe rākā mṣākara iti | caturdaṣīsaṃyogāc candramasi kalahīne saty anumatir ity ucyate | tatsaṃyogābhāvēna candramaṇḍale pūrņe sati rākety ucyate || paurṇamāsīnyāyam amāvāsyāyām api darsayati |

- 3. yā pūrvā i atrāpi caturdasīyogāc candradarsane saty amāvātyā sinīvāly ucyate | tadyogarāhītyena candradarsanābhāve kuhūr iti | tad apy abhīdhānakārenoktam | sā drishtenduh sinīvālī sā nashtendukalā kuhūr iti | atrāpy upavāsayāganīrnaye matabhēdah purvavad drashtavyah !! atra pūrvottarabhāgavinirnayāya karmopayoginyās titheh svarūpam darsayati |
- 4. yām | amāvāsyām paurņamāsīm vā yām pariprapya sūryo 'stamiyāt | tathā yām abhilak-hya sūrya udiyāt | seyam udayāstama-yavyūpini karmopayuktā tīthih | tādrīsyām tithav udayāstamayor madhye purvottarābhyām caturdasīpratīpadbhyām misraņe sati parvaņo dvaividhyam bhavatī | tasmīn dvaividhye pūrvoktamatadvayam drashṭavyam | tad etad upasamharati |
- b. pūrvām | pūrvām iti paingimatasyopasamhārah | amāvāsyādine purastāt pūrvasyām disi candramasam anirjūāya, sāstramārgeņa candram adrishtvā, candrodayo na bhavishyatīti niscitya yad upaity upavasati prārabhata iti yad asti, yad yajate paredyur yāgam karotīti yad asti | tenopavāsena yāgena cottarām-uttarām ') āgāmipakshagatām paurņamāsīm amāvāsyām copavaset | uttarāmy upavāsadinād uttareshu dineshu yajate, sa yāgah somo bhavati | somayāgasadriso bhavati | tam somam anu sarvam api daivatam tripyatīti seshah | yo yam candramā asty, etad devasomam | devānām apekshitam somadravyasadrisam yastu | yasmāc candramaṇḍalam devānām priyam, tasmān maṇḍalam sampūrṇam abhilakshyottarām paurṇamāsīm upavase! iti kaushītakimatasyopasamhārah |

19

1. tad āhuh | sāyamkāla ādītyasyāstamayāt purāgmhotrārtham gārhapatyād agnīm uddharet | prātahkāle tu sūryodayāt puroddhared ity āmnātam | evam sati yasyāgnihotriņo 'nuddhrītam agnīm abhilakshyāditya udiyād vāstamiyād vā | agnyuddharaṇāt prāg evodayāstamayau bhavata ity arthah | athavā svasvakāle pranīto 'gnīr āhavanīyadese sthitvā homāt purvam upaṣāmyet | teshu trīshu vishayeshu prāyaṣcittam prichate |

¹⁾ tena somam krīnanti fehlt in Sāyaņas Text.

4. katham | anvāhāryanāmaka odanah pacyate yasmin dakshināgnau so 'yam anvāhāryapacanah | tasyāharaṇam abhijvalanam | ishter ādāv anvādhānakāle dakshināgner abhijvalaṇam kuryān na veti |,

13.

6. ṣaṣvat | tathā ca Baudhāyana āha | pud iti narakasyākhyā duḥkhaṃ ca narakaṃ viduḥ | putas trāṇāt tataḥ putram ihechanti paratra ceti |

tasmāt sa putra irāvaty annayuktātitāriņī nadīsamudrāder *ti-taraṇahetur naur iti seshaḥ |

7. kim nu | atra malajinasmasrutapahsabdair āsramacatushtayam vivakshitam | malaiūpābhyām sukrasonitābhyām samyogān malasabdena gārhasthyam vivakshitam | krishnālinasamyogād ajinaşabdena brahmacaryam vivakshitam | kshaurakarmarābityāc chinasrusabdena vānaprasthyam vivakshitam | indriyaniyamasadbhāyāt tapahsabdena pārivrājyam vivakshitam |

sa vai sa eva putro 'vadāvado lokaḥ | vadītum ayogyāni nindāvākyāni avadāḥ | tair vākyair nodyate na kathyata ity avadāvadaḥ | , evam pragbaṭṭena tena kathyata iti | avadāvado dosharāhītyān nindānarha ity arthaḥ | tādṛṣo loko bhogahetuḥ putraḥ |

- 8. kripaņam | duhitā 1) ha putrīti krīpaņam kevaladuhkhakāritvād damyahetuh | tathā ca smaryate | sambhave svajanaduhkakārikā sampradārasamaye 'rthabārīkā | yauvane 'pi bahudoshakārikā dārīkā hrīdayadārīkā pitur iti |
- 10. ābhutih | kimcaishā bhutyābhutiṣabdābhyām abhidhīyate | bhavaty asyām putrarupeṇa patir ity eshā bhutiṣabdavācyā | retorupeṇāgatyā-yām putrarūpeṇa bhavatīty ābhūtiṣabdavācyā 2) |
- 14. 1ti ha| iti hänenaiva prakärenäsmai tasmai Hariscandräyäkhyäyottaram abhidhäyävasthita iti seshah

14.

- 3. nirdaşah [*nirgatāny āşaucadmānī daşasamkhyakāni yasmāt pasoh so 'yam nirdaşah]
 - 8. tata | he tata he putra |

15.

1. udaram | Varuņena grībītasya Hariscandrasyodaram jajõe | jalenāpūritam ucchūnam mahodaranāmakam rogasvarūpam utpannam |

duhitā im Text zweisilbig.

Das Metrum erfordert ābhutir eshā ābhutih.

nānā ¦ ā samantāc chrānta āsrāntah | sarvatra paryaṭanena ṣrāntim prāptah | tadviparīto 'nāṣrānta, ekatraiva nivāsaṣīlah | tādriṣāya tadvidhasya purushasya ṣrīh sampan nāsti | yadvā nāneti padachedah | ṣrāntāya sarvatra paryaṭanena ṣrāntasya nānā ṣrīr bahuvidhā sampad asti ¹) |

- 2. bhūshņuḥ | bhūshņur vardhishņuḥ phalagrahir ārogyarūpaphalayukto bhayati |
 - 5. sremanam | sreshthatvam jagadvandyatvam |
- t 8. tasmā etam | tasmai Hariscandrāya kartavyatvena rājasūyam upadīdesa sa Hariscandro rājasūyam prakramya tasya madhye yo 'yam abhishecanīyākhya ekāhah somayāgas, tasmiin tam enam Sunahsepam purusham pasum ālebhe | savanīyapasutvenālabdhum niscitavān |

16.

 tasmā upākṛitāya | tatia Jamadagnir adhvaryur abhishecantye somayāge tam Ṣunaḥṣepam savanīyapaṣutvenopākṛitavān | barhiryuktayā plakshaṣākhayā mantrapuraḥsaram samupaspṛiṣya svīkāra upākaraṇam | tata ūrdhvam yūpabaudhanam niyojanam |

niniyoja | dhātor dvirbhāvam parityajyopasargasya dvirbhāvas chāndasah |

- 2. āprītāya | āprīsamjāitābhir ekādaşabhih prayājayājyābhir yad yajanam tad āprīnaņam | darbharūpeņolmukena trih pradakshinīkaraņam tat paryagnikaraņam |
- 6. ata uttarābhih | nahi te kshatram ityādyāh sūktaseshabhūtā dasarcah | yac cid dhi te visa ityādikam ekavinsatyricam suktam | tiv evam ekatrinsatsamkhyā drashtavyā |
- 7. dvā vins at yā | vasishvā hītyādikam dasarcam suktam | asvam na tvetyādikam trayodasarcam suktam | tatrāntyām parityajya vasishvasuktadvayagatā rico dvāvinsatisamkhyākāh |
- 9. ojishthah | ojobalādīsabdāh pūrvācāryair evam vyākhyātāh | ojo dīptir balam dākshyam prasahyakaraṇam sahah | sujanah san, pārayishnur upakrāntasamāptikrid iti |
- 11. ata uttarena | āṣvināv aṣvāvatyety anena tṛicenāṣvinau stutavān |
 - 12. ata uttarena | kas ta usha ityādika uttaras tricah |

17.

1. tam ritvijah | devatānugrahayuktam tam Şunahsepam vi-

¹⁾ Diese zweite Erklarung ist die richtige, wie aus dem folgenden Vers erhellt.

svāmitrādavah sarva ritvija evam ūcuh | he Sunahsepa tvam no 'smākam asyāhno bhishecanīvākhyasya samsthām samāptim adhigacha prapnuhi | anushthapayety arthah | tair evam ukte saty anantaram Sunahsepa etam abhishecanīyākhyam somayāgam añjahsayam dadarsa (añjasā rijumārgena savah somābhishavo yasmin vāge so njahsavah | tādrisam prayogaprakāram niscitavān | niscitya ca tam somam yac cid dhītvādibhis catasrībhir rigbhir abhishutavān | athainam abhishutam somam etayoc chishtam camvor ity rica dronakalasam abhilakshyāvanināya | dronakalase prakshiptavān | athānantaran asmin Hariscandre 'nvārabdhe sunahsepadeham upasprishtavati satv uktābhya rigbhyah pūrvābhir yatra grāvetyādibhis catasribhir rigbhir svahakarasahitabhih somam juhavam cakara | yatra gravetvadikam suktam navarcam | tatra yac eid dhiti pancami | tam arabhya catasribhir rigbhir abhishavah | uc chishtam ityādikā navamī | taya dronakalase prakshepah | yatra grāvetyādibhis catasribhir homa ity evam kritsnasya sūktasya viniyogah atha homānantaram eva kartavyam avabhritham abhilakshyavaninaya | sarvam avabhrithasadhanam taddese nītvā tvam no agna ityādikābhvām rigbhvām apsv avabhritayagam kritayan | atha tatha kritya tata urdhyam enam ahayanayam agnim sunas cid ityādinopasthāpayām cakāra | Hariscandram upasthāne prerayām āsa | so 'yam alijahsavah | ishtīpasusāmkaryam antarenanjasa rijumargenanushthitatvat

- 3. tvam vehi | tvam vā tvam eva Visvāmitrād apagatah saun ihi | asmadgrībe gacha | tvadīyamātā cāham cobhāv āvām vihvayāvahai | viseshenāhvānam karavāvahai | 1)
- 6. sa vai | Visvāmitreņaivam bodhitaḥ Ṣunaḥṣepaḥ punar api gāthayā Visvāmitram praty evam uvāca | ayam Visvāmitro janmanā kshatriyaḥ san svakīyena tapomahimnā brāhmaṇyam prāptavān ity evam tadvrittāntam sūcayītum he rājaputreti sambodhitavān | sa vai tathāvīdho rājajātīya eva san yathā yera prakāreṇa no 'smābhiḥ sarvair ā samantāj jūapayā, brāhmaṇatvena jūāyase | tathaivāsmadvishaye 'pi tvam vada | katham vaditavyam iti | tad ucyate | aham idānīm Āūgiraso 'ūgirogotraḥ sans tatparityāgena tava putratvam yenaita prakāreṇopeyām, tathaivānugrihāņeti ṣeshaḥ | etadvākyābhiprāyaḥ pūrvaiḥ saṃkshipya darṣītaḥ | purātmānam nripam vīpra ²) tapasā kritavān asi | evam Āūgirasam mā tvam Vaisvāmitram rishe kurv iti |

¹⁾ Komm, wenn es dir beliebt, wir wollen über dein Bleiben oder Gehen uns besprechen.

²⁾ nripa vipram purātmānam?

daivım | me mahyam Vişvāmitrāya daivam devaih prasannair dattam dāyam putratvarūpalābham upeyāh | prāpnubi |

7. sa mjūānāneshu | samjūānāneshu madvishayaikamatyam prāpteshu tvadīyaputreshu sarvo pi mām brūyāt | jyeshthabhrātritvena vyavaharatu | Ich vermuthe: samjūānam eshu vai brūyāh |

18.

- 6. sadvivācanam | esha Devarāto vo yushmākam sadvivācanam anmārgasya viseshato 'Ahyāpanam, karishyatīti seshah |
- 7. yushmāns ca | me madīyam dāyam dhanam yushmāns copetā | prāpsyati | cakārād Devarātam ca | yām u ca yām apī kāmcid vedasāstrādīrupām vidyām vidmasi vayam jānīmah, sāpi yushmān upetā | prāpsyati | Aber dāyam kann nur der Accusatīv sein. Für yushmāns ca wird vielleicht yushme ca zu lesen sein. Der Sinn ist jedenfalls: er soll unter euch an meinem Erbe und Weisthum einen Antheil haben.
- 8. sarātayaḥ | rātir dhanasampattiḥ | tayā yuktāḥ santaḥ | sarāti ist ein nach der Analogie von arāti geschmiedetes Wort und bedeutet freundlich gesinnt.
- 10. tad etat | kasya nūnam ityādyā ni dhārayetyantāh saptādhikanavatisamkhyākā rīcah | tvam nah, sa tvam ityādīkā tisra ricah | evam rīcām satam | paraḥṣabdo dhikavācī | pūrvoktād rikṣatāt paro 'dhikā ekatrinṣatsamkhyākā yam nv imam ityādyā gāthā yasminn ākhvāne, tat pararīksatagātham |
- 12. hiranyakasipau | hotā yadopākhyānam kathayati | tadānīm hiranyakasipau suvarņanirmitasūtrair nishpādite kasīpau sa hotopaviset | tadākhyānamadhye 'dhvaryus ca hiranyakasipāv āsīno vakshyamānam pratīgaram brūyāt |
- 14. yo rājā | tasmād ayajamāno 'pi rājasūyakraturahito 'pi rājā vijitī yadi vijayopetah syāt, tadānīm etac chaunahsepam ākhyānam ākhyāpayet | Vgl. Āṣvalāyana 9, 3, 9—16.

19.

2. yajñāyudhāni | yāni yajñāyudhatvena sākhāntare srūyante | sphyas ca kapālāni cāgnihotrahavaṇī sūrpaṃ ca krīshṇājīnaṃ ca ṣamyā colukhalaṃ ca musalaṃ ca drishac copalā caitāni vai daṣa yajñāyudhāni (Ts. 1, 6, 8, 2) iti, tāny eva brāhmaṇajāter ucitāny āyudhāni |

20.

 athātaḥ | atha kshatriyasya yajñechānantaram yato devayajanam apekshitam, ataḥ kāranād devayajanasyaiva | devā ijyante yasmin deşe sa devayajanah | tasyaiva yācño yācanam abhidhīyata iti seshah |

4. sa yat | Ādityo yad yadi tatra tadānīm anena rājñā yācitaḥ sann uttarām yatra svayam tishṭhati tasmād anantarabhāvinīm diṣam pratī sarpati gachati | tadānīm tat tena sarpanenom tathā dadāmīty uttaram āha | brūte |

21.

- 1. athātah | atha devayajananiscayānantaram yasmād anushtheyasyeshtāpārtasyāparijyānir vināṣābhāvo pekshitah | atah kārat nād yajamānasya kshatriyasya rājāa ishtāpūrtāparijyānisamjāako homo bhidhīyata iti seshah | ishtāpurtaṣabdārthah pūrvācāryair darṣitah | varnāṣramānvayī dharma ishtam purtam athetarat | prapātaṭākādirūpam tac ca sarvatra driṣyate | smārtam pūrtam ṣrautam ishtam iti kecid ihocira iti |
- 3. anubandhyāyai | anūbandhyākhyapasoḥ sambandhīni yāni trīṇi (diese sind Ts. 1, 4, 44, 3 angegeben. Kātyāyana 5, 2, 9—II) samishṭayajūńshi santi, teshām uparishṭāj juhuyād iti seshaḥ |

22.

- 1. tad u ha | tad u ha tatraiva purvoktahomasthāne saujātanāmakaḥ kaṣcid rishiḥ, sa cārālhanāmakaṣya putra, evam uvāca | katham iti | tad ucyate | ete vakshyamāne āhutī iti yad asti, tad etad ajītapunarvaṇyaṃ vai | nashṭam aprāptaṃ vā yad vastu tad etad ajītam | tasya punar api vananaṃ sādhanam prāptikāraṇam ajītapunarvaṇyam | vakshyamāṇam āhutidvayam etannāmakam ity arthaḥ | iti yad etat Saujātaṣya mataṃ, tad eva yathetyādinā praṣaṣyate | yah pumān itah saujatavākyānuṣāsanam upadishṭam anushṭhānaṃ kuryāt, sa pumān yathā yenaiva prakāreṇa kāmayeta tathā tenaiva prakāreṇa siddham phalam uddiṣyaite kuryāt | tadanushṭhānena kāmyamānam phalaṃ sidhyati | tasmāt kāraṇād ime evāhutī juhuyān, na tu pūrve |
- 3. tat-tat | sarve 'pi yājūikāh pūjyahomaprasange tadā-tadā tat-tad ity evam etad evānushthānam udāharanti | pūjārthā sānunā-sikaplytih |

25.

1. athātaḥ | atha dīkshānantaram devānām manushyānām cāgre yata etadīyadīkshā kathanīyā, ataḥ kāraṇād dīkshāyā āvedanasya prakaṭīkaraṇasyaiva kaṣcin mrṇaya ucyate | tat tasminn āvedane saṃdihānā brahmavādinaḥ praṣnam āhuḥ | brāhmaṇasya dīkshāyā urdhvam adīkshishṭāyam brāhmaṇa iti mantreṇa dīkshā prakhyāpanīyā | tathā ca Taittirīyā āmanantı | adīkshishṭāyam brāhmaṇa iti trir upānsv āha, devebhya evainam prāha; trir uccair, ubhayebhya

- evainam devamanushyebhyah prāha (Ts. 6, 1, 4, 3) iti | evam sati kshatriyasya dīkshāvedane kim asmin mantre brāhmaṇaṣabdaḥ kshatriyaparatvenohamya, āho svid avikrita eva paṭhanīya iti praṣnābhi-prāyaḥ || tatrottaram āha |
- 2. yathaivaitat | atra sabdo nohitavyah | avikrita evå brāhmaṇasabdaḥ kshatriyadīkshāvedane 'pi prayoktavyaḥ | yadi brāhmaṇapravaro 'pekshitas, tadānīm purohitasya brāhmaṇasya sambandhinārsheyeṇa prayogaḥ kartavyaḥ | tathā cāpastambaḥ kshatriyavai-yayor api brāhmaṇasabdenāvedanam darṣayati | adīkshishtāyam brāhmaṇo 'sāv amushya putro 'mushya pautro 'mushya naptāmushyāḥ putro 'mushyāḥ pautro 'mushyā napteti | brāhmaṇo vā esha yo dīkshate, tasmād rājanyavaiṣyā api brāhmaṇa ity anuvedayatīti | Āṣvalāyana 1, 3, 3, 12, 15, 4.

- 3.• sa brahmaņe | sa yajamānabhāga ritvigviseshāya brahmaņe parihrityah | paritah sarvātmanā samarpaņīyah |
- 4. purohitāyatanam | ritvigrūpo brahmeti yad asty, etat kshatriyasya purohitāyatanam purohitasthānam | purohito yo 'sty esha kshatriyasyārdhātmo ha vai | ardhadeha eva | u ha vā iti nipātasamūho 'vadhāranārthaḥ | ardhaṣarīrasthānīyapurohitarūpeṇa brahmaṇā tasmin bhāge bhakshite sati paroksheṇaiva vyavadhānenaiva prāṣitarūpam prāṣitasādriṣyam prāpnoty eva | ahaṣabda upaṣabdaṣ ca militvāvadhāraṇārthau | asya kshatriyasya pratyaksham avyavadhānena svamukhena sa bhāgo bhakshito na bhavati | evaṃ sati vyavadhānena bhakshitatvād yajūāntarāyo na bhavishyati | svamukhena bhakshanābhāvād ayam pāpīyān api na bhavishyati |
- 5. yajňah | yo brahmāsty esha pratyaksham avyavadhānam yathā bhavati tathā yajňa u ha vai, yajňasvarupa eva | tatsādhakatvāt | kimca brahmany eva sarvo yajňah pratishthitah | vedatrayavakalyaparihartritvena brahmano bhishagrupatvasyoktatvāt | tasmins ca pratishthite yajňe yajamāno pi pratishthitah | tatphalabhāgitvāt | evam sati tat tena bhāgaprāṣanena yajňa eva brahmarūpe bhāgarupam yajňam apyatyarjanti | samyak prakshipanti | tatra drishtāntah | yathā loke 'psu prakshiptā āpa ekatvena saṃsrijyante | yathā vāgnau prakshiptam agnim ekībhutam paṣyāmaḥ | tathā tad vai brahmanā prāṣitam havir nātirieyate | atiriktam na bhavati | kiṃtu yajūarūpeṇa brahmanā sahaikībhavati | tad ekibhutam havir enam kshatriyam na binasti | na bādhate | tasmāt sa yajamānabhāgo brahmane samaryanīyah |
- 1. Brihaspateh | tathā svaguror Brihaspater wākyam svakīyena vākyena pratyavadhīt | so 'yam pratighāto na yuktah | tathā cā-

pastambah smarati ¦ vākyena vākyasya pratighātam ācāryasya varjayec chreyasām ca (2, 2, 5, 11) iti ¦

29.

1. kshatriyasya heyā bhakshās trividhā, upādeyo bhaksha ekaḥ | tatra heyān bhakshān darṣayati |

trayāṇām | heyāṇām trayāṇām madhye bhaksham ekam kshatriyasya tavānabhijūā ritvija āharishyanti | kam bhaksham ity āṣa-ūkya somam vā dadhi vā jalam vety uktam | tatra somapakshe dosham darṣayati |

- 2. sa yadı so 'nabhijña ritvig yadi te Vışvamtarasya kshatriyasya somam bhaksham, āhared iti seshah | sa somo brāhmanānām yogyo bhakshah | tena bhakshena brāhmanāñ jinvishyasi | prīnayishyasi | na tu kshatriyasya tava prītih | tathā sati te tava rājūah prajāyām samtatau brāhmaņakalpa īshadasamāpto brāhmaņa ājanishyate kshatriyadharmena şauryena rahitatvāt tasya brāhmana3adrisatvam | sa ca putro brāhmaņavad vakshyamāṇaguṇacatushtayopeto bhavati | ādānam pratigrahah | tacchīla ādāyi | pratigrahas ca brāhmaņaguņah ritvig bhūtvā somam ā samantāt pāyavatīty āpāyī | tad etad yājanam api biāhmaņagunah avasam annam tasva sambandhi yacanam avasah tam avasam eti prapnotity avasavi paragrihe sadā bhojanayācanam api brāhmanagunah i kāmam ichām anatikramya yathākāmam | tadanusāreņa prayāpyo nirvāsayitum sakyah | kshātriyavaisyādivac chauryadhanādyabhāvād yaḥ ko 'py āgatya durbalam brāhmaņam tadgrihāt tadīyagrāmād vā nishkāsayıtum ichatı, tadānīm ayam brāhmaņo durbalatvāt tena nihsārayītum sakyate 4 evam ete catvāro dharmā brāhmaņaguņāh somam bhakshayato rājūa etadguņakalı putro jāyate | kiņica yadā pramādāt kshatriyāya pāpam kshatriyasya kimcin nishiddhācaraṇam bhavati | tadānīm tena pāpenā tasya kshatriyasya prajāyām samtatau brāhmaņakalpah sauryarāhityädinä brāhmanasadrīsah putra ājāyate | asmāt pāpinah kshatriyād dvitīvo vā tritīvo vā patro vā pautro vā brāhmaņatām abhyupaitoh sauryādigunarahitam brāhmanyam prāptum īsvarah samartho bhavati sa brāhmanasadrīsah kshatriyaputro brāhmanabandhavena brāhmanānām kramabandhutvena brāhmanocītayācāādīnā jijyūshitah jīvitum ishtah | nīcarūpadainyavrittyā jīvitum pravritto bhavatīty arthah |
- 3. atha yadi | yadi te dadhirupam bhaksham āharet | tadā dadhno vaisyabhakshatvāt tena vaisyān prīņayishyasi | tava samtatau vaisyasamānah putra ājanishyate | vaisyas ca bāṇijyam kurvann anyasya rājāo balikrid balim pūjām karoti | karam prayachatīty arthah | ata evānyasya rājāa ādyo bhakshyah | adhino bhavatīty arthah | ta-

sya rājāah kāmam ichām anatikramya jyeyo 'bhibhavanīyo bhavati | jyā abhibhava iti dhātuh | ta ete karapradānaparādhīnatvatiraskāryatvākhyā vaisyaguṇah |

4. atha yadi | yadi te kshatriyasya kascid ritvig apo jalam bhaksham āharet tadānīm sa jalātmakah sudrāņām bhakshah | tena bhakshena sūdrān prinayishyasi | tatas tava samtatau sūdrasadrisah putra utpadyate | sudras cānyasyottamavarnatrayasya preshyah preshanīyo bhrityo bhavati | tathā kāmotthāpyah | madhyaiātrādau yadā kadācid dina iehā bhavati, tadānīm ayam utthāpyate | tathā tadīyam kāmam iehām anatikramya vadhyah, kupitena svāminā tādyo bhavati | ta ete sudragunāh |

30.

2 athāsya | atha heyabhakshakathanānantaram upādeyo bhakshaḥ kathyata iti seshaḥ | asya rājña eva vakshyamāṇaḥ svo bhakshaḥ | ko 'sāv iti so 'bhidhīyate | nyagrodhasyāvarodhāḥ ṣākhābhyo 'vānmukhatvena prarohanto mulaviṣeshāḥ | tathaivodumbarāṣvatthaplakshākhyānāṃ vrikshāṇām phalāni ca | tāni sarvāṇy abhishunyāt | abhishutya ca teshāṃ rasam bhakshayet |

31.

* 2. purodhayā | purodhayaiva purohitadvāreņa dīkshayaiva dīkshārūpasaṃskāreņa ca pravareņaiva purohitagotreņa ca, brāhmaņyasya sampādītatvād iti seshaḥ |

- 1. bhaujyam | bhojanārham |
- 3. svārājyavairājye | svātantryeņa rājatvam svārājyam | visishena rājatvam vairājyam |
- 4. etāni | etāni nyagrodhāvarodhādīny asya rājňo 'rthe somakı'.yāt pūrvam upakhptāni sampādītāni bhavanti | tata urdhvam somakrayah | tatas te 'dhvaryuprabhritayo rājňa etāvritā somasyaiva prakārenaupavasathyadināt pūrvam prativeṣaih prasiddhaih kriyāviṣeṣhaiṣ caranti | anutishtheyuh | athānantaram aupavasathyan ahar aupavasathye 'hany adhvaryuh purastāt prathamam etāni vakshyamānāni carmādīny upakalpayet | yasminṣ carmani somo 'bhishuyate tac carmādhishavanākhyam | yayoh phalakayor abhishuyate te phalake adhishavaṇasamjāake | droṇakalaṣah praudhadārupātram | daṣāpavitram vastram | adrayo 'bhishavaṇārthā grāvāṇah | putabhridādhavanīyau pātraviṣeshau | sthālī kumbhah | udaūcanam unnayanapātram | camaso bhakshārtham dārupātram | etāny adhvaryuḥ sampādya tata urdhvam yad yadaītad etam rājānam prātaḥkāle 'bhishunvanti, tat

tadānīm etāni nyagrodhāvarodhādīni dvedhā vibhajet | tatrānyāny ekabhāgagatāni tasmin prātahsavane bhishunuyāt | itarabhāgagatāni tu mādhyamdinasavanāya sthāpayet |

33.

- 1. tad yatraitān | tata ūrdhvam yatra yadaitān brahmahotrādicamasān daṣasamkhyākān unnayeyuh | tat tadānīm yajamānasya rājāaṣ camasān unnayet | abhishutena nyagrodhāvarodhādinā purayet | tasmin pūrite camase lpam darbhadvayam prakshipya tayor madhye prathamaprakshiptam darbham vashatkrite vashatkāre krite sati da-dhikrāvņa ity etayarcā svāhākārasahitayā paridhīnām antah prakshipet | anuvashatkrite 'nuvashatkāre krite saty aparam darbham ā dadhikrā ity anayarcā pūrvavat svāhākārasahitayā paridhīnām antah prakshipet |
 - 5. pratyabhimarsah anena mantrenatmanah syakiyahridayasya pratyabhimarso hastena sampurnah sparsah kartayyah

34.

9. Agniḥ | agnināmako maharshiḥ | mahat | mahaj jagmuḥ | mahattyam prāptāh |

Pancika VIII.

- 1. athātaḥ | atha rājño bhakshaviseshakathanānantarai) yataḥ stutasastrayor visesho jijāāsītaḥ | ataḥ kāraṇāt tayor eva visesha ueyata iti seshaḥ || taṃ visesham vaktum ādau vīsesharahitam ansam darsayati |
- 2. aikāhikam | ekāhe prakritibhute yat prātaḥsavanam yac ca tritīyasavanam uktam, tad ubhayam rājūo vikrītāv apī tathava prayoktavyam | na tu•tayoh kaṣcīd viṣesho 'sti | aikāhike ye ubhe prātaḥsavanatritiyasavane sta, ete eva ṣānte sukhakare klipte svabhyasē pratishṭhite sampanne | atas tayoh prakritīvad anushṭhānam ṣāntyai sukhārtham kliptyai svabhyāsārtham pratishṭhityai sampattyartham apraeyutyai vināṣarahityārtham bhavati || yathā prātaḥsavanatrītīyasavanayoh prākritād viṣesho nāsti, tathā mādhyamdinasavane 'pi marutvatīyam aikāhikam, hotrakaṣastrāṇi caikāhikāni | stotre tu viṣesho 'sti | tam imam darṣayati |
- 3. uktah | brihad rathamtaram cety ubhayavidham sama yasminn abhijidadau, so yam ubhayasama | brihatsama prishtham stotram yasminn abhijidadau, so yam brihatprishthah | tadrisasyo-

- bhayasāmno brihatprishthasyābhijidāder yo mādhyamdinah pavamāna uktah, sa evātra rājayajñe mādhyamdinah pavamāno drashtayyah | na cobhayasāmatvam brihatprishtatvam cobhayam vyāhatam iti ṣaūkanīyam | mādhyamdinapavamānastotre rathamtarasāma prishthastotre brihatsāmety evam ubhayasāmatvasya vyavasthitatvāt | ābhe
 hīty aneneyam eva vyavasthā spashtīkriyate | yady api marutvatīyaṣastrāvayavāḥ pratipadādayaḥ prākritā eva. tathāpi tadanuvādenātra praṣańsā kriyate | tatra pratipadanucarau darṣayati |
 - 4. ā tvā | ā tvā ratham iti vas tricah, so vam marutvatīvasastrasya pratipat | tasmiis trice rathamtaram sāmodgātribhir gīvate! tasmād iyam pratipad rāthamtarī idam vaso sutam itv ayam trico 'nucarah | chandodevatādinā pūrveņa samānatvāt | rathamtarasāmādhārasva pūrvasva tricasvānusāritvād asvāpi rāthamtaratvam uktham sastram , tae ca dvividham | pavamānoktham grahoktham ca | ato 'tra pavamānoktham iti viseshyate | asmins ca mādhyamdinapavamānastotre sāmagā rathamtaram sāma kurvanti, prishthastotram tu brihatsamopetam kurvanti | tad etad ubhayam savīvadhatāyai sampadyate ' ubhayatah sikyadyayena jalakumbhadyayam vodhum vah käshthaviseshah purushänäm anse sthivate, sa vivadha itv ucvate! sāmadvaye pi tasya mādhyamdinasavanaprayogasya vīvadhasadrisatvād vivadhena saha vartata iti savīvadhatvam ļ vad idam rathamtarasāma mādhvamdinapavamāne stutam, tad idam ābhvām ā tvā ratham idam vaso sutam ity etabhyam pratipadanucarabhyam anusaiset | brahmānnaprithivīrupatvena rathamtaram prasaisati |
 - 5. atho brahma yad rathamtaram sāma tad brāhmanajātisvarūpam i ubhayoh prajāpatimukhajatvāt ļ tathā brihatsāma kshatriyajāteh | Prajāpater bāhujatvasāmyād ekatvam i brāhmanajātih kshatriyajāteh pūrvabhāvmī ato brihatsāmasādhyāt prishthastotrāt purvam rathamtarasāmasādhyasya pavamānastotrasyānushthāne yam abhiprāyah brahma brāhmaṇajātih purastāt purvakāle yasya rāshtrasya, tad idam brahmapurastāt tad idam me rājūo rāshtram ugram avyathyam asad bhaved ity abhiprāyah kimeāmahetutvād rathamtaram sāmānnātmakam tat tena rathamtaraprayogeṇāsmai rājūe nnam eva purastāt kalpayati prathamatah sampādayati kimea yad rathamtaram sāma seyam prithivī, bhumisvarūpam eva i iyam ca bhumih prāṇinām pratishthādhārah tat tena rathamtaraprayogeṇāsmai yajamānāya rājūe pratishthām eva kalpayati indra nedīva ed ihītv, ut tishtha brahmaṇas pata ity etat pragāthadvayam praṣansati
 - 6. samānaḥ | Indro nitarām āhūyate yasmin pragāthe, so 'tra ca prakritau ca samāna eka eva | tasyaivedam vyākhyānam avibhakta iti | avikrita ity arthaḥ | sa ca pragātho 'hnām rupam iti seshaḥ | ahaḥprayoganishpādakatvāt tadrupatvam | yaḥ pragātha udvān uccha-

bdayukto brāhmaņaspatya brahmaņaspatidevatākas ca ļout tishtha brahmaņas pata iti srutatvāt i so pi sansanīyah i kiņcāsau pragātha ubhayasāmno rupam i hi yasmād ubhe brihadrathamtare sāmanī tasmin pragāthe sāmagair adhīyete ii dhāyyānām rieām prakritau vikņitau caikatvam āha i

- 7. tamānyaḥ | samānya ity asya vyākhyānam avibhaktā iti | tāṣ cāharviṣeshamshpādakatvāt tatsvarūpāḥ |
- 8. aikāhīkaḥ | pra va indrāya brihata ity asya marutvatīyapragāthasya prakritivikrityor ekatvam darşayati |

2.

 marutvatīyaṣastre nividdhānīyam suktam praṣansati į janishthāḥ etc.

tasyoktam brāhmaņam | 3, 19, 2.

- 2. tvām id dhi į tvām id dhītyādikas trico nishkevalyasastrasya stotriyapratipadrūpād brihatsāmna ādhāratvād brihadrupah į tena ca sāmnā prishthastotrasya nishpādyatvāt prishthasvarupas ca bhavati į ·
- 3. ab hī tvā jabhi tvā surety esha trico nishkevalyasastrasyānurūpah kāryah | yady api tvām id dhy abhi tvety etau pragāthāv rigdvayātmakau, tathāpi pragrathanena tricatvam sampādanīyam |
 - 4. yad vāvāna | Siehe 3, 22.

3.

- 1. nishkevalyaşastre nividdhānīyam suktam darsayati | tam u etc.
- 4. tad bhāradvājam | Bharadvājena drishtatvād bbāradvājam | brihatsāmāpi tathā bhāradvājam | tādrisabrihadyogād ayai kraturārsheyena saloma | ārsheyo bharadvājamunisambandhah | lomasabdena keṣayukto mūrdhopalakshyate | salomā sasiraskah | sampurna ity arthah | bharadvājamunidrishtasya brihatah sampurnatvād bharadvājamunisambandhe sati krator api sampurnatvam drashtavyam | idānim brihadrathamtarasāmopetaprakritakratusambandham upajī yaikasāmake 'pi kshatriyayajūe prishthastotrasya brihatsāmasādhyatvam vidhatte |
- 5. esha ha vāva | yaḥ kratur dvisāmako brihatprishthopeta, esha eva kshatriyayajūah samriddhaḥ sampūrṇah | yasmād evaṃ tasmād yatra kvacaikasāmakenāpi kratunā kshatriyo yajeta, tatra prishthastotram brihatsāmayuktam eva kuryāt | tad etad anushṭhānaṃ samriddhaṃ sampūrṇam bhayati |

4.

1. mādhyamdinasavane hotuh sastravisesham abhidhāya hotrakāņām viseshābhāvam darsayati |

ai kā h kā h | maitrāvaruna brāhmanācchańsvachāvākānām yāh kriyās tā hotrāh tās caikālnķā ekāhe prakņitirūpe vihitā evātra vikritirupena kshatriyayajne kartavyah | etas ca hotrah santatvadiguņakāh | sāntādisabdārthāh pūrvavad vyākhyeyāh | etās caikāhikā hotrāh sarvarūpāh sarvasamriddhās ca bhavanti! tattadvīkritīshu hotrakāṇām ye viseshā uktās, tadrūpatvam sarvarūpatvam tatphalasamriddhih sarvasamriddhih etac cobhavam indrābhishtavanena kshatriyapratipādanasāmarthyāt sampadyate | atah sarvarūpatāvai sarvalokapraptyartham tatra ca sarvabhogasamriddhyartham ukta hotrakah sampadyante tatah kshatriyah purushah sarvarupabhih sarvasamriddhābhir aikāhıkābhir hotrābhih sarvan kāmān avāpnavāmety abhiprāyenaihikahotrānushthānam kuryuh | ekāhās ca dvividhāh: sarvastomasarvaprishthās tadviparītās ca i prishthye shadahe pratipāditās trivritpañcadasasaptadasaikavinsatrinavatrayastrinsarupah khyākāh sarvastomāh | tasminn eva prishthyashadahe rathamtarabrihad airupavairājasākvararaivatām shatsamkhyākāni sarvaprishthāni · taih sarvaih stomaih sarvaih prishthais ca yuktebhya ekāhebhyo vyatiriktāh katipayastomaprishthayuktā ekāhā asarvastomā asarvaprishthās ca | yasmād aikāhikā hotrāh purvoktarītyā prasastās, tasmād yatra kvacāsarvastomā asarvaprishthās caikāhā anushthīyante tatra sarvatraikāhikā eva hotrāh syuh, na tu nutano viseshah kascid asti | tat tādrisam karma samriddham phalena sampūrnam || atha kshatriyayajñasya samsthāvisesho nirnetavyah | tadartham ādau keshāmcit paksham upanya-yati |

- 2. ukthyah | ayam kshatriyajña ukthyasamstha eva, sarveshv api stotrèshu pañcadaşastoma eva syād ity evam eke brahmavādina āhuh |
- 3. tasmāt | tasmād evam pañcadaṣastotraṣastratvāt tadukthyaḥ sa kshatriyayajña ukthyaṣaṃsthaḥ pañcadaṣastomayuktaḥ syād ity evam kecid āhuh || atha svapaksham āha |
- 4. jyotishtomah | yo 'yam kshatriyanam jyotishtomah so 'gnishtomasamstha eva syat | tasminn agnishtome ye trivridadayas catvarah stomas, tan brahmanadivarnacatushtayarupena tejaadigunacatushtayarupena ca prasansati |
- 5. brahma vai | Prajāpater mukhabāhumadhyadehapādebhya utpattisāmyāt trivridādistomānām brāhmaṇādivarṇacatushṭayarūpatvaṃ | tatra brāhmaṇapurvakaṃ rāshṭram madīyam ugram avyathanīyam cāstv ity abhiprāyeṇa kshatriyasya trivritpañcadaṣau krameṇānushṭḥeyau | saptadaṣaikaviṅṣayor anushṭhānena vaiṣyaṣūdrau varṇau kshatriyasyānugāminau kurvanti |

- 1. athātah | atha kratusamāptyanantaram yatah kshatriyoo'bhishekam arhaty, atah kāranāt punarabhishekasyaiva, vidhir ucyata iti seshah | rājūah pūrvam abhishiktatvād ayam punarabhisheko bhavati | itarasyāpi kshatriyasya māhendragrahāya prastute sāmny abhishekasyādhvaryavasya vidyamānatvād ayam punarabhisheko bhavati |
- 2. sūyate | yah pumān kshatriyah san dikshate dīkshām prāpnoti | asya purushasya kshatram sarveshām prāmuām kshatāt trāmam suyate | pravartate | tasmāt sa kshatriyo yadāvabhritād udetya, avabhritākhyam karma samāptam kritvā, tato 'nūbandhyākhyayā kayācit pasusthāniyeshtyā yāgam kritvā. pascād udavasyaty udavasānīyākhyayeshtyā karmāvasānam karoti | atha tadānīm enam kshatriyam udavasānīyeshtau samāptāyām punar api karmāngatvenartvijo 'bhishinceyuh |
- 3. tasyaite | tasya punarabhishekasyaite yakshyamānāh sambhārāh sampādauīyā dravyaviseshāh purastad evopakliptā abhisheka.. kālāt prāg eva sampāditā bhaveyuh ke vastuviseshāh sampādanīvāh te 'bhidhīyante | udumbarakāshthanirmitā kācid āsandī | tasyai tasyā āsandyās catvārah pādāh prāde-aparimitāh | teshām pādānām sirasy uparibhage 'vasthıtanı şirshanyani | anvak tiryag avasthitanı kashthany anūcyāni | tāni sīrshanyānucyāny aratniparımıtāni | prādesadvayam aratnih | vividham vayanam rajjunām otaprotarupena samyojanam vivayanam | tac ca mauñjam muñjatṛṇṇanirmītam | īdṛiṣyā āsandyā upary astaranam vyaghracarma | dadhyadipraksheparthah praudha udumbarakāshthanirmitas camasah | tathā kācit sukshmodimbarasākhā į tasminn etasminn audumbare camase vakshyamāņadadhyādidravyāny ashtātayāni fatra dvitayatritayādivat samkhvāyā avayaye tayab iti sutrena tayappratyayah | ashtasamkhyākā avayayā yeshām dadhyādīnām tāny ashtātayāni | dīrghas chāndasah | tāni ca nishutāni nitarām sutāni prakshiptāni bhavanti | camase prakshepyāny ashta dravyāni kānīti | tāny uvyante | dadhī madhu sarpir ity etāni trīni prasiddhāni | atapayuktavarshabhavā ātapavarshyāh | tādṛīsya āpas caturtham dravyam | sashpāṇi syāmatriṇāni pañcamam dravyam | tokmāny shashtham dravyam | surā durveti dravyadvayam prasidaham | sampāditāyā āsandyāh pratishthāpanam vidhatte |
- 4 tad yaishā | purā vediparigrahārtham sphyena rekhātrayam krītam | dakshinā pratīcy udīcī ca | tatra devayajanadese yaishā vedeh sambandhinī dakshinā sphyavartamh sphyasya rekhā bhavati, tatra taṣyām rekhāyām etām āsandīm prācīm prāgagrām avasthāpayet |

6.

- 1. vyāghra carmaņā buttarāny ūrdhvabhāge lomāni yasya carmaņas tad uttaraloma | prācyām diṣi grīvā yasya carmaņas tat prācīnagrīvam | tādrisena vyāghra carmaņā tām āsandīm āstrinīvāt |
- 2. tām paṣcāt | pratishṭhāpitāyā āsandyāḥ paṣcādbhāge yajamānaḥ prān upavisya dakshiṇam yaj jānv asti tad ācya bhumisprishṭam yathā bhavati tathā nyagbhūtam kritvā vāmam jānūrdhvamukham evāvasthāpyobhābhyām pāṇibhyām āsandīm ālabhya sprishtvā vakshyamāṇamantreṇābhimantrayet |
- 3. Agnish tvā he āsandi tvām gāyatryā sayuk sahito 'gnir ārohatu | ushnihā chandasā sahitah Savitārohatu | evam somabrihaspatimitrāvaruņendravisvedevā anushtubādichandobhīh sahitās tvām ārohantu tān agnyādīn devān anu paseād aham ārohāmi | kimartham | rājyādisiddhyartham | rājyam deṣādhipatyam | sāmrājyam dharmena pālanam | bhaujyam bhogasamriddhih | svārājyam aparānadhīnatvam vairājyam itarebhyo bhūpatibhyo vaisishtyam | etad aktam aihikam | athāmushmikam ucyate | pārameshthyam prajāpatilokaprāptih | tatra rājyam aisvaryam | māhārājyam tatratyebhya itarebhya ādhikyam | ādhipatyam tān itarān prati svāmitvam | svāvasyam apāratantryam | ātishthatvam cirakālavāsitvam |
- 6. caturuttaraih | catvāry aksharāṇy ckaikasmāc chandasa uttarāṇy adhikām yeshu gāyatryādishu jagatyanteshu chandassu tāni caturuttarāṇi |

7.

- 1. Athainam | atha ṣāntivācanānantaram enam kshatriyam udumbaraṣākhām antardhāya ṣirasy udumbaraṣākhayā vyavadhānam kritvā camasasthair dadhyādībhir abhishiācet |
 - o 6. atha kāmanābhedena vyāhritīr darsayati

bhur iti | 'yo 'bhishektemam evābhishicyamānam kshatriyam praty asāv annam adyān, nīrogo bhaved itīchet kāmayeta | tam bhur iti vyāhrityābhishiūcet | atha yo 'bhishektā putrapautrābhyām purushābhyām sahitam imam kshatriyam praty annam adyād iti kāmayeta | tadānīm bhur bhuva iti vyāhritidvayenābhishiūcet | atha yo 'bhishektā putrapautraprapautrais tribhih purushair yuktam imam kshatriyam iehet, purushatrayaparyantam ') jīvitvā sukhenānnam adyād

¹⁾ Keine andere Erklärung ist möglich als die gegebene, annam adyād bezieht sich auf den König allein, und dvipurusham tripurusham sind Attribute zu enam, ihn von zwei oder drei Abkommen begleitet. Sagt man hotā tripurushah, so bezeichnet dieses'ihn mit seinen drei Gehülfen.

iti kāmayeta | athavā tam etam apratimam svatulyaksl atrivāntararahitam kuryām iti kāmayeta | tadānīm bhūr bhuvah svar iti vyāhrititravenābhishiñcet |

- 7. tad dhaike | tad dha tasminn eväbhisheke brahmavädinah keeid evam ähuh | yä etä vyähritayah santy eshä vyähritirüpä sarväptir vai, sarvaphalasädhanam | ato vyähritibhir abhisheke saty asyäbhishicyamänasya parasmai parasya svasmäd anyasya kshatriyasyätisarvena tadapekshämätram atikramya kritsnenäpi mantrajätenäbhishecanam kritam bhavati | tad etad adhikäbhishecanam ayuktam ity alhipretya tam kshatriyam etena devasya tvetyädinä yajushäbhishiñeet | na tu vyähritibhir iti teshäm pakshah || tam paksham düshayati |
- 8. tad u punah | tad u tad api pūrvoktam matam punar anye bhijāāḥ paricakshate | nirākurvanti | yam kshatriyam etābhir vyāhritibhir nābhishiācanty, esha kshatriyo yad yasmāt kāraṇād asarveḥa sampūrtirahitena vāco vākyena mantreṇābhishikto bhavati tasmād ayam svocitād āyushaḥ purā praitoḥ praitum martum īṣvaraḥ camartho bhavati | tasmād āyuḥkshayahetutvād ayam paksho na yukta iti Jābālāyāḥ putraḥ Satyakāmo maharshir āha |
 - 10. abhishekāūgam homam vidhatte i

athaitāni | athābhishekānantaram homa ucyata iti seshah' | ījānād vāgam kritavatah kshatriyād etāni vakshyamāņāni vyutkrāntāny apagatāni bhavanti | tāni nirdisyante | brahmakshatre etasva samīpe vartamanam jatidvayam | urk kshīrādirasah annādyam odanādikam tad etad ubhayam | apām oshadhinām rasaḥ sāraḥ | apām rasaḥ • kshīrādi | oshadhīnām raso 'nnādyam | brahmavarcasam srutādhyayanasampattih | irāpushţir (vgl. dagegen 8, 12, 4) annasamrıddhih | prajātih putrotpādanam | tac ca sarvam kshatrasya svarupam | atvantam apekshitatvāt | eteshām vyutkrāntau kshatriyasva svarupahānir eva bhavati | atho api cannasyaudanasya raso rasasya kshirader. oshadhīnām annakāranānām vrīhivavādīnām kshatram pratishthā. kshatriya āṣrayaḥ 1) | tasmād ukto vyatikramah kshatriyasya, na yuktah | tat tatha sati yady amu buddhisthe ahuti abhishiktasya kshatriyasya purastāj juhuyāt | tat tadānīm asminn abhishikte brāhmanajatim kshatriyajatim tadupalakshitam annadikam ca sarvam avasthāpayati | brahma prapadye svāhā, kshatram prapadye svāhety• āhutidvayam (7, 22) juhuyād iti tātparyārthah |

¹⁾ Aus dem nächsten Kapitel erhellt, dass kshatrarupam bis pratishtha den vorhergehenden Substantiven ebenbürtig •ur Seite stehen.

;

5

- 1. atha | athābhishekapānānantaram bhūmāv udumbaraṣākhām avasthāpya, tām abhilakshya pratyavarqhet |
- 2. upari | äsandyā upary eva svayam upavishtah prathamatah pādau bhūmāv avasthāpya pratyavarohasādhanabhūtam mantram pathet |
- 5. etena | pratyavaruhyeti dīrghaş chāndasaḥ | pūrvoktena pratyavarohamantreṇa pratyavaruhya bhūmāv upastham āsanaviṣesham kṛitvā prānmukha āsīno namaskāramantram triḥ paṭhitvā varam ityādimantreṇa vācaṃ viṣrijet | vāgvisargo laukikavyavahāraḥ | jitir jayamātram | abhitaḥ sarveshu deṣeshu jitir abhijitiḥ | prabaladurbalaṣatruṇāṃ tāratamyena vividho jayo vijitiḥ | punaḥṣatrutvarāhityāya samyag jayaḥ saṃjitiḥ | etatsiddhyartham brāhmaṇāya varaṃ gāṃ dadāmi |
- o7. atha yat | varam ityādimantreņa vācam visrijata iti yad asti, tasmin mantrasvarūpe dadāmīti yad āha | etad eva vāksambandhi jitam jayah | yad eva vāco jitam asti | pūjārtho jitām iti dīrghaḥ | tad vāgjayarūpam me madīyam idam karmānushṭhānam anusritya samtishṭhātai | samāptam bhavatu | samyag avatishṭhatām iti tasya mantrasyābhiprāyah |
- 9. samid asi | he kāshṭha tvam samid asi | samindhanasādhana.a asi | iñkhatidhātor loṇmadhyamaikavacanam eñkshveti | sa ca gatyarthaḥ | uṣabdo 'narthakaḥ | indriyapāṭavena ṣarīrasāmarthyena ca sam v enkshva | saṃyojaya | Dafür wird sam meñkshva. d. i. sam mentsva, zu lesen sein. iṅkshva für intsva, wie avāksam für avātsam |
- 11. ādhāya | samidham prakshipya prātīmukha udatīmukho vā padatrayam abhīta utkrāmet | yadvā | prātī udatītī ity antarālavartinītī aiṣānīm diṣam abhīlakshyotkrāmet |
- 12. kliptih | digvisesham abhilakshya kriyamāna he padotkramana, tvam disām kliptih kalpanam svādhīnatvasampādakam asi | ato mayi devārtham kalpata | kalpanasāmarthyam kuru | bahuvacanam chāndasam | Zu lesen ist: kliptir asi disām, diso me kalpantām.

- 4. abhīvartena | abhīvartenetyādinā sūktenainam jayārthinam uktakrameņa dikshv āvartayet | athānantaram āvartamānam enam sūktatrayeņānvīksheta | āṣuḥ ṣiṣāna ity apratiratham sūktam | ṣāsa ittheti ṣāsasūktam | pra dhārā yantu madhuna iti sauparņasūktam |
- 9. etya grihān | grihān praty āgatya yo 'yam grihyo grihe vartamāna aupāsano 'gnis, tasya pascādbhāga upavishtāyāsīnāyānvārabdhāyopasprishtavate kshatriyāya tādrisasya kshatriyasyānārtyādisi-

ddhyartham ritvig adhvaryur antatah sarvaprayogānte kansena kānsyapātreņa caturgrihītās caturvāram svīkritā aindrīr indradevatākā vakshyamāṇais tribhir mantrais tisra ājyāhutih prapadam vathā bhavati tathā juhuyāt | prapadam prakrishṭam¹) padam | tathā cāhuh | pādā yasyās tu yāvanto yāvadaksharasammitāh | ricy adhyayanam eteshām prapadam tad vidur budhā iti | Zu 8, 11, 1: prakshiptam padajātam yasminn uccāraņe tad uccāraņam prapadam !

12.

- 3. sīrshaṇye | āsandyām ṣayānasyendrasya ṣirodeṣastham phalakam ṣīrshaṇyam | tac ca pādadeṣāvasthitasya phalakasyāpy upalakshaṇam | ata eva ṣīrshaṇye iti dvivacanam ucyate | anūcye pārṣvadvayavartinī phalake | rigrupā ye mantrāh santi, tān prācīnātānān prākpratyagāyatatvena vistāritān dīrghatantuviṣeshān akurvan | gīyamānāni sāmāni tiraṣcīnavāyāns tiryaktvena vayanahetūn rajjuviṣeshān akurvan | yajunshy atīkāṣān rajjvantarālachidraviṣeshān akurvan | yad yaṣaḥ kīrtidevatārupam tad āsandyā upary āstaraṇam | yā tu ṣrīḥ , sampadabhimāninī devatā tām upabarhaṇaṃ ṣiraṣa upadhānam akurvan |
- 5. tam etasyām | etasyām vedamayyām āsandyām āsīnam tam Indram prati visve sarve devāh parasparam idam abruvan | yathā loke vandino guṇakathanena rājāah kīrtim kurvanti | evam atrāpi guṇakīrtanam abhyutkroṣanam | tena rahito 'nabhyutkrushṭa Indro vīryam kartum naivārhati | kīrtim antareṇa pareshām bhityanudayāt | tasmād abhita enam Indram abhyutkroṣāma, udghoshayāmeti vicārya tathaivāngīkṛitya tam Indram sarve devā abhyudakroṣan | ^

1.1

1. athainam | atha prajāpatyabhishekānantaram enam Indram prācyām disy avasthitā Vasavo devā ekatrinsatsv ahassu purvoktair mantrair abhyashiūcan | An 31 Tage ist nicht zu denken, aber ebensowenig ist die Uebertragung mit "wahrend sechs mit dem paūcavinsastoma gefeierten Tagen" zu rechtfertigen. Der paūcavinsa stoma kommt beim mahāvrata, nicht beim rājasuya vor. Ich vermuthe, es sind 6×25 Tage gemeint.

15.

1. samantaparyāyī | desetah kālatah sarvavyāpī syāt | āntāt samudratīraparyantam sārvabhaumatvam desavyāptih | ā parārdhāt | parārdhasabdābhidheyakālasamkhyāparyantam sārvayushatvata kāla-

¹⁾ Vielleicht prakshiptam.

vyāptih | evamvidho bhūtvā samudraparyantāyāh prithivyā eka eva rājāstv ity anayechayācāryo mahābhishekeņa tam abhishiñcet |

16.

3. atha tataḥ | tata ācārya evam brūyāt | he paricārakās tokmakritāny ankuranirmitāny oshadhıdravyani caturvidhāni sampādayata | sūkshmabījarūpā vrīhayaḥ prauḍhabījarūpā mahāvrīhayaḥ |

20.

2. hiranyam | hiranyasyaiva sankhyā sahasranishkaparimitety arthah | catushpācchabdena gavādikam abhidhīyate |

21.

- 3. Āsandīvati | Āsandīvān iti desaviseshasya nāmadheyam | tasmin dese Janamejayo devebhyo devārtham yāgayogyam asvam babandha | kīdrisam asvam | dhānyādam dhānyam evātti | rukmiṇam | rukmasabdena lalāṭagatam svetalāñchanam upalakshyate | tadyuktam | haritavarṇā srag yasyāsau haritasrak | pushpamāleva haritavarṇo deham vyāpya vartata ity arthaḥ |
 - 14. Kāmapreh | sarvakāmapūritasya |

- 2. alopāngaḥ | yo 'yam aliganāmako rājoktaḥ, so 'yam alopānīgaḥ sampurņāvayava ity arthaḥ | mahad asyānīgasaushthavam | sa kadācitosvakīyābhishekakartary udamayanāmake purohite svārtham yāgam kurvāṇe sati tam praty evam uvāca |
- 4. yābhir gobhih | Priyamedhasya putrāḥ Praiyamedhā maharshaya udamayanāmakam aŭgarājapurohitam yābhir gobhir dakshinārupābhir ayājayan | tā gāvo vakshyanta iti seshaḥ | badvam iti satakoṭisaṃkhyāyā nāmadheyam | badvānām satakoṭisaṃkhyānām gavām madhye pratidinam dve-dve sahasre madhyato madhyamdinasavane 'triputra Udamayo dattavān |
- 5. ashtāsītisahasrāṇi | Vairocano Virocanasya putro iganāmako rājā svakīyapurohita udamayanāmake yajamāne yāgam kurvāņe svayam āgatyāshtāsītisahasrasamkhyān asvāň chvetavarnān prashtīn prishthavāhanayogyavayaskān niscritya svakīyāsvabandhanasthānān niḥsārya prāyachat | dattavān |
- 6. desād-desāt | desād-desād digvijayakāle tattaddesaviseshāt samolhanām samyag ā samantād uḍhānām ādītānām āḍhyaduhitṛiṇām ¹)

¹⁾ duhitrinām im Texte zweisilbig, wie oben 7, 13, 8.

dhanikaputrīṇāṃ sarvāsāṃ daṣasahasrāṇy Ātreyo 'n̄garajapurohito dattavān | tāṣ ca duhitaro nishkakaṇṭḥya ābharaṇopetakaṇṭhayuktāḥ |

- 7. dasa | angarājasya purohito brāhmaņa Ātreyo 'vacatnukanāmake dese gajasahasrāņi dasasamkhyākāni dattvā dānena srāntah san pāzikutān paricārakān praipsat | preshitavān | he paricārakā yūyam dattety evam uktavān ity arthah |
 - 8. satam | pratāmyati smaiva | glānim eva prāptavān |

23.

- 3. hiranyena | mrigasabdenātra gajā vivakshitāh | mrigavad iti bāhulyavivakshayā mrigasabdah | te ca gajā hiranyena parivritāh sarvābharanayuktāh, sarīrapushtyā varnotkarshenāpy atyantam krishnāh pratibhāsante | suklābhyām dantābhyām yuktāh | tādrisān gajān mashnāranāmake dese Bharato rājā dattavān | satam ityādinā tatsamkhyocyate | badvam vrindam ity etau paryāyau | vrindasabdas ca satakoṭivācitvena gaṇitagranthakārair darsitah | ekam dasa ca satam ca sahasram cāyutaniyute tathā | prayutakoṭyarbudam vrindam sthānam sthānād daṣaguṇam syād iti | tāni ca satakoṭirūpāṇi badvāni saptādhikaṣatasamkhyākām | tāvato gajān dattavān ity arthah |
- 6. māyām māyavattaraḥ | In der Parallelstelle Ş. P. 13, 5, 4, 12 lautet der Halbvers: Saudyumnir atyashṭhād anyān amayān māyavattaraḥ | māyino würde einen besseren Sinn geben.

24.

6. agnir vai | paropadravakāriņī krodharūpā saktir menir ity ucyate | yathāgner jvālā tadvat | ato yaḥ purohito 'sti so 'yam paūcavidhamenyupeto vaisvānaranāmāgnisamānaḥ |

25.

2. ayuvamāri | yasya rājūa evam vidvān vedasāstroktaprokāreņa dharmādharmau bodhayitum abhijūo brāhmaņo rāshtragopo rājyaparipālanakshamah purohito bhavati | Idrīsasyāryasya rājūo rāshtrain ayuvam kadācid api prithagbhāvarahitam bhavati | rāshtram asthiram na bhavatīty arthah | athavāsya rāshtram ayuvamāri yuvamaraṇarahitam bhavatīty arthah | Diese zweite allein richtige Erklārung bedauere ich übersehen zu haben, und bitte im Texte ayuvamāry asya herzustellen: sein Reich vergeht nicht frühzeitig.

- 1. purodhāyai | paurohityārtham |
- 4. atha rājňah purohitavaraņamantram āha |

bhūr bhuvaḥ | bhūr bhuvaḥ svar iti ṣabdair lokatrayābhimāninyo devatā ucyante, praṇavena paramātmā | ete sarve 'nugrihṇantv ity abhipnāyaḥ | he purohita, aham amo dyulokarūpo 'smi | tvaṃ tu sa bhūlokarūpo 'si | punar api sa tvaṃ asy amo 'ham ity abhidhānam dārḍhyārtham | tasyaiva vyākhyānam dyaur aham prithivī tvam iti | tathā sāmasvarūpo 'ham, rīksvarūpas tvam iti | tāv ubhāv āvām iha rāshṭra ā samantāt purāṇi tadupalakshitagrāmāns ca saṃvahāvahai | saṃyag vahanam purādinirvāham karavāvahai | tvam mama tanūḥ ṣarīram asi | ato madīyāṃ tanvaṃ ṣarīram asmād aihikād āmushmikāc ca mahābhayāt pāhi | raksha || anena mantreṇa rājūā krito yaḥ purohitas, tasya rājadattavishṭarābhīmantraṇam āha | yā oshadhīḥ etc.

28.

- 1. athātah | atha paurohityavidhānānantaram yatah purohitera sampādyah satrukshayo 'pekshito, 'tah kāranād brahmanah parimara etannāmakah karmavisesho 'bhidhīyata iti seshah | brahmasabdenātra vāyur vivakshitah | ayam vai brahma yo 'yam pavata iti vakshyamāṇatvāt | tasya vāyoh parīto vidyudādīnām maraṇaprakārah parīmara ity ucyate | tadbhāvanārūpasya karmaviseshasya tad eva nāmadheyam | yah pumān brahmaṇah parīmaram yadā manasā bhāvayaty, enam parīta etasya parīto 'vasthitāsu sarvāsu dikshu dveshaṃ kurvantah satravo mrīyante | idānīm enam dvishanto jātyā satravah sapatnās te 'pi parīto mrīyante | tasmād etadvedanam sampādanīyam |
- 9. •ādītyah | ādītyo yadāstam eti tadāyam agnim anupravisati | tad etat Taittirīyaih samāmnātam | agnim vā ādītyah sāyam pravisati, tasmād agnir dūrān naktam dadrīse, ubbe hi tejasī sampadyete (Pb. 2, 1, 2, 9) iti |
- 10. udvān | udvān agnir udvānam upaşamanam prāpnuvan agnir vāyum anupraviṣati | vāyor bāhulye dīpavināṣadarṣanāt |

Wortverzeichniss.

aksharapaukti 2, 24, 2 agnipranayana 1, 28, 1 agnishtomasāman 4, 19, 3 agnihotra 5, 26, 1, 7, 2, 2 agnihotrī 5, 27, 1 agnyuddharana 5, 26, 1 acyuta 2, 3, 12, 4, 31, 7 ajītapunarvaņya 7, 22, 1 aŭjaḥsava 7, 17, 1 atīkramaņa 1, 26, 2 · atīchandas 5, 12, 1 atīmarṣa 6, 28, 6 atīrātra 3, 41, 2 · atīvāda 6, 33, 20 atisansana 4, 6, 13, 6, 8, 7, 23, 10 atisarva 8, 7, 7 atīkāṣa 8, 12, 3 adri 7, 32, 4 adhidaivata 2, 40, 11 adhishavana carman 7, 32, 4 adhishavane phalake 7, 32, 4 adhyātma 2, 40, 11. 4, 6, 6 adhyāsavat 5, 6, 5. 6 adhrigu 2, 6, 1 anaddhāpurusha 7, 9, 11 anantarāyam 2, 20, 1 anabhyutkrushta 8, 12, 5 anavānam 2, 28, 1. 6, 8, 6 anirukta 3, 30, 3 anirhānarca 3, 7, 4 anucara 3, 15, 2 anupānīyā 3, 38, 1 anumantrana 2, 21, 3 anuyāja 1, 11, 1 anurupa 3, 23, 7, 24, 3, 6, 5, 1 anuvashatkāra 1, 22, 4, 3, 5, 2 anustaraņī 3, 32, 2 anūka 7, 1, 2 anūkāsa 2, 25, 6 anūcya 8, 5, 3. 12, 3 anūbandhyā 7, 21, 3, 8, 5, 2 antahparidhi 7, 33, 1 anvāhāryapacana 5, 32, 5, 7, 12, 4 aparāhna 5, 26, 1 aptoryāma 3, 41, 2 apratiratha 8, 10, 4 abrāhmaņokta 1, 16, 40 abhijit 6, 18, 8 abhijiti 8, 9, 5 abhivānyavatsā 7, 2, 4 abhishecaniya 7, 15, 8 abhyāvartin 6, 18, 6 abhyutkrosana 8, 12., 5 amadhavya 2, 20, 21 amadhvamdinasāci 6, 30, 12 ayuvamārin 8, 25, 2 aratni 8, 5, 3 ardharcasas 2, 18. 4 Arbudodāsarpanī 6, 1, 3 alopānga 8, 22, 2 avadāvada 7, 13, 7 avaprajjana 3, 10, 5 avabhritha 7, 17, 1. 8, 5, 2 avarodha 7, 30, 2 avavadana 5, 22, 5 avavaditri 5, 14, 2

avibhakta 8, 1, 6 avivākya 5, 22, 5 avilicita 4, 1, 4 avyūdha 2, 18, 5 avratya 7, 8, 2 ashtācatvārinsa stoma 4, 12, 9. 5, 16, 19 ashtataya 8, 5, 3 asamāyin 6, 26, 5 asarvaprishtha 8, 4, 1 asarvastoma 8, 4, 1 asomapa 2, 18, 8 astomakrintatra 5, 16, 23 ahas 4, 1, 1, 12, 1 ahīna 6, 17, 1 ahīnā paridhānīyā 6, 8, 1 ākramaņa 3, 19, 7 ākshyat 4, 17, 7 āgur 2, 28, 4 āguīdhra 2, 36, 1 āgnīdhrīyā 6, 14, 2 āgrayaņa 7, 9, 1 ājījāsenyā 6, 33, 18 ājya 1, 3, 5, 2, 36, 3 ājyasastra 2, 33, 1 ātapavarshya 8, 5, 3 ātāna 5, 4, 12 ātishtha 8, 6, 3 adāyın 7, 29, 2 ādīshta 2, 16, 1 ādhavanīya 7, 32, 4 ādhipatya 8, 6, 3 āpāym 7, 29, 2 ăpyāyana 1, 26, 4. 2, 24, 3 āprīņana 7, 16, 2 ābhūti 7, 13, 10 āyuta 1, 3, 5 āranya agni 7, 7, 4 ārambhāņīyā ric 6. 6. 1 ārbhavapavamāna 3, 14, 3 ärsheya 7, 25, 2, 8, 3, 4 āvasāyin 7, 29, 2 āvrit 7, 2, 7. 32, 4. āṣām neyāt 3, 7, 7 āṣvīna 2, 17, 8 āsate 4, 12, 1 ā°añjana 5, 11, 1 āstaraņa 8, 5, 3 āhanasyā 6, 36, 4 āhāva 2, 31, 5. 33, 1 upa yanti 4, 12, 1 idā 2, 9, 11. 10, 11. 7, 1, 2

idādadha 3, 40, 9 idopahvāna 2, 30, 1 indragāthā 6, 32, 25 indranihava 3, 15, 2, 8, 1, 6 ish 2, 4, 7 ishtāpūrta 7, 21, 1 ukthya 3, 41, 1 utkara 6, 3, 5 uttaraloman 8, 6, 1 udancana 7, 32, 4 u**c**ara 7, 15, 1 udavasānīyā 8, 5, 2 udric 1, 26, 4 udgītha 3, 23, 4 uddhāra 3, 21, 3 udvāna 8, 28, 10 udvāsita 5, 26, 6 unnīta 7, 5, 6 unnayana 7, 5, 1, 6 upaghāta 3, 35, 3 upabarhana 8, 12, 3
 upayamani 1, 22, 14 uparishţānnedīyas 6, 27, 14 •upa vasatha 2, 24, 4 3, 45, 5 upavāsa 7, 11, 1 upasad 1, 23, 2. 7 upasanna 5, 26, 6 upasarga 4, 4, 1 upastha 8, 9, 5 upākaraņa 2, 15, 15. 7, 16, 1 upāvasrishta 5, 26, 6 ubhayasaman 8, 1, 3 uruka 2, 7. 10 ulbaņa 2. 7, 12 unstirikta 5, 4, 2 urņāstukā 1, 28,•28 uvadhyagoha 2, 6, 16, 11, 8 ūsh# 4, 27. 9 vy uh 4, 27, 3. s. vyūdha riknavaha 5, 9, 4 rigma 5, 9, 6 ritugraha 5, 9, 2 ritupraisha 5, 9, 2. 4 rituyāja 2, 29, 1 ekapadā 6, 24, 6 ekapātmī 1, 19, 9 ekavinsa ahas 4, 18, 1 ekavinsa stoma 3, 42, 5 ekatithi 5, 30, 9 ekāha 6, 17, 2 8, 4, 1 aikāhīkā paridhānīyā 6, 8, 2 aitasapralāpa 6, 33, 1

aindra sastra 6, 4, 2 aindrāgna sastra 6, 4, 3 okahsārin 6, 17, 4 kansa 6, 27, 2. 8, 10, 9 karambha 2, 24, 1 karishyat 4, 29, 3 kākudra 7, 1, 2 kāmotthāpya 7, 29, 4 kāravyā 6, 32, 16 kimsāru 2, 9, 2 kiknasa 2, 9, 2 kimcitka 2, 9, 2 kimpurusha 2, 8, 1 kīkasā 7, 1, 2 kuntāpasukta 6, 32, 1 kurvat 4, 31, 3 kushthikā 2, 11, 10 krita 5, 1, 3 krintatra 5, 16, 23, 24 krishņājina 1, 30, 23 kevalasūkta 6. 9, 7 kratu 2, 18, 11 kloman 7, 1, 2 khara 1, 19, 5, 22, 3 ganda 1, 25, 13 gandupada 3, 26, 3 : gatașrī 3, 48, 6 gavāmayana 3. 41, 4. 4, 12, 1 gulgulu 1, 28, 28 gauramriga 2, 8, 2 ava grah 2, 19, 7 pra grah 6, 32, 5 grahoktha 3, 1, 1, 8, 1, 4 grāmya agni 7, 7, 1 gramyāh pasavah 2, 17, 14 , grāvastut 6**, 1, 1** gharma 1, 22, 6, 14 ghrita 1, 3, 5 cakriya 1, 14, 4 caturavattin 2, 14, 3 caturuttara 8, 6, 6 caturvinsa ahas 6, 18, 8 caturvinsa stoma 4, 12, 1 . caturhotri 5, 25, 1 catuscatvārinsa stoma 5, 16, 19 catushpād 8, 20, 2 citaidha 4, 10, 15 chadis 1, 29, 8 chandoma 5, 16, 19 jagatprāsāha 6, 12, 15 * jaghnivatī 1, 25, 8 janakalpā 6, 32, 23

janitra 2, 6, 12 jāghanī 7, 1, 2 jiti 8, 9, 5 jīmūtavarshin 2, 19, 7 jushāṇa 1, 17, 6 jyotishtoma 3, 49, 1 tata 7, 14, 8 tānūnaptra 1, 24, 6 tirascīnavāya 8, 12, 3 tiras 2, 39, 3 tiryañe 2, 34, 8 tīvrānta 2, 20, 14 tusha 2, 7, 1. 9, 2 tūshņimsansa 2, 31, 1 tricin 3, 43, 8 tejanī 1, 11, 14 tokmakrita 8, 16, 3 tokman 8, 5, 3 trayastrinsa stoma 5, 12, 1 trayoda a māsa 1, 12, 2 trinava stoma 5, 6, 1 tripadī 4, 21, 2 tripurusha 8, 7, 6 trirātra 4, 24, 1 trivrit stoma 3, 42, 1 danda 2, 35, 5 dadhigharma 3, 40, 9 darbhataruṇaka 7, 33, 1 dasāpavītra 7, 32, 4 dākshāyaņayajāa 3, 40, 7 divākīrtva 4, 13, 8. 18, 4 dışam klipti 6, 32, 19 dīkshanīya 1, 1, 2 dīkshitavimita 1, 3, 10 duruktokta 2, 17, 6 durohana 4, 20, 1 6, 25, 1 devanītha 6, 34, 1 devayajana 7, 20, 1 davaşılpa 6, 27, 2 dronakalasa 7, 17, 1. 32, 4 dvādasāha 4, 26, 4 dvidevatya 2, 27, 1 dvipurusha 8, 7, 6 dvihutavat 5, 18, 4 dvaidha 3, 4, 4 dvyagni 5, 18, 4, 6 dvyuktha 6, 13, 7 pari dhā 1, 16, 35 dhānā 2, 24, 1 dhāmachad 3, 7, 4 dhāyyā 3, 17, 7 dhārāgraha 3, 1, 1

dhishanā 5, 2. 14 dhītarasa 6, 12, 5 nābhānedishtha sūkta 6, 27, 14 nārāsansa 5, 13, 11 nārāsansapankti 2, 24, 3 nārāsansasūkta 6, 27, 14 nārāsansī 6, 32, 3 nıdāna 2, 11, 5 nidhana 3, 23, 4 ninarda 6, 32, 6 ninrittavat 5, 1, 13, 12, 17 niyojana 7, 16, 1 nirdansin 3, 26, 3 nirdasa 7, 14, 3 nirvāpa 1, 1, 2 nivid 2, 33, 1 nividdhāna 3, 11, 9, 17, 7 nīvrittadākshiņā 6, 35, 2 nishkakanthi 8, 22, 6 nishkāsa 1, 11, 7 nishthäva 5, 14, 2 neshtri 6, 3, 10 neshtrīyā 6, 14, 2 naudhasa 4, 27, 6 nyanga 2, 39, 9, 4, 19, 5, 6, 14, 2. 30, 14 nyūnkha 5, 3, 4 nyokas 5, 28, 4 pacchas 2, 18, 3, 4, 21, 2 pañcadasastoma 3, 17, 4. 42, 2 pañcavinsa 8, 14, 1 pañcavattin 2, 14, 3 patala 1, 22, 1 patnisamyāja 3, 45, 1 payasyā 2, 22, 10 24, 1 parariksatagātha 7, 18, 10 parahsāman 4, 18, 5 paraŭcin 6, 18, 6 parārdha 8, 15. 1 paridhāniya 1, 16, 35, 6, 7, 1 parimara 8, 28, 1 parivāpa 2, 24, 1 parushya 3, 34, 2 paro varīyas 1, 25, 6 parnasar 7, 2, 7 paryagnikarana 2, 5, 1, 2, 11, 2. 7, 16, 2 paryastavat 5, 1, 3 paryāņa 4, 17, 8 paryāya 4, 5, 3 paryāsa 5, 4, 16, 6, 13 paryāhāva 3, 31, 2

palāsa 2, 1, 12 pavamāna 3, 14, 3. 8, 1, 3 pavamānoktha 3, 17, 4, 8, 4, 4 pākayajna 3, 40, 🕏 pānkta 5, 6, 5 pātnīvata graha 6, 3, 8 pāpavasyasa 6, 21, 8 pārameshthya 8, 6, 3 pārikuta 8, 22, 7 pārikshitī 6, 32, 10 oavamānī 2, 37, 4 pishta 2, 9, 2 pītudāru 1, 28, 28 pīvas 2, 3, 10 punaḥpada 5, 11, 1. punarabhisheka 8, 5, 1 •punarāgrantham 5, 15, 9 punarāvritta 5, 1, 3 punarmigrantham 5, 15, 9 punarningitta 5, 1, 3 punarvat 5, 18, 4 purastādudarka 5, 2, 17 purodāsasvishtakrit 2, 9, 9, 24, 11 purodhā 7, 31, 2. 8, 27, 1 puroruc 2, 39, 5, 3, 9, 2 pushkara 7, 5, 7 putabhrit 7, 32, 4 pūrvadīkshin 1. 3, 21 prishthastotra 4, 28, 5 peşa 3, 10, 5 potrīyā 6, 14, 2 pratigæastra 3, 1, 1, 14, 1 prakrānta 5, 26, 6 pragatha 3, 17, 1 prajāpatitanu 5, 25, 14 āva prajj. s. ayaprajjana pratigara 5, 25, 2 pratipad 3, 15, 2 pratirādha 6, 33, 19 prativesa 7, 32, 4 pratishthitapada 5, 4, 15 pratihāra 3, 23, 4 pratyabhimarşa 7, 33, 5 pratyavaroha 8, 9, 2, 5 pratyuttambhana 5, 16, 23 pratyudyāmin 6, 21, 8 prapad 6, 1, 3 prapada 8, 10, 9 prabāduk 1, 29, 5. 4, 22, 1 prayāja 1, 11, 1 prayājāhuti 1, 8, 1 pralāpa 6, 33, 1

pravat 3, 4, 3 pravayana 3, 10, 5 pravara 6, 14, 8, 7, 32, 2 pravalhikā 6, 33, 16 prasāstri 6, 14, 7 prashti 8, 22, 5 prasarpana 2, 22, 1. 5, 22, 6 prastara 1, 26, 5, 2, 3, 7 prastāva 3, 23, 4 prasthitayājyā 6, 11, 5 prācīnagrīva 8, 6, 1 prācīnātāna 8, 12, 3 prātaranuvāka 2, 17, 12 prātarāhutī 5, 28, 9 prātaryajňa 2, 16, 4 prāvaņīya 1, 11, 9 prāsāha 6, 12, 15 praisha 3, 9, 1 praishasukta 6, 14, 3 phalagrahi 7, 15, 2 phalikarana 2, 7, 1, 9, 2 badva 8, 22, 4, 23, 3 barsanaddhi 1, 11, 13 barhishva 5, 27, 11 bali 3, 7, 2 balıkrıt 7, 29, 3 bahishpayamāna 2, 22, 1. 3, 14, 1 bahuramadhya 2, 20, 14 bahvabhıyyāhrıtya 5, 2, 15. 15, 6 bidala 4, 22, 1 bindumat 5, 26, 6 brihat sāman 4, 13, 1 brihatprishtha 8, 1, 3 brihaddiva 4, 14, 1 brahman m. 5, 33, 1 brahmapurastāt 8, 1. 5 brahmabandhaya 7, 29, 2 brahmasāman 4, 19, 3 bharata 2, 25, 6 bharatadvadasāha 4, 24, 1 bhāvanārupa homa 5, 28, 1 bhāsa 4, **4**9, 3 bhutechad 6, 36, 1 bhūshņu 7, 15, 2 bhaujya 7, 32, 1, 8, 6, 3 manika 7, 1, 2 manthāvala 3, 26, 3 mayūkha 5, 15. 9 marutvatīyaṣastra 3, 14, 2 mahat 7, 34, 9 mahati rātryai 2, 15, 8 mahadvat 5, 18, 4

mahādivākīrtya 4, 19, 3 mahanamni 4, 4, 1, 5, 7, 1, 6, 24, 7 mahāyajña 2, 7, 1 mahāyada 5, 33, 1 mahāvālabhid vihāra 6, 28, 3. mahāvīra 1, 22, 14 mahāvrata 4, 14, 1, 5, 28, 9, 6, 18, 8 mahāvrīhi 8, 16. 3 mahāsukta 6, 25, 4 mahāstoma 6, 19, 10 mādhyaṃdinapavamāna 3, 14, 2. 8, 1, 3 mānasagraha 5, 22, 6 māhānāmana 6, 24, 7 māhārājya 8, 6, 3 mitrakriti 3, 4, 6 mushtī kartum 1, 3, 19 mriga 8, 23, 3 methi 1, 29, 22 meni 8, 24, 6 maitrāvaruņa sastra 6, 4, 1 yajñamukha 1, 10, 7 yajñavesasa 2, 11, 1 yajňāyajňīya 3, 14, 3 yajňāyudha 7, 19, 2 yathākāmajyeya 7, 29, 3 yathākāmaprayāpya 7, 29, 2 yathāchandasam 2, 18, 2 yājyānuvākye 1, 4, 8 yuktı 6, 23, 1 yuvamārin 8, 25, 2 yūpapraharana 2, 3, 1 yupānjana 2, 2, 1 yupocchrayana 2, 2, 6 rakshobhāsh 2, 7, 6 rathamtara saman 4, 13, 1 rarāţī 1, 29, 15 rikta 3, 7, 6 ru 2, 7, 10 rukmin 8, 21, 3 raibhī 6, 32, 7 raivata sāman 4, 13, 6• rohita chandas 5, 10, 1 lubdha 3, 3, 3 lokya 2, 9, 4 lobha 2, 37, 1 vajra 2, 35, 5 upa vad 2, 31, 6 vanishthu 2, 7, 10 vapā 2, 12, 1 vartani 5. 33, 2 vaşa 3, 26, 3

vasā 3, 26, 3 vashatkāra 1, 22, 4. 3, 5, 1 vahatu 4, 7, 1 vaharāvin 5, 9ŧ 4 vāgvisarga 8, 9, 5 vācah kuta 6, 24, 5 vājapeya 3, 41, 1 vājina 1, 22, 6 vāma 5, 6, 5 vāmadevya 3, 46, 6 vāya 8, 12, 3 vāraņa 5, 21, 20 vāvātā 3, 22, 1 vāsitā 6, 18, 10 vāstuha 3, 34, 3 vikarņa 4, 19, 3 vikshudra 5, 6, 5 vicakshaņa 1, 6, 8 vichandas 5, 4, 2. 5, 11 • vijiti 8, 9, 5 vithura 2, 7, 12 viparīhāra 3, 11, 6 vībhaktī 6, 5, 3 vimukti 6, 23, 1 viriphita 5, 4, 2 vivattrica 6, 7, 3 vivayana 8, 5, 3 visvajit 6, 18, 8, 30, 7, 31, 1 . vishuvat 3, 41, 4.4, 13, 8.22, 1.6, 18, 8 viharana 2, 35, 2, 3, 4, 9 vihrita 4, 1, 4 vīvadha 8, 1, 4 anu pary ā vrit 2, 20, 16 vy ā vrit 2, 31. 1 vaikarta 7, 1, 2 vaimadya ricah 6, 19, 9 vairāja sāman 4, 13, 6 vairājya 7, 32. 3. 8, 6, 3 vairūpa s**ā**man 4, **1**3, 6 vaisvajita 6, 30, **7** vyatimarşa 6, 24, 5 vyanvārambhaņa 6, 8, 4 vyāhanasya 6, 36, 8 vyudha 2. 18, 5 vyūdhachandas 4, 27, 1 vyudhadvādaṣāha 4, 24, 1. 27, 1 vrataprada 7, 1, 2 sakum 2, 15, 13 sakvarī 5, 7, 3 sapha 1, 22, 14 samalagrihīta 2, 17, 6 sarabha 2, 8, 6

sarogrihita 5, 26, 6 salvaka 3, 26, 3 savāgni 7, 7, 3 sastra 3, 39, 4 sākala 3, 43, 5 sākvara sāman 4, 13, 6 sāsa 8, 10, 4 silpa 6, 27, 2 şīrshanya 8, 5, 3, 12, 3 sunamhuviyā 6, 22, 10 •yenam vakshas 2, 6, 15. 7, 1, 2 syaita 4, 27, 6 sraddhāhoma 5, 27, 10 sreman 7, 15, 5 svahsutyā 7, 1, 2 svahstotriya 6, 17, 1 shat 3, 7, 6 shodasakala 5, 26, 5 shodasin 4. 1, 1 samvājyā 1, 5, 1 samsava 1, 3, 21 samsthā 7, 17, 1 saṃsrava 2, 30, 5 samgavinī 3, 18, 14 samjiti 8, 9, 5 atra 2, 19, 1 satrāyana 6, 22, 6 satvan 2, 25, 6 sada 7, 1, 2 sadas 2, 36, 1 samtata 2, 19, 5 samtatevarshin 2, 19, 6 samtani 5, 16, 14 samdhi 3, 41, 2, 4, 6, 11 saptadaşastoma 3, 42, 4 samantaparyāyan 8, 15, 1 samayāvishita 5, 24, 10 samānodarka 5, 1, 3. 12 samidh 2, 4, 3 samishtayajus 7, 21, 3 samudanta 5, 26, 6 sampad 2, 37, 9 sampāta 4, 30, 2 samprati 5, 3, 8 sambhāra 8, 5, 3 sammā 3, 1, 1 samyañc 2, 38, 5 sayuj 8, 6, 3 sarparajñī 5, 23, 1 sarvacaru 6, 1, 1 sarvavyāpad 5, 32, 5 sarvahut 7, 2, 3

sarvāpti 8, 7, 7 saloman 8, 3, 4 savanapankti 2, 24, 4 savīvadhatā 8, 1, 4 sahacara 6, 30, 5 sādanaprakāra 2, 21, 1 sāmnāyya 7, 2, 2. 4, 1 sāmidhenī 1, 1, 14 sāman 3, 23, 2-3 sāyamāhuti 5, 28, 7 sāhna 3, 44. 1 simā 5, 7, 4 Sukīrti 5, 15, 4, 6, 29, 1 sugandhitejana 1, 28, 28 subrahmanyā 6, 3, 1 secana 4, 1, 1 sevanī 3, 37, 6 sairāvatī 6, 21, 10 somapa 2, 18, 8 sauparņa 3, 25, 1 sauparņa sūkta 6, 25, 7. 8, 10, 4 stana 1, 25, 5 stoka 2, 12, 2 stotra 3, 39, 4 stotriya 3, 14, 2, 23, 7, 6, 5, 1 - stomavriddhi 6, 8, 7 sthälī 7, 32, 4 sthita 4, 31, 3 - sphyavartanı 8, 5, 4 syūman 4, 22, 1 svaja 3, 26, 3 svadhā 2, 23, 8 svarasāman 4, 18, 5 svaru 2, 3, 8 svarupraharana 2, 3, 8 svārajya 7, 32, 3, 8, 6, 3 svāvasya 8, 6, 3 svāhākriti 2, 13, 1 haritasraj 8, 21, 2 havin 3, 31, 6 havirdhāna 1, 29, 1 haviryajña 5, 32, 5 havishpañkti 2, 24, 1 himkāra 3, 23, 4 hiranyakasipu 7, 18, 12 anu vy ā hri 2, 31, 6 pra hri 1, 16, 20 hotraka 2, 36, 4. 6, 4, 1 hotrā 6, 13, 1 hotrāsansin 6, 21, 8 | haundina vihāra 6, 28, 3 ¹ ni hnu 1, 26, 5

Kapitelanfänge.

agnave pranīvamānāvanubruhī 1.428 agnave mathyamānāvānubruhī 1, 16 agnir deveddha 2, 34 agnir va esha vaisvānarah 8, 25 agnir vai devatā prathamam 4, 29 agnir vai devānām hotāsīt 3, 14 agnir vai devānām avamo 1, 1 agnishtomam vai devā 3, 49 agnīshomābhyām pranīvamānābhyām 1, 30 anjmo yupam 2, 2 atha tato brūyāc 8, 16 atha devinām 3, 48 atha yad audumbarāny 7, 32 atha yad audumbary asandi 8, 8 atha haikshvākam varuņo 7, 15 athāgneyo vai devatayā 7, 24 athāta ārambhanīyā 6, 6 athāta ishtāpūrta-yāparījyānīh athāta aindro mahābhishekas 8,12 athātah paridhānīvā 6. 7 athātah pasor vibhaktis 7, 1 athātah punarabhishekasyaiva 8,5 athātah purodhāyā eva 8, 24 athātah stutasastrayor 8, 1 athātas chandānsy eva 4, 3 athāto dīkshāyā āvedanasvaiva 7. 25 athāto devavajanasvaiva 7, 20 athāto brahmaņah parimaro 8, 28 athāto yajamānabhāgasyaiva 7.26 athāto hīnasya yuktis ca 6, 23 athāsmā audumbarīm āsandīm 8. 17 athāha yad ukthinyo 6, 13 athāha yad etās tīsra 6, 14 athāha yad amdro 6, 10 athāha yad vaisvadevam 6, 15 athāha yan nārāsansam 6, 16 athainam udumbarasākhām 8, 7 athainam uvāca varuņam 7, 14 athainam prācyām disi 8, 14 athaindro'vai devatayā 7, 23 athottaram 1, 22 athodumbarasākhām 8, 9

atho pañcavirvam 1, 6 athaudumbarīm 5, 24 adhvaryo ity ahvayate 5, 25 annādvam vā etenāvarunndhe 3.2 anyataro 'nadvān yuktah 1, 14 apa prāca indra 6, 22 apurvyā purutamāny 5, 19 asvatarīrathenāgnir 4, 9 asāvi devam gorijīkam 6, 11 asau vā asvāditvo vupah 5, 28 asnā rakshah 2, 7 ahar vai devā asravanta 4, 5 āgneyī prathamā ghritayājyā 3, 32 ā tvā vahantu harava 6, 9 ā na indro dūrād 4. 10 🔹 āpyante vai stomā 5, 3 āprībhir āprīņāti 2, 4 ārbhavam sansaty 3, 30 āhuya tūshņīmsansam 2, 39 āhuya durohanam rohati 4, 21 iti nu purastād 3. 41 indram vai vritram jaghnivānsam indrasva nu virvāni 5, 17 indrīvam vā etad 8, 20 indro vai devatā dvītīyam 4, 31 indro vai vritram hatvā 3, 15. 21 indro vai vritram hanishwan 3, 20 ihopa vāta savaso 6, 12 uddharahavaniyam 5, 26 udyann u khalu vā āditva 5, 31 ubhayyah parıdh**a**niya 6, 8 rık ca vā idam agre 3. 23 rishayo vai sarasvatyām 2, 18 ekavińsam etad ahar 4, 18 etena ha vā aindreņa mahābhishekena 8, 21-23 ete vai te trayo bhakshā 7, 30 ete ha vai samvatsarasya cakre 5, 30 endra yāhy upa nah 5, 13 evayāmarutam sansati 6, 30 atkāhikā hotrā 8, 4 aitasapralāpam sansaty 6, 33 kas tam indra tvāvasum 6, 21 kuha sruta indrah 5, 5 gaņānām tvā 1, 21 garbhā vā eta ukthānām 3, 10

gavām aganena yanti 4, 17 gavatrvau svishtakritah 1, 5 gaurivitam sholasi 4, 2 gaur vai devatā pancamam 5, 6 grahoktham vā etad 3, 1 cakshuński vā etani 2, 32 caturvinsam etad ahar 4, 12 chandasām vai shashthenāhnā 6, 32 chandāńsi vā anvonyasyāyatanam 4, 27 chandāńsi vai devebhyo 3, 47 janishthä ugrah 8, 2 jātavedasyam sansati 3, 36 jitayo vā nāmaitā 1, 24 jyotir gaur āyur4, 15 tato vā etāńs trīn sampātān 6, 19 tad agninā paryādadhus 3, 34 tad apv etad rishinoktam 8, 26 tad anuh katham anucyah 2, 15 tad āhuh kā svāhākritīnām 2, 13 tad āhuh kiyatībhir 6, 2 tad āhuh samsanset 6, 26 tad āhuh sarpe3t 2, 22 tad ähuh süryo nätisasyo 4, 10 tad āhur mahāvadā3h 3, 33 tad āhur ya āhitagnir āgrayaņeneshtvä 7, 9 tad āhur ya āhitāgnir upavasathe mriveta 7, 2 tad āhur va āhitāgnir upavasathe sru 7, 8 tad āhur yathā vāva stotram 3, 4 tad āhur yad asmin visvajity 6, 31 ∙tad āhur yad grahān 5, 34 tad āhur yadalarsapurnamāsayor ኳd āhur yasya sāyamdugdham 7, 4 tad āhur yasyāgnayo 7, 7 tad āhur yasyāgnāv agnim 7, 6 tad āhur yasyāgnim 7, 12 tad āhur yasyāgnihotram 7. 5 tad āhur yasyāgnihotry 7, 3 tad āhur vācāpatniko 7, 10 tad u ha smāha saujāta 7, 22 tad yatraitāns camasān unnaveyus 7, 33 tad yatraitāns camasān sādayeyus tam u shtuhi yo 8, 3 tam ritvija ucus 7, 17 tasya vapām utkhīdyā 2, 12

tasya ha visvāmitrasyaikasatam 7, 18 tasya ha visvāmitro 7, 16 tā etā navānantarāyam 2, 20 tāny etāni sahacarāņy 5, 15 tān vā etān sampātān 6, 13 tā vā etāh pravatyo 1, 10 tāsām vai devatānām ājim 4, 8 tishthed yupā3h 2, 3 te tatah sarpanti 5, 23 te devā abruvan gāyatrīm 3, 26, te devā abruvann ādītyān 3, 29 te devā abruvann īyam 3, 22 te vā asurā maitravaruņasyo 3,50 te vā īme ītare chandasī 3, 28 te vā ete prāņā eva 2, 26 teshām vas camasānām raso 7,31 te hādītyān angiraso 6. 35 trayaş ca vā ete tryahā 4, 24 trayāṇām bhakshāṇām ekam 7, 29 trayo vai vashatkārā 3, 17 trīņi ha vai yajñe 3, 46 tvam agne saprathā 1, 4 dīkshaņīyeshtis tāyate 3, 40 dīkshā vai devebhyo 4, 26 durohanam rohati 4, 20. 6, 25 devakshetram vā etad 5, 9 devanītham sansaty 6, 34 devapātram vā etad yad 3, 5 devaratho vā esha 2, 37 devavarma vā etad 1, 26 devavisah kalpayitavyā 1, 9, 3, 12 devanām vai savanāni 2, 23 devānām patnīh sansaty 3, 37 devā vā asurair yuddham 3, 39 devā vā asurair vijīgyānā 3, 42 devā vai prathamenā 4, 1 devā vai yajāam atanvata 2, 11. 6, 4 devā vai yad eva yajñe 2, 31 devā vai vale gāḥ 6, 21 devā vai somasya rājūo 2, 25 devásurā vā eshu lokeshu 1, 23. 2, 36, 5, 11, 8, 10 devā ha vai sarvacarau 6, 1 devebhyah prätaryāvabhyo 2, 15 daivyāh samītāra 2, 6 dvaur vai devatā shāshtham 5, 12 dhāvyāh sańsati 3, 18 nābhānedishtham şansati 5, 14 m shasāda dhritavrato 8, 13. 18 paryagnaye kriyamāņāyā 2, 5

pary ū shu pra dhanya 8, 11 pāntam ā vo andhasa 4, 6 pārucchepīr upadadhati 5, 10 punar vā etam ritvijo 1, 3 purusham vai devāh pasum 2, 6 prishtnyam shalaham upayanti 5. 22 prajāpativajāo vā esha 4, 25 prajāpatir akāmayata prajāyeya 4, 23, 5, 32 prajāpatir yajñam asrijata 7, 19 prajāpatir vai vajňam chandānsi prajapatir vai somāya rājne 4, 7 | prajāpatir vai svām duhitaram 3, 33 prajāpatau vai svayam hotari 2, 16 prathamam shalaham 4, 16 pravājavad ananuvājam 1, 11 pra vo devāyāgnaya 2, 35. 40 prācyām vai dīsī devāh 1, 13 prācyām tvā disi vasavo 8, 19 prananam va etad uktham 3, 3 praņā vā rituyājās 2, 29 prānā vai dvidevatyā anavānam 2, 28 praņā vai dvidevatyā ekapātrā 2, 27 prānā vai dvidevatyāh pasava 2, 30 predam brahma vritratūryeshv 5, 8 brihac ca vā idam agre 4, 28 brihadrathamtare sāmanī 4, 13 jajñānam prathamam brahma 1, 19 brahma vā ābāvah 2, 33 pragātham brāhmanaspatyam 3, 17 brāhmaņaspatyayā paridadhāti 4, 11 bhūtechadah sansati 6, 36 manotāyai havisho 2, 10 marutvatīyam pragātham 3, 19 mahānāmnīnām upasargān 4, 4 mahānāmnīshv atra 5, 7 vah svahstotriyas 6, 17 yajnena vai devā ūrdhvāh 2, 1 yajño vai devebhya udakrāmat 1, 2, 18, 3, 9 yajño vai devebhyo 'nnādyam -3, 45

yatrendram devatāh paryavrinjan 7, 28 vathā vai purusha 4, 22. yad vā eti ca preti ca 5, 16 yad vai caturvin-am 4, 14 vad vai neti na preti 5, 18 vad vai samānodarkam 5, 20 yas tejo brahmavarcasam 1, 8 yasyagnihotry upāvasrishtā 5, 27 vasyai devatāvai havir 3, 8 vā ta utir avamā 4, 32 vo jāta eva prathamo 5, 2 vo vā esha tapaty 3, 44 vo vai vajāam havishpanktim 2, 24 yo ha vai trīn purohitāns 8, 27 vajro va esha vad vashatkaro 3, 6 vāg vai devatā caturtham 5, 4 vāg vai subrahmanyā 6, 3 vālakhilyāh sansati 6, 28 vi-vamtaro ha saushad manah 7, 27visve vai devā devatās 5, 1 vrishasushmo ha vātāvata 5, 29 vaisvadevam sansati 3, 31 vaisvānarīvenāgnimārutam 3, 35 . vyäghracarmanästrinäty 8, 6 satam anūcyam āyushkāmasya 2, 17siro vā etad vajňasya yat prātaranuvākah 2, 21 siro vā etad yajñasya yad ātithyam 1, 25 silpāni sańsanti 6, 27 shatpadam tushnimsansam 2, 41 • sam ca tve jagmur⁶5, 21 sadvo ha jāto 6, 20 samidhāgnim duvasvata 1, 17 sa ya iched evamvit 8, 15 sa vā esha pasur 2, 9 sa vā esho 'gnir eva 3, 43 sā yad dakshinena pada 3, 27 <ā vā eshāmritāhutir 2, 14 sukirtim sansati 6, 29 somāya krītāya prohvamānāyā 1, 13 somo vai rājā gandharveshv 1, 27 somo vai rājāmushmiňl loka 3, 25 sauryā vā etā devatā 3, 11 stotriyam sansaty 3, 24 stotriyam stotriyasyānurupam 6,5

srakve drapsasya 1, 20

svarasāma upayantīme 4, 19 svargam vā etena lokam 1, 7 svādush kilāyam 3, 38 hariscandro ha vaidhasa 7, 13 havir ātithyam nirupyate 1, 15 havirdhanabhyam prohyamanabhyām 1, 29 hotrijapam japati 2, 38

Verzeichniss der erwähnten Verse.

a) Aus der Riksamhitā 1).

akrandad agni stanayann (7, 6) : agne patnīr ihā vaha (6, 10) 1,22,9 10, 45, 4 akshānaho nahyatanota (7, 9) 10, aganma mahā namasā (5, 20) 7, 12, 1 agna a vāhi vītave (7, 6) 6, 16, 10 agna indras ca dasusho (2, 37) 3, 25, 4 agnim vo devam agnibbih (5, 18) 7, 3, 1 agnih pratnena manmanā (1, 4) 8, 44, 12 agnih sucivratatamah (7, 7) 8, 44, 21 agninagnih sam idhyate (1, 16. 7, 6) 1, 12, 6 agnim dutanı vrinimahe (4, 31) 1, 12, 1 agnim haro didhitibhir (5,5)7,1,1 agnim manye pifaram (4,7) 10,7,3 agnir rishih pavamanah (2, 37) • 9, 66, 20 agnir netā (3, 18. 4, 29. 31. 5, 1, 4, 6, 12, 16, 18, 20) 3, 20, 4 agnir vritrāņi janghanad (1, 4, 25) 6, 16, 34 agnir hotā grihapatih (4, 7, 5, 8) 6, 15, 13 agnir hotā no adhvare (2, 5) 4, 15, 1 agnir hotā ny asīdad (7, 9) 5, 1, 6 agnīshomā havishah (2, 10) 1, 93.7 agne jushasva prati harya (1, 30) 1, 144, 7 agne naya supathā (1, 9) 1, 189, 1

agne marudbhih (3, 38) 5, 60, 8 agne mrila (5, 19) 4, 9, 1 agner gäyatry (8, 6) 10, 130, 4 agner vayam prathamasyā (7, 16) 1, 24, 2agne visvebhih svanīka (1, 28) 6, 15, 16 agne hañsı (1, 15) 10, 118, 1 ajījano hi pavamāna (8, 11) 9, anjanti tvām adhvare (2, 2) 3, 8, 1 anjanti yam prathayanto (1, 19) 5, 43, 7 aditir dyaur (3, 31) 1, 89, 10 adyā no deva (4, 30, 5, 2, 8, 17, 21) 5, 82, 4 adhā yathā nah (7, 6) 4, 2, 16 adhi dyayor (1, 19. 29) 1, 83, 3 adhukshat pipyushīm (1, 22) 8, 72, 16 anasyo jāto anabhīsur ukthyo (5, 2) 4, 36, 1 anu hi tvā (8, 11) 9, 110, 2 antas ca prāgā (1, 30) 8, 48, 2 apa tyam vrijinam (5, 4) 6, 51, 13 apa prāca indra (6, 22, 8, 10) 10, 131, 1 apasyam gopām (1, 19) 1, 164, 31 apasyam tvā manasā cekitānam (1, 21) 10, 183, 1 apāḥ pūrveshām (4, 4) 10, 96, 3 apāma somam (8, 20) 8, 48, 3 aparvyā purutumāny (5, 19) 6, 32,1 apo devir (2, 20) 1, 23, 18

apratīto jayati (8, 26) 4, 50, 9

1) Die Anzahl der verwendeten Verse erhellt entweder aus dem Text oder dem Commentar.

apsy agne (7, 7) 8, 43, 9 abhi tashteva (6, 18, 20) 3, 38, 1 abhi tyam mesham (5, 17) 1, 51, 1 abhi tvā deva savitar (1, 16, 22, 5, 17, 7, 16) 1, 24, 3 abhi tvā purvapītava (4. 29. 5, 18) 8, 3, 7 abhī tvā vrishabhā (8, 20) 8, 45, 22 abhi tvā sura (4, 10, 29, 5, 1, 7, 16, 18, 20, 8, 2) 7, 32, 22 abhīvartena havishā (8, 10) 10, 174, 1abhūd ushā rusatpasur (2, 18) 5, 75, 9 abhur eko (5, 13) 6, 31, 1 amūr yā upa (2, 20) 1, 23, 17 ameva nah (6, 12) 2, 36, 3 ambayo yanty (2, 20+1, 23, 16 ambitame (5, 4) 2, 41, 1 ayam venas (1, 20, 3, 30) 10, 123, 1 ayam soma indra tubhyam sunva a tu (5, 20) 7, 29, 1 ayam ha yena (5, 12) 8, 76, 4 ayam jāyata (5, 12) 1. 128, 1 avam te astu (4, 3) 3, 44. 1 ayam devāya (5, 17) 1, 20, 1 ayam agnir urushyaty (1, 28) 10, 176, 4 ayam iha (1, 18) 4, 7, 1 ayam u shya pra (1, 28) 10, 176, 3 arā īved (7, 9) 5, 58, 5 arurucad (1, 21) 9, 83, 3 arcata prārcata (4, 4) 8, 69, 8 arvān ehi (6, 11) 1, 104, 9 ava drapso (6, 36) 8, 96, 13 avar maha (5, 12) 1, 133, 6 avitāsi sunvato (5, 6) 8, 36, 4 asvinā vartir (7, 9) 1, 92, 16 asvinā vāyunā (4, 11),3, 58, 7 asvīnāv eha gachatam nāsatyā mā vi venatam | hansāv iva (5, 1) 5, 78, 1 asāvi devam (6, 11) 7, 21 astabhnād dyām (1, 30) 8. 42, 1 astu sraushat (5, 12) 1, 139, 1 asmā id u pra tavase (6, 18) 1,61,1 asya pibatam (1, 22) 8, 5, 14 aham bhuvam vasunah (5, 21) 10, 48, 1 ahas ca krishnam (5, 15) 6, 9, 1 āgan deva (1, 13) 4, 53, 7 ā gomatā (5, 16. 7, 9) 7, 72, 1

āgnim na (5, 4) 10, 21,-1 āgmann āpa (2, 20) 10, 30, 15 ā cikitāna (5, 4) 5, 66, 1 ā jātam (1, 16) 6, 16, 42 ā te pitar (3, 34) 2, 33, 1 ā te suparņā (7, 9) 1, 79, 2 ātmanvan nabho (1, 22) 9, 74, 4 ā tvā ratham (3, 15, 4, 29, 5, 16. 8, 1) 8, 68, 1 ā tvā vahantu (4, 3, 6, 9) 1, 16, 1 ā dadhikrāh (7, 33) 4, 38, 10 a dasabhir (1, 22) 8, 72, 8 ādītyāso adītir (3, 29) 7, 51, 2 ā devānām api (1, 9, 7, 8) 10, 2, 3 ā devo yātu (5, 5) 7, 45, 1 ā dhurshy asmai (4, 3) 7, 34, 4 ā dhenavah payasā (2, 20) 5, 43, 1 a na indro durad (4,30) 4,20,1 ā nunam asvinor (1, 22) 8, 9, 7 ā no divo brihatah (5, 20) 5, 43, 11 ā no deva savasā (5, 16) 7, 30, 1 ā no nivudbhih (5, 16) 7, 92, 5 ā no yajňam divisprisam (5, 6) 8, 101, 9 ā no vāyo (5, 6) 8, 46, 25 ā no vişvābhir utībhīr aşvinā (5, 4) 8, 8, 1 anyam divo (2, 9) 1, 93, 6 ăpurno asya (6, 11) 3, 32, 15 āpo na devīr (2, 20) 1, 83, 2 āpo revatīh (2, 16) 10, 30, 12 ā pyayasva sam etu (1, 17, 7, 33) 1, 91, 16 ā bhāty agnir (1, 21) 5, 76, 1 ā mitre (5, 1) 5, 72, 1 à yam haste (1, 16) 6, 16, 40 āyam gauh (5, 23) 10, 189, 1 yātv mdro 'vasa (4, 29) 14, 21, 1 ā yāhi vanasā (5, 17) 10, 172, 1 ã yāhy adribhih (5, 1) 5, 40, 1 ā yāhy arvān (6, 19) 3, 43, 1 ā va indram (7, 16) 1, 30, 1 āvarvrītatīr (2, 20) 10, 30, 10 ā vām ratho niyutvān (5, 12) 1, 135, 4ā vāyo bhūsha (5, 16) 7, 92, 1 ā visvadevam (1, 9, 4, 32, 5, 5, 19) 5, 82, 7ā visvavarā (5, 20) **7, 70, 1** ā vo vahantu (6, 12) 1, 85, 6 āsuh sisāno (8, 10) 10, 103, 1

Verse. 415

āsvināv asvāvatyeshā (7, 16) 1, 30, 17 ā satvo vātu (5, 21, 6, 18) 4,46, 1 ā sute sincata (1, 22) 8, 72, 13 āham sarasvatīvator (6, 7, 23) 8, 38, 10 aham pitrin (3, 37) 10, 15, 2 ichantı tvā somyāsah (6, 18, 19) 3, 30, 1 ilayās tvā pade (1, 28) 3, 29, 4 ithā hi soma (5, 6) 1, S0, 1 idam vaso sutam (3, 15, 4, 6, 29. 5, 4, 16, 8, 1) 8, 2, 1 idam vishnur vi (1, 17, 25) 1, 22, 17 idam sreshtham įvotishām įvotir uttamam (7, 20) 10, 170, 3 Idam hy anv ojasā (4, 6) 3, 51, 10 idam te somyam (6, 10) 8, 65, 8 idam Atha raudram (5, 13) 10, 61, 1 idam pitribhyo namo (3, 37) 10, 15, 2 indra it somapā (4, 31, 5, 6, 18) 8, 2, 4 indra ishe dadātu (5, 21) 8, 93, 34 indra ribhubhir vājavadbhih (6. 12) 3, 60, 5 iadram visvā (5, 7) 1, 11, 1 indram vo visvatas (6, 6) 1, 7, 10 indrah purbhid (6, 18, 19) 3, 34, 1 indrah svāhā (5, 20) 3, 50, 1 indra leratum (4, 10: 7, 32, 26 indra tridhatu (5, 1, 20) 6, 46, 9 ındra tvā vrishabham (6, 10) • 3, 40, 1 indra nedīya (%, 15. 16. 4, 29. 31. 5, 1, 4, 6, 12, 16, 18, 20) 8, 53, 5 indra piba tubhyam (5, 6) 6, 40, 1 mdra marutva (5, 12) 3, 51, 7 indram id devatātaya (5, 12) 8, 3,5 indras ca vāyav eshām sutānām (5, 1) 5, 51, 6 indras ca vāyav eshām somānām (5, 4) 4, 47, 2 indras ca somam (6, 12) 4, 50, 10 indra somam somapate (4, 31) 3, 32, 1 indrasya nu viryāņi (3, 24, 5, 17) 1, 32, 1 indrasyeva rātim (4, 24) 10, 178, 2 indrāgnī ā gatam (2, 37) 3, 12, 1 indrāya madvane (4, 6) 8, 92, 19

indrāva somāh pradivo (6, 11) 3, 36, 2 ındravaruna sutapav (6, 12) 6. 68, 10ındı avishnü pibatam (6, 12) 6, 69. 7 indro madāya (5, 8) 1, 81, 1 ımam yama prastaram (3, 37) 10, 14, 4 imam stomam arhate (6, 12) 1, 91, 1 imam nu māyinam (5, 4, 8, 76, 1 imam no yajñam (2, 12) 3, 21, 1 imam u shu vo (5, 6) 6, 15, 1 ımam mahe vidathyaya (1, 28) 3, 54, 1 imā u tvā purutamasva (5, 20) 6, 21, 1 imā u vām divishtaya (5, 6) 7. 74, 1 imā nu kam bhuyanā (5, 10, 157, 1 imām dhivam (1, 13) 8, 42, 3 imām ū shu prabhritim (6, 18, 19) 3, 36, 1 imām me agne samidham imām (1, 25) 2, 6, 1imo agne (1, 6) 7, 1, 18 ıyanı adadād (5, 12) 6, 61, 1 ıyam indram varunam (6, 15) 7, 84, 5 iheha vo manasā (4, 30) 3, 60, 1 thopa yāta (6, 12) 4, 35, 1 ile dyavaprithivī (1, 21) 1, 112, 1 ukshānnāya (6, 10) 8, 43, 11 ue chishtam camvor (7, 17) 1, 28, 9 uc chrayasva (2, 2) 3, 8, 3 uchann ushasah (5, 18) 7, 90, 4 uta nah praya (5, 1) 6, 61, 10 uta no brahmann (2, 40, 41)3, 13, 6 uta bruvantu jantava (1, 16) 1, 74. 3 uta syā nah sarasvatī (5, 18) 7, 95, 4 ut tishtha brahmanas pate (1, 22. 4, 31, 5, 6, 18) 1, 40, 1 ud agne sucayas (7, 7) 8, 44, 17 ud īratām avara (3, 37) 10, 15, 1 ud u tyam jātavedāsam (1, 9) 1, 50, 1 ud u brahmāny (6, 18, 20) 7, 23, 1 ud u shya devah savitā damunā (5, 8) 6, 71, 4

ud u shya devah savitā savāya (5, 13) 2, 38, 1ud u shya devah savitā hiranyayā (1, 22, 4, 32) 6, 71, 1 ud yad bradhnasya (4, 4) 8, 69, 7 upa tvägne (1, 30) 1, 1, 7 upa no vājā (5, 13) 5, 13. 1 upa no haribhih (5, 7, 13) 8, 93, 31 upaprayanto (4, 29) 1, 74, 1 upa priyam (1, 30) 9, 67, 29 upasadyāya mīļhusha (1, 25) 7, upa hvaye sudughām (1, 22) 1, **164**, 26 upo shu sripuhī (4, 3) 1, 82, 1 ubhayam srinavac ca (4, 31, 5, 18. 8, 2) 8, 61, 1 ubhā jigyathur (6, 15) 6, 69, 8 ubhā pibatam (1, 22. 4, 11) 1, 46, 15 urum no lokam (6, 22) 6, 47, 8 usantā dūtā (5, 18) 7, 91, 2 ūrdhva u shu ņa utaye (1, 22, 2, 2) 1, 36, 13 urdhvo agnih (5, 18) 7, 39, 1 urdhvo nah pahy (1, 22. 2, 2) 1, 36, 14 rijunītī no (6, 6) 1, 90, 1 ritāvā yasya (2, 40, 41) 3, 13, rıbhur vibhvā (5, 8) 4, 34, 1 endra yāhy upa (5, 13) 1. 130, 1 emā agman (2, 20) 10, 30, 14 evā tvām indra (6, 18, 19) 4, 19, 1 evā na indro maghavā (3, 38) 4, 17, 20 evā pāhi (6, 11) 6, 17, 3 evā pitre (3, 30. 4, 11) 4, 50, 6 evā vandasva (1, 30) 8, 42, 2 eved indram (6, 23) 7. 23, 6 ehy u shu (3, 49) 6, 16, 16 aibhir agne duvo (5, 17) 1, 14, 1 ojishtham te (2, 12) 3, 21, 5 o shu no agne (5, 12) 1, 139, 7 ka īm vyaktā (5, 5) 7, 56, 1 katarā purva (5, 13) 1, 185, 1 kathā mahām (6, 18, 19) 4, 23, 1 kadā bhuvan (5, 21) 6, 35, 1 kad ū nv asyā (6, 21) 8, 66, 9 kan navyo (6, 21) 8, 3, 13 kayā subha (5, 16) 1, 165, 1 kas ta ushah (7, 16) 1, 30, 22 kas tam indra (6, 21) 7, 32, 14

kasya nünam katamas ā (7, 16) 1, 24, 1 kā rādhad (1, 21) 1, 120, 1 kim u sreshthah (5, 13) 1, 161, 1 kuvit su no (7, 7) 8, 75, 11 kuvid anga namasā (5, 18) 7, 91, 1 kuha sruta (5, 5) 10, 22, 1 krinushva pājah (1, 19) 4, 4, 1 ko adya naryo (6, 19) 4, 25, 1 krījam vah sardho (5, 19) 1, 37, 1 ganānām tvā (1, 21) 2, 23 gandharva itthā (1, 22) 9, 83, 4 gayasphāno (1, 25) 1, 91, 12 gāvat sāma (5, 20) 1, 173, 1 gaur amimed (1, 22) 1, 164, 28 grāvāņeva (1, 21) 2, 39, 1 ghritavantah (2, 12) 3, 21, 2 ghritena dyāvāprithivī (5,2)6,70,4 citram devānām (4, 9) 1, 115, 1 janishthā ugrah (3, 19, 8, 2) 10, 73, 1 , jātavedase (4, 30, 32, 5, 2, 8, **15,** 17, 19, 21) 1, 99, 1 jāto jāyate (2, 2) 3, 8, 5 jushasva saprathastamam (2, 12) 1, 75, 1 takshan ratham (4, 32) 1, 111, 1 tam ghem itthā (1, 22) 1, 36, 7 tat ta indriyam (5, 21) 1, 103, 1 tat savitur varenyam (4, 32. 5, 5. 13. 19) 3, 62, 10 tat savitur vriņīmahe (4, 30. 5, 2. 8. 17. 21) 5, 82, 1 tad asya priyam (1, 17) 1, 154, 5 tad u prayakshatamam (1, 22) 1. 62, 6 tad devasya savitur (5, 2) 4, 53, 1 tam-tam id rādhase (5, 1, 20) 8, 68, 7 tantum tanvan (3, 38 7, 9, 12) 10, 53, 6 tam tvā yajnebhir (4, 5) 8, 68, 10 taposh pavitram (1, 20, 7, 9) 9, 83, 2 tam asya dyāvāprithivī (5, 18) 10, 113, 1 tam asya rājā (1, 30) 1, 156, 4 tam indram vājayāmasi (5, 8) 8, 93, 7 tam u shtuhi yo abhibhūtyojā (8, 3) 6, 18, 1

tam marjayanta (1, 16) 8, 84, 8

tavāyam somas (6, 11) 3, 35, 6 tām su te kirtim (5, 19) 10, 54, 1 tān vo maho (3, 18) 2, 34, 11 tā hi madhyam (6, 24) 8, 40, 3 tishthā harī (5, 20) 3, 35, 1 tubhyam scotanty (2, 12) 3, 21, 4 tubhyam stokā (2. 12) 3, 21, 3 te no ratnani (5, 21) 1, 20, 7 te satyena (5, 20) 7, 90, 5 te syāma deva (6, 7, 23) 7, 66, 9 te hi dyāvāprithivī visvasambhuyā (4, 10, 32) 1, 160, 1 tyam su mesham (5, 16) 1, 52, 1 tyam u vah satrāsāham (5. 5) 8, 92. 7 tyam u vo aprahanam (5, 4) 6, 44, 4 tyam ū shu vājinam (4, 20, 29, 31. • 5, 1, 4, 7, 12, 16, 18, 20) • 10, 178, 1 traya indrasya (5, 1, 12, 20) 8, 2, 7 trikadrukeshu mahisho (4, 3) 2. 22, 1trini padā vi (1, 25) 1, 22, 18 try aryamā (5, 1) 5. 29, 1 tvam soma kratubnih (3, 18. 4, 29. 31. 5, 1. 4. 6. 12. 16 18. 20) 1, 91, 2 tvam soma pitribhih (3, 32) 8, 48, 13 tvam soma pra cikito (1, 9) 1, 91, 🔒 tvam somāsi satpatis (1, 4, 25) 1, 91, 5 tvam hy agne agninā (1, 16. 7, 6) 8, 43, 14 tvam hy agne prathamo (2, 10) ,6, 1, 1 tvam hy ehi (4, 31. 5, 16. 20) 8, 61, 7 tvam dutas tvam (1, 28) 2, 9, 2 tvam no agne varunasya (7, 9, 17) 4, 1, 4 tvam agne prathamo angira (5, 2) 1, 31, 1 tvam agne varuņo (6, 26) 5, 3, 1 tvam agne vratapā (7,8) 8,11, 1 tvam agne saprathā (1, 4) 5, 13, 4 tvam Indra praturtishy (5, 4) 8, tvam mahān indra tubhyam (5, 19) 4, 17, 1

tvam mahāň indra yo ha (5, 19) 1, 63, 1 tvām agne pushkarād (1, 16) 6, 16, 13 trām agne mānushīr (7.6) 5, 8, 3 tvām id dhi havāmahe (4, 3). 5, 4. 12. 16. 18 20. 8, 2) 6, 46, 1 dadhikrāvņo akārisham (6, 36. 7, 33) 4, 39, 6 divas eid asya (5, 19) 1, 55, 1 divi kshayantā rajasah (5, 20) 7, dīdivānsam apūrvyam (2, 40, 41) 3, 13, 5 duhanti saptaikām (1, 22) 8, 72, 7 dūtam vo (5, 17) 4, 8, 1 devam-devam vo 'vasa (5, 6) 8, 12, 19 devānām id avo (5. 19) 8, 83, 1 devan huve (4, 30) 10, 66, 1 devo vo dravinodah (3, 35) 7, 16, 11 dyubhir aktubhih (1,21) 1, 112, 25 drapsah samudram (1, 22) 10. 123, 8 dhārāvarā (5, 2) 2, 34, 1 dhenuh pratnasya (5, 18) 3, 58, 1 nakih sudāso (5, 1, 12, 20) 7, 32. 10 nakir hy eshām (5, 5) 7, 56, 2 namased (1, 22) 9, 11, 6 namo mahadbhyo (7, 16) 1, 27, 13 namo mitrasya (4, 9) 10, 37, 1 nāke suparnam upa yat (1, 22) 10, 123, 6 niyutvān indrasārathih (2, 25) 4, 46, 2 ni shasāda (8, 13, 18) 1, 25, 10 ni hotā (1, 28) 2, 9, 1 nunam sā te (6, 23) 2. 11, 21 nū no rāsva (2, 40, 41) 3, 13, 7 nu shtuta (6, 23) 4, 16, 24 patangam aktam (1, 19) 10, 177, 1 parāvato ye (5, 2) 10, 63, 1 pari trivishty (2, 5) 4, 15, 2 pari tvā girvaņo (1, 19, 29) 1, 10, 12 pari vājapatih (2, 5) 4, 15, 3 pary u shu (8, 11) 9, 110, 1 pavamānah prajāpatih (4, 26)9, 5, 9 pavitram te (1, 20, 7, 9) 9, 83, 1 pāntam ā vo (4, 6) 8, 92, 1 27

Verse.

pāvakasoce (1, 22) 3, 2, 6 pinvanty apo (3, 18.4, 29.31.5, 1. 4. 6. 12. 16. 18. 20) 1, 64, 6 pibā sutasya (4, 29, 5, 6, 16) 8, 3, 1 pıba somam abhi (5, 18, 6, 11) 6, 17, 1 pibā somam indra mandatu (3, 22. 5, 4) 7, 22, 1 pīvoannān (5, 17) 7, 91, 3 pūrvish ta (6, 24) 8, 40, 9 prikshasya vrishno (4, 32) 6.8, 1 prishto divi prishto (7, 9) 1, 98, 2 pra ribhubhyo (5, 5) 4, 33, 1 pra k-hodasā (5, 16) 7, 95, 1 pra ghā ny a-va (5, 13) 2, 15, 1 pra tavyasīm (4, 30) 1, 143, 1 prati yad āpo (2, 20) 10, 30, 13 prati vām sūra udite sūktair (5, 18) 7, 65, 1 pra te mahe (4, 3) 10, 96, 1 pratvakshasah (4, 30) 1, 87, 1 prathas ca (1, 21) 10, 181, 1 pra devatrā (2, 19) 10, 30, 1 pra devam devavītaye (1, 16) 6, 16, 41 pra devam devyā (1, 28) 10, 176, 2pra dyāvā yajňaih prithivī ritāvridhā (4, 30) 1, 159, 1 pra dyāvā yajňash prithivī namobhih (5, 5) 7, 53, 1 pra nunam brahmanas (5, 1, 12. 20) 1, 40, 5 pra-pra vas (4, 4) 8, 69, 1 pra-prāyam (1, 17) 7, 8, 4 pra brahmāņo (5, 20) 7, 42, 1 pra mandine (5, 20) 1, 101, 1 pra yad vas (5, 17) 8, 7, 1 pra yad vām (5, 16) 6, 67, 9 pra yābhir yāsi (5, 16) 7, 92, 3 pra va indrāya brihate (4, 29. 5, 4. 16) 8, 89, 3 pra vām andhāńsi (4, 11) 7, 68, 2 pra vām mahi (5, 21) 4, 56, 5 pra virayā sucayo (5, 20) 7, 90, 1 pra vo devāyāgnaye (2, 35, 40, 41) 3, 13, 1 pra vo yajňeshu (5, 16) 7, 43, 1 pra sukraitu (5, 5) 7, 34, 1 pra sotā jīro (5, 16) 7, 92, 2 pragnaye vacam (5, 21) 10, 187, 1

prātaryāvabhir (6, 10) 8, 38, 7 pretām yajūasya (1, 29. 5, 17) 2, 41, 19 predam brahmæ (5, 8) 8; 37, 1 preddho agne (1, 6) 7, 1, 3 praitu brahmanas (1, 22, 30, 4, 29. 5, 4, 16) 1, 40, 3 pro shv asmai (4, 3) 10, 133, 1 babhrur eko (5, 21) 8, **2**9, 1 bahayah suracakshaso (4, 10, 5, 6) 7, 66, 10 brihad indrāva (4, 31. 5, 6. 18) 8, 89, 1 brihad u gāyishe (5, 6) 7, 96, 1 brihaspatir nah (6, 15) 10, 42. 11 brihaspate ati yad (4, 11) 2, 23, 15 brahmaņa te (6, 22) 3, 35, 4 brahman vīra (4, 3) 7, 29, 2 brahmā na indropa (5, 18) 7, 28, 1 bhavā no agne sumanā (1, 15) 3, 18, 1 madhvo vo nāma (5, 15) 7, **57**, 1 mano ny a (3, 11) 10, 57, mayo dadhe (7, 7) 3, 1, 3 maruto yasya (5, 21, 6, 10, 7, 9) 1, 86, 1 marutvāň indra mīdhvah (5, 6) 8, 76, 7 marutvāň indra vrishabho (5, 4) 3, 47, 1 mahas cit tvam (5, 18) 1, 169, 1 mahāň indro nrivad (5,78) 6, 19, 1 mahāntam tvā mahīnām (8, 7) 10, 134, 1 mahī dyāvāprithivī (5, 8) 4, 56, 1° mahī dyauh (1, 16, 4, 10, 5, 19) 1, 22, 13 mātalī kavyair (3, 37) 10, 14, 5 mā no asmin mahādhane (7, 7) 8, 75, 12 mā pra gāma (3, 11) 10, 57, 1 mitram vayam (6, 10) 1, 23, 4 mo shu två (5, 7) 7, 32, 1 ya 1mā visvā jātāny (1,9)5,82,9 ya ugra iya (1, 25) 6, 16, 39 ya eka id dhavyas (6, 18, 19) 6, yah kakubho (6, 24) 8, 41! 4 yac cid dhi tvam (7, 17) 1, 28, 5 yac cid dhi satya (7, 16) 1, 29, 1 yajňasya vo (4, 32) 10, 92, 1

Verse. 419

yajñā-yajžā vo agnaye (3, 35) 6, | 48, 1 yajñena yajñam (1, 16) 1, 164, 50 yajnena vardhata (4, 32) 2, 2, 1 yat pāncajanyayā (5, 6) 8, 63, 7 yatra grāvā (7, 17) 1, 28, 1 vat soma ā (6, 6) 7, 94, 10 yad indra pritanājye (4, 3) 8, 12, 25 yad indra yāvatas (5, 1) 7, 32, 18 •yad gāyatre (3, 12) 1, 164, 23 yad dyāva indra (5, 1) 8, 70, 5 yad vāvāna (3. 22. 4, 29. 31. 5, 1. 4. 7. 12. 16. 18. 20. 8, 2) 10, 74, 6 yad vo vayam (7, 8) 10, 2, 4 yam tvam ratham (5, 12) 1, 129, 1 yan na indro (6, 18, 19) 4, 22, 1 yame 4va (1, 29) 10, 13, 2 yas tigmasringo (6, 18 19) 7, 19, 1 yas te stanah (1, 22) 1. 164, 49 yā oshadhīh somarājñir (8, 27) 10, 97, 18 $y\bar{x}$ ta \bar{y} ta $\bar{y$ yā te dhāmāni divi (1, 9) 1, 91, 4 vā te dhāmāni havishā (1, 13) 1, 91, 19 wavat taras (5, 18) 7, 91, 4 yā vām satam (5, 16) 7, 91, 6 yukshvā hi devahūtamān (5, 1) 8, 75, 1 yuje vam brahma (1, 29) 10, 13, 1 yuñjate mana (4, 30) 5, 81, 1 yudhmasya te (5, 5) 3, 46, 1**x**uvam etāni (2, 9) 1, 93, 5 yuvām stomebleir (5, 12) 1, 193, 3 'yuvānā pitarā (4, 19) 1, 20, 4 yuvā suvāsāh (2, 2) 3, 8, 4 ye trinsati (5, 21) 8, 28, 1 ye tvāhihatye (3, 20) 3, 47, 4 ye devāso divy (5, 12) 1, 139, 11 yebhyo mātā (3, 30) 10, 63, 3 ye yajñena (5, 13) 10, 62, 1 ye vāyava (5, 16) 7, 92, 4 yo agnim devavītaye (7, 6) 1, 12, 9 yo jāta eva (5, 2) 2, 12, 1 yo nah sanutyo (1, 19) 6, 5, 4 yo yajyasya (3, 11) 10, 57, 2 yo vyatīňr (4, 4) 8, 69, 13 rathena prithupājasā (5, 6) 4, 46, 5 revatīr nah (5, 12) 1, 30, 13 revān id (5, 12) 8, 2, 13

vanaspate vidvango (8, 10) 6, 47, 26 vane na vā (6, 19) 10, 29, 1 vapur nu tac (5, 8) 6, 66, 1 vayah suparnā (3, 19) 10, 73, 11 vāyav ā yāhi darsateme (4, 29) 1, 2, 1 vāyav ā yāhi vītaye (5, 1) 5, 51, 5 vāyo yāhi (5, 1) 8, 26, 23 vāvo ve te (4, 31) 2, 41, 1 vāvo satam (5, 4) 4, 48, 5 vāyo sukro (5, 4) 4. 47, 1 visvānarasya (4, 31. 5, 8) 8, 68, 4 visvā rūpāni prati (1, 29) 5, 81. 2 visve devāh srinutemam (3, 31) 6, 52, 13 visyebhih somyam (3, 4) 1, 14, 10 visvo devasva (4, 32, 5, 5, 19) 5, 50, 1 vishnor nu kam (3, 38) 1, 154, 1 vihi hotrā (5, 4) 4, 48, 1 vritrasya tvā (3, 20) 8, 96, 7 vrishann indra (5, 12) 1, 139, 6 vrishne sardhāya (4, 32) 1, 64, 1 vettha hi vedho (7, 8) 6, 16, 3 vaisvānarasya sumatau (5, 5) 1, 98, 1 vaisvānarāya dhishanām (5, 2) 3, 2, 1 vaisvānarāva prithupājase (4, 30) 3, 3, 1 vy antariksham (6, 7, 23) 8, 14, 7 şansā mahām (5, 18) 3, 49, 1 sam nah karaty (2, 34) 1, 43, 6 sam no bhava (8, 20) 10, 37, 10 sasvad indrah (7, 16) 1, 30, 16 sāsa itthā (8, 10) 10, 152, 1 sasad vahnir (6, 18, 19) 3, 31, 1 sukram te anyad (1, 19) 6, 58, 1 sunas cic shepam (7, 17) 5. 2, 7 syeno na yonim (1, 22, 30) 9, 71, 6 srudhi havam vipipānasyā (5, 4) 7, 22, 4 srudhī havam indra mā (5, 4) 2, 11, 1 sa it ksheti (8, 26) 4, 50, 8 sa id rājā pratijanyāni (8, 26) 4, 50, 7 sa īm pāhi (6, 11) 6, 17, 2 sam vatsa iva (1, 22) 9, 105, 2 sam vām karmanā (6, 15) 6, 69, 1 sam sīdasva (1, 19†1, 36, 9 sakhe sakhāyam (1, 22) 4, 1, 3

sajūr visvebhir (5, 1) 5, 51. 8 sam ca tve jagmur (5, 21) 6, 34, 1 samjānānā (1, 22) 1, 72, 5 satrā madāsas (5, 8) 6, 36, 1 sa tvam no agne (7, 9) 4, 1, 3 sadvas cid vah (4,20) 10, 178, 3 sadyo ha jato (6, 18, 20) 3, 48, 1 sa nah şarmāņi (2. 40. 41) 3, 13. 4 sam te payāńsı (7, 33) 1, 91, 18 sa pūrvayā nividā (2, 33) 1, 96, 2 sa purvyo mahānām (5, 12) 8, 63, 1 sa pratnathā sahasā (5, 15) 1, 96. 1 sam anyā (2, 20) 2, 35, 3 samiddhasva sravamānah (2, 2) 3, 8, 2 samidhagnim (1, 17) 8, 44, 1 sam i vatsam (1, 22) 9, 104, 2 sam u tye mahatīr (1, 22) 8, 7, 22 samudrād ūrmim (1, 22) 10, 123, 2 samudrād urmir (5, 16) 4, 58, 1 sa yantā (2, 40, 41) 3, 13, 3 sa vo vrishā vrishnyebhih (5, 12) 1, 100, 1 sarasvatim devayanto (5, 20) 10, 17. 7 sarasvaty abhi no (5, 20) 6, 61, 14 sarve nandanti (1, 13) 10, 71, 10 sādhvīm akar (7, 9) 10, 53, 3 sida hotah (1, 28) 3, 29, 8 sutāso madhumattamāh (6, 36)

sutrāmāņam prithivīm (1, 9) 10. 63, 10 surupakritnum (3, 30) 1, 4, 1 sushumā (5, 12) 1, 137, 1 suyavasād (1, 22, 5, 27, 7, 3) 1, 164, 40 sūrvo no divas (4, 9) 10. 158, 1 sed agnir agnīnr (1, 10) 7, 1, 14 sed agnir yo vanushyato (1, 10) 7, 1, 15 soma girbhish tvā (1,4:1,91,11. soma yās te (1, 4, 13) 1, 91, 9 somo jigāti (1, 30) 3, 62, 13 stīrņam barhir (5, 12) 1, 135, 1 stushe janam (5, 8, 6, 49, 1 srakye drapsasya (1, 20) 9, 73, 1 svadasva havyā (2, 9) 3, 54, 22 svar na vastor (7, 6) 7, 10, 2 svasti nah pathyāsu (1, 9, 10) 10. 63, 15syastir id dhi (1, 9) 10, 63, 16 svā lishthayā (8, 8, 20) 9, 1, 1 svādush kilāvam (3, 38) 6, 47, 1 svādor itthā (5, 7) 1, 84, 10 hansah sucishad (4, 20, 4, 40, 5 havir havishino (1, 22) 9, 83, 5 . bavish pāntam (5, 8) 10, 88, 1 hiūkriņvatī (1. 22) 1, 164, 27 hinotā no (2, 20) 10, 30, 11 huanyakeso (7, 9) 1, 79, 1 hiranyapāṇim (5, 19) 1, 22, 5 hotā devo (1, 30) 3, 27, 7 hotaram citraratham (1, 17) 10, 1, 5

b) Aus anderen Quellen.

agnir mukham prathamo devatā- | ā yasmin sapta vāsavā (1, 22) Āsv. nām samgatānām uttamo vishnur āsīt | yajamāpāya parigrihya devān dīkshayedam havir ā gachatam nah || agnis ca vishno tapa uttamam maho dīkshāpālāya vanatam bi sakrā visvair devair yajñiyath samvidanan dīkshām asmai yajamānāva dhattam $[1, 4, \overline{\Lambda}$ sv. 4, 2, 3 abhi tyam devam savitāram (1, 19. 5, 13) Asv. 4, 6, 3. Ts. 1, 2, 6, 1. Vs. 4, 25. Sv. 1, 464, Av. 7, 14, 1 ādītyā ha jarītar (6, 35) Av. 20, 135, 6. Aşv. 8, 3, 25

9, 101, 4

4, 7, 4. Ts. 1, 6, 12, 2. Ta. 1, 8, 7 ā yāhi tapasā janeshv agne pāvako arcishā upemām sushtutim mama ; ā no yāhi tapasá janeshv agn pāvaka didyat havyā deveshu no dadhat || (7, 8) A₅v 3, 12, 27 imā apah sīvaramā 8, 7. 13 ıyam pitre rāshtry (1, 19) Āşv. 4, 6, 3 Av. 4, 1, 2 iha gāvah pra (8, 11) Av. 2, 127, 12 ud asthād (5, 27. 7, 3) Āṣv. 3, 11, 2. Tb. 1, 4, 3, 1

upa draya payasā (1, 22) Āsv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 6 upasrijan dharunam (5, 23) Āsv. 8, 13, 2 ritāvānam vaisvānaram (5, 19) Asv. 8, 10, 3, Sv. 2, 1058, Ts. 1, 5, 11, 1. Vs. 26, 6. Av. 6, 36, 1 etā asvā (6, 33) Āsv. 8, 3, 13. Av. 20, 129, 1 •esha brahmā (4, 3) Āṣv. 6, 2, 6. Sv. 1, 438. Tb. 2, 4, 3, 10 tapto vām gharmo (1, 22) Āṣv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 5 tvam agne vratabhric (7,8) Āsv. 2, 12, 14. Tb. 2, 4, 1, 11 • damūnā devah (3, 29) Āsv. 5, 18, 2. Av. 7, 14, 4 dosho āgād (5, 13, 21) Āṣv. 8. • 1, 18. Sv. 1, 177. Av. 6, 1, 1 nānā hi vām (8, 8) Āsv. 3, 9, 4. Tb. 1. 4, 2, 2 pra dhārā yantu madhuna 8. 10 brahma jajňānam (1, 19) Asv. 4, 6, 3. Sv. 1, 321 etc. bhadrād abhi (1, 13) Asv. 4, 4, 2. Ts. 1, 2, 3, 3. Av. 7, 8 mahan mahī astabhāyad (1, 19) Āṣv. 4, 6, 3. Ts. 2, 3, 14, 6 mahim u shu (1, 9) Ts. 1, 5, 11, 5. Vs. 21, 5, Av. 7, 6, 2 yad atra sishtam (7, 33, 8, 20) Tb. 1, 4, 2, 3 yad adya dugdham (5, 27, 7, 3) A₅v. 3, 11, 7, Tb. 1, 4, 3–3 yad usriyāsv ābutam (1,22) Asv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 4

yayor ojasā (7, 5) Āsv. 5, 20, 6. Tb 2, 8, 4, 5, Av. 7, 25, 1 yasmād bhīshā (5, 27, 7, 3) Āṣv. 3, 11, 1. Tb. 3, 7, 8, 1 vābhir indram abhvashincat 8, 7 yo devānām iha (2, 22) Āsv. 5, 2, 8 vi yat pavitram dhishanā atanvata gharmam socantah pravaneshu bibhratah ' samudre antar āvavo vicakshaņam trir ahno nāma sūryasya manyata 🎚 1, 20 Asv. 4, 6, 3 visvasya devī (4, 10) Āsv. 6, 5, 18 visvā āsā (1, 22) Āsv. 4, 7, 4. Vs. 38, 10, Ta. 4, 9, 2 vaisvānaro ajījanad agnir no navyasīm matım | kshmayā vridhāna ojasā \parallel (5, 17, 7, 9) $\bar{\mathbf{A}}$ sv. 2, 15, 2 vai vānaro na ūtaya (5, 21) Āṣv. 8. 11, 4. Ts. 1, 5, 11, 1. Vs. 18, 72. Av. 6, 35, 1 vratāni bibhrad (7, 8) Āṣv. 3, 12, 14, Tb. 2, 4, 1, 11 sam na edhi (7, 33). Vgl. Rv. 8, 48, 4 sivena mā cakshushā (8, 6). Ts. 5, 6, 1, 2. Av. 1, 33, 4 samıddho agnir aşvinā (1, Āṣv. 4, 7, 4. Tb. 2, 6, 12. Vs. 20, 55. Av. 7, 73, 2 samiddho agnir vrishaṇā (1, 22) Asv. 4, 7, 4, Av. 7, 73, 1 $s\bar{a}v\bar{i}r$ hi deva (1, 30) \bar{A}_5v . 4, 10. 1. Tb. 2, 7, 15, 1, Av. 7, 14, 3 svāhākrītah sucir (1, 22) Asv. 4,

c) yajus, nivid, praisha u. s. w.

aŭsur aŭsush te (1, 28) Asy, 4, 5, 6, Ts 1, 2, 11, 1, Vs. 5, 7 agnih sushamit 2, 34, dritte nivid agnir deveddhah 2, 34, crste nivid agnir manviddhah 2, 34, zweite nivid agnish tvā gāyatryā 8, 6 agne ₹īhī 1, 22 ajaid agnir (2, 5) Āṣy, 3, 2, 10. Tb. 3, 6, 5 atūrto hotā 2, 34, achte nivid

adhvaryo indrāya 2, 20, mgada adhvaryo sońsāvom 3, 12• adhvaryo sońsāvom 3, 12• anv enam mātā 2, 6, Vs. 6, 9 ā tishthasvaitām te disam 8, 10 ā devo devān vakshat 2, 34, zehnte nivid imam devā abhyutkrosata 8, 12 isham urjam anvārabhe 5, 24 iha rameha ramadhvam (5, 22) Vs. 8, 51• uktham vāci 3, 12

7, 4. Av. 7, 73, 3

upahūtā vāk 2, 27 esha vasuh 2, 27. Ts. 3, 2, 10, 2 eshtā rāya (1, 26) Āṣv. 4, 5, 7. Tb. 1, 2, 11, 1. Vs. 5, 7 ojah saha ojah 3, 8 kliptir asi disām 8, 19 kshatram prapadye 7, 22 tūrņir havyavāt 2, 39, neunte nivid divam tritīyam devān 7, 5 devasva tvā savituh 8, 7. 13 daivyāh samitāra (2, 6) Āsv. 3, 3, 1. Tb. 3, 6, 6 narāṣaṅsapītasya 7, 34 nāgner devatāvā emi 7, 24 nendrād devatāyā emi 7, 23 pitā mātarisvā (2, 38) Asv. 5, 9, 1. Ts. 5, 6, 8. 6 punar na indro 7, 21 punar no agnir 7, 21 prajāpater vibhān 7, 26. Ts. 1, 6, 5, 1 praņīr yajāānām 2, 34, sechste nivid. pratitishthāmi dvāvāprithivyoh prācyām tvā dīsi 8, 19 prāṇam yacha 2, 21 predam brahma 3, 11 brihac ca te rathamtaram 8, 17

brahma prapadye 7, 22, bhur agnir jyotir 2, 31. 32. 37, tushaīmsansa mukham asi 2, 🕰2 yakshad agnir devo devān 2, 34, elfte nivid. vad ihonam akarma 5, 24 yām ca rātrim 8, 15 rathīr adhvarānām 2, 34, siebente nivid varam dadāmi 8, 9 0 vashatkāra mā mām 3, 8 vasavas tvā gāyatreņa 8, 12 vāg ojah 3, 8 vācaspate vidhe 5, 25. Ta. 3, 1, 1 sansamodaivom 3, 12 sońsāvom 3, 12 samid asi sam 8, 9 so adhvarā karati jātavedāh.2, 34, zwölfte nivid somasy**ā**gne vihi 3, 5 harīvāň indro dhānā 2, 24, yājyā havir agne vīhī 2, 24, yājyā hutam havir madhu (1, 22) Āṣv. 4, 7, 4 hotā devavritah 2, 34, vierte nivid hotā manuvritah 2, 34, fünfte hotā yakshad 6, 14, praisha.

d) gāthā.

anenasam enasā 5, 30 āsandīvati dhānyādam 8, 21 na mā martyaḥ 8, 21 prātaḥ-pratar anrītaṇ 5, 31 brihadrathaṃtarābhyām 5, 30 marutaḥ pariveshṭāro 8, 21 yam nv imam 7, 13, 2 yajet sautrāmaņyām 7, 9 yad asya pūrvam 3, 43 yathā ha vā sthūrinaikena 5, 30 yābhir gobhir udamayam 8, 22 hiranyena parīvritān 8, 23

3. Namenverzeichniss.

a) Dichter von vedischen Hymnen.

Die Angaben über diese stimmen mit der Anukramanika überein. Dieses Verhältniss ist dergestalt aufzufassen, dass die in den einzelnen Brahmana zerstreuten Nachrichten von den Verfassern dieser Liste zusammengestellt wurden.

Apratiratha als Verfasser von X, 103 (8, 10).

Arbuda Kādraveya sarparishir mantrakrit X, 94 (6, 1).

Kakshivat I, 120 (1. 21).

Kavasha Ailusha X, 30 (2, 19).

Gaya Plāta X, 63 (5, 2).

Gritsamada II, 12 (5, 2).

Gaurivīti Şāktya X, 73 (3. 19. 8, 2).

Nabhāka VIII, 40. 41 (6, 24).

Nābhānedishtha Mānava X, 61, 62 (5, 14, 6, 27).

Nodhas I, 61 (6, 18).

Parucchepa I, 128, 129, 130, 133, 135, 137, 139 (5, 12, 13).

Prajāvat Prājāpatya X, 183 (1, 21).

Baru X, 96 (6, 25)

Brihaddiva X, 120 (4, 14).

Bharadvāja III, 49. VI, 16. 18. 22 (6, 18. 8, 3).

Vasishtha VII, 19, 23 (6, 18).

Vāmadeva IV, 19. 20. 22. 23 (6, 18).

Vimada X, 21 (5, 4).

Visvāmitra III, 30. 31. 34. 36. 38. 48 (6, 18).

Sāryāta Mānava X, 92 (4, 32).

Sarparājūī X 189 (5, 23).

Sukīrti Kākshīvata X. 131 (5, 15).

Hiranyastupa Āngirasa I, 32 (3, 24).

b) Namen von Weisen, Konigen u. s. w.

Agni 6, 34 (einer der Angiras) ! 7, 34

Ajīgarta Sauyavasi rīshi, mīt seinen drei Schnen Sunahpucha, Sunahsepa, Şunolāngula 7, 15

Atyarāti Jānamtapī (arājā) 8, 23 Ānga Vairocana, ein Konig, der von Udamaya Atreya gesalbt wurde 8, 22

Abhyagni Aitasāyana, ein Sohn von Aitasa 6, 33

Amitratapana Sushminah Saibya todtet Atyarāti 8. 23

Avatsāra 2, 24

Ashtaka, ein Sohn von Visvāmitra

Asıtamrigāh, eine Priesterfamilie aus dem Geschlechte von Kasyapa, vertrieben bei einem Opfer des Janamejaya die Bhūtamriga aus dem von ihnen angemassten Amte 7, 27

Āmbāshthya, von Parvata und Nārada zum Konig gesalbt 8, 21

Udamaya Atreya, purchita von Anga Vairocana 8, 22 Uddālaka Āruņi 8, 7

Upāvi Jānasruteya 1, 25

Rishabha, ein Šohn von Visvā-mitra 7, 17

Aikādaṣāksha Mānutantavya, ein Konig 5, 30

Aitasa 6, 33

Kasyapa salbt Visvakarman Bhauvana 8, 21

Kāpileya-babhravāh, zwei Familien, stammen von Sunahsepa ab 7, 17

kumārī gandharvagrihītā 5, 29

Kuşikah, die Sohne von Visvamitra 7, 18 Kratuvid Jānaki 7, 34 Gāthinah und Gāthināh, die Sohne von Visvāmitra 7, 18 Girija Bābhravya 7, 1 Gau-la 6, 30 Cyavana Bhārgava salbt Ṣāryāta Mānava 8, 21 Janamejaya Pārikshita 4, 27. 7, 27. 34. 8, 11, 21 Jahnu, der Stammvater von Ajīgarta 7, 18 Tura Kāvasheya 4, 27, 7, 34, 8, 21 (salbt Janamejava) Dīrghatamas Māmateya salbt Bharata 8, 22 Durmukha Pāñcāla, ein König. 8, 23 Devabhāga Şrautarishi 7, 1 Devarāta Vaisvāmitra, Adoptivname von Sunahsepa 7. 17 Nagarin Jānasruteya 5, 30 Nagnajit Gändhāra 7, 34 Nārada 7, 13, 34, 8, 21 Parvata 7, 13. 34. 8, 21 Privavrata Somāpa 7, 34 Praivamedhāh, die Abkommlinge des Priyamedha 8, 22 Babhru Daivāvridha 7, 34 Bulila Asvatara Asvi 6, 30 Brihaduktha rishi 8, 23 Lāngalāyana Brahman Maudgalya Bharata Dauhshanti 8, 22 Bhīma Vaidarbha 7, 34 Bhūtavīrāh, eine Priesterfamilie 7, 27Bhrigu Varuni 2, 20. 3, 34 Madhuchandas, ein Sohn von Visvāmitra 7, 17 Marutta Āvikshita Kāmapri, von Samvarta Angirasa gesalbt 8,21 Maitreya Kaushārava 8, 28 Yudhāmsraushti Augrasainya, von Parvata und Nārada gesalbt 8,21

Rāma Mārgaveva 7, 27. Renu, ein Sohn von Visvāmitra 7. **19** Rohita, ein Sohn von Harisca-ndra 7, 14 Vasishtha, salbt Sudās Paijavana 8, 21. Vāsishtha Sātvahavva 8, 23 Visvakarman Bhauvana, gesalbt von Kasyapa 8, 21 Visvamtara Saushadmana, König 7, 27 Visvarūpa Tvāshtra, von Indra getödtet 7, 28 Vriddhadyumna Abhipratāriņa, ein König 3, 48 Vrīshasushma Vātāvata Jātūkarnya 5, 29 Satānīka Sātrājita, von Somasushman Vājaratnāyana gesalbt 8, 21Sāryāta Mānava, von Cyavana Bhārgava gesalbt 8, 21 Sucivriksha Gaupalāvana 3, 48 -Şunahpucha, Şunahsepa, Şunolāngula, Söhne von Ajīgarta 7, 15 , Syaparnāh, eine Priesterfamilie 7.27Samvarta Āūgirasa salbt Marutta Āvikshita 8. 21 Satyakāma Jābāla 8, 7 Sanasruta Arimdama 7, 33 Sarpir Vātsi 6, 24 >ahadeva >ārñjaya 7, 34 Sutvan Kairisi Bhārgāyaṇa, eir. König 8, 28 Sudās Paijavana, gesalbt Vasishtha 7, 34. 8, 21 Somaka Sāhadevya 7, 34 'Vājaratnāyana, Somasushman salbt Şatānīka Sātrājīta 8, 21 ⊳aujāta Arāļhi 7, 22 Saubala 6, 24 Harişcandra Vaidhasa Aikshvāka, König 7, 13 Hiranyadat Baida 3, 6

c) Namen von Völkern, Ländern, Flüssen u. s. w.

Andhra, ein Volk 7, 18 Arbudodāsarpanī 6, 1 Avacatnuka 5, 22

Uttarakuru 8, 14 Uttaramadra 8, 14 Usīnara, ein Volk 8, 14 Aurva 6, 33 Kurukshetra 7, 30 Kurupañcalah 8, 14 Ganga 8, 23 Parisāraka, ein Ort an der Sarasvatī 2, 19 Pundra, ein Volk 7, 18 Pulinda, ein Volk 3, 18 Mashnāra, Ortsname 8, 23 Mūtiba, ein Volk 7, 18 Yamunā 8, 23 Vasa, ein Volk 8, 14 Vritraghna, nach dem Scholiasten der Name eines Ortes 8, 23 Sabara ein Volk 7, 18 Sarasvatī 2, 19 1)

d) Einzelnes.

Chandogāh 5, 2

sruti, im Sinne von heiliger Schrift 7, 9

4. Anmerkungen.

a) Handschriften.

Für den Text sind folgende Handschriften verglichen worden:

- a) Berlin Chambers 45. Samvat 1830.
 - b) - 62. Jünger als die vorhergehende.
 - e) 77. 78. Samvat 1840.
 - d) India Office Library 1977. Saka 1736.
 - e) - 697. Samvat 1852-54.
- f) Eine Handschrift, die Dr. Hoernle in Calcutta mir zu leihen die Güte hatte. Samvat 1820—36.
- g) Eine Handschrift im Besitz des Indian Government in Bombay, mit dem Commentar zusammen gebunden, von Saka 1747.
- h) Eine Handschrift der Pariser Bibliothek, D. 197. 198, von mehreren Schreibern zu verschiedenen Zeiten gefertigt.
- i) Eine Abschrift von einer Telugu-Handschrift in der Tanjore Palace Library, welche Dr. Burnell für mich in Nāgarī-Schrift umschreiben liess. Ich benutze diese Gelegenheit für diesen Freundschaftsdienst ihm meinen Dank auszusprechen.
 - k) Die Editio princeps von Martin Haug. Bombay 1863.

Zu erwähnen ist, dass die Handschriften des Commentars den Text entweder theilweise (Aufang und Ende der einzelnen Paragraphen) oder in einzelnen Adhyāya vollständig wiedergeben.

1) sarvacaru in 6, 1 wird von dem Scholiasten als ein Ortsname, in PW. als der Name eines Mannes erklart. Ich ergänze yajüe.

Für den Commentar von Sāyaṇa standen mir folgende Handschriften zu Gebote:

- a) India Office 2991. Şaka 1771.
- b) — 1836. 1836a auf Europäischem Papier zu Anfang dieses Jahrhunderts geschrieben.
 - e) India Office 1353. Der achte Adhyāya. Şaka 1583.
- d) Die oben unter g genannte Handschrift der indischen Regierung zu Bombay. Wasserzeichen von 1823.
- e) Eine mir von Professor Max Müller geliehene Handschrift (Aa), der Schrift nach aus dem Ende des siebzehnten Jahrhunderts, ist bis jetzt das beste Exemplar der zweiten Klasse.
- f) Eine ganz moderne Handschrift in Teluguschrift, ebenfalls Müller angehörig, den Text und Commentar enthaltend, ist von mir nur bei schwierigen Stellen herbeigezogen worden.
- g) Ein Fragment des ersten Buches, welches von Anfang bis 1. 16, 40 reicht, eine ganz vorzügliche Handschrift, im Besitz von M. Müller. Diese mir von Müller aus freien Stücken angebotenen Handschriften sind mir von vielem Nutzen gewesen, und es gereicht mir zu besonderer Freude ihm für das Darlehn meinen Dank zu sagen.
- h) Eine Abschrift der beiden ersten Adhyāya aus der oben mit i. bezeichneten Handschrift, von Burnell mir freundlichst zugesendet.

Die Handschriften des Commentars zerfallen in zwei Klassen. Die erste ursprüngliche ist durch e. und g. vertreten. Die zweite enthält manche Lücken, Auslassungen und Verderbnisse, und dieser gehören alle übrigen von mir gesehenen Handschriften an Zu dieser zählen auch die beiden Handschriften von Haug, die sich gegenwärtig in der Staatsbibliothek in München befinden. Zwei Stellen mögen zur Probe von der Beschaffenheit der beiden Klassen dienen. Der Commentar zu 1, 16, 40 ist nach g. mitgetheilt. In den anderen Handschriften lautet er:

athavā smritishu abrāhmaņatvena pratipādīto yo sti so yam abrīhmaņoktaḥ | tad yathā•| abrāhmaṇās tu shat proktā iti Ṣātātapo bravīt | ādyas tu rājabhrityaḥ syād dvitīyaḥ krayavīkrayī | tritīyo bahu-yājyākhyas caturtho 'ṣrautayājakaḥ | pañcamo grāmayājī ca shashtho brahmabandhuḥ smritaḥ |

Der Commentar zu 1, 10, 2 lautet in der B-Klasse wie folgt: tāsu pūrvoktāsv rīkshu padam pādah tasmin pāde proktā Maruto devānām vaisyā antarīkshe nivasanti enam yajamānam ni vā roddhoh svargagamanam niroddhum vā vi vā mathītoh viseshena mathītum āloḍayitum vināṣayitum vā te Marutah īṣvarāh samarthāh. In g. hingegen heisst es nach nivasanti: yo yajamānas tebhyo yady anivedya svargam lokam gachati enam yajamānam etc

Von Lesarten im Texte ist schlechterdings nicht die Rede. Abgesehen von unbedeutenden orthographischen Eigenheiten sind die Fehler des überlieferten Textes allen Handschriften gemeinsam und werden vom Commentar bestätigt. Hiezu tritt der Umstand, dass alte Handschriften des Textes fehlen, und die vorhandenen nach dem gestaltet zu sein scheinen, welcher Säyana vorlag. In der Ausreutung dieser Fehler bin ich vielleicht etwas zu furchtsam verfahren, aber mit wenigen Ausnahmen schien es mir rathsamer, diese in den Anmerkungen hervorzuheben. Vielleicht gelingt es künftigen Forschern in Indien, die mit eben so vieler Ausdauer wie Bühler arbeiten, den älteren Commentar von Govindasvämin zu entdecken.

In der Abtheilung der Kapitel in Paragraphen bin ich Sāyaṇa durchgängig gefolgt und habe nur selten Veranlassung gefunden, von ihm abzuweichen. Im Grossen und Ganzen ist er in diesem Commentare ein zuverlässiger Führer und zeigt eine eingehende Kenntniss. des Rituals. Selbst in der Erklärung der eingestreuten vedischen Verse verfährt er mit mehr Einsicht als im Rigveda Von Schriften citirt er namentlich Āṣvalāyana, Āpastamba, Baudhāyana, die Taittirīyasaṃhitā und das Taittirīyabrāhmaṇa. Am Schlusse vieler Kapitel in den zwei ersten Pañcikā gibt er Auszüge aus dem Jaiminīyamālāvistara, die für unseren Zweck von keinem besonderen Werthe sind.

b) Grammatisches.

Verlängerung von Vokalen: atī tu tam arjātai (ist an der gehörigen, Stelle um einen Nachdruck zu bezeichnen) 3. 42. vy ū muñcante 6, 23. nī viva nardet 6, 32. Im Inlaut: uttaravedīnābhi 1, 28, 23. 29. 33. samāvajjāmībhyām 3, 27 (neben samāvajjāmībhih). pratyavarūhya 8, 9. parīṣesha 7, 5.

Vor ri wird ein ā gekürzt: prathama rik 3, 35. pita ribhun 6, 12. yatha rishabham 6, 18. yatharishi 2, 4. Kurzes a mit ri wird der Regel nach in ar zusammengezogen, so pancartavah 1, 1. nartu-yājānām 2, 29. narchet 5, 23. Daneben findet sieh asya ricam 3, 7. nāma rik 3, 23. eva ricā 4, 7. ca rishayah 1, 27 2, 13. Ṣrautārishir 7, 1. sarparishih 6, 1. In einer gāthā (7, 17) bharatarishabha, obgleich bharatarshabha zu sprechen ist.

au vor einem folgenden Vokal wird gewohnlich in av aufgelöst. Ausnahmen davon sind: Aşvina udajayatam 4, 8, 9. Aşvina ucatuh 7, 16. dva ubhayoh 8, 5. Vergleicht man damit im Aitareyaranyaka ashtavashta udyante 1, 3, 5. aindragna uru 1, 5, 1. karna upaşrinuyat 3, 2, 4. ta unatiriktau 1, 4, 2. nakarashakara upaptau 3, 2, 6, so ergibt sich daraus die Regel, dass vor einem folgenden u das y

fortgelassen wird. Diese Regel findet sich in allen anderen Brähmana durchgängig beobachtet.

k für t in der Verbindung ts findet sich in aväksam 1,28 (vielleicht mit einem Wortspiele: die ich früher bei den Gandharven keine Rede war), sam v eikshva 8, 9.

Befremdlich ist das linguale n in brahmaivāsmā etat purogavam akar | na vai 1, 13. 30 und in mahāṇagnī 1, 27.

s bleibt vor k in yaşas kīrti 7, 23. 21.

r steht für l in uruka 2, 7. roman 2, 9. bahura 2, 18. sithira 3, 31.

Das Geschecht ist nicht beachtet in: Ivaro hotaram yaso rtoh (für Isvaram), tad dha tat parān (für parāk) 3, 46 (dreimal), yad vichandāh 5, 4, etad bhrātrivyahā sāma 4. 2.

Die Zahl ist nicht berücksichtigt in Isvaro (für Isvarā) hāsya* vitte devā arantoh 3, 48.

āpo steht für apah in ātapavarshyā āpo 'bhyānīya 8, 17. tauvah für tanuh 1, 24. stomeblih für stomaih 4, 15.

Feminina auf ā. i, ī. u, ū haben im Gen Abl. sg. ai, wie in allen anderen Samhitā und Brāhmaṇa mit Ausnahme des Rigveda. So aputāyai vāco vadītārah 7, 27. abhibhutyai rūpam 8, 2. gāyatryai ca Jagatyai ca 4, 27. ishvai saṃṣītyai 1, 27. Daneben findet sich asyāḥ 1, 23. pratishṭhāyāḥ 3, 14. gāyatryāḥ, jagatyāḥ 6, 32. Nīrrityāḥ 4, 10. pathyāyāh svasteḥ 1, 9. vedeḥ 6, 3, 7, 27 u. s. w

Im Locativ der Feminina auf i haben wir ähutyäm, kirtyäm, yonyäm und daneben ishtau. bhūmyām 8, 8. bhumau 8, 9. Im Dativ sind mir nur die Formen auf ai begegnet.

Der Locativ von Stammen auf an hat meistens keine Endung, namentlich wenn ein Adjectiv mit ihnen verbunden ist, samäne 'han 3, 47. caturvinge 'han 6, 23. ätman, girshan, parame vyoman, säman Aber auch dvitīge 'ham 4, 31, 32. tritīge 'ham 5, 2.

Contrahirte Instrumentale sind jagatkāmyā 6, 15 mitrakrityā 3, 4. Em Superlativ mit doppelter Endung ist balishthatama 3, 44 (balishtha 2, 36, 7, 16), analog dem sreshthatama in Ts. Tb.

Dei den Zahlwortern finden sich folgende Unregelmassigkeiten: trayastrinsatyā 6, 32 shaftiinsatam ekapadāḥ 7, 1. In einem ungehorigen Casus stehen catuḥshashṭin kayacına asuḥ 3, 48, parṇaṣaraḥ shashtis tiīni ca ṣatāoy āḥritya 7, 2

Eigenthümliche Formen beim Pronomen sind: kah svit so 'smäkästi vīrah in der Prosa 7, 27. Der gute alte Nominativ yuvam steht 2, 22, wahrend anderweitig nur äväm gebraucht wird. so für sa steht in der gäthä 5, 30 des Metrams willen, enat findet sich 7, 22 zweimal als Nominativ gebraucht, tad enat prītam kshatrad gopāyati. Ebenso steht in Kaushītakibr. 22, 1 tasmād enau prathamau sasyete.

£

Beim Verbum bemerke ich zunächst den häufigen Mangel des Augments, den ich ausserdem, aber in seltneren Fällen, nur im Kaushitakibrähmana bemerkt habe. tän ikshataiva 3, 21. nyubjan 7, 30. kalpayishan 3, 30. uccakrämat 7, 1 1. prajanayan 2, 38. anvavayuh 6, 14. pratyuttabhnuvan 4, 18. samsthäpayan 2, 31. visransata 3, 27. viharanta 2, 36. An unrechter Stelle steht das Augment in udapraopatat 3, 33, wo indessen wahrscheinlich udapatat zu lesen ist.

Das Bestreben, die Verben der zweiten Hauptklasse in die normale erste Conjugation hinüberzuziehen, zeigt sich in abbipränet, abhyapänet 2, 21, pratirundhet 6, 34, abhyapanat 4, 2, nihnave 7, 17, nihnavate 1, 26²), nihnavante findet sich auch in Āsvalāyana 4, 5, 7.

*8, 13, 27.

Nachahmungen von vedischen Formen sind duhe (für dugdhe) 6, 3, ise (für ishte) 7, 16, sere (für serate) 5, 28, 7, 15, sması, vidmasi, şrinotana, sthana, baddhväya in Gäthäs.

Das gebührende n fehlt in den Participien vadatyah 6, 27. 32. socatyah 3, 36. sishāsatyah 4, 17.

• Der Potential lautet auf ī statt e, wie vielfach in anderen Brāhmaṇa, in kāmayīta 3, 45 (kāmayeta 3, 33). āhvayīta 4, 7 (āhvayeta 2, 33). vyāhvayīta 3, 19. 6, 21.

• Als Bindevokal bei der Wurzel grah findet sich at statt i in paryagrahaisham 6, 24. pratyajagrabhaisham 6, 35. Diese Wurzel hat mehrfach ihr altes bli bewahrt. So in gribhīta 2, 1. samagribhnāt 3, 26. nigrabhītri 2, 7.

Beachtenswerth ist die Form tashti (2, 4) von taksh nach der zweiten Conjugation, von der Spuren auch im Rigveda erhalten sind. Sie lehrt, dass in Rv. X, 180, 1 vi satrun tälhi mit tad nichts gemein hat.

Das Perfectum von dhṛi lautet, ebenso wie in Ts. Tb. Aitareyār. Tāṇḍya, immer dādhāra, von bhī findes sich 5, 25 bībhāya.

Das periphrastische Perfect wird stets mit kri zusammengesetzt, nur 7, 17 steht ämantrayām āsa.

Der Conjunctiv ist nicht selten: tishthäsi 2, 2. carāti 7, 15 (an unrechter Stelle des Metrums wegen). kriņavatha 2, 7. prajānātha 1, 7. juhavātha 5, 32. asat 2, 8. atikrāmāt 1, 24. vidhyāt 6, 33. ālulobhayishāt 1, 24. pratitishthāt 4, 25. apaharāt 5, 30. gachān 2, 12. nirhayan 8, 6. ṣayāsai 2, 2. aryātai 3, 42. sangachātai 1, 24. santi-

¹⁾ Jedoch ist hier wahrscheinlich uccakrama zu lesen.

²⁾ Dieses hätte ich in nihnuvate verändern sollen.

shṭhātai 8, 9. haratai (?) 5, 34. asyāthāh 6, 30. Für das in 3942 mehrfach wiederholte arjasi war arjāsi oder arjasva zu erwarten.

Beachtenswerthe Desiderativa sind jijyūshita won jīv 7, 29. didāsitha, Perfectum von dā. 8, 21. līpsitavyam von labh 2, 3. kalpayishan 3, 30, wo wegen des unmittelbar vorhergehenden vāci ursprünglich vielleicht cikalpayishan stand.

Von besonderen Infinitivformen sind folgende zu bemerken: äsade 'cīklipat 1, 29. purā nābhyā apiṣasaḥ 2, 6.

In Verbindung mit īṣvara, ā, purā stehen Infinitive auf toḥ. So abhyupaitoḥ 7, 29. aitoḥ, paraitoḥ 8. 7. pratyetoḥ 6, 30. anṛiṇākartoḥ 1, 14. arantoḥ 3, 48. glāvo janītoḥ 1, 25. vāco rakshobhāsho janītoḥ 2, 7. ni vā roddhor vī vā mathītoḥ 1, 10. avarshṭoḥ 3, 18. pratyavahartoḥ 7, 33 hinsitoḥ 1, 30. ā ṣarīrāṇām ābartoḥ 7, 2. purā vācaḥ pravaditoḥ 2, 15.

Der Infinitiv auf tavai findet sich zweimal: tam praharati vadham yo'sya strityas tasmai startavai 2, 1. tenedam sarvam etavai kritam 5, 15.

Das Absolutiv auf am 1st eigenthümlich verwendet 7, 9: ya āhitāgnir jīve mritaṣabdam ṣrutvā (fur ṣrṇuyāt). Em anderer grammatischer Schnitzer steht 2, 7: te 'bhitaḥ paricaranta ait (für āyan) paṣum.

Das Adverb paşcā findet sich nur vor Vokalen: paşcāstam 1, 7. paşcāchāvākah 2, 36. paşceva 2. 36. 5, 2. paşcānīgirasah 4, 17.

ā ist einmal mit dem Accusativ verbunden: ā daṣamam ahar ā dvāv atirātrau 4,24. āntam 3,45 muss als als ein Compositum aufgefasst werden.

iva steht hin und wieder in der Bedeutung von eva. S•: prishthata ivägnīdhram kritvā 1,30. yadı ha vā api bahava iva yajante 2, 2. so 'je jyoktamām ivāramata 2, 8.

Das prohibitive mā wird immer mit dem Aorist verbunden. Ausgenommen sind mā bibbīta 2, 16 mā yātayan 7, 13.

hanta kommt im Ganzen elfmal vor und zwar überall beim Imperativ. Wenn das leeztemal 7, 16: hantāham upadhāvāmi steht, so liegt es nahe upadhāvāmi zu schreiben, und so liest in der That die andere Recension.

Zu Ende eines Tatpurusha findet sich 1, 15 das richtige manushyarāja, befremdlich ist manushyarājāām 8, 26.

Eigenthümliche Constructionen sind: aşvah şveto rūpam kritvā 6, 35 1). Indro vā etābhir mahān ātmānam niramimīta 5, 7. paşur vai nīyamānah sa mrityum prāpaşyat 2, 6

Ygl. Ts. 6, 1, 3, 1 krishno rupam kritvā. Tb. 1, 1, 3, 3 ākhū rupam kritvā.

Tautologisch ist: puro dīpyamānā bhrājamānāh 2, 11. asāv imām abhyunatty abhijighrati 1, 7. dvishantam apabādhate 'dharam pādayati 1, 13.

Conditionalsätze stehen öfter ohne beigesetzte Partikel, wie ganz gewöhnlich im Deutschen. präyaniyam iti nirvapanti präyaniyam iti caranti: prayanty eväsmäl lokät 1,11. pävamänishu sämagäh stuvata, ägneyam hotäjyam sansati: katham asya pävamänyo anusastä bhavanti 2, 37. vashaṭkaroti: devapätrenaiva tad devatäs tarpayati 3, 5. ähvayate 'tha nividam dadhāti: brahmany eva tat kshatram anuniyunakti 2, 33. adhīyann upahanyād: anyam vivaktāram ichet 3, 35.

Grammatische Ungethüme sind: apāhata 4, 25 (zweimal) für das oft vorkommende apāghnata. apinahyus fur apinehus 6, 1. niḥṣāna fūr niḥṣyāna 7, 16 ajāyethāḥ fūr ajāyathāḥ 8, 15. avapadyeyam statt avapadyeya 8, 23. vṛiñjīyam statt vṛiñjīya 8, 15. niniyoja fūr niyuyoja 7, 16. vyapanayitum fūr vyapanetum oder vyapanāyayitum 7, 5 pariṣrīyete fūr pariṣrīyete 1, 29. prajighyati, prajighyatu 8, 28. jāgriyāt fūr jāgriyāt 8, 28. aṣanayāparītaḥ statt aṣanāyāparītaḥ oder aṣanāyayā parītaḥ 7, 15. sāṃnāhuka fūr saṃnāhuka 7, 14. iti ha smāākhyāya fūr iti ha smāsmā ākhyāya 7, 13.

Grammatische Kunstausdrücke sind: kurvat für die Gegenwart 4, 31. krita für die Vergangenheit 5, 1. karishyat für die Zukunft 4, 29. Die Buchstaben wurden schon damals durch kāra bezeichnet, denn wir haben akāra, ukāra. makāra 5, 32. varņa ist ein Buchstabe, akshara eine Silbe. Das Masculinum hiess vrishan, das Femininum yoshā 6, 3. Vgl. Aitareyāraṇyaka 1, 2, 4 und öfter im Ş. P.

c) Vermischte Bemerkungen.

Pañcikā I.

1, 1. Agnir vai | "Agni ist der unterste der Götter, Vishņu der oberste, zwischen beiden befinden sich alle anderen Gottheiten". Agni ist der dem Menschen zunächst liegende Gott. Vishņu, als die Sonne darstellend, der fernste. Rv. IV, 1, 5: sa tvam no Agne 'vamo bhavotī nedishtho asyā ushaso vyushtau. S. P. 3, 1, 3, 1. apafi pranīyāgnāvaishņavam ekādaṣakapālam purodāṣam nir vapaty. Agnir vai sarvā devatā, Agnau hi sarvābhyo devatābhyo juhvaty. Agnir vai yajūasyāvarārdhyo Vishņuh parārdhyas. tat sarvāş caivaitad devatāh parigrihya sarvam ca yajūam parigrihya dīkshā iti. tasmād āgnāvaishņava ekādaṣakapālah purodāṣo bhavati. Vgl. 5, 2, 3, 6 | Kaush. 7, 2. āgnāvaishṇavam ekādaṣakapālam purolāṣam nirvapaty. Agnir vai devānām avarārdhyo Vishṇuh parārdhyas. tad yaṣ caiva devānām avarārdhyo yaṣ ca parārdhyas, tābhyām evaitat sarvā devatāḥ pari-

grihya salokatām āpnoti | Ts. 5, 5, 1, 4. āgnāvaishņavam gkādaṣakapālam nir vapati dīkshīshyamāņo. 'gnih sarvā devatā. Vishņur yajňo. devatās caiva yajūam cārabhate. 'gnīr avamo devatānām, Vishņuh paramo. yad āgnāvaishņavam gkādaṣakapālam nirvapati, devatā evobhayatah parigrihya yajamāno 'va runddho

- 1, 4. Agnir vai sarvāh Ts. 6, 2, 2, 6. devāsurāh samyattā āsan, te devā bibhyato gnim prāvisan, tasmād āhur: Agnih sarvā devatā iti | Tb. 3, 2, 8, 10 te devā Agnau tanuh samnyadadhata tasmād āhuh: Agnih sarvā devatā iti |
- 2, 3. āhutayah | Zur Erläuterung werden von āhuti zwei Etymologien gegeben. Die Spenden sind Einladungen der Götter, oder die Bahnen auf denen die Götter zu dem Rufe des Opfernden kommen (ā ūtayah). Solche scheinbare Ableitungen sind in den Brāhmaṇa häufig und dienen entweder zur Begründung oder Veranschaulichung einer bestimmten theologischen Ansicht, drücken jedoch keineswegs die grammatische Ueberzeugung des Sprechenden aus. Vgl. Roth zu Nirukta S 221.
- 3, 5 ājyam | Ts. 6, 1, 1, 4. ghritam devānām, mastu pitrīņām, nishpakvam manushyāṇām, tad vā etat sarvadevatyam yan navanītam, yan navanītenābhyankte, sarvā eva devatāḥ priṇāti, etc.
- 3. 9 10. suddham | Ts. 6, 1, 2, 1. bahih pavayitvāntah pra pādayati, manushyaloka evamam pavayitvā pūtam devalokam pra ņayati |
- 3, 11. yonih | Ts. 6, 2, 5, 5. garbho vā esha yad dīkshito, yonir dīkshitavimitam yad dīkshito dīkshitavimitād pravased, yathā yoner garbhah skandati tādṛng eva tat | :
- 3, 15, 16. vāsasā | Ts. 6, 1, 3, 2, garbho vā esha yad dīkshita, ulbam vāsab, prorņute, tasmād garbhāh prāvņitā jāyante |
- 3, 19. mushtī Ts. 6, 1, 4, 3 mushtī kurute, vācam yachati, yajňasya dhrityai \mid
- 4, 5. tat-tan nādrityam, das verdient keine Beachtung. Dieses ist in unserem Brāhmaņa die stehende Redensart für die Beseitigung abweichender Ansichten. Sie findet sich ausserdem 1, 11. 2, 3. 22. 23. 26. 3, 18. 37. 4, 7. 9. 22 Seltener gebraucht wird: tat tathā na kuryāt 3, 32. 6, 9. 21. Am derbsten ist: avidyayaiva tad āhuḥ 1, 11. Die entsprechenden Formeln im K. sind: na tad ādriyeta, atha nādriyeta, na tathā kuryāt. Das Ş. P. braucht na tathā kuryāt, na tathā bruyāt. Die Ts. hat zuweilen: tat tathā na kāryam
- 4, 9. etad vai etc., sehr oft. Nirukta 1, 16. Der Zusatz yajushā vā findet sich freilich erst im Gopatha, z. B. 7, 6. Dass Yāska das Aitareya Br. kannte, obwohl er es nicht genau citirt, erhellt aus 4, 27: pañcartavaḥ saṃvatsarasyeti ca brāhmaṇaṃ hemantasisirayoḥ

samāsena = 1, 1. ibid. sapta ca vai satāni vinsatis ca samvatsarasyāhorātrāḥ = 2, 17. 8, 22: yasyai devatāyai havir grihītam syāt tām manasā dhyāyed vashaṭkarishyan = 3, 8. Der Zusatz manasā findet sich nur in Gopatha 8, 4. Dieses liest freilich: tām manasā dhyāyan vashaṭkuryāt |

- 6, 7. satyasaṃhitāḥ | Ş. P. 1, 1, 1, 4. satyam eva devā anritam manushyāḥ |
- 6, 8. vicakshaṇavatīm | Gopatha 7, 23. Das ganze Kapitel nach dem Aitareya. Tb. 1, 1, 4, 2. cakshur vai satyam | adrā3g ity āha | adarsam iti | tat satyam | Ş. P. 1, 3, 1, 27. satyam hi vai cakshus. tasmād yad idānīm dvau vivadamānāv eyātām: aham adarsam aham aṣrausham iti; ya eva brūyād: aham adarsam iti, tasmā eva ṣrad dadhyāma | Ait. Br. 2, 40.
- 7, 2. prāņo vai | Kaush. 7, 5. prāyaņīyena vai devāh prāṇam āpnuvann udayanīyenodānam, tatho evaitad yajamānah prāyaṇīyenaiva prāṇam āpnoty udayanīyenodānam, tau vā etau prāṇodānāv eva yat prāyaṇīyodayanīye. tasmād ya eva prāyaṇīyasyartvijas ta udayanīyasya syuh, samānau hīmau prāṇodānau |
- 7, 3. yajño vai | Ts. 6, 1, 5, 1. devā vai devayajanam adhyavasāva diso na prājānan, te 'nyo 'nyam upādhāvan: tvayā pra jānāma tvayeti, te 'dityām sam adhriyanta: tvayā pra jānāmeti, sābravīd: varam vriņai, matprāyaņā eva vo yajñā madudayanā asann iti. tasmād adityah prayaniyo yajnanam aditya udayaniyah. panca devata yajati, pañca diso, disām prajňātyai, atho paňcāksharā paňktih, pāňkto yajňo, vajňam evāva runddhe. pathyām svastim ayajan, prācīm eva tayā disam prājānann, Agninā dakshinā, Somena pratīcīm, Savitrodīcīm, Adityordhvām. pathyām svastim yajati, prācīm eva tayā disam pra jānāti. pathyām svastīm ishtvāgnīshomau yajati, cakshushī vā ete Yajñasya yad Agnīshomau, tābhyām evānu pasyaty. Agnīshomāv ishtvā Savitāram yajati, savitriprasūta evānu pasyati. Savitāram ishtyāditim yajati | S. P. 3, 2, 3, 1 ffg. — Kaush. 7, 6. prāyanīyena ha vai devāh svargam lokam abhiprayāya diso va prajajňus, tān Agnir uvāca: mahyam ekām ājyāhutim juhutāham ekām disam prajňāsyāmīti. tasmā ajuhavuh, sa prācīm disam prājānāt. tasmāt prāncam Agnim praņayanti, prāg yajnas tāyate prānca u evāsminn āsīnā juhvaty, eshā hi tasya dik prajňātā | athābravīt Somo: mahyam ekām ājvāhutim juhutāham ekām disam prajāāsyāmīti. tasmā ajuhavuh, sa dakshinām disam prājānāt. tasmāt somam krītam dakshinā parivahanti, dakshinā tishthann abhishtauti, dakshinā tishthan parivahati, dakshinā tishthann abhishtauti, dakshinā tishthan paridadhāti, dakshino evainam āsīnā abhishunvanty, eshā hi tasya dik prajñātā | athābravīt Savitā: mahyam ekām ājyāhutim juhutāham

ekām diṣam prajūāsyāmīti. tasmā ājuhavuḥ, sa pratīcīm diṣam prājānāt. tad asau vai Savitā yo 'sau tapati, tasmād enam pratyaūcam evāhar-ahar yantam paṣyanti na prāncam, eshā hi tasya dik prajūātā | athābravīt pathyā svastir: mahyam ekām ājyāhutim juhutāham ekām diṣam prajūāsyāmīti. tasyā ajuhavuḥ, sodīcīm diṣam prajānād. vāg vai pathyā svastis, tasmād udīcyām diṣi prajūātatarā vāg udyata, udaūca u eva yanti vācam ṣikshitum, yo vā tata āgachati tasya ṣuṣrūshanta iti ha smāhaishā hi vāco dik prajūātā | athābravīd Aditir: mahyam ekām annasyāhutim juhutāham ekām diṣam prajūāsyāmīti. tasyā ajuhavuḥ, sordhvām diṣam prājānād. iyam vā Aditis, tasmād asyām ūrdhvā oshadhaya urdhvā vanaspataya urdhvā manushyā uttishṭhanty, ūrdhvo 'gnir dīpyate, yad asyām kimcordhvam eva tad āyattam, eshā hi tasyai dik prajūātā | ibid. 8. pathyām svastim prathamām prāyaṇīye yajaty athāgnim atha Somam atha Savitāram athādītim etc.

- 10, 2 Marutaḥ | Kaush. 7, 8. Maruto ha vai devaviṣo ntarikshabhājanā īṣvarā yajamānasya svargam lokam yato yajūavaiṣasam kartos. tad yat svastimatyaḥ pathimatyaḥ pāritavatyaḥ pravatyo nītavatyo bhavanti, nainam Maruto devaviṣo hinsanti | Ts. 6, 1, 5, 3: Aditim ishṭvā mārutīm ricam anv āha. Maruto vai devānām viṣo, devaviṣam khalu vai kalpamānam manushyaviṣam anu kalpate. yan mārutīm ricam anvāha, viṣām kḥptyai |
- 11, 1. prayājavat | Ts. 6, 1, 5, 3 brahmavādino vadanti: prayājavad ananūyājam prāyanīyam kāryam, anūyājavad aprayājam udayanīyam iti. ime vai prayājā, amī anūyājāh, saiva sā yajñasya samtatis. tat tathā na kāryam. ātmā vai prayājāh prajānuyājā. yet prayājān antariyād ātmānam antar iyād, yad anūyājān antariyād prajām antariyād. yatah khalu vai yajñasya vitatasya na kriyate, tad anu yajāah parā bhavati, yajūam parābhavantam yajamāno 'nu parā bhavati. prayājavad evānūyājavat prāyanīyam kāryam, prayājavad anūyājavad udayanīyam: nātmānam antareti na prajām, na yajāah parābhavati na yajamānah. prāyaṇīyasya nishkāsa udayanīyam abhi nir vapati, saiva sā yajūasya saṃtatir. yāh prāyaṇīyasya yājyā yat tā udayanīyasya yājyāh kuryāt, parāū amum lokam ā rohet, pramāyukah syād. yāh prāyaṇīyasya puronuvākyās, tā udayanīyasya yājyāh karoty, asminn eva loke prati tishṭhati |
 - 13, 1. somāya krītāya | Kaush. 7, 10.
- 13, 35. triḥ prathamām | Ts. 2, 5, 7, 1. triḥ prathamām anv āha trir uttamām, yajūasyaiva tad barsam nahyaty aprasransaya |
- 14, 1. anyatarah | Ts. 6, 2, 1, 1. yad ubhau vimucyātithyam grihnīyād yajñam vi chindyād, yad ubhāv avimucya yathānāgatāyāti-

- thyam kriyate tādrig eva tad. vimukto 'nyo 'nadvān bhavaty avimukto 'nyo, 'thātithyam grihnāti yajūasya samtatyai | Ş. P. 3, 4, 1, 4.
- 15, 2. somo vai rājā | Ts. 6, 2, 1, 2. yāvadbhir vai rājānucarair āgachati, sarvebhyo vai tebhya ātithyam kriyate, chandāńsi khalu vai somasya rājāo 'nucarāṇi |
- 16, 1. 20. ag naye | Ts. 6, 3, 5, 3. agnaye mathyamānāyānu brūhīty āha, kāṇḍe-kāṇḍa evainaṃ kriyamāṇe sam ardhayati. gāyatrīḥ sarvā anv āha, svenaivainaṃ chandasā sam ardhayati |
 - 16, 2. abhi tvā etc. | Kaush. 8, 1.
 - 18, 1. yajño vai | Gopatha 7, 6 aus dem Aitareya.
 - 19, 1. brahma | Kaush. 8, 4.
 - 19, 11. dasa = Ts. 6, 1, 1, 8.
 - 20, 1. srakve | Kaush. 8, 5.
 - 21, 1. gaņānām | Kaush. 8, 5.
- 21, 15. jāgatāh | Ts. 6, 1, 6, 2. sā pasubhis ca dīkshayā cāgachāt, tasmāj jagatī chandasām pasavyatamā |
 - 21, 17. arūrucat | Kaush. 8, 6.
 - 22, 2. upa hvaye | Kaush. 8, 7.
- 23, 1. devāsurāḥ | Kaush. 8, 8. upasado 'surā eshu lokeshu puro 'kurvatāyasmayīm asmin rajatām antarikshaloke hariņīm hādo dīvi cakrire | Ş. P. 3, 4, 4, 3. devās ca vā asurās cobhaye prājāpatyāḥ paspridhire. tato 'surā eshu lokeshu puras cakrire, 'yasmayīm evāsmiňl loke rajatām antarikshe hariņīm divi etc. | Ts. 6, 2, 3, 1. teshām asurāṇam tisraḥ pura āsann, ayasmayy avamātha rajatātha hariņī. tā devā jetum nāṣaknuvan, tā upasadaivājigīshan. tasmād āhur yas caivam veda yas ca nopasadā vai mahāpuram jayantīti etc.
- 24, 6. te Varunasya | tānūnaptra ist ein Gelobniss, durch welches, unter Berührung von Opferschmalz (ājya), die 16 ritvij und der Opfernde sich verpflichten, einander keinen Harm zuzufügen. Ts. 1, 2, 10, 2. Āṣvalāyana 4, 5, 3. Kātyāyana 8, 1, 23—26. Lātyāyana 5, 6, 6. S. P. 3, 4, 2, 9. Ts. 6, 2, 2, 1: devāsurāh samyattā āsan. te devā mitho vipriyā āsan, te 'nyo nyasmai jyaishthyāyātishthamānāh paūcadhā vy akrāman: Agnir Vasubhih, Somo Budrair, Indro Marudbhir, Varuṇa Ādityair, Brihaspatir Visvair devais. te 'manyantāsurebhya vā idam bhrātrivyebhyo radhyāmo yan mitho vipriyāh smo; yā na imāh priyās tanuvas tāh samavadyāmahai, tābhyah sa nir richād yo nah prathamo 'nyo 'nyasmai druhyād iti. tasmād yah satānūnaptriṇām prathamo druhyati sa ārtim ārchati |
- 25, 2. ishum | Ts. 6, 2, 3, 1. ta ishum sam askurvatāgnim anīkam, Somam salyam, Vishņum tejanam | S. P. 3, 4, 4, 14.
 - 25, 4. caturah | Kaush. 8, 9. trīn agre stanān atha dvāv athai-

- kam | Ts. 6, 2, 5, 2. caturo 'gre stānan vratam upaity atha trīn atha dvāv athaikam |
- 25, 15. Upāvi Jānasruteya bat in einem Theile eines gewissen Brāhmaṇa, welcher über die upasad handelte, die folgende Aeusserung gethan. Vgl. Ş. P. 4, 1, 5, 15. tad adas tad divākīrtyānām brāhmāṇe vyākhyāyate | 3, 2, 4, 1. tad dhishṇyānām brāhmaṇe vyākhyāyate | Ebendaselbst 5, 1, 1, 5, 7 heisst dieser Weise Aupāvi.
- 26, 1. devavarma | Ts. 2, 6, 1, 5. yat prayājānūyājā ijyante, varmaivaitad yajāāya kriyate varma yajamānāya bhrātrivyābhibhūtyai | •
- 26, 3. krūram | Ts. 6, 2, 2, 4. ghritam vai devā vajram kritvā somam aghnan etc.
- 27, 1. somo vai | Ş. P. 3, 2, 4, 3. Ts. 6, 1, 6, 5. tam somam ähriyamänam gandharvo Vişvävasuh pary amushnät. te devä abruvan: strikämä vai gandharva, striyä nish krīnāmeti. te vācam striyam ekahāyanīm kritvā tayā nir akrīnan | ibid. 6, 1, 10, 4.
 - 28, 2. pra devam | Kaush. 9, 2.
 - 29, 3. pretām | Kaush. 9, 3.
- 29, 16. rarātyām | Dieses ist der Accusativ. Es gibt zwei Formen des Feminins, rarātyā und rarātī. Lātyāyana 1, 9, 9. Kaush 18, 4. Kātyāyana 8, 3, 26. Āsvalāyana 4, 9, 4, 13, 4.
 - 30, 2. sāvīr hi | Kaush. 9, 5.
 - 30, 6. somo jigāti | Kaush. 9, 6.

Pañcikā II.

- 1, 1. yajñena | Ts. 6, 3, 4, 7. yajñena vai devāh suvargam lokam āyan. te 'manyanta: manushyā no 'nvābhavishyantīti. te yūpena yopayitvā suvargam lokam āyan, tam rishayo yupenaivānu prājānan, tad yūpasya yupatvam. yad yupam minoti, suvargasya lokasya prajñātyai |
 - 1, 3. vajro vai Kaush. 10, 1.
- 1, 8. bilvam jyotih | Ts. 2, 1, 8, 1. bailvo yūpo bhavaty. asav vā Ādityo yato 'jāyatar tato bilva udatishṭhat | Vgl. auch das ṣrīsūkta 6. Der bilva heisst auch ṣrīvṛiksha, ṣrīphala.
- 1, 10. tejo vai brahmavarcasam | Ts. 3, 5, 7, 2. devā vai brahmann avadanta. tat parņa upāṣṛuṇot. brahma vai parṇaḥ | Er wird auch brahmavṛiksha genanut.
 - 2, 1. anjanti | Kaush. 10, 2.
- 3, 8. yajamānaḥ | Ts. 6, 3, 4, 9. devā vai saṃsthite some pra sruco 'haran pra yūpaṃ. te 'manyanta: yajñaveṣasaṃ vā idaṃ kurma iti. te prastaraṃ srucāṃ nishkrayanam apaṣyan, svaruṃ yūpaṣya |
- 3, 9. sarvāb hyah | Wer die Einweihung beim Somaopfer vollzieht, widmet sich dadurch allen Gottern. Kaush. 10, 3. Der Ge-

- weihte fallt in den Mund von Agni und Soma. Wenn er desshalb am Vorabend ein dem Agni und Soma bestimmtes Thier darbringt, so kauft er sich selbst los. Ts. 6, 1, 11, 6. purā khalu vāvaisha medhayātmānam ārabhya carati yo dīkshito. yad agnīshomīyam paşum ālabhata, ātmanishkrayaṇa evāsya sa, tasmāt tasya nāṣyam
- 3, 10. dvirūpaḥ | Kaush. 10, 3. tam āhur: dvirūpaḥ syāc chuklam ca krishņam cāhorātrayo rūpeṇa, şuklam vātha lohitam vāgnīshomayo rūpeṇeti | Ş. P. 3, 3, 4, 23. sa vai dvirūpo bhavati, dvide-• vatyo hi bhavati. devatayor asamade krishṇasāraūgaḥ syād ity āhur etc.
 - 3, 11. tad āhuḥ | Ts. 6, 1, 11, 6. atho khalv āhur: Agnīshomābhyām vā Indro Vritram ahann iti. yad agnīshomīyam paṣum ālabhate, vārtraghna evāsya sa, tasmād v āsyam |
 - 4, 1. āprībhih | Kaush. 10, 3. S. P. 3, 8, 1, 2.
 - 4, 4. prāṇā vai | Ş. P. 9. 2, 3, 44. prāṇā vai samidhaḥ, prāṇā
 - 5, 1. paryagnaye | Kaush. 10, 3. Ş. P. 3, 8, 1, 6.
- 6, 1. daivyāḥ | Tb. 3, 6, 6, 1. Āṣvalāyana 3, 3, 1. Kaush. 10, 4. daivyāḥ ṣamitāra uta ca manushyā ā rabhadhvam upa nayata medhyā dura āṣāsānā medhapatibhyām medham iti. tad dhaika āhur: yajamāno vai medhapatir iti. ko manushya iti brūyād, devataiva medhapatir iti. shaḍvinṣatir asya vankraya iti. parṣava u ha vai va-nkrayaḥ etc. |
 - 7, 1. asnā | Ş. P. 11, 7, 4, 2.
- 7, 11. adhrigu
 \dot{h} | Tb. 3, 6, 6, 4. adhrigus cāpāpas cobhau devānā
m samitārau |
 - 8, 1. purusham | Ş. P. 1, 2, 3, 6-9.
 - 10, 1. Manotāyai | Kaush. 10, 6.
- 11, 3. tagn vai | Ts. 3, 1, 3, 2. yarhi paşum aprītam udancam nayanti, tarhi tasya paşuṣrapaṇam haret |
 - 15, 1. devebhyah | Kaush. 11, 1.
 - 16, 1. Prajāpatau Kaush. 11, 4.
- 19, 1. rishayah | Kaush. 12, 3. mādhyamāh Sarasvatyām satram āsata, tad dhāpi Kavasho madhye nishasāda. tam hema apodur: dāsyā vai tvam putro 'si, na vayam tvayā saha bhakshayishyāma iti. sa ha kruddhah pradravan Sarasvatīm etena sūktena tushtāva, tam heyam anveyāya. tata u heme nirāgā iva menire, tām hānvānrityocur: rishe namas te astu, mā mā hinsīs, tvam vai nah ṣreshtho 'si yam tveyam anvetīti tam ha jūapayām cakrus, tasya ha krodham vininyuh |
 - 20, 1. hinotā naḥ | Kaush. 12, 1.
 - 20, 10. aveh | Ts. 6, 4, 3, 4.

- 21, 1. siro vai | Kaush. 12, 4.
- 24, 1. havishpanktim | Ts. 6, 5, 11, 4. brahmavādino vadanti: narcā na yajushā panktir āpyate, 'tha kim yajūasya pānktatvam iti. dhānāh karambhah parivāpah purodāsah payasyā tena pānktir āpyate, 'tad yajūasya pānktatvam | Kaush. 13, 2. atha havishpanktyā caranti, paṣavo vai havishpanktih, paṣūnām evāptyai tāni vai panca havīnshi bhavanti: dadhi dhānāh saktavah purolāṣah payasyeti |
 - 25, 1. devā vai | S. P. 4, 1, 3, 11.
 - 26, 1. te vā ete | Kaush, 13, 5.
- 29, 1. prāṇā vai | Kaush. 13, 9. prāṇā vā rituyājās. tad yad rituyājais caranti, prāṇān eva tad yajamāne dadhati. sa vā ayam tredhā vihitah prāṇah: prāṇo 'pāno vyāna iti. shal rituneti yajanti, prāṇam eva tad yajamāne dadhati. catvāra ritubhir ity, apānam eva tad yajamāne dadhati. dvir ritunety uparishṭād, vyānam eva tad yajamāne dadhati sarvāyutvāyāsmiňl loka 'mritatvāyāmushmins. tatḥā ha yajamānah sarvam āyur asmiňl loka ety, āpnoty amritatvam akshifim svarge loke. te vā ete prāṇā eva yad rituyājās, tasmād anavānam yajanti prāṇānām saṃtatyai, saṃtatā iva hīme prāṇā. nānuvashaṭkurvanti. prāṇā vā rituyājāḥ, saṃsthānuvashaṭkāro: net purā kālāt prāṇān saṃsthāpayāntti. yuktā iva hīme prāṇāh | Ts. 6, 5, 3, 2. ritunā preshyeti shaṭ kritva āha, shaḍ vā ritava, ritūn eva prīṇāty. ritubhir iti catuṣ, catushpada eva paṣūn prīṇāty. dviḥ punar ritunāha. dvipada eva prīṇāti etc. | Gopatha 8, 7 nach Aitareya.
- 30, 1. prāṇā vai | Ts. 6, 4, 9, 3. prāṇā vā ete yad dvidevatyāḥ paṣava iḍā. yad iḍām pūrvāṃ dvidevatyebhya upahvayeta, paṣubhiḥ prāṇān antar dadhīta, pramāyukaḥ syād. dvidevatyān bhakshayitveḍām upa hvayate, prāṇān evātman dhitvā paṣūn upa hvayate |
 - 31, 1. tato vai devāh | Kaush. 14, 1.
 - 35, 2. prathame pade | Kaush. 14, 2.
- 36, 1. devāsurāḥ | Ts. 6, 3, 1, 1. devā vai yajñam parājayan nta, tam āgnīdhrāt pumar apājayan, etad vai yajñasyāparājītam yad āgnīdhrād dhishniyān viharati, yad eva yajñasyāparājītam tata evainam punas tanute |
 - 37, 1. devarathah | Kaush. 14, 4.

Paūcikā III.

- 5, 1. devapātram | Gopatha 8, 1 nach Aitareya.
- 6, 1. vájro vai | Gopatha 8, 2 nach Aitareya.
- 7, 1 trayo vai | Gopatha 8, 3 nach Aitareya.
- 8, 1. yasyai devatāyai | Gopatha 8, 4 besteht aus diesem Paragraphen und dem letzten des vorhergehenden Kapitels.

- 8, 2 vajro vai-veda | Gopatha 8, 5.
- 8, 9. vāk | Gopatha 8, 6.
- 12, 1. devarisah | Kaush. 14, 3. Ts. 3, 2, 9. Gopatha 8, 10 nach Aitareya.
- 13, 4. nijāsya wird von Weber mit allem Recht als das absol. caus. von ni jas erklart. Als er sie mit Wasser besprengt hatte, glaubte er ihre Gluth verlöscht zu haben.
 - 14, 1. Agnir vai | Kaush. 15, 5.
- 15, 1. Indro vai | Ts. 2, 5, 3, 6. Indro Vritram hatva parām paravātam agachad, apārādham iti manyamānas. tam devatāh praisham aichan. so 'bravīt Prajāpatir: yaḥ prathamo 'nuvindati tasya prathamam bhāgadheyam iti. tam pitaro 'nv avindan, tasmāt pitribhyaḥ pūrvedyuḥ kriyate | Ş. P. 1, 6, 4, 1. Indro ha yatra Vritrāya vajram prajahāra, so 'balīyān manyamāno nāstrishītīva bibhyan nilayām cakre. sa parāh parāvato jagāma |
- 20, 1. Indro vai | Kaush. 15, 2.
- 21, 1. Indro vai | Ts. 6, 5, 5, 3. Indro Vṛitram ahan. tam devā abruvan: mahān vā ayam abhūd yo Vṛitram avadhīd iti, tan mahendrasya mahendratvam. sa etam māhendram uddhāram ud aharata Vṛitram hatvānyāsu devatāsv adhi. yan māhendro gṛihyata, uddhāram eva tam yajamāna ud dharate 'nyāsu prajāsv adhi |
 - 21, 2. sa mahān bhavati stört den Satzbau.
 - 23, 1. rik ca vai | Gopatha 8, 20. 21 nach Aitareya.
 - 24, 1. stotriyam | Kaush. 15, 4. Gopatha 8, 22.
 - 25, 1. somo vai | S. P. 4, 3, 2, 7. Ts. 6, 1, 6, 2. Tandya 8, 4, 1.
 - 29, 1. te devāh | Kaush. 16, 1. 3.
- 33, 1. Prajāpatir vai | Ş. P. 1, 7, 4, 1. Prajāpatir ha vai svam duhitaram abhi dadhyau divam voshasam vā: mithuny enayā syām iti. tām sam babhūva. tad vai devānām āga āsa: ya ittham svām duhitaram asmākam svasāram karotīti. te ha devā ūcur yo yam devah paṣūnām īshṭe: atisamdham vā ayam carati ya ittham svām duhitaram asmākam svasāram karoti, sidhyemam iti. tam Rudro 'bhyāyatya vivyādha |
 - 35, 1. vaisvānarīyeņa | Kaush. 16, 7.
 - 38, 1. svāduh | Kaush. 16, 8.
- 39, 5. sudhāyām | ein wohl gepflegtes Ross gibt Behagen. Dieses Sprüchwort kehrt 3, 47 wieder. Ts. 5, 5, 10, 7. sudhāyam ha vai vājī suhito dadhāti |
- 40, 8. dākshāyaṇayajñaḥ | Ueber diesen und den idādadha vgl. Āṣvalāyana 2, 14, 7. 11. Kaush. 4, 4. 5. athāto dākshāyaṇayajñasya. dākshāyaṇayajñenaishyan phālgunyām paurṇamāsyām prayunkte. mukham vā etat saṃvatsarasya yat phālgunī paurṇamāsī, ta-

smāt tasyām adīkshitāyanāni prayujyante. 'tho Daksho ha vei Pārvatir etena yajāeneshtvā sarvān kāmān āpa, tad yad dākshāyaṇayajāena yajāte sarveshām eva kāmānām āptyai. nāṣane kāmam āpeti somam rājānam candramasam bhakshayāmīti manasā dhyāyann aṣniyāt. tad asau vai somo rājā vicakshaṇas candramās, tam etam aparapaksham devā abhishuṇvanti. tad yad aparapaksham dākshāyaṇayajūasya vratāni carati, devānām api somapīthe 'sānīty. atha yad upavasathe 'gnīshomīyam ekādaṣakapālam puroļāṣam nirvapati, ya evāsau somasyopavasathe 'gnīshomīyas tam eva tenāpnoty. atha yat prātar āmāvasyeua yajata, aindram vai sutyam ahas, tat sutyam ahar āpnoty. atha yad amāvāsyāyām upavasatha aindrāgnam dvādaṣakapālam puroļāṣam nirvapaty, aindrāgnam vai sāmatas tritīyasavanam, tat tritīyasavanam āpnoty. atha yan maitrāvaruṇī payasyā, maitrāvaruṇī vā anūbandhyā, tad anūbandhyām āpnoti. sa esha somo haviryajñān anupravishṭas, tasmād adīkshīto dīkshītavrato bhavati ||4|| Ts. 2, 5, 4, 3.

Athāta ilādadhasyelādadhenaishyann etasyām eva paurņamāsyāme prayuūkte, tasyā uktam brāhmaņam, sa esha pasukāmasyānnādyakāmasya yajñas, tena pasukāmo 'nnādyakāmo yajeta, tatra tathaiva vratāni carati, dākshāyaṇayajñasya bi samāsah || 5 ||

- 44, 1, yo vā eshah | Gopatha 9, 10 aus dem Aitareya.
- 45, 7. Statt anütsäram schlage ich vor anutsäram zu lesen. Sie schlichen dem Opfer mit dem und jenem Brauche nach, wie man dem Wilde von Fleck zu Fleck näher zu kommen sucht. Deshalb soll er die Sprüche ganz still hersagen.
- 49, 1. agnishtomam | Achnlich das Tāndya 8, 8, 1. devā vā agnishtomam abhijītyokthāni nāṣaknuvann abhijētum, te ignim abruvans: tvayā mukhenedam jayāmeti, so bravīt: kim me tatah syād iti, yat kāmayasa ity abruvan, so bravīt: kim me tatah syād iti, yat kāmayasa ity abruvan, so bravīt: maddevatyāsūkthāni praṇayān iti | taṣmād āgneyishukthāni praṇayanti | taṣmād u gāyatrīshu, gāyatrachandā hy Agnīḥ ' te ignim mukham krītvā sākamaṣvenābhyakrāmans, taṣmāt sākamaṣvenābhyakrāmans, taṣmāt sākamaṣvenokthāni praṇayanty, etena hi tāny agre bhyajayan sa Indro bravīt: kaṣ cāham cedam anvavaishyāva ity, aham ceti Varuṇas, taṃ Varuṇo nvatishthad, Indra āharat, taṣmād aindrāvaruṇam anuṣaṣyate | sa evābravīt: kaṣ cāham cedam anvavaishyāva ity, aham ceti Bṛihaṣpatīs, tam Bṛihaṣpatīr anvatishthad, Indra āharat, taṣmād aindrābārhaṣpatyam anuṣaṣyate | sa evābravīt: kaṣ cāham cedam anvavaishyāva ity, aham ceti Vīshiņus, taṃ Vishiņur anvatishthad, Indra āharat, taṣmād aindrāvaishiṇavam anuṣaṣyate |
 - 50, 1. te vā asurāķ | Kaush. 16, 11.

Pañcikā IV.

- 1, 1. devā vai | Kaush. 17, 1. Der dvādaṣāha wird dort in den Kapiteln 17—27 behandelt.
 - 1, 5. tad āhuh | Gopatha 9, 19 nach Aitareya.
 - 5, 1. ahar vai devāh | Gopatha 10, 1 nach Aitareya.
 - 6, 4. prathamena | Gopatha 10, 2.
 - 6, 8. pavamānavat | Gopatha 10, 3.
- 15, 1 jyotih | Vgl. hiezu und dem Anfang des folgenden Kapitels Ts. 7, 4, 11, 1.
- 17, 1. gavām ayanena | Ts. 7, 5, 1. 2. Hier ist selbst in gedankenloser Weise das prāvartanta hinüber genommen, obgleich na prāvartanta allein richtig ist. Sāyaṇa erklārt: tāsām gavām ṣirassy aṣraddhayā ṣringāṇi na prāvartanta | notpannānīty arthaḥ | Ein Nothbehelf wāre aṣraddhayāṣringāṇi zu lesen. Uebrigens hat auch das Tāṇḍya 4, 1 dieselbe Lesart: gāvo vā etat satram āsata, tāsām daṣasu māssu ṣringāṇy ajāyanta. tā abruvann: arātsmottishṭhāmopaṣā no 'jāateti. tā udatishṭhan | tāsāṃ tv evābruvann: āsāmahā evemau dvādaṣau māsau, saṇvatsaram āpayāmeti. tāsāṃ dvādaṣasu māssu ṣringāṇi prāvartanta, tāḥ sarvam annādyam āpnuvans, tā etās tūparās. tasmāt tāḥ sarvān devādaṣa māsaḥ prerate, sarvaṃ hi tā annādyam āpnuvan |
- 17, 5. Ādityāḥ | Ş. P. 12, 2, 2, 9. athādityāṣ ca ha vā Aūgirasaṣ cobhaye prājāpatyā aspardhanta: vayam pūrve svargam lokam eshyāṇo vayam pūrva iti. ta Ādityāṣ caturbhiḥ stomaṣ caturbhiḥ prishthair laghubhiḥ sāmabhiḥ svargam lokam abhy aplavanta. yad abhyaplavanta, tasmād abhiplavā anvañca ivāūgirasaḥ | Die Āditya erreichten den Himmel hintendrein, etwa sechzig Jahre später.
- 17, 6. 7. ākshyanti | Ş. P. 12, 2, 3, 1. ākshyanty ahāni sind, glaube ich. stättige umwandelbare Tage. ākshyanti für ākshiyanti, wie in Av. X, 5, 45 ākshyati für ākshiyati zā lesen ist.
- 18, 5 ffg. tasya vai. Vgl Tāṇḍya 4, 5, 8. trayaḥ purastāt trayaḥ parastād bhavanti | devā vā Ādityasya svargāl lokād avapādād abibhayus. tam etaiḥ stomaiḥ saptadaṣair adrihhan. yad ete stomā bhavanty, Ādityasya dhrityai | catustrihṣā bhavanti. varshma vai catustrihṣō, varshmaṇaivainaṃ sammimate | tasya parācīnātipādād abibhayus, tam sarvaiḥ stomaiḥ paryārshan, viṣvajidabhijidbhyāṃ. vīryaṃ vā etau stomau, vīryeṇaiva tad Ādityam paryṛishanti dhrityai |
- 27, 5. imau vai lokau | Tāṇḍya 7, 10, 1. imau vai lokau sahāstām, tau viyantāv abrutām: vivāham vivahāvahai, saha nāv astv iti | tayor ayam amushmai syaitam prāyachan, naudhasam asāv

asmai | tata enayor nidhane viparyakrāmatām. devavivāho ♥ai ṣyaitanaudhase |

Pañcikā V.

- 3, 1. vāg iti | Ş. P. 6, 3, 1, 43.
- 6, 5. vāmam hi paṣavaḥ | Ts. 5, 3, 8, 1. chandānsi vai devānām vāmam paṣavo, vāmam eva paṣūn ava runddhe |
- 9, 1. devakshetram | Kapitel 9-11. 12, 1-4 sind in das Gopatha 11, 10. 11 hinübergenommen.
- 14, 2. Nā bhā ne dis hṭham | Ts. 3, 1, 9, 4. Manuh putrebhyo dāyam vy abhajat, sa Nābhā ne dishṭham brahmacaryam vasantam nir abhajat. sa āgachat, so 'bravīt: kathā mā nir abhāg iti. na tvā nir abhāksham, ity abravīd, Aūgirasa ime satram āsate, te suvargam lokam na pra jānanti tebhya idam brāhmaṇam brūhi, te suvargam lokam yanto ya eshām paṣavas tāns te dāsyantīti. tad ebhyo 'bravīt, te suvargam lokam yanto ya eshām paṣava āsan tān asmā adadus. tam paṣubhiṣ carantam yajāavāstau Rudra āgachat, so 'bravīn: mama' vā ime paṣava ity. adur vai mahyam imān, ity abravīn. na vai tasya ta īṣata, ity abravīd, yad yajāavāstau hīyate mama vai tad iti |
- 22, 5. srīr vai | Ts. 7, 3, 1, 1. sa yo vai dasame 'hann aviz vākya upahanyate, sa hīyate. tasmai ya upahatāya vyāha, tam evānvārabhya sam asnute. 'tha yo vyāha sa hīyate, tasmād dasame 'hann avivākya upahatāya na vyucyam |
 - 26, 6. raudram | Gopatha 3, 12. S. P. 11, 5, 3, 5.
- 29, 1. Vṛishaṣushmaḥ | Kaush. 2, 9. udite hotavyā3m anudita iti mīmānsante. sa ya udite juhoti, pravasata evaitan mahate devāyātithyam karoty. atha yo 'nudite juhoti, samnihitāyaivaitan nahate devāyātithyam karoti. tasmād anudite hotavyam. tad dhāpi Vṛishaṣushmo Vātāvataḥ pūrveshām eko jīrnih ṣayāno rātryām evobhe āhutī hūyamāne drishtvovāca: rātryām evobhe āhutī fuhvatīti. rātryām hiti. sa hovāca: vaktā smo nvai vayam amum lokam paretya pitribhyo, 'tho enan na ṣraddhātāro, yad v evaitad ubhayedyur agnit hotram ahūyatānyedyur vāva tad etarhi hūyate rātryām evety. etad eva kumārī gandharvagrihītovāca: rātryām evobhe āhutī juhvatīti. rātryām hīti. sā hovāca: samdhau juhuyāt etc.
 - 31, 1. yathā kumārāya | S. P. 2, 2, 1, 1.
 - 32, 1. Prajāpati h | Chāndogyopanishad 4, 17. S. P. 11, 5, 8.
 - 33, 3. tad dhaitat | Gopatha 3, 2. 3.
 - 34, 1. yad grahan | Gopatha 3, 3. 4.

Pancika VI.

1, 1. de vā ha vai | Kaush. 29, 1. atha yatra ha tat sarvacarau devā yajām atanvata, tān hārbudaḥ Kādraveyo mādhyamdina upo-

dāsripyovācaikā vai va iyam hotrā na kriyate grāvastotriyā, tām vo 'ham karavāny, upa mā hvayadhvam iti. te ha tathety ūcus, tam hopajuhvire. sa etā grāvastotriyā abhirūpā apaṣyat: praite vadantu pra vayam vadāmeti pravadatsu, pra hi te vadanty. atha yatra bṛihad-bṛihad iti: bṛihad vadanti madireṇa mandineti, tatra: vi shū muācā sushuvusho manīshām iti vimuñcatsu. tā vai caturdaṣa bhavanti. daṣa vā angulayaṣ catvāro grāvāṇa. etad eva tad abhisampadyante. tā vai jagatyo bhavanti, jāgatā vai grāvāṇo. 'tha yat trishṭubhā paridadhāti, teno mādhyamdine trishṭub upāptā sa vai tishṭhann abhishṭauti, tishṭhantīva vai grāvāṇah. sa vā ushṇīshy apinaddhāksho 'bhitushṭāva, tasmād vā apy etarby ushṇīshy eva grāvṇo 'bhishṭauty. atho khalv āhuṣ: cakshurhā ha sa sarpa āsa, tad ritvijo visham apī-yāya. sa etāḥ pāvamānīr vishāpavadanīr abhishṭauti, yajñasyaiva ṣāntyai yajamānānām ca bḥishajyāyai |

- • 5, 1. stotriyam | Die Kapitel 5-8 werden im Gopatha 10, 11-14 annectirt.
 - 10, 1. athāha | Gopatha 7, 20.
 - 11, 6. abhitrinnavatībhih | Gopatha 7, 21.
 - 12, 1. yad aindrārbhavam | Gopatha 7, 22.
 - 17, 1. yah svahstotriyah | Gopatha 10, 11.
- 18, 1. tān vā etān | Von hier bis zum Schluss des Adhyāya sind ganze Stücke in Gopatha 11, 1—16 geplündert.
- 30, 7. Bulila
ḥ | In Ş. P. 4, 6, 1, 9 heisst dieser Weise Budila Āsvatarāsvi.
- 33, 1. aitaṣapralāpam | Kaush. 30, 5. Etaso ha vai munir yajūasvāyur adarṣat, sa ha putrān uvāca: putrakā yajūasyāyur adarṣam, tad abhilapishyāmi, mā mā driptam maudhvam iti. te ha tathety ūcus. tad dhāpilalāpa. tasya ha jyeshṭhaḥ putro 'bhisripya mukham apijagrāhādripad vai naḥ piteti. tam hovācāpanasya ') dhik tvā jālmāstu, pāpishṭhām te prajām karomi. yad vai me jālma mukham nāpyagrahīshyaḥ, ṣatāyusham gām akarishyam sahasrāyusham purusham iti. tasmād Aitaṣāyanā Ājāneyāḥ santo Bhṛigūṇām pāpishṭhāḥ, pitrā hi saptāh svayā devatayā svena prajāpatinā |
- 34, 1. Ādityāḥ | Kaush. 30, 6. ādityāngirasīr upasamṣansaty. Ādityās ca ha vā Angirasas cāspardhanta: vayam pūrve svargam lokam eshyāma ity Ādityā, vayam ity Angirasas. te 'ngirasa Ādityebhyah prajighyuh: svaḥsutyā no, yājayata na iti. teshām hāgnir dūta āsa. ta Ādityā ūcur: athāsmākam adyasutyā, teshām nas tvam eva hotā, sa Brihaspatir brahmāyāsya udgātā. Ghora Āngiraso 'dhvaryur

¹⁾ apanasya, apalasya meine beiden Hss.

iti. tān ha pratyācacakshire, tam etābhih sisikshus, tad eta abhivadanti. te 'svam svetam dakshinā ninyur, etam eva ya esha tapati. tata u ha Ādityāh svar īyuh | Ausführlicher erzählt wird diese Sage in S. P. 3, 5, 1, 13.

36, 14. udācārya āsīt ist fehlerhaft.

Pañcikā VII.

- , 1. athātah | Gopatha 3, 18.
- 2, 1. tad āhuḥ | Das prāyaṣcitta wird in Ṣ. P. 12, 4, 1 ffg. erortert. Noch ausführlicher behandelt denselben Gegenstand das vierzehnte Buch des Kausikasutra.
- 10. Die Quelle dieses Kapitels ist bisher unbekannt, das folgende ist eine Corruption von Kaush. 7, 11, welches auf S. 236 abgedruckt ist.
- 13, 1. Hariscandrah | Die Sage von Sunahsepa ist in der Recension des Sänkhäyanasrautasutra von Fr. Streiter, Berlin 1861, recht brav behandelt worden.
 - 33, 5. sam nah | Gopatha 8, 6.

Pañcikā VIII.

- 5, 1. athātah | Kapitel 5-20 sind von Emil Schönborn, Berlin . 1862, gedruckt und übersetzt worden.
- 21, 3. Āsandīvati | Diese gāthā findet sich auch Ş. P. 13, 5, 4, 2 mit der schlechteren Lesart: abadhnād asvam sārangam.
- 21, 10. na mā | Ş. P. 13, 7, 1, 15. na mā martyah kas cana dātum arhati, Visvakarman Bhauvana manda āsitha | upamankshyati syā salilasya madhye, mrishaisha te samgarah Kasyapāya |
- 21, 15. Marutah | Ş. P. 13, 5, 4, 6 mit der Lesart: Avikshitasyāgnih kshattā |
 - 23, 5—7. S. P. 13, 5, 4, 11 ffg.

Verbesserungen.

- 1, 4 vor agnir lies 8 statt 7
- 1, 7 vor Somam lies 9 statt 5.
- 1, 10, 1 vor Tā ist 1 ausgelassen.
- 1, 30, 7 lies rājani statt rājaņi.
- 1. 30, 4 lies svena statt svena.
- 2, 7, 12 lies samitribhyas statt samitribhyas.
- 2, 9, 8 das Komma hinter esha zu streichen.

- 2, 16, 3 lies prātaranuvākah statt prataranuvākah.
- 2, 18, 3 lies catushpādā statt chatushpādā.
- 2, 23, 7 lies utpūtam statt utpūtam.
- 2, 24, 7 lies bhāratīvān statt bhāratīvan.
- 2, 25, 2 lies evojjeshyāmīti statt evojjeshyāmiti.
- 2, 36, 6 lies 'syāchāvākīyām statt 'syāchākīyām.
- 3, 31, 14 hes evainam statt evainam.
- 3, 48, 9 lies şaşvad dhāsya statt şaşvaddhāsya.
- 4, 3, 4 lies esha statt eshā.
- 4, 4, 11 lies tritīyasavanād statt tritīyasavanād.
- 4, 22 Unterschrift lies ashtādasādhyāye statt ashtādase 'dhyāye.
- 6, 18, 1 lies vā tvām statt va tvām.
- 6, 20, 13 lies 'har-ahah statt ahar-ahah.
- 6, 24, 11 lies caturtham statt caturtham.
- 6, 27 zu Schluss lies 15 statt 4.
- 6, 30, 8 hinter dadhikrā ist der Punkt abgesprungen.
- 7, 21, 3 hinter purtam ist dat ausgefallen.
- 7, 34, 2 lies mā- statt mā.
- 8, 3, 5 lies kshatriyayajñah statt kshatriyajñah.
- 8, 6 Linie 4 vor tām lies 2.
- 8, 7, 10 lies prajātiķ, statt prajātiķ.
- 8, 12, 4 hes Marutas statt Mārutas.
- 8, 23, 6 lies māyavattarah statt māyāvattarah.
- 8, 25, 2 lies ayuvamāry asya statt ayuvam āryasya
- S. 251 2, 1 lies sa ca statt ca sa.
- § 256 7, 11 lies mukhyadeva statt mukhyadevā.
- \$ 260 16, 6 lies trir statt tvir.
- S.307 6, 3 lies pitavatyah | statt pitavatyah-.
- S. 365 25, 4 lies dvividham statt dvividham.
- S. 371 31, 2 lies sambhavata statt sambhavata.
- S. 378 4, 1 lies sāmnāyyarūpam statt sāmnāyarupam.
- S. 385 16, 2 lies aprinanam statt aprinanam.

Verbesserungen zum Rigveda.

I, 42, 5 lies pushann. IX, 110, 3 lies ranhamāṇaḥ. IX, 114, 3 pada lies nanā-sūryāḥ. X, 13, 2 pada lies su-āsasthé.

In dem Verzeichniss der Versanfange fehlt:

asme indra sāca sute 8, 97, 8.

tam ilishva ya ahuto 8, 43, 22.

tvām agne pitaram 2, 1, 9. mahāň asi mahisha 3, 46, 2. mā no asmin maghavan 1, 54, 1. yad agne divijā 8, 43, 28. sa vāyum indram 9, 7, 7. Sv. 2, 484. sa vāvasāna iha 3, 51, 8. stomāsas tvā gaurivīter 5, 29, 11.

Storende Fehler in demselben Verzeichniss finden sich in: adidyutat 6, 11, 4. — abhivṛitya. — aram kshayāya. — asādi vṛito. — a gha tvāvān. — ā tv etā. — ād u me. — indras ca vāyav (zweimal). — ishkṛitir nāma. — uchantī yā kṛiṇoshi. — ud agne tava tad. — urum yajñāya cakrathur u. — eva vasva indraḥ. — esha suvānaḥ — kṛiṇota dhūmam. — tad vo vājā 4, 36, 3. — tava vāyav. — divyā āpo. — dṛiṣāno. — nakish ṭaṃ karmaṇā. — na te sakhā. • nāham indrāṇi. — pari shya suvāno akshā. — pāvakayā yaṣ citayantyā. — pīvoannāñ. — pra pūtās. — pra-prā vo. — pra vaftaya — bhadrā te agne. — yat tvā deva. — yat purusheṇa havishā. — yuvam bhujyum bhuramāṇam. — yenā sūrya. — yo vām aṣvinā manaso. — sa na indrāya yajyave. — sa no madānām 9, 104, 5. — sa ṣushmī 9, 18, 7. — sākamjānām. — subhāgān no — S. 673, 6 lies mahāvisha. — S. 688 tac chaṃ yor ist ein selbstständiges sūkta.

Zur Entgegnung.

Herr Ludwig hat mir die Ehre erwiesen, meiner in der Vorrede zum dritten Bande seines Rigveda S. XXII zu erwähnen. Die Stelle lautet:

Aber sehn wir, wie wir von jemand ganz andern, von Professor Aufrecht kritisiert werden; I. 84, 16. soll ich nicht verstanden haben, und mit 'die priester' die frage 'wer etc.' beantwortet haben. Darum werde ich Herr Ludwig genannt, was in Prof. Aufrechts augen eine strafe zu sein scheint. Zum glück ist diese unverdiente strafe nur eine leichte, die ich noch dazu in guter gesellschaft abbüsze. Aber verdient habe ich sie nicht. Es war mir allerdings ser schwierig den leser aufmerksam zu machen, dasz 'die priester' nicht antwort auf wer? sein soll. Da übrigens es offenbar ist, dasz man über die 'gâ rtasya', nicht über 'wer' einer aufklärung bedarf, da letzteres sich von selbst beantwortet (obwol wir uns hierin geirrt haben), wenn

man weisz, was unter ersterm zu verstehn, so begnügten wir uns, ein 'denn' einzuschieben, was für den aufmerksamen leser in der tat genug, ist. Denn fürt man das ganze ausz, so heiszt es: 'wer beschäftigt die rinder [die priester]? der einsichtige, denn wer ihre narung mert wird leben.' oder von wem gilt disz, wem nur kann man es zumuten, dasz er priester beschäftigt? denn es ist ja sein eigener vorteil, also vom verständigen. Dieses 'denn' hat eben nur so einen sinn. Herr Aufrecht, wie wir ihn nunmer in gerechter widervergeltung nennen, beantwortet aber seinerseits die frage 'wer' falsch; nicht 'irgend ein gottesfürchtiger' sondern die einsichtigen sind gemeint, die, die ihren eigenen vorteil richtig zu beurteilen wiszen. Also auch wenn ich die frage in Aufrechts sinne beantwortet hätte, konnte ich kein 'denn' einschieben. Vgl. die folgende strophe.

Herrn Ludwig's Uebersetzung von 1, 84, 16. 17 ist die folgende:

16 wer spannt heute an die stange der ordnung ') die kräftigen, grimmigen, schwer zu beugenden rinder? | die pfeile im rachen 2) haben, die ins herz schieszen, die heilbringenden? [die priester, denn] wer ihre narung fördert, der wird leben.

17 wer flieht, wird geschädigt, wer fürchtet? [der böse;] wer glaubt an Indra? wer glaubt, dasz er nahe? [der fromme.] | wer [andererseits] spricht seinen segen über samen und gesinde, über den reichtum, ihn selber und die leute? [Indra.]

Raden, Russ, am meisten aber Schwindelhaber, Dippelhaber.

3

¹⁾ Also dhury ritasya.

² Die Priester haben Rachen.

'A book that is shut is but a block"

PRCHAEOLOGICAL OF INDIA Department of Archaeology NEW DELHI.

Please help us to keep the book clean and moving.